NAPOLEON

DOOR

EMIL LUDWIG

FIRMA
L. J. C. Boucher
BOEKHANDEL
39a NOORDEINDE 39a
DEN HAAG

NAPOLEON

„Napoleon hat die Tugend gesucht und, als sie nicht zu finden war, die Macht bekommen."

GOETHE

EMIL LUDWIG

NAPOLEON

GEAUTORISEERDE VERTALING VAN

TONY DE RIDDER EN J. DUTRIC

N.V. VAN LOGHUM SLATERUS'
UITGEVERS - MAATSCHAPPIJ
ARNHEM - IN HET JAAR MCMXXVI

Opgedragen aan

ELGA LUDWIG

Moscia, Zomer 1924

INHOUD

EERSTE BOEK

HET EILAND

TWEEDE BOEK

DE BERGBEEK

DERDE BOEK

DE STROOM

VIERDE BOEK

DE ZEE

VIJFDE BOEK

DE ROTS

EPILOOG

EERSTE BOEK

HET EILAND

„Napoleons Märchen kommt mir gerade so vor wie die Offenbarung Johannis: es fühlt ein Jeder, dass noch etwas drinsteckt, er weisz nur nicht was.”

GOETHE

I

In het bivak zit een jonge vrouw, in dekens gehuld voedt zij het kind, in de verte hoort zij gerommel en gedreun. Wordt er na zonsondergang nog geschoten? Is het een onweer, dat de herfst in dit ruige rotsgebergte in echo na echo verder draagt, of is het slechts het oerwoud van steeneiken en dennen, dat haar omringt, waar de vos en het wilde zwijn huizen? Zij lijkt wel een zigeunerin, zooals zij daar zit, den doek slechts half over de blanke borst geslagen, tusschen rook en damp droomerig voor zich uitstarend, onzeker wat heden daar buiten zal zijn beslist! Hoe luistert ze, nu hoefslagen de tent naderen! Is hij het? Hij beloofde te komen, doch het is zoo ver van de gevechtslinie en de nevel verdicht zich.

Daar wordt de tent opengeslagen, met den frisschen luchtstroom treedt een man naar binnen, een officier, in uniform en met den vederbos getooid, slank, vlug in zijn bewegingen, een adellijke jonge man van ruim twintig jaar, die haar hartelijk begroet. Nu is ze opgesprongen en heeft de zuigeling aan de dienstmaagd overgegeven; de wijn wordt voor den dag gehaald en als zij den hoofddoek afdoet en voor hem staat, kastanjebruine lokken golven boven een ongerept voorhoofd, de fijne mond de snelle vraag doet, de lange kin, steeds zetel van wilskracht en de adelaarsneus zich opheffen uit den gloed van het vuur, en op haar heup de dolk glinstert, dien zij in deze bergen nooit aflegt: dan toont de mooie Amazone plotseling, dat zij afstamt van een oud geslacht, van mannen van daad en ras besluit, en werkelijk waren ook haar voorvaderen, evenals de zijne, reeds voor eeuwen ginds in

Italië en later hier op dit bergeiland, aanvoerders en strijders.

Slechts nu, nu alles zich heeft vereenigd, om den gehaten vijand, om Frankrijk te verjagen, hier in het wildste gedeelte van het bergland, waarheen de dappere negentienjarige den man is gevolgd in zijn strijd voor 't vaderland, slechts hier zou werkelijk niemand in haar de schitterende patricische verschijning herkennen, die bij het gaan naar de kerk aller oogen tot zich trekt; slechts trots en moed bewijzen den adel hier. Doch hij, vol levenskracht en voortdurend in beweging, schudt den korf vol nieuwtjes voor haar uit: de vijand is teruggeslagen naar de kust, nu ziet hij geen uitweg meer, vandaag heeft hij naar Paoli zijn onderhandelaar gezonden, en morgen hebben wij wapenstilstand. Laetitia! Wij overwinnen! En Corsica wordt vrij!

In iederen Corsicaan leeft het verlangen naar veel kinderen. Want hier worden beleedigingen nog onmiddellijk gewroken; snel wordt toegestoken, daarna echter godsvrede gezworen tusschen het eene geslacht en het andere: die duurt tientallen van jaren, soms wel een eeuw. Daarom wil ook deze evenals de anderen vele kinderen, om zijn geslacht zekerheid te geven; doch zij leerde van haar moeder en grootmoeder, dat kinderen eer beteekenen. Toen zij vijftien was heeft zij het eerste gebaard, doch eerst dit jaar heeft zij den eersten jongen gekregen.

Hoe levendig wordt nu het beeld der vrijheid, want de officier is de adjudant van Paoli, den aanvoerder van het volk. Ja, onze kinderen zullen niet langer slaven van Frankrijk zijn!

II

Maar als de lente komt, ontzinkt allen de moed. De vijand heeft versche troepen doen landen, nog eenmaal wapenen

zich de zonen van het eiland, weer is de jonge vrouw bij haar man, een kind, dat zij in die dagen van najaarsstormen ontving, draagt zij onder het hart.

„Dikwijls sloop ik uit mijn schuilhoek in de bergen tot bij het slagveld, om eenig bericht: ik hoorde de kogels wel fluiten, maar ik vertrouwde op Onze Lieve Vrouw." Zoo vertelde zij later.

In Mei verliezen zij den slag; een vreeselijke terugtocht door het kreupelhout der bosschen, over de rotsklippen van het gebergte. Tusschen de vele mannen en de weinige vrouwen rijdt Laetitia, zwanger, het kindje van een jaar in haar arm, op het muildier naar de kust. In Juni moet de verslagen Paoli met een paar honderd van zijn getrouwen naar Italië vluchten, in Juli staat de officier, zijn adjudant, met een groep afgevaardigden voor den veroveraar en geeft zich over. De trots van het eiland is gebroken. Maar in Augustus brengt zijn vrouw den wreker ter wereld.

Zij noemt hem Napolione.

Hier aan de kust, in het groote huis dicht bij het strand, is zij een verstandige, zuinige huisvrouw, zij, die daar buiten op het veld alleen moedig en manlijk scheen. En moet zij dat ook niet zijn, daar haar jonge echtgenoot, fantast als hij is, meer van plannen dan van verdiensten leeft, sedert lange jaren het groote proces om het geërfde goed wil winnen en als student in Pisa, zich wel Graaf Buonaparte genoemd, er flink op los geleefd, doch weinig gestudeerd heeft, en eerst nu, na de geboorte van den tweeden zoon, zijn studie vlug heeft voltooid? Waarvan moeten ze dan leven? Als de tijden moeilijk zijn, neemt men de wereld zoo als ze is, men leeft in goede verstandhouding met den veroveraar, te meer daar de Franschman den inheemschen adel begunstigt, om vasten voet te krijgen.

Snel wordt men assessor bij de nieuw opgerichte recht-

bank, opzichter van een boomkweekerij, waarin de koning van Frankrijk op zijn nieuwe eiland moerbeien wil kweeken, en als de hooge en voorname maarschalk op bezoek komt, zal men geen spijt hebben over de gemaakte onkosten. Men heeft bovendien nog schapen in de bergen, wijngaarden bij de zee; de broeder, aartspriester aan de kathedraal, is vermogend, en ook de stiefbroer van de vrouw, eveneens priester, is niet voor niets zoon van een koopman, bedreven in wereldsche zaken.

Doch later, als de schoone, fiere vrouw in haar dertigste levensjaar is, dringen vijf jongens en drie meisjes zich om haar heen: zóó wil 't het familiegevoel der eilandbewoners, wien wedstrijd en bloedwraak hoogste deugden zijn. Acht kleine kinderen opvoeden is moeilijk en duur; zoo hooren de kinderen thuis dagelijks over geld spreken. Doch ten slotte weet de vader raad en met de jongens van tien en elf neemt hij op zekeren dag plaats in de zeilboot naar Frankrijk en reist van Toulon naar Versailles.

De maarschalk op Corsica heeft hem aanbevolen; nu wordt door den wapenkoning de Italiaansche adelbrief van de familie Buonaparte bevestigd en Koning Lodewijk laat aan dezen ambtenaar, die gedurende tien jaren trouw heeft betoond, 2000 franken geven en voor twee van zijn zonen en voor ééne dochter een vrije plaats in de adellijke scholen: de een zal geestelijke worden, de ander officier.

III

In zijn hoekje in den tuin zit een zwijgende jongen, klein, menschenschuw en eenzaam, en hij leest. Om het stukje tuin, dat hem hier op de school van Brienne is toegewezen, heeft hij een heining gemaakt. Weliswaar komt hem eigenlijk maar een derde deel toe, want hij heeft

de deelen van zijn beide buren tegelijkertijd mee omheind; die hebben ook toegang — doch wee ieder ander, die het zou wagen hem te storen! Woedend werpt hij zich op hem, en nog onlangs, toen een paar vrienden zich bij het vuurwerk gebrand hadden, en juist in zijn hoekje waren gevlucht, had hij hen met den schoffel eruit gejaagd! Daartegen helpt geen straf, hoofdschuddend laten de leeraren hem zijn gang gaan: „De jongen is van graniet,'' oordeelt een leeraar, „maar van binnen gloeit een vulkaan.'' — Ja, aan dit kleine rijk, dat hém behoort, hoewel hij het zich gedeeltelijk heeft toegeëigend, mag niemand komen: zoo groot is zijn gevoel voor zijn eigen vrijheid en spoedig schrijft hij reeds aan zijn vader: „Liever wil ik de eerste zijn onder de arbeiders in een fabriek, dan de minste kunstenaar aan de Academie.'' Heeft hij dat reeds bij Plutarchus gelezen? Diè bezielt hem met geestdrift! Daar staat het leven opgeteekend van groote mannen, vooral van de Romeinsche helden: daarover kun je nog eens droomen. Niemand vertelt, dat men den jongen ook maar éénmaal zag lachen.

Hij maakt op vrienden den indruk van een halve wildeman, op zijn minst een zonderlinge vreemde te zijn. Fransch kende de Italiaan bijna niet en hij schijnt ook niet geneigd zich te buigen voor de taal van zijn vijanden. Wat is hij toch een dreumes! En wat draagt hij toch een grappigen naam! Zijn jas is hem te lang, zakgeld heeft hij niet en hij kan nooit iets koopen voor zich zelf en dan beweert hij nog wel van adel te zijn! De jonge gravenzoontjes lachen: Corsikaansche adel — wat zijn dat voor menschen! En als ge zoo dapper zijt, waarom hebt ge U dan toch eigenlijk door onze nooit verslagen troepen laten overwinnen?

„Zij waren tien tegen één,'' roept de jongen toornig terug. „Wacht maar tot ik groot ben: ik zal jullie Franschen zooveel kwaad doen als ik maar kan!''

„Jouw vader is niets dan een onbeteekenend sergeantje!''

Uitbarsting van woede van den jongen, hij daagt den beleediger uit, huisarrest, brief aan zijn vader, waarin hij om hulp smeekt: „Ik heb er genoeg van altijd weer te vertellen hoe arm we zijn, den spot van vreemde jongens te moeten aanhooren, die me alleen door hun geld de baas zijn, doch wat nobele gevoelens betreft verre beneden mij staan. Moet ik me werkelijk buigen voor die kerels, die pochen op hun weelde?" Maar van het eiland komt het antwoord terug: wij hebben geen geld, je moet blijven.

Hij blijft vijf jaren en zooals bij iedere achteruitstelling het revolutioneerende gevoel in hem stijgt, zoo groeit in gelijke mate met de verachting voor de menschen het gevoel van eigenwaarde. Met de leeraren, die monniken zijn, verdraagt hij zich niet slecht, toch is hij eigenlijk alleen maar goed in wiskunde, geschiedenis, aardrijkskunde, dingen, die den exacten geest, het vorschende oog en terzelfdertijd den wrok van den onderworpene boeien.

Want voortdurend blijft zijn blik naar het eiland gewend. Hij verwijt heimelijk zijn vader, dat hij zich met de Franschen heeft ingelaten en hij is reeds nu besloten, alles van den koning, als wiens gast hij studeert, aan te nemen, om eenmaal alles tegen hem te kunnen gebruiken. Donker broeit in hem het voorgevoel zijn eiland te zullen bevrijden. Doch machteloos als hij nu nog is, laat de veertienjarige zich boeken en geschriften over zijn vaderland zenden; men moet eerst de geschiedenis bestudeeren, zoo men haar later voortzetten wil. Terzelfdertijd verslindt hij, wat Voltaire, Rousseau, ook wat de groote Pruisische koning, nog vlak voor zijn dood, schreef ten gunste van Corsica's bevrijding.

Wat wordt zoo'n vereenzaamde, op stoute plannen broeiende, opstandig mokkende, wantrouwend onderzoekende jongen allereerst? Een menschenkenner, vroegrijp, bedachtzaam. Als Joseph, de oudste, van den geestelijken stand tot de officiersloopbaan wil over-

gaan, schrijft de jongere over hem: „1°. mist hij den moed om de gevaren van een veldslag te trotseeren.. Hij zal een goed garnizoensofficier worden: goed gebouwd, niet ongeestig, daarbij geneigd frivole complimentjes af te steken, zal hij zich steeds goed in de maatschappij weten aan te passen. Doch in den veldslag? 2°. is het nu wat laat om nog te veranderen; hij zou een rijke prebende hebben gekregen; wat een voordeel voor de familie! 3°. Bij welk korps? Bij de Marine? a. geen kennis van wiskunde, b. geen uithoudingsvermogen voor dezen dienst. Ook het zoo nauw luisterend werk bij de artillerie is met zijn luchtigen aard in strijd." Overwegingen van een vijftienjarigen menschenkenner, die zich zelf juist datgene toekent, wat hij den ander ontzegt, terzelfdertijd een volmaakte karakteristiek van den oudsten broeder, die veel op den vader leek.

Hij zelf, Napoleon, erfde van hem fantasie en behendigheid, van de moeder trots, moed en nauwgezetheid, het gevoel voor den familieband van beiden.

IV

„Alleen de koppel behoort aan Frankrijk, de scherpte behoort mij!" denkt hij, als hij voor de eerste maal den degen omgespt. Want op z'n 16e jaar is hij reeds tweedeluitenant en hij zal nog slechts een paar maal in zijn leven de uniform uitdoen. Hij heeft die verworven op de Parijsche Kadettenschool, waar hij dat jaar doorbracht, alsof hij nog in Brienne was, eindeloos lezend. Spartaan als hij is, is hem het decorum hier, waar Frankrijks oude adel hem terugstoot, buitengewoon hinderlijk. Doch aangezien hij zich van nature steeds als het middelpunt der wereld voelt, intenser nog dan de anderen, maakt hij dadelijk van den nood een wet en zet in een opstel uiteen, dat dit rijke leven niet past voor toekomstige

soldaten. Van schuldenmaken houdt hij niet, hij kent de misère thuis, en als nu ook nog zijn vader sterft, concentreert het familiegevoel van den Italiaan zich met alle kracht op de zijnen. Nu begint hij, die nog half een jongen is, voor zijn moeder te sparen.

Van het examen, waarvoor hij recht en slecht geslaagd is, brengt hij dit getuigschrift mee: „Terughoudend en ijverig, verkiest hij studie van allerlei aard boven uitspanning en verwarmt hij zich aan goede schrijvers.. Hij is zwijgzaam, houdt van de eenzaamheid, is nukkig en hoogmoedig en zeer egoïst. Zonder veel woorden te gebruiken, is hij beslist in zijn antwoorden, slagvaardig en weloverdacht in het debat. Veel eigenliefde en een eerzucht, die geen grenzen kent."

De kleine luitenant, die in de nieuwe uniform naar zijn regiment in Valence reist, den halven weg te voet aflegt, want hij is arm, voelt in zijn jonge hart drie aandriften: menschen, meestal leeg en hoogmoedig, verachten en gebruiken; zorg en ellende overwinnen; veel leeren, om anderen te beheerschen. Middel en doel van dezen weg is hetzelfde: op het eiland, als de strijd ontbrandt, leider zijn en daarna hun meester.

Wat is het in dit garnizoen vervelend! Hij moest eigenlijk leeren dansen en in vroolijk gezelschap gaan — en hij probeert het ook, doch geeft het spoedig weer op, want een trots, die zóó groot is, wil zijn armoede verbergen. Gaat men daarentegen met burgers om, met advocaten en kooplui, dan kan men verbluffende dingen hooren, waarvan de jonge vicomtes in Parijs geen vermoeden schijnen te hebben. — Is het dan toch waar? Is de geest van Voltaire, Montesquieu, Raynal werkelijk al tot de kleine burgers in de provincie doorgedrongen? Staan we nu in ernst voor de beweging, die deze profeten opriepen: staan wij voor de Revolutie?

De boeken roepen het de wereld in. Lezen kost geen geld,

evenmin als ademhalen en heeft men eenmaal de leesbibliotheek verslonden, dan kan men zich immers nu en dan voor twee opgespaarde franken een nieuw boek aanschaffen! Hoewel het biljard in de kamer naast de zijne, want hij woont in een café, wel hinderlijk is, maar verhuizen is nog lastiger; hij is conservatief in zijn gewoonten.

In zijn gevoelens? Laten we eens zien, want zooals iedere jonkman van zijn leeftijd, wordt hij door niets heftiger bewogen dan door staat en maatschappij. Daar zit hij naast de biljardkamer, bleek, eenzaam, broeiend-somber en terwijl zijn kameraden na korte diensturen uitloopen, om spel of vrouwen, zit de arme luitenant in zijn kamer en studeert met feilloos instinkt datgene en alleen datgene, wat hij eenmaal zal noodig hebben: de beginselen en de geschiedenis der artillerie, regels voor de belegering, Plato's Staat, staatsinrichting bij Perzen, Atheners, Spartanen, geschiedenis van Engeland, de veldtochten van Frederik den Groote, Frankrijk's financiën, land en zeden der Tartaren en Turken, de geschiedenis van Egypte en Karthago, beschrijving van Indië, Engelsche berichten over het tegenwoordige Frankrijk, Mirabeau, Buffon en Macchiavelli, geschiedenis en staatsinrichting van Zwitserland, geschiedenis en staatsinrichting van China, Indië, van de Inca's, geschiedenis van den Adel, misdaden van den Adel, astronomie, aardrijkskunde, weerkunde, wetten der voortplanting, statistiek van de sterfte.

Dat hij een en ander niet doorvliegt, doch er diep in doordringt, bewijzen de reeksen schriften, waarin hij, met een bijna onleesbaar handschrift, de nauwkeurigste aanteekeningen voor zich zelf maakt; deze schriften beslaan in druk alleen al 400 bladzijden. Daar vindt men in handschrift de volledige schets der zeven Saksische rijken in Engeland en hun koningen gedurende drie eeuwen, de vormen van den wedloop op het antieke Creta, lijsten van oud-Grieksche versterkingen in Klein-Azië, de data van

27 Kalifen met het aantal hunner ruiters en de wandaden hunner vrouwen.

Het volledigst zijn de aanteekeningen over Egypte en Indië, die zelfs de maten van de Groote Pyramide en de verschillende secten onder de Brahmanen bevatten. Dan leest hij een plaats bij Raynal: „In het gezicht van Egypte, dat tusschen twee zeeën ligt, feitelijk tusschen Oost en West, vatte Alexander de Groote het plan op, daarheen den hoofdzetel van zijn wereldrijk te verleggen en Egypte tot middelpunt van den wereldhandel te maken. Hij, die de meest verlichte van alle veroveraars was, begreep: indien er een middel bestond, om al zijn veroveringen in één staat samen te vatten, dan kon dit slechts Egypte zijn, als geschapen om Afrika en Azië met Europa te verbinden." Dertig jaar later staan deze woorden nog in zijn herinnering gegrift. Zoo dikwijls heeft hij ze gelezen.

Tegelijkertijd begint hij ook zelf te schrijven, meer dan een dozijn geschriften en ontwerpen in deze jaren: over de opstelling van kanonnen, over zelfmoord, over het koninklijk gezag, over de ongelijkheid onder de menschen, vóór alles over Corsica. Voor zijn uitgesproken zakelijkheid, voor dezen zin voor de werkelijkheid kan de meest populaire schrijver dier dagen, Rousseau, geen stand houden; de uittreksels uit Rousseau's „Oorsprong van het menschelijk geslacht" worden telkens door deze zeer beslist herhaalde woorden onderbroken: „Hiervan geloof ik geen woord." — Dan laat hij op een paar bladzijden zijn tegenovergestelde meening volgen: de menschen hebben niet eenzaam, niet als nomaden geleefd; zij waren alleen gelukkig en van elkander gescheiden, omdat zij niet talrijk waren en niet dicht bij elkander woonden. Toen zij zich vermenigvuldigden, is de fantasie uit haar hol, waarin zij lang was opgesloten geweest, te voorschijn getreden: toen ontwaakten zelfbewustzijn, hartstocht, trots en er kwamen

eerzuchtigen, met bleeke trekken, die zich van de leiding der zaken meester maakten en van de jonge dwazen met hun schitterende uniformen, vrouwenhelden en rokkenjagers.

Hoort men hem niet reeds rammelen met zijn ketenen, in het donkere hol, waarin hij met zijn matelooze fantasie, in-zich-zelf-gekeerd, leeft? Ziet men hem hier niet met zijn bleeke trekken en met zijn haat tegen de pronkende vrouwengekken in zijn regiment?

Weg van deze menschen, die Franschen zijn! Naar het eiland blijft zijn blik gewend, reeds richt hij het nieuwe staatkundig inzicht op dit doel; hij schrijft: „Hoe dwaas is het om als een goddelijk gebod te laten gelden, dat men het juk van den veroveraar niet af zou mogen schudden! Dan zou iedere koningsmoordenaar, die zich den leegen troon verovert, maar dadelijk door God beschermd zijn, terwijl hij toch, zoo het mocht mislukken, zijn hoofd zou verliezen. Hoeveel te meer mag een volk den vorstelijken indringer afzetten. Geldt dat niet voor de Corsikanen?.. Dus kunnen wij Frankrijk's juk afschudden, gelijk dat van Genua. Amen."

Intusschen, jonge geest wil zich zelf voelen, en zoo ontwerpt hij een roman, spelend op Corsica, ook novellen, alles doortrokken van haat tegen Frankrijk, doch niets wordt voltooid. Tegelijkertijd leert hij zijn handwerk, aangespoord door armoede, hartstocht en het gevoel: dat fantasie wel de wereld regeert, maar dat kanonnen de fantasie verwerkelijken. „Ik heb geen andere toevlucht dan mijn werk. Ik verkleed me slechts eenmaal per week. Sinds ik ziek ben geweest, slaap ik maar weinig.. Ik eet slechts één keer per dag."

Hij bestudeert geschut en munitie, steeds denkend in getallen, totdat allen zeggen dat hij als geschapen is voor wiskunde. Nu teekent hij, naast die fantastische schetsen, precies de plaatsen op het eiland aan, waar hij kanonnen opstellen, schansen opwerpen, troepen legeren zou —

had hij slechts de macht daartoe! Onder het netwerk van dichterlijke gedachten, dat hij over het eiland heeft uitgespreid, spant hij op zijn kaarten het tweede net, waarin kruisjes kanonnen voorstellen. Kaarten, kaarten! En in zijn kamer naast het rumoerige café bestudeert hij opnieuw alles, wat te berekenen valt, kopieert heele redevoeringen uit het Londensche Parlement en brengt de meest verafgelegen deelen der aarde in schets. De laatste van zijn aanteekeningen, waarmee zijn laatste schrift besluit, luidt: „St. Helena, klein eiland in den Atlantischen Oceaan. Engelsche kolonie."

Dan komt uit zijn vaderland een brief van zijn moeder: haar machtige beschermer, de maarschalk, is dood; nu ontbreekt 't het gezin aan steun, ook op de boomkweekerij heeft men haar den dienst opgezegd, Joseph is zonder betrekking, nu roept zij de hulp in van den tweeden zoon. Spoedig zeilt hij met verlof naar huis. Is het als heimelijk overwinnaar dat hij terugkeert naar het eiland van zijn plannen en droomen? Uit zijn dagboek:

„Altijd alleen, ook onder de menschen, keer ik naar huis, om mij aan mijn eenzame droomen en aan de golven mijner zwaarmoedigheid over te geven. Waarheen neigt zij zich thans? Naar den dood. En toch sta ik op den drempel van het leven en mag ik de hoop koesteren lang te zullen ademen. Sedert een jaar of zes, zeven ben ik ver van mijn vaderland. Welk een vreugde.. de mijnen terug te zien!.. Welke demon drijft mij er dan toe mij zelf te vernietigen?.. Als het ongeluk mij steeds achtervolgt en er niets is, dat mij vreugde verschaft, waarom dan een leven verdragen, waarin alles mij mislukt?.. Welk een schouwspel wacht mij daarginds! Mijn landgenooten, in boeien geslagen, kussen de hand, die hen slaat.. Trotsch, vol gevoel van eigenwaarde, zoo leefde vroeger de Corsikaan in geluk, overdag in dienst van den Staat en in de armen van de geliefde gade, des

nachts — door natuur en teederheid als goden zich voelend. Mèt de vrijheid, zijn deze gelukkige tijden als droomen vervlogen! Gij, Franschen, gij ontrooft ons niet slechts het hoogste goed, gij bederft ook nog onze zeden! Zóó mijn vaderland te moeten aanschouwen en dan volkomen machteloos te zijn om te helpen: redenen genoeg, om een wereld te ontvluchten, waarin ik hen moet eeren, die ik haat.. Behoefde ik slechts één enkelen mensch te dooden om ons te bevrijden, terstond maakte ik me gereed.. Het leven is mij een last, ik ken geen vreugde, alles wordt mij tot smart.. en daar ik niet leven mag op mijn eigen manier, staat alles mij tegen."

V

En, na een glansloos jaar, tusschen geld- en familiezorgen op het eiland doorgebracht, moet hij even hopeloos gestemd, terug naar het garnizoen, dat ditmaal Auxonne heet; wat helpt die verandering!

Maar dan! eenmaal laat men hem toch eindelijk naar voren treden: de nieuwe generaal, die zijn kennis heeft opgemerkt, geeft den negentienjarige het bevel eenige werken op het exercitieveld aan te leggen, „die moeilijke berekeningen vragen en zoo ben ik dus sinds tien dagen van den morgen tot den avond ononderbroken bezig aan het hoofd van 200 man. Deze ongewone bevoorrechting heeft de kapiteins tegen mij in het harnas gejaagd, die er nu op schimpen dat een luitenant boven hen wordt voorgetrokken, waar het zulke gewichtige dingen betreft."

Wederom wordt hij teruggedrongen. Zoo zal hij zich dan moeizaam voortsleepen, om dan later als gepensionneerd kapitein, om het Franzosenpensioen thuis veracht, ten slotte in de moederaarde weggestopt te worden, — het eenige, wat zij ons ten minste niet kunnen ontrooven! Was het dus toch maar bedrog, al die vrijheidsdroomen

waarvan de boeken spraken? Wanneer het machtig Frankrijk zelf zich niet bevrijdt van den druk van den adel, van omkooping en nepotisme, hoe zal het kleine Corsica zich dan van Frankrijk bevrijden?

De jonge schrijver vult zijn dagboek met nieuwe schetsen. Wee, zoo het dunne schrift in de handen viel van zijn superieur, hij zou lezen: „Schets voor een monografie over de koninklijke macht. De bizonderheden aan te toonen van de geüsurpeerde macht, die de koningen in de 12 monarchiën van Europa uitoefenen. Slechts weinigen zijn eronder hen, die niet verdienden te worden afgezet." Zoo tandenknarst hij in het geheime dagboek, terwijl hij daarbuiten op den verjaardag van iederen prins, in gala „Leve de Koning!" moet roepen.

Nog eenmaal gaat een jeugdjaar voorbij in glansloos dienen, zwijgend, wachtend, tusschen droomen en wiskunde.

Dan breekt het noodlotsjaar aan; tot in de afgelegen gaten op het ingedommelde land wordt een voorgevoel wakker van trommels, die nog niet roffelen: wij schrijven Juni 1789. Nu voelt de melancholieke luitenant het uur der vergelding naderen! Zal de hoogmoed van hen, die zoolang hem krenkte, zich zelf vernietigen? Is deze roep van duizenden niet ook zijn oorlogskreet voor het eiland? En hij neemt zijn Corsikaansche brieven, zendt ze den verbannen Paoli, hem steeds als bewonderd voorbeeld voor oogen, en schrijft:

„Generaal! Ik kwam ter wereld toen mijn vaderland onderging. Het rochelen van stervenden, de tranen van vertwijfelden waren om mijn wieg.. Met hen verdween alle hoop. Slavernij was de belooning voor onze onderwerping. Om zichzelve te rechtvaardigen, hebben de verraders verdachtmakingen tegen U opgestapeld.. Toen ik dat las, begon mijn bloed te koken en ik besloot de nevels te verjagen. Nu zal ik allen, die de gemeene zaak

verraden hebben, zwart maken met het penseel van den smaad.. de regeerders openlijk aanklagen, alle schandalen blootleggen.. Indien ik in de hoofdstad woonde, dan zou ik andere middelen bedenken.. Gezien mijn jeugd, is dit plan wellicht vermetel, doch liefde voor de waarheid, voor het vaderland, en geestdrift zullen mij helpen. Indien gij, Generaal, een jongen man, dien gij ter wereld hebt zien komen, bij dezen arbeid wilt aanmoedigen, dan vat ik moed.. Mijne moeder, Madame Laetitia, heeft mij opgedragen, U aan de in Corte doorgebrachte dagen te herinneren."

Een nieuwe toon, een symphonie van nieuwe tonen: het hoog opgedreven pathos van dien tijd, het gebaar van den tyrannenmoordenaar, heel het vertoon van schitterende woorden, die niet als bladzijden van een dagboek zijn gevoeld, doch alle worden uitgesproken met het oog op het effect. Eén ding alleen is nieuw daarin, verbijsterend nieuw, dàt behoort alleen hem: het beslissende Ik aan het begin van den brief, het Ik, dat als een machtige these de wereld in het aangezicht wordt geslingerd.

Voor het eerst breekt een mateloos zelfbesef zich baan, nu het eerste tromgeroffel zich doet hooren van een nieuwen tijd, die niet aan geboorte doch aan prestatie den krans reikt en dus de eenige hinderpaal, die onoverkomelijk scheen, wegroffelt. Een weergalooze pretentie openbaart zich, van heden af zal deze niet meer zwijgen, maar aan het slot van zijn brief wordt ze met een bijna gracieuse wending teruggebogen naar het intieme, waardoor op protectie valt te hopen. Welk een handigheid, welk een hoffelijkheid in alle brieven van den halfvolwassene, die persoonlijk zoo ruig en somber blijft!

Paoli, stammend uit een anderen tijd, hindert een dergelijke hoogmoed; hij antwoordt beleefd dat jonge menschen geen geschiedenis moesten schrijven.

Vier weken na den brief beginnen jonge menschen geschiedenis te maken, voor het eerst sedert honderd jaar: zij bestormen de Bastille in Parijs, het groote signaal is gegeven, Frankrijk grijpt naar de wapens; ook in het garnizoen van den jongen luitenant plundert de menigte, tot de bezittende klasse zich vereenigt met de troepen en naast de kanonnen op straat staat de luitenant en schiet op het volk.

Het is Buonaparte's eerste schot met scherp op bevel van den koninklijken officier, doch zeker wordt het ook van ganscher harte op de menigte afgevuurd, want deze veracht hij niet minder dan den adel.

Doch in het diepst van zijn ziel is dat alles hem vreemd: wat gaan hem die Franschen aan, die tegen Franschen razen! Slechts één gedachte verteert zijn hersenen: „Nu Corsica! Nu deze razernij, of is het mogelijk geestdrift, nu dit ideaal, of is het niet meer dan een leus, overdragen naar ons eiland! Nu verlof en in de verwarring der nieuwe beweging thuis de eerste zijn!"

VI

Als een profeet, die zijn nieuwe leer naar vreemde kusten brengt, zoo landt luitenant Buonaparte op zijn eiland, want hij brengt daar, als eerste, de roode kokarde, die vrijheid belooft, gelijkheid en broederschap. Leefde hier niet een vrij bergvolk, dat eenmaal zich zelf heeft geregeerd, al twintig jaren onder den druk van den veroveraar, die den adel en de kerk gebruikte en het volk niet begreep?

Wat kan het den jongen Jacobijn schelen, dat hij tot gisteren van den adel zijner voorvaderen heeft geleefd, daardoor alleen op kosten van den koning zijn opvoeding heeft kunnen voltooien! Wat gaat hem de Koning aan! Heeft niet eindelijk de kreet geklonken, dat de volkeren

vrij zijn, vrij om zich zelf te regeeren? Spreekt aldus het nieuwe Frankrijk, zoo juist ontwaakt, dan moet ook het eiland, door het oude Frankrijk in boeien geslagen, zich vrij verklaren. Medeburgers! De tijden zijn vervuld! Wapent u! Een ieder tooie zich met de kokarde van het nieuwe tijdperk, men vorme een Nationale Garde als in Parijs! Laten wij aan de koninklijke troepen de machtsmiddelen ontnemen! Ik heb geleerd met kanonnen om te gaan, ik zal u leiden!

Bleek, met blauw-grijze, koude oogen, doch zijn mond vol gloeiende woorden, zoo haast zich de twintig-jarige Buonaparte, dien iedereen in het kleine Ajaccio kent, door de straten, gevolgd door een steeds aanwassende menigte, die eendeels naar vrijheid verlangt, anderdeels naar verandering haakt, — zóó treedt hij op het plein vóór de schare, een mensch, door hartstochtelijk hopen verteerd, geheel en al volkstribuun. Ja, zegt hij later, te midden van dit half-Oostersche volk, temidden van deze op-strijd-beluste families, „leert men vroeg het menschelijk hart bestudeeren".

Dan de terugslag: de versterking uit het bergland blijft uit en als de koninklijke troepen komen, drijven zij de opstandelingen op de vlucht; allen worden in een paar uur ontwapend, doch met opzet niet gevangen genomen. Nieuwe ontgoocheling: zelfs geen martelaar te mogen zijn, slechts een overwonnen volksleider, dat is bijna belachelijk! Doch als de koorts in de aderen brandt, wordt ieder middel, dat verkoeling kan brengen, aangegrepen. Aan de Nationale Vergadering te Parijs wordt een aanklacht gezonden: eerst, in den vloeienden stijl dier dagen, een ode aan de nieuwe vrijheid, gevolgd door een roffel van aanklachten en bezweringen: — Aan den galg met de ambtenaren des Konings! Geeft wapens aan de eilandbewoners! En snel onderteekent een comité, te zamen met hem, het papier!

Weken van afwachting! Wat zal het antwoord van Parijs zijn? Eindelijk landt de koerier: het eiland is een Fransche provincie met gelijke rechten voor allen. Paoli wordt op aandringen van Mirabeau tegelijk met alle strijders voor de vrijheid teruggeroepen. De luitenant staat versteld: Wat? Provincie? Wordt men dus ondanks de nieuwe idealen en juist daardoor — Franschman? Zonderlinge vorm van vrijheid! Doch daar dringt zich de menigte, met de overheid aan het hoofd, reeds ter kerke, om het Parijsche decreet te laten wijden. Snel grijpt hij het touw, dat allen grijpen, schrijft vurige manifesten aan zijn medeburgers, tracht aanhang te verwerven in de nieuwe Club, brengt den oudsten broeder in den gemeenteraad. Daartusschendoor schrijft hij verder aan zijn Corsikaansche Geschiedenis en leest zijn moeder stukken daaruit voor.

— Is dat de groote Paoli? vraagt zich Buonaparte af, als hij den held zijner fantasie na twintig jaar van verbanning onder gejubel ziet terugkeeren. Hoe gematigd zijn zijn woorden — hoe kalm zijn blik — hoe politiek — wat is hij weinig soldaat! Doch men moet het met hem trachten te vinden, daar hij nu ook de Nationale Garde commandeeren zal. Eenigen tijd lang is hij in het gebergte samen met den man, die de chef van zijn vader geweest is, vóór hij zelf ter wereld kwam.

En als ze zóó tezamen zitten en tezamen rijden, de rechtschapen oude man, de in duisteren drang voorwaarts dringende jonge Corsikaan, en hij vol vuur zijn plannen hem ontvouwt, hoe met wapengeweld het eiland ook van het nieuwe Frankrijk los te rukken: dan ziet de oude hem aan met een blik, waarin trots en schrik om den voorrang strijden: nu beseft hij het — de schrijver dier Corsikaansche brieven heeft werkelijk recht op zijn Ik. Hij heeft immers den duivel in het lijf, neen erger, in het hoofd, want slechts het zwaard

staat daar stralend afgebeeld, en hoofdschuddend zegt hij: „Je hebt niets moderns aan je, Napolione, je stamt uit den tijd van Plutarchus!"

Voor het eerst van zijn leven voelt de jonge man zich erkend: alleen Plutarchus' helden, alleen deze Romeinen bevredigen zijn streven; Paoli is de eerste, die in Buonaparte den Romein heeft erkend!

Eindelijk heeft hij daar een woord, waaraan zijn zelfgevoel zich kan optrekken, en als hij nu, ergens buiten, namens Paoli een manifest opstelt schrijft de pen van dezen, ijlende: „23 Januari van het tweede jaar, in mijn kabinet te Midilli". Belachelijk of grootsch? In elk geval moet de jonge man den dag na deze dictatorsonderteekening haastig naar zijn garnizoen terug, want zijn steeds opnieuw verlengd verlof is om. En zal hij dezen laatsten ruggesteun opofferen? Waarvoor? Wat moet hij nu op het eiland? De eerste plaats is bezet.

VII

„Ik zit in een armoedig hutje en schrijf aan U, nadat ik mij geruimen tijd met de bewoners heb onderhouden.. Het is vier uur 's middags en het weer is frisch, het was me een vreugde te voet te reizen, er valt geen sneeuw, maar ze zit in de lucht.. Overal heb ik de boeren onwankelbaar bevonden, allen bereid voor de nieuwe staatsregeling te sterven.. Alleen de vrouwen zijn overal koningsgezind: geen wonder, want de vrijheid is een vrouw, die door haar schoonheid alle andere in den schaduw stelt. De priesters uit de Dauphiné hebben allen den burgereed afgelegd, men lacht wat om de bisschoppen.. De zoogenaamde eerste kringen, voor drie kwart aristocraten, doen alsof zij aanhangers van de Engelsche staatsregeling zijn. Teretti (een Corsikaan) heeft waarachtig Mirabeau met een mes bedreigd. Dat komt ons

niet ten goede. Onze Club moest Mirabeau ons nationale kostuum ten geschenke geven: baret, vest, broek, patroontasch, stilet, pistool en karabijn, dat zou een goed effect maken".

Alles in dezen brief aan den oom-geestelijke thuis getuigt van opmerkingsgave en berekening, dè elementen voor den politicus: zoo worden het weer en de staat, een voetreis en het gunstig stemmen van een machthebber, evenals de drijfveeren der menschen overdacht. IJdelheid en hebzucht zijn de zwakke plekken waar men ze moet aanpakken en men kan een blik in zijn eigen ziel slaan, als men hem in een open brief uit deze weken den tegenstander hoort aanklagen: „Als een echt menschenkenner wist gij, hoeveel het enthousiasme van iederen enkeling kost: een paar goudstukken meer of minder wezen u het onderscheid in karakter aan!"

Goudstukken! Om die te hebben! Nu heeft hij zijn 13-jarig broertje Lodewijk meegenomen en nu hij als eerste luitenant naar Valence terugkeert, hebben ze 85 francs met z'n beiden, om van te leven, zich van te kleeden en voor het onderwijs van den jongste. Dan borstelen ze zelf hun kleeren maar!

Geld! Niet om te genieten — hij veracht hen, die genieten — maar om vooruit te komen! Heeft de Academie van Lyon niet een prijsvraag uitgeschreven: 1200 francs! Daarmee kon men het halve eiland van wapenen voorzien! „Welke waarheden en aandoeningen bevatten vóór alle dingen het vermogen de menschen gelukkig te maken?" De luitenant glimlacht: daarmee kan ik van dienst zijn. Eerst geeft hij zijn kaartje af bij de Académiciens, volgelingen van Rousseau, die de prijsvraag uitschreven, hij prijst de vreugde, die de natuur, de vriendschap en een droomend niets-doen een mensch verschaffen: drie dingen, die hij zelf niet kent, noch op prijs stelt. Maar plotseling krijgt alles een politieken draai, tegen de

koningen, vóór het vrij-kunnen-genieten door allen van bezit en recht. Doch dan treedt — en het is als ziet hij zich zelf in den spiegel — weer de bleeke man naar voren, evenals een paar jaar geleden, en onheilspellend klinkt het: „De eerzuchtige met het bleeke gezicht, met zijn sardonisch lachen, speelt met de misdaad, de intrige wordt zijn werktuig.. Heeft hij eindelijk de macht in handen, dan vermoeit hem spoedig de hulde der menigte. De groote eerzuchtigen hebben het geluk gezocht en den roem gevonden".

Verheven voorgevoelens, het karakter van een Plutarchus waardig! Dadelijk echter zal het nog duidelijker worden: het ideaal is Sparta, moed en kracht zijn de groote deugden. „De aandoeningen van den Spartaan waren die van een man in de volheid van zijn kracht. Hij was gelukkig, omdat hij leefde getrouw aan zijn wezen. Alleen het sterke is goed, het zwakke is slecht". En nogmaals gloeit het voorgevoel op in dezen zin: „De werkelijk groote mannen zijn als meteoren, zij schitteren en verteren zich zelve om de aarde te verlichten".

Dat was te veel voor de Academie, zij vond het werk „niet de moeite waard". Nieuwe ontgoocheling: geen geld, geen roem. Doch onverdroten schrijft hij verder aan zijn roman, die op Corsica speelt en aan een dialoog over de liefde.

Wat? Straalt toch ook dit woord in zulk een sombere jeugd? Zullen we nu een ontboezeming krijgen in den trant van Rousseau? Aldus oordeelt de 22-jarige eerste luitenant: „Ook ik ben eens verliefd geweest en ik weet er genoeg van om definities te verachten, die de zaak slechts vertroebelen. Ik loochen haar recht van bestaan, ja nog sterker, ik vind ze even schadelijk voor de maatschappij als voor het geluk van den enkeling. Het zou een zegen des hemels zijn, indien de menschen daarvan konden worden verlost."

Fanfaren onderbreken deze overwegingen van den politieken dichter, — fanfaren uit Parijs! De koning is gevangen genomen, het volk triomfeert, de revolutie spitst zich toe. Op den tweeden gedenkdag van de Bastille brengt de roode luitenant een heildronk uit op de Patriotten. Nu bruischen van het eiland zelf de kreten der verwarring naar hem over, de hortende klanken der anarchie; want de kringen der steenen, in den wilde weggeslingerd uit de woelige zee Parijs, reiken in deze jaren immer tot aan verre kusten. Ook Corsica staat voor den burgeroorlog. Naar den overkant, om het een tweede maal te wagen!

VIII

Nu wordt de luitenant tot een Coriolanus: stemmen winnen, menschen winnen! Want nu het volk beslist, heeft men populariteit noodig. Goed, dat juist de erfoom stierf: nu heeft de familie het beter. Men weet den anderen geestelijke, moeders broeder Fesch, in de Club te brengen, Joseph kan in den gemeenteraad voor stemming zorgen. Is er op het eiland dan soms iemand anders, die geleerd heeft een batterij in stelling te brengen? De Nationale Garde aanvoeren: dat ware de werkelijke macht. Maar als men niet gekozen wordt?

Ditmaal is het verlof reeds met Nieuwjaar om: voorzichtig! Hij schrijft aan zijn chef: „Dringende omstandigheden hebben mij genoodzaakt langer op Corsica te blijven dan mijn plicht veroorlooft, toch heb ik mij niets te verwijten: heiliger, dierbaarder plichten getuigen voor mij". Laat men hem toch niet schrappen! Geen antwoord? Toch moet men het wagen.

Nu komt de verkiezingsstrijd om het bevelhebberschap. Overal bloedverwanten, maar dat is niet genoeg. Altijd staat bij moeder de tafel voor de partijgenooten gedekt, ook 's nachts logeeren daar menschen die uit de bergen

kwamen; zoo wordt stemming gemaakt. Een kameraad schrijft: „Hij was toentertijd nu eens stil en in gedachten verzonken, dan weer vleiend-vriendelijk jegens iedereen, hij onderhield zich met jan-en-alleman, bezocht hen, die hem van nut konden zijn en trachtte ieder voor zich te winnen". Wanneer dan de Commissarissen komen, laat hij één van hen met geweld in zijn huis vasthouden, de aanhangers van zijn concurrent laat hij afranselen; dat is Corsikaansche verkiezing! Doch den avond na dezen dag vol spanning heeft hij het eindelijk bereikt: hij is tweede commandant geworden, luitenant-kolonel.

Neemt deze Italiaan nu in Frankrijk ontslag? Voorzichtig! Zich nooit den terugtocht versperren, heeft hij uit de boeken der veldheeren geleerd. Nu schrijft hij naar Valence: „In deze moeilijke omstandigheden is een goed Corsikaan aan zijn eer verplicht zijn plaats in het vaderland in te nemen. Dat is de reden, waarom de mijnen mij terughielden. Daar ik echter niet de kunst versta, met mijn plicht te marchandeeren, was het mijn plan mijn ontslag in te dienen". Hij dient het volstrekt niet in, eischt integendeel het achterstallige salaris op en noemt in dezen brief Frankrijk „Uwe natie". Dan schrapt Frankrijk den officier van de ranglijst.

Zoo is hij spoediger dan hij zelf wilde, tot avonturier geworden. Zonder eenigen ruggesteun, zonder iets anders dan de revolutionnaire rechten van een Nationale Garde, die door iederen tegenslag kan worden ontbonden: Hic Rhodus! Van dezen verholen burgeroorlog tusschen burgers en Garde moet men gebruik maken: de vlam aanwakkeren om dan, in de algemeene verwarring, redder te kunnen zijn! Ligt daar in de hoogte niet dreigend de citadel met de geregelde troepen van den Koning? Hebben niet Frederik en Caesar altijd allereerst de citadel bestormd? Den commandant moet men zien te vangen dezen adellijken lummel verdrijven en zóó met één slag

het eiland bevrijden van Frankrijk, dat nu, zelf in oorlog gewikkeld, het niet terug veroveren kan. Zoo wordt men meester over het eiland. De oude Paoli begint legende te worden.

Met Paschen komt het tot een treffen. Is de Garde uitdagend geweest, hadden de burgers samengespannen? Wie is begonnen? Eeuwig ironische vraag! Dit eene is zeker: de bataillonscommandant Buonaparte trachtte de vesting te bemachtigen. Maar men laat zich daar niet intimideeren, men richt de kanonnen, dwingt hem tot den aftocht, klaagt hem te Parijs aan wegens oproer: een proces wegens hoogverraad staat hem te wachten. De frazen van zijn verweerschrift imponeeren niemand. Zelfs Paoli, die van den aanvang af dezen wilden landsman heeft gewantrouwd, haast zich zijn trouw te toonen, en zet den zoon van zijn vriend af.

— Zoo ge niet met mij zijt, Paoli, denkt Buonaparte, dan zal ik tegen u zijn! Let op! Ik snel naar Parijs! Niet voor niets is het daar revolutie!

Door de straten van de zomersche wereldstad flaneert de avonturier, wien alles mislukt, zonder geld, zonder positie. In Frankrijk een min of meer gedeserteerde luitenant, in Corsica een afgezette luitenant-kolonel, blootgesteld aan de pijnlijkste behandelingen, haveloos, morgen aan den honger prijsgegeven. Zijn eenige hoop zijn de Radicalen, hij sluit zich bij Robespierre aan, want slechts, als de dynastie eindelijk valt, slechts bij de algeheele verandering kan hij genezing vinden.

Gloeiende zomerdagen, en het plaveisel van Parijs is duur. Eenmaal verpandt hij zijn horloge, eenmaal maakt hij, die 't tot zijn 23ste jaar steeds vermeed, schulden: 15 francs bij een wijnhandelaar. Dan stelt hij zijn vriend Bourienne voor samen makelaar in huizen te worden. Benijdt hij de heerschenden? Hij veracht ze slechts! „Men moet bekennen, als men dit alles van dichtbij ziet:

de volkeren zijn het ternauwernood waard, dat nog iemand zich druk maakt om hun gunst. Hier zijn de menschen nog ellendiger en verachtelijker misschien.. Enthousiasme is ook al niet meer dan enthousiasme en het Fransche volk is oud geworden. Ieder zoekt slechts zijn eigen voordeel en wil vooruitkomen.. Allen worden door eerzucht ondermijnd. Rustig voortleven, zorgend voor zich zelf en zijn familie, dat is de eenig speelbare rol, met 4—5000 francs. inkomen — d.w.z. als een tot rust gekomen fantasie iemand niet meer plaagt".

Doch wee, wien zij plaagt! Wat voor geweldigs is in den chaos van dezen tijd, is in den heksenketel van Parijs niet mogelijk! Omdat hij een vreemde is, kan deze ras-zuivere Italiaan de lotgevallen van deze Franschen met de volmaakte koelheid van den avonturier mee beleven en er zijn voordeel mee doen. Reeds rukken de Jacobijnen op.

Als dan de tot het uiterste gedreven menigte de Tuileriëen bestormt en Buonaparte onder de toeschouwers is: wat zegt dan dit bedreigde bestaan? Goddank, nu worden wij weer vrij! Doch wat zegt de officier? „Ik zag soldaten, die door burgers werden bedreigd; dat choqueerde me.. Indien de Koning zich te paard had vertoond, hem zou de overwinning zijn geweest; zóó was de stemming 's morgens". En een paar dagen vroeger, toen de Koning zich met de roode muts op vertoonde: „Zoo'n ezel! Hij had een paar honderd van dat rapaille moeten laten neerschieten, dan zouden de anderen er wel vandoor zijn gegaan!"

En toch voelt hij zich bevrijd, zijn vijanden zijn van hun macht beroofd, den volgenden dag schrijft hij aan zijn oom: „Heb geen zorg om Uw neven; die zullen zich wel een plaats weten te veroveren." Is de nieuwe Regeering niet braaf? Zij neemt hem, den deserteur, niet alleen aan, zij bevordert hem tegelijkertijd tot kapitein.

En nu zal hij zeker in allerijl zijn regiment aan het Oostelijk front moeten gaan opzoeken? Wat gaat hem de Pruisische koning aan de Moezel, wat gaan hem Frankrijks oorlogen aan? Een Corsikaan blijf ik! Vaartwel, en naar het eiland!

IX

Is het mogelijk? Heeft de altijd frissche zeewind, heeft zelfs de reine berglucht den partijgeest, waarin de strijd der ideeën overal verdampt, niet doen verdwijnen? Laster, corruptie en anarchie: dat zijn de vormen, waarin zij zich op het eiland vertoonen! De man, dien Corsica naar de Parijsche Conventie heeft afgevaardigd, Saliceti, is de doodsvijand van Paoli en dientengevolge den Buonapartes toegedaan, die Paoli's tegenstanders zijn geworden. In de Club is men verdeeld, doch de meerderheid schijnt radicaal en noemt Paoli, den eenigen onkreukbaren man op het eiland, een verrader, omdat hij gematigd optreedt.

Wie heeft de macht in handen? Allen en niemand. Ieder wantrouwt den ander, want in Parijs heeft men de guillotine uitgevonden, den Koning onthoofd en niemand, weet wie daar morgen zal regeeren. Alles draagt wapenen niet alleen in de bergen; machteloos breken de bevelen van de kusten op de rotsen van het binnenland; iedereen is hier zijn eigen koning, ieder zijn eigen rechter. Is er een beter arbeidsveld denkbaar voor dezen avonturier, die niets meer te verliezen heeft? Ten derden male tracht hij heer en meester van het eiland te worden.

Om het huis Buonaparte verzamelt zich de oppositie, de broeders Joseph en Lucien, de oom-geestelijke, hebben ieder hun menschen. Maar eerst Napoleon vat al deze krachten samen: hij brengt het vertrouwen mee van den afgevaardigde, die hier een flink artillerist noodig heeft, om bij den volgenden Putsch sterk te staan. Dezelfde verwachting koestert ook de Club van hem. Als men

Paoli, die wel niet voor niets 20 jaar lang van de Engelschen gastvrijheid heeft genoten, eens aanklaagde wegens hoogverraad jegens Frankrijk? Is hij niet van plan ons aan Engeland te verkoopen? Als Lucien naar Marseille gaat en het daar den Commissarissen in 't oor fluistert, zal Saliceti het weldra de Conventie toeschreeuwen. Zoo'n klein eiland is een hoogeschool voor intriges: daar in het openbare leven alles van een paar families afhangt, lost heel 't familieleven zich in 't openbare leven op.

Spoedig zendt de Conventie vertegenwoordigers, ontslaat op Corsica officieren en stelt anderen aan, zonder Paoli te raadplegen, en zoo wordt heel spoedig de in Frankrijk weer ingeschreven kapitein Buonaparte ook op het eiland weer bataillonscommandant. Want èn door bekwaamheid èn tengevolge van de sympathie zijner soldaten heeft hij de leiding opnieuw tot zich getrokken, men behoeft hem alleen nog maar aan te stellen. Zijn kansen stijgen.

Dan komt uit Parijs het vreeselijk bevel: Paoli moet gevangen genomen worden. Doch nu, nu de tegenstanders te veel bereikten, keert het hart der eilandbewoners zich nog eenmaal tot hun grijzen held: allen scharen zich om hem en hij trotseert het bevel.

De jonge Buonaparte staat verbaasd. Steeds heeft hij het oor aan het hart der menigte te luisteren gelegd, niet als een, die haar liefheeft, doch slechts als arts, als onderzoeker. Nu tracht hij tijd te winnen, zwenkt den middenweg op, verklaart openlijk aan de zijde van den miskenden Paoli te staan, — doch ook aan de zijde der wijze Conventie. Die wantrouwt hem echter en wil nu ook hem gevangen nemen, doch Paoli wantrouwt het dubbelzinnig spel niet minder en in een oproep zijner getrouwen klinkt het: „Omdat de gebroeders Buonaparte den laster hebben ondersteund en zich bij de Commissie hebben aangesloten, is het beneden de waardigheid van het Corsikaansche

volk, zich met hen in te laten: zij worden aan berouw en openlijken smaad prijsgegeven."

Nu werpen de vijanden der familie zich op hun huis, plunderen het en zouden allen gedood hebben indien zij niet bij de Commissie bescherming hadden gezocht en gevonden.

Was dat misschien zijn bedoeling? Nu kan hij den Parijschen machthebbers het tastbare bewijs geven welk een onbuigzaam revolutionnair hij toch is, ja, nu vertrouwt men hem weer. Hij, die een jaar geleden aanvoerder der Corsikaansche vrijscharen was, tégen de artillerie der regeering, wordt nu door haar benoemd tot artillerie-commandant tegen de Corsikaansche vrijscharen. Kanonnen! De anderen hebben weliswaar de beste stellingen, doch eindelijk heeft hij ten minste eenige macht, hij heeft een volmacht en zelfs het bevel, de kust bezet te houden. Paoli, nu gaat het om den laatsten strijd tusschen ons beiden!

Doch de oude man is door het groote vertrouwen, dat hij bij het volk geniet, ook als soldaat in het voordeel: hij heeft de citadel en als de jongeman, thans als Franschman, deze voor de tweede maal wil bestormen, mislukt hem dit weer. Een laatste poging om de vesting van buiten, van de eilandjes af aan te vallen, is tevergeefsch!

Hij en de zijnen zijn nu op het eiland verloren. Een volksraad veroordeelt hen tot verbanning en verklaart de familie Buonaparte vogelvrij. De moeder, zoo trotsch op haar geslacht, twee zonen, twee dochters en haar broeder: allen zijn door den mislukten staatsgreep van den luitenant dakloos geworden, allen moeten zij binnen een paar uur vluchten. Door de zwijgende wouden, waarvan de woestheid haar vóór 24 jaar tegen de Franschen beschermd heeft, moet deze vrouw nu onder Fransche bescherming naar de kust vluchten. Niets dan

het kleed, dat zij draagt, behoort haar toe, haar bezittingen moet zij in handen der vijanden laten.

Op het zeilschip, dat hen naar Toulon brengt, staat de 23-jarige luitenant; in het late avondlicht van den Junidag ziet hij het eiland verdwijnen — iedere top, iedere bergrug is hem vertrouwd. Driemaal heeft hij, als bevrijder, het eiland willen veroveren. Nu wordt hij als Franschman door zijn eigen volk verjaagd. Haat en wraakzucht verdringen zich in hem: Frankrijk's overwinningen zullen hem sterk maken en zoo wordt hij toch nog eenmaal hun heer en meester!

Maar als hij zich omwendt naar het Westen en de Fransche kust ziet naderen, dan voelt de avonturier de vrijheid, overal thuis te zijn: het geluk en het lot van hem, die geen vaderland heeft.

X

— Wat zien de kleeren er kaal uit! denkt Laetitia Buonaparte, als zij haar twee, nog niet-geheel-volwassen meisjes ziet thuis komen van hun schamele inkoopen. Op de vierde verdieping van een in beslag genomen huis in Marseille (de adellijke bezitter is terechtgesteld), zit de trotsche vrouw van even in de veertig met haar kinderen, drie daarvan verdienen hun eigen brood, de twee jongsten bleven bij familie op het eiland. Als „vervolgde patriotten" wordt hun een gedeelte van het voedsel door den Commandant verstrekt. Maar zij klaagde nooit. Zij is trotsch.

Spoedig gelukt het Napoleon op zijn reizen, door connecties zijn broeder oorlogsleveranties toe te schuiven; de oom-geestelijke hangt zijn soutane aan den kapstok en gaat in den handel, in de zijde-branche. Dan verovert de elegante Joseph, die uiterlijk op zijn vader lijkt en zich als oudste, evenals hij, graaf van Bona Parte noemt, een erfdochter

van een Marseilliaansche zijdefirma, hij begint vermogend te worden, en nu denkt Napoleon erover, de andere, Désirée, zijn schoonzuster, tot vrouw te nemen.

In deze zomermaanden reist hij veel heen en weer; nu eens is hij in Nizza bij zijn regiment, dan weer aan de Rhône, dan in Toulon. Maar altijddoor neemt zijn scherpe officiersblik, zijn artilleristenbrein, de natuurlijke gesteldheid, evenals de verschansing van ieder punt in deze kuststreken ten scherpste op: spoedig zal hij dat alles noodig hebben. Daartusschendoor schrijft hij politieke dialogen, één ervan ziet hij zelfs als vlugschrift op staatskosten gedrukt.

De fabrikant in dit tweegesprek is een maar al te veel voorkomend type, en daar de rijke inwoners van Toulon bang zijn, evenals hun vrienden in Marseille door Robespierre's macht onthoofd te worden of hun goederen verbeurd te zien verklaard, voelen zij uit angst om het lieve geldje, hun hart steeds inniger aan het verdreven koningshuis verbonden en, om hun kapitaal te redden, roepen zij den vijand van het vaderland te hulp: de rest van de vloot leveren zij uit aan de Engelschen, die hun daarvoor in de plaats bescherming beloven.

Vreeselijke slag voor het jonge Frankrijk, dat juist naar alle kanten met de aanstormende reactie te kampen heeft, België heeft verloren, de Spanjaarden over de bergen naderen en in de Vendée den Bourbonnenaanhang sterker ziet worden. En nu verkoopt de Beurs van Toulon haar angst voor den prijs der vloot aan haar ouden tegenstander! Dan mobiliseert men tot den laatsten man, roept de vrouwen op, verandert Frankrijk in een legerkamp. Ieder, die het handwerk goed kent, is dubbel welkom.

Voor Toulon maakt men zich gereed om de Engelschen te verdrijven; hoe, dat laat de Conventie over aan een schilder, wiens revolutionnaire gezindheid zijn gemis aan kennis moet goed maken.

1

Dan gebeurt het, dat de jonge kapitein Buonaparte, die uit Avignon buskruit moest gaan halen, op den terugweg zijn landsman Saliceti bezoekt, die hem naar den schilder-generaal brengt. Na tafel begeven de dilettanten zich naar een 24-ponder, die bijna een mijl van de zee afstaat en winden zich op met praalhanzerijen. De vakman bestrijdt iedere mogelijke uitwerking, bewijst met vier schoten, dat ze de zee nooit zullen bereiken. Men is verbluft, houdt hem daar, laat hem werken.

— Eindelijk! Een eind van 't koord! Nu vastgrijpen en het eind niet meer loslaten! denkt de eenzame man met den sterken wil, en met verbijsterende energie ziet men den kapitein van de verstverwijderde plaatsen aan de kust kanonnen aansleepen, na zes weken zijn er meer dan honderd stuks zwaar geschut bijeen.

Wil de jonge man ons nu ook zijn veldheerskunsten toonen? Wat voert hij toch in zijn schild? De landtong, die de Golf in een dubbele haven verdeelt, van batterijen voorzien en op deze wijze de vijandelijke vloot blokkeeren: dan zal de Engelsche generaal zich er voor wachten, in die muizenval zonder achterland de kogels op te vangen, hij zal het arsenaal verbranden en aftrekken. — Fantastisch! spotten de dilettanten. Maar Buonaparte, die in de Conventie ook zijn vrienden heeft, klaagt daar zijn chef aan en zendt zijn plan voor de beschieting van Toulon naar Parijs, vellen vol, ook met raadgevingen van algemeenen aard: „Men moet altijd zijn vuur concentreeren. Is er eenmaal een bres geschoten, dan begint de tegenpartij het evenwicht te verliezen, elke weerstand wordt nutteloos en de plaats is veroverd. Men moet om te leven zich verdeelen, zich vereenigen om te vechten. Zonder eenheid in 't commando is geen overwinning mogelijk. Tijd is alles." Zoo schrijft een vier-en-twintig-jarig kapitein aan de Centrale Regeering.

Met Parijs verbindt hem een machtig vriend, de jonge

Robespierre, die zelfs in de ijle lucht om den almachtigen broeder den naam van een ander jong talent mag noemen: — Als ge ooit, zoo had hij tegen zijn ouderen broeder gezegd, tegen het gepeupel een ijzeren soldaat noodig mocht hebben, dan moet het een frissche, jonge kerel dan moet het deze Buonaparte zijn. Men heeft hem zelfs reeds aangeboden het bevel over de Garde van het Schrikbewind op zich te nemen, doch voorzichtigheid hield hem terug. Nu wordt zijn plan goedgekeurd, de schilder-generaal teruggeroepen. Wien zal men nu zenden?

Hij knarsetandt: alweer een dilettant! De nieuwe generaal is dokter, overal meent hij adellijke samenzweringen te speuren, terwijl intusschen de vijand de kostbare landtong zelf bezet. In gouden staatsiekoetsen komt tegelijkertijd uit Parijs een zestigtal enthousiaste mannen in het legerkamp aan, vastbesloten om in hun mooie uniformen eindelijk zonder veel omslag Toulon in te nemen. Buonaparte brengt hen bij een niet-gedekte batterij en als de vijand schiet en zij roepen om dekking, zegt hij ernstig: „Die is afgeschaft, daar hebben we tegenwoordig vaderlandsliefde voor." Deze jongeman met de blauw-grijze oogen heeft de zaak op zich zelf lief, niet de gezindheid. Nieuwe klachten, weer een verandering; dan komt een echte ijzervreter aan het hoofd, die hem meteen aanstelt tot bataillons-commandant en het onderneemt geheel volgens Napoleon's plan den vijand van de landtong te verdrijven.

Wanneer het eindelijk, steeds volgens zijn plan, tot den aanval komt, wordt zijn paard onder hem weggeschoten, de steek van een Engelsche lans treft hem in de kuit: Napoleon's eerste en bijna zijn laatste wond. Dit is zijn eerste overwinning, zij het dan ook niet als officiëel aanvoerder; het is een overwinning op Engeland. De vijand vlucht naar de schepen, verbrandt het arsenaal, trekt

zich terug, alles nog in dienzelfden nacht, geheel zooals hij het had voorspeld.

Brand en doodslag, strijd en de verschrikking van een haven, waarin duizenden schuldbewuste burgers een redding willen zoeken: in den laaienden Decembernacht verrijst temidden van rook en kreten, boven de opgehoopte lijken, tusschen de vloeken van verdrinkende burgers en het gejoel van plunderende soldaten voor de eerste maal een nieuwe ster: Napoleon's roem.

XI

Want het volksfeest, dat Parijs niet alleen viert ter eere van de bevrijding van Toulon, doch ook vanwege nieuwe overwinningen aan het Noordelijk en Oostelijk front brengt Napoleon's naam onder de menschen. Hij wordt brigade-generaal en terwijl zijn chef hem in zijn rapport noemt als dengeen, die het plan voor den slag heeft opgesteld, voegt hij er, half uit bewondering, half uit vrees, deze verbazingwekkende woorden aan toe: „Ook al zou men in de Conventie hem bij anderen achterstellen, hij zal zich niettemin zijn weg weten te banen." Maar tegelijk met hem worden vijf andere namen beroemd en wanneer hij in den „Moniteur" voor 't eerst zijn eigen naam leest, hinderen dergelijke buren hem ongetwijfeld. Hoe moeilijk is het omhoog te komen!

Maar reeds zijn er een paar jonge menschen die in dien bewusten nacht zijn ster hebben gezien: Marmont, Junot, jonge, onbekende officieren, vertrouwen zich toe aan zijn goed gesternte; hij neemt hen, en tegelijkertijd ook Lodewijk den zestienjarigen broeder, tot adjudant. Nu heeft hij al een kleine groep om zich heen.

Kanonnen! En de Conventie geeft hem de opdracht de geheele kust van Toulon tot Nizza te versterken. Ligt daar niet Genua, Corsica's oude vijand? Eigenlijk moest

men Genua zien te veroveren, dan had men 't eiland meteen. Zit Genua niet stampvol diplomaten en agenten? Hier wordt de houding der neutralen bekonkeld, hier kan men, zoo men goed oplet en goed luistert, veel opnemen en alles verzwijgen. Hij weet een opdracht als volkskommissaris te krijgen, hij wordt aan de regeerders van Genua voorgesteld, zoogenaamd ter wille van een paar grenskwesties.

In werkelijkheid is dit de eerste schrede van den diplomaat Buonaparte: met agenten van allerlei soort treedt hij in verbinding, let op, of Frankrijk's vertegenwoordigers daar werkelijk radicaal zijn of alleen maar zoo doen, en tegelijkertijd kijkt hij goed uit waar toch eigenlijk de kanonnen staan! Wanneer hij naar Nizza terugkeert om zijn rapport op te stellen, wordt hij plotseling gevangen genomen.

Want Robespierre is intusschen gevallen en onthoofd. Onmiddellijk trekt alles zich terug: iedereen doet alsof hij slechts noodgedwongen met den tyran is omgegaan en zoekt naar offers, om zich zelf schoon te wasschen. Wie er niet bij is om anderen naar beneden te doen tuimelen, past voor offer het best. Haast U, want anders verklappen de anderen, dat wij ook erbij hoorden! Daar is die generaal Buonaparte! Die was zoo juist nog met een geheime zending in het vijandelijk Genua: neemt den verrader gevangen! Hij heeft met Robespierre het erop aangelegd, ons Zuidelijk leger te vernietigen! Sleept hem naar Parijs, dat hij daar kan worden verhoord!

Nu zit hij in het Fort Carrée bij Nizza, alle papieren zijn hem afgenomen, 't is heden zijn verjaardag. — Vandaag ben ik 25, denkt hij en door de staven kijkt hij naar de zee. Als je nu maar je hoofd naar buiten kon steken, dan zou je de kust van Corsica kunnen zien. Hoeveel pogingen heeft hij al gedaan en altijd is 't mislukt! Is ooit de jeugd van een, die vooruit wil, uit zulk een reeks

van katastrophen opgebouwd? Wat zegt Plutarchus? Afgezet, verbannen, op ons eiland vogelvrij verklaard, en nu, met al zijn plannen een gevangene van Frankrijk, binnen een week misschien op de binnenplaats der kazerne, tegenover twintig kogels. Wat kan hij doen?

Zijn vrienden raden aan om te vluchten. Hij antwoordt op een toon van zoo groote ontroering als men in de zestigduizend brieven van Napoleon slechts zelden vindt: Dank voor uw vriendschap, maar „de menschen kunnen zich onrechtvaardig jegens mij gedragen, als ik zelf maar onschuldig ben — dat is genoeg. Mijn geweten is de rechtbank, waarvoor ik mijn gedrag te rechtvaardigen heb, en dat is rustig. Doe dus niets. Ge zoudt me slechts compromitteeren".. Echt is in dezen larmoyanten martelaarsbrief alleen maar het laatste woord. Hij wijst den dweper Junot op motieven, die deze begrijpt. In werkelijkheid wil hij, nu geen enkele verbinding met Robespierre kan worden bewezen, zich liever niet compromitteeren en de vlucht zou een bekentenis zijn.

Uit de gevangenis schrijft hij aan een vooraanstaand diplomaat: „Ik ben door de katastrofe van den jongen Robespierre wel wat getroffen, want ik hield van hem en hield hem voor onschuldig en toch, al ware hij mijn vader geweest, ik zou hem doorstoken hebben, zoo hij zich als tyran had willen opwerpen." Klingt dat niet als door een Romein gesproken? Nog veel handiger aan de Conventie: „Hoewel onschuldig belasterd, zal ik toch nooit het Comité aanklagen, wat deze ook moge beslissen .. Doch luistert nu naar mij! Verbreekt mijn boeien, geeft mij de achting der patriotten terug! Een uur daarna zal ik bereid zijn, zoo de vijanden mijn lijk opeischen. Ik tel het leven gering, daarvoor heb ik het te dikwijls op het spel gezet. Alleen de gedachte, het vaderland te mogen dienen, doet mij getroost mijn last dragen."

Na acht dagen is hij vrij. Saliceti, zijn landsman in de

Conventie, is de man geweest, die hem het eerst belasterd heeft; nu de eerste schrik voorbij is en hij zich zelf veilig voelt, staat hij borg voor Napoleon's onschuld; ten slotte eindigt de Corsikaansche intrigant met een woord, waarin hij onbewust Buonaparte's triomfen voorspelt: „Bovendien heeft het leger hem noodig."

XII

Hoe mijden ze hem! Machtige vrienden, aan wie hij telkens weer lange brieven schrijft, antwoorden hem eenvoudig niet! Om kleinigheden moet hij vragen, „een zuiver meettoestel voor het leger," ten einde een machtig kameraad eindelijk tot antwoorden te dwingen!

Daar klinkt nog eenmaal van het eiland het signaal. De oude Paoli heeft de Engelschen te hulp geroepen; nu komt het er op aan Corsica voor Frankrijk te behouden! Naar Parijs, om het vuur aan te wakkeren! Werkelijk wordt er tot den veldtocht besloten, hij trilt van ongeduld om het commando over te nemen, doch reeds na twee weken keert de vloot verslagen naar Toulon terug. Nieuwe teleurstelling! Had men hem maar laten opereeren! Had hij Toulon niet veroverd, de kuststreek niet versterkt, met den veldtocht tegen Corsica voor oogen?

Maar reeds is de reactie in aantocht, men wantrouwt hem en tracht hem door een mooi commando in de Vendée van zijn vrienden te scheiden; tegelijkertijd wordt hij als „overcompleet" naar de infanterie overgeplaatst: een degradatie voor het gevoel van een, die met hart en ziel artillerist is.

De bleeke jongeman wordt nog bleeker. Neen! En als hij uitsluitsel vraagt aan den Volkscommissaris van Oorlog en deze hem antwoordt: „Te jong" — dan kijkt hij hem, die ter nauwernood in 't veld is geweest, eens goed aan: „Op het slagveld wordt men vroeg oud en

daar kom ik vandaan." De gehoorzaamheid geweigerd, de omwenteling verwachtend: juist als drie jaar geleden.

Wat zal hij doen? Zich ziek melden, verlof nemen? denkt de werkelooze generaal. Liever hier blijven, Parijs is de navel der wereld. Hoewel, Marmont en Junot, zonder verlof om en bij hem, hebben ook geen geld. Wat doet Bourrienne toch? Hij speculeert! Dat kan hij ook probeeren, maar de assignaten dalen. Wat hebt gijlieden den laatsten Putsch slecht voorbereid! Wilt ge staatsgrepen uitvoeren zonder kanonnen? Maar aan Saliceti, tegen wien nu op zijn beurt een ernstige aanklacht is ingediend en die zich bij een bevriende Corsikaansche verborgen houdt, schrijft hij: „Zie je, de schade die je mij hebt berokkend had ik je betaald kunnen zetten.. Welke is de mooiste rol van de twee: de jouwe of de mijne? Ja, ik had me kunnen wreken, maar ik deed het niet.. Ga heen, zoek in vrede een schuilplaats, waar je beter over je vaderland leert denken. Mijn mond zal eeuwig over je zwijgen. Keer tot je zelf in, leer mijn beweegredenen naar waarde schatten, ik verdien het, ze zijn nobel en grootmoedig."

Welk een kronkelingen achter deze regels vol zelfvoldaanheid, welk een schaduwen op deze grootmoedigheid, om een daadloozen dag door een gevoel van valsche edelmoedigheid wat kleur en geur te geven!

Want met somber geruisch en zwaren slag slaat de levensstroom tegen zijn kusten in deze zomerweken. Het boek van donkere passie, Ossian grijpt hem aan, ook het tragisch slot der drama's, die hij zich nooit door de daarna gespeelde klucht laat bederven, en daarom haast hij zich uit den schouwburg weg. „Belachelijk, om aan Paul en Virginie in een nieuwe opera door hun redding een vroolijken draai te geven!" En wat is geluk? vraagt hem de dame, die deze dingen van zijn lippen hoorde.

„Geluk?" zegt Buonaparte. „De hoogste ontwikkeling van al mijn vermogens."

Maar die liggen juist braak, en dat kan hij niet verkroppen. Toenemende zwaarmoedigheid en een stille wrok vervullen hem. In de komedie, vertelt de vrouw van een vriend, lacht iedereen, Napoleon alleen zit er met een ijzigen blik; soms verdwijnt hij en duikt dan aan het andere eind van het parket met een donker gezicht weer op. Dikwijls zweeft er om zijn lippen een valsche, misplaatste glimlach. Anecdoten van het slagveld weet hij onweerstaanbaar te vertellen, maar zijn lachen is ruw. Dikwijls ziet men hem met zijn korte beenen door de straten dwalen, mager, geel, ziekelijk, nerveus, „linksch en onzeker, met een ouden, ronden hoed op, waar twee slordig gepoeierde hondenooren onderuit komen, zijn kraag vol schilfers, lange, magere, bruine handen zonder handschoenen, slecht zittende schoenen."

Nu probeert hij het met een exportboekhandel, maar dadelijk de eerste poging met een kist naar Bazel mislukt.

Soms bezoekt hij de salons, „want", zoo schrijft hij aan zijn broeder, „hier te lande zijn allen er op uit zich te verstrooien. De vrouwen zijn overal, in den schouwburg, in het park, in de bibliotheek. In de studeerkamer van den geleerde zie je de aardigste kinderen. Ja, hier verdienen zij het de baas te zijn, want de mannen zijn verdwaasd, zij leven slechts door haar en voor haar."

Wanneer Buonaparte in den salon van den tribuun Barras komt, die nooit schittering, overdaad en vrouwen genoeg heeft, opdat Parijs er toch maar over zal praten, en hij bevindt zich daar met de mooisten van allen: Madame Tallien en Madame Récamier, dan kan hij zich, klein, somber, hoekig als hij is, alleen door zijn geest, door zijn luimen doen gelden, en ook dan blijft hij de zonderling.

Altijd eenzaam, geeft hij zich alleen in lange brieven aan zijn broeders. Lodewijk voedt hij op: „Hij is een goed soldaat. Wat mij vooral aan hem bevalt is, dat hij alles in zich vereenigt: enthousiasme, geest, gezondheid, talent,

betrouwbaarheid, goedhartigheid. Hij wordt zeker de beste van ons vieren. Trouwens geen van ons allen heeft zoo'n goede opvoeding gehad." Ook Jérôme, den jongste, wil hij nu in Parijs onder dak zien te brengen. Met Lucien staat hij op gespannen voet: deze begaafde broeder tracht hem na te streven, hem de loef af te steken; een menschenkenner evenals hij, is Lucien de eerste, die Napoleon geheel begrijpt en zelfs begreep hij op zijn zeventiende den 23-jarigen broeder: „Ik heb", zoo schreef hij toen aan den oudste, „in Napoleon een eerzucht ontdekt, nu niet bepaald egoïst, maar toch grooter dan zijn liefde voor het algemeen welzijn. In een vrij land zou hij wel een gevaarlijk mensch zijn. Hij heeft, naar 't mij toe schijnt, een sterken aanleg tot tyran en ik geloof ook, dat hij het worden zou, als hij koning was. Op zijn minst zou zijn naam voor het nageslacht en voor sentimenteele patriotten een schrikbeeld zijn." En een dergelijk grootsch toekomstbeeld is in den mond van Lucien niet maar een gedachtespel: zijn eigen eerzucht is zoo brandend, dat hij in deze tijden en in dat land een dergelijke stijging voor zijn broeder mogelijk acht en zich bij voorbaat al beleedigd voelt, wanneer gene hem voorbij mocht streven.

Die zingt vooreerst een toontje lager. Hij benijdt Joseph zelfs, dien geld en onbezorgdheid onafhankelijk hebben gemaakt. Hij biedt hem alle mogelijke hulp aan door aanbevelingen en papieren, raadt hem aan met het waardeloos geworden geld goedkoop een landgoed te koopen. Weliswaar schrijft hij ook aan dezen ouderen broeder: „Je (politieke) brief was te droog, je moet nog leeren anders te schrijven."

Een gezin! hij wil evenals de anderen een eigen thuis hebben. Heftiger dringt hij er in iederen volgenden brief bij hem op aan, voor hem beslag te leggen op de aardige, rijke schoonzuster, van wie hij nu reeds jaar en dag brieven vol teederheid krijgt. Doch als zij nog maar steeds geen

besluit neemt, eischt hij klaarheid. Hij ziet zijn broer en zijn vrienden gelukkig getrouwd, kameraden van zijn eigen leeftijd bekleeden veel meer in 't oog loopende, verantwoordelijke posten. Alleen hij zelf, met zijn woelende gedachten en zijn fantastische plannen, blijft werkeloos en alleen.

„Als je voor langer op reis gaat," schrijft hij aan Joseph, „zend me dan toch je portret. We zijn zoo lang nauw verbonden geweest, dat onze harten vereenigd zijn: je weet zelf 't best, hoe 't mijne jou toebehoort. Nu, terwijl ik je dezen brief schrijf, ben ik ontroerder dan ooit, ik voel, dat we elkaar vooreerst niet weer zullen zien en ik kan niet verder schrijven. Vaarwel, beste vriend."

Zijn ziel is week gestemd, bij oogenblikken schijnt hij van alles genoeg te hebben: „Van sport tot sport omhoog te klimmen, dat lijkt zoo'n beetje op den avonturier en den gelukzoeker." En eindelijk klinkt het: „Het leven is een lichte droom, die vervliegt."

XIII

Plotseling komt alles in beweging.

De Minister van Oorlog maakt voor een anderen plaats en deze wil op het Italiaansche front snel een anderen toestand scheppen. Weet iemand een nieuwen man, die daar bevel zou kunnen voeren? Een tweede, een derde draagt die vraag verder en de vierde beveelt Buonaparte aan. Men ontbiedt hem op het ministerie. Hij, wiens hoofd en oog sinds jaren met deze kusten, met deze grenzen vertrouwd is, zet oogenblikkelijk het geheele plan voor een veldtocht in Noord-Italië uiteen, tegen Sardinië en Oostenrijk, gesteund door zijn kennis van de Alpen-passen, van weer- en sneeuwgesteldheden, van gewas, graan, bestuur, stemming, karakter van land en menschen. Nadat tusschen Februari en Juli Lombardije zal zijn

veroverd, moet men den Oostenrijkers het machtige Mantua ontnemen, zich dan naar 't Noorden wenden, het zusterleger, dat aan den Rijn staat, in Tirol ontmoeten, Weenen bedreigen en op deze wijze den Keizer dwingen tot een vrede, die alles zal vervullen wat Frankrijk's fantasie sedert jaren zich zelve heeft beloofd.

Verstomd staat de minister over de onstuimigheid van dit brein: „Uwe gedachten, Generaal, zijn even schitterend als vermetel, ze moeten onderzocht. Stelt U een rapport op voor het Comité, overhaast U niet."

„Mijn plan is klaar. In een half uur kan ik het opschrijven."

„Buitengewoon", zeggen de heeren als ze 't doorgelezen hebben, „hoewel onuitvoerbaar." In ieder geval moet zoo'n knappe kop bij den Staf. Een paar dagen later zit hij daar, waar alles besloten wordt.

Dit is het groote oogenblik, de beslissende dag zijner jeugd. Nu staat hij dan eindelijk op den drempel zijner loopbaan, plotseling daartoe geroepen, zooals alles in dit eruptieve tijdperk plotseling komt. Van heden af, hij is net 26, zal hij de keten van denken en handelen met nooit-onderbroken kracht naar hetzelfde doel achter zich aantrekken, 20 jaar lang. Plotseling, nu over 20 jaar, knapt zij af.

Napoleon's arbeid begint. Met brandende energie, vol zorg voor het kleinste, omdat hij het grootste wil, leidt hij van nu af „de zaken", de sluier wordt opgelicht, van alle legers der Republiek vindt hij hier de geheimste rapporten. Tegelijkertijd verschaft het dagelijksch verkeer met de civiele machthebbers hem gezag. De suggestie zijner persoonlijkheid begint te werken.

Wat wil hij allereerst voor zich zelf bereiken? Niet de Vendée, noch het Rijnleger, bereikbare, tastbare grootheden. Hier, in het centrum van alle werkelijke fronten, glanst niets hem zoo verlokkend tegen als een commando,

dat slechts door zijn fantasie wordt gevoed, op een slagveld dat niet bestaat, maar dat hij zich nu scheppen wil en dat hij zich na 17 jaar nog zal willen scheppen. Het is Azië. Nauwelijks in zijn nieuwe betrekking zet hij met nadruk uiteen, van hoeveel belang het is, Turkije actief te maken, artillerie en moderne oorlogvoering aan den Bosporus in te voeren, om die later tegen de Russen en de Oostenrijkers aan te wenden. Hij ziet zich zelf al bij den Sultan, onbewaakt door de oogen dezer eeuwige Republikeinen, in een donker, onontsloten, nog door geen vrijheidsidealen gewekt land, waar men nog doen kan, wat men wil. Twaalf dagen na zijn intrede op het departement verzoekt hij om overplaatsing naar Turkije.

Maar men houdt hem terug, ja, machtige tegenstanders duchten hem reeds en willen hem van hier verdringen; naar het front. Dan klinkt er in zijn protest een geheel nieuwe toon: anticipeerend op de successen, die hij in zijn boezem draagt, begint hij te bevelen: „Generaal Buonaparte, die de artillerie onder de bedenkelijkste omstandigheden heeft gecommandeerd, en tot de grootste successen heeft bijgedragen, verwacht van de rechtvaardigheid der Comité-leden, dat zij hem in zijn functies zullen herstellen en hem het verdriet zullen besparen, zijn plaats te zien ingenomen door mannen, die zich steeds ter zijde hebben gehouden.. en die heden naar voren treden om de vruchten van overwinningen naar zich toe te halen, wier gevaren zij hebben weten te mijden."

In de derde persoon, in de metalen stijl der geschiedschrijving: Romeinsch.

Het geeft alles niets, ten tweeden male schrappen zij den weerspannige van de lijst, ten tweeden male moet hij wijken. Maar nu voelt hij, dat zijn tijd nabij is, niets kan hem meer doen wankelen. Een nieuwe verandering in de regeering is op til, hij kondigt zijn broeder de nieuwe omwenteling aan, zelf staat hij op goeden voet met alle

partijleiders, die de posten in het leger vergeven zullen „Ik zie niets dan goeds in de toekomst en al ware het anders, men moet toch leven in het tegenwoordige: de moedige veracht de toekomst."

En omdat hij haar veracht, dient zij hem. Voortaan zal hem dat ook met de menschen gelukken.

Twee weken na deze aankondiging breekt het conflict uit tusschen de regeering en de gematigden, achter wie de Royalisten staan. Ook nu weer, evenals vóór drie jaar, zijn 't de Boulevards waar de strijd woedt. Viermaal zoo sterk als de regeeringstroepen zijn de Nationale Garden. Is het uit beleid, of is het lafheid, hoe het zij: de generaal der Conventie onderhandelt, men noemt hem een verrader en neemt hem gevangen. Onbeschermd komt de Conventie haastig bijeen, bang voor de radicalen van links en rechts, die samen optrekken uit zeer verschillende motieven.

Buonaparte haast zich 's avonds naar de tribune, want nu moet men een opvolger zoeken, hij hoort wie voorgesteld wordt: de namen zijner mededingers. Hoe klopt het hart van den zwijgenden toeschouwer: zal beneden in de zaal nu de zijne klinken? En zoo hij klinkt, zal hij dan ditmaal aanvaarden, wat hij onder Robespierre heeft afgeslagen? Maakt zich niet iedere leider bij het volk gehaat en wel juist door zijn succes? — Benoemt Buonaparte! Ja, dat is zijn naam, bijna een half uur lang „gaat hij met zich zelf te rade". — Roem brengt een dergelijke positie niet, maar zij geeft macht, denkt hij en meldt zich bij het Comité. Middernacht is voorbij, in de vroegte verwacht men de bestorming door de menigte, in een paar uur moet alles gereed zijn.

Onder deze omstandigheden eischt hij volledige vrijstelling van civiele contrôle: iets ongehoords op het forum der Revolutie, tot wier nieuwe hoofdbeginselen het toezicht op de gevaarlijke militairen behoort. „Benoemt gij mij, dan ben ik verantwoordelijk en moet ik vrij spel hebben.

Ook nu hebben alleen de Volkscommissarissen den generaal in zoo'n nadeelige positie gedrongen. Verwacht gij misschien, dat het volk ons toestemming zal geven op het volk te schieten?" Met Barras alleen, toentertijd de machtigste der Directeuren, wil hij het commando deelen; hem heeft hij in de hand. Het oogenblik dringt, er blijft geen keuze, men draagt hem op de regeering te beschermen, twee weken nadat men hem van de lijst heeft geschrapt.

Sedert zeven jaar stuitte het Parijsche gepeupel, wanneer het in actie kwam, steeds slechts op geïmproviseerde tegenstanders: zoo kon de Revolutie voortgang maken. Buonaparte is de eerste, die voorbereidselen treft voor den slag: in één nacht herschept hij de Conventie in een vesting, bewapent zelfs de angstige gedeputeerden, die, nu zij over kanonnen hooren praten, nòg banger worden.

Een jong cavallerie-officier neemt op zich 40 kanonnen uit de voorstad te halen. Hij heet Murat en begint tegelijk met zijn chef heden een roemrijke loopbaan. Buiten stuit hij op de menigte, die evenals hij de kanonnen zoekt. Zonder hen kan Buonaparte de Conventie niet beschermen: uren van wanhopige spanning, waarin het toch zaak is, in alle kalmte de kleine troep te verdeelen. Eindelijk, in den vroegen morgen om 5 uur, hoort hij ze ratelen, zijn oude vrienden, de kanonnen: Murat en zijn manschappen waren bereden en daardoor is het hun gelukt. Voorwaarts! Binnen twee uur moeten ze alle in stelling zijn gebracht!

Dreigend rukt de menigte nader in goed bewapende honderdschappen, binnen beven de advocaten, de tribune wankelt van de redevoeringen, dat men moet onderhandelen, de troepen moet terugtrekken; in het daglicht ontneemt het gevaarlijk schouwspel den burgers eerst recht allen moed, de stemming wordt onzeker, 's namiddags wijkt een gedeelte der troepen en wil verbroedering. De schemering daalt: nu of nooit! Zal de commandant de

menigte laten triomfeeren? Hij, die reeds om Koning Lodewijk's zwakheid heeft gelachen, zal zich nu zelf laten uitlachen — terwijl hij toch zijn hand aan de affuit heeft?

Waarschijnlijk heeft Buonaparte het bevel tot het eerste schot gegeven, misschien het van Barras afgedwongen, hoewel hij in het rapport en ook later zweert, dat de tegenstanders deze „misdaad jegens het Fransche volk" op hun geweten hebben, kort en goed, het schot kraakt, zijn kanonnen overwinnen, het plaveisel wordt rood van bloed, de menigte vlucht, binnen twee uur zijn de straten leeg. 's Nachts schrijft hij aan zijn broeder: „Eindelijk is alles voorbij; mijn eerste verlangen is jou bericht te zenden.. Wij hebben onze troepen opgesteld, de vijand heeft ons bij de Tuilerieën aangevallen,wij hebben heele scharen gedood, ons heeft het 30 à 40 gewonden gekost. Wij hebben de honderdschappen ontwapend — alles is rustig. Ik ben als altijd geheel ongedeerd. De Brigadegeneraal Buonaparte. — Naschrift: Het geluk is met mij. Mijn groeten aan Desirée en Julie."

Dit is Napoleon's eerste overwinningsbulletin: de vijanden zijn de Franschen, het slagveld is Parijs, de misdadigen zijn de radicalen, de meeste dooden aan de zijde van den tegenstander, de onderteekening, die daarvoor, noch daarna meer dan den enkelen naam bevatte, draagt heden den titel: alles is berekend op ostentatieve uitwerking. Maar dan komt zijn gevoel tusschenbeiden, en in een postscriptum fluistert hij zijn broeder twee hartedingen toe: het geluk en de vrouw.

„Ik draag", zegt hij later, „twee menschen in mij, den verstandsmensch en den gevoelsmensch."

XIV

Op de tribune der Conventie staat Buonaparte met zijn officieren, toegejuicht door het Huis, waaraan de jeugdige redder wordt voorgesteld. Nauwelijks hoort hij het gejubel, nu en in de toekomst zal hij van zulke oogenblikstriomfen niet genieten. Met koude oogen kijkt hij de zaal in: hij denkt: — Dit zijn dus de leiders der natie? Wat beefden ze, toen ze de kanonnen hoorden aanrollen! Gij zult dat beven niet verleeren! Ik heb op me genomen U te beschermen: ik zal U zoo lang weten te beschermen tot alles mij gehoorzaamt."

Hij wordt, het kan niet anders, tot opperbevelhebber der binnenlandsche troepen benoemd. Een groote aanhang volgt hem: gedegradeerde officieren, die hopen met den afgezetten generaal groot te zullen worden, beambten, die reden hadden, de reactie te vreezen: alles, wat zich gered gevoelt. De massa echter moet hem leeren haten, want in dat ééne avontuur zijn honderden ongewapende burgers, nieuwsgierigen, vrouwen gevallen. Wat raakt hem dat! Zijn streven gaat er niet naar uit, zich bemind te maken.

Ook nu hij plotseling geld heeft, bedienden, rijtuigen, gebruikt hij niets voor zichzelf, alles voor de zijnen. De jongere broeders krijgen goede betrekkingen, zijn moeder kan weer beginnen te leven en te sparen, hij biedt Joseph verscheidene ambten aan, de verstverwijderde familieleden brengt hij ergens onder. Maar de brieven worden schaarscher en reeds in den eersten is een verandering van toon merkbaar: „Ik zal niets nalaten, wat je dienstig kan zijn en tot je geluk bijdragen kan." De broeder is beschermer geworden, hoofd der familie.

In deze weken, nu zijn hart trilt van vervulde verwachtingen, wordt het terzelfdertijd verwikkeld in den eenigen hartstocht van zijn leven.

Désirée heeft haar oogenblik laten voorbijgaan. Nog een paar weken geleden had hij van den Generalen Staf uit bij zijn broeder op bemiddeling en beslissing aangedrongen. „Ik brand van verlangen naar een eigen thuis." Terzelfdertijd komen in zijn brieven steeds meer grappen voor over mooie vrouwen uit de uitgaande wereld, waar zijn stemming stijgt met zijn verwachtingen. Nu heeft hij la femme de trente ans leeren kennen in haar kracht, in haar schoonheid, en twee van haar heeft hij, spoedig na elkaar, een aanzoek gedaan: een vrouw van Corsikaanschen adel, een vriendin zijner moeder, en een knappe cocotte, de geliefde van Chénier. Ze zijn beiden veel ouder dan hij. En beiden bedanken hem. Maar in de sfeer dezer grandes amoureuses, die de nieuwe salons electriseeren, heeft hij eenmaal geademd: „Een kus voor de beide dames, de eerste op den mond, de tweede op de wang." Daar hij tot nu toe bijna geheel zonder vrouwen leefde, wordt zijn eenzaam hart spoedig geroerd.

Dadelijk na de benoeming heeft de nieuwe Commandant een verbod tot het bezitten van wapenen uitgevaardigd, alles doorzocht en in beslag genomen. Maar daar is een twaalfjarige jongen: vrijmoedig verschijnt die voor hem in zijn bureau en vraagt hem om den degen van zijn gestorven vader, dien men zijn moeder heeft ontnomen. Hij staat het toe en ontvangt kort daarop een bezoek van de moeder, die hem komt bedanken. Wat een levendige, elegante — wat een betooverende vrouw! De dertig voorbij, hoe lang weet men niet, niet zoozeer mooi als fascineerend, slank zonder corset, voornaam en toch exotisch met haar bruine teint, want zij is Creoolsche van geboorte, doch als Parisienne opgegroeid en in tijden van angst en zorg heeft zij geleerd, door bekoorlijkheid te overwinnen.

Als de generaal haar in haar huisje buiten, in een zeer afgelegen voorstad, bezoekt, ziet zijn door armoede ge-

scherpte blik wel, dat hier van veel de schijn moet worden opgehouden, dat er in werkelijkheid niet is, maar dit deert hem niet. Want deze officier, die nu op zijn 27ste voor het eerst in zijn leven de middelen heeft, om zich naar zijn stand vrij te bewegen, waardeert het geld, doch niet den rijke, en, zooals hem in het leven van mannen niets geïmponeerd heeft dan hun prestatie, zoo heeft hij ook van vrouwen niets bewonderd dan haar prestatie: haar verschijning, haar wezen en wat zij daarvan maakten.

Josephine maakt er alles van, zij heeft het dubbel noodig. Want zij heeft uit haar tropisch vaderland, uit Martinique, niets gered, toen zij haar man, den Vicomte de Beauharnais, verloor. Jarenlang leefde zij van hem gescheiden, daarna weer met hem vereenigd, toen hij van overzee naar Parijs terugkeerde, tot hij eindelijk, als koningsgezinde, werd terechtgesteld, en ook zij zelf kwam slechts uit den kerker door Robespierre's val na drie vreeselijke maanden: zij kreeg dus haar vrijheid terug op denzelfden dag, die Buonaparte in de gevangenis wierp. Totaal verarmd, wordt zij door vrienden ondersteund, maar voortdurend leidt zij een onzeker bestaan met haar beide knappe, halfvolwassen kinderen: Hortense en Eugène.

Terwille van zulke weelderige armoe moest zij van 't galante leven wel niet afkeerig zijn; maar aangeboren koketterie en een steeds vibreerende genotzucht maken, afgezien van de omstandigheden, haar toch reeds tot liefdevrouw. In die dagen is zij de geliefde van Barras: haar vriendin, de mooie Madame Tallien, heeft haar den machtigen man afgestaan en daarvoor in de plaats een rijken bankier genomen, doch beiden beheerschen zij hem, het „Comité du Salut public" stelt voor beiden paard en rijtuig beschikbaar. Doch Madame de Beauharnais, van goede familie, heeft er slag van diners te geven, die in den smaak vallen, en gaat met beide partijen om; alleen

brengen de graven en markiezen, die bij haar in- en uitgaan, hunne vrouwen niet mee. Ze is wel een echte avonturierster der Revolutie geworden.

En Buonaparte? Dien iedere nieuw eomwenteling zijn positie kan kosten? Is hij zelf tegenwoordig wel meer dan een avonturier der Revolutie? Als Murat onlangs de kanonnen niet had bemachtigd, was de generaal doodgeschoten. Onzekere levens!

Wat is gemakkelijker dan dezen menschenschuwen man, die niets van vrouwen weet, in wiens zwijgende ziel de leeraar te Brienne reeds den vulkaan ontdekte, het hoofd te doen verliezen? Voor het eerst van zijn leven in het werkelijk bezit eener vrouw — en zelfs een, ervaren in de liefde — schijnt hij werkelijk bij de Creoolsche in eigen gloed te verteren. Voor haar is het een gelukkig toeval, en zoo vat zij, in volmaakte koelheid, zijn plan haar te trouwen ook op.

„Gij hebt generaal Buonaparte bij mij gezien," schrijft zij aan een vriendin. „Hij is het dus, die den door mijn man achtergelaten weezen een vader zal zijn, der weduwe een echtgenoot. Ik bewonder den moed van den generaal, den omvang van zijn kennis.. maar, laat mij het mogen bekennen: ik ben bang voor de macht, die hij over alles tracht uit te oefenen. Zijn onderzoekende blik heeft iets zeldzaam onverklaarbaars, dat zelfs onzen Directeuren imponeert. En juist datgene wat mij verheugen moest, de aanstormende gloed van den hartstocht, dien hij mij betoont, weerhoudt mijn toestemming, die ik al dikwijls wilde geven. Kan ik, al niet zoo jong meer, hopen langen tijd een teederheid te behouden, die in haar onstuimigheid een aanval van waanzin gelijkt?"

Zij weet niet, de geraffineerde dame, wat haar daar zoo verontrust, maar toch voelt zij wel met een vage huivering, dat een oerkracht haar tot speelgrond heeft verkoren. Want als de man, die altijd alles of niets be-

geert en die niet rust, vóór hij alles heeft, als hij, die aan niemand en niets ooit zichzelf heeft verloren, daar hij allen en alles moet winnen: als Napoleon zich voor de eerste en eenige maal in zijn leven gèèft, dan stort hij zich met zijn gansche wezen op den mensch, dien hij omvangt en kluistert dien.

„Ik wacht op je, ik ben geheel van je vervuld, jouw beeld en de bedwelmende avond laten mijn zinnen niet tot rust komen. Liefste, onvergelijkelijke Josephine, wat heb je toch met mijn hart gedaan! Zijt ge boos op me? Moet ik U bedroefd zien? Zijt ge onrustig? Maar vind ik zelf dan rust, als ik mij overgeef aan den hartstocht, om van Uwe lippen, van Uw hart de vlam te slurpen, die mij verteert! O, in dezen nacht heb ik gemerkt, dat Uw beeld nooit of te nimmer U zelf vervangen kan. Vanmiddag ga je op reis, over drie uur zal ik je zien: tot zoolang mio dolce amor, duizend kussen! Maar geef jij er mij geen, zij verschroeien mijn bloed!"

Zijn plannen vertrouwt hij haar niet toe, maar hij zegt haar meer. „Die Directeuren meenen, dat ik hun bescherming noodig heb. Zij mogen zich gelukkig prijzen, zoo zij eenmaal de mijne ontvangen! Ik kom er met mijn degen!" „Wat zegt ge wel", schrijft Josephine, „van zoo'n geloof in 't succes! Kan een dergelijk zelfvertrouwen uit iets anders dan uit een mateloos gevoel van eigenwaarde voortkomen? Een brigadegeneraal wil de hoofden der regeering beschermen! Ik weet het niet — maar dikwijls is het juist deze belachelijke zekerheid, die mij alles, wat deze wonderlijke man doorzetten wil, voor mogelijk doet houden".

Het is, alsof men staat voor de ijzeren deur van een gloeiend menschenhart en door het sleutelgat naar binnen ziet in den vuurgloed zijner ziel.

Maar waarom neemt hij de vrouw, die hij bezit, tot echtgenoote? Om haar alleen te bezitten? Daar komt

zijn gevoel van eigenwaarde tegen op; bovendien zou hij zich vergissen. Om het een of ander voordeel? Noch geld belooft zij hem, noch invloed bij de machthebbers, die hij niet reeds had. Weliswaar kan ze hem van dienst zijn, weliswaar voelt hij zich door haar ouden adel gestreeld en zeker heeft hij bedacht, dat zij, die ook met het Oude Régime omging, als zijn vrouw het laatste spoor van twijfel zou wegnemen, dat hij „maar een Corsikaan" was. Maar juist als zoodanig zoekt hij, met den sterken Italiaanschen familiezin, dien hij van eeuwen her heeft geërfd en die zelfs hem beheerscht, een adellijke bloedsmenging. Moet niet juist dit volstrekt zelfgenoegzame karakter, hartstochtelijk verlangen zijn Ik te bestendigen?

Zijn erfgenaam, het eenige ter wereld, dat Napoleon niet alleen kan tot stand brengen, moet van goed materiaal zijn. En daar hij zelf geen man uit het volk is, doch opgegroeid in den voortdurenden strijd tusschen oude geslachten, onder een wapen met twee sterren, die hij tot één ster wil doen samensmelten; daar hij alleen uit vreugde aan de oorspronkelijke daad, nooit uit humane gevoelens de vooroordeelen tegen de menigte mee hielp verbreken: wat zou hem kunnen bewegen zich met het bloed van het volk te vermengen? Tot gade nam hij deze vrouw, die hem reeds lang niets weigerde, omdat haar voorvaderen van beide kanten van ouden adel waren. Dit is het immers, wat haar, behalve haar charme, in de salons welkom doet zijn, ondanks haar reputatie en haar omstandigheden. Barras, de machtigste der Directeuren, verwacht sedert het straatgevecht veel van Buonaparte, heeft wellicht ook redenen het kabinet te willen wijzigen en wenscht hem met de amoureuse vriendin verbonden te zien. In deze sfeer van erotische vrijheid zou zich belachelijk maken, wie ineens de eer in het geding zou brengen. Er zijn geen edellieden meer, er zijn slechts burgers en burgeressen,

die, al naar het hun goeddunkt, zich verbinden en uiteengaan.

Reeds lang besloten hem het commando in Italië toe te vertrouwen, belooft Barras dit nu vast en zeker aan de Vicomtesse, die, als een echte vrouw, nog weifelt. Hij heeft bovendien zijn redenen om dien gevaarlijken man het slechtste front te geven. Zijn groot ontwerp, dat den Generalen Staf voor hem toegankelijk heeft gemaakt, wordt nu naar Nizza gezonden, doch komt terug met de opmerking van den commandant: wie dat geschreven heeft, is gek, hij mag zelf komen om het uit te voeren. Maar dat was juist de bedoeling van het Directoire: nu zetten ze den ander af en benoemen den gek.

Nu hij geheel „legitiem" is geworden, draalt de verstandige Josephine niet langer. Een vriend moet als notaris een verklaring afgeven, dat van het geblokkeerde eiland in Amerika, waar zij geboren is, nu geen geboorteacte kan worden gehaald en dat men haar daarom op haar woord moet gelooven dat zij pas 28 is. En nu zij zich vijf jaar jonger maakt, is hij ridderlijk genoeg zich ouder te maken en zoo begint het huwelijk met twee vervalschte datums. Zij onderteekenen een acte van scheiding van goederen, hoewel de Vicomtesse niets heeft dan schulden en de veldheer verklaart niets te bezitten dan zijn kleeren en zijn uniform. Een bruiloft is niet noodig. Doch in den ring laat hij graveeren: „Aan het lot!"

Twee dagen daarna verlaat hij Parijs. Elf krankzinnige liefdesbrieven ontvangt zij van zijn elf pleisterplaatsen. In Nizza ontmoet hij zijn leger en neemt bezit van een commando, dat hem buiten Europa's grenzen voeren zal.

Het zijn de dagen van de nachtevening, de zee is stormachtig. Van de toren af kijkt hij naar de vijandelijke kust aan de overzijde en denkt: — Dit is het punt dat ik begeerde om van wal te steken. Achter mij ligt Parijs en haar slaapkamer, geheel met spiegels bekleed: dat is het

geluk. Dat heb ik. Maar ginds, over de bergen in 't vijandelijk land, ligt de roem. Dien wil ik.

En als hij zich omwendt, ziet hij in de verte een welbekende bergketen vervagen in het blauw. Die boeit hem niet meer.

Het is het verloren vaderland. Het is het eiland.

TWEEDE BOEK

DE BERGBEEK

„So göttliche Erleuchtung ist immer mit Jugend und Produktivität im Bunde; wie denn Napoleon einer der produktivsten Menschen war, die je gelebt haben."

GOETHE

I

Wit schulpt de zigzaglijn van onmetelijke wanden tegen het blauw der morgenlucht. Met schitterende gletschers, gevaarlijk als het avontuur, straalt en dreigt de glans der Alpen boven de Golf en drijft met de wriemelende menschen den spot. Hier heeft de natuur den veldheer symbolisch een onoverkomelijk halt toegeroepen: hier scheidt zij het land zijner vaderen van zijn vaderland.

Maar hij, die nooit op kracht alleen vertrouwde, die steeds kracht door schranderheid overtroefde, heeft niet voor niets de oude vraag jaar en dag met zich omgedragen. Is Hannibal de Alpen overgetrokken, hij zal er omheen trekken. Indien men ook dezen vijand aanvalt op zijn zwakste punt, daar waar de Apennijnen zich tegen de Alpen aandringen en een lichte inzinking het binnentreden vergemakkelijkt, dan behoeft men den zomer niet af te wachten. Hoe vroeger in 't jaar, hoe vaster de sneeuw en hoe geringer het lawinengevaar. Voorwaarts, in het land mijner vaderen!

Want blijven beteekende ondergang. Niet dat de vijand hem in 't nauw bracht: die slaapt in zijn winterkwartieren, de Oostenrijkers in 't Oosten, de Sardiniërs in 't Westen van Lombardije en ook de vele kleine republieken en hertogdommen, splinters van Italië, verwachten vóór de dooi invalt geen vijand. Maar Frankrijk's soldaten lijden honger, Parijs, dat dreigt te gronde te gaan door de depreciatie van het geld, kan hun slechts belachelijke assignaten zenden en wat het zendt, komt terecht in de zakken der leveranciers. „Frankrijk zou sidderen", schrijft vlak vóór Buonaparte's komst een generaal naar huis, „in-

dien het allen, die hier omkomen van honger en pest, kon tellen." Wat doet de nieuwe veldheer, als hij geld noch brood meebrengen kan?

„Soldaten! Gij bezit geen kleeding, ge zijt slecht gevoed, ge hebt geld te vorderen van de regeering, maar die heeft niets. Uw geduld en Uw moed in deze bergwoestijn zijn bewonderenswaard, maar zij verschaffen U roem noch brood. Ik zal u voeren naar de vruchtbaarste vlakten der aarde! Bloeiende provincies, rijke landen, wachten op U. Daar zult ge eer, genot en rijkdom vinden. Soldaten der Italiaansche armee: zoudt gij dan tekort schieten in moed en volharding?"

Een zwak geroep antwoordt den nieuwen veldheer uit de rijen van hen, die hij bij de eerste parade met deze woorden aanpakt; als echter alles weer in het bivak ligt, zegt de een tot den ander: — Erg gehard ziet hij er niet uit met zijn gele, leerachtige huid. Hij heeft mooi praten over vruchtbare vlakten. Hij moest ons liever eerst schoenen geven, opdat we er binnen kunnen komen! Heeft het volk van Israël niet hetzelfde gevoeld toen zijn leider het sprak van het Beloofde Land? De veldheer voelt en vindt niets dan verzet.

Wie kent hem ook in dit leger, dat nu al drie jaar lang op de bergtoppen staat, waarvan één vierde in de hospitalen ligt, een ander is gesneuveld, gevangen genomen of gedeserteerd! De officieren? Moeten zij niet evenals vóór zeven jaar die kapiteins in Auxonne, tegenover dezen wonderlijken jongeman eerder zwijgende terughouding dan toewijding toonen? Zooals hij daar zit, schrijft en rekent: de gepoederde haren van voren onder de ooren in een rechten hoek weggesneden, van achteren echter lang over de schouders vallend, in zijn bijna niet geborduurde jas, zooals hij rondloopt en dicteert, deze buitenlander met zijn nog steeds niet zuiver Fransch, is van den geheelen Staf niemand hem welge-

zind op de drie of vier getrouwen na, die hij meebrengt en van wie één bericht: „Hij gold òf voor een mathematicus òf voor een fantast”.

En als hij nu eens beide was en juist daardoor een genie?

Vooreerst schijnt hij enkel maar rekenaar te zijn: „Wat ge van mij verlangt”, schrijft hij onmiddellijk aan de Directeuren en opent daarmee een veldtocht in brieven, dien hij naast den veldtocht met ruiters en kanonnen onderneemt, met den zelfden hartstocht en hetzelfde succes, „dat zijn wonderen en die kan ik niet volbrengen.. Slechts met beleid en wijsheid bereikt men groote doeleinden. Van overwinning tot nederlaag is slechts één schrede. Ik heb ondervonden, dat bij groote gebeurtenissen ten slotte altijd weer een kleinigheid de grootste dingen besliste”. Doch tegen Carnot, den grooten organisator van het leger, wien hij veel kan toefluisteren, wat hij ambtshalve niet zeggen wil, knarsetandt hij: „Wilt U wel gelooven, dat ik hier niet één enkelen genie-officier heb, niet één enkelen, die een beleg heeft meegemaakt?.. U kunt zich mijn woede niet voorstellen, dat ik absoluut zonder artillerie ben!” Inderdaad, in ’t geheel heeft hij 24 bergkanonnen. daarbij 4000 zieke paarden, 300.000 francs in zilver, levensmiddelen voor zijn 30.000 manschappen voor een maand, op half rantsoen. Met deze brokstukken moet hij Italië veroveren.

Maar hij heeft het nu eenmaal gewaagd, maakt wat hij kan van dat wat hij aantreft, en vormt, terwijl hij er als een stormwind op los gaat, uit een hoop ellendige corrupte menschen, uit corpsen, waarvan enkele alweer het oude koningsgezinde volkslied zingen, door ononderbroken activiteit een republikeinsch leger.

Uit de stukken van den derden dag na aankomst: Wegzending van 110 arbeiders voor wegenaanleg. Onderdrukking van muiterij in een brigade. Verdeeling

van twee artillerie-divisies. Bevelen aan twee generaals voor het geval van paardendiefstal. Antwoord op het verlangen van twee andere betreffende het commando. Bevel aan een generaal in Toulon om zijn troepen naar Nizza over te brengen. Bevel aan een anderen generaal om de Nationale Garde van Antibes bijeen te roepen. Bevel aan een generaal om uit de oproerige brigade de bekwame officieren op te sporen. Toespraak tot den Generalen Staf. Troepenrevue met dagorder. In de eerste twintig dagen gaan 123 schriftelijke bevelen uit, uitsluitend over de voeding der troepen; daaronder zijn tallooze klachten over verduistering, valsch gewicht, slechte waren, en dat zelfs midden onder den opmarsch, uit een hoofdkwartier, dat twaalf maal verplaatst wordt, tusschen zes gevechten door.

Want nauwelijks is hij over de smalle passen getrokken of hij heeft, getrouw aan zijn nieuw beginsel, eerst met zijn geheele strijdmacht den een en daarna den ander der verbonden vijanden aangevallen, hen in twee veldslagen verslagen en ze gescheiden. Eigenlijk zijn het alle slechts voorpostengevechten, overeenkomend met het wezen der Franschen en de opleiding dezer troepen, wie de groote beweging in open slagorde nog vreemd is: hier speelt meer tempo en vermetelheid een rol dan de schaakkunst van den veldheer.

Onder deze ademlooze ritten, over passen, door hooggelegen dalen, door ravijnen, te midden van het dreunen der eigen en der vijandelijke kanonnen, springt plotseling onder zijn jas het wel honderdmaal gekuste glas van Josephine's miniatuur; spierwit als een schooljongen houdt hij zijn paard in en zegt tot Bourrienne: „Het glas is geknapt. Mijn vrouw is ziek of mij ontrouw. Voorwaarts!"

Alles hangt er van af, die eerste vermetele belofte te vervullen. Hij weet: indien hij ditmaal waar maakt, wat

hij beloofde, dan gelooft het leger hem, en als het hem gelooft, dan zal het weldra in hem gelooven. Waarachtig! veertien dagen na zijn profetische belofte staat het leger, dat reeds bij het dalen overwon, plotseling op de laatste hoogte: het schreeuwt, het jubelt! Na eindeloozen stilstand in de ravijnen ziet het opeens de vlakte van Piemont aan zijn voeten liggen, onmetelijk, in lentebloei, alles biedend wat het zoo lang ontbeerde. De Po, de rivieren stroomen in de verte, eindelijk ligt de sneeuwwereld achter hen, „als door toovermacht was deze reusachtige muur, die als de grens eener andere wereld was, gevallen".

Dit alles behoort U! Want reeds heeft de veldheer den Koning van Sardinië, één der beide tegenstanders, tot wapenstilstand gedwongen en daarbij tot de overgave van alles wat bij hem groeit. Deze zijn eerste wapenstilstand heeft Buonaparte door krijgslist en overbluffing bereikt, door met een geweldige macht te dreigen, die hij noch bezat, noch, van twee zijden ingesloten, had kunnen laten optreden. De troepen staan verstomd: de man kan woord houden! In twee weken brengt hij, wat hij beloofde, letterlijk tot stand!

Van dezen dag af hangt de soldaat Bonaparte aan! Want zóó onderteekent hij van het eerste stuk op dezen veldtocht af; sedert Italië zijn tegenstander is, heeft hij den Italiaanschen naam afgelegd.

Spoedig zal hij voor de tweede maal zijn naam veranderen.

II

Waardoor heeft hij gewonnen? Waarom volgt in de volgende weken slag op slag? Waar ligt het geheim?

Allereerst in zijn jeugd en gezondheid. Een lichaam, dat door geen rit vermoeid kan worden; een slaap, die

op bevel van zijn meester, ieder oogenblik kan beginnen en eindigen; een maag, die alles verdraagt en niets ontbeert; oogen, die alles zien en ordenen.

Maar hij heeft het alleen aan de Revolutie te danken, dat hij in 't volle bezit van al zijn heerlijke vermogens· als 27-jarige, de eerste mag worden en in een onbeperkt dictatorschap mag trachten zichzelf te zijn. Slechts de nieuwe idealen van gelijkheid brengen leiders van zoo jeugdigen leeftijd en na zoo harde leerjaren voort; hier geldt slechts prestatie, niet geboorte.

Hoe zou ook de mooie aartshertog Karel, die hem bestrijdt, met zijn fijnen decadenten Habsburgerneus, met zijn opvoeding, in vermoeienissen tegen hem opgewassen zijn; hoe zou hij hem evenaren, wat zijn onbevangenheid in het beoordeelen van menschen betreft? Wat kan de Oostenrijksche veldheer Beaulieu tegen hem uitrichten: hij is 72, de ander 27. Generaal Colli lijdt aan podagra en wordt in den oorlog gedragen; Alvinczy is midden in de zestig en de andere tegenstander, de koning van Sardinië is een grijsaard. Wat kan de eerlijke generaal Wurmser, een doove langzame oude heer, met zijn bedachtzame bewegingen doen tegen één, die elken dag zijn hoofdkwartier kan opbreken, die zich met enkel jonge menschen omringt en zegt: „Tijd is alles!"

De oudste man uit zijn omgeving is 42; het is de gehoorzame Berthier, dien hij van zijn voorganger heeft overgenomen vanwege zijn kennis van 't land; in de volgende twintig jaar zal deze zijn chef van den Generalen Staf blijven, slaafs hem toegewijd. Daarnaast de vurige Masséna, die, eerst scheepsjongen en landlooper, veertien jaar onder de Bourbons diende zonder sergeant-majoor te worden; nu brengt hij het in een paar weken tot generaal. Daarnaast de snoever Augereau, die uit drie legers deserteerde, een avonturier en groote dief; enkel levens uit de sociale hel, waaruit hun veldheer, de jongste van

2

allen, met één slag helden en veldheeren, later vorsten en hertogen maakt.

In ieder rapport draagt hij hen tot bevordering voor, doch ook alleen hen, die dapper waren; zoo brengt het een grenadier na drie veldslagen tot overste en zal hij eenmaal nog hooger klimmen. Daarentegen ontslaat hij verscheiden generaals, die hij heeft overgenomen, met klinkende woorden: „Goed voor een bureau, is nooit in den oorlog geweest." Wie teruggeslagen wordt, valt daarom nog niet in ongenade: „De kansen van den oorlog, mijn beste Masséna, wisselen dagelijks; morgen of later zullen we terugwinnen wat gij heden verloren hebt." Een slechte divisie laat hij echter aantreden, beschimpt haar, wil haar vaandel door een spottend opschrift belachelijk maken: daar klinkt het geroep der soldaten: „Wij willen morgen de voorhoede vormen!" Den volgenden dag heeft hij duizend geestdriftige soldaten meer. Als zij overwinnen, spreekt hij hen in den dagorder met Kameraden! Vrienden! aan. Zoo leidt hij de zonen des volks.

Want het is een volksleger, dat hij moet aanvoeren, dit is het tweede en ook dit is de verdienste, zelfs de schepping der Revolutie. Ginds moet de vijand zijn huurlingen sparen, zij kosten te veel en zijn moeilijk te vervangen. Zij stammen uit een grooter aantal volkeren, dan waarover zelfs de Duitsche keizer regeert, zes talen worden er onder hen gesproken, geen gedachte bindt hen samen. Maar hier strijdt een éénig volk van dertig millioen, dat in staat schijnt en vast besloten zich steeds opnieuw te regenereeren, twintig jaar lang.

Waarvoor strijdt het? Om zijn nieuwe vrijheid, om die paar simpele gedachten de wereld in te dragen: het wil de wereldrevolutie, niets anders. Doch het is niet uit ideëele motieven, dat het de wereld is ingetrokken; het goed der vrijheid moet het verdedigen tegen het Erfelijk

Koningschap, dat zich aan alle kanten verheft en zichzelf meer dan de gevallen Bourbons wil beschermen. Dat kan men niet aan de grenzen. Omringd door koningen en keizers, die hun volk iedere navolging willen afleeren en dientengevolge het centrum van de nieuwe ideeën een vernietigenden slag willen toebrengen, wordt Frankrijk, dat zich heeft weten te verdedigen, van zelf in 't offensief gelokt. Wordt men op deze wijze tegen zijn wil veroveraar, dan is het slechts rechtvaardige vergelding zoo men beweert te veroveren in naam der vrijheid.

Dat is het derde punt. Terwijl de veldheer Lombardije en daarna Italië voor Frankrijk tracht te veroveren, roept hij van den eersten dag af in een keten van manifesten den volkeren toe, dat hij komt als bevrijder van den druk van den Habsburger en den Sardiniër, van hertogen en adellijke senatoren. Moet nu niet alleswat aan ontevredenheid zich ophoopte, zich storten in de meesleurende bedding van dezen roep! Waar was niet een magistraat of stadhouder, een vorst of landvoogd, dien de onderdrukte menigte niet reeds lang van plan was te verdrijven? Had de Revolutie niet reeds lang, van het naburige land uit, haar gedachten over de grenzen geworpen, studenten en burgers in vele steden tot oproer gebracht? Ook hier was een jeugd, die vergeefs om vrijheid, aanvoerders die om een Italia Unita riepen: dreigend rammelde het nog geketende oproer aan de poorten der koningen. Al deze geesten ontvingen het onstuimig leger in het goede geloof aan zijn hooge zending.

Deze veldheer, van zuiver Italiaanschen bloede, met zijn naam, zijn moedertaal, was in hun oogen eigenlijk geen strijder voor Frankrijk: hij scheen een boodschapper van vrijheid en gelijkheid, aan 't hoofd van iederen brief stonden die twee groote gevaarlijke woorden. Vreeselijke teleurstelling, zoo hier slechts iemand kwam om de vreemden te verdrukken! Van deze stemming hangt alles af, dat weet

de veldheer en dadelijk begrijpt hij het dilemna: Kan hij zijn onderkomen troepen even vast in de hand houden als een leger, dat juist uit weelderige garnizoenen is opgebroken?

„Het plunderen wordt minder," schrijft hij naar huis, „de eerste dorst van een leger, dat alles tekort kwam, is gelescht. Die arme duivels hebben geen schuld: drie jaar lang daar hoog aan de Alpengrens, en nu komen zij in het beloofde land!.. De soldaat, die honger heeft, geeft zich over aan uitbarstingen en razernij, waartegenover men zich schamen moet, mensch te zijn.. Ik zal de orde weer herstellen, of ik geef het op, roovers aan te voeren.. Morgen laat ik een rij soldaten en een korporaal fusilleeren, die vazen uit een kerk hebben gestolen. In drie dagen voer ik de discipline weer door. Italië zal verstomd staan over de gematigdheid onzer troepen, wier moed het bewondert. Vreeselijke oogenblikken: er zijn dingen gebeurd, waarvan ik huiver! Goddank, de vijand maakt 't op zijn terugtocht nog erger."

Bij zijn manschapppen werkt hij op hun eergevoel: „Zweert mij," roept hij uit in één van zijn eerste manifesten, „de volkeren, die gij bevrijdt, te zullen sparen: anders zoudt gij volksgeesels zijn! Dan waren Uwe overwinningen, Uw moed, het bloed Uwer gevallen broeders verloren en daarbij eer en roem! Ik en de generaals zouden ons er voor schamen, een tuchteloos leger aan te voeren!" Nauwelijks door te voeren, ondanks alle bezweringen! Moeizaam sleept hij van nu af, den geheelen veldtocht door, den kerkerketen der plunderenden achter zich aan; steeds nieuwe besluiten bevelen den generaals ieder te fusilleeren, die niet binnen 24 uur alles uitlevert wat hij eigenmachtig wegnam, zelfs paarden en muilezels.

Soms komt het tot verzet en tegenslagen: de priesters en de adel, agenten der vorsten, zetten een stad tot

verweer aan. Dan worden allen en alles wat in het veroverde gebied tegen den nieuwen meester opstaat, zonder erbarmen doodgeschoten en platgebrand. Doch dit wordt zeldzamer, want in de steden weten de intellectueelen den zin der burgers te doen opengaan voor een nieuwe orde, die zich zoo grootsch ontplooit. Want hij begrijpt, en dit is weer een oorzaak van zijn succes, den Italiaan in zijn taal, woorden, voorbeelden, historische namen, het oude pathos weet hij te vatten: „Volkeren van Italië! Frankrijk's leger komt om Uwe boeien te verbreken! Het is aller volkeren vriend. Hebt vertrouwen! Eigendom, zeden, godsdienst, het zal alles geëerbiedigd worden!" En dan gewaagt hij van Athene, van Sparta, van het oude Rome.

Ja, het is de geschiedenis die hem bezielt! Terwijl hij zelf met snelle slagen in haar binnenrukt, bindt zij zijn geest vleugelen aan. Heeft hij als jongen Plutarchus bestudeerd, als luitenant de geschiedenis van alle tijden, nu komt een dergelijke kennis hem ieder oogenblik te pas. Doordat hij weet wie geregeerd heeft over elk dezer landstreken, doordat hij het tot-stand-komen kent van de regeeringen, die hij afzet, is hij in staat iedere landstreek anders aan te pakken. Doordat vereeuwigde gestalten hem bestendig voor den geest zweven, die hij wil evenaren, overtreffen, voelt hij, wat hij doet, onmiddellijk als historie en hij dringt aan zijn leger, aan het land, ja, reeds aan Europa hetzelfde gevoel op. Juist deze overwinningen, waarmee hij feitelijk slechts meer of minder groote gevechten besliste, maakte hij door zijn woord onmiddellijk tot veldslagen, deze veldslagen maakt hij tot geschiedenis en de helft van de uitwerking daarvan verovert hij zich door zijn woord. Steeds suggereert hij de landen, dat zij bevrijd zijn geworden, den soldaten, dat zij alles door en voor zichzelf hebben gedaan.

„Soldaten!" roept hij hen toe in Milaan, „als een berg-

beek hebt ge U neergestort van de hoogten der Apennijnen.. Milaan behoort U.. Wij zijn de vrienden aller volkeren, maar vooral van de nakomelingen van Brutus, Scipio en al die groote mannen, die ons tot voorbeeld zijn. Het kapitool weer opbouwen, daar de standbeelden der helden oprichten, het Romeinsche volk tot nieuw leven wekken, door eeuwen van slavernij verlamd: dat is de vrucht Uwer overwinningen, het nageslacht zal verbaasd staan! U komt de onsterfelijke roem toe, aan het schoonste land van Europa een nieuw gelaat te geven.. Daarna zult gij terugkeeren naar Uwe haardsteden en Uwe medeburgers zullen, op U wijzend, zeggen: Ook hij was bij het leger in Italië!"

Wanneer heeft ooit een veldheer troepen en volkeren, medearbeiders en vijanden aangesproken op zoo meesleepende wijze! Wie vóór hem heeft het zóó verstaan op de fantasie te werken, inplaats van op de gehoorzaamheid! Reeds bij Arcole roept hij zijn troepen toe: „Zijt gij lafaards of zijt gij de overwinnaars van Lodi!" Een paar maanden later zal hij ze weer aansporen als overwinnaars van Arcole. „Wij zijn de Po overgetrokken, de tweede veldtocht is begonnen," schrijft hij aan de Directeuren en daar hij met een volkomen meesterschap ieder rapport naar Parijs redigeert, is het de waarheid, die hij meldt, maar het is de waarheid reeds in een bepaalden vorm, die tot leven komt, zoodra zij door de regeering de pers bereikt, en vandaar in het buitenland dringt.

Bonaparte voltooide met zijn pen, wat zijn zwaard veroverde.

III

„Ik heb uw vredesverdrag met Sardinië ontvangen. Het leger heeft het goedgekeurd!"

De schrik slaat den Directeuren om het hart, als zij

dezen zin lezen: heviger, dan de vreugde was over al de vaandels die zich in Parijs ophoopten. Wanneer heeft een generaal het gewaagd zoo tot zijn regeering te spreken! „Voor dezen brief moest men den jongen held laten fusilleeren!" roepen de tegenstanders. Doch reeds heeft de roep zijner overwinningen, de verovering van Lombardije hem een plaats in het hart van het volk veroverd, waaraan men niet meer kan raken. Reeds heeft hij den regeeringscommissaris, zijn Corsikaanschen landsman Saliceti, toen deze onlangs in het leger kwam, het woord ontnomen en zelf den wapenstilstand met Sardinië onderteekend. Hij haalde, toen men nog wat afdingen wilde, bij deze eerste proeve als diplomaat zijn horloge voor den dag, noemde het uur van zijn volgenden aanval, gaf den raad zich te haasten, want „het kan gebeuren, dat ik veldslagen verlies. Nooit echter zal men mij door een te groot vertrouwen minuten zien verliezen." Door dezen wapenstilstand deed hij den eersten koning zijn rijk verliezen. Nu onderhandelt hij op eigen gezag met de hertogen, met Toscane. Zal hij niet weldra alleen met den Paus onderhandelen? Wat doet men met zulke gevaarlijke overwinnaars?

„We zenden hem een partner," denken de Directeuren en glimlachen. Hij zal het opperbevel met Kellermann deelen; Saliceti zal de politiek overnemen: dit bevel bereikt hem in Lodi, den dag na den slag.

Het is de eerste eigenlijke slag, dien hij gewonnen heeft, door een geweldige driestheid en een vermetele beweging had hij de brug over de Adda bestormd, de verschrikte Oostenrijkers verslagen. Veel grootere zegepralen zullen volgen; voor zijn zielsgeschiedenis is geen dag belangrijker.

Want nu, na een slag, die beslissend was voor het eerste gedeelte van zijn veldtocht, met groote buit en geringe verliezen, heer en meester van een land, dat

voor hem openstaat na den strijd van één enkel uur bij die brug: op dezen avond voelt Bonaparte voor de eerste maal, hoe duistere plannen en lichte krijgsdaden, hoe droom en werkelijkheid samentreffen, — en zoo rijst in onbegrensde mogelijkheden het bewustzijn van zijn kracht in hem omhoog. Toen voor 't eerst opende hij zijn lippen over zulke oogmerken, hij zegt tot zijn vriend Marmont: „Ik voel, dat voor mij daden zijn weggelegd, waarvan het huidige geslacht niets vermoedt." En later, in een oogenblik van wijden terugblik: „Op den avond van Lodi heb ik mij voor 't eerst een ander mensch dan anderen gevoeld, toen voor 't eerst rees in mij de eerzucht, de groote dingen, die tot dat oogenblik slechts als een fantastische droom mijn brein hadden vervuld, werkelijk te volbrengen."

Juist in deze stemming treft hem de beslissing uit Parijs. Hoe nu? Op werelddeelen het geestesoog gericht — en dan half om half met Kellermann doen? In zijn kamer loopt hij op en neer, met opeengeklemde lippen, dan dicteert hij aan de regeering:

„Zoo gij mij hinderpalen van allerlei aard in den weg legt, zoo gij mijn schreden laat bepalen door het oordeel der Commissarissen,.. verwacht dan niets goeds meer van mij.. Hier is het onvermijdelijk den veldheer het volle vertrouwen te schenken. Heb ik dat niet, dan zal ik zonder morren op welken anderen post ook, trachten Uw achting te verdienen. Ieder heeft zijn eigen manier van oorlogvoeren. Generaal Kellermann heeft meer ervaring en zal het beter doen, samen zullen wij het echter slecht doen. Ik kan het vaderland dan alleen dienen, zoo ge mij Uw algeheel en onverdeeld vertrouwen schenkt. Veel moed is er toe noodig U dit bericht te zenden, hoe licht zou men mij kunnen beschuldigen van eerzucht en trots! Doch ik ben verplicht U deelgenoot te maken mijner gevoelens.. Ik kan niet samen dienen met een man, die

zich voor den eersten veldheer van Europa houdt. Overigens is één slechte generaal beter dan twee goede. Het is met oorlogvoeren als met regeeren: het is een kwestie van tact."

Deze veldheer schijnt allerminst van plan voor iemand anders plaats te maken. Indien men in Parijs stond op deze verdeeling, — zou hij dan niet licht naar eigen believen verder marcheeren, naar eigen talent zijn overwinningen voortzetten, doch daarna het front dreigend tegen Frankrijk keeren en als een Condottiere de regeering ten val brengen? Zoodat men hier maar liever niet op zijn stuk staat: men leest, glimlacht en geeft toe. Na deze eerste geruischlooze overwinning over de regeering voelt Bonaparte zich heer en meester. Van nu af handelt hij in den grond als een koning, die zijn eigen veldheer is; hij kan echter slechts door voortdurend aandringen verplegingsvoorraden, troepen, zekere maatregelen los krijgen en zet daarom zijn reeks rapporten maanden en jaren achtereen in den toon van den ondergeschikte voort: hij geeft raad, in plaats van te dreigen. In werkelijkheid handelt hij van nu af aan, alsof hij reeds in het sultanische Oosten was, waarheen zijn bevelend karakter hem drijft.

Nu is de koerier naar Parijs gezonden, zijn eerste „neen" is onderweg. Nog één onrustige nacht in het kamp en morgen trekken wij Milaan binnen.

In alles bootst hij den Romeinschen triomfator na: eerst de gevangenen, alleen gaan deze nu niet, zooals vroeger, in ketenen, daarna 500 ruiters. De burgers, gewend aan schitterende uniformen, staan verbaasd over de havelooze kleeren, de afgejakkerde paarden, de afgematte gezichten; zij verwonderen zich over den kleinen, mageren man op den armzaligen schimmel, over de vermoeide gezichten van zijn gevolg: hoe grauw blijkt dit alles in den glans van den lentemiddag! Maar als aan

de poort de stokoude aartsbisschop met graven en hertogen hem welkom heet, blijft hij niet te paard zitten, doch stijgt af; hij gaat naar geen der hem ontvangenden toe en hoort neerbuigend toe met star gelaat; dat strenge inwilliging belooft. Alles wacht op wat hij zal antwoorden, maar nog een paar seconden blijven de smalle lippen gesloten, dan spreekt hij één enkelen zin, dat Frankrijk Lombardije welgezind is, stijgt te paard, groet en rijdt door.

Een geweldigen indruk maakt 't op de leiders en de menigte: niemand is enthousiast, iedereen verbluft. Aan dezen overwinnaar schijnt niets hoogmoed te zijn, alles vastbeslotenheid en een wil, waarvoor men zich heeft te buigen. Was deze indruk door hem, die nooit zoo iets beleefd had, vooruit berekend, was dit „gespeeld": des te grooter dan de menschenkennis, te overtuigender het bewijs, dat hij de kunst van heerschen verstaat!

Doch zijn hart is er heden niet bij, hij mist iets.

Nu weerklinken de straten van het gejubel der menigte, die haar hart luchten moet en met nieuwsgierige verwondering achter den veldheer duizend man ziet binnentrekken, slap, bijna ordeloos, de uniformen uit allerlei kleuren samengeflanst, zonder tenten, zij schijnen er erger aan toe dan de gevangenen.

In het paleis van den aartsbisschop rust de veldheer uit, hij neemt een bad. Dat is zijn eenige luxe, die hij tot aan zijn dood steeds koppiger koesteren zal, steeds langer, steeds warmer, niets kan hem van deze gewoonte weerhouden, het is de eenige ontspanning voor zijn zenuwen. 's Avonds receptie: „Gij zult vrij zijn, veiliger dan de Franschen. Milaan zal de hoofdstad zijn van deze nieuwe republiek, die vijf millioen menschen vereenigt. Ge zult 500 kanonnen bezitten en Frankrijk's vriendschap. Uit Uw midden zal ik 50 mannen kiezen, die in Frankrijk's

naam dezen Staat zullen regeeren. Neemt onze wetten over, past ze aan Uwe zeden aan. Verstandig en eensgezind, dan gaat alles goed. Zoo wil ik het. Indien Habsburg zich nog eenmaal van Lombardije mocht meester maken, dan zweer ik U heden, dat ik met U zijn zal, dat ik U nooit zal verlaten! Gaat dit land te gronde, dan zal ik er niet meer zijn. Ook aan Sparta en Athene is eenmaal een eind gekomen."

Nooit sedert Plutarchus' helden heeft zóó een veldheer gesproken. In deze eerste troonrede, die de veroveraar houdt, zijn alle elementen aanwezig, waarmede hij gedurende twintig jaar de Europeesche geesten bewerken zal, sprekend en schrijvend. Alles is eenvoudig, alles duidelijk, de zekerheid zóó groot, dat ieder volgen wil. Gij zijt vazallen, maar vrij. Ik ben Uw meester, maar ik bescherm U. 500 kanonnen en Frankrijk's vriendschap. Zoo wil ik het. En eenmaal komt aan alles een einde.

Hoe barnt de rijke stad in den Meinacht, onder vuurwerk en veel muziek! Vóór het venster van het Palazzo Serbelloni, waarin hij nu zijn intrek heeft genomen, staat de jonge veldheer, het banket is afgeloopen, de intocht, waar de fantasie van den jongeling eens van heeft gedroomd, heeft plaats gehad, het eerste, maagdelijke oogenblik was zóó voorbij. Denkt hij terug? Vooruit? Wat houdt hem bezig?

„Wat gelooft ge," vraagt hij zijn adjudant, „dat de Parijzenaars van ons denken. Zouden ze tevreden zijn?" En als Marmont het gebruikelijke antwoord geeft, kijkt hij hem aan en vervolgt: „En toch heeft Parijs nog eigenlijk niets gezien! De toekomst houdt veel grootere zegepralen verborgen. Niet daarom heeft de Fortuin mij toegelachen, opdat ik haar versmaden zou. Hoe meer deze Vrouw zich aan mij overgeeft, des te meer zal ik van haar eischen. In een paar dagen zijn wij aan de Etsch, dan ligt Italië aan onze voeten. Misschien verlaten wij

het om nog verder door te dringen. Onze dagen hebben niets groots te voorschijn gebracht. Ik wil een voorbeeld geven."

IV

Een vorstelijk ledikant in dit Palazzo: zoo gemakkelijk heeft hij nog nooit in zijn leven gelegen. Alleen veel te breed voor één mensch alleen! Waar is Josephine! Wat zijn, zonder haar, intocht en overwinning, vuurpijlen en vlaggen! Waarom is zij niet gekomen? Is zij werkelijk ziek? Heeft zij een minnaar? Uren van den nacht brengt hij slapeloos door.

Van den eersten dag af heeft deze man, die den oudsten generaal eerbied afdwong, dezen weer op het spel gezet, omdat hij ieder, dien hij buiten den dienst sprak, het portret van zijn vrouw toonde.

„Je komt toch spoedig, niet waar?" heeft hij haar in een van zijn bijna dagelijksche brieven geschreven, „je moet bij me zijn, aan mijn hart, in mijn armen! Snel, vlieg, vlieg!" Hij kent haar luchthartigheid, het immer-bereid-zijn harer zinnen zich over te geven aan nieuwe indrukken, nieuwe vereerders. Maar nu, nu! Wat kan haar verhinderen te komen! Hier had hij haar verwacht, het was zijn eerzucht om uit de verwildering der gevechten tot hierheen zich een weg te banen, o hier, in een van deze paleizen aan haar bekoorlijkheid, haar speelsche luimen de vorstelijke omlijsting te geven, die harer en zijner alleen waardig is.

Maar juist door deze daden — dat heeft de groote rekenaar niet berekend — houdt hij haar verre. Nu eindelijk wil zij, na jarenlang slechts demi-mondaine geweest te zijn, in haar Parijs op wettige wijze schitteren als echtgenoote van den veldheer, van wien alle bladen en tongen spreken. Of denkt de kleine generaal, dat ze

hem uit hartstocht genomen heeft? Als de eerste overwinningsbanieren aankomen, vertoont zij zich in een rijtuig onder het volk, en als zij wordt toegejuicht, denkt zij: „dat is beter dan in vreemde steden met ruwe soldaten te huizen." Zij schrijft hem ternauwernood. Hij schrijft steeds dringender. Opeens klinkt het: „Heb je een geliefde, zoo'n negentienjarige? Als 't waar is, vrees dan Othello's vuist!" Zij lacht, en haar vriendin hoort haar zeggen: „Een komische kerel, die Bonaparte!"

Den volgenden dag schrijft hij onder de eerste dringende bezigheden door aan Carnot: „Ik ben wanhopig: mijn vrouw komt niet. Zij heeft een geliefde, die houdt haar in Parijs terug. Ik verwensch alle vrouwen!" Doch daar komt eindelijk een brief; nu zij niet meer gevaar en vuilheid van het kamp voorwenden kan, heeft zij een uitvlucht gevonden: zij schrijft, dat zij in blijde verwachting is.

Een bliksemflits: hebben alle goede geesten der Fortuin zich vereend om hem te zegenen? Dit was het, dit alleen wat hem bij al zijn succes nog te wenschen overbleef. Want als het waar is, dat het lot hem in groote curven steeds hooger wil voeren, zooals zijn voorgevoel hem zegt, zooals zijn wil het besloot: dan, Josephine, dan hebben wij eerst recht erfgenamen noodig. Doch deze slag is alleen nog maar beraamd, nog is hij niet gewonnen, en nieuwe gevaren dreigen. Hij rilt: Is het waar? En is het zijn kind?

„Ik heb ongelijk!" zoo vliegt zijn onleesbaar handschrift over het dienstpapier van den opperbevelhebber. „Ik beschuldig je — en je bent ziek! De liefde heeft mij van mijn verstand beroofd, vergeef me, ik zal het nooit terugvinden.. Mijn leven is een eindelooze droom, een somber voorgevoel belet mij te ademen, ik ben zonder hoop. Schrijf mij tien bladzijden, dat alleen kan mij troosten. Je bent ziek, je hebt me lief, je bent zwanger en ik

zie niets van je. Wie is bij je? Hortense? Ik houd van dat aardige meisje duizendmaal meer, als ik bedenk, dat zij jou trouw verzorgt.. Een kind, betooverend als jij, zal in je armen liggen! O, kon ik je maar één dag zien.. Je weet, dat ik geen minnaar bij je zou kunnen vinden, zonder hem op hetzelfde oogenblik in stukken te scheuren!"

Doch wie zal haar helpen! Vriendschap bestaat niet op de wereld, slechts de band des bloeds. „Ik ben wanhopig," schrijft hij dienzelfden dag aan Joseph, „mijn vrouw is ziek, ik weet geen raad meer, vreeselijke vermoedens pijnigen mijn hart. Ik smeek je, schrijf me! Van onze jongensjaren af, zijn wij door bloed en neiging verbonden geweest; zorg nu voor haar, doe voor haar wat ik met hartstocht voor jou zou doen!.. Je kent mijn liefde, je weet hoe brandend die is, je weet, dat ik nooit te voren zóó bemind heb, dat Josephine de eerste vrouw is, die ik aanbid. Haar toestand maakt mij razend.. Is zij echter weer gezond en kan zij reizen, dan moet zij komen: ik moet haar aan mijn hart drukken, ik heb haar waanzinnig lief en kan zonder haar niet leven. Als zij mij niet meer liefheeft, dan heb ik in deze wereld niets meer te zoeken. O, mijn vriend, laat den koerier niet langer dan zes uur in Parijs blijven, zend hem terug met een antwoord, dat mij herleven doet! Wees gelukkig! De natuur heeft mij veroordeeld alleen uiterlijke overwinningen te behalen!"

Denzelfden dag, waarop hij deze beide brieven schreef, dicteert hij o. a.: Bevel aan Berthier om Alexandrië te bezetten. Bericht aan de Directeuren wegens dringend noodige aanvullingen. Ultimatum aan den Senaat van Genua wegens het vermoorden van soldaten. Introductie van Murat bij dienzelfden Senaat. Voorstel, bepaalde kanonnen, die nog aan de Riviera staan, te verkoopen. Bevel aan Masséna, van het arsenaal te Venetië munitie in te vorderen. Bevel aan Lannes, niet verder op te ruk-

ken. Bevel, alle verdachten naar Tortona te zenden. Bevel, een afdeeling naar Toulon te zenden. Mededeeling aan Kellermann, dat geld en troepen onderweg zijn.

Zijn brief slaat in. Joseph stelt aan Josephine voor samen met hem naar Milaan te reizen. Wat kon ze nu nog bedenken? Zij zucht, zij pakt, zij snikt op een groot afscheidsfeest in het Luxembourg, zij stijgt in het rijtuig. Overigens, morgen is het de laatste Juni, het seizoen is toch afgeloopen en het reisgezelschap niet zoo slecht: Joseph, die tegenover haar zit, is weliswaar een heimelijke tegenstander, maar Junot is een knappe kerel, Fortuné, het schoothondje, lief als altijd, — en dan de jeugdige Charles, dien ze pas heeft leeren kennen en die sindsdien niet meer van haar zijde week. Wil hij carrière maken of veroveringen? Wat een eigenaardige voornaam: Hippolyte! wat een charmante Jagersuniform, wat een grappige verhalen, wat is hij goed op de hoogte van de allernieuwste shawls en pruiken, — wat een volmaakte beenen!

Milaan. Bonaparte is weg? Nieuwe strijd bij Verona? Doet er niet toe, het is hier werkelijk ongedacht prettig! Een mooi paleis en iedereen komt en buigt, Hippolyte blijft weliswaar hors concours, met onnavolgbare gratie rinkelt hij met zijn degen over het Corso. Alleen moet hij zich hier erg in acht nemen, daar aller oogen lonken! O, Hippolyte is handig, die vindt nog wel een geheime trap..

Dan plotseling beweging, bericht: de veldheer komt van Verona. En gedurende twee dagen en twee nachten stort de lava uit dezen vulkaan op haar neer.

V

Driemaal tracht de Duitsche keizer Mantua, waarvoor Bonaparte het beleg heeft geslagen, door zijn veldheer te laten ontzetten, want Mantua is de sleutel. Nu komt

de oude Wurmser met een nieuw leger naar het Gardameer, slaat den tegenstander terug, Bonaparte moet, om in den veldslag staande te blijven, Mantua vooreerst opgeven. Maar ondertusschen heeft de vijand hem den terugtocht naar Milaan afgesneden. Vreeselijke tegenslag, dreigend gevaar! Bonaparte, wegstormend uit Milaan, rijdt in den Juligloed der Po-vlakte van de ééne legerafdeeling naar de andere, alles concentreerend, want alles staat op het spel: stadium der grootst mogelijke activiteit en spanning.

„Sedert ik jou verlaten heb", schrijft hij op den avond van één dezer dagen, „ben ik voortdurend bedroefd. Gelukkig ben ik slechts in jouw nabijheid, steeds denk ik terug aan je kussen, je tranen, je prikkelende jaloezie, en de charme der onvergelijkelijke Josephine doet steeds opnieuw den heeten brand van mijn hart en zinnen ontvlammen. Wanneer zal ik eindelijk, vrij van zorgen en plichten, al mijn tijd bij jou mogen doorbrengen en niets anders hebben te doen dan jou liefhebben.. Sedert ik je ken, vereer ik je dagelijks meer, wat de onjuistheid bewijst van La Bruyère's stelling, dat de liefde plotseling komt. Alles in de natuur heeft zijn eigen gang en graden van stijging... Wees minder mooi, minder teeder, vooral minder jaloersch: je tranen zetten mijn bloed in vuur.. Volg mij spoedig opdat wij vóór wij sterven, kunnen zeggen: wij hadden zoovele gelukkige dagen! Millioen kussen, zelfs voor die vreeselijke Fortuné!"

Dat hondje te verwijderen is den veldheer noch daarvoor noch daarna gelukt. Volgens zijn eigen verhaal heeft hij het op den avond van zijn huwelijk bij zijn meesteres in bed gevonden, „en ik werd voor de keus gesteld met hem of anders heelemaal niet bij haar te slapen. Het was afgrijselijk, maar ik kon het alleen aanvaarden of weigeren. Ik berustte. Hij was echter minder toeschietelijk. Het bewijs daarvan heb ik nog aan mijn been!"

Midden in het gewoel, in Brescia, verschijnt de generaalsche, nauwelijks is zij er of zij moet weer terug naar Milaan, met recruten en kanonnen valt zij bijna den vijand in handen. Nu heeft zij een voorwendsel voor de toekomst, nu zal zij nog afwijzender zijn.

In deze weken is Bonaparte voor 't eerst moedeloos, slechts een paar nachtelijke uren, maar tòch! In plaats van te bevelen, houdt hij krijgsraad, de generaals zijn verbaasd. In dezen kritieken toestand wil hij over de Po terug trekken, maar de dolle Augereau slaat op de tafel, roept: „Ik wil je roem! Wij moeten vechten!" en loopt de kamer uit. De meeningen der anderen zijn verdeeld. Hij trekt zich terug.

Daar zit hij, alleen, in een vreemde kamer, over de kaart gebogen, vóór de beslissing. Om de kaarsen spelen motten hun spel en verbranden ten slotte toch, zwoel staat de midzomernacht rondom, buiten hoort hij tromgeroffel en geroep, hij denkt: — Morgen wordt 't beslist of wij Lombardije behouden. Misschien mijn roem, misschien mijn noodlot. Zal ik alles zetten op één kaart? Indien Wurmser eens sterker is dan deze berichten zeggen? Nu slaapt Josephine in het groote bed. Wie weet, misschien lacht zij nu zachtjes een van die melkmuilen toe, die haar begoochelen.

Hij besluit tot den slag. Den volgenden dag overwint hij bij Castiglione.

Kort daarna schrijft hij: „Drie dagen zonder een brief van je, ik heb iederen dag geschreven. De scheiding is afschuwelijk, de nachten zijn lang en leeg, de dagen eentonig." Tegelijkertijd schrijft zij aan de Parijsche vriendin: „Ik verveel me." Hij zit midden in gevechten en overwinningen, zij in feesten en huldigingen, doch beiden schijnt het leven eentonig: hem, omdat zij te ver weg is, haar, omdat hij te dichtbij is. Drie dagen later: „De vijand is verloren, liefste, 18.000 gevangenen, de rest dood of gewond

Wurmser heeft alleen nog Mantua. Nog nooit hebben we zooveel succes gehad. Italië, Friaul, Tirol zijn der Republiek gewaarborgd. Over een paar dagen zien we elkaar weer; dat is het loon voor moeite en arbeid. Duizend brandende kussen!"

Ieder oogenblik, dat de veldheer vrij heeft, benut de politicus. In Modena roept hij de afgevaardigden bijeen van alle staten tot Bologna toe en geeft hun in een plechtige zitting zijn grondwet, opdat zij van nu afaan één staat zullen vormen, een nieuwe republiek. Voelt hij zich nu gelukkig, nu hij staten mag grondvesten? De vrouw in Milaan is zeker verliefd, anders schreef zij wel anders!

„Je brieven zijn koel", schrijft hij dienzelfden dag, „ze klinken alsof we 50 jaar getrouwd zijn. Vriendschap en winter, dat is leelijk en gemeen van U! Wat rest U dan nog? Mij niet langer lief te hebben? Dat hebt je reeds lang besloten. Mij haten? Goed. Ik verlang het. Alles vernedert behalve de haat. Maar onverschilligheid, met een hart van marmer, doffe oogen, slappen gang?.. Duizend kussen, zoo vol teederheid als mijn hart!"

Nieuwe crises roepen hem weer naar het Noorden, hij komt, vecht, wordt teruggeslagen. Zware Novemberweken, waarin weer alles op het spel staat, worden door haar met geen troostwoord verlicht. Integendeel brengen vertrouwde vrienden, wier oogen in Milaan niets ontgaat, voorzichtig 't bericht, hoe voortreffelijk de generaalsche zich amuseert. Daags na den verloren slag van Caldiero: een wanhoopskreet om versterking naar Parijs.

Alles schijnt in de war te loopen, men verliest den moed, bestormt den chef, die in deze dagen met dertig hoofden schijnt te denken, want om Arcole pakt het zich samen. Het is in datzelfde tempo, in deze stemming van roekelooze vertwijfeling, dat dienzelfden avond zijn pen over het papier vliegt: „Ik heb je niet meer lief, ik

haat je! Leelijk ben je, dom, nergens toe bekwaam, je schrijft me niet, je houdt niet van je man! Wat doet U den heelen dag, mevrouw? Wat voor gewichtige arbeid kost U zooveel tijd dat ge niet meer aan Uw liefste schrijven kunt? Wie kan toch de fabelachtige geliefde zijn, die al Uw tijd in beslag neemt en U verhindert aan Uw man te schrijven? Neem U in acht, Josephine, op een mooien nacht wordt de deur ingetrapt, en daar ben ik! Ik maak me ernstig ongerust, lieve Vriendin; schrijf me spoedig vier zijdjes vol lieve dingen, die mijn hart met vreugde en geluk vervullen. Binnenkort hoop ik je in mijn armen te sluiten en je te bedekken met millioenen kussen, heet als aan den evenaar!"

Hoe flikkert zijn hart, onzeker of het nog mag vertrouwen, ongelukkig, als het moet wantrouwen: crisis van binnen, zooals daarbuiten op 't slagveld, verweer, twijfel, storm in een menschenhart, dat vandaag misschien reeds thuis is onteerd, morgen op het slagveld — en dat toch aan heel een wereld de wet wil voorschrijven. In deze dagen beveelt hij zijn soldaten, onder wie een geval van zelfmoord plaats had: „Een soldaat heeft het leed en de melancholie der hartstochten te overwinnen."

Twee dagen na dien laatsten brief staat hij bij Arcole op een brug over de Etsch, die de vijand bombardeert, alles dringt terug, de stroom is niet te forceeren, door hen voortdurend aan te moedigen, brengt hij eindelijk de troepen vooruit, doch dan wordt geroepen: „Niet verder gaan, Generaal! U zult gedood worden, dan zijn wij verloren!" Marmont is iets vooruit. Als hij zich omdraait om te zien of zij volgen, ziet hij den veldheer in de armen van Muiron, zijn adjudant: hij schijnt gewond. Een groep blijft staan. Nu de voorhoede stil staat, dringt alles terug, langs de glooiïng van den dijk naar beneden. Bonaparte, die zich weer heeft hersteld, valt in den sloot, aan den voet van den dijk, zijn broeder Lodewijk en Marmont trekken

hem eruit. Een paard! Verwarring, kogels, Muiron dekt zijn heer met eigen lichaam en valt. Te paard redt zich de veldheer.

In sombere stemming zit hij 's avonds in het kamp. Ook den volgenden dag: vergeefsche bestorming. Die ellendige rivier schijnt onoverwinlijk te zijn, den derden dag gaat het al niet veel beter.

Dan neemt hij ter elfder ure zijn toevlucht tot een list. Terwijl de strijd aan de rivier op en neer gaat, laat hij alles wat aan trompetters en trommelslagers beschikbaar is, met een gedeelte der Garde in een grooten boog den vijand omtrekken. Als dan achter hen krijgsrumoer losbreekt, grijpt een paniek de harten der vermoeide strijders aan, een vijandelijke divisie wijkt terug en snel maken de eigen troepen, die weer moed hebben geschept, de ontsteltenis van een deel tot een vlucht van allen.

Uit wanhoop en moed, uit moeras en list is de nieuwe overwinning geboren. Wederom raakt de naam van een dorp in het boek der legenden: spoedig laat men in Parijs munten slaan op Arcole, dan zal men den veldheer voor tijdgenoot en nageslacht afbeelden met een vaandel, dat hij nooit droeg.

Voor ditmaal is het gevaar bezworen, van Mantua is de vijand teruggedrongen, spoedig moet het vallen: nu verdeelt de veldheer opnieuw zijn troepen en haast hij zich terug naar Milaan. Nu eindelijk zal hij van de hoofdstad uit kunnen regeeren, nu zal Josephine bij hem zijn en blijven.

Maar die is moeilijker te vangen dan Wurmser. „Ik kom in Milaan, ik ren naar je huis, alles heb ik in den steek gelaten om jou te omarmen — je bent er niet! Je trekt van de eene stad naar de andere, de feesten achterna, je loopt weg, wanneer ik kom, je bekommert je niets om Napoleon. Een gril heeft je tot liefde verleid, nu maakt wankelmoedigheid je onverschillig. Aan gevaar gewend,

ken ik het middel tegen de gemeene streken van het leven.. Derangeer je niet, amuseer je, voor jou is het geluk geschapen, de heele wereld kent immers geen grooter geluk, dan jou welgevallig te zijn, alleen je man is heel ongelukkig."

Den volgenden morgen: „Het geluk of het ongeluk van een man, dien je niet liefhebt, hoeft je niet te interesseeren. Het is echter mijn noodlot jou lief te hebben.. Bemoei je maar niet met het ongeluk van een man, die slechts voor jou leeft. Van jou een liefde als de mijne te verwachten, zou onrechtvaardig zijn: Waarom eischen, dat fijne kant even zwaar weegt als goud!.. Mijn fout is 't, wanneer de natuur mij de bekoring onthield, die jou zou kunnen binden, waar ik recht op heb, is alleen maar wat consideratie van Josephine, wat achting, want ik heb haar lief tot waanzinnig wordens toe, haar en haar alleen. Vaarwel, aanbiddelijke vrouw.. Indien het zeker is dat zij me niet meer kan liefhebben, dan zal ik mijn smart verbergen en mij vergenoegen met haar van dienst te zijn, waar ik kan.. Ik open den brief nog eenmaal om je te kussen. O, Josephine! Josephine!!"

Welk een bekentenis! Vol gloed en eerzucht jaagt hij naar het doel, doch de vijand is ontvlucht. Wat nu? Kalmte is het eerste wat op den misslag, moet volgen, niet schimpen en razen, zijn waardigheid bewaren en bij beleid te rade gaan. Een beetje spot, gegarneerd met courtoisie, zal niet nalaten indruk op haar te maken. Den volgenden dag overlegt hij: Hebben zal ik haar. Hoe lok ik haar terug? Op mijn daden roemen heeft bij haar niet het minste effect. Wat maakt dan indruk op haar? Vleien en dienen. Zoo berekent hij — en verrekent zich, toch want hij, die aan koningen den meester toont, ziet niet, dat de charmante Josephine den meester wel niet aanbidden doch vreezen zou, dat niets haar zoo zeker maakt als de bekentenis van zijn hartstocht.

Deze fout komt bij den grooten menschenkenner voort uit zijn trots. Die zal hem tot aan de grenzen der menschheid leiden, die zal hem ten slotte tot zijn grootsten misgreep verleiden. Nu verhindert hem zijn trots, den hartstocht te verbergen, dien hij niet meester wordt, omdat hij niet wil. Maar na al de welgekozen woorden, dat hij haar van dienst wil zijn, komt ineens het dwaze menschenhart tusschenbeiden en met het gebaar van een jongeling scheurt hij den brief nog eenmaal open: „om je te kussen''.

IV

Wat zegt Parijs?

Het is gelukkig. Want na vele jaren heeft het eindelijk weer een held: Bonaparte's portret voor de winkelramen, berijmde vergelijkingen met antieke veroveraars, zijn naam op de lippen der schouwspelers wanneer een nieuwe overwinning moet worden bekend gemaakt, zijn vaandels op de binnenplaats van het Luxembourg, zijn rapporten, door de Directeuren pasklaar gemaakt, in den „Moniteur'', liedjes, munten, zelfs karikaturen, die nu reeds van Engeland beginnen door te dringen, dat alles fleurt de Boulevards op.

Hij weet het. Hij weet ook, dat de heeren Directeuren beginnen te sidderen voor een dergelijke snel toenemende populariteit.

— Die man overwint ons nog dood, denken de Directeuren en steken de hoofden bijeen. Onoverwinlijk, een volksleger — maar levensgevaarlijk, zoo de regeerenden de officieren niet meer geheel in hun macht hebben! Heeft men al niet zeven jaren lang iederen generaal, die zijn eigen politiek wilde volgen, met de guillotine bedreigd? Wie zich niet voegt naar onze bevelen, de Commissarissen, die wij naar het leger zenden, minacht, moet weg, al is het ook een Bonaparte! Saliceti is hem te zeer toege-

daan, hij is een Corsikaan en heeft bovendien een slecht geweten, want hij heeft hem eenmaal verraden. Laten wij een ander zenden, Clarc, die is slim en eerzuchtig!

Elegant en hoogmoedig, zelf generaal, denkt Clarc onderweg naar Milaan, 't met hem wel te zullen klaar spelen. Zou hij dien kleinen man met zijn sjofele uniform, dien hij zoo dikwijls bij Barras heeft ontmoet, links en onhandig, met wat diplomatie niet om den vinger winden? Vol verbazing staat hij dan in het Palazzo Serbelloni voor den veldheer. Die is nog steeds niet gegroeid, maar zooals hij binnenkomt en optreedt, zooals alles wacht, alles terugwijkt, schijnt hij meer een heerscher dan een krijgsman. De Commissaris ziet zich hoffelijk ontvangen: maar inplaats dat hij Bonaparte zijn geheime gedachten ontfutselt en die naar Frankrijk rapporteert, weet deze na twee dagen alle geheime plannen der Directeuren, die de ander voor hem had moeten verzwijgen. Clarc is eenvoudig voor de hoogere macht geweken: hier is de man van de toekomst, denkt hij, en loopt naar hem over. Doch nu is den veldheer bevestigd, wat hij vermoedde: dat de Parijsche Directeuren zijn veroveringen enkel willen gebruiken als ruilobject bij den vrede met de Duitschers, dat zij Italië niet behouden willen, laat staan de Revolutie er doen zegevieren. Nu weet hij het; daarom zal hij alles in het werk stellen om dit plan van zijn regeering te dwarsboomen.

Maar vooreerst heeft hij hen nog noodig! „Versterking! Versterking! Maar men moet dat niet als een aardigheid opvatten, de manschappen niet op 't papier hebben, maar werkelijk onder de wapenen.. Mijn beste menschen zijn gewond, alle stafofficieren en generaals ongeschikt voor den strijd. Wat nieuw aankomt is ondeugdelijk en heeft geen zelfvertrouwen. Het leger is tot een handjevol manschappen geslonken en uitgeput. Midden in Italië zijn wij verlaten.. Wat er nog aan moedige kerels over

is, gaat bij zoo geringe sterkte, onherroepelijk den dood tegemoet. Wellicht is voor den dapperen Augereau, den vermetelen Masséna, voor Berthier en mij zelf weldra het laatste uur geslagen. Wat zal er dan van die brave kerels worden? Deze gedachte maakt me voorzichtig: ik waag het niet meer den dood te trotseeren, hij zou hen, die aan mijn zorgen zijn toevertrouwd, ontmoedigen."

Kan men het slimmer aanleggen?

Zeker. Hij beschikt over nog andere middelen: wanneer hij niet dreigt met den ondergang, lokt hij met gaven. Bijna iedere maand zendt hij aan de verarmde regeering, die tot aan den hals in het waardeloos geworden papiergeld zit, baar goud, dat hij bij den wapenstilstand van vorsten en republieken invordert. Hier is de eerste veldheer, die geld naar huis zendt, in plaats van het te eischen. Maar dan geeft hij nog kleine fooitjes aan de Directeuren: „Ik zend hierbij honderd van de beste paarden, die ik heb kunnen vinden, ter vervanging van de minderwaardige, die gij voor uwe rijtuigen hebt."

Schrijven zij hem, dat de troepen uit de Zuidelijke provinciën, die hij opeischt, noodig zijn voor den dienst in het binnenland, dan antwoordt hij: „het is beter, dat ze in Lyon met elkaar bakkeleien en wij Italië behouden, dan omgekeerd." Als het dan weer heet, dat hij alle diplomatieken arbeid aan de Commissarissen moet overlaten, schrijft hij terug: „Voor dergelijke dingen heeft men niet alleen één enkelen generaal noodig, maar niets en niemand mag zijn actie storen.. Mijn opmarsch is even logisch bepaald als de gang mijner gedachten.. Met een zwak leger moeten wij alles volbrengen: de Duitsche troepen tegenhouden, vestingen belegeren, ons in den rug dekken; tegen Genua, Toscane, Rome, Napels een dreigende houding blijven aannemen, overal moeten wij sterk zijn. Doch dat vereischt een volmaakte eenheid in de militaire, politieke en financieele leiding.. Telkens, wan-

neer de generaal niet het groote centrum blijft, stelt ge U aan gevaren bloot. Hopelijk zal men deze woorden niet aan eerzucht toeschrijven. Ik ben, helaas, met zooveel eerbewijzen overladen, en mijn gezondheid is dermate geschokt, dat ik mij wellicht genoodzaakt zal zien, U om een opvolger te vragen. Ik kan geen paard meer bestijgen, alleen de moed is mij nog gebleven.. Ik zet de onderhandelingen voort. Troepen! Troepen! als ge er prijs op stelt Italië te behouden! Bonaparte."

Hoe populairder hij wordt, des te vaker vraagt hij om zijn ontslag, terwijl hij volmaakt gezond is en elken dag een paard moe rijdt. Wee, zoo de Parijsche advocaten aan dit verzoek voldeden! Terwijl hij Frankrijk's macht in Italië versterkt, bevestigt hij zijn eigen macht in Parijs: dit is zijn nieuwste gedachte. Ofschoon hij noch voor volkerenvrijheid is, noch Italië daarvoor rijp acht, dringt hij hun de vorming van de „Cisalpijnsche Republiek" op, tegen den wil der Parijsche heeren, onder wie althans Carnot vóór de volkerenvrijheid is, doch Italië slechts als pand zou willen gebruiken.

Hier bouwt Bonaparte voor het eerst uit centrifugale krachten een organisme op; deze scheppingsdaad zal hij in steeds grooter kringen herhalen: zijn doel zal het Vereenigde Europa zijn. Hij vereenigt nu het half dozijn kleine staatjes van Noord-Italië, dicteert de grondwet, stelt ambtenaren aan en zet anderen af: alles gelijk een dictator, maar weloverdacht wat de grondbeginselen betreft, elastisch in de détails. In schitterende proclamaties verkondigt hij hun de nieuwe vrijheid, of ze willen of niet; doch hij laat zich daarvoor per omgaande contant betalen:

„De Fransche Republiek, die haat heeft gezworen aan de tyrannen, heeft den volkeren plechtig broederschap beloofd. Dit hoofdbeginsel der Constitutie is ook dat van het leger. De despoot, die Lombardije zoolang onderdrukte, heeft Frankrijk groote schade toegebracht..

Het zegevierend leger van een brutalen monarch zou onder het overwonnen volk slechts schrik verspreiden. Het Republikeinsche leger echter, genoodzaakt met zijn vijanden, de koningen te strijden op leven en dood, belooft vriendschap den volkeren, die het bevrijdde. Eerbied voor den eigendom, voor menschen en godsdienst: dat is het wat ons bezielt. Daarom zijn de Lombarden ons, hun broederen, billijke vergelding verschuldigd.. Lombardije moet ons steunen met alle middelen, waarover het beschikt. Wij hebben proviand noodig, die wij, daar de afstand zoo groot is, niet uit Frankrijk kunnen halen. Het oorlogsrecht verzekert ons die, de vriendschap moet zich haasten ze ons aan te bieden. 20 millioen francs wordt aan de provincies opgelegd, wij hebben dat noodig. Voor zulke welvarende provincies is dat geen bezwaar."

Dan neemt hij alles, wat hij noodig heeft van de belastingen, van de landerijen, kampementen, tuighuizen, domeinen. Bij iederen wapenstilstand eischt hij geld, ossen, schilderijen. Want schilderijen en beelden — daar heeft hij een voorgevoel van — zullen wel niet de koers, maar wel het gevoel van eigenwaarde van Parijs verhoogen en juist de openbare meening heeft hij noodig. Uit Italië bezorgt Bonaparte het Louvre in den tijd van den grootsten geldnood meer kostbare stukken dan ooit een koning deed in zijn praal.

Maar met even weinig erbarmen, als hij het geld bij de Italianen int, behandelt hij de Franschen, die het trouweloos beheeren. „Het leger verbruikt vijfmaal meer dan het noodig heeft", schrijft hij in dien eersten tijd, „omdat de magazijnmeesters valsche bons uitgeven.. Luxe, verdorvenheid en wanbeheer zijn ongehoord. Er bestaat slechts één middel: een comité van drie personen, dat drie tot vijf dagen lang de macht heeft, iederen ontrouwen beheerder te fusileeren." Als blijkt, dat de hooi-rantsoenen onzuiver gewogen zijn, schijnt het hem „van het grootste

belang, dat geen van deze schurken ontkomt. Lang genoeg zijn leger en land aan de hebzucht ten prooi geweest! Onafzienbaar is het getal der akten, die enkel roof en plundering bestrijden.

Dan, als de zedeloosheid in het leger grooter wordt, luidt zijn bevel: „Indien er binnen 24 uur na afkondiging van dit bevel zich nog vrouwen zonder verlof bij het leger bevinden, zullen zij zwart geverfd en twee uur lang in het openbaar tentoongesteld worden."

Zijn strenge houding wordt daarentegen menschelijk, waar het geldt barbaarsche gebruiken der toenmalige oorlogvoering af te schaffen: „Aan het smadelijk gebruik, mannen te geeselen ten eine hun een geheim te ontfutselen, moet een einde worden gemaakt. De menschen door foltering aan een verhoor te onderwerpen, voert er alleen toe, dat de ongelukkigen zeggen, wat wij graag schijnen te willen weten. Ik verbied een middel toe te passen, dat menschelijkheid en verstand verwerpen."

VII

Als diplomaat gebruikt hij, in verhevigden vorm, alle middelen der diplomatie: vleierij en dreigement, leugen en openhartigheid; zelfs kan hij hier bij gelegenheid ook nog den soldaat spelen. Het meest tactvol is zijn houding tegenover het Vaticaan.

Als echte revolutionnairen willen de Directeuren den Kerkelijken Staat omverwerpen, den zetel van den verworpen godsdienst; dit moreele succes, nog verguld door den rijkdom van het Vaticaan, boeit hen meer dan alle randstaten, die Bonaparte vormt. Daarom eischen zij van hem den aanval op Rome. Nu ziet hij ze voor oogen, de plek waarmee zijn fantasie sedert zijn kinderjaren macht, grootheid en roem heeft leeren verbinden. Nu kon hij, evenals Caesar, zelf de lauweren plukken van

het Kapitool, want de sleutelsoldaten blaast hij omver.

Toch ontzegt hij 't zich. In den Paus ziet hij den eenigen vorst, dien men niet met kanonnen van zijn macht kan berooven: hij ziet de Idee, ziet haar duizendjarigen invloed op Frankrijk en Europa, kent de moreele drijfkracht van het martelaarschap en is vast besloten tegen den Paus niet of slechts in schijn oorlog te voeren.

„Rome's invloed is onberekenbaar, men heeft een groote fout begaan door met deze Macht te breken, zij zal voordeel daaruit trekken."

Dan rukt hij naar het Zuiden, trekt in letterlijken zin den Rubico over, doch juist daar houdt hij halt. Hij, omdat hij sterker is, biedt den wapenstilstand aan; dit zal ook in 't vervolg zijn methode zijn. De grijze Paus stemt toe, omdat Bonaparte verstandig genoeg blijft, alle kerkelijke vragen open te laten, belooft aan Frankrijk eenige millioenen te betalen, honderd schilderijen, verder vazen en standbeelden uit te leveren, door een commissie te kiezen. Slechts twee stukken wijst de veldheer bij name aan: de busten van Junius en Marcus Brutus van het Kapitool. Een Romein uit Corsica: den Rubico overgetrokken, Rome gespaard en niet betreden, maar bij wijze van schatting twee busten geëischt, de beide Brutussen.

Als dan de Paus niet betaalt en bezwaren maakt, rukt hij ten tweeden male op, tegen Rome en niet naar Rome. Een klein gevecht is voldoende om tot vrede aan te manen. Spoedig heeft hij de troepen in het Noorden weer noodig; een vluchtende Paus zou bovendien alle kunstschatten meenemen — en wat moet er dan voor de arme Directeuren naar Parijs worden gezonden! Nu schenkt hij zelfs op eigen gezag gratie aan de Fransche priesters, die aan de Revolutie den burgereed geweigerd en in Rome hun toevlucht hadden gezocht; hij maakt zich overal vrienden onder de geestelijken, vergelijkt den burger-aarts-

bisschop met een Apostel en beweert in verschillende brieven aan hooge geestelijken: „De leer van het Evangelie berust op gelijkheid, daarom is zij voor iedere republiek de meest aangewezene.” Wat zal Parijs daarvan zeggen, dat Christus heeft afgeschaft!

Ten slotte zendt hij aan den Paus, die wil vluchten, de boodschap dat hij geen angst voor hem moet hebben: „Zeg den Heiligen Vader, dat Bonaparte geen Attila is en indien hij dit ware, moge de Heilige Vader bedenken, dat hij zelf de opvolger is van Leo.” Zoo, gebaseerd op de historie, is zijn houding tegenover den oudsten aller tronen. Wanneer echter de Nuntius tenslotte toch met de onderteekening draalt, laat de beschaafde man van de wereld plotseling den soldaat zien, hij verscheurt het ontwerp en laat het in den haard verbranden. „Het gaat niet om vrede, Monsignore, het is slechts een wapenstilstand.” Zij schrikken, hij eischt het dubbele en ditmaal weet hij zijn wil door te zetten. Maar de Paus schrijft een brief aan zijn lieven zoon en zendt den zoon der revolutie zijn zegen.

Nooit doet hij geheimzinnig, zooals de diplomaten van zijn dagen. Een uur na zijn eersten wapenstilstand spreekt hij over de zaak volkomen openhartig, als over een historische gebeurtenis: „Mijn aanval op het slot Cossaria was doelloos”, zegt hij aan tafel tegen de overwonnen Piemontijnen. „Uwe beweging op den 17den daarentegen was zeer juist.”

Aan het slot van den tweeden veldtocht toont hij zich ook hierin een meester: in zelfbewustheid en gematigdheid. Eerst begin Maart is hij uit Lombardije opgebroken, en daar staat hij aan het einde dier maand reeds in Stiermarken, een paar dagmarschen van Weenen; als nu het Rijnleger, eveneens overwinnend, volgt, dan kunnen zij keizer Frans den vrede voorschrijven. Doch juist nu houdt hij halt en biedt wederom den overwonnenen den vrede aan. Het is waar, het Rijnleger is er nog niet.

Oostenrijk en Hongarije mobiliseeren koortsachtig; hij had, steeds den vijand bedreigend, moeten wachten: dat ware veroveraarslogica.

Maar Bonaparte is staatsman. Vóór hun nieuwe verkiezingen hebben de Directeuren vrede noodig en vooreerst heeft hij de Directeuren nog noodig. Hoe zou het zijn, als hij zelf, hij alleen, de soldaat, aan Frankrijk eindelijk den vrede bracht, dien het sedert vijf jaren zoekt? Moet hij den roem deelen met zijn concurrenten aan den Rijn? Onzeker is de krijgskans, alleen de overmoedige waagt ze zonder noodzaak. Wederom heeft hij den vijand teruggeworpen, hem van diens Rijnleger gescheiden. Sedert een jaar vreest Europa den nieuwen veldheer: nu past hem het vredesgebaar, opdat het werelddeel een nieuwen staatsman leert vereeren. Zonder hoofschen aanhef op voet van volkomen gelijkheid, zendt hij den verslagen aanvoerder, den broeder van den Duitschen keizer, een brief:

„Mijnheer de opperbevelhebber! Onze dappere soldaten voeren oorlog en verlangen naar vrede. Duurt deze oorlog niet reeds zes jaar? Hebben wij niet genoeg menschen gedood en niet genoeg leed gebracht over de treurende menschheid? Overal begint zij zich op te richten, alles heeft de wapenen tegen Frankrijk neergelegd, Uw volk alleen vecht door. Noodlottige voorteekenen gaan deze nieuwen veldtocht vooraf. Hoe hij ook eindigen moge, ieder van ons zal een paar duizend menschen van den ander dooden, en toch moet 't eindelijk op een verdrag uitloopen, want aan alles komt een eind, zelfs aan den meest hartstochtelijken haat. Wilt gij, die door geboorte den troon zoo nastaat, verheven boven de kleine hartstochten der staatslieden en regeeringen, niet den titel van weldoener der menschheid, van Duitschland's redder verdienen? Ik houd het heel wel voor mogelijk, dat gij Uw land door de kracht Uwer wapenen kunt redden.

Doch ook dan wordt Duitschland verwoest. Zoo deze regelen het leven van één enkel mensch zouden kunnen redden, zou ik trotscher zijn op de burgerkroon dan op den treurigen roem die veldslagen geven."

Deze brief treft den Aartshertog diep. Man van fijne beschaving, gezworen vijand van den oorlog en slechts uit plichtsbesef zijn ambt vervullend, kan hij met dit document in handen de oorlogspartij in Weenen en ook den keizer tot andere gedachten brengen, want wat gebeurt er als zij weigeren? Bonaparte zal zeker beide brieven publiceeren en kan dan opnieuw Europa de humane gedachten der Republiek voorhouden, waar hij den feudalen krijgsmansstand van het Keizerrijk tegenover stelt. Dan zou hij het land te vuur en te zwaard verwoesten en zich op onze koppigheid kunnen beroepen. Reeds zendt hij een gedeelte van het leger achter den brief aan, de stad Leoben heeft hij reeds bezet.

De keizerlijke afgezanten komen. De veldheer gaat hun tegemoet tot onder aan de trap, spreekt vol ontzag over den keizer en den aartshertog en als zij, na zijn eischen te hebben vernomen, om tien dagen wapenstilstand verzoeken, beantwoordt hij dat met een uitnoodiging voor het souper. Na tafel staat hij er vijf toe.

Terwijl de vijand in Weenen tot kalmte komt, beginnen de Directeuren in Parijs zich op te winden. Hoe nu? Deze generaal wil geheel alleen den Grooten Vrede voorbereiden? Dan hoeft hij nog maar naar Parijs te komen — en met een handbeweging vaagt hij ons weg. In beleefde termen bevelen zij hem dus op hun afgevaardigde te wachten, die naar het leger is vertrokken. Des te dringender zet Bonaparte de tegenpartij tot spoed aan. Hij weet, wat men in Parijs van hem vertelt en dient den Directeuren dezen zweepslag toe: „Ik zelf verzoek om ontslag. Ik heb uw vertrouwen gerechtvaardigd, bij al mijn ondernemingen mijn leven op het spel gezet, ik heb

mij met meer roem bedekt dan een mensch voor zijn geluk noodig heeft, heb mij nu op Weenen geworpen en Italie's heerlijke vlakten achter mij gelaten, zooals ook reeds vroeger, om brood voor het leger te zoeken, dat de Republiek niet meer in staat was te voeden. Tevergeefs tracht de laster mij lage bedoelingen toe te schrijven: evenals mijn militaire loopbaan zal ook mijn burgerlijke doorzichtig en eenvoudig zijn."

Ironie, waarachter de schrijver onuitgesproken doeleinden najaagt.

Eindelooze onderhandelingen! Waarom? Gij geeft ons België en Lombardije en stelt de daardoor onteigende vorsten in het Duitsche rijk schadeloos! Habsburg neemt dit beginsel aan, want noch den Keizer, noch eenigen Duitschen vorst is iets aan het Duitsche rijk gelegen. Dat verkwijnt en kreunt en zal weldra uitgeleefd ten grave dalen. Op deze wijze heeft Frankrijk ook aan de overzijde van den Rijn de hand in 't spel. Alleen is het nog onzeker hoe Habsburg zelf voor het verloren Lombardije schadeloos zal worden gesteld.

Dan komen de berichten uit Venetië, over moord op en muiterij tegen onze manschappen, juist van pas. Eindelijk, nu mag men als wreker optreden! Ja, ook Venetië is afgeleefd, en waard, dat het te gronde gaat. „Sedert de ontdekking van de Kaap en sedert Triëst en Ancona zijn opgekomen, gaat het achteruit", schrijft hij aan de Directeuren, om hun geweten gerust te stellen, m. a. w. als stof voor hun pers. „Het zal dezen slag bezwaarlijk te boven komen. Deze armzalige laffe bevolking, niet geboren voor de vrijheid, zonder land en zonder water moeten wij natuurlijk aan hen laten, die hun achterland zullen krijgen. Wij zullen van te voren de schepen in bezit nemen, het arsenaal leegruimen, de kanonnen wegvoeren, de Bank sluiten; ook Korfoe en Ancona behouden wij." Eerst op deze wijze krachteloos gemaakt,

zullen de Lagunen aan Habsburg ten deel vallen.

Doch met de oude heeren, die in Venetië sedert eeuwen als nakomelingen van sterke mannen, door een paar familie's worden aangesteld en het tot den meest reactionairen staat maakten, maakt Bonaparte korte metten: „Gij hebt de boeren opgehitst," schrijft hij tijdens de onderhandelingen uit Tirol aan den Doge, overal bij U roept men: Dood aan de Franschen! Honderden soldaten zijn U reeds ten offer gevallen. Loochent het niet: Gij hebt deze muiterijen veroorzaakt! Gelooft gij soms, dat ik, op dit oogenblik, nu ik mij in het hart van Duitschland bevind, het eerste volk der wereld niet kan doen eerbiedigen? Het bloed van mijn wapenbroeders zal gewroken worden! Oorlog of vrede! Indien gij niet onmiddellijk. . mij de belhamels uitlevert, zal de oorlog worden verklaard."

Dit is zijn toon, wanneer hij een dozijn wrakke patriciërs angst wil aanjagen. Wanneer dan de afgezanten van den Senaat vóór hem verschijnen in het legerkamp, doet hij alsof hij ziedend van toorn is, hij snauwt ze toe: „Ik wil van geen Constitutie, van geen Senaat meer weten! Voor Venetië wil ik een tweede Attila zijn! Ik wil geen voorstellen meer aanhooren! Ik zal U de wet voorschrijven!"

Later, als de stad wordt overgegeven, zinkt de 90-jarige Doge, dood, in elkaar. Hij is de laatste Doge van Venetië. Bonaparte heeft dit schouwspel nooit vergeten.

Is hij nu eindelijk klaar met Italië? Heeft hij niet alles, heeft hij niet den eindpaal bereikt?

Er is geen eindpaal, want iedere stap opent nieuwe vergezichten. Venetië is slechts een springplank om vandaar de wijde zee in te zwemmen. De eilanden — die hebben hem betooverd; nu doemt de Adriatische zee op voor zijn blik, en reeds zwerft hij verder. Toen hij onlangs in Ancona was, om Rome tot vrede te dwingen, stond hij op het strand en keek naar de overzijde: daar lagen de

BUONAPARTE

Ionische Eilanden, daar Turkije, en hij schreef: „Binnen vier en twintig uur bereikt men van hier Macedonië: een onschatbaar punt voor onzen invloed op het lot van het Turksche Rijk." Heeft hij al niet reeds als brigade-generaal van den Staf daarheen willen verdwijnen? In Ancona knoopte hij door middel van agenten betrekkingen aan met de machtige Pachas van Jannina, Scoetari, Bosnië.

Nu, terwijl hij in Leoben is, verzekert hij zich van de Venetiaansche eilanden, laat Korfoe en Zante bezetten, „om tegelijkertijd meester over de Adriatische Zee en het Oosten te worden. Het Turksche Rijk kan niemand meer in stand houden, wij zullen zijn ondergang nog beleven. De bezetting der Ionische eilanden laat ons de keuze om òf Turkije te steunen òf ons van ons aandeel te verzekeren."

Uit een zuiver politiek oogpunt is dit alles gericht tegen Engeland, want het is een oude wensch van Frankrijk, door steunpunten in de Middellandsche Zee Engeland van Indië te scheiden. Maar in Bonaparte voor het eerst ontvangen deze middelen de drijfkracht van een eigen doel: hij wil het Oosten niet, om in Engeland den doodsvijand te verslaan, maar hij zint op middelen tegen Engeland om het Oosten te bemachtigen. Daar steeds de fantasie zijn daden vooruitvliegt, begint Europa, waarvan hij toch pas een slip heeft gegrepen, hem reeds te klein te worden. Nu zegt hij tegen Bourrienne:

„Alleen in het Oosten zijn er groote rijken geweest en geweldige omwentelingen, daar, waar 600 millioen menschen wonen! Europa is een molshoop."

VIII

In een barokke zaal met hooge gewelven en wit en goud pleisterwerk, zit op de lange, groen zijden sofa, tusschen twee rijpe vrouwen, een 16-jarig luitenant, verwend en vleierig als een page. De eene vrouw is zijn moeder, maar

als zij haar lachende oogen koket over de elegante officieren laat gaan, die haar omringen, schijnt zij zichzelve en de anderen eerder te herinneren aan het oogenblik, waarop zulke jongens worden verwekt, en zonder woorden voegt zij er aan toe, dat Creoolsche vrouwen van deze dingen het meeste verstand hebben.

De knappe generaal, die achter haar staat om nog dieper in haar boezem te kunnen zien dan mode en ijdelheid het reeds toestaan, is in dit opzicht een kenner; het is Masséna, de man van den aanval, te wild en ook te onbeschaafd om leiding te geven, doch als een baken in het gevaar, een redding voor de troepen. Daarom heeft hij altijd een paar vrouwen noodig, die hij met zich meesleept, evenals geld, en hij steelt ze allebei, waar hij kan.

Alles wat hij mist, bezit de kleine man met het groote hoofd, die met de dames staat te praten, leelijk, met roerend groteske bewegingen en nu als dronken door de neiging van een bekoorlijke Visconti, die hij zich veroverd heeft, hoè begrijpt niemand: Berthier, chef van den Generalen Staf, rusteloos bezig, heden in het bureau, morgen bij den stormloop, knap in het lezen van de kaart, een van de weinigen, die theorie heeft geleerd.

De theatraal opgedirkte Murat, in groen fluweel, den reusachtigen hoed met veeren in zijn handen ronddraaiend, die als de meeste heeren uit dit wonderlijk hoofdkwartier als kind van proletariërs is geboren, lacht, iets terzijde in gesprek, wat al te hard, omdat de verdorven Augereau, de hebzuchtige, verkwistende boerenzoon, hem een gewaagde aardigheid heeft verteld en hij, die door kanonnen noch vorsten zich laat imponeeren, geraakt nu in pijnlijke verlegenheid, omdat de generaalsche Bonaparte hem over de halve zaal heen toeroept, dat zij de grap ook wil hooren.

Maar Joseph, die savoir vivre heeft, geeft Murat, van wiens onopgevoedheid hij alles kan verwachten, een

teeken om in Godsnaam te zwijgen, want zijn zuster Elisa zit in een vensterbank en omdat zij niet zoo mooi is als de anderen en zich met haar man wel vervelen moet, let zij goed op alles wat over de schreef gaat en zou het zeker dadelijk aan moeder Laetitia vertellen, die Josephine's dartelheid toch al niet kan uitstaan.

Uit den tuin klinkt lachen en roepen: dat is het kwinkeleerende stemmetje van Paolina. Steeds genotzuchtig, geniet zij gulzig de laatste dagen vóór haar huwelijk met den generaal, dien haar broeder voor haar bestemd heeft, en als zij, zooals nu, blindemannetje kan spelen met Hippolyte, is zij dubbel in haar schik. Want zij weet, dat Josephine dit ergert.

Langzaam komt de chef de zaal binnen. Twee uur lang heeft hij den dichter Arnault uit Parijs op de been gehouden, voortdurend op en neer; hij weet wel waarom hij hem daartoe uitkoos: zijn vragen over het leger en over de veldslagen heeft hij beantwoord met een uitvoerig relaas van zijn daden, dat de ander zeker verbreiden zal. Maar nu heeft hij het gesprek op de nog voortdurende regeeringscrisis gebracht en als zij de zaal betreden, besluit hij zacht doch nadrukkelijk genoeg, dat de dichter het goed onthoudt: „Ik betwijfel of men zich daaruit nog redden kan zonder zijn toevlucht te nemen tot de macht van één mensch, van één enkelen mensch. Maar waar is die?"

Wanneer hij nu de zaal binnenkomt, staan alle officieren op, breken hun gesprek af, vol verwachting kijken zij naar den 27-jarige, dien de meesten in jaren en allen in grootte overtreffen; alleen de page blijft op de sofa zitten: Eugène weet, dat zijn beschermvrouwe onbeperkt meesteres is in huis.

Want wij zijn hier op Montebello, een machtig slot bij Milaan, waar Bonaparte de geheele lente en den geheelen zomer doorbrengt, bijna geheel staatsman, want

in Leoben heeft hij door een wapenstilstand een eind aan den oorlog gemaakt, slechts de vrede ontbrak nog. Hij zou in Parijs kunnen zijn en daar al de hulde in ontvangst nemen, waarvan hij als jongeling gedroomd heeft, maar hij blijft verre; eerst wanneer de politieke gevolgen zijner overwinningen in metalen vormen gegoten, de staten geconsolideerd zijn, eerst wanneer hij klaar is met Italië, eerst dan komt Parijs! Intusschen resideert hij hier bijna een half jaar, meer in den stijl van een klein hof, dan van een hoofdkwartier.

Maar in geen enkel opzicht is hij parvenu: op niets maakt hij aanspraak, wat hij niet bezit, in alle omstandigheden wil hij zich slechts laten gelden als dat wat hij is: zoon der Revolutie, die gelijkheid heeft verkondigd. Heeft hij zonen des volks tot de hoogste rangen in zijn leger geroepen, dan vreest hij de blikken zijner vorstelijke gasten, van Italiaansche hertogen en prinsen ook niet, zoo één zijner dappere generaals in den salon deraileert. Ook voelt hij niet de noodzaak om als een parvenu zijn afkomst te verbergen, hoewel de wisseling van vaderland juist hem daartoe zou kunnen verlokken. Hij legt haar integendeel wijd voor allen open: de geheele familie, die hij reeds verleden jaar naar Milaan ontbood, noodigt hij nu met Oostersch gebaar op zijn slot en hij laat hun eer bewijzen door hen, die hier zijn gunst zoeken. Maar dat is half Italië, want reeds bezit zijn naam de mythische macht van een uitverkorene en behalve degene, die zich willen verbinden aan zijn geluk, komen van verweg particulieren gereisd, om dezen wijzen man hun familieaangelegenheden en persoonlijke belangen voor te leggen, en juist dezen geeft hij gaarne raad.

Met moeite is de trotsche moeder, zoo streng van zeden, er toe over gegaan de hand te reiken aan Josephine, wier reputatie reeds een beschuldiging was, en hoewel hij de vrouw van zijn hart alles vergeven heeft en haar niets

kan weigeren, dwingt hij haar toch zijn moeder in haar omgeving te dulden en te eeren. Nog meer dan in het begin is zij nu op haar gebeten: deze Creoolsche zegt vriendelijkheden tegen iederen man, iedere vrouw kust zij, inplaats van kinderen te krijgen. De Corsikaansche, zelf moeder van dertien kinderen, voelt hoe deze onvruchtbaarheid een blaam werpt op haar zoon en zijn familie. Leest zij niet tevredenheid en spot in de oogen van menig tegenstander, omdat de groote man niet in staat is kinderen te verwekken? En toch zegt haar oude bloed, dat het niet zijn schuld is, doch die der uitgeleefde vrouw.

Toen zij den zoon voor het eerst na veldslagen en overwinningen terugzag, omarmde zij hem; daarna zei ze:

— Maar je bent nog magerder geworden! je richt je zelf nog te gronde!

„Integendeel, me dunkt, dat ik leef!"

— Ja, voor het nageslacht, maar nu!

„Welnu, is dat dan sterven?"

En als hij vertrekt, zegt hij tot haar: „Zorg goed voor Uw gezondheid, moeder, want als U sterft, heeft niemand meer gezag over me." Men ziet, hoe zijn Corsikaansch familiegevoel bijna even sterk is als zijn zelfbesef, dat geen vaderland kent.

Drie zusters en drie broeders leiden te samen met Oom Fesch op Montebello hun bestaan: de zestienjarige bekoorlijke Paolina is woedend op Josephine, omdat die, volgens Napoleon's wensch, haar plan voor een huwelijk-uit-liefde in de war stuurde. Nu moet zij met generaal Leclerc trouwen en als hun huwelijk in de slotkapel wordt ingezegend, noodzaakt de slotheer ook de oudste zuster haar kerkelijke inzegening alsnog in te halen: zooveel is hem gelegen aan een goeden naam bij het Vaticaan. Na het feest vertrekt de moeder, wie al dat gedoe vreemd blijft, naar Corsika.

„Dit eiland, deze provincie", zooals Bonaparte het nu noemt, alsof het 't eerste 't beste was, heeft hij midden onder den veldtocht, uit de verte opereerend, den Engelschen afhandig gemaakt, die het sinds Paoli's kreet om hulp bezet hielden. In nacht en nevel heeft hij twee dozijn manschappen met veel geld en veel wapens bevolen te landen, „om de patriotten te bemoedigen", vlugschriften laten verspreiden, Saliceti, zijn vriend en tegenstander uit vroeger dagen, daar laten optreden en zoo op honderd mijlen afstand datgene bereikt, wat hem eens persoonlijk driemaal mislukt was.

„Is het werkelijk pas vier jaar geleden?" denkt Signora Laetitia, wanneer het volk, dat haar toen vogelvrij verklaard heeft, haar nu met gejubel ontvangt? — Is dat dezelfde citadel, waaraan Napoleon's hart en gedachten hingen? Nu trekt Elisa's man daar als commandant binnen, omdat hij het bevolen heeft, en Lucien is reeds lang intendant van deze troepen. Hem zelf zal zijn vaderlandsch eiland nu van verre als een stamslot voorkomen, van iets romantisch en onmoderns, waar men zijn familie laat wonen. Glimlachend heeft hij eenigen tijd geleden het eigenhandige schrijven gelezen, waarin de pretendent der Bourbons hem den hertogstitel aanbood of zelfs „het erfelijk vice-koningschap van Corsica", zoo hij voor hem wilde vechten.

In Montebello voor het eerst maakt Bonaparte scheiding tusschen de beide levenssfeeren, die de vorst van geboorte van zijn kinderjaren af leert scheiden.

Zonderling genoeg laat hij het slot niet door Franschen bewaken, maar door 300 Poolsche legioensoldaten, die onder hem dienen. Intusschen heeft hij, sinds hij in de veldslagen gevaar liep zelf gevangen genomen te worden, voor zich zelf een lijfgarde van 40 man gevormd uit de grootste en beste soldaten, die Guiden heeten en onder aanvoering staan van een man, die ware doodsverachting kent.

Hier op het slot is hij omgeven door een muur van ordonnansen en koeriers; want de gezanten komen nu van overal, de leeuw van San Marco en de sleutels van St. Peter glanzen van vreemde epauletten, Weenen, Livorno, Genua mengen zich daar tusschen. Dan geeft hij groote maaltijden, volgens landsgebruik in 't openbaar, laat van de gaanderij af nieuwsgierigen toekijken en zorgt er voor, dat ze thuis vertellen, hoe hij, even als zij zelf, Nostrano, den landwijn, drinkt.

Wie hem zich hier zoo officieel bewegen ziet — dat getuigen alle berichten — staat verbaasd, hoe deze 27-jarige veldheer nooit verlegen is, steeds waardig en toch geheel natuurlijk blijft, en steeds het eenvoudigst van allen gekleed gaat, tevens, hoe hij allen op een afstand weet te houden. Hij is kleiner dan bijna allen, die hij ontvangt: toch heeft niemand hem ooit zich opzettelijk zien uitrekken. Veeleer staat ieder, die met hem spreekt, eenigszins gebogen en neemt door deze lichte beweging bij voorbaat de houding aan van iemand, die om een gunst verzoekt. Zoo heeft hij, nu en zijn leven lang, een tekortkoming der natuur tot een gewin weten om te zetten, waarvan de psychische invloed in zijn uiterste consequenties in 't geheel niet is te overzien. „Zoo deze man", schreef toentertijd een bezoeker, „het geluk niet heeft op het slagveld te vallen, zal hij binnen vier jaar in verbanning smachten of op een troon zitten." Slechts drie jaar heeft de schrijver zich vergist.

Als kind van zijn tijd, die weet hoe men naam maakte, heeft hij in zijn omgeving een handig journalist, den eersten chef van den persdienst die in de geschiedenis voorkomt, om, tegen de Directeuren te Parijs in, voor Bonaparte stemming te maken. Als leerling van Plutarchus, die weet wie in werkelijkheid den naam van den held van den dag voor het nageslacht bewaart, roept hij dichters en geschiedschrijvers, geleerden en kunstenaars

uit Italië naar zijn slot. Reeds het vorige jaar heeft hij, een paar dagen na den intocht in Milaan, midden in de eerste groote drukte deze verbazingwekkende woorden geschreven aan een beroemd sterrenkundige:

„De wetenschappen, die den menschelijken geest eeren, de kunsten, die de wereld schooner maken en de groote daden voor het nageslacht bewaren, moeten vooral in vrije Staten beschermd worden. Alle geniale mannen, allen, die in de wereld der geleerden beroemd zijn, zijn Franschen, onverschillig tot welk land zij behooren." Tot nu toe hadden zij teruggetrokken moeten leven, nu echter heerschte vrijheid van gedachten, er bestond geen onverdraagzaamheid, geen despoten meer. Dat zij zich toch om hem heen vereenigen en hem al hun wenschen voorleggen. Wie naar Frankrijk wil gaan, zal daar met onderscheiding worden ontvangen, „want het Fransche volk wil liever een groot mathematicus, schilder of wien ook van beteekenis rijker worden dan de rijkste provincies. Daarom, burger, wilt gij de groote mannen van Milaan de tolk zijn van deze gevoelens!"

Daarna ontbood hij een kleinen gezantschapsattaché, die, evenals de meesten van zijn collega's, weinig te denken en niets te doen had, in het leger om alles te registreeren, wat de Italiaansche Staten in hunne musea bewaarden: het beste eischt hij naderhand in de verdragen voor Parijs op.

Nu laat hij voor het Parijsche Conservatorium door geleerden alles copiëeren, wat maar bereikbaar is op het gebied der Italiaansche muziek, want, schrijft hij daarbij, „van alle kunsten heeft de muziek den grootsten invloed op de hartstochten; daarom moest een wetgever daar het meeste zorg aan besteden. Een diepdoorvoelde symphonie van de hand eens meesters kan niet nalaten het menschelijk gemoed te bewegen en haar invloed is oneindig grooter dan een braaf boek over de moraal, dat het ver-

stand overtuigt, zonder de gewoonte te beïnvloeden." Wanner hij lid van het Instituut wordt, zet hij dezen titel boven alle officieele dienstbrieven van den Opperbevelhebber en schrijft: „De ware macht der Fransche Republiek moet voortaan hierin bestaan, geen enkele nieuwe gedachte te laten opkomen, die hier niet behoort". De soldaat, zegt hij vertrouwelijk, moet zijn generaal bovenal voor wijzer en beschaafder houden dan hij zelf is en juist voor dezen, hem eenigszins duisteren titel, heeft hij respect.

Dit alles toont niet alleen den staatsman, het teekent den geboren vorst, die elk gebaar, ieder woord, geschreven of gesproken, nuanceert met het oog op de legende, die hij betreffende zijn persoon onder het volk wil doen geboren worden. Gaat de deur dicht, en weet hij zich met vertrouwden, dan opent zich zijn hart.

„In zijn persoonlijkheid — zoo ziet een der schrandersten hem reeds toen — lag een kracht, die ieder imponeerde. Hoewel hij.. dikwijls zelfs onhandig was in houding en gebaar, lag er toch iets gebiedends in wezen, blik en spreken. Iedereen gehoorzaamde. In het openbaar trachtte hij dezen indruk nog te versterken. In den persoonlijken omgang was hij ongedwongen, gemoedelijk en zelfs vertrouwelijk, hij hield van een grap en nooit waren die beleedigend, doch altijd luimig en vol tact. Dikwijls nam hij deel aan onze spelen. Hij werkte gemakkelijk; zijn werkuren waren toen niet geregeld, in oogenblikken van rust was hij steeds toegankelijk. Maar wanneer hij zich in zijn werkkamer had teruggetrokken, dan was alle onnoodig binnenkomen verboden aan ieder, zonder onderscheid van rang. Hij had, zooals alle nerveuse naturen met een wakkeren geest, heel veel slaap noodig, dikwijls heb ik hem 10—11 uren in zijn bed zien liggen; doch moest men hem wekken, dan verdroeg hij dat gemakkelijk en rustte later of ook van te voren in het vooruitzicht van inspanning uit. Hij bezat de kostbare eigenschap

van te kunnen slapen waar en zoo dikwijls hij wilde. Hij hield van krachtige lichaamsoefeningen, reed dikwijls, hoewel zeer slecht, doch daarentegen zeer snel."

Hij spreekt graag, kiest alleen politiek of algemeene levensvragen en, als het gesprek stokt, stelt hij voor verhalen te vertellen; wanneer dan iedereen zwijgt, vertelt hij zelf, kort en bondig en vol humor.

Tevergeefs trachten de schoonste vrouwen hem te winnen: hij hangt aan Josephine. Weliswaar niet meer zoo waanzinnig als verleden jaar, toen zij hem bedroog of teleurstelde: zij is het, zij alleen, die deze hartstochtelijke overgave heeft verspeeld. Maar nu is er in zijn toon iets roerends gekomen, een warm aanhouden, een glimlachen, een vragen: „Je bent bedroefd", had hij haar nog op den veldtocht geschreven, „je schrijft me niet, wil je terug naar Parijs? Heb je je vriend niet meer lief? Die gedachte maakt me ongelukkig. Het leven is me ondragelijk, lieve vriendin, sedert ik weet dat jij bedroefd bent. Misschien sluit ik spoedig vrede met den Paus, dan ben ik gauw bij je." Drie dagen later: „De vrede met Rome is zooeven geteekend, Bologna, Ferrara, Romagna zijn aan ons afgestaan.. Maar geen woord van jou! Mijn God, wat heb ik dan misdaan?.. Waarschijnlijk ken je maar al te goed de grenzelooze macht die je over mij hebt! Hij, die voor het leven geheel je toegewijd is."

Nu, op het slot bij Milaan, geniet hij voor 't eerst een geregeld huwelijksleven; tegelijkertijd is hij verrukt over haar innemendheid in den omgang met menschen. Soms arrangeert hij een klein liefdefeest; dan rijden zij naar het Lago Maggiore en als onder de grillige steenklompen op Isola Bella in het rhododendron-boschje Grassini, prima donna van Scala, haar hartstochtelijke stem verheft, en een Appassionata van Verdi zingt, dan zit hij in gedachten verzonken en neemt de hand van zijn luchthartiger begeleidster in de zijne.

„In het rijtuig", zoo vertelt zijn adjudant, „veroorloofde hij zich echtelijke vrijheden, die ons beiden, Berthier en mij, dikwijls zeer in verlegenheid brachten. Maar zijn natuurlijke aard toonde zoo'n waarachtige genegenheid, dat men hem alles vergaf."

IX

Wat zegt Parijs?

Daar zit sinds gisteren een wachter. In het Kabinet, waar tot dusverre slechts advocaten zaten, in de meest verborgen cel, werkt een staatsman. Stammend van ouden Franschen adel, bisschop, als republikein door den Paus verbannen, daarna afwachtend in Amerika: nu is Talleyrand teruggekeerd en heeft een gedeelte van de macht tot zich getrokken. De Kamers, die na de verkiezingen overwegend rechts waren, hadden lang genoeg op de Directeuren gescholden: hun veldheer wilde Europa revolutionneeren, den oorlog vereeuwigen, de roof van Venetië was een schande. Misschien was veel maar al te waar, maar toen het van het pratende leger doordrong tot het vechtende, kon het niet anders dan den man der macht met verachting vervullen. Hij zond aan de Kamers een memorie, die meer op een uitbrander leek: „Ik voorspel u", klonk het daarin, „en ik spreek namens 80.000 man: de tijd, dat laffe advocaten en lamlendige kletsmajoors dappere soldaten lieten terechtstellen, is voorbij!"

Toentertijd had hij Augereau gezonden om de Directeuren te verdedigen, zooals hij dat vroeger had gedaan, want steeds ernstiger bedreigde de stijgende macht van Royalisten en priesters de nieuwe staatsorde. Een der beide broeders Bourbon behoefde zich slechts in Frankrijk te wagen: aan het hoofd van alle ontevredenen zou hij in een ommezien den troon hebben teruggewonnen. Omdat zij in hun veilige schuilplaats bleven, konden de Direc-

teuren een kleinen staatsgreep wagen. Nu werden het er vijf inplaats van drie en hun zelfstandigheid neemt toe.

Nu, na dezen staatsgreep benoemd, zit voor het eerst een kenner aan het stuur der buitenlandsche politiek Van verre meet hij den eenigen concurrent en daar hij in hem den man van de toekomst herkent, hoewel zijn oogen hem nog nimmer zagen, neemt hij in den geest dadelijk de tweede plaats in, althans om te beginnen, en wint zoo het vertrouwen van den grootere.

Want in alles is Talleyrand Bonaparte's tegenspeler: niet geroepen tot heerschen, maar tot handelen, zonder eenigen hartstocht, hetzij dan hebzucht, koud en geslepen, nooit open en natuurlijk, altijd gelijk aan dengeen, dien hij op dat oogenblik noodig heeft: zoo heft hij zijn sluwen, cynischen kop met den spitsen neus, die steeds naar het komende weer schijnt te speuren, uit de vergulde kraag der Republiek, zooals straks uit de keizerlijke, vervolgens uit de koninklijke en ten vierden male uit de goudgerankte kraag van den burgerkoning: gedurende 40 jaren zal hij steeds verbonden zijn aan wie op dat oogenblik de macht heeft, nooit geheel daaraan toegewijd, daardoor nooit zonder aanhang. Talleyrand hinkt. Daarom kon zijn vader hem geen uniform laten aantrekken, slechts de soutane, onder welker bescherming eens de groote Richelieu het land regeerde. Hij en hij alleen is van nu af tegen Bonaparte opgewassen en zal dit blijven, hem raakt de gebieder over het lot van velen niet meer kwijt, zelfs al leert hij hem haten, en als hij hem eindelijk toch laat vallen, valt hij juist te rechter tijd, om op hetzelfde oogenblik, met een glimlach over zijn intusschen gevallen meester, het kabinet van diens vijand binnen te hinken. Onder de menschen heet Napoleon door Talleyrand ten val gebracht, onder de demonen slechts door eigen hand.

Voor heden imponeert zijn omvattende geest en zijn volstrekte beginselloosheid den verren Bonaparte. Die

is juist in deze Septemberdagen naar Udine gereisd om eindelijk den vrede tot stand te brengen, dien hij in 't voorjaar heeft voorbereid. Hij ziet in dezen loot van den ouden adel, in dezen menschenkenner van het Rococo, in dezen kouden nihilist, reeds het werktuig, dat hij noodig heeft. Tot nu toe heeft hij slechts soldaten gezocht en gevonden. Nu hij staatsman is geworden, zoekt en vindt hij voor 't eerst een staatsman, en al onderhandelend met de Oostenrijkers, zet hij den nieuwen minister van Buitenlandsche Zaken in een langen brief — een verlovingsbrief zou men kunnen zeggen — zijn volledig staatsprogram uiteen. Daarin heet het:

„Met den opbouw van het Fransche volk is eerst een begin gemaakt. Ondanks den hoogen dunk dien wij Franschen van ons zelf hebben.. weten wij van de politiek nog zeer weinig af. Wij weten zelfs nog niet eens, wat wij eigenlijk onder uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht hebben te verstaan.. In een staat als de onze, waar alle macht bij het volk berust, waar het volk zelf souverein is.., moest het opperste gezag in gansch den omvang, dien ik het toeken, worden beschouwd als de ware representant van het volk, die volgens de Constitutie regeert."

„Zoo openhartig, Bonaparte?" denkt de geadresseerde, zelf zoo gesloten, als hij dit een week later leest, en hij glimlacht.

„Het is voor een volk van 30 millioen een onmetelijk ongeluk nog in de 18e eeuw gedwongen te zijn tot de wapenen zijn toevlucht te nemen om het vaderland te redden. Deze gewelddadige middelen komen alle voor rekening van den wetgever, want een constitutie voor menschen moet ook op menschen berekend zijn."

„Zoo hoog reikt ge?" denkt hij, die het leest, verbaasd. Hij heeft al genoeg van den oorlogsroem en wil nu met een nieuwe grondwet Dictator zijn. Dan leest hij:

„Waarom zouden wij ons niet van Malta meester maken? .. Op goede gronden heb ik de bezittingen der Malthezer Ridders laten confiskeeren.. Als wij Malta en Korfoe bezaten, zouden wij de Middellandsche Zee beheerschen. Indien wij Engeland de Kaap laten behouden, dan moeten wij ons Egypte toeeigenen. Met 25.000 man en 8—10 linieschepen zou de expeditie te wagen zijn. Egypte behoort niet aan den Sultan. Ik zou willen dat U eens overdacht, welke indruk een Egyptische expeditie op de Porte zou maken.. De ineenstorting van het onmetelijk Turksche rijk, die elken dag duidelijker wordt, dwingt om te denken aan onzen handel op het Oosten."

Als de diplomaat met den spitsen neus dit in zijn kabinet leest, gaan zijn wenkbrauwen steeds meer omhoog. Hij voelt, dat die ander zeker een genie, misschien wel de duivel is. Eindelijk, na een paar weken, leest hij:

„Indien wij de ware politiek, die niets anders is dan de juiste berekening van omstandigheden en kansen, als punt van uitgang nemen bij onze handelingen, dan zullen wij tot in verre toekomst de Groote Natie en de scheidsrechters van Europa zijn. Ja, wij zullen de weegschaal van het werelddeel in onze handen houden, en zoo het Lot het wil, kunnen wij binnen een paar jaar tot groote resultaten komen, waarvan in 't heden een verhitte en geestdriftige verbeelding slechts onklare vermoedens kan hebben, doch die een volkomen koel, volhoudend en berekenend man werkelijk zal bereiken."

X

Wat dralen die Duitsche diplomaten! Sinds weken zitten zij hier, tot diep in den nacht wordt onderhandeld, en nog altijd kunnen deze gezanten maar niet besluiten tot een onderteekening, die een verstandig man na twee uur zou kunnen zetten. Voortdurend houden zij den blik op

hun Keizer in Weenen gevestigd, zelfs bij de onderhandelingen kunnen zij niet buiten een symbolischen troonzetel met baldakijn, die voor hem bestemd is en daarom leeg blijft. „Laat dien zetel daar wegnemen, voor wij beginnen", zegt de veldheer. „Ik heb nooit een verhoogden zetel gezien of ik voelde den lust mij bekruipen daar op te gaan zitten."

Die bruischende praeludiën, die hij den somberen nieuwen minister zond, waren niet anders dan de monologen van een ongeduldige, die zich al werkeloos voelt als hij een paar weken alleen aan vrede moet denken, al is dit dan ook een vrede waarnaar Europa sinds jaren snakt. Nu verliest hij zijn geduld, misschien dat een scherpere toon een betere uitwerking heeft: „Ik ben veel te toeschietelijk geweest," gromt hij tegen de Oostenrijkers. „Ik had U er veel gevoeliger van langs moeten geven. U berooft mij van mijn kostbaren tijd. Hier ben ik volkomen de gelijke van de vorsten! Men spreekt mij van een congres.. Met onze hulpmiddelen zouden wij in twee jaar geheel Europa kunnen veroveren. Ik zeg niet, dat dit onze bedoeling is. Wij willen den burgers spoedig den vrede brengen.. Gij zegt, mijne heeren, dat dit en dat Uw instructies zijn? Zoo er dus in Uw instructies stond, dat het nu nacht is, zoudt gij dat dan ook volhouden?"

Eindelijk ensceneert hij, om hen te doen schrikken, een uitbarsting van woede, waarbij hij stukken porselein in scherven gooit en brengt het tenslotte tot den vrede, waarbij ieder verkrijgt, wat hij voor een half jaar in Leoben beloofd heeft.

Wanneer Europa het verneemt, zal het herademen. Wat gaat er intusschen in Bonaparte's binnenste om? Den dag na dezen vrede van Campo-Formio, die een eind maakte aan een zesjarigen oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland en dien hij zoowel alleen bevochten als gesloten heeft, schrijft hij, als ware het de natuurlijkste zaak

ter wereld aan de Directeuren: „Voor onze Regeering is het absoluut noodig zoo spoedig mogelijk de Engelsche monarchie te vernietigen. Anders moeten wij er ons op voorbereiden door de verdorvenheid en de intrige van deze werkzame eilandbewoners zelf vernietigd te worden. Het oogenblik is gunstig. Laten wij dus alle kracht samentrekken op de versterking van onze vloot, laten wij Engeland vernietigen — en Europa ligt aan onze voeten!" Daarop wendt hij zich in een openbare proclamatie tot de vloot zelf: „Kameraden! Nadat wij op het vasteland den vrede hebben gesticht, zullen wij de vrijheid ter zee veroveren. Zonder U zouden wij den roem van den Franschen naam slechts brengen in een hoekje van het Continent. Mèt U zullen onze schepen de wereldzee doorkruisen, en de roem onzer natie zal de verste landen vervullen!"

De ziel vervuld van geweldige plannen, den roem, die op den heerweg zijner daden steeds weer achter hem verdwijnt in de stofwolken zijner razende vaart, steeds opnieuw vóór zich in het zuivere licht van nieuwe plannen: zoo haast hij zich terug naar zijn slot bij Milaan, om de laatste bevelen voor Italië te geven. Want nu hij het vredesperkament in handen heeft, wil hij naar Parijs! Op den toon van een vorst, die zijn volkeren toespreekt, roept hij de nieuwe Cisalpijnsche Republiek toe:

„Gij zijt het eerste volk in de geschiedenis, dat zonder partijen, zonder revolutie en zonder strijd de vrijheid verkregen heeft. Wij hebben U de vrijheid geschonken, weet gij haar nu te bewaren!.. Laat U doordringen van het besef Uwer kracht, en van de waardigheid, die den vrijen man betaamt.. Hadden de Romeinen hun kracht zoo gebruikt als de Franschen, dan sierde hun adelaar nog heden het Kapitool en achttien eeuwen van slavernij zouden het menschelijk geslacht niet hebben onteerd! Want om Uwe vrijheid te bevestigen en met het eenige doel U gelukkig te zien, heb ik een werk volbracht, dat

tot op heden slechts eerzucht en machtsbegeerte konden volbrengen.. Binnen eenige dagen verlaat ik U.. Steeds zal ik de grootste zorg voor Uw geluk en den roem van Uw Republiek in mijn hart dragen."

Is het een krijgsman, die zoo fanfare blaast? Is het een dichter, wien, bezield door 's levens heerlijkheid, woorden toestroomen, een bron van geestdrift voor heel een volk?

In deze dagen loopt hij met een diplomaat van datzelfde land in het park van Montebello op en neer. Zelf is hij een en al verwachting wat Parijs zal brengen, hij, die toehoort, is slim en gesloten; dan, in één van die spontane oogenblikken, die het genie zich bij wijlen veroorlooft, laat hij zich deze zinnen ontglippen:

„Gelooft U, dat ik in Italië zegevier om de advocaten van het Directoire.. groot te maken? Of denkt U werkelijk dat mij aan de steviging der Republiek iets gelegen is? Welk een idee: een republiek van 30 millioen menschen! Met onze zeden, onze ondeugden! Frankrijk zal deze hersenschim spoedig vergeten! De Franschen hebben roem noodig en bevrediging van hun ijdelheid, doch van vrijheid hebben zij geen verstand. Kijk maar eens naar het leger! Onze overwinningen hebben den Fransche soldaat zijn waren atuur reeds teruggeschonken. Ik ben hem alles! Als de Directeuren mij bijvoorbeeld wilden afzetten, zoudt U eens zien wie heer en meester over het leger is."

„Het volk heeft een hoofd noodig, door roem en overwinning verheerlijkt, geen theorieën en regeeringen, geen phrases en redevoeringen van ideologen. Men geve het een speeltuig, dan zullen zij zich daarmee den tijd verdrijven en daardoor laten leiden, tenminste, indien men het einddoel handig voor hen verborgen houdt! Hier bij U in Italië behoeft men nog minder omslag te maken.. maar de tijd is nog niet daar. Men mag eerst toegeven aan de opwinding van het oogenblik en zoo

zullen wij hier twee of drie republieken hebben als die van ons.. Vrede is niet in mijn belang.. Is hij eenmaal tot stand gekomen en sta ik niet meer aan het hoofd van het leger, dan moet ik de macht en de positie, die ik mij veroverd heb, opgeven, om in het Luxembourg de advocaten te huldigen. Ik verlaat Italië slechts om in Frankrijk dezelfde rol te spelen. Doch ook deze vrucht is nog niet rijp, Parijs is niet eensgezind, de eene partij wil de Bourbons terughebben, voor wie ik niet strijden wil. Eens komt de dag, dat ik de Republikeinsche partij zal ondermijnen — ongetwijfeld niet ten gunste van de oude dynastie!"

Dat zijn werkelijk Bonaparte's plannen! Het is immers zoo, als hij het nu uitspreekt: „Het is alles gebeurd, zooals ik het voorzag en ik ben waarschijnlijk de eenige, die niet verrast is. Zoo zal het ook in de toekomst zijn: datgene wat ik wil, zal ik bereiken."

Een stroom van bekentenissen breekt zich baan. Hij zou zeker elk dezer woorden, die de mémoires overleveren, verloochenen, indien men zou wagen ze te citeeren. En toch is datgene wat hij bereikt heeft, hem lang niet genoeg! Als hij met Bourrienne in den reiswagen zit en hij Italië na weldra twee jaar verlaat, zegt hij: „Nog een paar zulke veldtochten en wij kunnen van een redelijke plaats bij het nageslacht zeker zijn." Wanneer zijn vriend vindt, dat hij die nu al heeft, lacht Bonaparte hem uit: „Je bent me er ook een, Bourrienne! Als ik vandaag sterf, gunnen ze me na tien eeuwen in een wereldgeschiedenis niet meer dan een halve pagina!"

XI

Heden is het Palais du Luxembourg herschapen in een amphitheater, de pas veroverde wapens en vaandels prijken tusschen de gouden leuzen der Revolutie tegen

de oude wanden, waarbinnen eenmaal Frankrijk's pairs om de zon des konings draaiden. Parijs is bijeengekomen, heden glanst het in kleuren, als ging het op naar het Meifeest, inplaats van uit te gaan op een guren Decemberdag; de mooie, steeds intrigeerende vriendinnen van de machthebbers zitten geheel vooraan om hem goed van dichtbij te kunnen zien, den kleinen man met de gele, perkamentachtige huid, wien dit alles geldt.

Reeds een heele week in Parijs — en nog heeft men hem niet gezien. Waarom onttrekt de bescheiden man zich aan het gejubel van zijn volk?

Nu kondigt trompetgeschal den intocht aan! Kijk, daar betreden de vijf machtigen reeds hun podium!

Nu zingt het koor het vrijheidslied, bij het refrein valt de menigte in, daarna wordt het stil: buiten op het bordes hoort men het rinkelen van sabels en sporen, uit alle vensters, van alle daken buigt men zich voorover, want de stilte vertelt aan allen, dat hij nu komen gaat.

In veldtenu, kan het bescheidener, met een ernstig, gesloten gezicht, loopt hij met vaste schreden langs het opengehouden pad naar de estrade, een rol in de hand, gevolgd door drie adjudanten. Achter deze onopgesmukte gestalte met den soldatenpas komt langzaam een man in goud bestikt gewaad, met zijden kousen — hij trekt met zijn eene been. Op hetzelfde oogenblik dreunt een schot: buiten begroet men den luitenant der Artillerie met zijn oude wapen. Dan breekt het gejubel los, doet binnenplaats en paleis trillen, plant zich voort over de pleinen, waar duizenden op den terugtocht wachten. Daarna wordt het stil. Talleyrand spreekt, schitterend, vleiend, met achtergronden, die weinigen verstaan, hij prijst den antieken eenvoud van den man, hoe deze redder des vaderlands allen luister veracht, den geest dient, en hij besluit met deze woorden: „Geheel Frankrijk zal vrij zijn, doch hij zelf wellicht nooit; dat is zijn noodlot."

Men aplaudisseert — maar is er onder deze duizenden, ook onder de vertrouwden, wel één, die de diepe waarheid van dezen laatsten zin begrijpt? Voelt ook maar iemand de doodelijke scherpte?

Stil, hij komt naar voren, wat zal hij gaan zeggen?

„Het Fransche volk moest, om vrij te worden, zijn koningen bestrijden.. De godsdienst, het leenstelsel, het koningschap hebben na elkander Europa gedurende 2000 jaren beheerscht. Van heden af dateert het tijdperk der democratiën. Gij zijt er in geslaagd, het gebied der Groote Natie eindelijk tot zijn natuurlijke grenzen uit te breiden. Gij hebt meer gedaan: de beide schoonste landen van Europa, beroemd om hun wetenschap, kunst en genialiteit, zien vol verwachting den geest der vrijheid uit de graven hunner voorvaderen herrijzen. Dat zijn de voetstukken, waarop twee machtige naties zich verheffen. Ik heb de eer U het door den Keizer geratificeerde Verdrag van Campo-Formio te overhandigen.. Wanneer eenmaal het geluk van het Fransche volk op de beste organische wetten zal zijn gegrondvest, zal ook Europa vrij zijn.

De militaire stem sterft weg. Een oogenblik glijdt geluidloos voorbij. Dan, donderende bijval. Geldt die zijn toespraak? Die heeft niets van de betoovering dier volks- of Kamerredevoeringen, die men in Parijs aanplakt. Allen zijn verbluft, velen verwonderd, vrees en eerbied doen de harten beven. De bijval geldt niet de toespraak, zij geldt den man. Hij heeft aan vele fronten gesproken, ook reeds voor een groote menigte in Corsica, maar nog nooit voor deze kringen, voor politici.

Dit was de redevoering van een staatsman. Misschien heeft in 't eerste oogenblik, wanneer nog geen commentaar het oor verwart, niemand dan Talleyrand haar begrepen. Alles, wat hij zegt van het tijdperk, dat heden begint, schijnt om te beginnen onjuist. Engeland en Amerika waren reeds lang democratieën. Doch Frankrijk had bijna

tien jaar lang gevochten om als zoodanig te worden erkend, hier was zij nu eindelijk, in deze vrede met Duitschland waarvan de veldheer het document in de hand hield en die den vrede op het Continent beteekende.

Doch de ontwikkeling was niet voltooid: dat zei de staatsman, die in den veldheer stak, dreigend in dien laatsten zin, als van metalen klank. Dien zin hebben ook de Directeuren verstaan, op wie hij gebeten was, maar Barras herstelt zich snel, steekt een overdreven lofspraak af, daarna omarmt en kust hij voor 't eerst en voor 't laatst den kleinen generaal, wiens vrouw hij veel inniger omarmd had.

Ja, Josephine ontbreekt in dit oogenblik en niemand weet precies waar zij in deze lange weken heeft rond gezworven. Eerst een maand later dan hij kwam zij aan, vroolijk, bekoorlijk, een beetje vermoeid. Nu, weer in Parijs, neemt zij snel haar oude leventje weer op, met inbegrip van vroegere minnarijen.

Intusschen is een andere vrouw den veldheer genaderd, zij is heel innemend, doch te geleerd dan dat zij hem zou kunnen bevallen. Zij was machtig: ook Talleyrand zou zonder haar nooit minister zijn geworden. Nu heeft zij Bonaparte met brieven bestormd, Necker's interessante dochter, Baronesse de Staël: zij wilde hem met alle geweld voor haar wagen hebben, doch hij was koppig en liet zich niet inspannen. Ook nu zij hem eindelijk heeft leeren kennen, ontwijkt hij haar met een paar hoffelijke woorden, maar hij kan niet verhinderen dat die intelligente vrouw dieper in hem leest dan de meeste mannen en reeds toen een buitengewoon interessant beeld van hem ontwerpt:

„Zijn mager, bleek gezicht is tamelijk sympathiek. Daar hij klein van stuk is, staat rijden hem beter dan loopen. In gezelschap is hij onhandig, zonder daarom verlegen te zijn. Als hij een bewuste houding aanneemt, komt er

een verachtelijke trek op zijn gezicht; als hij natuurlijk is wordt het gewoon; het verachtelijke staat hem beter.. Als hij spreekt ben ik door zijn superioriteit geboeid en toch heeft die niets gemeen met die van geleerden of mannen van de wereld. Wanneer hij uit zijn leven vertelt, heeft hij dikwijls iets van de fantasie der Italianen.. Toch voel ik steeds een diepe ironie, waaraan niets ontkomt, niet het verhevene noch het schoone, zelfs niet eigen roem.. Ik heb genoeg mannen van beteekenis ontmoet, ook wilde naturen, maar de vrees, dien hij mij inboezemt, is iets ongewoons. Want hij is goed noch slecht, zacht noch wreed. Dit wezen, dat ongeëvenaard is, kan toegenegenheid opwekken noch gevoelen: hij is meer, maar ook minder dan een mensch. Zijn wezen, zijn geest, zijn manier van spreken, het draagt alles een stempel van vreemdheid en dat is een voordeel te meer om de Franschen te winnen..

„Hij haat niet sterker dan hij liefheeft, voor hem bestaat alleen hij zelf, alle anderen zijn nummers. Een groot schaakspeler, voor wien de menschheid de tegenpartij voorstelt, die hij van plan is schaakmat te zetten. Zijn succes heeft hij evengoed te danken aan de eigenschappen, welke hij niet bezit, als aan die, welke hij heeft.. Waar het om zijn eigenbelang gaat is hij dat, wat de rechtvaardige voor de deugd moet zijn: zoo zijn doel zuiver ware, zou zijn uithoudingsvermogen prachtig zijn.. Hij veracht de natie, welker bijval hij zoekt; in zijn behoefte de menschheid te verbazen mengt zich geen vonk enthousiasme.. Ik heb in zijn tegenwoordigheid nooit vrij kunnen ademen."

Trekt men van deze woorden alles af, wat het gekwetst gevoel van eigenwaarde eener vrouw van beteekenis, wie druk 't hof wordt gemaakt, er wel aan moest toevoegen, dan blijft er toch genoeg over, het overdenken waard. Met iederen zin tracht zij hem te treffen en in den volgenden geeft zij zich gevangen. Dweepte zij in haar, door

Rousseau beheerschte wereld niet met een abstracte deugd en goedheid, waarmee een dictator niets van doen heeft, vermoedde zij ook maar eenigszins het doel, dat weliswaar eerst tegen 't eind van zijn loopbaan zich openbaart, dan zou haar de roem toekomen zijn genie het eerst te hebben erkend.

„Denk u een kleinen man", schrijft in dienzelfden tijd een Duitscher naar huis, „niet grooter dan Frederik de Groote was, zeer regelmatig en fijn gebouwd, mager, maar met een gedrongen figuur, groot hoofd, een nobel voorhoofd, donkergrijze oogen, veel donkerbruin haar, een Grieksche neus, die aan de onderzijde bijna naar den mond heenbuigt, een mond vol menschelijkheid en gratie, de vierkante kin lichtelijk vooruitstekend. Steeds zijn zijn bewegingen levendig en toch beschaafd en vol waardigheid. Gij zoudt hem een hooge trap in vijf of zes sprongen kunnen zien afkomen en bij den laatsten sprong staat hij toch in de grootste rust voor U. Indien hij niet naar iets bepaalds kijkt, ziet hij meestal naar boven. Het was mij telkens opnieuw een groote vreugde in deze schoone, diepe, gevoelvolle oogen te kijken,even streng en toch even goed als die van Frederik den Groote."

XII

Op weg naar Parijs had hij een paar dagen in Rastatt moeten blijven om met de keizerlijke afgezanten te spreken over de uitvoering van het vredesverdrag en de ontruiming van Mainz. Hier, waar men hem als den wonderman met nieuwsgierigheid en twijfel verwacht had, was hij als een echte vorst opgetreden, had de afgezanten uitgescholden en ze gestreeld, al naar de plannen dit vroegen, en had aan deze Oostenrijksche graven met brillanten bezette horloges en hoedgespen cadeau gedaan: „de beide arme gezanten waren er geheel over ontdaan, dat ik

zooveel geld had, want zij waren zeer slecht bij kas.''

Dit Oostersch gebaar van geschenken geven, dat van evenveel gratie als hoogmoed getuigt, zal hij behouden, men zal hem als een immergevende Kalif zien en een vermenging van menschenverachting en edelmoedigheid in hem erkennen, die toestaat een diepen blik in zijn innerlijke structuur te slaan. Doch waar het er om gaat werkelijke diensten te vergelden, dankt diezelfde man, die in het gevaar de hoogste prestaties eenvoudig eischt, met een zoo voornaam gebaar, als ware hij een ridder en de wereld slechts een tournooiveld.

Wanneer men hem als aandenken aan de vele vaandels, die hij veroverd heeft, er een van Arcole overhandigt, zendt hij dat aan generaal Lannes en schrijft:

„Bij Arcole was er een oogenblik, waar de ongewisheid der zege van de aanvoerders den hoogsten moed eischte. Met bloed en drie vreeselijke wonden bedekt, verliet gij toen de verbandplaats, besloten te sterven of te overwinnen. Voortdurend zag ik U in de voorste rijen der dapperen. Gij waart het, die als eerste aan het hoofd van de duivelskolonne.. de Adda overtrok. U komt de eer toe dit glorierijke vaandel te bewaren, dat Uwe grenadiers met roem bedekten.''

Ongetwijfeld kent hij de uitwerking van elk dezer woorden op de Parijzenaars, en, zoo hij in al deze dingen openlijk handelt, het is zijn noodlot, zich ook in haat en wraak, bij afzetting en veroordeeling openlijk te uiten. Dat hoort bij 't métier.

Voor 't heden berekent hij zijn optreden zoo, dat geheel Parijs met al zijn tegenstanders, dat ook de pers zal zeggen: wat een bescheiden grootheid! Twee feesten moet hij nog meemaken, het eene geeft Talleyrand. Dadelijk, den eersten dag na zijn terugkomst, heeft hij hem bezocht. Geen van beiden heeft nog zijn laatste plannen onthuld, maar terstond heeft Bonaparte tegenover dezen man

van ouden adel zijn persoonlijke houding bepaald: „Gij zijt de neef van den aartsbisschop van Reims, die bij de Bourbons is," zei hij in het eerste half uur. „Ik heb ook een oom, die is aartsdiaken en heeft mij opgevoed; U weet, dat dit op Corsika hetzelfde is als bisschop in Frankrijk." Op deze wijze drukt hij ieder vooroordeel van den erfgenaam tegen den opkomeling den kop in en ontneemt hem den eenigen voorrang, dien hij in zijn hart nog kon koesteren. Zoo sterk voelt hij hem van den aanvang af als tegenspeler.

Nu woont hij met zijn vrouw, die eindelijk teruggekeerd is, met zijn broeders en een paar vrienden, die in en uit loopen, in zijn Retiro, het kleine huis, vroeger door Josephine gehuurd, en door hem intusschen gekocht; hij loopt veel in burgerkleeding, rijdt zonder geleide, mijdt elk feest, laat allen naar zich toe komen, en als men hem in den schouwburg toejuicht, trekt hij zich dieper in zijn loge terug. Dit is dezelfde man, die nog kort te voren in het slot bij Milaan een vorstelijken hofstaat voerde. Wanneer „men mij driemaal in den schouwburg heeft gezien, letten ze niet meer op me", zegt hij in vertrouwelijk gesprek. „U denkt misschien, dat ik er mij gestreeld door voel? Diezelfde menigte zou zich net zoo verdringen wanneer ik het schavot beklom!"

Geleerden, ja die noodigt hij gaarne uit; hij bezoekt de meeste bijeenkomsten van het Instituut, neemt zelfs referaten op zich, discussieert na 't diner met Laplace over wiskunde, toont hem nieuwe methoden voor cirkelbeschrijving uit Italië, strijdt met Chénier over dichtkunst, zelfs over metaphysica (als het dan moet).

Doch tegelijkertijd volgt hij zwijgend elke beweging der tot steeds grooter onmacht zinkende Directeuren, betracht tegenover deze heimelijke vijanden groote terughouding, laat hen door zijn broeders nagaan, hoort hoe sterk en hoe zwak de partijen staan en peinst erover wat

te doen. „Parijs heeft geen geheugen. Blijf ik lang werkeloos, dan ben ik hier, waar de roem van den een dien van den ander verdringt, verloren. Ik mag hier niet blijven." Dikwijls loopt hij, alleen, in gedachten verzonken door den tuin op en neer, de handen op zijn rug; hij denkt:

— Te vroeg nog. Deze menschen moeten zich eerst heelemaal in den grond werken. Collega, Directeur worden, juist nu de peilers steeds meer vermolmen? Goed, dat ik nog geen veertig ben, zooals de wet eischt. De fantasie! Intusschen moet men de fantasie der menigte boeien. Waardoor? Op het vasteland is vrede. Mededingers zijn eigenlijk niet te vreezen, Hoche, de gevaarlijkste, is gelukkig dood. Is ook een minnaar van Josephine geweest, hij was werkelijk een knappe kerel. Hoe licht nam zij het op, zij schijnt van nature toch wel trouweloos te zijn. Carnot opzij geschoven, Moreau verslagen. Maar ja, Augereau, nu commandant van het Rijnleger, die haat mij uit jaloesie, zijn positie moet wat verzwakt worden. De oude Corsikanen nemen ook niet toe in macht; hoewel, die oude vrouw, die mij onlangs voor vergiftiging kwam waarschuwen, lag den volgenden dag, vermoord, te baden in haar bloed: er zijn dus samenzweringen. Te vroeg. Nog eenmaal moet ik weg.

— Naar Engeland? Als die domkoppen toentertijd de vloot maar niet zoo in verval hadden doen geraken! Wat voor nota's heb ik sedert Toulon al niet gezonden? Zoo hebben wij dus in deze vijf jaren zeeoorlog een half dozijn gevechten verloren. Landen! Als een landing maar mogelijk was! Wie Engeland zou overwinnen, ware de baas. Naar de kuststreek moet ik gaan, alles bestudeeren, en gaat het niet, dan terug naar de Middellandsche Zee: daar alleen, in het Oosten, heeft men vrijheid van handelen, daar vandaan kan Frankrijk's nieuwsgierigheid worden geprikkeld. Egypte moet het zijn, daar ligt het spoor van Alexander — daar kan Engeland worden verslagen!

Na lange voorbereidende werkzaamheden bereist de generaal de Noordkust, berekent, inspecteert, ondervraagt jan-en-alleman, tot de visschers en sluikhandelaren toe. Als hij onaangemeld terugkeert, schrikt Josephine, maar hij merkt het niet, hij weet ook niet, dat haar vlugge hand een briefje aan den secretaris van haar ouden geliefde zendt. Wat zou hij zeggen, wanneer hij, aan wien te velde honderden spionnen geheime brieven hebben gebracht, heden avond las: „Bonaparte is vannacht teruggekeerd. Ik smeek U Barras mijn spijt te betuigen, dat ik niet bij hem kan komen soupeeren. Zeg hem, dat hij mij niet vergeten moet. U kent beter dan eenig ander mijn toestand.. La Pagerie-Bonaparte."

Zoo ondergraven is dit huwelijk, waaraan hij toch gelooft, zoo dubbelzinnig haat en wantrouwen van den machteloozen Directeur Barras jegens den machtigen veldheer, zoo ten volle onbevangen dwaalt Josephine's hart door de voorname kringen, tusschen de boudoirs der vrouwen en de slaapkamers der mannen, want zeker mag zij ook Bonaparte graag lijden, al zet zij in zulke amoureuse oogenblikken haar eigen meisjesnaam vóór zijn naam, alsof zij nog te kiezen had.

Dadelijk den volgenden dag schrijft Bonaparte een lijvig rapport, bestemd voor denzelfden Barras, die hem hedenavond verwenscht, en voor de andere Directeuren, dat aldus begint: „Ondanks alle moeite zullen wij eerst na verscheiden jaren de meerderen zijn op zee. Een landing in Engeland is het vermetelste en moeilijkste waagstuk, dat alleen door verrassing mogelijk ware.. Daarvoor hebben wij lange nachten noodig, dus den winter. De krijgstocht zal dus zoodoende eerst 't volgend jaar mogelijk zijn. Dan kunnen er echter licht belemmeringen op het vasteland ontstaan. Misschien is het groote oogenblik voor altijd voorbij."

Na, op zoo verbluffend duidelijke wijze van zijn voor-

nemen te hebben afgezien, volgt, wat nog verbluffender is, namelijk een plan, hoe het toch nog te doen zou zijn: feitelijk acht krijgstochten ter zee van Spanje tot Holland, waarbij alle politieke voorwaarden en gevolgen overdacht zijn. Indien er echter gebrek is aan schepen en geld, dan liever een veldtocht tegen den Engelschen handel, in de eerste plaats in Egypte, waar vandaan men in den herfst weer kan zijn teruggekeerd, om zich dan tegen Engeland zelf te wenden.

De Directeuren behoeven het woord „Egypte" maar te hooren om hem van hun volle instemming, het commando en hun steun in alle opzichten te beloven: zoo ver mogelijk weg met dien gevaarlijken kerel! Het ware het beste, hem, daar ginds dood te slaan.

Het plan is niet nieuw, jaren geleden dook het al op; ook heeft Talleyrand op grond van Bonaparte's brief het al gepropageerd; weliswaar heeft hij in zijn exposé geschreven: „Als aanvoerder van dezen veldtocht zal men geen bizonder groot veldheerstalent noodig hebben". Was dat het verlangen Bonaparte in 't land te houden, of enkel kwaadaardigheid? Zeker is, dat de talentvolle veldheer, als hij deze bladzijde veel later leest, naast dien zin slechts één woord schrijft: „gek!" Intusschen redigeert hij zelf zijn benoeming tot chef van 't Oostersche leger: volmacht en opdracht, Malta en Egypte te nemen, Engeland uit de Roode Zee te verdringen, de landengte van Suez te doorsteken, om aldus Frankrijk in het bezit van de zee te stellen.

Koortsachtig werpt hij zich op den opbouw van dit nieuwe plan. Reeds lang is hij met het probleem vertrouwd. De Middellandsche Zee is zijn vaderland. Als kind heeft hij lang gekeken naar het Moorenhoofd in het wapen van Corsika, van de kusten van Afrika waren steeds zeilschepen gekomen, toen had hij aan Genua en Venetië hun vloot ontnomen, met Tunesiërs en Grieken,

Albaneezen en Bosniërs stond hij al in verbinding. Maar de geest van Alexander, die daar het centrum van zijn wereldrijk dacht, lichtte boven alle dingen uit.

In deze weken vol afwachting treffen voor de eerste maal in Bonaparte's innerlijk de elementen van zijn wezen plechtig samen: een verlangen der onbegrensde verbeelding, het plan eener ziel, die slechts de hoogste voorbeelden der Antieken nastreeft, wordt door het berekenend verstand ontleed, overdacht, gewogen, dan gewijzigd, op nieuw gewogen en allengs tot het evenwicht der realiteit gebracht. Nu Bonaparte zich voor Egypte reisvaardig maakt, tracht hij op grootsche wijze den rekenmeester met den droomer te vereenigen en bemerkt niet dat er een rest onberekenbaar blijkt.

Nu dwingt zijn heroïsche fantasie hem te vergeten, dat wij niet meer leven in den tijd der Antieken, dat Kalif en veroveraar thans zich niet meer verheugen in het bezit van millioenen slaven, dat veeleer tot in Afrika de volkeren zijn ontwaakt. Reeds nu bereidt Bonaparte zich zelf het mateloos-onoplosbaar conflict, en hoe meer hij zich daarin verwart, des te koppiger zal hij trachten het op te lossen.

Reeds nu trekt dit genie, dat twintig eeuwen te laat is geboren, den cirkel van het lot en stippelt hij met de hand van een halfgod de lijnen van eigen noodlot uit.

XIII

„Ik ga naar het Oosten", schrijft hij aan zijn broeder, „met alle hulpmiddelen die het welslagen waarborgen. Heeft Frankrijk mij noodig, . . breekt de oorlog uit en wordt deze ongelukkig gevoerd, dan keer ik terug en ben dan zekerder van de publieke opinie dan nu. Is de Republiek daarentegen gelukkig in den oorlog, staat een nieuwe veldheer op zooals ik, op wien men vertrouwt: goed, dan

zal ik in het Oosten de wereld misschien nog grooter diensten kunnen bewijzen dan hij." En als Bourrienne vraagt, hoe lang ze daar zullen blijven, zegt hij: „Zes maanden of zes jaar."

Nog wil het noodlot hen waarschuwen op het laatste oogenblik. In Rastatt weigert Oostenrijk den linker Rijnoever, in Weenen provoceert Bernadotte als gezant reeds nu bijna den nieuwen oorlog. Moet hij niet blijven? Doch nu dringen de Directeuren, alles is reeds te ver: hij moet, en als op een dag in Mei, juist twee jaar na zijn intocht in Milaan, 400 zeilschepen van de reede van Toulon zee kiezen en Josephine den gemaal, doch bezorgder nog haar zoon Eugène toewuift, en dit machtige samenstel zich op de wenken van den meester begint te bewegen — eerst nu wordt het doel der reis aan de leiders bekend gemaakt — en alles staat aan dek en ziet de Europeesche kusten al meer verdwijnen: dan staat hij op het campagnedek van den „Orient", bij de groote mast naast de achtponders, en hij is de eenige, die niet achterom ziet, hij kijkt naar het Zuid-Oosten.

Op datzelfde moment staat Nelson, staan drie Britsche admiraals op het dek hunner schepen en spannen hun oogen in den verrekijker tot 't uiterste in, om een spoor van den gehaten tegenstander te ontdekken, die dezer dagen uitvaren moet, men meent naar Sicilië. Waar zal men hem nu vinden? Gisteren is Nelson's eskader in den storm uit elkaar gedreven en het duurt dagen vóór hij het zal hebben teruggevonden, doch juist deze uren, juist deze storm, die Bonaparte in Toulon een dag heeft vast gehouden, redt de Franschen. Zóó komen zij vóór de Engelschen in Malta aan, veroveren het kleine eiland bij verrassing, en als de kat dan daar aankomt, is de muis al weg. Nelson ijlt naar Egypte, vindt niemand, omdat hij den vijand voorbijjoeg, dan naar Syrië: niets! Naar Sicilië: niemand! „De duivel heeft ook duivelsgeluk",

vloekt Nelson en verwenscht zichzelf en den vijand.

Bonaparte brengt intusschen die vier weken zeereis, om zeeziekte te voorkomen, meest in bed door. Ook dit is een gelijkenis: zal de zeezieke veldheer ooit de zeemacht vernietigen? Voor ditmaal komt hij er goed af, en daar de rustelooze niet met open oogen van de rust kan genieten, laat hij zich voorlezen. Want deze vloot draagt nog meer aan boord dan slechts 2000 kanonnen: een universiteit zeilt mee naar het Oosten. Astronomen, landmeters, mineralogen, scheikundigen, oudheidkenners, bruggenbouwers en ingenieurs, oriëntalisten, staathuishoudkundigen, schilders en dichters: 175 geleerde burgers hebben in honderden kisten apparaten en boeken bij zich. Want de chef wil in dit sprookjesachtig land alles laten doorvorschen, om voor Frankrijk den grondslag te leggen eener kolonie, voor zich-zelf van Afrikaanschen roem. De geleerden worden door de soldaten met de kortheid, den zeeman eigen, „de ezels" genoemd; doch Bonaparte beschermt hen en met een blik en een vloek straft hij elken officier, die zijn misnoegen over de „leegloopers" te kennen geeft. Zelf heeft hij hen uitgezocht, ook ditmaal alles tot in de kleinste bijzonderheden zelf bedacht. Tot op de Arabische letters, die de Staatsdrukkerij hem wilde weigeren, heeft hij voor alles gezorgd, vooral voor de Bibliotheek, die het vlaggeschip thans naar Egypte voert. Romans zijn goed voor officieren en als hij hen daarmee bezig ziet, lacht hij hen uit; alleen Werther en Ossian begeleiden hem zelf nog altijd: de hartstochten. Maar op deze reis heeft hij ze ternauwernood gelezen.

Want als Bourrienne hem voorleest, is het uit de reizen naar Egypte, die men van overal en zelfs in Rome heeft bijeengebracht, uit Plutarchus, Homerus of Arianus'tochten van Alexander, uit den Koran, die naast den Bijbel en Montesquieu heel logisch in de afdeeling Politiek staat.

Na tafel houdt hij graag zitting van het „Instituut";

over dezen naam maakt hij grapjes, maar met het debat maakt hij ernst: hij werpt een thema op, wijst twee tegenstanders aan, die pro en contra spreken: wiskunde en godsdienst zijn de lievelingsonderwerpen van dezen geest, die immer een rekenaar was en immer een fantast. Daar zit de beroemde Monge, dien hij meer dan de anderen en nu reeds sinds jaren hoogacht, met zijn sterk gebogen neus, zijn wijkend voorhoofd, zijn sterke kin, naast Desaix, dien Bonaparte eerst nu van het Rijnleger heeft weggehaald, met dikken neus en dikke lippen en het goedige, ietwat negerachtige gezicht, en men weet niet wie van beiden de verstandigste oogen heeft: de mathematicus of de strateeg. Daar zit Kléber met zijn vermetelen kop, een en al moed en vastberadenheid, naast Laplace, die ernstig en gedrukt onder het lichtscherm uitkijkt, naast Berthollet met den ramskop, en Kléber scheldt op de geometrie, maar als de geleerde den geest wil verdedigen, wenkt Bonaparte hem, maar geen moeite te doen en glimlachend wijst hij op Berthier, die in een hoek over Werther's Leiden is ingeslapen.

Het wordt spoedig warmer, nog laat ligt de chef aan dek, om den nachtwind in te ademen. In een kring om hem heen zitten de vertrouwden, er wordt gesproken, over de bewoonbaarheid der planeten. Allen doen hun verstandelijke overwegingen gelden — vóór en tegen. Zoo komen ze op de schepping aller dingen en deze zonen der Revolutie, leerlingen van Voltaire, generaals zoowel als professoren zijn het allen er over eens, dat alles op buitengewoon redelijke wijze tot stand is gekomen en men geen God behoeft lastig te vallen, doch slechts een flinken natuuronderzoeker, om den kosmos te verklaren. Zwijgend ligt Bonaparte in hun midden. Ineens, den arm naar de sterren omhoog heffend, zegt hij:

„Gij kunt praten zooveel als ge wilt, maar wie heeft dat daar boven gemaakt?"

4

XIV

Langzaam rijdt Bonaparte door het woestijnzand voor de Sphinx. Een blik van steen en een blik van staal ontmoeten elkaar. Als zij, weet hij te zwijgen. Hij denkt:

— Hier stond Alexander. Hier stond Caesar. Van den oorsprong van dit steenen beeld scheidden hen twintig eeuwen, zooals mij van hen. Onmetelijke rijken, gewijd aan den dienst der zon, strekten zich uit langs den Nijl. Millioenen gehoorzaamden één. Wat hij droomde, slaven bouwden het op met duizenden handen. Niets was onmogelijk. De Koning was de Zoon der Goden. Omdat hij de nakomeling was van een eersten veroveraar, gehoorzaamden hem allen. Omdat die eerste veroveraar zich Koning noemde en Godenzoon, geloofden het allen. Hier kon men den menschen zeggen: ik ben uw God, en zij geloofden het allen. Europa is een molshoop.

Spoedig daarop stelt hij, een paar mijlen verder, zijn leger in slagorde, want 8000 Mamelukken, de beste ruiters der wereld, staan gereed de vreemdelingen te vernietigen. Hij rijdt voor het front, wijst op de pyramiden in de verte en roept: „Soldaten! 40 eeuwen zien op u neer!" Te voorschijn stormend uit hun verschansingen worden zij met geschut ontvangen, spoedig valt hun kamp Bonaparte in handen, zij rennen naar den Nijl, roeien en zwemmen, en daar men weet, dat zij hun goud steeds bij zich dragen, wordt aan den oever en in het water nog urenlang gevochten, tot de overwinnaars een gedeelte van het goud hebben bemachtigd. Dan drijft hij de Mamelukken op de vlucht.

In Kaïro verstaat hij de kunst Pacha's en Sheiks op hun eigen wijze voor zich te winnen: hij doet alsof hij den Turken goedgezind is en voor den Sultan grooten eerbied heeft, slechts de Mamelukken wil bekampen, die hun vijanden zijn. Deze omgang gaat hem geheel natuurlijk

af, een halve Oosterling, een kustbewoner der Middellandsche Zee verbaast er zich niet over, als een twintigvoudige aanhef, een dozijn buigingen, als bij de onderhandelingen de logge vergelijkingen eener statige taal slechts dienen, om omslachtiger te liegen dan de elegante vlugheid der Europeesche diplomaten. In alle vormen volgt hij wat bij hen zede is. Nog van het schip af heeft hij den tolk een brief aan den Pacha van Egypte gedicteerd, die aldus begon:

„Gij, die de eerste aller Beys moest zijn, dien ik in plaats daarvan zonder macht en aanzien in Kaïro weet, gij zult mijn komst zegenen. Gij weet zeker reeds, dat ik niet kom om iets tegen den Koran of tegen den Sultan te ondernemen.. Wilt mij dus te hulp komen en met mij het goddelooze geslacht der Beys vervloeken!"

Om zijn geloof het geloof aan Allah te doen naderen, begint hij als een goochelaar met de Drieëenheid te jongleeren. Eerst maakt hij bekend, dat hij den Paus en de Maltezers overwonnen heeft en dat hij God ook in den Koran erkent, doch later roept hij hen op tegen schepen, die juist landen, met het volgende argument: „Allah is Allah, en Mohammed is zijn profeet! Aan den Diwan van Kaïro, uitverkoren uit de verstandigste, geleerdste en meest verlichte mannen! De groet van den profeet zij met U!" Hij laat die schepen landen, om dan ineens de manschappen te dooden, „wat een heerlijk schouwspel voor Kaïro zal zijn". Aan boord bevinden zich ook Russen, die allen verafschuwen, die aan éénen God gelooven, zooals gij en ik; zij echter gelooven, in hun sprookjes, aan drie goden, maar „zij zullen weldra zien, dat er maar Eén bestaat, de Vader der Overwinning, die in zijn genade steeds strijdt aan de zijde der rechtvaardigen".

Uit dezen potpourri van belijdenissen, die heidenscher eindigt dan hij zelf schijnt te merken, heft hij ook later steeds het onchristelijk Frankrijk met politieke bedoelingen omhoog, omdat het door zijn godsdienst den Moham-

medanen zou naderen. Overal beroept hij zich als basis van zijn denken op den Koran, die niet voor niets in de politieke rubriek staat. Als hij een gevaarlijke Kadi in Kaïro afzet, haalt hij de verplichting daartoe uit den Koran, want „al het goede komt van God, hij geeft ons de overwinning.. Alles, wat ik onderneem, moet gelukken! Allen, die zich mijn vrienden noemen, gaat het wel. Wie zich echter bij mijn vijanden aansluit, gaat te gronde".

Ach, om hier voor 40 eeuwen te zijn geboren, alleen reeds door suggestie had men gezegevierd! Nu gelooven zelfs die bruine kerels je niet meer! Ja, hij veracht hen, die hij met zulke superlatieven prijst, doch tegelijkertijd bedreigt hij zijn soldaten met vreeselijke straffen, zoo zij den inboorlingen kwaad doen: „De volkeren, die wij zullen ontmoeten", heet het in den eersten dagorder, „behandelen de vrouwen anders dan wij. Nochtans is, wie haar geweld aandoet, ook hier een monster. Plundering maakt weinigen rijk, onteert allen, vernietigt de hulpbronnen en maakt ons gehaat bij hen, wier vriendschap onze belangen ten goede komt". Niemand mag een moskee betreden, zelfs aan de poorten mogen geen groepen zich verzamelen. Door vleierij en bedreiging, door verdraagzaamheid en intrige, door Allah en door het zwaard: met alle middelen van den Oosterling heeft Bonaparte in enkele weken zich gezag verschaft.

Ja, eindelijk kan hij zich in 't Oosten heer en meester voelen. Is hij nu gelukkiger?

Uit Parijs is een brief voor Junot gekomen, die gaat over Josephine. Was die ook maar, als zooveel honderd andere brieven, in handen van Engeland gevallen! Dan wist hij tenminste niets! Want Junot voelt zich verplicht, zijn chef en jeugdvriend den inhoud mee te deelen: de generaalsche heeft haar Hippolyte, dien hij uit het leger weggejaagd, dien zij daarna bij een legerleverancier ondergebracht

en daarna uit het oog verloren heeft, nu weer ontmoet bij den dansleeraar en vogue, de oude liefde ontvlamde weer, nog altijd heeft hij de mooiste heupen, de aardigste woordspelingen, bovendien is hij nu ook nog rijk. Zij heeft intusschen een mooi landgoed bij Parijs gekocht, hoewel niet betaald, en nu woont en regeert in Malmaison de jonge dandy bij de mooie generaalsche.

Steeds op en neer met Junot langs het strand, de echtgenoot wordt bleeker, zijn gezicht trilt zenuwachtig, twee-, driemaal slaat hij zich voor 't hoofd, plotseling keert hij zich naar Bourrienne, die voor zijn tent zit: „U geeft niets om mij! Die vrouwen! Josephine! U had mij van alles op de hoogte moeten brengen! Junot, die is een waar vriend! Josephine, — en ik ben 600 mijlen ver weg! Dat zij mij zoo heeft kunnen bedriegen! Maar wee die melkmuilen, die kwasten! ik zal ze vernietigen! Ik laat mij scheiden! Ja zeker, een officieele, sensationeele scheiding! Dadelijk zal ik erover schrijven. Ik weet alles! Is zij schuldig, dan adieu! Ik wil den flaneurs van de Boulevard niet tot bespotting dienen!"

Bourrienne tracht hem te kalmeeren, spreekt tenslotte over den roem, die toch belangrijker is. „Ach wat, mijn roem! Ik zou ik weet niet wat willen geven, als Junot's mededeeling onjuist ware: zooveel houd ik van deze vrouw!"

Maar daar de Engelschen alles opvangen en publiceeren, kan hij ook aan zijn broeder slechts toespelingen schrijven. Is het dat versluierde, dat zijn brief die ontroerende bekoring geeft, als geen anderen? Taedium vitae van het genie op zijn hoogtepunt. Den dag volgend op een in manlijken toon gesteld overwinningsbulletin, schrijft hij aan Joseph:

„Egypte is wat koren, rijst, groente en vleesch betreft het rijkste land der aarde. De barbaarschheid bereikt hier haar hoogsten graad. Er is geen geld, zelfs niet voor de soldij van de troepen. Binnen twee maanden kan ik

in Frankrijk zijn. Ik vertrouw je mijn belangen toe. Ik heb veel huiselijk verdriet, de sluier is nu geheel vanéén gereten.. Jij alleen blijft me nog op deze wereld. Je vriendschap is me kostbaar. Om mijn menschenhaat volkomen te maken, ontbreekt het er nog maar aan, dat ik ook jou zou verliezen en jij mij verraden zou. Droevig is het, alle gevoelens voor één enkele persoon in een enkel hart te vereenigen. Je begrijpt me! Zorg er voor, dat ik bij mijn terugkeer een landhuis in de buurt van Parijs of in Bourgogne vind. Daar wil ik den winter doorbrengen in volstrekte eenzaamheid. Ik heb genoeg van de menschen. Ik heb rust noodig en eenzaamheid. Alle grootheid verveelt me. Mijn gevoel is aan flarden. Op mijn 29ste jaar komt de roem mij reeds duf voor: ik heb alle levensmogelijkheden uitgeput. Mij rest alleen nog volmaakter egoïst te worden. Mijn huis in Parijs wil ik behouden en het aan niemand, wie het ook zij, afstaan. Ik heb niet meer dan ik om te leven noodig heb. Tegen jou ben ik, nooit onrechtvaardig geweest, dat moet je erkennen, hoewel ik dikwijls wenschte het te zijn. Je begrijpt me. Kus je vrouw en Jérôme. Bonaparte."

Zoo hebben cynisme en menschenhaat, wraak en pretentie voor 't eerst sinds jaar en dag in een melodie van zwaarmoedigheid een uitweg gevonden. Sinds hij op zijn zeventiende jaar die melancholieke bladzijde in zijn dagboek schreef, heeft men dezen klank niet meer vernomen. Een menschenhart, een en al overgave, telkens weer vertrouwend ondanks alle teleurstellingen, schijnt hier voor 't eerst in de kern getroffen. Dan is ook alles ijdel, verovering, roem en Alexander-tocht! Zoo men bedrogen wordt, op het eenige punt waarop men het niet verdient, waar men vertrouwde met al den gloed der jeugd: wat is dan grootheid? Met rijst en groenten begint hij, hij eindigt met eenzaamheid en levenswalging. Wat blijft hem nog over dan zijn broeder? Ik heb alle levensmogelijkheden uitgeput.

XV

Een slag brengt hem weer tot het leven terug.

Hij komt terug van een rit door de woestijn, treedt Marmont's tent binnen, de harde gezichten zijn alle ontdaan. Wat is er gebeurd? De vloot is vernietigd. Gisteren, bij Aboekir, heeft Nelson, die terug was gekomen, haar aangevallen, alle schepen op vier na in den grond geboord of buitgemaakt.

Zwijgend staan de mannen bijeen. De grenadier, die buiten op post staat, ieder begrijpt wat deze nederlaag beteekent. Bonaparte verbleekt, doch op 't zelfde oogenblik ziet hij in, dat hij alleen de goede stemming weer kan doen wederkeeren. Daarom spreekt hij na een korte stilte de heerlijke woorden: „Wij zijn dus op Egypte aangewezen. Goed. Wij moeten het hoofd boven de golven houden, zij zullen bedaren.. Misschien is het voor ons weggelegd, het voorkomen van het Oosten te veranderen. Hier zullen wij blijven of het land groot als de Ouden verlaten".

Vreeselijke tegenslag! Wat zegt Parijs! Hij is de admiraal niet en was er niet bij, toch moet dit zijn prestige schokken. Onder wiens bescherming komen wij thuis? Op Turksche schepen? Maar zal de Sultan zich nu nog langer rustig houden? Zal hij, weifelend tusschen Rusland en Frankrijk, zich niet van den overwonnene los maken? Dan Engeland! Alle 13 oorlogschepen vernietigd. Hoeveel jaren hebben wij noodig: tien jaren, om ter zee tegen Engeland weer opgewassen te zijn! Allah is Allah, maar welke wolk verduisterde mijn ster?

Neen, niet mijn ster! Want als hij nu bericht van de nederlaag zendt, verbergt hij niets, doch in zijn rapport bewijst hij uitvoerig, hoe de Fortuin om hem te sparen zoolang met Nelson's terugkeer heeft gewacht, totdat hij in Egypte vasten voet heeft verkregen.

Weken van onzekerheid! Een nieuwe stemming in Bonaparte's leven: daadloos afwachten, tot dépêchen, op z'n minst brieven of kranten over den nieuwen toestand in Europa opheldering geven. Als Engeland waakt, komt er geen enkele brief de zee over. Voor het eerst in zijn leven vraagt deze man zich zelven af: wat moet ik beginnen om den tijd te dooden? Want het beheeren van een geheel leger, het onderdrukken van muiterijen, de uitbreiding van oude vestingen is voor hem reeds nietsdoen. Wat is het gevolg? Hij wordt nerveuser, fantastischer dan vroeger. Bourrienne stelt hem gerust: „Wachten wij af, wat het Directoire zal doen!"

„Ach, jullie Directoire, dat is een bende! Die haten me, die zullen me hier laten omkomen!"

Als hij maar kon rijden! Maar daarvoor is het te warm, vooral in de uniform die hij blijft dragen, nadat een poging om zich in Arabisch costuum te kleeden, slecht is afgeloopen. Als hij dan toch uitrijdt en terugkomend geen dépêchen vindt, vervalt hij dadelijk in gepeins:

„Bourrienne, raad eens waaraan ik denk.. Als ik Frankrijk nog eenmaal terugzie, zou mijn grootste eerzucht uitgaan naar een mooien veldtocht in de Beiersche laagvlakte. Daar zou ik een grooten veldslag willen winnen en Frankrijk voor Höchstätt wreken. Daarna trek ik mij terug en leef rustig en tevreden ergens buiten". Hoe borrelt en gloeit het weer! Hoe rusteloos is deze geest, die in de Po-vlakte naar het Oosten, nu in Egypte naar Beieren verlangt, en steeds denkt hij in veldslagen.

Op dit oogenblik, nu hij in de lucht zweeft, misschien afgesloten van elken terugkeer, nu zijn hart hem niet meer verlokkend naar 't verre Europa trekt, knoopt hij met den Shah van Perzië en met Sultan Maissur, Engeland's vijanden, onderhandelingen aan over een heirweg naar Indië. De Alexandertocht nadert zijn verwezenlijking. Maar als hij zijn droom dan precies gaat narekenen, trekt

hij zich vol twijfel terug: „Slechts als 15.000 man hier blijven en ik er daarenboven nog 30.000 heb, kan ik den tocht naar Indië wagen."

Hoewel dit alles bij gedachten blijft, zijn dat Bonaparte's gelukkigste uren: het overdenken van matelooze plannen! Vier jaar later zegt hij: „Alleen in Egypte voelde ik mij bevrijd van den teugel eener beklemmende beschaving; daar zag ik de kans alle mogelijke droomen te verwerkelijken. Ik zag mij zelf op weg naar Azië, nadat ik een nieuwen godsdienst had gesticht, rijden op een olifant, den tulband op het hoofd, een nieuwe Koran in de hand, volgens mijn oordeel samengesteld. Ik wilde in mijn ondernemingen de ervaringen van twee werelden vereenigen, de geschiedenis mij dienstbaar maken, de Engelsche macht in Indië aantasten en door deze veroveringen mijn verbinding met Europa weer aanknoopen".

Spreekt hier een dichter? Of is de wereldveroveraar zoo na aan den dichter verwant? Als een romanticus heeft hij zich in Egypte Sultan El Kebir genoemd, hij had steeds iets van een Sultan. Het is zijn derde naam, even fantastisch als deze veldtocht.

Vooreerst brengt overprikkelde fantasie, wrok tegen de trouwelooze vrouw, het klimaat en een al te lange rust hem tot een liefdesavontuur. Hij neemt het aardige luitenantsvrouwtje, dat in Toulon in mannenkleeren heimelijk op het schip kwam, het pikante modistetje, buitenechtelijke dochter van een keukenmeid,met viooltjesblauwe oogen en goudblond haar: den echtgenoot zendt hij met een ambtelijke opdracht naar Frankrijk terug en spoedig weet zij met lieftallige brutaliteit voor kleine Cleopatra te spelen, presideert de tafel, gaat met den veldheer uit rijden, en als Eugène, de zoon van haar mededingster, als adjudant het rijtuig volgen moet, is dat toch wel pijnlijk en wordt hij met verlof gezonden.

Van het schandaal zijner moeder weet hij meer dan

hem lief is: Bonaparte zelf heeft hem uitleggingen gegeven. Wat een toestand! Een coquette, diep in de dertig, die den naam van haar als volksheld gevierden man belachelijk maakt, door hem openlijk te bedriegen met een kwast en intrigant, ternauwernood ouder dan haar zoon. Deze zoon, adjudant van den stiefvader, moet achter het rijtuig rijden, waarin de almachtige legercommandant, de pacha van een kolonie, met zijn jonge maîtresse door de straten van de hoofdstad rijdt. De kleine modiste, die misschien liever den knappen adjudant had, lacht haar witte tanden bloot, zij meent door haar bekoorlijkheid de Creoolsche gravin te overtroeven en prijst den nieuwen geest van gelijkheid. Maar tusschen hen beiden staat Napoleon Bonaparte en vraagt van de jonge vrouw niets dan een kind.

Ja, als zij hem eindelijk den erfgenaam geeft, waarop hij sinds jaren wacht, dan, zegt hij, zal hij haar trouwen, want scheiden laat hij zich toch. Zoo diep is in deze ziel het familiegevoel geworteld. De moeder mag een proletariërskind zijn, zooals de generaals om hem heen: zoo slechts zijn kind in zich zelf legitiem wordt, uit het bloed van Bonaparte! Even sterk als zijn gevoel is voor de gelijkheid van allen, die iets presteeren, even sterk is dat voor de legimiteit. De erfopvolging der koninklijke macht is voorbij. De erfopvolging van den bekwaamste begint. Hier ligt de drogreden.

Na eenigen tijd zegt hij spijtig tegen een vertrouwde: „Dat domme ding verstaat de kunst niet kinderen te krijgen!" Als haar dat wordt oververteld, vliegt zij op en zegt spottend: „Alsof dat mijn schuld is!" Bonaparte hoort het en versombert. Hij heeft geen ander tegenbewijs, dan het bewustzijn eener productiviteit als nooit eerder een sterfelijk mensch bezielde.

Zoo de natuur dezen geest, die de wereld omspant, de middelen ontnam om zich voort te planten, zou aan

zijn energie de grondslag zijn ontfutseld: dit ware de vernietiging van zijn zelfbesef.

XVI

In het Instituut is de veldheer niet meer dan één der anderen: nooit tracht hij in het debat argumenten door rang te vervangen en toch gaat het ook hier dikwijls om praktische vragen het leger betreffende, het Nijlwater moet gefiltreerd worden, windmolens opgericht, grondstoffen voor kruit worden gevonden. Eens, als hij heftig wordt, antwoordt Berthollet rustig: „Je hebt ongelijk vriend, want je wordt onhebbelijk." Een scheepsdokter valt hem bij. „Ik zie het al", roept Bonaparte, „jullie houdt het hier allemaal met elkaar. De scheikunde is de keuken der geneeskunde, en die is de wetenschap der sluipmoordenaars!" De dokter vraagt als antwoord: „En hoe zoudt gij, Burger Generaal, de kunst van den veroveraar definieeren?" Dit alles laat de dictator, dien anders bijna niemand meer durft tegenspreken, zich welgevallen in het hartje der geleerden-republiek.

Wekenlang luidt de dagorder: geen bericht uit Frankrijk, alles zucht, stokt, twijfelt. Alleen de reizende Universiteit onderneemt intusschen grootschen arbeid; aan bijna alles neemt hij deel, eerst leerend, daarna als raadgever, steeds op de tweede plaats. De tijd van wachten wordt hem tot studietijd. Omvangrijke onderzoekingen van het land, geometrische en geographische, beginnen, de visschen in den Nijl en de mineralen uit de Roode Zee, de planten uit de Delta en verschillende bestanddeelen van het woestijnzand worden hier voor de eerste maal op groote schaal onderzocht, exploitatie der natronmeeren en van het Nijlslib, de oorzaken van de pest en het vreeselijk trachoom, dat half Egypte met blindheid slaat, worden bestudeerd, een woordenboek en een gram-

matica worden gedrukt, de tempels van Opper-Egypte blootgelegd, de Mozesbron gevonden. Op zekeren dag brengt een genie-officier een granieten steen uit Rosetta mee, waarop voor het eerst een Egyptische inscriptie ook in 't Grieksch stond: de sleutel tot de hiëroglyphen was gevonden.

Doch niets boeit den veldheer meer dan het Kanaal van Suez. Op lange woestijnreizen, in voortdurend gevaar voor een overrompeling der Arabieren, volgt hij het spoor van het antieke kanaal, bestudeert de mogelijkheid van een nieuwe bedding en alles, wat hij opteekent, zal een halve eeuw later door Lesseps bevestigd worden. Niet als een avonturier wien het slecht gaat: als een wereldveroveraar tracht hij werelddeelen te scheiden, zeeën te verbinden.

Eindelijk bericht! Kooplieden zijn op kleine fregatten door de Engelsche linie geglipt, zij worden voor hem gebracht en uitgehoord. De vernietiging der vloot heeft alles veranderd: de Sultan heeft zich thans met Rusland verbonden, tezamen daarmee Frankrijk den oorlog verklaard en tegelijkertijd luidt een bericht: zijn veldheer Achmed Pacha nadert uit Syrië. Kaïro, door deze tijding aangemoedigd, is opgestaan. Door kanonnen wordt het in toom gehouden. De hoofden der opstandelingen worden op staken gestoken, als waarschuwend voorbeeld. „Dat zal een goede uitwerking hebben. Met zachtheid bereik ik hier niets.''

In den grond voelt de veldheer zich meer bevrijd dan ontdaan; want als de Turken nu tegen hem optrekken, kan hij eindelijk met hen afrekenen en hen verslaan.

Maar een diepere emotie verzwijgt hij voor de meesten van zijn vertrouwden. Toen hij Frankrijk verliet om Egypte te veroveren, dacht hij aan Indië, voor de verovering waarvan men een Indische operatiebasis noodig had. „Wie schepen heeft, kan over den Oceaan varen,

voor wie kameelen heeft, is de woestijn geen beletsel meer." Vijftien maanden had hij gerekend voor de verovering en versterking van Egypte, tevens voor de uitrusting en voorbereiding van den Indischen tocht, dien hij met 40.000 man, een even groot aantal kameelen, 120 stuks geschut wilde ondernemen; omvangrijke versterkingen aan schepen, kanonnen en soldaten waren daartoe uit Frankrijk ontboden, om ter zee zijn landleger te ondersteunen.

Dit alles had de dag van Aboekir vernietigd: nu was de kust door de Engelschen geblokkeerd, aanvulling onmogelijk, de Sultan tot tegenstander, de stemming in Egypte vijandig geworden. Desondanks geloofde de veldheer, die gewoon was al zijn plannen naar de omstandigheden te wijzigen, alles nog ten goede te kunnen wenden. Turken en Engelschen vereenigd laten landen? Levensgevaarlijk! Dus aanvallen, om niet onder te gaan! Den Turken alle magazijnen en havens ontnemen, de Syrische Christenen bewapenen, de Droesen opruien! Wanneer eerst de vesting Akko maar was gevallen, zou ook in Kaïro de stemming omslaan. In Juni zijn wij in Damaskus, schuiven onze voorposten tot op den Taurus, marcheeren met 26.000 Franschen, 6000 Mamelukken en 18.000 Droesen naar het Oosten, Desaix komt direct uit Egypte. Dan zal de Sultan liever zwijgen, en, daar de Shah van Perzië den opmarsch over Bassora en Shiras reeds heeft vrij gegeven, zijn wij, zoo Allah wil, in Maart aan den Indus.

Weer schept Bonaparte den nood van den dag om tot eeuwigheidsdroom. Hij breekt op naar Syrië.

Een marsch, bijna zonder wegen. Soms rijdt hij 70 kilometer in 15 uur, altijd 's nachts, zonder water, bijna altoos in de voorhoede. Als Jaffa valt, geven 3000 Turksche soldaten zich over. Wat moet er met hen gebeuren? Hen bij zich houden? Zijn eigen menschen lijden gebrek, boven-

dien zou hij dan duizend van zijn manschappen ter bewaking noodig hebben. Hen naar huis zenden? Hij heeft geen schepen. Uitwisselen? De vijand heeft geen gevangenen. Hen vrijlaten? Dan gaan ze Akko versterken, de volgende vesting. Wat dan doen? Hij houdt krijsraad.

Allen stemmen vóór het dooden der gevangenen. Heeft de vijand niet kort geleden een onzer parlementairen onthoofd? De troepen zouden woedend worden, zoo zij terwille van deze menschen hun eigen rantsoen zagen verminderen. Bonaparte aarzelt. Drie dagen neemt hij bedenktijd, dan geeft hij zijn toestemming. De gevangenen worden naar zee gebracht en gedood. Vele, vooral Duitsche, militaire critici, hebben deze handeling later als onvermijdelijk gerechtvaardigd.

Nu staat Akko nog in den weg, daar vindt men een schat van nieuwe wapens, — en dan voorwaarts naar 't Noorden! De groote droom neemt in deze weken een nieuwen vlucht: gedwongen tot den strijd op leven en dood, sedert Turkije den oorlog verklaarde, afgesneden, alle dingen zijn nu mogelijk, omdat alle dingen noodig werden. Toch laat hij zich meer of min drijven, want in zijn brein is ook deze variant aanwezig: „Daarna marcheer ik", zegt hij in die dagen tot een zijner vertrouwden, „naar Damaskus en Aleppo, versterk mijn leger, hoe verder ik kom, verkondig het volk de afzetting der tyrannieke Pacha's, trek met geweldige gewapende massa's Constantinopel binnen: ik breng Turkije ten val en sticht een nieuw, groot rijk. Zoo verschaf ik mijzelven een naam bij het nageslacht. Misschien keer ik dan over Adrianopel of Weenen terug, nadat ik het Habsburgsche Huis vernietigd heb."

Steeds dezelfde visioenen, doch nu vereenigd, omdat de omstandigheden alles van hem vragen.

Hij rukt naar Akko op. De vesting is niet groot, maar modern bewapend. Engelsche officieren en artilleristen

verdedigen haar. De aanval wordt afgeslagen, een tweeden en een derden maal. Tegelijkertijd verschijnen buiten op zee, dreigend, Engelsche oorlogsschepen.

Dan komt rechtstreeksch bericht uit Parijs, na acht maanden het eerste! Eindelijk! Doch wat moet hij daar lezen? Talleyrand is niet naar Constantinopel gegaan om te onderhandelen. Heeft de slimmerd zich teruggetrokken? Natuurlijk moest 't dan oorlog worden, daarom liggen wij nu voor dezen steenhoop! De Republiek is in oorlog met Napels en Sardinië. Aan Moreau, Augereau, de concurrenten, zijn groote commando's opgedragen. Waarom liggen wij hier, voor den duivel, in het gloeiende zand? Stormloopen! Zullen wij stranden op dit ellendige bolwerk? Wie voert het bevel over de vesting?

Een kameraad van de Parijsche Krijgsschool, die zich als emigrant in Engelschen dienst begeven heeft: hem moet Bonaparte nu bestrijden! Waarom dringt hij niet vooruit? Belegeren is niet zijn werk; geduld en zich den tijd nemen den vijand uit te hongeren zijn den immer voortvarenden geest, zijn jagend tempo, vreemd. Nooit heeft hij zelf belegerd. Vestingen en vrouwen verovert men stormenderhand of nooit. Daar hij niet vragen, dienen noch naar iets dingen kan, kan hij ook niet wachten. Nu dringt de tijd, wij kunnen niet wachten: Stormloopen!

Dan beginnen de troepen te morren, zelfs onder de officieren roert zich iets dat op een begin lijkt van muiterij: Kléber moet aanvoerder worden, die is menschelijk en mild.

Bonaparte zit in zijn tent, hij wikt en weegt. Vreeselijk oogenblik! Zal dat Engeland dan eeuwig onoverwinlijk zijn, zelfs te land, zelfs hier in 't Oosten? Maanden lang kampeeren? Onmogelijk! Europa davert van de oorlogen. Terugkeeren dan, zonder overwinnaar te zijn? Een oogenblik, nog nooit te voren doorleefd, een ongekend gevoel, — maar het moet gebeuren: de onderneming onvoltooid

laten varen! Terug naar Egypte! Dat dit Akko hem zijn tocht naar Indië deed afbreken, is de helft van de waarheid. Of hij, ondanks de dringende berichten, ondanks Italië, ook na den val der vesting naar den Indus zou zijn getrokken, is onzeker en van niet na te speuren gevoelens afhankelijk. Die gelijktijdigheid is symbolisch: Frankrijk streed voor Akko en aan de Po tegen dezelfde coalitie van monarchen; slechts de Zoon der Revolutie kon het redden. Tegen zijn gewoonte in rijdt hij niet vooruit, doch blijft nog uren lang, tot het vallen van den nacht, op een heuvel naar de onneembare vesting staan kijken, in een soort mokkende droefgeestigheid.

Ontzettende terugtocht, zonder wegen, zonder water, de pest als achterhoede. Kan het noodlot Bonaparte door de pest in het woestijnzand vellen? Rustig bezoekt hij de zieken in het hospitaal, montert ze op, waar hij kan. Maar hen, die hij daar ziet liggen in stervenspijnen, moet men vastbesloten helpen den dood te vinden. Met de verantwoordelijkheid van een koning beveelt hij, ongeveer 50 pestlijders, hem door den dokter als ongeneeslijk aangewezen, met opium te vergiftigen. De arts weigert en niemand weet of een ander daarna het bevel heeft opgevolgd. Later zegt hij: „Ik had onder zulke omstandigheden mijn eigen zoon laten vergiftigen."

2000 zieken, 6000 gezonden slepen zich voort door de woestijn. Iedere vier man dragen een zwaar zieke. Zijn er dan geen paarden voor de zieken? De geheele Staf marcheert te voet! Wanneer zijn rijknecht hem den volgenden morgen vraagt, welk paard hij berijden wil, geeft hij hem een klap met de zweep. Eindelijk komt Kaïro in 't zicht. Door een intocht met veroverde vaandels, door proclamaties en parades, tracht men tevergeefs het Egyptische volk te misleiden.

Wat zegt Parijs? Wat kan men het zeggen? Wij hebben Akko niet bezet, het land verlaten, omdat de pest heerschte.

In het Instituut wordt een commissie benoemd, die dit bewijzen moet. Een dokter staat op en in tegenwoordigheid van honderd geleerden weigert hij een dergelijke vervalsching met zijn naam te onderteekenen. Mopperend geeft de veldheer toe en nog vele jaren lang heeft hij dezen moedigen mensch begunstigd.

Nu naderen de Turken over de zee om hem te vernietigen. Wederom staat alles op één kaart. Wederom is het bij Aboekir, een jaar na den zeeslag, doch nu laat hij ze landen. Dan verslaat hij den vijand met zijn half zoo groot leger volkomen. Als Murat hem ontmoet bij het einde van den slag, omarmt hij hem: „Generaal, Gij zijt groot als de wereld, maar de wereld is te klein voor U". Hij zelf schrijft naar Kaïro: „Gij zult van den slag bij Aboekir gehoord hebben: een van de mooiste die ik ooit gezien heb! Van het gelande vijandelijke leger is niet één man ontkomen!"

In dezen tijd valt hem onder de Mamelukken, die hij in dienst heeft genomen, een groote, sterke man op, Roestan, een Georgiër met blauwe oogen, die vijfmaal als slaaf is verkocht. Wat spreekt uit die oogen, die trekken? Trouw! En hij geeft hem een versierden sabel ten geschenke, beveelt hem voortaan voor zijn deur te slapen en 15 jaar lang zal hij Roestan niet van zijn zijde laten.

Nu, na de overwinning, treedt hij met den Engelschen admiraal, die buitengaats ligt, in contact, zoogenaamd wegens de uitwisseling van gevangenen. In werkelijkheid wil hij niets anders dan berichten: een krant is nu meer waard dan een kroon! Men weet ze hem af te troggelen. De adjudant brengt ze in de tent. De veldheer slaapt. „Hier zijn kranten. Slechte tijding." Hij richt zich op: „Wat is er gebeurd?"

„Scherer is verslagen. Wij hebben Italië bijna weer geheel verloren." Nu springt hij zijn bed uit, woelt de kranten door elkaar, leest — zooals zijn adjudant bericht — den geheelen verderen nacht, zich zelf steeds door uit-

roepen van toorn onderbrekend. Als de morgen aanbreekt, laat hij den admiraal roepen, sluit zich met hem twee uur lang op, daarna reist hij naar Kaïro.

„Ik ben besloten naar Frankrijk te gaan", zegt hij aan zijn vertrouweling Marmont achter gesloten deuren. „U denk ik mee te nemen. Onze legers in Europa zijn verslagen. God weet, waar de vijand nu reeds staat, Italië is verloren. Wat voeren die onbekwame kerels, die aan het hoofd van de zaken staan, dan toch uit. Domheid, corruptie! Ik heb alleen den last gedragen en door blijvende overwinningen deze Regeering bestendigheid verleend, die zich zonder mij nooit had weten staande te houden. Nauwelijks was ik weg of alles stortte ineen. Als ik onmiddellijk vertrek, zal Parijs het bericht van mijn terugkeer tegelijk met dat van mijn nieuwe overwinning vernemen. Mijn tegenwoordigheid zal aan de troepen het zelfvertrouwen hergeven en den burgers de hoop op een gelukkige toekomst."

— Op mijn toekomst, denkt hij, als de ander buiten is. — Hij heeft het leger in den steek gelaten, zullen zij zeggen. Onder Kléber zal het er beter aan toe zijn. Ik kwam om een kolonie te stichten. Daar is zij, de Turken zijn verslagen. Slechts uit Frankrijk kan ik hulp zenden, doch alleen ik kan die zenden. Voor mij is niets meer hier, alles echter op de slagvelden van Europa te winnen. 30 jaar! Hoeveel dagen ontbreken daar nog aan? Slechte wind naar Toulon, vindt de Admiraal, en de Middellandsche Zee is vol Engelsche schepen. Ik heb geen „Mongolfière" om mij naar Parijs te brengen! Daar klopt het hart der wereld. Ik moet het wagen.

XVII

Met gedoofde lichten varen zij door den nacht, de twee kleine fregatten, die zij vroeger aan Venetië hebben

ontnomen. De veldheer heeft het schip, waarop hij nu vaart, omgedoopt in „Muiron", ter herinnering aan dien luitenant, die hem bij Lodi redde en toen sneuvelde. Over vijftien jaar zal hij de herinnering aan deze naam nog grooter eer bewijzen. Hier, bij Kaap Bon, is het gevaarlijkste punt. Zij zeilen letterlijk dwars door de Engelschen heen, die aan hun lichten kenbaar zijn. Vervloekt, dat de mistral juist nu afneemt! Hoe dof en moedeloos zitten allen op 't dek, in dezen Augustusnacht, bij 't schemerige licht van de sterren. Kaarten! Hij speelt, speelt valsch en heeft pret, dat niemand het merkt: den volgenden morgen vertelt hij het met leedvermaak en geeft het gestolene terug.

Hoe anders was de zeereis toen, voor 15 maanden! 400 schepen — en nu zijn het er twee. De helft van 't leger is weg. Het sprookjesachtige land is weliswaar nog in Frankrijks handen, maar hoe lang nog? Wat is er overgebleven van de hoopvolle plannen tegen Engeland? Wat van het plan eener landing in Dover? Niets meer dan van den Indischen droom! Is hij niet heimelijk moeten vertrekken uit angst voor muiterij? Kléber kreeg zelfs het opperbevel eerst na het vertrek. De laatste dagorder was kort en weinig zeggend. Die goede burgers waren naar Opper-Egypte gezonden, opdat Monge en Bertholet, de ingewijden, die heden aan boord zijn, zich niet zouden verpraten. Maar die dichters! Een van die kerels heeft iets vermoed, is heimelijk op het fregat geslopen, waarvan het doel nog aan niemand bekend was! Laat hij maar meevaren: die lui heb je toch noodig, zij zijn de tusschenhandelaars van den roem. De laatste overwinning maakt ons zeker van de stemming te Parijs.

Weken lang zeilen de beide fregatten in dagelijksch gevaar. „Wat zoudt U doen, wanneer Engeland ons snapt? Den strijd aanvaarden? Onmogelijk. Ons overgeven? Daartoe zult U wel niet meer lust gevoelen dan ik.

Blijft dus over, ons in dat geval in de lucht te laten vliegen.''

Alles zwijgt, Monge, naast den generaal, verbleekt. „De opdracht daartoe zou ik U verstrekken'', voegt hij er, boosaardig glimlachend, aan toe. Wanneer een paar dagen later een schip in 't zicht komt en bij abuis voor een Engelsch schip wordt aangezien, verdwijnt de geleerde. Later vindt men hem aan de deur der kruitkamer. Zoo groot was Bonaparte's autoriteit.

Zes weken in de Middellandsche Zee: daar verrijst uit het blauw van den Octobermorgen een eiland, een welbekende bergrug teekent zich tegen den horizon af. De commandant vergelijkt de kaart, zoekt het punt, waar wij ons bevinden, Bonaparte komt er bij: „Dat is Corsika.'' Geeft hij nu niet het bevel met volle zeilen er heen te sturen? Integendeel, hij laat eerst onderzoeken of het eiland nog Fransch is. Steeds sterker drijft de wind het fregat naar de kust, met geweld moet gestopt worden. Elke seconde denkt hij:

— Nog Fransch? Eens vroeg ik telkens als ik aankwam, of het al Fransch was. Wat ligt daartusschen? Zes jaar. Toen was ik 24. Te heerschen over dit eiland, scheen toen het groote ideaal. In dien tusschentijd heeft Italië aan mijn voeten gelegen, Egypte mij gehoorzaamd, Parijs glimlachte mij toe. Alles ging van zelf. De wind wordt steeds sterker. Wat zal het antwoord zijn? — Nu wuiven de vaandels: de haven is vrij. Het eiland van den vaderlandslooze is weer tot vaderland geworden.

Als zij landen en geheel Ajaccio, al die duizenden, die hem eens vervloekten, zich in de haven verdringen om Bonaparte te zien, kijkt hij met een sceptischen blik neer op dit gewoel, en als hij voet aan land zet en velen hem familiaar begroeten en ieder familie van hem wil zijn, schudt hij deze handen zonder ontroering. Alleen wanneer plotseling een stem roept: „Figlio! Caro figlio!'' en hij zijn oude min, de kolossale Camilla herkent, boerin, ternauwernood 50 jaar, wordt zijn hart ontroerd.

In 't ouderlijk huis, dat zijn moeder heeft laten opknappen en eerst kort geleden verlaten, ontbiedt Napoleon menschen, die op de hoogte zijn: Nieuws! Nieuws! Hier aan den voorvaderlijken haard verneemt hij, wat er in de laatste drie maanden met zijn scheppingen is gebeurd: daar, waar hij drie jaar geleden zegevierde, Mantua, Milaan, bijna geheel Italië, is verloren, Genua bijna niet meer te houden. Masséna naar Zwitserland gedrongen! Engeland in Holland geland! Wat moet er gedaan worden, wat 't eerst? Naar Nizza! Ineens de koe bij de horens gepakt! Door snelle overwinningen alles terugwinnen! Maar wat? Twee Directeuren zijn met geweld afgezet? Is de geschokte Regeering alleen nog maar door zulke streken op de been te houden? Is Generaal Moulin Directeur? Wie is toch deze Generaal Moulin? En wie is de andere nieuweling? Siéyès? Dan is er een nieuwe streek op komst, misschien wel een staatsgreep. Naar Parijs, aan boord! Neemt een sloep op sleeptouw!

Twee dagen in de richting van Toulon. In de schemering doemen de kusten reeds op. Dan meldt de uitkijk Engelsche schepen. Omkeeren! beveelt de Admiraal. Voorwaarts! buldert Bonaparte hem toe. In geval van nood de sloep en wij roeien naar den wal. Nog eens wordt de vijand door zijn gesternte verblind, hij vergist zich in den stand der zeilen, vaart dicht langs hem heen, dan wordt het nacht. Toulon onbereikbaar? Dan naar Fréjus! Zijn de klippen onbekend? Klippen zijn overal! Voorwaarts, na zeven weken en dan vlak voor Frankrijks kusten, moet men het wagen!

Heeft de Italiaan dit land, dat zijn voeten nu betreden lief? Het is hem niet meer dan de viool, waarop hij beter spelen kan dan op alle andere instrumenten dezer aarde.

Den volgenden morgen gaat Bonaparte's naam als een loopend vuur door de kleine stad Fréjus. Waarom

vereenigen allen zich in honderden booten in de haven? Waarom jubelt het volk? Wat heeft hij dan in Afrika tot stand gebracht, dat de bewoners van dit provinciestadje hem als een triomfator begroeten? Een beambte mompelt zoo iets van quarantaine. „Liever de pest dan de Oostenrijkers, die al zoo dichtbij zijn!" roept de menigte, en onder gejubel leidt men zijn rijtuig door de stad.

— Zoo slecht staat het met Frankrijk! denkt de man in het rijtuig, terwijl hij de menigte groet. Is het niet alsof zij me verwachtten? Niet later en niet eerder had ik moeten komen. Dit is het oogenblik.

Hij ijlt verder. Ononderbroken boort hij zijn vragen in allen, die hij ontmoet, acht dagen lang, want hij blijft in Aix, waar hem het afschrift van een ouden brief uit Parijs bereikt, dien hij nooit heeft ontvangen: „Het Directoire verwacht U, Generaal, U en de dapperen, die met U zijn!" Dat is de paniek van regeerders, die een redder zoeken! Wat is nu het verstandigst? Nog een paar dagen wachten, eerst schrijven, daarna komen. „Egypte", zoo schrijft hij naar Parijs, „is tegen iederen overval beschermd en behoort ons geheel." Eerst eind Juli had hij kranten gekregen, „en op hetzelfde oogenblik ben ik weggezeild. Aan het gevaar mocht ik niet denken, mijn plaats was daar, waar mijn tegenwoordigheid het meest noodig scheen. Gedragen door dat gevoel, had ik me ook zonder fregat in mijn mantel gehuld en mij in de eerste de beste bark geworpen.. Onder Kléber heb ik Egypte in de beste handen achtergelaten, het stond reeds geheel onder water, de Nijl was mooier dan ooit sedert 50 jaar."

Een dergelijken verstandigen voorrijder zendt hij naar Parijs, opdat de heeren zullen weten, wie in aantocht is. De weg wordt tot een via triumphalis, de kanonnen worden afgevuurd. Valence — en hij herkent in de menigte de arme kleine herbergierster uit het café met de biljardkamer en hij geeft haar een aandenken uit het Oosten.

In Lyon heeft hij, tegen zijn wil, een oponthoud van twee uur, in aller ijl heeft men een feestspel gedicht: „De terugkeer van den held". Maar geen dezer eerbetooningen bewijst de reeds toen onvergelijkelijke uitwerking van zijn naam zoo duidelijk, als dat een der beste gedeputeerden, Baudin, bij het bericht van zijn terugkeer een vreugdekreet slaakte en dood ter aarde viel: zoo sterk was het licht, dat van hem uitging, het kon den mensch dooden.

Parijs komt dichterbij. Hij houdt niet op met luisteren. Alleen naar wat hem als particulier betreft — naar Josephine kan hij niemand vragen. Is hij reeds een gescheiden man? Waar zijn zijn broeders? Sedert gisteren weten zij het in Parijs: waarom reist niemand hem tegemoet? En zij? Zal zij ten slotte toch in haar kamer vol spiegels staan en glimlachen? De morgen grauwt in den reiswagen; daar zijn de tolbeambten, daar de buitenste boulevards, nu slaan ze zijn kleine straatje in, daar is het huis. Wie staat daar aan de deur alleen?

Zijn moeder.

XVIII

Bonaparte's landing is één van die gebeurtenissen, waaraan men eerst niet gelooft. In een oogenblik had zich 's avonds het bericht in de schouwburgen en in de salons verspreid. Zelfs in het obscuurste kroegje dronk men op zijn terugkomst. Zoo deze verbijsterende man niet alles gewend was, zou men het voor een droom moeten houden.. Allen begroeten hem met ongeduld, want hij hergeeft allen de hoop.. Roem, vrede en geluk moeten hem volgen, zoo is aller geloof.

Dat kan hij den volgenden morgen in de bladen lezen, en iederen dag weer een korf vol ware en onware bizonderheden over zijn optreden en uitzien, de uitdrukking van zijn gezicht en zijn kleeding. Zelfs de pers der tegen-

partij, die zichzelf niets wijsmaakt, stelt haar hoop op hem: „Zijn veldtocht in Egypte is mislukt, maar wat doet dat er toe? Het is voor hem voldoende, dat hij dien ondernam, al komt het ons duur te staan, te weten waarheen zijn vermetelheid voert. En toch schijnt alles, wat hij gewaagd heeft, ons weer moed te geven." Alles begroet hem, zijn plannen krijgen vastheid.

Alleen zijn vrouw is weg. Toen zij aan het diner bij Gohier, den voornaamsten der vijf Directeuren, het bericht ontving, schrok zij even hard als haar gastheer. Beiden hebben zij verschillende redenen voor een slecht geweten: onder hun voeten rommelt de vulkaan. Barras, aan wien zij in dezen tijd ook sporadisch haar gunsten schenkt, had haar reeds sedert lang geraden zich te laten scheiden van den bijna voor goed verdwenen avonturier en te trouwen met den knappen Hippolyte. Er waren nooit brieven gekomen: of die onderschept waren of nooit verzonden, wie zal het zeggen? Alleen uit de vijandelijke houding van haar zwager kon zij afleiden, wat in aantocht was: nu kwam het er op aan te voorkomen. Zoo juist heeft het bericht van zijn groote overwinning op de Turken Parijs geëlectriseerd. Is het dan eigenlijk niet beter toch maar in de veilige haven te blijven? Even besluiteloos als lichtzinnig heeft zij de laatste weken met een verzoening gekoketteerd, want dat het haar eindelijk toch zal gelukken, als zij zelve wil, dat vertellen haar heur spiegels en de mannen.

Doch nu, aan tafel, houdt zij zich goed en Gohier geeft haar hierin niets toe, zij glimlachen, klinken op den terugkeer, zij haast zich naar huis, neemt alles mee wat haar nog mooier kan maken, reeds rolt de reiswagen de stadspoort uit, zij denkt: — Door snelheid moet de vijand overrompeld worden, is dat niet zijn geheim? Vóór hij al die booze tongen kan hooren, zal zij hem op de reis, die dagen en nachten zal duren, wel weten te winnen!

Maar zij neemt den verkeerden weg, hoort, dat hij reeds voorbij is, haast zich terug, maar verliest drie kostbare dagen, waarin intusschen zijn ooren tuiten van de schandalen, die zijn broeders en zusters, allen haastig naar hem toegekomen, hem vertellen. Weliswaar waarschuwen vertrouwde vrienden hem er voor, zich als de bedrogen echtgenoot door een scheiding in de oogen van heel Parijs belachelijk te maken. Maar vastbesloten zegt hij: „Neen, zij moet weg. Wat kan mij al dat gepraat schelen! Na twee dagen spreekt niemand er meer over". Intusschen laat hij haar koffers en sieraden bij den portier zetten, opdat zij niet eerst het huis zal binennkomen. Kan men duidelijker voor eigen zwakheid vreezen?

Zij komt, breekt door de eerste tirailleurslinie heen, dringt de vesting binnen. Hij heeft zich opgesloten. Zij roept en smeekt aan zijn deur. Want hoe duidelijker zij op haar reis zijn naam op aller lippen hoorde, des te grooter werden haar verwachtingen, des te geringer het laatste restje van haar trots. Maar de citadel blijft onneembaar. Eindelijk verzamelt zij haar hulptroepen voor den laatsten aanval: Hortense en Eugène moeten helpen, zij smeeken, roepen, weenen. Zoo gaat het den geheelen nacht.

Heeft de belachelijke scène, waarvan niemand de motieven zal miskennen, dezen grooten kenner der menschelijke ziel in verwarring gebracht? Heeft Bonaparte zich door een vrouw laten beetnemen?

Daar ligt hij, na jaar en dag teruggekeerd, zijn hoofd vol plannen om een volk voor zich te winnen, hij denkt:

— Allen hebben zij me bedrogen: regeering, partijen, vrienden, allen hebben zij getracht den gevaarlijken afwezige verre te houden van een macht, die de hunne bedreigde. Zoolang ik uit het gezicht was, heeft niemand naar mijn komst verlangd. Mijn broeders ook zeker niet. En dit grillige wezen, wier lichtzinnige neigingen ik nooit

iets in den weg heb gelegd, zou dit heele jaar moeten zitten treuren, en zedig op den man wachten, wiens terugkeer steeds onzekerder werd? Als ik er ben, is zij betooverend. Als ik een wapenstilstand sluit in deze gunstige omstandigheden, dan worden mijn voorwaaarden ingewilligd en tegelijkertijd kan ik waarborgen scheppen voor al wat de toekomst brengt! Wat een prachtige stem! In charme kan zij ook niet achteruit zijn gegaan, anders had zij wel minder vereerders. Wat was die kleine luitenantsvrouw toch een gansje bij deze Creoolsche vergeleken, en die heeft 't immers ook niet tot een kind kunnen brengen! Waar vind ik een vrouw, als geliefde en als gade volmaakter dan Josephine? En heeft zij niet twee kinderen gebaard?

Hij opent de deur en brengt door een heldhaftige poging, nu en voor altijd, iedere aanklacht tot zwijgen, die hem op de lippen zweeft. Ook hier neemt hij een besluit eenmaal en voor goed. Den volgenden dag biecht zij hem twee millioen aan schulden, zwijgend betaalt hij.

Onwillig schikken zich de broeders, nog moeilijker de zusters in „de oude huid", zooals Pauline zegt, doch niemand waagt meer een woord te reppen.

Ook is het nu geen tijd voor debatteeren. De gebeurtenissen ontwikkelen zich reeds. De broeders zaten in dien tusschentijd niet stil. Joseph, vroeger zijn gezant in Rome, heeft nu als gedeputeerde in Parijs de wacht gehouden. Lucien is aanvoerder der oppositie, hoewel hij met zijn 24 jaren eigenlijk nog onder de leeftijdsgrens is, een vurig redenaar, gevreesd als debater, een heethoofd en aansteller, bleek van eerzucht, maar te roekeloos om iets op te bouwen. Nog kort te voren heeft hij met Siéyès gewerkt voor een eigen staatsgreep, er ontbrak slechts een groot soldaat, die de troepen kon meesleepen. Nu hij er eenmaal is, zal Lucien zijn eigen wenschen verzwijgen. Als het voor hem zelf te laat is, zal hij zijn broeder haten. Ook hij is een Bonaparte van groote afmetingen.

Gevaarlijk, nooit te doorzien en geslepen, staat daar Joseph's nieuwe zwager Bernadotte, de man met den brutalen neus, de woeste, boosaardige blikken. Eerst is hij in 't geheel niet ter begroeting gekomen; nu, zegt hij als Bonaparte spreekt over den wanhopigen toestand der Republiek: „Zij zal het met de vijanden in buiten- en binnenland wel klaar spelen!" en daarbij kijkt hij hem doordringend aan, alsof hij zelf Bonaparte is: twee heerschersblikken kruisen elkaar. Deze, steeds zichzelf meester, leidt het gesprek handig af, spreekt over de gevaren, dan in scherpe woorden tegen de Club der Jacobijnen. Bernadotte: — Uw broeders hebben die opgericht!

Bonaparte, weer zich inhoudend: „Ja zeker, Generaal! Ik zou liever in een bosch wonen dan in een staat, die geen veiligheid biedt!"

Bernadotte, spottend: — Mijn God, wat voor veiligheid zou U kunnen ontbreken? Nu wil Bonaparte uitbarsten, dan komt Josephine tusschenbeiden. En toch is juist zij het, die deze twee heimelijk scheidt. Want Bernadotte is met die Désirée getrouwd, die Napoleon eerst wilde hebben, toentertijd niet kreeg, en ten slotte versmaadde: dat kan hij zichzelven en hem niet vergeven. Zijn leven lang zal Bonaparte zijn best doen, door overvloed van geschenken in deze vrouw een jeugdverdriet glad te strijken, waarvan zij zelf half de schuld draagt. Om harentwil verheft hij Bernadotte, die hem telkens opnieuw bedriegt, steeds hooger.

Het schilderij, dat zijn broeders, de vertrouwden van zijn laatste jaar te Parijs, voor hem ophangen van anarchistische corruptie, van onmacht, die in gewelddaden een uitweg zoekt, zet zijn voorgevoel snel om in een besluit tot de daad. Het getal der machthebbers inkrimpen, den ambtstijd verlengen, de hoogvlakte der Regeering in een bergtop veranderen: een driemanschap voor 10 jaren, dat is de taak, die het eerst voor de hand ligt.

In 't Luxembourg voelt, sedert hij terug is, niemand zich op zijn gemak: elk der vijf Directeuren wantrouwt hem en de vier anderen. Wie is op de hand van den veldheer? Siéyès is met Lucien bevriend, Barras met Josephine, Gohier met beiden. Waarheen neigt Ducot? Kan men op Generaal Moulin staat maken? Hem heeft de veldheer bij aankomst dadelijk een met diamanten ingelegde Dasmascener kling gezonden; weigeren was onmogelijk.

Zoo fluisteren de Directeuren. Onlangs, toen hij hun zijn eerste bezoek bracht, — ziet men er als generaal zoo uit? Leek hij niet op een avonturier? In burger, in een groene jas, een ronden hoed in zijn hand, daarbij een Mamelukken sabel: blijkbaar wil hij als Pacha Parijs verblinden. Maar zijn hoofd is thans geheel glad, het lange haar is weg: nu, blijkbaar wil hij Parijs winnen door een geaffecteerden eenvoud. Vandaag echter komt hij weer: als generaal te paard, met een schitterend gevolg. Heel Parijs staat met open mond. Dit vertoon beteekent niets goeds, en zooals hij nu voor zijn vijf superieuren zit en hun uitvraagt: is het niet als een verhoor?

Waarom laat ge U imponeeren! verwijten zijn vijanden den Directeuren. De geheele Egyptische geschiedenis is een mislukking geworden! Laat hem toch kalm gevangen nemen, omdat hij het leger in den steek liet! Hij voert kwaad in zijn schild!

Intusschen ontvangt Bonaparte leiders der Jacobijnen en agenten der Bourbons, geef ieder raad, die er hem om vraagt, zegt aan niemand wat hij denkt, gedraagt zich als een voornaam heer, die lang op reis is geweest en nu rustig, maar verveeld naar het verhaal der familietwisten luistert. Nu is hij twee weken in Parijs. De spanning groeit. De staatszaken staan bijna stil, want de Vijf, die moeten regeeren, intrigeeren inplaats daarvan, de beide Kamers hebben door de verwarring, die er heerscht, al het vertrouwen verloren; de nieuwe grondwet staat te wankelen

in den wind van 't oogenblik, doch niemand weet zeker te zeggen vanwaar deze komt. Wie bezit de macht in den Staat, d. w. z. wie heeft het leger op zijn hand? Generaal Moulin? Generaal Bonaparte?

Terwijl niemand weet, wat zich den volgenden dag tusschen hem en de Regeering zal afspelen, houdt hij in het Instituut een voordracht over het antieke kanaal van Suez en demonstreert den steen met de hiëroglyphen. De eerste November: groot officiëel diner ter eere eener overwinning van Masséna! Waar is Bonaparte? Die viert zeker niet graag een kameraad!

Dezen avond zit hij samen met Abbé Séyès bij zijn broeder Lucien. Eindelijk heeft Talleyrand dezen, den schrandersten der Directeuren, met hem samen gebracht. In eerzucht en scherpzinnigheid elkaars gelijken, zitten zij tegenover elkaar: hij die de grondwet opnieuw heeft ontdekt, en hij die de macht weer ontdekte. „Ik heb de Groote Natie gemaakt," zegt Bonaparte. „Omdat wij eerst de natie hadden gemaakt," antwoordt Siéyès.

Nu werken zij het plan van den staatsgreep nader uit: op den afgesproken dag zal eerst het gerucht van een Jacobijnsche samenzwering worden uitgestrooid, opdat de verschrikte Kamers de zitting van Parijs naar St. Cloud verleggen. „Voor de veiligheid" laat men aan Bonaparte het bevel over het Parijsche garnizoen opdragen. Siéyès en Ducot zijn het er mee eens. De drie andere Directeuren worden door overreding, bedreiging of geld gedwongen hun ontslag te nemen. Barras neemt geld aan. Maar Gohier? Maakt toch korte metten! Jaagt de Kamers eenvoudig met geweld uiteen! raadt Lucien. Doch als Bonaparte 's nachts alleen is, denkt hij:

— Geweld! Hoe dwaas waren wij nog vier jaar geleden! Men ziet immers waarheen dit geweld voert! De kunst is om den schijn van volkomen wettigheid te bewaren. Zonder kanonnen en zonder bloed, zonder arrestaties

en partijen: dat is het geheim van den idealen staatsgreep Anders reikt het net tot een jaar en dan komt er weer een gat. De Republiek is doodmoe, na tien jaar Revolutie. Zij heeft zich lang genoeg geweerd, de Amazone: nu wil zij niets anders dan een sterken man, die haar leidt. Zij heeft afgedaan.

— Is deze Siéyès ook te vertrouwen? Hij denkt mij te veel achter dat wijkende voorhoofd. Nu al 10 jaar lang ontwerpt hij constituties, hij is toch maar een ideoloog die een flinken generaal zoekt, om hem daarna van zich af te stooten. Kwam ik op dit oogenblik niet, dan nam hij Moreau. Ik neem ze beiden. Onvoorwaardelijk te vertrouwen zijn: Berthier, Bourriene, Murat, Marmont, Leclerc. Is Lucien trouw? Voorloopig. Bernadotte? Zijn boosaardige blik was echt. Toch zal hij zich niet roeren. En Talleyrand? Omdat hij gevaarlijk is, moet men hem zoo dicht mogelijk in de buurt hebben. Moulin? Ik zal me moeten haasten: er zijn teveel generaals in Parijs. Voorzichtig!

Den volgenden avond nieuwe onderhandelingen alleen met Talleyrand in diens huis, zij praten, maken plannen het wordt heel laat. Plotseling lawaai voor het huis ruiters, een patrouille die beneden op straat halt houdt. „Bonaparte verbleekte en, ik geloof haast, ik ook," vertelt Talleyrand later. Beiden gelooven, dat zij nu gevangen zullen worden genomen, de lichten uit, op hun teenen een gang door om beter te kunnen zien: het is niets. Een opstootje. Zij ademen weer vrijer. Waarom laten de Directeuren de verdachte mannen niet werkelijk gevangen nemen? Bonaparte's naam is reeds te machtig.

Den 6den is er een groot feest in 't Luxembourg ter eere van Bonaparte en Moreau. De laatste heeft de eereplaats, zoo weinig vertrouwen de gastheeren den ander. Doch hij laat zich slechts brood en eieren geven door een vertrouwden dienaar: zoo weinig vertrouwt hij zijn gast-

heeren. Na een half uur verlaat hij het diner om samen met de zijnen den val te bespreken van dezelfde mannen, waar hij juist vandaan komt. Den volgenden avond verzamelen zich bij hem: Talleyrand, Roederer, Siéyès, bovendien zijn Jourdan en Bernadotte, die men wil trachten te winnen, nog uitgenoodigd. Na tafel vraagt hij aan Jourdan, wat er gebeuren moet. In deze eenvoudige vraag ligt het bewijs der algemeene crisis: twee generaals, die nog nooit een vertrouwelijk woord hebben gewisseld, ontmoeten elkaar, zien elkaar aan. Wat moet er gebeuren? vraagt de een. De ander grijpt naar zijn zwaard. Dan worden ook de twijfelaars gewonnen. Men komt overeen binnen 48 uur tot handelen over te gaan. Den getrouwen wordt hun post aangewezen: Murat, Lannes, Marmont zullen de officieren der drie wapens, Berthier de leden van den Generalen Staf op de hoogte brengen.

Lucien neemt op zich, den Raad der Vijfhonderd, waarvan hij voor deze maand tot President is benoemd, goed te zullen leiden, blijkbaar ter meerdere eere van den broeder. Ook de President van den Raad der Ouden wordt ingewijd; aan de zaaldienaren wordt instructie gegeven, aan wie zij ditmaal de uitnoodigingen voor de zitting vergeten moeten te zenden. Na zijn benoeming tot Commandant zal Bonaparte de Tuilerieën aan Lannes, het Palais Bourbon aan Murat geven. Gohier wordt door Josephine uitgenoodigd voor het ontbijt 's morgens om 8 uur, en wel met zijn vrouw. Voor den middagmaaltijd inviteert Bonaparte zichzelf bij Barras: om de argwaan in slaap te wiegen. Bernadotte wordt door zijn zwager Joseph bewerkt, om zich tenminste rustig te houden. Roederer stelt de proclamatie op, zijn zoon zorgt heimelijk voor het drukken bij een bevrienden drukker.

— Zou Brutus' stemming niet verhevener zijn geweest? denkt Bonaparte. En toch: ook wij willen iemand ver-

moorden: de Anarchie! Een nieuw tijdperk, een nieuwe eeuw — met deze duffe middelen, met een zoo kleinzielig spel begonnen! Een bivak is nog minder vuil!

XIX

De donkere nevel van den herfstmorgen hangt in de kleine straten dien 9den November: de 18de Brumaire is aangebroken. Voor Bonaparte's huis is groote beweging: te paard, in rijtuigen komen de officieren. Zal het eindelijk er op los gaan? De meesten kennen hem uit Italië. Het huis is te klein, ze wachten in den tuin, vertreden zich een weinig, bespreken de kansen, „frisch-fröhlich" als aan den Rijn. In alle opzichten moet de schijn worden bewaard, niemand zal kunnen zeggen, dat zij 's morgens om 6 uur reeds uniform droegen. Alles klopt. De boden bevestigen de uitvoering van het programma: tegen 's morgens zeven uur heeft men de beide Kamers bijeengeroepen, doch met uitzondering van lastige sprekers. Zoodra de eerste ingewijde vrienden hun plaatsen hadden ingenomen, heeft Lucien door de Vijfhonderd, en zijn collega door de Ouden in tien minuten Bonaparte's benoeming tot Commandant van Parijs laten goedkeuren.

Daar nadert de bode reeds met den verzegelden brief! Alles volmaakt wettig. Snel begeeft hij zich naar de getrouwen in generaalsuniform. Alles loopt van stapel als in de legerplaats. Dan rijdt hij met een groot gevolg door de stad, aangestaard door een dichte menigte, die echter voor de politiek geen belangstelling toont. Een regiment dragonders uit den Italiaanschen veldtocht sluit zich op de Boulevard Madeleine zonder bevel van zijn commandant bij hen aan; andere commandanten volgen met Ducot en Marmont, die hun gevraagd heeft vroeg bij hem te komen, en toen zij zich als verontschuldiging op gebrek aan paarden beriepen, heeft hij hun die

laten brengen, na ze uit een manège te hebben geleend.

De tuin der Tuilerieën vult zich. Velen blijven te paard, Bonaparte stijgt af en gaat de zaal der Ouden binnen. Wil hij nu gaan spreken, in deze schemerige, onbekende zaal, tot menschen, die hij veracht? Waarom legt hij niet eenvoudig den eed af op de grondwet, die hij zoo straks omver wil werpen? Hij spreekt van de tribune:

„De Republiek gaat te gronde.. Gij hebt het ingezien en een wet afgekondigd, die U redden zal. Men zoeke in het verleden geen voorbeelden, die Uwe werkzaamheid zouden kunnen vertragen. Niets in de geschiedenis gelijkt op het einde der 18e eeuw, niets van dit einde gelijkt op dit oogenblik.. Wij willen een Republiek, gegrondvest op vrijheid en gelijkheid. Wij zullen haar hebben. Met de hulp van alle vrijheidsvrienden zal ik haar redden. Dat zweer ik U op mijn eerewoord en op dat van mijn wapenbroeders!"

— Dat zweren wij! dreunt de echo door de open zaaldeuren. De heeren krijgen het benauwd. Wapenbroeders? Doch hij heeft opgelucht de zaal verlaten. Al die advocatenoogen, die vele brillen, die vervallen mannekes! Merkt hij niet, dat hij op een paradetoon heeft gesproken en dat die toon mishaagde?

Hier buiten klinken woord en stem heel anders, als hij te paard zijn troepen toeroept, de Republiek te redden. Daar komt bericht van Lucien; die heeft intusschen den Raad der Vijfhonderd tot morgen verdaagd. Maar wat is dat? Komt daar de Garde der Directeuren aangemarcheerd? Als vriend of vijand? „Zendt Siéyès U?" De commandant knikt ontkennend. Zij glimlachen beiden.

Want intusschen staat Siéyès bleek aan de poort van het Luxembourg. Sedert 14 dagen heeft hij rijles genomen, de slimme Abbé; hij had gemeend, hoog te paard, aan het hoofd van zijn Garde zich bij het corps van den nieuwen vriend te voegen en dan meteen voor

5

aller oogen, bijvoorbeeld door een openlijke omarming van paard tot paard, de gelijkheid aan te toonen. Nu is de Garde weg; zonder daartoe bevel te hebben ontvangen heeft de commandant haar naar de Tuilerieën gezonden: zij houdt het met den snelsten ruiter. Vrijwel onopgemerkt en erg uit zijn humeur komt Siéyès nu achterna in het rijtuig. Ducot, de meegaande Directeur, met hem. Is dus reeds één ingewijde er in geloopen, hoe zal 't met de drie anderen gaan?

Moulin denkt als soldaat, schat den tegenstander bij de Tuilerieën op 8000 man, hoort door zijn adjudanten, dat alle steunpunten in de stad in Bonaparte's handen zijn: dus stelt hij zich schriftelijk „ter beschikking".

Thuis raast en tiert de eerlijke Gohier, buiten zichzelf van woede. Weliswaar heeft hij de vreemde uitnoodiging voor het ontbijt niet aangenomen, hij heeft zijn vrouw gezonden, die nu, als een soort gijzelaarster, thee drinkt met Josephine, terwijl Bonaparte haar man bedriegt, doch niet met een geliefde, slechts met Frankrijk. Na de eerste berichten zendt Gohier een boodschap naar zijn collega's, belegt een zitting, niemand komt; drie zijn reeds bij den tegenstander en Barras laat zeggen, dat hij een bad neemt.

Wanneer dan Talleyrand, de bode van het Noodlot, bij Barras binnentreedt, is hij bezig zich te scheren; hij schijnt het vandaag druk te hebben met de verzorging van zijn lichaam. Doch na een veelzeggenden blik van den anderen auguur geeft hij toe, eischt alleen een vrijgeleide. Den secretaris, die dit antwoord overbrengt, snauwt Bonaparte openlijk in den tuin toe: „Wat hebt gij toch gedaan met het Frankrijk, dat ik U zoo schitterend achterliet? Ik gaf U den vrede en ik vind oorlog.. Wat hebt gij met de 100.000 Franschen gedaan, die deelgenoot waren van mijn roem? Zij zijn dood! Zoo gaat het niet langer! Zoo belanden wij binnen drie jaar bij het despotisme!

Doch wij willen de Republiek, gegrond op gelijkheid en vrijheid, verdraagzaamheid en moraal!"

De kleine secretaris siddert. In waarheid is Bonaparte volmaakt koel, maar het lijkt hem goed voor een paar honderd omstanders zich te gedragen, als in woede ontstoken, zij zullen het verder vertellen, dan weet heel Parijs het binnen twee uur!

Daar komt Gohier. Die heeft nog moed, waarschuwt den machtige, omringd door zijn troepen, voor geweld, en herinnert hem aan zijn plicht tegenover 't Directoire.

„Er bestaat geen Directoire meer!" snauwt Bonaparte hem toe. „De Republiek is in gevaar, haar wil ik redden. Siéyès, Ducot, Barras zijn afgetreden."

Daar wordt een brief gebracht, van Moulin. „Bent u niet familie van Moulin? Neen? Nu, hier neemt ook hij zijn ontslag. U zult nu zeker niet langer weigeren, als laatste, U terug te trekken."

Fier staat de oude op zijn recht. Teruggekeerd in het Luxembourg ziet hij zich spoedig met zijn vrienden door vijfhonderd man beschermd, tot alles voorbij is. Bezorgd wacht Barras thuis op antwoord. Als Bonaparte zich heden eens wreekte! Josephine is grillig. Maar daar komt Talleyrand terug, met het vrijgeleide en een zakje goudstukken, waarvan niet vast te stellen is, of Barras het heeft ontvangen, of dat Talleyrand het als bodeloon gehouden heeft.

Zoo beroofde generaal Bonaparte de vijf hoofden der Republiek van hun macht. Maar dit was pas de eerste dag, morgen in St. Cloud zal het moeilijker worden. Een woelige avond in Bonaparte's huis: Lucien weet alles, was overal, met recht roept hij opgewonden: „Men had alles in één dag moeten klaar spelen! Men heeft hun veel te veel tijd gelaten! Bij de Vijfhonderd roepen ze al, dat ze overrompeld zijn! Morgen is alles onzeker! Men moet de Kamers eenvoudig door de troepen laten ontbinden en de ergsten gevangen nemen!"

Ja, morgen zijn verwikkelingen mogelijk. Bernadotte wilde zich door de Club der Jacobijnen als tegengeneraal laten uitroepen. „De kerels waren alleen maar te laf!" De niet-bevriende generaals moeten worden gearresteerd! Tevergeefs wordt Bonaparte door zijn vertrouwden bestormd, hardnekkig blijft hij staan op den schijn van wettigheid.

„Men zou zeggen, dat ik bang ben voor de generaals. Niemand mag zeggen, dat wij onwettig hebben gehandeld. Geen partijen, geen geweld! Het geheele volk moet door het votum van zijn Gedeputeerden aan de beslissing gebonden zijn! Geen burgeroorlog! Wat met het bloed der burgers begint, zal smadelijk eindigen!"

's Nachts legt hij voor alle zekerheid de geladen pistolen naast zijn bed.

XX

Eindelooze wagen-rijen, equipages en karren, ruiters en voetgangers stroomen 's morgens naar St. Cloud, als naar een parade. Ook Bonaparte gaat per rijtuig, om door zijn gevolg niemand te provoceeren; naar den vorm de Constitutie tot op het laatste oogenblik te eerbiedigen, heeft hij zichzelf in deze zaak opgelegd. Wat is dan gisteren eigenlijk voor onwettigs gebeurd? Hebben de Kamers niet het recht de zittingen ter wille van hun veiligheid uit het stadsgebied naar elders te verleggen, aan Parijs een nieuwen Commandant te geven? Hebben de Directeuren niet het recht hun ambt neer te leggen? En is het Jacobijnsch gevaar, dat de aanleiding was, soms een bedenksel? Heden zullen door een openlijk votum de Kamers de Constitutie wijzigen, drie mannen voorloopig aanstellen, die men naar Romeinsch voorbeeld Triumviren of beter nog Consuls zal noemen. Daarna zal de vergadering worden verdaagd, alles op volkomen wettige wijze?

De Gedeputeerden vinden het niet. Zooals laaghangende wolken door de dalen, zoo stuwen de afgevaardigden zich door dit anders verlaten slot; zij debatteeren, protesteeren, en daar de voor de zitting geïmproviseerde zalen, niet vóór over een uur gereed zullen zijn, hebben zij tijd om de vijandelijke stemming te doen toenemen.

In een kleine kamer, die achter op het park uitziet, wachten de Consuls van morgen: Siéyès en Ducot zitten meestal, maar de derde schrijdt onafgebroken op en neer, al loopend de berichten van zijn partijgenooten in ontvangst nemend. Hij denkt: — Dat verdomde burger-tempo! Eerst hebben ze een heelen voormiddag noodig om een paar banken op te stellen, dan weer om man voor man een eed af te leggen, die onze recruten allen tezamen in twee minuten uitspreken! Onwaardig is het, in een ellendig achterkamertje te moeten afwachten, wat die advocaten in hun zalen voor besluiten nemen!

Intusschen vergaderen boven in de Apollozaal de Ouden, beneden in de orangerie de Vijfhonderd. Daar verdringen zich ook de toeschouwers, allemaal menschen op wie men rekenen kan. Als het na de eedsaflegging eindelijk tot een debat komt, dat beneden door Lucien wordt geleid, wint de Oppositie door haar overtuigende argumenten steeds meer veld: men wijst op de dreigende troepenmacht voor de ramen, en als zij roepen: „Wij willen geen dictatuur! Deze Cromwell wil ons in boeien slaan!", dan is bijna de geheele zaal op hun hand. Steeds slechter worden de berichten in het achterkamertje, nu worden zelfs de officieren onrustig: „Uiteendrijven! Buiten staan de troepen!"

Doch Bonaparte's antwoord is een koude blik, hij neemt zijn degen, zwijgend gaat hij de trap op naar den Raad der Ouden. Hoofdschuddend kijken een paar vertrouwden, die hem volgen, elkaar aan. „Zal hij evenals gisteren weer gaan spreken inplaats van te schieten?" Verbaasd,

maar nieuwsgierig laat de President hem toe op den katheder. Zal het vandaag beter gaan dan gisteren? Zal hij heden zakelijk zijn en niet alleen over zichzelf spreken?

„Gisteren, toen gij mij liet roepen, zat ik rustig in Parijs. Heden overstroomt men mij met verdachtmakingen.. Sinds mijn terugkeer doen alle partijen hun best mij voor zich te winnen.. Snel moet de Raad der Ouden een beslissing nemen. Ik ben geen intrigant, gij kent mij. Heb ik niet bewijzen genoeg gegeven van mijn toewijding aan het vaderland?.. Zou ik bang zijn voor oproerlingen, ik, die niet eens door de groote Coalitie kon worden overwonnen? Ben ik een sluwe, gemeene kerel, dan moge ieder van U Brutus zijn!"

Onrust, gelach. Waarom spreekt hij toch? Hij weet niet, waar hij is, want hij vervolgt: „Geheel Frankrijk zal het weten, wat wij hebben ondervonden.. Alle partijen willen uit deze crisis voordeel trekken. Alle partijen wilden mij tot zich trekken. Doch ik wendde mij tot de Kamers. Zoo gij weifelt en de vrijheid gaat onder, dan zult gij U eenmaal voor de wereld en het nageslacht hebben te verantwoorden!" Steeds gecompliceerder, steeds onduidelijker worden zijn zinnen, de Ouden staan om den katheder heen, onderbreken hem, eischen namen, plotseling draait hij zich om en wijst naar de deuren, op troepen, die in 't geheel niet te zien zijn, het schijnt, dat hij een aftocht zoekt.

„Maar gij, mijn kameraden, die ik in dezen kring vereenigd zie, richt Uwe bajonetten, waarmede wij tezamen overwonnen, op mijn borst! Komt er echter zoo'n door het buitenland betaalde spreker en hij waagt het, de vogelvrijverklaring van Uw generaal te eischen, dan verplettere hem op 't zelfde oogenblik de oorlogsbliksem! De God van den oorlog en de God van het geluk zijn met mij — —"

Zal nu niet dadelijk onder een daverend gelach de redenaar met zijn staatsgreep worden begraven? Eindelijk is

het Bourrienne gelukt hem van achteren te naderen, hij grijpt hem bij den arm en fluistert: „Generaal, houd op! U weet niet meer wat U zegt!" Snel volgt hij hem en verlaat de zaal. Een bevriende gedeputeerde tracht onmiddellijk zooveel mogelijk te verzachten.

Buiten ademt hij vrijer. Wat was dat? Welke wolk lag op dit brein? In het krijgsgewoel heeft hij zijn hoofd koel gehouden, waaruit beslissingen te voorschijn kwamen, rond, glanzend en koel als marmeren ballen. Waarom begeeft zijn inzicht hem heden, nu alles op het spel staat?

Omdat hij moet kunnen bevelen en niet vragen kan. Hij kan weliswaar vleien, dreigen, weifelen, liegen als geen der oude diplomaten met wie hij verdragen sloot, doch steeds samengaand met het gevoel: bereik ik mijn doel bij deze tegenstanders niet, dan maar de kanonnen! Deze geest kan alles verdragen, alleen naar iets dingen kan hij niet, niet een wet boven zich erkennen, die hij niet zelf heeft ontworpen. Hij streeft naar orde, naar wettigheid — doch niet naar een die vóór hem bestond!

Met inspanning van alle krachten — dat zegt hem zijn voorgevoel — zal hij dit land, na een tiental chaotische jaren, tot een vaste staatsorde brengen; niemand zal schade lijden door geboorte of armoe, want ieder heeft een gelijk recht om te toonen wat hij kan. Doch hier zit een troep advocaten, sinds tien jaar aftandsch en verworden, in secten versplinterd, zwart door den walm der partijpolitiek, — en hen zal hij moeten verzoeken, hen zal hij moeten bezweren zoo goed te willen zijn hem en niet eens hem alleen, voorloopig een macht te verleenen, die hij allang heeft en die daarbuiten staat, vol ongeduld om aan den slag te gaan!

Hij, die in het Instituut zich zwijgend onder de geleerden mengde, leerend en vragend, begrijpt hier zoo weinig van de stemming dezer lichamen, dat hij reeds nu de zaak als gewonnen beschouwt: hij zendt bericht aan Jose-

phine, dat alles er goed voor staat, spreekt de zijnen moed in en snelt meteen naar beneden om den Raad van Vijfhonderd een dergelijk schouwspel te bieden. Goed, dat voorzichtige vrienden hem een paar man meegeven, vier reusachtige grenadiers, op wier arm hij vertrouwen kan.

Aan het hoofd dezer mannen, die hij bij zijn parlementair avontuur voor geen geld had mogen meenemen, treedt hij, hoed en karwats in de hand, bij de Vijfhonderd binnen. „Bonaparte!" In een oogwenk wenden allen zich naar de deur, de Jacobijnen schreeuwen: „Weg met den tyran! Wapens in de zaal! Slaat hem dood!" Een paar forsche gestalten werpen zich op hem, vuisten dringen hem terug, de grenadiers nemen hem snel in hun midden, hun armen en schouders vangen de slagen der Jacobijnen op. In het rumoer krioelt alles door elkaar, de menschenkluwen is hoe langer hoe dichter geworden — zoo kunnen de vijf stap voor stap achteruitgaande, een uitgang bereiken. Vóór de deur, door zijn vrienden omringd, is hij enkele oogenblikken buiten zichzelf, niet in staat te spreken; snel herstelt hij zich en hij bereikt de achterkamer.

Op de slagvelden van Italië heeft Bonaparte meer dan eens in de voorste rijen gestaan, bij Lodi moest men hem uit het handgemeen wegtrekken. Hier echter was hij voor 't eerst van zijn leven letterlijk bekneld in een menigte, waarin hij schieten noch steken mocht. Dit tooneel zal hij aan het eind van zijn loopbaan nog eenmaal beleven. Op dit oogenblik den degen te trekken, was hem niet mogelijk, hij moest, hoewel ze het niet allen waren, zijn tegenstanders voor ongewapend houden; bovendien zou hij daardoor de gedachte, die aan zijn staatsgreep ten grondslag lag, totaal hebben verloochend.

Eindelijk geeft hij die op. De vuisten dezer mannen, wier slagen hij nog juist kon ontwijken, hebben zijn overtuiging aan stukken geslagen, er is geweld tegen hem

gebruikt, woedend rent hij door de kamer op en neer, in zijn trots is hij getroffen, in zijn toorn krabt hij zich met de nagels zijn wang open, het bloedt.

— Bloed? Onmiddellijk bekoelt hij. Wat kan men beter verlangen dan dit bloed? Een poging tot moord in de Kamer! Den troepen moet worden getoond, hoe deze kerels het gewaagd hebben den Commandant van Parijs toe te takelen! De illusie, dat zijn tegenstanders 't eerst het recht hebben verkracht, bevrijdt hem van zijn beginsel.

Intusschen vecht binnen in de zaal Lucien voor hem. „Vogelvrij! Buiten de Wet!" klinkt het schel uit de banken. Lucien tracht met bel en stem het rumoer meester te worden. Tevergeefs! Men eischt stemming over Bonaparte's vogelvrijverklaring — en ieder weet, wat dat in het Parijs derRevolutie beteekent.Daar er niets meer te bereiken valt, legt Lucien, die als voorstander van recht en wet optreedt, met een prachtig gebaar het voorzitterschap èn den toga neer, hij stormt naar buiten: „Het is hoog tijd!"

Den broeder vindt hij al bij de troepen. Die is bleek geworden, toen men hem in zijn kamertje het voorstel, hem buiten deWet te stellen,kwam meedeelen: daarop is hij naar 't venster geloopen en heeft de binnenplaats opgeroepen: „Te wapen!" Daarna is hij naar beneden gegaan, te paard gestegen, doch heeft dadelijk gemerkt, dat het hart der troepen nog te rustig klopt, dat er nog niets mee te beginnen valt. In het park wordt het reeds schemering, alles wacht. Daar komt Lucien, stijgt ook te paard en samen met zijn broeder rijdt hij voor het front. Buiten voor het hek kijken twee mannen toe, veilig in hun rijtuig, vast besloten heden te vluchten, of morgen te regeeren, al naar het afloopt: de twee Consuls van morgen. Alles schijnt z'n bezinning te hebben verloren.

Daar grijpt alleen Lucien het oogenblik aan. Deze nieuweling weet beter tot het front te spreken, dan zijn broeder tot de Gedeputeerden.

„Soldaten! Als President der Vijfhonderd deel ik U mede, dat binnen in de zaal de meerderheid door een paar dolkdragende Jacobijnen geterroriseerd wordt! Deze door Engeland betaalde schurken, hebben het gewaagd Uw generaal, dien de Kamer benoemd heeft, buiten de Wet te stellen! Men heeft getracht hem te vermoorden! Ziet hier de wond! Tegen deze dolken moeten Uwe bajonetten ons beschermen, opdat men rustig over het welzijn van het land zal kunnen beraadslagen! Als gedeputeerden hebt ge alleen hen te beschermen, die zich met mij in uw midden begeven! Wie binnen blijft, moet ge uit de zaal jagen!

Met opeengeperste lippen heeft zijn broeder geluisterd. Nu voegt hij er zelf nog aan toe: „En wie tegenstand biedt, moet ge dooden! Volgt mij! Ik ben de God van den oorlog —" Lucien, die bang is voor een nieuwe redevoering, sist hem toe: „Zwijg in Godsnaam!"

„Leve Bonaparte!" roepen de troepen, want in de beide broeders zien zij de militaire en burgerlijke macht vereenigd. Doch niemand verroert zich. Alles is verloren, zoo zij nu niet oprukken. Daar valt Lucien een laatste middel in: met theatraal gebaar ontrukt hij een officier zijn degen en houdt dien tegen den borst van zijn broeder: „Hier zweer ik mijn eigen broeder te zullen doorsteken, indien hij het ooit zou wagen, Frankrijk's vrijheid in gevaar te brengen!"

Die zin sleept de troepen mee. Snel laat Murat den generaal-marsch slaan, beveelt een troep soldaten hem te volgen en roept met donderende stem: „Kinderen, gooi de heele bende de zaal maar uit!" Eindelijk lachen ze! Met gevelde bajonet doch zonder iemand er mee te steken, dringen ze vroolijk lachend de dapperste gedeputeerden, die zich nog verweren willen, uit de zaal, in het schemerlicht van den dalenden dag krioelt alles door elkaar, roode toga's, barets en gardemutsen; nu vluchten de laatsten door de vensters.

Tegelijkertijd snelt de onschatbare Lucien naar den Raad der Ouden, overdrijft mateloos, wat zijn broeder is overkomen, dwingt in de paniek de aanstelling der drie consuls af, verdaging tot 's nachts. Daarna gaan de drie leiders in een kleine herberg eten, want iedereen heeft honger.

Laat zitten de getrouwsten dan nog eenmaal in de verwoeste zaal van St. Cloud bijeen; bij een paar kaarsen besluiten de Dertig, die dezen nacht het Fransche volk voorstellen, wat men van hen eischt, en terwijl een honderdtal leden der elegante wereld, schoone vrouwen en galante mannen, spottend toekijken bij die middernachtelijke ceremonie, terwijl iedereen vroolijk is, de voorname kringen onbevreesd, de proletariërs buiten schot, celebreert de onvermoeide Lucien ook hier met waardigheid deze politieke mis en om twee uur 's nachts laat hij de drie Consuls onder tromgeroffel hem den eed nazeggen. „Leve de Republiek!" roepen een paar vermoeide stemmen.

Om drie uur rijdt de Consul met Bourrienne naar Parijs terug, heel den weg staart hij zwijgend voor zich uit. Eerst thuis, bij Josephine, opent hij zijn mond: „Nu, Bourrienne, ik heb zeker heel wat onzin gekletst vandaag."

„Niet te weinig, Generaal."

„Die ezels hebben me heelemaal in de war gebracht. Ik kan niet spreken op vergaderingen." Doch dan, inplaats van iets over den Staatsgreep en zijn geweldige gevolgen te zeggen, want morgen zal hij Frankrijk regeeren, denkt hij alleen aan persoonlijke vijandschap: dat is het, wat hem hindert!

„Die Bernadotte! Hij wilde mij verraden! Zijn vrouw —, zijn vrouw heeft veel invloed op hem. Ben ik hem niet genoeg tegemoet gekomen? Gij waart er bij. Het ergert me, dat ik hem gevleid heb. Hij moet weg uit Parijs. Alleen op die wijze kan ik me op hem wreken.. Goede nacht, Bourrienne. Intusschen, morgen slapen wij in het Luxembourg."

DERDE BOEK

DE STROOM

„Worüber trüb Jahrhunderte gesonnen,
Er übersieht's in hellstem Geisteslicht,
das Kleinliche ist alles weggeronnen,
nur Meer und Erde haben hier Gewicht."
GOETHE

I

Om een groote, ovale tafel zitten ongeveer twintig mannen, jonge en oude, met moedige oogen en onderzoekersblik, bijna allen eenvoudig gekleed, zonder pruiken en kanten naar de mode van 1800, de enkele uniformdragers zonder goud of ridderorden: mannen uit de praktijk en van de theorie, uit bureaux en van het land, van het slagveld en uit het laboratorium, mannen, slechts door één ding vereenigd en vroeg tot ernst gerijpt: de bittere ervaring van een tienjarige Revolutie, die zij nu hier te samen tot een goed einde willen brengen. Hun schitterende omgeving, de kille pracht der Tuilerieën, waar de laatste Bourbons hebben getroond, de roodgouden gloed van zijdeweefsels en tapijten, past niet bij hun burgerlijke zakelijkheid, want het schijnsel der kaarsen, brekend in het slijpsel der kronen, herinnert met zijn zilverspel aan tijden van licht en kleur.

Ook de Directeuren hadden in deze koninklijke zalen voor hun schoone vriendinnen het feest des levens bereid, doch die waren in 't Luxembourg gebleven, waar vóór hen de pairs van Frankrijk vergaderden; de Tuilerieën schenen vol te zijn van vloek en spoken. De Dictator heeft den ban gebroken: twee maanden na den Staatsgreep heeft hij met de beide andere Consuls het oude paleis betrokken: magisch trok het hem naar deze plaats. Maar het was meer een burleske, dan een plechtige intocht, toen zeven jaar na de gevangenneming van den laatsten koning, de eerste burger aankwam en de Parijzenaars hadden wat om te lachen, toen zij onder de slecht plakkende papieren strooken de nummers der huurrijtuigen

te voorschijn zagen komen, de humor der geschiedenis. Even geïmproviseerd als deze symbolische intocht, was ook de stemming van den Consul: „Daar zijn wij dan in de Tuilerieën", zei hij tot zijn vriend en keek naïef en nieuwsgierig rond. „Nu komt het er op aan hier te blijven."

Menigeen, die aan de ovale tafel zit, heeft hier met gepoeierde pruik, kanten jabot en escarpins bevend gewacht, of en wanneer Zijne Majesteit hem zou willen ontvangen. Daarna hadden zij aan een dergelijke tafel in 't Luxembourg gezeten, maar dat was een vliegende tafel geweest: wetten kwamen en gingen, noodverordeningen en uitzonderingsbepalingen, overgangsdecreten verdrongen elkaar, drie constituties stegen op en zonken neder, snel, schitterend en zonder bestand als vuurpijlen. Dit heele decennium, waarin nieuwe gedachten tot werkelijkheid wilden worden, geleek in Parijs op één enkelen nacht, van lichten doorflitst, door tromgeroffel doorscheurd: een legerkamp zonder fronten, zonder veldslagen, met opmarsch en aftocht van gewapende partijen, de bruisende strijd tusschen de oude orde en nieuwe verlangens, verlicht door de fakkels van koene gedachten, de daverende verwarring van afgestompte verwachtingen en afgunstige heerschzucht, een reusachtig bacchanaal van vrijheid, gelijkheid en bedrog, — en daarboven, neerziend uit de wolken, Rousseau, met oogen vol ontzetting, met een spottend lachen Voltaire, de beiden, die met een paar boeken dit alles hadden ontketend.

Plotseling heerscht er stilte. Sinds de kleine man in de versleten groene generaalsuniform de ovale tafel presideert, om met den Raad van State ook den Staat te leiden, hebben de partijen zich in hun holen teruggetrokken, bevredigd of mopperend, in elk geval tot zwijgen gebracht. Door Clubs en corruptie, door terreur en demagogen ondermijnd, keert Frankrijk, als een door vele galante avon-

turen vermoeide gelukszoekster, naar den eenigen sterken arm terug, dat die nu haar meester zij.

Dat Bonaparte de man was, dien Frankrijk zocht, behoefde hij ten slotte alleen nog maar te willen, te veroveren behoefde hij 't nauwelijks meer. Het kon slechts een man zijn, die van orde hield, slechts een, die nog nooit de macht in handen had gehad, die tot geen partij behoorde en toch den volksgunst bezat: alleen dus een soldaat en wel een zegevierend soldaat. Moreau had een mededinger kunnen zijn, zoo hij meer zelfvertrouwen en meer geluk had gehad; de andere groote generaals waren dood òf overschaduwd, burger-concurrenten waren er niet.

Wel beschouwd viel de staatsmacht Bonaparte na zijn krijgsdaden gemakkelijk ten deel, en zou zonder eenigen strijd op hem zijn overgegaan, zoo hij niet hardnekkig den wettigen vorm had willen bewaren, wat hem tot belachelijk-wordens toe mislukte.

En toch is juist deze opzettelijke verzwaring het teeken van en de waarborg voor zijn politieke begaafdheid. Even zeker als hij het zwaard voert, even duidelijk ziet hij waar de macht van het zwaard ophoudt. „Weet ge wat ik in de wereld het meest bewonder?" zegt hij in die dagen. „De onmacht van het geweld om werkelijk iets te organiseeren. Er zijn in de wereld slechts twee machten, de geest en het zwaard. Op den duur wordt het zwaard toch altijd door den geest overwonnen." Dat deze eerste veldheer van zijn tijd nooit, nu noch later, met de gepantserde vuist op tafel slaat, noch in Parijs, noch bij de onderhandelingen over wapenstilstand, vrede en bondgenootschappen: dat openbaart het politieke genie, dat in het zwaard steeds slechts één van zijn wapenen ziet. Nu en nog vijftien jaar lang zal hij zijn oor, nooit verdoofd door het gedruisch der wapenen, steeds te luisteren leggen aan de publieke opinie, deze stem van het volk, die aan geen berekening gehoorzaamt, waarlangs het

in getallen denken van dezen mathematischen geest afglijdt, doch die des te heviger de fantastische zijde zijner ziel in beweging brengt.

Daar Bonaparte een grooter vertrouwen stelt in den geest dan in het zwaard, streeft hij met grooter beslistheid naar orde en vrede, dan naar oorlog en verovering. De geschiedenis van dit decennium zal het bewijzen.

Orde beteekent voor hem gelijkheid, doch geenszins vrijheid: slechts één van deze beide waarden der Revolutie neemt hij in zijn dictatuur over; voor deze eene echter zal hij — op enkele weifelingen na — tot het einde toe waken, hoe sterk ook de schijn tegen hem getuigt. Maar vrijheid? Wat is vrijheid? „De wilde heeft evengoed als de beschaafde mensch een heer en meester noodig, een toovenaar, die zijn fantasie in toom houdt, hem aan strenge tucht onderwerpt, aan de ketting legt, hem belet op een ongeschikt oogenblik te bijten, hem afranselt en hem aanvoert ter jacht: gehoorzamen is zijn bestemming, hij verdient niet beter en rechten heeft hij niet!" Dit dreigende woord van den menschenverachter openbaart slechts de helft zijner geheimste gedachten. Want terzelfdertijd heeft hij in alle perioden zijner macht, in alle staten en ambten van zijn gebied, slechts voor den bekwame waardeering, dien geeft hij de macht over duizenden, zooals hij zelf alleen door energie en ijver, door een natuurlijke en een verworven superioriteit de macht over millioenen bereikt heeft. Ja, toch is hij een zoon der Revolutie, en in dezen zin zal hij het blijven, boven alle vormen zijner macht uit.

Hierin ligt een deel van zijn geheimzinnigen invloed. Hoe wijder hij den omtrek zijner macht trekt, des te zekerder voelen allen zich opgenomen in een systeem, dat de wenschen van al wie bekwaam is vervult, hun stand, invloed, rijkdom waarborgt, omdat hij, die alles leidt, uit hun midden is voortgekomen. Dadelijk bij den

eersten stap dien hij deed, heeft hij dat getoond. Den Staatspresident, dien Siéyès hem voorstelde in zijn ontwerp, die er alleen maar zou zijn om te representeeren en zijn handteekening te zetten, heeft hij geschrapt met het soldateske woord: „Dit mestvarken moet weg!" In zijn plaats treedt de Eerste Consul met de volle macht, maar ook met den vollen arbeid, als opperbevelhebber, leider der buitenlandsche politiek, die alle ministers en gezanten, staatsraden en prefecten, officieren en rechters benoemt. Dertig benoemde Senatoren kiezen hun collega's, doch hebben even weinig recht wetsvoorstellen te doen als een Wetgevende Vergadering en een Tribunaat, die eigenlijk alleen maar worden ingesteld om politieke kopstukken een tribune en Senatoren door hooge salarissen een schitterend leven te verzekeren.

Al hangt alles van dien éénen af, toch laat hij slechts mannen, geen namen van zich afhankelijk zijn, want geen geboorte, geen pretentie of partij leidt tot de eerste plaatsen in Staat en leger, evenmin tot de tweede en de tiende; slechts energie en kunde. Hetzelfde beginsel ligt aan den Raad van State ten grondslag. Met deze tafelronde der knapste koppen omringt de Dictator zich uit eigen, verstandige beweging. Daar zit de groote Laplace, dien hij, om het Instituut te eeren, meteen tot Minister van Binnenlandsche Zaken maakt, totdat de onderzoeker van het staatsmechanisme weer tot het mechanisme des hemels terugkeert. Daar zit Roederer, beambte en journalist, een van de onafhankelijkste van allen, die Napoleon in 20 jaren ontmoet heeft, de eenige, die de kostbaarste gesprekken heeft opgeteekend. Daar zit Trouchet, een van de eerste juristen van dien tijd, en allen zijn zij burgers en spreken zij elkaar zoo aan: hier zitten Royalisten en Jacobijnen, hier heerscht, gelijkheid, want hier heerscht slechts het intellect.

Wanneer het officieele verslag der zitting aan den

Burger-Consul wordt voorgelegd, verklaart hij: „Het is van belang, de meeningen der juridische autoriteiten juist weer te geven, dat maakt indruk; wat wij, oorlogs- en geldmenschen, echter denken is onbelangrijk. Ik heb dikwijls in opwinding dingen gezegd, waarvan ik de onjuistheid dadelijk daarna inzag, en ik wil niet beter schijnen dan ik ben." Bemerkt hij, dat men hem naar den mond praat, dan zegt hij: „Mijne heeren, gij zijt hier niet om mijn meening te deelen, doch om mij de Uwe te doen kennen. Daarna zal ik die met de mijne vergelijken en zien, welke de beste is."

Deze zittingen, die dikwijls eerst om negen uur 's avonds beginnen, omdat de Consul tot dan de dringende dagelijksche zaken heeft moeten behandelen, rekt hij menigmaal tot vijf uur in den morgen. Valt een staatsraad er weleens bij omver, slaapt zelfs de Minister van Oorlog er weleens bij in, dan schudt hij ze wakker en roept hun toe: „Wij moeten wakker blijven, Burgers! Het is pas twee uur. Wij moeten ons salaris verdienen." Weliswaar is hij, nummer één aan deze tafel, ook een der jongsten; hij is nu 30 jaar. Maar in drie veldtochten heeft hij voor honderdduizenden leeren zorgen. Is het beheeren van een leger, dat van de Alpen over de zee tot in de woestijn trok, niet de beste leerschool voor het beheer van den Staat? Ook daar heette het: zorgen voor geld en brood, voor recht, straf en loon, voor rust, gehoorzaamheid en orde.

Nog in den nacht van den Staatsgreep heeft hij twee commissies ter voorbereiding van een wetboek geëischt: dat was zijn eerste daad als Dictator! De chaos ontstond uit een tekort aan wetten. Tot de Revolutie uitbrak, was er in Frankrijk geen voor 't geheele land geldend Recht geweest, toen werd het beloofd, maar zelfs nu, na elf jaren, is het er nog niet. Den eersten zomer stelt hij drie groote juristen aan, vier maanden later is de Code Civil, later

Code Napoléon genoemd, in schets gereed, nu wordt er in den Raad van State over beraadslaagd. Anderhalf jaar later worden de wetten reeds door de Kamer aangenomen.

Alles in dit wetboek, dat na meer dan een eeuw nog geldig is in Frankrijk, tot 1900 in alle veroverde landen, ook ver tot in Duitschland geldig was, waarvan de beginselen nog heden bijna alle burgerlijke wetboeken in Europa beheerschen: alles, wat nieuw en in zedelijk opzicht beslissend is in dezen codex, is revolutionnair recht. Dit boek, waarover de Dictator gedurende vele maanden beraadslaagd en dat hij, in vele strijdvragen beslissend, gevormd heeft, heeft de vaste rationeele beginselen uit de vage omlijning der Revolutie losgemaakt, ze door deskundigen zonder hartstocht laten distilleeren, en zoo gezuiverd ontstond daaruit: menschenrecht. Hierin is geen sprake meer van erfelijken adel, hier is het erfrecht voor alle kinderen gelijk, hier zijn alle ouders verplicht hun kinderen te onderhouden, de Joden gelijkgesteld, het burgerlijk huwelijk geldt voor allen en kan ontbonden worden.

Over dit punt, evenals over alle vragen van het familierecht, heeft zijn Corsikaansch familiegevoel als menschenkenner het langst beraadslaagd: „Wij weten dat echtbreuk geen zeldzaamheid is, doch veel voorkomt, zij is een kwestie van de alkoof.. Deze vrouwen, die om een sieraad of verzen, voor Apollo en de negen Muzen echtbreken, hebben een grens noodig."

Zijn zin voor orde maakt hem tot een volstrekt voorstander van het huwelijk; persoonlijk zet hij zelfs door, dat vrouwen haar mannen in de ballingschap moeten volgen, „want hoe zou men dat kunnen verbieden aan een vrouw, die van de onschuld van haar echtgenoot overtuigd is? Of moet zij terwille van haar overtuiging haar huwelijksrecht, den eeretitel verliezen en zijn concubine worden? Hoevele mannen zijn niet uitsluitend door

hun vrouwen schuldig geworden, en nu zou men haar, die van hun ongeluk de oorzaak zijn, verbieden, het te deelen!" Ook prijst hij het Romeinsche gebruik om bij de bruiloft plechtig uit te spreken, dat de vrouw uit de voogdijschap van den vader in die van den man overgaat. „Dat zou heel goed zijn voor Parijs, waar de vrouwen doen, wat haar goeddunkt; het zal wel niet op allen een uitwerking hebben, maar op enkelen zeer zeker."

Daarom is hij wel voor scheiding, maar voor bemoeilijking der scheiding: „Wat wordt er van den nauwsten band, dien de natuur knoopt, zoo men zich plotseling vreemd tegenover elkaar voelt. Als wij de scheiding niet moeilijk maken, dan zal zoo'n jong ding terwille van de mode, het gemak, — terwille van de woning een man nemen, die heelemaal niet bij haar past. Daarvoor moet de wet haar waarschuwen. Er zijn eigenlijk slechts drie geldige redenen tot echtscheiding: aanval op het leven, echtbreuk en impotentie."

Louter plastische gedachten van den ervaren menschenkenner, wien zijn mathematische begaafdheid toch tegelijkertijd in staat stelt, feiten onder begrippen samen te vatten: bijgevolg een brein, geschapen, om wetten te overdenken, omdat hij door theorie en practijk, door energie en scepsis in evenwicht wordt gehouden. Zijn gedachten over Josephine's vroegere ontrouw en haar huidige trouw, haar levendige, bijwijlen bezorgde belangstelling juist voor deze paragraphen — zooals betrokkenen berichten — maken den tweestrijd in het binnenste van dezen wetgever duidelijk; want terwijl hij reeds overlegt of niet scheiding van de kinderloos-blijvende vrouw eens om politieke redenen noodig zal blijken, beangstigt haar diezelfde gedachte en deze dringt haar heur invloed aan te wenden tot het versterken van het huwelijk door de wet, dat hij voor zich zelf moest trachten losser te maken.

Zoo is het ook een persoonlijk gevoel, dat hem drijft

om het schandaal te vermijden, de eer te redden. Hij verwerpt het oordeel van het gerecht in huwelijksvragen, en stelt daarvoor in de plaats wederzijdsch goedvinden juist om den sluier onaangetast te laten: „Dit is een teeken, dat de scheiding noodig is. Het gerecht zal haar uitspreken, niet omdat, doch alleen wanneer er wederzijdsch goedvinden is." Liever verberge men achter deze formule mishandeling, ondeugd, echtbreuk; de familieraad moet — voegt hij als iemand met een sterk familiegevoel er aan toe — tot de scheiding besluiten, de rechter moet haar alleen bevestigen.

Daarom voert hij ook de nieuwe halve-scheiding in, de scheiding van tafel en bed, steeds echter na geheime overeenkomst, want alleen als zij in 't openbaar hebben gezwegen, zouden de menschen zich later weer verzoenen,— en juist dat: het behoud van het gezinsleven is zijn doel, dat hij als ordescheppende geest, als anti-revolutionnair in staatkundigen zin nastreeft. Zoo sterk leeft deze sociale eisch in hem, dat hij beweert: als de echtbreuk der vrouwen niet door scheiding gestraft wordt, moet dit door de strafwet gebeuren. Waar de grondgedachte door zoo grooten ernst wordt gedragen, verhoogt hij dan ook de leeftijdsgrens voor het huwelijk, die de Revolutie op 13 en 15 heeft teruggebracht, en eischt 15 en 21.

Aan den kinderen wordt alles toegezegd, wat later die eeuw langzaam tot verdere ontwikkeling heeft weten te brengen. Onder het vaderschap van den man, in wiens huwelijk zij zijn geboren, is hun bestaan verzekerd, voor zij het licht aanschouwen. Weliswaar „kan de vader het kind niet erkennen, als hij 10 maanden — hij noemt dit getal — van te voren reeds buitenslands was en bij Marengo heeft gevochten"; doch hij eindigt geheel man van goeden stand, geheel man van de wereld: „De eer aan de waarheid, maar waarom zou ik de eer der echtgenoote opofferen, zoo niemand er voordeel van heeft! Zoo de echtgenoot

twijfelt , van wege de data, dat hij dan toch zwijge: het belang van het kind gaat voor."

Als men voorslaat, het recht der meerderjarige kinderen op onderhoud te beperken, verzet hij zich: „Zal een vader zijn 15-jarige dochter mogen wegjagen? Zal hij, met 60.000 francs inkomen per jaar, tegen zijn zoon kunnen zeggen: Je bent groot genoeg, ga heen en werk? Wie dezen plicht beperkt, zou de kinderen op de gedachte brengen, den vader uit den weg te ruimen." Men wil verder, in revolutionnair tempo, de adoptatie mogelijk maken door een enkele notariëele akte. Daartegen brengt hij in:

„Dat is geen gewone rechtshandeling. Alleen door fantasie zijn de menschen te leiden, anders waren het dieren. Dat is juist de fout der nieuwe wetgeving, dat zij in niets tot de menschelijke fantasie spreekt. Voor vijf groschen per dag of voor een armzalige ridderorde laat een soldaat zich niet doodschieten, — slechts hij, die zijn hart weet te treffen, wekt hem tot geestdrift! Een notaris kan voor 12 francs deze uitwerking niet verkrijgen; daarvoor hebben we een wetshandeling noodig. Wat is adoptatie? Een nabootsen der natuur, een soort van sacrament: het kind uit het vleesch en bloed van een mensch gaat door den wil der maatschappij in het vleesch en bloed van een ander over. Kan er verhevener handeling bestaan? Zij boezemt twee wezens natuurlijke liefde in, die haar niet kenden. Vanwaar moet deze handeling dus komen? Evenals de bliksem, van boven!"

Roederer zegt: „In deze vergaderingen heeft de Eerste Consul een bewijs gegeven van die aandacht en nauwkeurige ontleding, die hij 10 uur achtereen aan hetzelfde onderwerp kon wijden of aan verschillende, zonder dat herinnering of preoccupatie ooit datgene beïnvloedde, wat op 't oogenblik aan de orde was."

Daar zit hij vol eerbied voor de logica en de denkkracht van den 80-jarigen Trouchet, en deze bewondert op zijn

beurt de analyse en het rechtsgevoel van den 30-jarigen Consul, die bij elke verordening twee vragen stelt: „Is het rechtvaardig? Is het nuttig?" Hij wordt niet moede naar vroegere oplossingen te vragen, vooral wat de Romeinen en wat de Groote Frederik als Recht hebben erkend.

Aan deze tafel wordt niet alleen over 37 wetten beraadslaagd, de Consul werpt ook vragen in elke richting op: Hoe komen wij aan brood? Hoe komen wij aan nieuw geld? Hoe scheppen wij een nieuwen zekeren toestand? Terwijl hij van alle ministers nauwkeurige berichten vraagt, belast hij hun arbeidskracht te zwaar, doet echter alsof hij die vermoeidheid niet ziet en, als zij thuiskomen, vinden zij nog brieven van zijn hand, die vóór den volgenden morgen moeten beantwoord. „Overal staat hij aan de spits," schrijft een medewerker, „hij regeert, beheert, onderhandelt, met zijn uitstekend-ingericht hoofd werkt hij 18 uur per dag. In drie jaar heeft hij meer geregeerd dan de koningen in honderd." Iedereen werd ondervraagd in zijn eigen vaktermen, en zoo konden zij, gelijk men vertelt, nooit voorwenden dat zij hem niet begrepen; de technische preciesheid zijner vragen verrast nog den meest verstokten royalist.

Een geheugen, dat hem nooit begeeft: dat is het geschut waarmee hij de vesting van zijn brein verdedigt. Na een ambtelijke inspectiereis brengt Ségur verslag uit over alle versterkingswerken langs de Noordkust. „Ik heb Uw rapport gelezen", zegt de Eerste Consul; „het klopt alles maar van de vier kanonnen in Ostende hebt U er twee vergeten en wel op deze chaussée hier, achter de stad." Ségur vertelt van zijn verbazing, toen hij het onderzocht, want het gaat hier over duizenden overal verspreid staande kanonnen, waarvan hij er twee vergat.

En langzaam wordt de geweldige machine, die tien jaar stilstond of met horten en stooten ging, weer in geregelde beweging gebracht. In de rapporten uit de laatste jaren klaagden alle provincies over gebrek aan zekerheid, rein-

heid, orde, de louis d'or, eenmaal 24 francs, kostte meer dan 8000, de grondfranc van het Directoire was onmiddellijk ook gedaald, de nieuwe rijken hadden staatsgoederen, kloosters, riddergoederen opgekocht, niemand had belasting betaald. Wat doet de nieuwe Dictator?

Twee weken na den Staatsgreep had hij reeds in iedere provincie kantoren voor het innen der belasting ingesteld, want „een zekere toestand en eigendom", zeide hij, „bestaan alleen in een land, waar de belasting niet ieder jaar verandert." Twee maanden later was de Bank van Frankrijk er reeds, in het volgend jaar een nieuw beheer van de tolgelden, van het kadaster, van het boschwezen; de rest der staatsgoederen gebruikt hij om staatsschuldbewijzen terug te koopen, in plaats van ze te verkwisten zooals zijn voorgangers, de rente stijgt van 7 op 17, hij begint schulden en renten af te lossen, vernieuwt de handelskamers, regelt de Beurs, vernietigt de speculatie, die leeft van het waardeloos geworden geld, maakt een einde aan het bedrog van legerleveranciers en officieren, en redt door deze saneering de industrie, die van $^1/_2$ tot $^1/_4$ van haar productievermogen was gedaald.

Het toovermiddel?

Een onbuigzame, onomkoopbare energie aan het hoofd van de zaken, zoo veel mogelijk mannen van dit slag vol energie, ijver en moed aan het hoofd der ministeries, provincies, prefecturen, geen overgeëerfde of op slinksche wijze verkregen sinecuren meer, alleen flinke krachten, zonder acht te slaan op geboorte of partij. Allen, tot den burgemeester toe, worden van boven af benoemd, van bovenaf betaald, „een hierarchie, niets dan Eerste Consuls in 't klein", zooals hij het zelf noemt.

Politieke tegenstanders zijn er niet. „Er kan geen reactie komen", voorspelt hij, „want ik heb noch van het crediet noch van den arm eener partij gebruik gemaakt en ben dientengevolge aan niemand dank verschuldigd. Dezelfde

mannen, die tot voor kort de uitvoerders van misdaden waren, gebruik ik heden voor den opbouw van een nieuw sociaal gebouw. Er zijn goede arbeiders onder hen, het lastige is alleen, dat zij allen bouwmeesters willen zijn. Dat is echt Fransch: ieder acht zich zelf in staat het land te regeeren!" Waar hij zoo er op uit is, alle partijen tevreden te stellen, geeft hij de beide neteligste portefeuilles aan twee schurken, beiden even hoogbegaafd, op politiek gebied elkaars vijanden, wier karakter zich later op noodlottige wijze zal openbaren, en kan dan zeker vragen: „Welk revolutionnair zou niet een staatsorde vertrouwen, waar de Jacobijn Fouché minister van politie is? En welke edelman zou niet kunnen leven onder Talleyrand als Minister van Buitenlandsche Zaken? De een staat aan mijn rechterhand, de ander aan mijn linker. Ik open een breeden weg, waarin voor allen plaats is."

Alle prefecten en generaals ontvangen dit consigne: geen clubs, geen partijen meer. „Wil den Nationalen Gardes en den burgers zoo veel mogelijk voorhouden, dat, indien een stuk of wat eerzuchtigen nog behoefte mochten hebben zich in haat te buiten te gaan, nu de teugels van den Staat in sterke handen zijn, gewoon hindernissen te overwinnen." En het groote manifest, dat hij een paar weken na den Staatsgreep afkondigt, om het volk de nieuwe Constitutie aan te bevelen, besluit met deze eenvoudige en fiere woorden: „De Revolutie is teruggekeerd tot de beginselen, waarmede zij is begonnen. Zij is ten einde."

II

Maar de oorlog niet.

„Na een afwezigheid van 18 maanden in Europa teruggekeerd, vind ik tusschen de Fransche Republiek en Uwe Majesteit den oorlog weer ontbrand. Het Fransche volk heeft mij geroepen tot de eerste plaats in den staat."

Zoo bezweert hij vlak na den Staatsgreep, fier als een vorst, persoonlijk, alsof hij reeds vóór de reis de eerste man in den Staat was, met al de vanzelfsprekende waardigheid, waaraan hij zeker niet het minst zijn geluk dankt, den Duitschen keizer, vóór hij opnieuw tegen hem zal oprukken. Dat is zijn techniek, zoo stelt hij den tegenstander in het ongelijk. Doch deze verroert zich niet. Bonaparte's plan is reeds lang gereed, hij behoeft het slechts uit te voeren.

Allereerst omgeeft hij zich met een Garde, waarvan ieder lid vier veldtochten achter den rug moet hebben: niet minder, maar ook niet meer dan de veldheer. Dan zet hij, terwijl hij Moreau naar den Rijn zendt, voor zich zelf een avontuur in Italië in elkaar. Zou hij nu, evenals vóór vier jaar, langs de kust oprukken: ditmaal zou men hem verwachten! Er moet iets nieuws worden bedacht! Duidelijk zichtbaar voor alle Oostenrijksche spionnen, stelt hij uit de jongste lichtingen een paar werkelijk armzalige reserve-korpsen samen, inspecteert ze en verdraagt met een zwijgenden glimlach den spot der Weensche bladen. Intusschen rust hij 32.000 man, niet meer, maar de besten, uit tot een vermetelen tocht, waarvan niemand iets vermoedt, zooals indertijd bij den Egyptischen veldtocht. Is Hannibal niet over de Alpen getrokken? Heeft hij de bergen niet bevolen te wijken? Ditmaal moet men er met kanonnen overheen. Velt op de bergen de bosschen, holt boomen uit, opdat de loopen daarin kunnen worden neergelegd!

En zoo bestijgt in de lente na den Staatsgreep een leger den Grooten St. Bernard, voor het eerst na tweeduizend jaar. De oude monniken in 't hospitium begrijpen het wonder ternauwernood. De herder, die het muildier van den voor hem vreemden veldheer leidt en hem vertelt van zijn wenschen en zorgen, ontvangt spoedig daarna van een onbekende hand een huis en erf als in een

sprookje. Door het sprookjesachtige van dezen tocht worden de soldaten zelf gepakt, zij vechten er om, de kanonnen te sleepen. Het is hun oude aanvoerder, dien zij volgen, het is hetzelfde Lombardije, dat indertijd als het Beloofde Land zich voor hen ontsloot, geheimzinnigheid, snelheid vergrooten de suggestie van dezen krijgstocht. Zoo niets vermoedend is de vijand, dat de vijandelijke veldheer aan een vriendin in Pavia schrijft, dat zij in geen geval behoeft te vertrekken. Twaalf uur later trekt Bonaparte er binnen.

Toch schijnt de groote slag hem niet te gelukken. Als hij midden Juni in de vlakte de Oostenrijkers voor een beslissing stelt, slaat hun veel sterkere krijgsmacht hem terug. Desaix komt niet met de beloofde reservetroepen, reeds schijnt het een vlucht van het geheele leger te worden, nerveus slaat de veldheer met zijn rijzweep in het stof aan den kant van den weg, terwijl het verslagen leger langs hem heentrekt: „Halt! Wacht! De reserve komt! Nog één uur!" Alles vlucht langs hem heen. Vlucht zoo het geluk? Eindelijk verschijnt Desaix, werpt zich op de verraste overwinnaars, de dragonders stormen ten aanval, de vijand wijkt: de slag van Marengo, die Bonaparte om 5 uur had verloren, won Desaix om zeven, doch hij zelf sneuvelt en de overwinning, die hij behaald heeft, ziet hij niet meer.

Met gewond hart blijft Bonaparte op het slagveld. De beste van zijn generaals is dood, doch erger is: Desaix is overwinnaar geweest, Bonaparte was in werkelijkheid verslagen. Misschien troost het hem, dat hij alleen den veldtocht en het plan tot den slag had ontworpen, dat den ander op het vastgestelde oogenblik toe deed snellen, misschien schiet hem te binnen, dat hij dezen grooten slag, die den veldtocht opent en terzelfder tijd besluit, niet anders gewonnen heeft, dan den 18den Brumaire: verloren en door een ander gewonnen!

En toch is dit in geen der beide gevallen het laatste woord. Want een mijl van de plaats verwijderd waar hij dezen avond aan Bourriene het bericht van den slag dicteert, ligt het punt op de kaart, waarop hij vier maanden geleden zijn speld stak, met deze woorden tot den zelfden vertrouweling: „Hier denk ik ze te verslaan."

Voor vergelijken is er geen tijd. Tot op het laatste oogenblik, tot hij de Alpen in den rug had, heeft de staatsman in den veldheer met Weenen laten onderhandelen, „omdat men oorlog en onderhandelingen tegelijkertijd moet voeren". Nu nog op het slagveld, schrijft hij aan Keizer Frans een tweeden brief:

„De arglistigheid der Engelschen heeft de uitwerking, die mijn even eenvoudige als openhartige poging op het hart van Uwe Majesteit moest hebben, teniet gedaan. De oorlog is werkelijkheid geworden. Duizenden Franschen en Oostenrijkers zijn niet meer.. Het vooruitzicht van een voortzetting zulker verschrikkingen ontroert mijn hart zoozeer, dat ik nogmaals het besluit neem, U persoonlijk te schrijven.. Op het slagveld van Marengo, van lijden omringd, temidden van 15000 lijken, bezweer ik Uwe Majesteit te luisteren naar den roep der menschelijkheid.. Op mij, die dichter bij het krijgstooneel ben dan Uwe Majesteit, rust de plicht U dringend te waarschuwen. Uw hart kan van verre niet zoo levendig ontroerd zijn als het mijne hier. Roem genoeg is Uwen wapenen ten deel gevallen. Gij heerscht over talrijke staten.. Stelt Gij ons in de gelegenheid onze generatie rust en vrede te geven. Indien latere geslachten zoo dwaas zijn elkander te beoorlogen, dan zullen zij na een paar oorlogsjaren wel verstandig worden en in vrede leven."

Deze lange brief, waaruit hier slechts een paar der voornaamste zinnen zijn overgenomen, geniaal als het plan voor den slag, rijk aan gevolgen als de overwinning, stelt voor het eerst zijn verlangen naar vrede in een zuiver licht.

Hij zal een half dozijn dergelijke brieven na beslissende overwinningen nog schrijven. Is nu de veldheer Bonaparte pacifist?

Geenszins, maar hij is geen houwdegen, steeds zijn zijn zenuwen gevoelig voor het beeld van een slagveld gebleven, zijn hoofd sceptisch ten opzichte van overwinningen zonder meer, en hoe vertrouwd en dierbaar hem het leven in het legerkamp ook is, hoewel hij niet daarin is opgegroeid, hoezeer hij het schaakspel van den veldheer liefheeft: de staatsman in hem is sterker. Sinds die in hem ontwaakt is, destijds, toen hij in deze zelfde vlakte voor het eerst, en dadelijk met Koningen en Staten, zich oefende in dat andere groote schaakspel, het spel der onderhandelingen, heeft de vreugde aan het spel van den geest hem gegrepen. Nooit zal hij afstand doen van het zwaard, nooit het stomp laten worden. Doch daarin is hij reeds als de held van Europa bekend en algemeen erkend: hij heeft als 't ware den gouden beker gewonnen en zou dien liever niet ieder jaar opnieuw in de waagschaal stellen.

Ook weet hij, dat Frankrijk weliswaar steeds roem noodig heeft, nu echter rust. Vóór alles heeft het hem noodig, maar hij heeft vijanden in den rug. Nu, als Dictator, kan hij niet, als toentertijd, jaren lang verre zijn. Door zoo veelvuldige motieven gedreven, schrijft hij den Keizer dien brief, die uit de pen van een overwinnaar op het slagveld zijn wedergade wel niet heeft. Dan snelt hij naar Milaan.

Wat zegt Parijs?

Is het eindelijk tevreden? Lijkt het niet op Josephine, aan wier voeten men alle schatten der aarde neer kan leggen en die toch alles slechts genadig aanneemt en steeds nog meer wil? Parijs dweept volstrekt niet met zijn nieuwen meester. „Elf jaar lang", schrijft Roederer in zijn dagboek, „is het opgestaan met deze gedachte: wanneer zullen we eindelijk van de tyrannen zijn bevrijd?

Nu vraagt het zich elken morgen af: Alles gaat goed, maar deze arbeid, dien wij beginnen, dit kapitaal, dit huis, deze boomen, wat zal van dit alles worden, zoo de man omkomt? Niet als generaal is hij aangesteld, doch als staatsman. Zijn overwinningen hebben aller blikken tot zich getrokken, maar eerst zijn staatsmanskunst heeft aller hoop doen geboren worden." Zoo, welwillend, maar ongerust slaat Parijs hem gade. Een enkele voorvoelt de toekomst, hij schrijft hem naar 't oorlogstooneel:

„Generaal, ik kom van de Tuilerieën, ik zal niet trachten U den geestdrift der Franschen en de bewondering der vreemdelingen te schilderen.. Zal het nageslacht het wonder van dezen veldtocht willen gelooven? Welke voorteekenen begeleiden Uw terugkeer! Nooit zijn er keizerrijken geweest, die niet op het wonder waren gegrondvest. En hier is het wonder werkelijkheid."

Napoleon glimlacht, hij denkt:—Die Talleyrand is werkelijk nog meer dan een vleier, hij is een auguur! Maar waarom noemt hij de dingen, die ik nog slechts denk, reeds bij den naam? Speelt hij voor Romein en wil hij Caesar verleiden? Daarnaast ligt echter een andere brief uit Parijs.

Politiebericht van Fouché: Talleyrand heeft onlangs een paar vertrouwde vrienden uitgenoodigd om te beraadslagen, wat er moet gebeuren, in geval den Consul iets overkomt of hij verslagen wordt. Toen is juist bij dat souper de tijding van Marengo komen binnenvallen! — Hij is dus geschrokken? denkt Bonaparte. Wat er nog over was van een geweten, heeft gesproken. Dat zijn nu de vrienden, zoo zijn de vertrouwden! In hun zoogenaamde bezorgdheid brandt het heimelijk verlangen, den meester kwijt te zijn!

Is het een ironisch glimlachen of de zwaarmoedige trek, die bij dit bericht zich om zijn mond legt? Hoog tijd om terug te keeren! Doch daar verschijnt op het tooneel van Scala, dat hij hedenavond bezoekt, de mooie Grassini,

aan wie hij toentertijd zoo standvastig weerstand heeft geboden. Heden zingt zij zich zijn ooren, zijn oogen binnen, en alleen gekwetst, dat hij haar niet eerder tot zich riep, valt de heerlijke Italiaansche den veroveraar van Italië ten deel. Hij draalt ook niet haar voor de Opera mee te nemen naar Parijs, als ster, of als geliefde, blijft nog in 't midden.

Doordat ook in Duitschland de vijand verslagen is, zal het in Luneville tot een schitterenden vrede komen, die de geheele Rijngrens en den wederopbouw der Cisalpijnsche Republiek zal erkennen. Kan men in een veldtocht van een paar weken meer bereiken? Zijn collega's en andere valsche vrienden maken zich gereed hem als held in te halen, van te voren vragen zij zijn oordeel over dit feest. „Ik zal onverwacht in Parijs aankomen", geeft hij met boosaardige dubbelzinnigheid ten antwoord, „en ik wil geen eerebogen, noch de een of andere plechtigheid. Ik heb een te goede meening van mijzelf, om dergelijken onzin te waardeeren. Er is geen andere triomf dan de publieke voldoening."

Iets later klinkt het nog bescheidener, nog fierder: „Ik neem het aanbod, om een gedenkteeken voor mij op te richten aan, de plaats ervoor kan men uitkiezen. Doch laten wij aan het nageslacht over om het te bouwen, als het de goede meening, die gij van mij hebt, zal bevestigen." Reeds nu voelt hij alle beeldstormerij vooruit: hoe na minder dan 20 jaar deze aanbidders-van-nu zijn adelaars in het stof zullen neerhalen!

Met alle kracht zoekt de teruggekeerde Dictator den vrede om zich heen te bevestigen. Hij overtreft zich zelf, want zooals hij vroeger door snelle marschen en geweldige slagen landen aan zich onderwierp, zoo dwingt hij thans door verstandige onderhandelingen met de oude vijanden vriendschap af: twee jaar, nadat hij de teugels heeft gegrepen, heeft Frankrijk vrede met Oostenrijk, Pruisen, Beieren, Rusland, Napels, Spanje, Portugal en tenslotte

ook met Engeland. Want spoedig na den dood van den onverbiddelijken Pitt, vindt hij in de benoeming van den veel verstandiger Fox, een aanleiding om dien uit te noodigen naar Parijs te komen; Fox keert enthousiast over den beroemden Engeland-vreter naar huis terug.

Negen legitieme en bijgevolg zeer legitimistische vorsten hebben de Republiek, die zij tien jaar lang bestreden hebben, erkend. Frankrijk, tien jaar geleden nog een gebouw, bedreigd door inwendige trillingen, door slagen van buiten, is heden de eerste macht van het Continent.

Ja, nu als Eerste Consul — niet als generaal noch als Keizer — voert Bonaparte de Revolutie ter overwinning: midden in Europa, dat op Zwitserland na geheel door koningen en vorsten wordt geregeerd, brengt hij niet alleen den vrede der nieuwe ideeën met de oude machten tot stand, hij dwingt ook, zonder tegenspraak, zijn randstaten, Holland en Noord-Italië, de consulaire staatsregeling te aanvaarden, en Oostenrijk noch Engeland hinderen hem meer, als hij in een ommezien nog Piémont, Genua, Lucca en Elba er bij inpalmt. Terzelfdertijd dringen Duitschland's oudste vorstenhuizen bij het algemeene geschacher op schadeloosstelling der vorsten van den linker Rijnoever aan bij hem, die hen van hun landen had beroofd, en leeren hem geboorte en erfelijkheid, adel en kronen grondig te verachten.

Slechts één leemte is er nog, die hij zal vullen. Toen de Revolutie begon, was Christus door de Rede vervangen, ja deze anti-christelijke gedachte was de meest populaire van alle geworden. Alleen Bonaparte heeft haar dadelijk verworpen, reeds vier jaar geleden in Italië alles voor den Paus gedaan, wat Parijs hem niet wilde toestaan, zich steeds met overleg en ridderlijkheid tegenover de geestelijkheid gedragen, hij wist wel waarom. Nu haast hij zich, na tienjarige vijandschap zijn Staat met de Kerk te verzoenen. Niet omdat hij geloovig zou zijn: „Bij de Turken

6

was ik Mohammedaan, nu word ik Katholiek." Hij voelt, dat deze oudste aller machten niet met het zwaard en niet met den geest is te overwinnen; met haar moet men eenvoudig tot een modus vivendi weten te komen, om voordeel van haar te hebben. „Het Katholicisme hield den Paus in stand", zegt hij later, „en met mijn invloed en mijn gezag in Italië gaf ik de hoop niet op, hem vroeger of later naar mijn hand te zetten. Hoe groot zou dan eerst mijn invloed zijn! Welk een middel tegenover Europa."

Om deze in de oogen van Parijs meest gewaagde onderneming te beginnen, gaat hij zoo ver, zich voor de bisschoppen tot philosoof te degradeeren — het ergste wat hij kent: „Ook ik ben philosoof en weet, dat in geen Staat een mensch deugdzaam en rechtschapen kan heeten, zoo hij niet weet vanwaar hij komt en waarheen hij gaat. Het verstand alleen kan ons dit niet brengen, zonder godsdienst tast men in het duister. De Katholieke godsdienst geeft den mensch een ontwijfelbaar antwoord op de vraag naar zijn oorsprong en bestemming." Met verwondering ontvangt men in Rome de tijding van deze rede; maar welke listeling zou in het Vatikaan niet zijn meester vinden! Want als Kardinaal Consalvi te Parijs komt om te onderhandelen en de Consul hem bij een eerste openbare audientie door scherpzinnigheid overbluffen wil, houdt deze wijze kerkvorst glimlachend stand. Welk een schouwspel voor Taleyrand, die daarbij staat en zwijgt! Intusschen komt men voor ditmaal tot overeenstemming: het coelibaat, de bisschopskeuze door Rome, de oude kerkelijke wetten worden weer ingevoerd, alleen de bezoldiging door den Staat en daarmee diens beslissende invloed blijft bestaan.

Een groot feest in Notre Dame zal het bezegelen; de Consul, die met de waardigheidsbekleeders alleen onder het Te Deum had willen komen, heeft beloofd ook de mis te zullen bijwonen, onder voorwaarde dat hij het Sacrament niet behoeft te kussen „en al die andere fratsen,

die iemand belachelijk maken". Als hij zich dan voor dit feest aankleedt, vraagt hij aan zijn broeder, die er bij staat: „Wij gaan vandaag naar de mis. Wat zegt Parijs daarvan?"

— De menschen zullen naar het stuk kijken en het uitfluiten, zoo het hun niet bevalt.

„Dan laat ik hen door de Garde de kerk uitgooien!"

— En als de grenadiers meefluiten?

„Dat doen ze niet. Mijn oude snorrebaarden zullen Notre Dame evenzeer eerbiedigen, als zij het de moskeeën in Kaïro deden. Zij kijken naar mij en als zij merken, dat hun generaal ernstig is en zich behoorlijk gedraagt, doen zij hetzelfde en zeggen: zoo luidt het voorschrift vandaag!"

III

Nog immer trilt de grond, over acht jaar zou de voor 10 jaar gekozen Consul door een mededinger kunnen worden verdrongen; van de verkiezingen, van de volksgunst hangt hij af, die hij zoekt en veracht. En wat is dat voor een positie in de oogen van vreemde hoven? Is hij slechts president, zooals ginds in Amerika, dan ziet men hem niet voor vol aan. En hij geeft den Senaat een wenk.

Die, steeds gedwee, omdat hij door hem bestaat, neemt het initiatief om den Eersten Consul reeds nu tien volgende jaren na afloop van de eerste tien te waarborgen. Hij is teleurgesteld, geeft de gedachte een stoot, bereikt de formule „levenslang", beroept zich echter daarbij handig als Caesar, op het volk, waarvan alleen alle macht moet uitgaan. Bij de stemming blijken er vier millioen vóór hem, naast een paar dozijn moedige neen-zeggers. Zijn rechten worden uitgebreid: hij sluit nu alleen verdragen met vreemde Staten, benoemt alleen de Senatoren, die weer de Kamers kunnen ontbinden, en verwerft het recht

zijn opvolger te kiezen. Als hij, met deze macht voor oogen, zich zelf met andere Europeesche Staatshoofden vergelijkt, die allen kronen dragen, troost hij zich met de naïeve spitsvondigheid: „Van heden af sta ik gelijk met de andere Souvereinen, want deze zijn het toch ook alleen maar zoolang zij leven!"

Niet alle millioenen, die vóór hem stemden, zijn op zijn hand. In 't hartje van Parijs zelfs vindt de zwierige intocht in het Luxembourg zoo weinig bijval, dat hij naderhand den Minister van Politie toesnauwt: „Waarom hebt U de gemoederen niet behoorlijk voorbereid?"

Fouché: — Wij zijn nog altijd de oude Galliërs, die verzooals het heet noch vrijheid, noch onderdrukking verdragen kunnen.

„Wat moet dat beteekenen?"

— Dat de Parijzenaars in de laatste stappen die U hebt gedaan, Burger-Consul, het verlies der vrijheid zien en een neiging tot de absolute macht.

„Ik zou geen zes weken in vrede kunnen regeeren, zoo ik slechts een schim ware en niet heer en meester!"

— Wees humaan, sterk en rechtvaardig terzelfdertijd, antwoordt de vos, die geen van deze drie dingen ooit geweest is, en spoedig zult gij alles weer veroveren.

„De publieke opinie is grillig. Ik zal haar verbeteren", en na deze kategorische uitspraak draait hij hem den rug toe.

Een dergelijk gesprek van twee minuten is voldoende om Bonaparte tot een besluit te doen komen. Hij ontslaat Fouché, niet omdat hij dezen weggeloopen priester vreest, want hij veracht hem; hij ontbindt het geheele Ministerie van Politie en lijft het in bij dat van Justitie, „om Europa een bewijs van mijn vredespolitiek en de ware liefde der Franschen voor mijn persoon te geven". Men moet aan een dergelijke wijze van spreken wennen, zoo is de mantel zijner politiek. Fouché zelf benoemt hij, om hem onscha-

delijk te maken, tot Senator, en als deze hem bij de afrekening een reservefonds van 1/2 millioen overdraagt, toont Bonaparte zich verrast en geeft hem „als teeken van persoonlijke genegenheid" de helft. In de antichambre glimlacht Fouché en telt er in gedachten alles bij, wat hij niet heeft afgerekend.

Zoo gaat de Consul te werk met een gevaarlijk ingewijde. De publieke opinie weet hij te streelen. Zijn voortdurende zorg geen partij, ook geen mensch dankbaar te moeten zijn, deed hem bij de benoeming het volk raadplegen, even formeel als na den Staatsgreep: juist daarin ziet hij de waarborg, dat de Revolutie is afgeloopen. „Het beroep op het volk heeft het dubbele voordeel, niet alleen de verlenging te bestendigen, doch ook den oorsprong mijner macht te zuiveren: anders zou deze steeds dubbelzinnig zijn gebleven." In deze verklaring zijn reeds de kiemen aanwezig van de gevaarlijke plaats, die hij inneemt tusschen Revolutie en Legitimiteit: een probleem, dat hem tot het einde toe zal verontrusten. Nooit zal hij het geheel meester worden.

Wanneer Bonaparte als een Romeinsch veldheer de macht in den Staat voor zich alleen opeischt, doet hij dat niet als gene, omdat hij door zijn wapenen de machtigste, doch alleen omdat hij de kundigste is. Daarom neemt hij de macht niet van het leger, dat hem liefheeft, doch van het volk, waarvoor hij een vreemde is: tyran wil hij zijn in den diepen zin der Antieken of van den Pruisischen Koning, doch hij wil het zijn op democratische basis, volgens de vrije beslissing van het volk, dat zijn macht aan hem overdragen zal. Wel erkent hij de zwakheid van een dergelijke fictie, doch de tijdgeest dringt die aan hem op. Het grondbeginsel der Omwenteling, de macht niet aan den erfgenaam, doch aan het talent te geven, kan Bonaparte niettemin ongevreesd ten zijnen gunste citeeren, want wie heeft in den Staat meer talent dan hij! Inplaats echter van voldaan te zijn over den oorsprong dezer macht

— van zijn aanstelling via overwinningen en het sluiten van vele vredes tot het daadwerkelijk grijpen der teugels — vertroebelt hij dezen verheven oorsprong door volksstemming onder zedelijken dwang — en gelooft dien dan nog te zuiveren! Zoo Bonaparte de Revolutie al redt, hij doodt de Republiek.

Deze gedachten komen niet voort uit koelbloedige politiek, slechts uit zijn antiek-gestemde ziel. Het is hetzelfde, wat hem naar het Oosten lokt, hetzelfde, waardoor hij bij den Staatsgreep voor de Kamer in de war raakt. „Jij behoort tot de mannen van Plutarchus", had de eerste, die den jongeling doorgrondde, gezegd. Democratisch in den zin van volksregeering, is Bonaparte in geen enkel opzicht. Wat hem ontbreekt, zijn tijden, zooals de Oudheid, waarin het genie zich niet achter Kamers moest verschansen waarin het op eigen gezag bevelen en heerschen mocht — of Azië, waar nog heden ten dage één enkele beveelt. In zijn werkkamer in St. Cloud zet hij twee bustes: Scipio en Hannibal. Romeinsch Keizer of Kalief: niets anders paste bij zijn wezen. Beide machtsidealen zal hij najagen.

Vooreerst fascineert hem het antieke. Dadelijk na den Staatsgreep zijn de Bourbons met naiëve openhartigheid naar hem toegekomen, de broeder van den onthoofden Koning, heden graaf van Provence, eenmaal zal hij Lodewijk XVIII heeten, had den zoon der Revolutie verzocht, als eerlijke vinder tegen hooge belooning de verloren kroon bij hem af te geven, en dat deed hij tot driemaal toe. Eerst op den laatsten brief antwoordt de Consul:

„Mijnheer, ik heb Uw brief ontvangen en ik dank U voor de eervolle dingen, die U mij daarin toevoegt. U moogt Uw terugkeer niet wenschen, die zou 100.000 menschenlevens kosten. Offert Uw eigenbelang aan de rust en het geluk van Frankrijk, de Geschiedenis zal U daarvoor danken. Voor het ongeluk Uwer familie ben ik niet on-

gevoelig.. Met genoegen zal ik bijdragen tot Uw welzijn en rust in Uwe eenzaamheid. Bonaparte."

In zooveel hoofsche welbespraaktheid, die alle ironie verzoet, meent men den geboren prins te herkennen, daarentegen den onhandigen parvenu in dien Bourbon, dien werkelijk takt noch opvoeding hebben geleerd, dat men bij zijn tegenstander laat aankloppen, in plaats van zich door een reeks onbeantwoorde brieven openlijk te compromitteeren.

Geheel anders ontvangt de Consul de Royalisten uit de Vendée: die wil hij voor zich winnen. Zij hebben hem zelfs eerst in 't geheel niet herkend, toen zij, na lang wachten, den fatalen man eindelijk naar zich toe zagen komen in zijn oude groene uniform en met zijn onverzorgde haren.

„Schaart U onder mijn vaandel, mijn regeering zal die, van de jeugd en den geest zijn!.. Gij hebt dapper gestreden voor Uw prins.. Maar de prinsen hebben zelf niets voor den roem gedaan. Waarom waren zij dan niet in de Vendée? Daar was hun plaats!"

— De politiek hield hen in Londen vast, zeggen de edellieden.

„Dan hadden zij zich in een visschersboot moeten werpen, roept hij hartstochtelijk uit en volgens hun verhaal, „met een stem, die diep uit zijn maag scheen te komen". Ja mijne Heeren, diep uit zijn maag! In deze zinswending steekt een stuk wereldgeschiedenis, nog warm, nog geheel doorvoeld; zoo mag de vermetele spreken, die op een klein fregat in de stormachtige Middellandsche Zee door de vijandelijke vloot voer om de kusten der macht te bereiken. Hoort gij hem vleien en dreigen, den jongen toovenaar, die zijn werelddeel op den kop zet?

„Wat wilt ge zijn? Generaal of prefect? Gij en de Uwen kunt worden, wat gij wilt, als gij U bij mij voegt! — Niets? Is het dus een schande de uniform te dragen, die Bonaparte draagt?.. Indien gij geen vrede sluit, zal ik met 100.000

man tegen U oprukken en Uwe steden in brand steken!"

— Dan zullen wij, zegt de Graaf met vaste stem, Uwe kolonnen in een guerillaoorlog vernietigen.

„Gij bedreigt mij!" roept hij uit, „met vreeselijke stem", doch na een zakelijk antwoord wordt hij dadelijk weer kalm. Vol weerzin en zonder resultaat verwijderen de graven zich, zijn vreemd accent heeft hen verward en zijn „razende fantasie, die hem de zaken door elkaar doet halen, zoodat men hem niet gemakkelijk volgen kan en naar veel moet raden".

Doch terzelfdertijd lokt de Consul veel emigranten tot zich en ontwapent ze, terwijl hij voor hen zorgt: 40.000 families keeren dadelijk terug. Tegelijkertijd ontvangt hij Jacobijnen, hoewel deze „met hun metaphysica twintig regeeringen bederven". Van het groote, democratische centrum voelt hij zich zeker, daar dit zich onder hem zeker voelt, omdat Parijs niet langer op een burgerlijk legerkamp gelijkt, omdat hij als een landsvader alles doet wat den socialen nood verdrijven kan.

Uit de verordeningen aan de Overheid:

„Wanneer het zoo koud wordt als in 1789, moeten in kerken en hallen vuren worden aangemaakt, om velen te kunnen verwarmen." — „De winter zal streng worden, het vleesch duur, wij moeten werk vinden voor Parijs. Laat het werk aan het Ourcqkanaal, aan de Quai Desaix voortzetten, de zijstraten plaveien" enz. — „Eigenlijk moesten alle bedelaars gevangen genomen worden, doch dat zou barbaarsch en belachelijk zijn. Men moet hen arresteeren, om hun werk en brood te verschaffen. Wij hebben dus meerdere huizen van toevlucht noodig voor iedere provincie." — „Er zijn vele schoenmakers, hoedenmakers, kleermakers en zadelmakers werkeloos. Treft maatregelen, dat dagelijks 500 paar schoenen worden gemaakt." Tegelijkertijd aan den Minister van Oorlog, dat extra-bestellingen voor tuig ten behoeve der artillerie

moeten worden gedaan; tegelijkertijd aan den Minister van Binnenlandsche zaken: „Wij moeten werk verschaffen, vooral in deze maand vóór de feestdagen. Geeft een opdracht dat in Mei en Juni 2000 arbeiders uit St. Antoine stoelen, commodes, fauteuils vervaardigen.. Ik verwacht Uw voorstel morgen, opdat men dadelijk kan beginnen."

Hij leest een verordening, dat niemand in zijn werkpak den Jardin des Tuileries mag betreden, trekt ze in en staat dit uitdrukkelijk toe. Hij leest, dat men de leeskabinetten wil sluiten: „Dat zal ik nooit dulden! Ik heb persoonlijk de weldaad ervaren, een warme kamer te weten, waar men de kranten en brochures van den dag vindt. Ik kan niet anderen, die in dezelfde omstandigheden verkeeren, van dezen steun berooven." In het Théâtre Français laat hij Zondags het geheele parterre goedkoop verkoopen, „opdat het volk ook daaraan kan deelnemen". Speelholen verbiedt hij door 't geheele land, want „zij zijn de ruïne der huisgezinnen; hen dulden zou beteekenen: een slecht voorbeeld geven".

Door zijn nieuwe schoolwetten brengt hij in het geheele land volks- en burgerscholen, lycea en vakhoogescholen tot stand, met 6000 vrijplaatsen, waarvan een derde voor de zoons van hen, die zich verdienstelijk hebben gemaakt. Na drie jaar heeft Frankrijk 4500 volksscholen, 750 Hoogere Burgerscholen, 45 Lycea. Hij eert het Instituut, door een derde deel van zijn eerste Senatoren uit hun midden te kiezen. Hij laat door het Ministerie zich een lijst geven van „onze tien beste schilders, onze tien beste beeldhouwers, componisten, musici, architecten, evenals de namen van andere kunstenaars, wier talenten verdienen te worden ondersteund", en bestelt groote muurschilderingen met motieven uit zijn veldslagen. Ja, in deze voor het staatsbelang pasklaar gemaakte aesthetica heet het zelfs: „Men beklaagt zich, dat wij geen

literatuur hebben? Dat is de schuld van den Minister van Binnenlandsche Zaken!"

Indien hij op deze wijze alle beroepen door welstand tot rust tracht te brengen, waar blijft dan in dit eerzuchtige volk de roem? Als wij noch oorlog voeren, noch een Hof er op na houden, waar is dan de speelgrond voor onze ijdelheid? En hij stelt de Orde van het Legioen van Eer in.

Daarmee vangt hij meteen aanhangers, want wie den plechtigen eed heeft afgelegd, dat hij iedere poging tot herstel van den feudalen regeeringsvorm zal bestrijden, die zal niet zoo licht tegen Bonaparte zijn. Bovendien is dit geen Club voor officieren, zij is van den aanvang af veeleer voor ieder bedoeld, die zich door werkelijke verdienste onderscheidde. Daarom maakt hij een natuurvorscher tot Grootkanselier en kan, als hem in den Raad van State waarschuwend wordt gewezen op de verwantschap van deze dingen met die welke afgeschaft zijn, met diepen ernst antwoorden:

„Ik betwijfel, of er ooit een republiek zonder onderscheidingen heeft bestaan: zoo men dit kinderspeelgoed noemt, nu goed, daarmee vangt men dan volwassen mannen. Tot volkstribunen zou ik niet zoo spreken, in een Raad van geleerden en staatslieden moet ik het doen. Ik geloof niet, dat het Fransche volk vrijheid en gelijkheid liefheeft, zijn karakter is in deze decennia niet veranderd. Nog altijd is het als zijn voorvaderen ijdel en lichtzinnig, alleen toegankelijk voor één gevoel, de eer. Daarom zijn onderscheidingen noodig.. De soldaten moet men door roem en belooning omkoopen. Hier is een nieuw soort geld, van andere waarde dan het gewone. De bron ervan is onuitputtelijk. Alleen dit geld kan de belooning vormen voor daden, die voor verheven gelden boven iedere belooning."

In deze veelbeteekenende woorden hoort men het ruischen van drie bronnen in zijn ziel: menschenverachting, gevoel

voor het volk en de kritiek van den vreemdeling die een nieuw vaderland heeft gekozen.

IV

Op Kerstavond rijdt de Consul naar de Opera, in het tweede rijtuig volgt Josephine met haar dochter, in een nauw straatje staat een vrachtwagen zonder paard, er wordt stilgehouden, de wagen weggeschoven, de koetsier rijdt snel verder: nauwelijks is hij voorbij, of op dien wagen ontploft een helsche machine. Zij doodt ongeveer 20 voorbijgangers, maar niet den Consul in het eerste rijtuig, noch de zijnen in het tweede. De eerzucht van den koetsier, die op tijd wilde zijn, heeft hem gered. Wanneer de Consul de loge binnenkomt, zegt hij tot zijn omgeving: „Die kerels hebben me in de lucht willen laten vliegen. Geeft mij het tekstboekje". Haydn's nieuwe „Schöpfung" wordt gespeeld; de Consul schijnt volmaakt rustig.

Doch onder het ruischen der muziek, die hem anders alle plannen en gedachten doet vergeten, werken vandaag zijn hersens in een razend tempo, terwijl hij over de oorzaken en vooral de gevolgen nadenkt. Wie „die kerels" zijn, radicalen van links of van rechts, kan hem weinig schelen, doodsvijanden — hij weet 't — heeft hij overal. Van welke partij hij ze heden noodig heeft: dat is de vraag. Voor hem als staatsman laat het geen twijfel. Ware het gelukt, dan had de aanslag voor Frankrijk onmetelijke gevolgen gehad; hij is besloten, de gevolgen der mislukking niet geringer te maken, ja, door dit gelukkig toeval geheel het machtsvraagstuk op te lossen, en wel dadelijk.

Want als den volgenden morgen de corporaties hem geluk komen wenschen en allen het erover eens zijn, dat het slechts Royalisten kunnen zijn geweest, houdt hij opgewonden vol, dat zij zich allen vergissen: „De September-

mannen zijn het geweest, de intellectueelen, die onderofficieren der Revolutie, die een levendige fantasie bezitten en meer beschaving dan de groote menigte, doch die met haar leven en de arbeiders ophitsen!" Als dan in den Raad van State de oprichting van speciale rechtbanken en aanvullende artikelen worden voorgesteld, werpt hij dit alles overhoop door den hartstochtelijken gloed zijner rede:

„Mis, mijne Heeren! Of men doet niets en vergeeft den zondaars, zooals Augustus — of men neemt afdoende maatregelen, die de sociale orde eindelijk garandeeren.. Hier is een gewoon strafproces niet voldoende, over deze aangelegenheid moet men als staatsman beslissen.. Bloed moet er vloeien! Er moeten even veel schuldigen gefusilleerd worden als er onschuldige menschen zijn omgekomen. Verder moeten 200 mannen uit deze bende woedende wolven worden gegrepen en verbannen. Deze menschen wachten steeds slechts op het oogenblik, zich op hun prooi te werpen. Aan de philosophie hebben wij alle ellende te danken!"

De oude Trouchet schudt het hoofd: emigranten en Engelschen zijn het geweest, die zijn overal aan het werk en ook hier.

„Wat!" roept de staatsman hartstochtelijk uit. „Moet ik edellieden of geestelijken verbannen? In de Vendée is 't rustig en de dienaren van den meest verbreiden godsdienst op aarde, verbant men niet. Ik zal alle leden van den Raad van State moeten ontslaan, want op twee of drie na gelooft gij immers allen aan een aanslag van Royalisten. Houdt men ons dan voor kinderen? Moet ik soms verklaren, dat het vaderland in gevaar is? Heeft Frankrijk sedert de Revolutie ooit in beteren toestand verkeerd, was het leger ooit zegevierender, rustiger het land? Dat mag ik wel, dat mannen, die men nooit onder de ware vrienden der vrijheid heeft gezien, plotseling ongerust

over haar zijn! Meent niet U zelf te kunnen redden, door te zeggen: ik heb de patriotten in den Raad van State verdedigd. Dat kunt ge in de galante salons vertellen, maar niet in den Raad der meest verlichte mannen van Frankrijk!" Bruusk heft hij de zitting op. Begrijpen de raadsleden hem?

In geen enkel opzicht uit zich in deze opwinding een beleedigde levensdrang, want die zou juist den werkelijken dader opsporen en zich op hem wreken. Het is alles staatkunde. Wien in het binnenland jagen wij schrik aan? Wien stellen wij in 't buitenland gerust? Zoo vraagt de Consul, daarnaar handelt hij. Ook persoonlijk voelt hij zich slechts veilig door drakonische maatregelen: „Eerst toen ik destijds de volksleiders uit de groote steden liet verbannen", zegt hij later, „begon ik rustig te slapen. Ik ben niet bang voor een samenzweerder, die om negen uur opstaat om een schoon hemd aan te trekken!"

Terzelfdertijd doet een anonieme brochure „Caesar, Cromwell en Bonaparte", die de Minister van Binnelandsche Zaken heeft doorgelaten, en waarin het erfelijk koningschap geëischt wordt, hem in toorn ontbranden. Wie waagt het zijn geheimste gedachten openlijk aan de menigte bloot te leggen en dan nog aan te bevelen bovendien! Wanneer een vertrouweling vindt, dat dit geschrift zijn plannen te vroeg onthult, weerspreekt hij hem niet. Maar vreeselijk zijn de gevolgen dezer beide aanslagen, op zijn lichaam en zijn geest, voor de vrijheid. Een vijfde gedeelte van het Tribunaat en van de Kamers wordt, zij 't ook onder beroep op de een of andere paragraaf, afgezet, Constant, Chénier en andere uitgesproken democraten worden opzij gedrongen, 61 van de 73 kranten verboden, ieder vlugschrift, ieder tooneelstuk aan censuur onderworpen. Als de Raad van State hem herinnert aan de vrijheid van drukpers:

„Gelooft U, dat men in deze omstandigheden vergaderin-

gen kan toelaten?.. En is niet elke journalist een redenaar, vormen zijn abonné's niet een echte Club?.. Laster lijkt op een olievlek, hij laat altijd sporen achter.. In Engeland, dat is iets anders, daar is de regeering oud, maar hier is zij nieuw! Steeds zou men voortgaan met allerlei slechts over mij te schrijven, bijvoorbeeld, dat ik uit angst voor vergiftiging dagenlang niets eet!.. De partijen worden alleen dan in toom gehouden, zoo zij geen slagveld meer hebben."

Juiste motieven, doeltreffende maatregelen.. maar de vrijheid des geestes staat treurend aan de poort en ziet met geboeide blikken naar de macht.

V

De man, die dat vlugschrift doorliet, misschien wel schreef en zoo den Eersten Consul zwaar heeft benadeeld was dezelfde, op wiens schouders hij den 18den Brumaire omhoog klom, die hem feitelijk gered heeft, zijn broeder Lucien. Deze meest begaafde zijner broeders, zes jaar jonger, die op jeugdiger leeftijd dan Napoleon, hoewel door zijn naam, het tot een hooge sport op de ladder der eerzucht brengt, eischt voor zich de hoogste. Onder de overschaduwing van diens genie, onder zijn bescherming, ja onder zijn toegenegenheid, lijdt de jongste nu meer dan later onder zijn toorn. Voortdurend heeft hij die scène op den dag van den Staatsgreep voor oogen, voortdurend voelt hij zich als degeen, die den broeder aan de macht heeft geholpen: hoe kan hij hem dan gehoorzamen!

En toch, juist dat moet hij. Spoedig na dien dag is hij Minister van Binnenlandsche Zaken geworden, dat wil zeggen een orgaan, dat zijn voedsel ontvangt van de centrale hersens. Moet hij niet alles, wat van dezen chef komt, eerst kritisch in zijn handen omdraaien, om te zien of hij het niet beter zou kunnen? Vijand van Josephine,

wordt hij de vijand van haar vertrouwelingen: zoodoende wordt hij een tegenstander van Fouché, die, zoodra er iets gebeurt, als de publicatie van dat vlugschrift, met welgevallen de schuld op den Minister van Binnenlandsche Zaken schuift.

Lucien, van nature zonder scrupules en amoreel als zijn broeder, doch zonder diens vermetel en afwegend verstand, op hem gelijkend, doch bijna met de trekken van een misdadiger, steeds knipoogend en glimlachend, in alles de kopie van Napoleon, één graad meer avonturier, eenige graden minder staatsman: Lucien, op zijn 25e jaar machtig en toch verbitterd, wordt door zijn trots slechts nog sterker naar 't avontuur gelokt. Eerst trouwt hij met de dochter van een herbergier, dan verkoopt hij monopolies, speculeert in graan, leeft verkwistend inplaats van te werken, koopt het schoonste slot in den omtrek, richt het in, verbouwt het, richt het opnieuw in, geeft overladen feesten, speelt comedie, maakt gedichten: alles uit den half-bewusten drang den broeder, dezen broeder in den schaduw te stellen.

Het moet tot een strijd, tot een breuk komen: Lucien werpt zijn chef voor de voeten, dat deze alleen door hem den Staatsgreep heeft gewonnen. Doch de ander, die hem in zijn toorn 't liefst zou verbannen, ontzet hem alleen uit het Parijsche ambt, om aan zijn finantieele schandalen een einde te maken, benoemt hem tot gezant te Madrid, waar zijn handigheid veel nadeel toebrengt aan Engeland en waar tegelijk nieuwe milloenen zijn zakken binnenstroomen. Weduwnaar geworden, keert hij spoedig terug, huwt zijn geliefde, een schoonheid van een reputatie niet veel beter dan vroeger die van Josephine. Over dezen stap ontsteekt de Eerste Consul eerst recht in woede: hij had van hem een politiek huwelijk noodig.

Ook Joseph, man van de wereld en bonhomme, begint zich met zijn steeds hoogeren rang en stijgend vermogen, hem

door den broeder verschaft, aan te sluiten bij de sceptici, laat uitkomen, dat hij omgaat met Madame de Staël en haar kring, spreekt kritisch over den Consul. Het is hem niet meer genoeg gezant in Rome te zijn, President der Italiaansche Republiek, Kanselier van den Senaat te worden, wijst hij van de hand; hij kan 't niet afleeren zich als de oudste, als hoofd der familie te voelen.

Lodewijk is nog onvast, een dichter steekt in hem, een jarenlange liefde koestert hij voor een verwante van Josephine doch allerminst voor haar dochter, die zij hem tenslotte geeft, en na vele jaren zal hij deze liefde nog bezingen. De jongste, Jérôme, goedhartig, lichtzinnig, wordt door zijn broeder met vaderlijke gestrengheid opgevoed: „Ik zend U den burger Jérôme Bonaparte, die bij de marine moet worden opgeleid. Zooals U weet, moet hij met strengheid worden aangepakt. U moet de meest stipte vervulling zijner beroepsplichten van hem eischen."

Ook de zusters, die hij met goud en eer overlaadt, zijn hem weinig dankbaar en vragen steeds meer. Daar is Elisa, die met haar lieveling Lucien Parijs met haar dwaasheden amuseert, in rose tricot bij het dilettantentooneel optreedt, totdat de Consul hun toebuldert: „Dat is ongehoord! Terwijl ik mij afbeul, om zedelijkheid en fatsoen weer ingang te doen vinden, vertoonen mijn broers en zusters zich bijna naakt op het tooneel!" Wanneer hij zijn rug heeft gekeerd, lachen zij en doen toch wat hun belieft. Caroline, die met generaal Murat is getrouwd, wikkelt reeds nu hem en Bernadotte's verwanten in intriges tegen den Consul, die weliswaar niet aan het licht, maar hem wel ter oore komen, zoodat hij knarsetandend zegt, dat Murat verdiende gefusilleerd te worden.

Pauline, die er niet rouwig om is, haar man op een kolonialen veldtocht te hebben verloren, nu door haar tweede huwelijk Vorstin Borghese in Rome, is nu en blijft met haar cynische onschuld den broeder het naast, en wanneer

haar grenzelooze losbandigheid zijn goeden naam in opspraak brengt, en hij haar vermaant, is er in zijn toon toch altijd iets van toegevendheid. Oom Fesch, eerst geestelijke, daarna legerleverancier, gaat nu mee met de politiek van zijn neef, daar deze hem tot aartsbisschop en zelfs tot kardinaal laat benoemen. Allen hebben den machtige noodig, om luister en rijkdom naar zich toe te halen, hun leven te verfraaien, alles te genieten, waarvan zijn bovenmenschelijke arbeid hem zelf verre houdt.

Zijn moeder alleen houdt zich op den achtergrond. Hoewel zij thans evenmin als vroeger met Josephine is ingenomen, hoewel zij een Corsikaansche blijft en haar dialect niet verandert, roept hij haar dadelijk na den Staatsgreep tot zich om bij hem in de Tuilerieën te komen wonen. Zij weigert, blijft in Joseph's huis, en als zij bij de eerste groote parade, die hij houdt op de binnenplaats van het paleis, naast de hoogste dienaren van den Staat op het balcon verschijnt, is zij heel eenvoudig, geheel in 't zwart gekleed en toch fierder dan de mooi-aangedane Josephine naast haar. Zij alleen wantrouwt al dat geschitter: de wisselvalligheden des levens hebben haar wijs gemaakt en wie in prijzende woorden van haar grooten zoon en diens macht tot haar gewaagt, antwoordt zij in haar gebrekkig Fransch: „Pourvou que cela doure!"

Waar vinden deze familiedrama's hun oorsprong, waarvan er enkelen als een klucht, andere tragisch zullen eindigen?

In Napoleon's hart. Had men hier eenvoudig met een parvenu te doen, dan had hij, zoo zijn familie bij hem op een aandeel in zijn geluk aandrong, onwillig of met een genadevol gebaar, in elk geval dit dozijn mannen en vrouwen verborgen gehouden en ver van 't tooneel van zijn arbeid, om een oorsprong, dien hij uit nationaal oogpunt moest verloochenen, te bedekken. Hoe nu? De moeder van een Fransch Dictator, die slechts den mond heeft

open te doen om alle nationalisten aan zijn vreemde afkomst te herinneren! De zuster van een man, gelijk staande met koningen, die de dolste dingen uithaalt ten aanschouwen van een monarchistisch werelddeel, dankbaar, op de slechte zeden in de omgeving van den parvenu te kunnen wijzen! Broeders, die een corruptie bestendigen, tot welker vernietiging de Revolutie was begonnen! En dit alles in Parijs, de klassieke plek van ironie en kritiek!

Maar niet alleen, dat hij ze duldt, steeds opnieuw roept hij ze tot ambten, eerebaantjes, tot vertegenwoordigende functies.

Het is allereerst het Italiaansche bloed, vooral van het eiland, dat, gewend aan patriarchale gebruiken, de opkomst van het geslacht bestreeft en haat en wraakzucht tegen andere geslachten van het kleine eiland koestert: overleveringen, ouder dan in menig koningshuis en, evenals daar, opgeweld meer uit trots en eerzucht,dan uit verlangen naar bezit.

Met dit aangeboren verwantschapsgevoel treft samen en kruist zich het diep verlangen van den veroveraar, datgene, wat hij door zijn genie en de fortuin bijeengaarde, te behouden voor zijn geslacht. Een noodlot, waarachtig tragisch, omdat het door het meest verborgen gevoel zijner ziel bepaald en daardoor onvermijdelijk is, maakt juist dezen mensch kinderloos. De vrouw, tot wie hartstocht hem lokte, die vroeger aan twee gezonde kinderen het leven heeft geschonken, blijft nu in dit tweede huwelijk onvruchtbaar en deze tekortkoming, zonder welke de geschiedenis van Europa een ander verloop zou hebben gehad,is blijkbaar een gevolg van dezelfde vaardigheid in de liefde, hetzelfde losbandige raffinement, waarmede zij Bonaparte won en een tijdlang betooverde. Want toen zij hem ontmoette, was zij eerst even in de 30, en naderhand heeft hij bij andere vrouwen drie zonen verwekt. Hij heeft nu een wettigen erfgenaam noodig, desnoods een erfgename. Dat Josephine hem juist in dit

eene opzicht, waarin hij haar noodig heeft,in den steek laat, heeft over het lot van zijn arbeid beslist.

Kon het bij zulk een machtsvolheid wel anders zijn? Reeds in het eerste jaar roert Roederer het groote thema aan: —Wie wordt Bonaparte's opvolger? vragen de Royalisten. Wanneer U morgen sterft, wat moet er dan van ons worden? U moet ons een natuurlijken erfgenaam aanwijzen.

„Wat U daar zegt is geen krachtige politiek,"

— Frankrijk zou rustiger zijn, wanneer het Uw natuurlijken opvolger kende.

„Ik heb geen kinderen."

— U zoudt er een kunnen aannemen.

„Dat beantwoordt niet aan den nood van het oogenblik. Ik zie slechts den uitweg, dat de Senaat iemand benoemt, die mij vervangen zal. Van deze keuze mogen alleen drie Senatoren en ik op de hoogte zijn. Maar wien te kiezen?"

— U moest zelf een twaalfjarigen jongen kiezen.

„Waarom een kind?"

— Opdat het een man worde naar Uw geest, dien U kunt opvoeden en liefhebben."

Ten slotte in 't nauw gedreven, roept de Consul hem deze fraze toe: „Mijn natuurlijke erfgenaam is het Fransche volk!"

Hier spreekt geen grijsaard, het is een dertigjarige, voor tien jaar gekozen ambtenaar: zoo duidelijk heeft hij reeds nu de monarchie voor oogen, maar het tijdstip is te gevaarlijk en dit schrikt hem dan nog af. Als hij later naar een erfgenaam omziet, vindt hij slechts zijn broeders. Voor alles, wat hij hun schenkt, zullen zij hem den erfgenaam geven, dien hij niet heeft en dien hij toch minstens uit het bloed van een Bonaparte wil telen. Vandaar zijn toorn tegen Lucien: niet omdat hij met een vrouw van slechten naam, maar met eene zonder naam trouwde, eischt hij diens scheiding, om hem vorstelijk uit te huwelijken.

Doch de ander verzet zich, niet zoozeer uit genegenheid voor de vrouw, die hij overigens liefheeft, als wel uit wraak tegenover den almachtigen broeder: want wat zou de eerzuchtige Lucien niet opofferen om zelf alle macht in handen te krijgen! Als na een stormachtige scène Bonaparte Josephine's kamer binnenkomt, verraadt zijn stem de opwinding, als hij zegt: „Het is voorbij! ik heb Lucien weggejaagd!"

Vandaar tevens de jarenlange strijd met Lodewijk, in wien Josephine de redding van haar eigen stam ziet: hij kan Hortense, haar dochter, niet uitstaan, zij hem nog minder, want zij heeft een ander lief; desondanks zet de moeder het huwelijk door en werkelijk wordt de zoon uit deze vermenging Napoleon's lieveling en tot erfgenaam bestemd. Onmiddellijk gaan de zusters intrigeeren. Zij strooien het gerucht uit dat Napoleon zelf de vader is. Het geheele verband dezer familie, door Europa om haar geluk benijd, gaat door dit probleem in scherven. De moeder zelf kiest partij voor den tot het huwelijk gedwongen, zoo goed als voor den om zijn koppigheid verdreven zoon; zij volgt Lucien naar Rome. Daar is zij gelukkig, ver van de schitterende ster uit haar schoot,daar kan zij leven alsItaliaansche, rijk, verkeerend met de eerste families van Rome, door den Paus vorstelijk ontvangen.

Maar als hij zich eens van Josephine liet scheiden? De zusters, die „de Oude" haten, doen wat zij kunnen en brengen hem met bekoorlijke vrouwen in aanraking. Hij, wiens leven met haar rustiger wordt,naarmate zij veroudert, en die haar vriendschap noodig heeft, is niet kieskeurig meer en achtereenvolgens neemt hij een paar knappe actrices, daarna de een of andere „lectrice" zijner zuster tot maîtresse, voor een paar avonden, een paar nachten.

Madame Georges, die evenals ieder ander, bang voor hem is, vindt „een vriendelijk, inschikkelijk man", die met haar speelt, zich verstopt, haar bij het uitkleeden

helpt, zich schikt naar haar „kinderlijke grillen", maar Josephine, zoo heet zij ook, noemt hij haar toch niet, hij doopt haar in zijn moedertaal Giorgina, en als hij zich haar levensgeschiedenis laat vertellen, let hij goed op en knikt, want hij heeft vooruit informaties ingewonnen en is blij, dat zij niet loog.

Soms zien de bedienden den Consul 's avonds op zijn kousen een geheime wenteltrap opgaan, naar de mooie Duchatel, teer, slank, blond, zooals het zijn type was. Met deze hofdame zijner vrouw legt hij 's avonds graag een kaartje, spreekt onderwijl over erotische dingen, terwijl de beangstigde Josephine van de andere speeltafel zijn woorden tracht op te vangen. De hofdame verdwijnt, hij volgt haar, vindt haar in het afgesproken vertrek, de echtgenoote houdt het niet langer uit,volgt beiden,rammelt aan de deur:woedend staat hij nu voor haar, den volgenden dag wordt over scheiding gesproken, doch haar bekoorlijke tranen brengen hem spoedig tot andere gedachten.

Doch deze avonturen komen slechts sporadisch voor, steeds leeft hij onder den druk van zijn werk en tevens is hij op zijn hoede door het vaste voornemen, de zonden der koningen, hun roekelooze verkwisting ten bate hunner minnaressen, maar vooral haar invloed op de staatszaken te vermijden. Voor het liefdesspel is hij te vroeg oud en met diepe ontroering leest men in een vriendenbrief van den 30-jarige: „Mijn oude hart, dat nu de menschen kent".

Josephine, die nu, evenals hij vroeger om haar, voortdurend angst om hem heeft, klampt zich vast aan haar kleeren, haar hoeden, haar bijouteriën, is verkwistender dan de laatste koningin en blijft zoozeer „galante vrouw", dat zij zelfs nu, als eerste Landsvrouwe, aan haar kamermeisje vertelt, wanneer de Consul 's nachts bij haar is geweest. Haar vergeeft hij veel. Als zij soms naast het bed zit van den vermoeiden man, hem met haar heerlijke alt het een

of ander voorleest, dan dankt zijn blik de vriendin. Ja, hij heeft conservatieve neigingen, deze man der Omwenteling, en daar hij al bijna nooit scheiden kan van een generaal, van een ambtenaar, hoe zou hij dan van deze vrouw kunnen scheiden, die hij, met al hare fouten, liefheeft!

In het geriefelijke Malmaison, waarin zij hem anno Egypte met haar Hippolyte bedroog, is hij met Eugène en Hortense, met Bourrienne, Rapp en een paar literatoren aan 't krijgertje spelen, en als hij valt, lacht hij met de anderen. Dan stapt hij in zijn rijtuig naar Parijs en zegt:

„Nu kan ik mij het halsijzer weer omleggen."

VI

„Bonaparte schrijft bijna nooit zelf, hij dicteert alles, terwijl hij in zijn kabinet op en neer loopt, aan een twintigjarigen man, Méneval geheeten, de eenige, die toegang heeft tot dit en de drie andere vertrekken. Méneval is niet van een karakter, dat men iets van hem zou kunnen hopen, en hij zou 't ook niet wagen. Doch de aanteekeningen, die betrekking hebben op de voornaamste plannen, schrijft de Eerste Consul zelf. Deze.. met de grootste zorg behandelde portefeuille wordt door hem zelf gesloten, den eenigen sleutel draagt hij in zijn zak. Wanneer hij het kabinet verlaat, moet Méneval de portefeuille in een aan den grond vastgeschroefde kast leggen. Deze portefeuille kan ontvreemd worden, maar men moet wel weten, dat Méneval en de opzichter, die alleen het kabinet schoonhoudt en voor de kachels zorgt, er van verdacht zullen worden, de opzichter zou dus moeten vluchten.. Alle geheime aanteekeningen over zijn militaire operaties moeten zich daarin bevinden, en daar men zijn macht slechts teniet kan doen door zijn plannen te verijdelen, zou de ontvreemding van deze portefeuille alles vernietigen."

Wie heeft dit geschreven? Een agent der Bourbons?

Of misschien wel een verrader uit de omgeving van den Consul?

Toch niet: de twintigjarige man, Méneval geheeten, heeft het geschreven, en die het hem dicteerde, was zijn meester, de Eerste Consul, die daarbij in zijn kabinet op en neer liep. De brief is bestemd voor den agent provocateur, dien de Minister van Justitie op bevel van Bonaparte naar München zenden moet, om daardoor contact te krijgen met de agenten der Engelschen en der Bourbons en, als hij ze te pakken heeft, hun complot bloot te leggen. Verschillende details voegt hij er voor den Minister aan toe, die alles moet uitvoeren: hoe ze aan dien koningstrouwen opzichter, die schoonmaakt en voor de kachels zorgt, zijn gekomen, wat hij voor zijn streek ontvangen, waar hij op de vlucht overnachten moet: een plan voor een miniatuur-veldtocht van den veldheer, op touw gezet tegen zich zelf.

Hij heeft reden genoeg om op zijn hoede te zijn. Onrustige winterweken zijn het, als de kring der verdachtmakingen zich sluit, die in Londen, de Vendée en zelfs in Parijs tal van verspieders hebben bijeengebracht. Zullen zij nu toegrijpen? vragen zij telkens weer. Wachten, is zijn antwoord. Langzaam verzamelt hij en 't groeit steeds aan. Eindelijk heeft hij de bewijzen in handen: de uiterste vleugels zijner tegenstanders, Jacobijnen, Royalisten, elkanders doodsvijanden, hebben zich vereenigd om tezamen den machtigen vijand te vernietigen. Pichegru, de vriend der Bourbons, en Moreau, schildknaap der Republikeinen, die de dictatuur bestrijden, zijn het eens. De beide generaals zijn zijn mededingers. Nu dan, grijpt ze beet!

De ontdekte samenzwering verspreidt schrik door geheel Europa: alle legitieme vorsten bewonderen zijn beleid, doch hebben nu meer hoop op zijn vijanden gevestigd, wier aantal toch grooter moet zijn, dan de Moniteur

beweert. Een Engelsch minister gecompromitteerd! De groote Moreau in de gevangenis! Bonaparte heeft lang geaarzeld om hem gevangen te nemen: dezen deelgenoot van zijn roem schat hij te hoog. Op den dag der arrestatie zendt hij meer dan eenmaal opgewonden om berichten. Bedenkt hij zich? Het is nog geen vier jaar geleden, dat hij zelf in Talleyrand's huis schrok, toen de ruiters 's nachts voor de deur hem voor zijn arrestatie deden vreezen. Het proces is pijnlijk: Moreau blijkt schuldig, maar toch durft hij hem niet te vernietigen, hij begenadigt hem met verbanning naar Amerika. Pichegru wordt dood in de gevangenis gevonden, hij heeft zich opgehangen. Dertien anderen worden terechtgesteld. Eén van hen heeft bij het verhoor verraden, dat ook een Bourbon onder de samenzweerders was.

De Consul spitst zijn ooren: een prins der Bourbons? Talleyrand beweert, dat de Hertog van Enghien sinds jaar en dag dicht aan de grens zit. Wil hij met den verrekijker onderzoeken, wat er in zijn Frankrijk gebeurt? Zit hij werkelijk daar zoo werkeloos in Baden, enkel om het nichtje van den Kardinaal het hof te maken? Is hij daartoe de kleinzoon van den grooten Condé, is hij daartoe een Bourbon en leeft hij van Engelsch geld? Misschien is hij het wel, die van de samenzwering af wist, in ieder geval kent hij de agenten, die Zuid-Duitschland doorkruisen. Ja, hij is het, de verdachte prins, hij moet ten voorbeeld worden gesteld, opdat de onttroonde familie eindelijk eens ophoudt, Frankrijk's rust en den slaap van zijn heer te verstoren!

In een langen brief beveelt de Consul den aanslag op het Badensche stadje, daar, aan den overkant van den Rijn, het aantal booten, de broodrantsoenen worden bepaald met een nauwkeurigheid, als gold het de belegering van Mantua. Driehonderd dragonders rijden Baden binnen, ontvoeren den Hertog, vier dagen later wordt hij in Parijs in de vesting gebracht, alles in 't geheim.

Zijn papieren compromitteeren hem niet, twee vertrouwelingen waarschuwen den Consul. Maar Talleyrand, die altijd dadelijk aan eigen toekomst denkt, dringt op een krijgsraad en gestrengheid aan, want hij voorziet reeds de gewichtige moreele gevolgen voor zijn heer, die hij wenscht. Zijn broeder Joseph bespeurt het gevaar, grijpt den generaal bij zijn degenkwast, herinnert hem aan den grooten Condé, met welk een eerbied zij hem begroetten als hij de Krijgsschool bezocht, citeert nog de gedichten, die zij als cadetten hebben opgezegd — en nu zou men zijn eenigen kleinzoon ter dood brengen?

„Ik heb besloten hem te begenadigen", antwoordt de Consul, „maar dat is niet voldoende, ik voel me sterk genoeg hem onder mijn vaandel te hebben."

Joseph, teruggekeerd op zijn goed, stelt Madame de Staël en de andere gasten gerust.

Dienzelfden avond treedt de Hertog, twee jaar jonger dan zijn tegenstander en slechts roemloos door dezelfde omstandigheden die den ander intusschen vereeuwigd hebben, moedig en ridderlijk voor de twaalf staf-officieren; als aanklager legt een staatsraad hem de door den Consul opgestelde vragen voor:

— Hebt ge ooit met Engelsche agenten onder handeld? — Neen. — Hadt gij niet, als het complot van Pichegru was gelukt, van den Rijn uit den Elzas willen binnenvallen? — Neen. — Hebt gij een jaargeld van de Engelschen ontvangen? — Ja. — Hadt gij niet in Engelschen dienst willen gaan? — Ja, om mijn vaderland te bevrijden. — Hebt gij U dus ter beschikking van Engeland gesteld om de wapenen tegen Frankrijk op te nemen? — Een Condé kan slechts met de wapenen in de hand in zijn vaderland terugkeeren!

De Hertog wordt ter dood veroordeeld en den volgenden dag, als de morgen grauwt, in de houding van een dapper officier gefusilleerd.

Op één punt is dit vonnis onwettig: men had den Hertog nimmer aan gene zijde der grens mogen gevangen nemen. Was hij eenmaal op Franschen bodem, dan moest hij volgens 't geldend recht als een, die naar eigen verklaring in openlijken strijd den tegenwoordigen staatsvorm wilde vernietigen, wel ter dood veroordeeld worden. Op die uitzondering na, die overigens volstrekt onverdedigbaar is, is het rechtvaardig.

Het was echter, zooals Talleyrand later van deze aangelegenheid voor het eerst zeide, meer dan een misdaad, het was een fout. Honderden vallen in tijden van Revolutie, onschuldiger dan deze prins, die, hoewel hij dan ook niet bij het complot betrokken was, de vermoording van den usurpator met vreugde zou hebben begroet en met het zwaard in de hand — hij zegt 't zelf — Parijs zou zijn binnengetrokken, om tot den laatsten man hen te dooden die destijds zijn neef hadden terechtgesteld. Niemand zou over deze kogels en over het lijk van dezen jongen officier gesproken hebben, zoo hij niet een Bourbon, zoo het niet juist het symbool van het monarchale Europa was, dat daar voor de macht der Revolutie onderging. Zoo werd deze daad voor een dozijn vorstentronen een uitdaging en voor vele millioenen Europeanen, die geloofden aan de Gratie Gods achter deze tronen. Zij werd tot het signaal tegen een Dictator, die nooit voor een schrikbewind had gevoeld en in deze 7 jaren als veldheer noch als staatsman ooit een gewelddaad had begaan.

Wanneer op den dag na deze daad eenige gasten zwijgend en gedrukt aan tafel zitten, Josephine haar ontsteltenis, hij zelf zijn stormachtige gedachten heeft verzwegen, zegt hij plotseling: „Nu zien zij tenminste waartoe wij in staat zijn, ik hoop, dat zij ons voortaan met rust zullen laten." Na tafel loopt hij op en neer en ontvouwt voor den zwijgenden kring zijn beweegredenen, zijn innerlijke houding. Iedereen luistert, zooals hij daar, steeds op en

neer loopend, op zeldzaam bewogen wijze spreekt over het genie, over den staatsman, vooral over Frederik den Groote, dien hij zoo vereert.

„Mag een staatsman gevoelig zijn? Is hij niet een geïsoleerde, steeds alleen en toch ook steeds met de wereld verbonden? Zijn verrekijker is de politiek, deze mag niets verkleinen of vergrooten. Terwijl hij de dingen opmerkzaam gadeslaat, moet hij terzelfdertijd de draden in zijn hand bewegen. Dikwijls is zijn wagen bespannen met ongelijke paarden: oordeelt zelf, of hij zich kan veroorloven zekere gevoelens, die anders voor de maatschappij van zoo groot belang zijn, te ontzien!.. Hoe dikwijls moet hij dingen doen, die met het Geheel niets schijnen te maken te hebben.. Loopt Uw tijd maar steeds vooruit in plaats van te veroordeelen, verruimt Uw fantasie, — en gij zult zien, dat de groote figuren, die voor heftig en wreed doorgaan, slechts politici zijn. Die kennen zich zelf, beoordeelen zich zelf het nauwkeurigst, en, zoo zij werkelijk bekwaam zijn, weten zij ook hun hartstochten te beheerschen, want ook de gevolgen daarvan kunnen zij precies berekenen."

Plotseling onderbreekt hij dezen openbaren monoloog, die een diepen blik gunt in zijn ziel, en laat de stukken voorlezen, die op het complot betrekking hebben.

„Daar hebben wij de onbedriegelijke bewijzen", roept hij uit, „deze menschen willen wanorde in Frankrijk stichten en in mijn persoon de Revolutie dooden! Ik moest haar verdedigen, haar wreken! De Hertog heeft precies als een ander een complot gesmeed en werd dientengevolge als ieder ander behandeld.. Allen trachten mij te dooden, die dolkoppen, zonder voordeel er uit te trekken, zij zouden immers slechts geprikkelde Jacobijnen in mijn plaats krijgen.. Die Bourbons! Zoo zij ooit werkelijk terugkeerden, ik wed, dat het eerste waarmede zij zich zouden bezig houden, de etiquette zou zijn. Ja, zoo zij, als eens tegen

Hendrik den Vierde, met bloed en stof bedekt op het slagveld waren verschenen! Doch met een brief, dien men uit Londen dateert en onderteekent met „Louis", verovert men geen koninkrijk! En toch stelt een dergelijke brief sommige onvoorzichtigen bloot.. Ik heb bloed vergoten, ik moest 't wel, misschien zal ik nog meer vergieten: doch zonder toorn, heel eenvoudig, omdat een aderlating noodig schijnt. Ik ben de man van den Staat, ik ben de Fransche Revolutie en zal haar weten te beschermen." Plotseling laat hij alle aanwezigen gaan.

Hier is zijn innerlijke houding, hier zijn zijne motieven, zijn verwachtingen en de coulissen van zijn wrok. Maar nog niet zijn belangrijke conclusies.

VIII

Acht dagen na de veroordeeling van Enghien treedt een commissie uit den Senaat bij den Consul binnen met het wonderlijke, dubbele voorstel: een staatsrechtbank op te richten en tegelijkertijd een monarchie in te stellen. Op deze lichtelijk geïmproviseerde wijze heeft hij zich den wensch van het volk laten overbrengen. Kan iets logischer en eenvoudiger zijn? Om elke ongerustheid weg te nemen, het leven van het Staatshoofd tegen samenzweringen te beveiligen, heeft men in ieder geval een staatsrechtbank en een erfgenaam noodig.

Zooals alle beslissingen in zijn leven, wordt ook nu enkel uit de omstandigheden het ontijdig besluit geboren tot instelling van het Keizerschap. Noch hier, noch op andere beslissende oogenblikken zijner loopbaan, openbaart zich een levensplan, dat zich systematisch verwerkelijkte. Toen hij naar Italië trok, heeft hij allerminst de kroon van Milaan of van Frankrijk vóór zich gezien, veeleer verwijdde zich, terwijl zijn leven in machtige curven zijn vlucht nam, het landschap op de meest natuurlijke wijze voor

zijn blik, steeds grootere streken, landen en zeeën doemden voor hem op, hoe hooger hij steeg; zoo heeft hij zijn eigen leus beleefd: „Hij brengt 't niet ver, die reeds aan den aanvang weet, waarheen hij wil.'' Deze verrassende grondvorm al zijner handelingen, de improvisatie, ontneemt hem slechts den vagen stralenkrans van een mystischen held; zij laat hem in elk afzonderlijk geval de nauwkeurigheid waarmee alles wordt voorbereid, en geeft hem in 't algemeen die vrijheid en onschuld terug, die de kracht van het genie uitmaken.

Was dit Keizerspel een fout? Wat drijft hem er toe?

Vooreerst de fantastische kant van zijn wezen, die hier ten tweeden male den berekenenden kant verblindt; zoo was het in Egypte, zoo zal het ten derde male in Rusland zijn. Zijn ideaal drijft hem tot dezen stap. In deze oude wereld was hij ontwaakt en opgegroeid, met de antieke voorbeelden voor zijn geestesoog, tot haar vormen drijft hem noodwendig zijn bevelende natuur. Dit dichterlijke wezen, dat zijn eigen leven van punt tot punt tot een legende spint en iederen veldslag op den avond na den slag reeds voelt als historisch feit, deze door fantasie gedreven motor, dit menschenoog, dat omhoog ziet en bij al zijn daden steeds denkt aan het nageslacht, steeds den roem voorvoelt: zij hebben voor zich zelve een symbool noodig, dat niemand heeft, dat slechts duizend en tweeduizend jaar geleden straalde over Europa.

Doch tegelijkertijd heeft de mathematicus in hem het noodig, hij die grootheden berekent, de menschenkenner en menschenverachter, die elk gevolg uitmeet. De staatsman heeft het noodig om ook zonder voortdurende oorlogen zijn land te behouden. Eindelijk, en dit misschien het meest hartstochtelijk, heeft de man het noodig, die hangt aan zijn geslacht en de banden des bloeds, die meent niets te hebben, als hij slechts let op den prijs van den avonturier, die met hem vergaat.

„De koningsnaam is versleten, brengt oude ideeën mee en zou uit mij een erfgenaam maken; ik wil van niemand afstammen en afhankelijk zijn. De Keizerstitel is grootscher, hij is nog door een waas van geheimzinnigheid omgeven en werkt op de fantasie." Daar heeft men ze in één enkelen zin dooreengemengd, de onbeheerschte en hartstochtelijke, de sluwe en de berekenende motieven zijner ziel.

Ziet hij de gevaren of ziet hij ze over 't hoofd? Welk tegengif heeft hij? „Wat is een troon? Een stuk hout met een lap fluweel er op!" zal hij als Keizer meer dan eens zeggen. Maar met dit stuk fluweel en hout vangt men, hij weet het wel, evenals met 't Legioen van Eer, volwassen mannen; daarom zal hij ook met alles, wat de kroon omgeeft, veel grondiger ernst maken, dan met deze zelf: die dingen zijn middelen voor de politiek, dat wil zeggen voor de behandeling van menschen. In een wereld, waarin men geen broeder uit het genieënland vermag te ontdekken, kan de particulier, kan de dichter of filosoof door niets belemmerd zijn hoofd ten hemel heffen; de staatsman heeft noodig de teekenen dier macht, waarin een domme wereld alleen de macht erkent.

Maar ziet hij, die alles vooruitberekenen kan, dan niet het gevaar, dat in het symbool van de gouden kroon is gelegen? Ziet hij dan niet in, dat sedert duizenden jaren het volk gelooft aan de verwantschap van de Godheid met de Kroon? En als hij dit inziet, hoe zal hij deze illusie met het politieke cynisme vereenigen, zonder uit te glijden? Zoo deze kroon de gave van zijn genie is, hoe kan men haar dan zonder het genie aan den erfgenaam vermaken?

En toch is nu al zijn pogen er op gericht zijn macht erfelijk te maken naar Romeinsche Keizerzede. Hij, die aan zijn eigen geest heeft bespeurd, dat de geest immer autochthoon is; hij, die overgeërfde macht met eigen oogen in stof en bloed heeft zien verzinken en wiens hart den slag

op 't koningshoofd goedkeurde; hij, die nog heden den Bourbons niet hun afkomst, slechts hun lafheid verwijt, die hen in hun muizeholen doet blijven: hij zelf, Napoleon Bonaparte, die het gevoel beleeft van in duizend jaar eenig te zijn, die om zich heen slechts verdienste, moed en talent tot eer en rijkdom komen laat, hij, het mensch-geworden symbool van den opstand, — meent op de plaats, die hij in de razende vaart van acht jaar heeft bereikt, zijn bloed te kunnen vereeuwigen, alleen omdat het zijn bloed is!

Kent hij daartoe zijn Plutarchus en de geschiedenis der Caesaren, heeft hij daartoe die der groote koningen van Frankrijk, Engeland, Pruisen bestudeerd en hun décadence leeren verachten om nu, bij dit ééne hoogste ambt, opnieuw de geboorte te laten beslissen! Hier en hier alleen wil hijzelf, ganschelijk nieuw, het nieuwe weer met het oude verbinden, om, zooals hij later zegt in een woord van tragische diepte, „die harmonie te bereiken, die ik voor de rust der wereld bedacht, eenzaam, door mijn persoonlijkheid en den hoogen vlucht mijns levens daartoe genoodzaakt. Daarom werp ik overal reddingsplanken uit op den bodem der zee".

Maar dicht naast deze heroïsche woorden, die alleen voldoende waren hem tot den gelijke van Plutarchus' helden te maken, huizen de eenvoudige, burgerlijke gevoelens. Want als zijn vertrouweling Roederer hem te verstaan geeft, dat hij nu ter wille van de erfopvolging een andere vrouw moet nemen, roept hij in groote opgewondenheid uit:

„Tot dusverre heb ik altijd rechtvaardig geregeerd. Het zou misschien in mijn belang zijn mij te laten scheiden. Maar hoe kan ik een goede vrouw wegsturen, alleen omdat ik machtiger ben geworden! Zij zou mij in ballingschap en gevangenschap gevolgd zijn. En nu? Neen, dat gaat mijn kracht te boven. Daarbinnen heb ik een menschenhart, mijn moeder is geen tijgerin geweest." Na haar dood,

ja, dan zou hij vrij zijn. Maar hoe stelt hij zich nu de beste erfopvolging voor? „Mijn broeders zijn evenals ik in bescheiden omstandigheden geboren, maar zij hebben zich niet door eigen kracht omhoog gewerkt. Om Frankrijk te regeeren moet men van hooge afkomst zijn, van kind af aan paleis en Garden gewend — of men moet een mensch zijn, die in staat is zich zelf van anderen te onderscheiden."

In deze laatste gedachte ligt reeds de noodlottige dwaling, die later tot fataliteit zal uitgroeien.

Vooreerst gaat alles nog koel, eenvoudig en nuchter in zijn werk, zooals reeds tweemaal eerder: wederom eischt hij, om boven de partijen te blijven, een votum van het Volk, en deze zelfde Franschen, die twaalf jaar geleden niet alleen den Koning, doch ook de Kroon vernietigden, richten haar nu weer op, door den glans en roem van haar gelijkenis meer bezield dan twee jaar geleden bij de overdracht der durende macht aan denzelfden Consul. In een paar dagen speelt alles zich af: moties in de Kamers, waarbij in den Senaat slechts drie persoonlijke vijanden tegen stemmen, doch in het Tribunaat zijn persoonlijke vereerder Carnot de eenige is, die profetisch de vrijheidsgedachte verdedigt. Dan laat de Consul zich de aanbieding van het Volk en de nieuwe Grondwet op een Meidag naar St. Cloud brengen en die op denzelfden dag afkondigen: kort, zakelijk, als betrof het een nieuwe paragraaf.

Ook neemt hij nergens de allures aan alsof zijn macht een mystischen of ook maar populairen oorsprong heeft. Daar zit hij, een paar dagen na zijn verheffing tot Keizer, na het diner in een vensternis schrijlings op een stoel zijn kin rustend op de leuning; lang zwijgt hij bij het gesprek van zijn vrouw met Madame de Rémusat, die ons dit vertelt; dan staat hij op, wendt zich eerst tot de adellijke dame, en terwijl hij zich gedraagt als een bonhomme, opgeruimd, lachend, trekt hij plotseling den sluier weg, met de vrijmoedigheid, die de zijnen en het

nageslacht steeds opnieuw verrast, zet zijn motieven uiteen, ontvouwt als voor de tribune der historie zijn gedachten:

„U hebt mij den dood van den Hertog dus wel zeer kwalijk genomen? U zijn nog herinneringen dierbaar, de mijne reikt slechts terug tot den tijd, dat ik begon iets te worden. Wat beteekent een hertog van Enghien voor mij? Een emigrant, aanzienlijker dan de andere, dat is voldoende om hem een slag toe te brengen.. Sedert twee jaar is de macht op zoo natuurlijke wijze in mijn handen gelegd.. Zeer zeker heeft de Hertog mij gedwongen de crisis sneller tot een einde te brengen. Ik had gemeend nog twee jaar lang op deze wijze Consul te blijven, hoewel deze positie niet meer met de werkelijke verhoudingen strookte. Wij, Frankrijk en ik, hadden nog een tijdlang op deze wijze voort kunnen gaan, want het vertrouwde mij, het wilde alles, wat ik wilde. Doch na dit complot, dat Europa in beroering moest brengen, moest men het van zijn dwaling overtuigen..

„De partijen, die ik heb willen verzoenen, Royalisten en Jacobijnen, laten zich niet ontmoedigen, zoolang zij iemand voor bang houden. Ik begreep dus, dat tusschen hen geen overeenkomst is tot stand te brengen, doch wel met hen in mijn voordeel.. Nu zijn zij tot zwijgen gebracht. Mijn tegenstanders blijven nog de Republikeinen, die dwarskoppen, die gelooven, dat men een Republiek kan grondvesten op een vroegere monarchie en dat Europa dan kalm zou toezien.. Daarom verkoos ik het Keizerschap boven de dictatuur, daar men zich daardoor rechtvaardigt, dat men zich vestigt op bekend terrein..

„U zult spoedig zien hoe de hofetiquette de emigranten aantrekt: met de taal der oude gewoonten wint men den Adel.. Gij Franschen, hebt de Monarchie lief, het is de eenige vorm, die u kan bekoren. Ik wed, Monsieur de Rémusat, dat gij U thans, nu gij mij met Sire aanspreekt en ik U met Monsieur, honderdmaal behagelijker voelt.

7

Voortdurend moet men Uwe ijdelheid bezig houden, de soberheid der Republiek zou U doodelijk hebben verveeld.. Vrijheid is slechts een voorwendsel, gelijkheid Uw stokpaardje, het volk is tevreden een man tot vorst te hebben, die van de soldaten komt.. Heden zijn het leger en het volk op mijn hand. Wie onder zulke omstandigheden niet zou kunnen regeeren, moet al heel dom zijn."

Plotseling breekt hij af, zet zijn strenge gezicht en geeft Mijnheer de Rémusat een onbelangrijk bevel op den drogen toon van den alleenheerscher.

Zulke oogenblikken van zich-uitspreken, zulke kwartiertjes, waarin wij zwijgend tegenover hem staan, luisterend, schouwend, hoe hij daar op zijn stoel zit, de nieuwbakken 34-jarige Keizer in zijn oude, groene wapenrok, hoe hij uit een hoek van zijn oog den salon door kijkt, dan op en neer loopt, de intiemste gedachten uitspreekt en plotseling al die vertrouwelijkheid met één enkel gebaar weer dooft: in zulke ontroerend duidelijke tooneelen, vol natuurlijkheid en bedoeling, vol overgave aan het noodlot en arglist jegens het heden, — dan hoort men nog meer dan hij in schijnbare zelfvergetelheid openbaart, dan klinken allerlei tusschentonen mede: een lichte verachting voor den erfelijken Adel en toch de geheime wensch dien welgevallig te zijn, programma's, die zich gaarne door de omstandigheden laten wijzigen, een gezond cynisme tenopzichte van de menschelijke dwaasheid en dan weer heel de vreemdheid van den buitenlander, die hem juist in staat stelt de schoone Marianne te regeeren met galante gestrengheid.

Weliswaar komt ook hier slechts de helft zijner motieven tot uiting, want voor deze ooren laat hij slechts los, wat tot de politiek behoort. Toch is dit inderdaad in den aanvang dezer periode de sterke motor, en het is, alsof hij de verandering van titel vooreerst niet nuchter genoeg kan opvatten: „Mijn broeder wil van zijn nieuwen titel niets

weten, hij schrijft aan Madame de Staël, dat er niets veranderd is en vindt dat heel groot van zich zelf. Groot is, wie zelfs niet veronderstellen kan, dat dergelijke nietszeggende namen, die alleen het systeem noodig maakt. verandering zouden kunnen brengen in eenige maatschappelijke, vriendschappelijke of familieverhouding. Sedert men mij als Majesteit behandelt, merkt niemand in huis, dat ik in eenig opzicht anders geworden zou zijn."

Slechts, dat hij nu voor de derde maal van zijn naam afscheid neemt, is een gebeurtenis. Niet, dat de hoogstgeplaatsten uit den lande hem nu hun opwachting maken op de eerste groote Receptie, Sire en Madame zeggen tegen hem en Josephine, en dat de Adel, die op hetzelfde parket reeds vóór vijftien en twintig jaar Sire en Madame gezegd heeft, zijn hart sneller voelt kloppen bij deze eindelijk weer in eere herstelde ceremonie: dat is het niet, en niets in zijn wezen, houding, kleeding is heden anders dan gisteren.

Maar hij onderteekent de proclamatie, de duizenden brieven, bescheiden, decreten, die zijn hand acht jaar lang met de rudimenten van een „Bonaparte" heeft onderteekend, van nu af aan met den naam, dien hij sedert tien jaar bijna niet meer gehoord heeft, waarmede hij sedert zijn kinderjaren nooit iets heeft onderteekend en dien zijn nerveuse hand spoedig weer tot één letter zal samendringen. Josephine heeft hem steeds slechts genoemd bij zijn veldheersnaam, zijn broeders en zusters noemen hem reeds lang U (wat niet hij, maar Joseph heeft ingevoerd en wat bovendien ook is, zooals het gebruik het wil). Alleen zijn moeder heeft hem nog soms in de schaarsche vertrouwelijke oogenblikken zoo genoemd, maar dan in haar taal: Napolione.

Een diepe zin ligt in het nieuwe van dezen naam, dien hij tegelijk met den nog nooit gevoerden titel voor de eerste maal in zijn leven als onderteekening gebruikt:

Napoleon I, Keizer der Franschen.

VIII

Bij de eerste stappen begint het dilemna. „Keizer, volgens de Grondwet der Republiek", staat op de munten. Dezen paradox zal hij nog vier jaar meesleepen, en als in Juli de Dag der Bastille weer aanbreekt, viert hij dit uitbreken der Revolutie met een keizerlijken optocht. Dit gebaar kon verheven zijn, maar het is slechts politiek, want reeds wordt de Dag der Bevrijding verschoven naar een Zondag, spoedig zal die geheel verdwijnen, tegelijk met de nieuwe tijdrekening, die schrede voor schrede weer in de oude overgaat.

Alles sluit zich bij hem aan, spoedig zullen 130 dier mannen keizerlijke ambten bekleeden, die een twaalftal jaren geleden vóór de onthoofding des Konings stemden. Zoo heeft in Frankrijks' geest het beeld zich gewijzigd. Maar Europa, — wanneer Europa al die vormen en langzamerhand daarmede ook den inhoud, terwille waarvan zooveel bloed heeft gevloeid, in het museum der geschiedenis ziet afmarcheeren: moet het dan niet glimlachen?

Bovendien glimlacht de oude Adel, dien de dood van den Hertog weer geheel in de oppositie heeft teruggedrongen. In den Faubourg St. Germain, waar de Keizer even scherp op let als op St. Antoine, de proletariërsvoorstad, vertelt men elkaar verhalen over den nieuwen Meester in de oude Tuilerieën, want eerst nu, nu hij zelf Sire wordt genoemd, evengoed als de laatste Bourbon, zijn aller lorgnons op hem gericht als mikpunt eener onbeperkte kritiek. Hem zelf kan men bij zijn aangeboren waardigheid niet treffen, hij heeft als generaal in Milaan reeds geregeerd alleen doordat hij er was. Zijn verwanten echter, in hun naïeve nieuwsgierigheid, hun kinderlijke jaloezie, die alles wat in het paleis gebeurt, op straat brengen, zijn spoedig het voorwerp van spot, dien de mare in Europa op hun heer en meester overdraagt.

Engeland heeft van nu af, naast zijn agenten, een schare schrijvers aan 't werk, van wie iedere geestigheid wordt geloofd, en reeds teekent de caricatuur den kleinen luitenant, die zich door den grooten Talma laat leeren, hoe als Keizer te schrijden: hij, die dikwijls aan Talma de beteekenis en de gebaren van de koningsrollen in Corneille heeft geleerd. Op welke wijze moet het oude Europa zich anders schrap zetten tegen deze tot waarheid geworden legende? Het vervalscht tot klucht, wat zich hier met den vollen schrillen ernst der tragi-comedie begint af te spelen.

Want dat hij nu een Hof noodig heeft, weet de Keizer, en, daar hij alles zakelijk doet, doch van deze dingen niets afweet, stelt hij de vakmenschen van het Ancien Régime aan: nu moet de oude Hofmaarschalk van den onthoofden Koning zijn dichterspen, waartoe hij zijn toevlucht had genomen, neerleggen, om opnieuw den ceremoniemeestersstaf te grijpen. Hulpeloos kijkt Josephine, die vooreerst maar door weinig dames van het oude Hof gevolgd wordt, als zij haar sleep keizerlijk moet plooien. Waar is de oude kamenier van Marie Antoinette? Zij leeft nog en heeft een pensionaat in Parijs? Tevoorschijn uit de verborgenheid! En zij komt, en in de zelfde vertrekken, voor dezelfde spiegels plooit zij de sleep om deze Creoolsche voeten, die heel andere dansen kenden dan die van haar arme Koningin.

Nauwgezet en ernstig, als gold het den Generalen Staf van een nieuw leger, organiseert de Keizer zijn Hofstaat. Beter dan iemand anders kent hij de holheid dezer dingen: „Ik weet wel, dat er velen zijn, die er tegen schrijven. Zelfs U, mijnheer Roederer, hebt nog niet de goedheid een weinig geest bij mij te veronderstellen! U moest toch inzien, waarom ik den nieuwen maarschalk, dezen volbloed Republikein, den titel van Monseigneur heb gegeven: toch alleen, om aan de Keizerlijke waardigheid den titel Majesteit te verzekeren. Daaraan kan niemand zijn slechten luim bot vieren, die zelf een hoogen titel draagt." In

dergelijke sluwe tegenstrijdigheden raakt hij, reeds door de eerste stappen die hij doet, verwikkeld.

Nu worden de beide vroegere Consuls — de eenige, die de nieuwe Keizer opzij drong — Rijkskanselier en Rijksschatkistbewaarder, nu brengt Talleyrand als Opperkamerheer de oude manieren in het oude huis. Hoe gemakkelijk had nu de Keizer de meest in 't oog loopende hofambten enkel door Heeren en Dames uit den Koningstijd kunnen doen innemen! Inplaats daarvan kiest hij de zonen van proletariaat en burgerij, die met hem omhooggeklommen zijn, Berthier, Murat, Lannes, Ney, Davoust: veertien generaals, die in bakkerij en stal, als kellner, scheepsjongen, landlooper waren opgegroeid, moeten aan het Hof hun roemrijke uniformen verwisselen voor de goud-betreste maskeradepakken der maarschalken van Frankrijk, tevens hofambten vervullen, kanten lubben dragen en schoenen met gespen, hun vrouwen le grand plongeon leeren, en hoe te staan en te zitten op het parket en in de stijve zetels, aan de deur krabbelen inplaats van te kloppen: alles, opdat Europa met eigen oogen ziet, dat deze Keizer, die eens luitenant was, zelfs den laagsten luitenant alleen om zijn verdienste tot luister verheft. Daar staat Marmont, die zijn stukgeschoten arm steeds hoog moet dragen, in zijde, fluweel, met goud bedekt, doch de roemvol opgespelde mouw spot met het sierlijk snit zijner pantalons.

Met fijnen tact schrapt de Keizer uit het oude ceremonieel twee kleinigheden, die den mensch vernederen: het aanreiken van het hemd bij het Lever en den handkus.

Maar hoe zou de betoovering van het Rococohof kunnen worden hernieuwd, nu alles van een soldaat uitgaat? Wel wordt in urenlange vergaderingen vastgesteld, welke kleuren Keizerin en Hoogheden (dat zijn de familieleden) op de jacht moeten dragen, doch wanneer het er dan op aankomt het hert neer te leggen en de Keizer op dat oogen-

blik aan de staatszaken denkt, waagt niemand het in zijn plaats te schieten en zoo wordt het hert door de andere ambten van dezen jager gered. Het ceremoniëel „speelde zich af, als werd het door tromgeroffel geleid, alles gebeurde als 't ware in stormpas en overijling en de vrees, dien hij overal inboezemde, verdrong gratie en welbehagen. Het hofleven was koud en dor, eer triest dan waardig. Daar allen slechts deden wat zij moesten, kwamen wij ons zelf steeds als machines voor, die men op de nieuw vergulde fauteuils had neergezet."

Bij de dames verveelt de Keizer zich, stelt met naïeve zakelijkheid vragen naar het aantal harer kinderen en of zij ze zelve gevoed hebben, probeert hoffelijk te zijn, maakt blunders, omdat hij aan heel andere dingen denkt; in een damesgezelschap in St. Cloud hoort men hem voortdurend slechts herhalen: „Wat is het warm!"

Daarentegen worden allen, die bij het Hof behooren, zeer rijk. Aan elk van deze waardigheden verbindt hij overdadige tractementen en alleen tegenover een paar heeren van ouden adel, wien hij hun plichten als ambt en arbeid boosaardig op den hals schuift, is hij zuinig. De meesten hebben millioenen, want „de eerzucht is het hoofdmotief der menschen, men spant zich in, zoolang men vooruit tracht te komen.. Ik heb Senatoren en Vorsten in 't leven geroepen om den eerzucht te prikkelen en heb hen daardoor van mij afhankelijk gemaakt." Zoo werkt hij tegelijkertijd door eerbewijzen en geld en hoewel hij zich geen vrienden maakt, schept hij zich aanhangers.

Want hij erkent de waarde van het geld, en zoo hij bij alle belangrijke keerpunten door een plotselinge daad verrast, zoo is er anderzijds een bestendige, echt burgerlijke verstandigheid, die men in zijn loopbaan met verbazing aan het werk ziet. Voor zichzelf spaart de Keizer. Laat hij zich 25 millioen per jaar geven, precies als de laatste Koning, zoo heeft toch deze er 45 verbruikt, hij echter

bespaart er 12. Ook verder kost het Hof ondanks den luister nog niet een vierde van dat der laatste Bourbons, en dit heeft Frankrijk, dat toch alles betalen moet, aan de nauwlettendheid en kennis te danken van den Meester, die eens met 90 francs gage in de maand rondkwam en nog heden kan beweren, met 1200 francs per jaar en een paard ruim te kunnen leven.

Niets verandert hij aan zijn Parijsche levenswijze, om zeven uur wordt de Keizer gewekt, om negen uur is de eerste audientie, den ganschen dag door noteeren de secretarissen, wat hij in spreek-tempo dicteert, alles moet snel en toch nauwkeurig gebeuren, en als hij 's nachts niet slapen kan, moet Ménéval bereid staan om op te schrijven, wat de geest der nacht zijn heer ingeeft. Zijn maaltijd duurt twintig minuten, wat hij eet, bemerkt hij ternauwernood. Temidden van allen, die rond hem schitteren, draagt hij steeds den kaalsten jas, ziet er steeds het simpelst uit, en als hij bij groote feesten in gala moet verschijnen, is hij bij het aankleeden woedend en voelt zich na afloop als verlost. Wanneer hij het gerestaureerde St. Cloud betreedt, keurt hij dat alles af, dat zijn „vertrekken als voor een jonge maîtresse, de ernst ontbreekt er aan".

Van niets is hij afhankelijk, noch zijn bed, noch zijn eten, noch de verlichting, moeten zoo zijn en niet anders; zelfs het snuifje dat hij steeds in de hand heeft, is eigenlijk meer iets om mee te spelen. De eenige dingen, die de Keizer niet ontberen kan, zijn een haardvuur, warme baden, eau de cologne, chambertin en tweemaal daags schoon linnengoed.

Josephine is verkwistend. Haar 70 japonnen en 250 hoeden, die de inventaris van haar kasten uitmaken, haar byoux, shawls, kapsels kosten millioenen, en hoewel de Keizer wil, dat zij de pracht ten toon zal spreiden, die hij zelf schuwt, bromt hij toch dikwijls over fantastische rekeningen.

Ook broeders en zusters verkwisten. Hij geeft hun alles en zij zijn nooit tevreden. Een belachelijke wedstrijd begint tusschen deze vijf paren — want Lucien blijft verbannen — en Josephine, die zij allen met elkaar haten. Vier van de zes grootwaardigheidsambten met hun fabelachtige inkomens geeft hij aan zijn broeders, zijn stiefzoon en zijn zwager Murat. Nu de broeders Koninklijke Hoogheden geworden zijn, doen de beleedigde zusters een gemeenschappelijke poging om zich te beklagen over haar achteruitzetting, want nu is Hortense, de vrouw van Lodewijk, Koninklijke Hoogheid en zij zijn „niets". Dan kijkt hij ze aan en het is werkelijk een wereldhistorische geestigheid, als hij antwoordt: „Wanneer men U zoo hoort, zou men denken, dat Zijne Majesteit, wijlen Onze Vader, ons kroon en rijk had nagelaten."

Men zou geneigd zijn het te denken. Want als men hem dan hoort toegeven uit een soort van goedmoedigheid, die hem toch anders verre ligt, en hem van nu af aan tien jaar lang geld en waardigheden, kronen en landen ziet verdeelen onder deze broeders en zusters, die hem nooit voor iets dankbaar zijn, nooit gehoorzamen en hem steeds dwarsboomen, dan vraagt men zich opnieuw af, welke wonderlijke vooroordeelen hem hier verblinden? Zijn trots is veel te groot dan dat hij zich één zou voelen met zijn familie, zijn zelfbesef te eenzaam, zijn loopbaan te ongeëvenaard; ook hier moeten zijn beweegredenen deels half bewust aangevoeld, deels koel overwogen zijn.

De fantasie van dezen halven Oosterling voelt zich weliswaar gestreeld, dat hij voortaan diademen kan uitdeelen, zooals hij tot nog toe degens en tabaksdoozen ten geschenke gaf; doch terzelfdertijd tracht deze rekenmeester zijn zegel alleen menschen toe te vertrouwen, op wie hij zich verlaten kan. Maar wat is dikker dan bloed? Zelfs zijn wapenbroeders vertrouwt hij minder dan zijn verwanten — en toch zal hij slechts ondank oogsten en 't

ten slotte beleven, dat de eigen zuster hem verraadt. Daar hij op dit eene punt het grondbeginsel van de gelijkheid en de keuze van den bekwaamste schendt, daar hij broeders en neven tot de hoogste ambten roept en tot zijn erfgenamen aanwijst, kan hij hun niet die vrijheid van handelen geven, die hij anders aan iederen generaal toestaat binnen het kader zijner taak. Door hen te behandelen alsof hij een almachtig minister is, die onmondige prinsen moet leiden, maakt hij hen boos en verbittert zich zelf en de anderen.

Reeds nu zit Joseph vol spotternij, laat zijn dochters Zijne Majesteit nog steeds met Consul aanspreken, houdt redeneeringen in democratische kringen, weigert minister te worden, doch neemt de twee millioen apanage aan, als keizerlijke prins, en het Luxembourg, dat zijn broeder hem toewijst. Tenslotte brengt deze houding den ander buiten zich zelf, de aanleiding is gering, doch machtig breekt de onstuimige woede van zijn hart zich baan; zelden openbaart zich zijn zelfbesef na een moeizame stijging hartstochtelijker, dan in deze vertrouwelijke aanklacht:

„Wat denkt Joseph wel? Meent hij soms, dat hij daarom prins is geworden om te verkeeren met mijn vijanden en in een bruine jas en zonder hoed door Parijs te wandelen? Ik heb al mijn persoonlijke vreugden ten offer gebracht, om te worden, wat ik ben. Ik had evengoed als een ander de middelen om in de salons te schitteren! Scherp als van den beste was mijn vernuft; maar met dit alles regeert men niet. Stelt hij zich misschien voor, met mij om de macht te strijden? Ik heb mijn huis op een rots gebouwd!..

„Weet U, wat hij onlangs gewaagd heeft mij toe te voegen in tegenwoordigheid van twee heeren? Men moest mijn vrouw niet kronen, dat was tegen zijn belang, op die manier trachtte men de kinderen van Lodewijk vóór de zijne te bevoordeelen, omdat die daardoor kleinkinderen van

een Keizerin werden! Over zijn rechten en belangen waagt hij te spreken, in mijn tegenwoordigheid! Dat beteekent, mij te kwetsen op de gevoeligste plek! Hij had evengoed kunnen zeggen, dat hij bij mijn geliefde geslapen had of dat hij hoopte, het nog eens van haar gedaan te krijgen. Ja, mijn geliefde, dat is de macht! Te veel heeft het mij gekost haar te veroveren, dan dat ik mij haar zou laten ontrooven of haar met iemand zou deelen!"

Zulke geweldige blokken spuwt de vulkaan, midden in een gesprek over onbelangrijke dingen. En toch is het niet onbelangrijk. Vol bitterheid spreekt hij over zijn broeders en zusters en vergelijkt hen met Eugène en Hortense, „die altijd mijn partij kiezen, en als hun moeder boos is, omdat ik een aardig meisje bewonder, dan zeggen zij tegen haar: Nou ja, hij is nog jong, U hebt ongelijk, hij heeft natuurlijk ook zijn fouten, maar bedenk toch eens hoeveel goeds hij ons gebracht heeft."

Doch niets kan er hem van afhouden, steeds opnieuw de broeders te begunstigen. Joseph dwingt hij in het leger te gaan, omdat hij al 't andere afsloeg, „hij moet een militairen rang, een flinke wond en een goeden naam zien machtig te worden, ik zal hem slechts de gemakkelijkste dingen opdragen: op die wijze kan hij een veldslag winnen en dan staat hij gelijk met alle bevelhebbers". Het doet denken aan de opvoeding van een gedegenereerden zoon door een machtig vader.

Lodewijk dweept met gedichten, wordt, opdat hij toch iets zal zijn, chef van de Keizerlijke Garde, doch mag in den oorlog thuis blijven, Murat leeft verkwistend met Caroline, eet alleen van gouden serviezen, „en om zijn vrouw, mijn eigen zuster iets uit te leggen, moet ik langer redeneeren dan in den Raad van State.. Voortdurend denken zij aan niets anders dan aan mijn dood! Dat is een kwaad ding, mij steeds mijn dood voor oogen te houden.. Zoo ik in mijn huiselijk leven niet een weinig geluk vond, zou ik

zeer ongelukkig zijn! Waarom maken zij toch voortdurend mijn vrouw verdacht? Wat heeft zij meer? Zij heeft diamanten en schulden.. Een goede vrouw die hun geen stroobreed in den weg legt! Zij speelt graag zoo'n beetje Keizerin, met edelsteenen, japonnen, de genegenheden van haar jaren. Ik ben in de liefde nooit blind geweest. Maar ik ben rechtvaardig; zij zal gekroond worden, al moest het mij 200.000 menschenlevens kosten!"

Zoo worstelt hij voortdurend met een familie, die hij in 't Niets zou kunnen oplossen en waarvan hij toch niet scheiden kan.

Eéne slechts blijft onomkoopbaar, eischt niets en houdt zich steeds op den achtergrond. „Onze moeder meent", schrijft Lucien uit Rome, „dat de Eerste Consul onrecht begaat, door de kroon der Bourbons te nemen, zij wordt door booze voorgevoelens geplaagd, die zij mij niet toevertrouwt. Zij vreest, dat fanatieke lieden den Keizer zullen vermoorden." Terwijl de trotsche vrouw, die, hoewel in de vijftig, nog knap is, uit een door levenservaring haar ingegeven voorgevoel, zich op een afstand houdt, zwijgt en alleen in zeer intiemen kring een waarschuwend woord laat hooren, breken zij in de Tuilerieën er hun hoofd mee, welken rang en titel zij moet hebben, of zij aan de rechterhand van den Keizer moet zitten, of haar de voorrang boven de prinsen toekomt. Dan wordt „Madame Mère" naar Parijs geroepen.

Maar hier is ééne, die niet gehoorzaamt. Zij komt niet, heeft eerst uitvluchten, wordt eindelijk nadrukkelijk ontboden voor de kroning van den zoon, vertrekt, doch rijdt zeer langzaam en ontbreekt bij het hoogste eerefeest, dat de wereld ooit aan een sterfelijke moeder bood. Zij hoort, zij leest waarvan de tijding door de verbaasde wereld wordt gedragen, doch zegt alleen: „Pourvou que cela doure!"

IX

Intusschen is haar beschermer, de Paus, meegaander geweest, die is al op weg naar Parijs. Wat bleef hem anders over? De geweldige heeft het verzocht, men moet hem in de goede stemming van het Concordaat zien te houden. En is het bovendien niet een Italiaan, dien hij kronen moet? „Ten slotte", heeft in het beslissende conclave een kardinaal gezegd, „hebben wij de voldoening ons te kunnen wreken op de Galliërs, door deze Barbaren door een Italiaansche familie te laten regeeren." Zoo zeer wordt hij zelfs nu nog als vreemdeling beschouwd! Maar waarom komt hij zelf niet naar Rome? Is de zalving, zooals sinds Karel den Groote, alle Westersche keizers die hebben nagejaagd, hem niet genoeg, — waartoe dan een Paus, wanneer hij zich in zijn Parijs mondig voelt?

Ook hier tracht hij het nieuwe met het oude te verbinden, verzwijgt vooreerst de bijzonderheden en vraagt den Paus alleen, „aan de zalving en kroning van den eersten Keizer der Franschen, de hoogste godsdienstige wijding te willen geven." Wekenlang wordt er heen en weer geschreven, maar de ceremonie zelf blijft nog in 't duister.

Met een beklemd hart, in een zeer weinige zegenrijke stemming, nadert Pius VII Parijs: voor het eerst een Paus die zich als een beroemd dokter laat ontbieden. Als de Keizer hem bij de stadspoort begroet, merkt de Heilige Vader niets van knieval of handkus als teeken van onderwerping. De onzekerheid van geloof in deze sceptische stad maakt hem terughoudend, men eert hem weinig.

Alleen Josephine is geheel en al overgave: zij vertelt hem in vertrouwen, dat zij met den Keizer niet kerkelijk, dus volgens de overtuiging van den Paus in 't geheel niet is getrouwd, en tracht deze eenige gelegenheid te benutten, een onscheidbaren vorm aan haar huwelijk te geven, waarvan zij, de kinderlooze, zich nimmer

zeker voelt. Nu eischt de Paus, indien hij hen kronen zal, het kerkelijk huwelijk, en werkelijk verbindt, twee dagen vóór het feest, de oude oom Fesch uit Corsica, in 't purper gekleed, in de slotkapel de twee echtgenooten, die acht jaar geleden priester noch ambtenaren noodig hadden om samen te komen. Geen getuige is erbij, niet één, die zou kunnen glimlachen over deze comedie, waarbij steeds de een den ander bedriegt, want ook Oom weet nog niet, wat komen zal.

Den tweeden December schittert Notre Dame van kaarsen en edelsteenen, een feestzaal schijnt 't, meer dan een kerk. Alles is wekenlang voorbereid, zelfs de scepter van Karel den Groote houdt een sluw museumdirecteur in den vorm eener imitatie den Keizer voor, oude perkamenten uit den tijd van den Zonnekoning zijn nageslagen, opdat de kroning van dezen revolutionnair in ieder opzicht de legitieme gelijk zij. Ségur heeft alle geboden der etiquette afgeluisterd, Isabey het gansche ceremonieel van te voren met poppen gerepeteerd, het oude paleis, Parijs, Frankrijk verkeeren in koortsachtige spanning.

De Keizer is goedgehumeurd, 's morgens past hij zelf zijn vrouw de kroon op. In een grooten optocht rijdt alles naar de Kathedraal. Gehuld in een soort antieken Keizersmantel schrijdt hij en voert de Keizerin, die het pijnlijke van het oogenblik door haar lieftalligheid doet vergeten, naar het hoogaltaar. In den kring der Kardinalen zit de Paus. Gebed en orgel klinken.

Dan, als het plechtige oogenblik is aangebroken en allen den knieval verwachten van dezen man, dien nog nooit een menschelijk oog gebogen zag, grijpt deze, tot de hoogste verbazing der duizenden toeschouwers, zelf naar de kroon, keert zich naar de kerk, met den rug naar den Paus, en rechtop staand, zooals heel zijn leven, kroont hij zichzelf voor het aangezicht van Frankrijk. Daarna kroont hij de knielende vrouw.

Alleen de Paus wist, dat hij 't aldus wenschte en had, op 't laatste oogenblik daarvan verwittigd, niet den moed met zijn vertrek te dreigen. Nu mocht hij alleen de beide zondaren zalven en hun den zegen geven. Ook is het geen Christelijke kroon, die hij nu op des Keizers hoofd ziet: het is een kleine, heidensche krans van gouden laurierblaren. Allen, die van dit uur getuige zijn geweest, zeggen, dat de Keizer er op dat oogenblik bleek, maar verheven uitzag, als Augustus, op wiens trekken de zijne van nu af aan door een soort mystieke kracht beginnen te gelijken.

Zoo heeft Napoleon in dit symbolisch oogenblik alles, wat hij aan legitieme vormen scheen te eeren, tot een bespotting gemaakt, hij heeft zelfs den Paus geblameerd, — die zal dat nooit vergeten. Opeens zijn de Bourbonsche wolken verstoven, de bijsmaak van imitatie en parodie is verdwenen, en op de trappen van den tempel staat een Romeinsch Soldatenkeizer, dien heden vóór twaalf jaar niemand kende, die sindsdien geen wonderen heeft verricht, alleen daden, en die zich met den gouden lauwerkrans dezer daden nu eigenhandig kroont. Zijn mantel echter draagt de gouden bij, zinnebeeld van werkzaamheid.

Dat op dien dag niets anders hem vervulde dan de gedachte aan het zelfgesmeede menschenlot, blijkt uit een paar van zijn reacties.

Toen hij op den troon zat, versierd met zijn gouden N, den lauwerkrans op het hoofd, den Paus vóór zich, zegt hij tegen zijn broeder, die naast hem zit, zachtjes, zoodat alleen hij het hooren kon: „Joseph, als onze vader dat eens had kunnen zien!" Dit woord, ontroerend in dit oogenblik, want anders heeft hij nooit over zijn vader gesproken, heeft diep zijn wortels in de onbewustheid der natuur, de volkomen eenvoud, de natuurlijke onschuld zijner loopbaan voert juist nu zijn gedachten terug naar zijn oorsprong, de herinnering aan den strijd der geslachten op het eiland,

aan den trots en de eerzucht der families, doen hem heden den stamboom gedenken, waaruit hij is omhoog gegroeid.

Steeds wil hij de zaak zelf, nooit den schijn, en daarom maakt ook dit buitengewone oogenblik hem niet bevangen, want als hij zijn oom, den Kardinaal, die bij de Mis dicht voor hem staat, iets wil toefluisteren, stoot hij hem met zijn scepter zachtjes in den rug, — en als alles voorbij is en hij alleen met Josephine aan tafel gaat, zegt hij opgelucht: „Goddank, dat is voorbij! Een veldslag was mij liever geweest!" — Dan laat hij haar aan hun klein diner de kroon ophouden, alsof zij dichter en actrice waren, want hij vindt haar bekoorlijk als Keizerin, zijn kleine Creoolsche. Met deze natuurlijke gebaren demaskeert hij de gansche maskerade, en opgelucht ziet men den Zoon der Revolutie om zijn eigen keizerschap glimlachen.

Maar hoe verheven wordt de vrijheid, die uit deze kleine dingen spreekt, in het licht eener bekentenis, waarin hij dienzelfden avond ten aanhooren van een vertrouweling tot de sceptisch-pathetische slotsom komt: „Neen, Decrès, ik ben te laat op de wereld gekomen, er zijn geen groote dingen meer te doen.. Ik geef toe, dat ik 't een heel eind heb gebracht, maar wat een onderscheid bij oude tijden vergeleken! Daar hebt gij nu Alexander! Nadat hij Azië veroverd heeft, verklaart hij zichzelf voor den Zoon van Jupiter, en het geheele Oosten gelooft het, behalve zijn moeder, Aristoteles en een paar Atheensche wijsgeeren. Wanneer ik mij zelf uitriep als Zoon van den Eeuwigen Vader, zou iedere vischvrouw mij uitfluiten! Er is niets groots meer te doen."

Uitgesproken weinige uren na de keizerskroning, geheel onbevangen en waar. Begrijpt men nu, wat hem steeds naar het Oosten trok en steeds trekken zal? Deze ziel is begenadigd en belast met geweldige afmetingen, niets kan zijn streven bevredigen, sedert hij gezien heeft, hoe

licht de menschen hèm gehoorzamen, die zich door vaardigheid en daden die gehoorzaamheid verschaft. Wat gaat hem, den sterke, de Verlichting van Voltaire, wat gaat hem Rousseau aan! Hoe kan hij de heerschappij van het Volk, de Democratie, wenschen, daar hij de zwakheid harer instincten, heel de onzuiverheid harer leiders kent! Zich zelven ontplooien, zijn naam verder, steeds verder dragen, in het Boek der Historie meer achterlaten dan die halve bladzijde, waarvan hij nog voor een paar jaar sprak, aan de kleine gouden blaadjes op zijn hoofd zijn leven offeren, zonder genot, zonder vrijen tijd, zonder rust: dat alleen maakt nog het leven de moeite waard.

Wanneer men hem in deze dagen het ontwerp voor een keizerlijk zegel voorlegt en hij een rustenden leeuw ziet, dan haalt hij een streep door de teekening en schrijft eigenhandig er naast: „Een adelaar in zijn vlucht."

X

Maar met demonische kracht maakt zich het gevaarlijk fluïde van de heerschappij-bij-de-gratie-Gods los uit de gebondenheid aan de gouden kroon en omstroomt allengs het brein van den uitverkoren man. Tevergeefs tracht hij de kracht der tientallen eeuwen, die in deze kroon zich concentreert, anders uit te leggen of door spot teniet te doen: zij grijpt hem vast en zal hem, zij het ook slechts bij tijden, wegdringen uit zijn zelfgeschapen rijk. Wanneer hij, een half jaar na die plechtigheid, in Milaan zich de ijzeren kroon der Lombarden op het hoofd zet — want mèt de Republiek Frankrijk wil hij ook de randstaten in monarchiën veranderen, — dan roept hij met daverende stem de oude formule der Karolingers door de Dom: „God geeft haar mij. Wee hem, die er aan raakt!" Hier spreekt slechts de politicus, wat hij zelf niet gelooft, en daar doet deze goed aan. Maar niet altijd zal hij met eendere onbevangenheid

de zeer goed gevoelde tegenstrijdigheid weten op te lossen als in Notre Dame.

Vooreerst eischt de nieuwe toestand nieuwe kluisters voor den geest. Het Ministerie van Politie wordt niet slechts vernieuwd, Frankrijk wordt in vier groote sectoren verdeeld, waar nu de trouwste staatsraden door een leger van agenten waken over de stemming in het land, want hij wil „een moreele statistiek hebben". Op nieuw stelt hij Fouché aan het hoofd, en daar ook Talleyrand's werkzaamheid hem steeds nauwer omstrengelt, raakt de Keizer in de netten der beide groote intriganten verward, wier dubbelhartig spel tusschen Bonaparte en Bourbon hij kent en dat hij door een tweede systeem van wachters over zijn wachters tevergeefs tracht te verijdelen.

Demonische gestalten, deze twee ex-geestelijken, die hij haat, die hem haten en die hij toch op heel zijn loopbaan niet kwijt raakt: Fouché, met een gezicht, waarop leeftijd noch verwantschap staat te lezen, een bleek, kil, perkamentachtig, zwijgend iets en als onder zijn doorborende blikken de heele rommel van ridderorden en kanten op zijn borst beweegt, lijkt hij wel een mummie in hofcostuum.

Talleyrand verloochent in niets den ouden adel, hoewel kreupel vliegen hem de mooiste vrouwen om den hals; zijn bekoring is als die van een steeds voortrollenden bal, diens levend hoogtepunt is overal, geen enkel punt in een der vlakken beteekent „boven", want ieder punt kan 't zijn, alnaargelang hij ligt. Dat hij zijn meester slechts terwille van Frankrijk zou hebben verraden, wordt door zijn matelooze hebzucht en omkoopbaarheid ontzenuwd. Voorloopig dient hij hem nog, maar reeds van den aanvang af vertrouwen zij elkaar niet. Eén enkelen keer heeft Talleyrand iets voor Napoleon opgeofferd: de Keizer besprak met hem op zekeren avond, toen zij op reis waren, zaken van den dag, in bed, en toen hij plotseling insliep, bleef

de Minister tot den volgenden morgen op zijn stoel zitten, zoogenaamd om hem niet wakker te maken. Aan zijn geheele wezen echter is een dergelijke trek van toewijding en medegevoel zoo vreemd, dat men de nieuwsgierigheid van een menschenkenner wel als motief mag aannemen en veronderstellen mag, dat hij hoopte van den droomende iets op te vangen, dat hij niet wist.

Maar Napoleon droomt nooit. Daar hij de menschen veracht en nergens zuivere motieven veronderstelt, moet hij levenslang een groot deel van zijn energie erop richten, de gevaarlijke zenuwen in het sociale lichaam door geschenken te verdooven of door straffen te vernietigen.

Er gaat geen jaar voorbij of eenige malen wordt de naam van Madame de Staël genoemd, wier persoon en werk hij van Parijs houdt verwijderd met een taaiheid, die aan bewondering grenst. En toch heeft deze zelfde vrouw van hem gezegd: „Zijn blik krijgt een oneindige teederheid, als hij met vrouwen spreekt". Door geheel Europa vallen nu de voorvechters der geestelijke vrijheid van hem af: Lord Byron, die hem had gehuldigd, Beethoven, die zijn Eroïca nu niet aan hem opdraagt, en met pijnlijk gemengde gevoelens moet de Keizer de huldebetuiging van den krankzinnigen Czaar Paul hebben gelezen, die reeds den Eersten Consul als onderdrukker der Revolutie had geroemd.

Sedert Marengo gaat zijn geheele streven uit naar vrede op het Continent: vier jaar lang heeft hij dien met alle middelen weten te bewaren, nu moest de Monarchie den laatsten wrok bannen van de vorsten, die geestelijk nog steeds tegen Frankrijk verbonden waren, vooral sedert de dood van twee mannen een streep door zijn rekening had gehaald. De Czaar was vermoord en deze vijand van Engeland was opgevolgd door zijn zoon, een idealistischen jongeman, door Fransche verlichtingsvrienden opgevoed, der democratie als gedachte toegedaan, zacht,

verward, bezield door het verlangen een beter vorst te worden: zoo was deze jeugdige Alexander het spoedig met Engeland eens geworden, en in dit land was, na Fox' korte regeering en dood, een vluchtige poging tot vrede geweken voor de oude ijverzucht jegens Frankrijk. Doordat Engeland op den bepaalden tijd het betwiste Malta niet ontruimde, plotseling achteraf nieuwe voorwaarden stelde, was het de eerste die den vrede schond. Opnieuw dreigt onder Engelsche leiding de Europeesche Coalitie, die den Bourbons de macht wil hergeven, omdat de opkomst van het talent aan hun eigen volkeren een gevaarlijk voorbeeld gaf.

Zoo, is een jaar vóór zijn kroning, de oorlog met Engeland opnieuw begonnen en deze zal niet gedaan zijn vóór 't met Napoleon is gedaan. Het is geen veldtocht, maar een oorlogstoestand, en juist daardoor kan deze veldheer den beslissenden slag niet slaan en er een eind aan maken. Twee dingen heeft Engeland op zijn mededingers en in 't bijzonder op Frankrijk voor: het is een eiland en het ligt overal. Daarin ziet Napoleon's steeds levendig historisch besef het nieuwe Alexander-rijk, dat zich eveneens van de vaderlandsche eilanden en schiereilanden naar Azië en Afrika uitbreidde, onaantastbaar, zoolang het één geheel bleef; daarop stuit de fantasie van deze nieuwen Oosterling.

Tevens de cijferreeks van den rekenmeester. Want als hij op den dag na Aboekir tien jaar genoemd had voor den wederopbouw der Fransche vloot, zoo is daar nu eerst de helft van voorbij en intusschen is Engeland's macht steeds toegenomen. Op Engelsche schepen had men gedurende den korten vredestijd de troepen van den vergeefschen Egyptischen tocht naar het vaderland overgebracht, men had de Kaap en andere koloniën als Engelsch bezit erkend, doch in het eigen land alle krachten voor dringender aangelegenheden gebruikt, dan voor de nieuwe vloot.

En wat wist de Keizer tenslotte van een schip! Dat hij letterlijk in staat was een kanon te teekenen, te gieten, ieder schroefje zelf te vervangen door een ander, ieder rad en iederen disselboom aan een troswagen zelf te repareeren; dat hij den tijd en de kosten, noodig voor het nieuwe hoefbeslag van een eskadron, even precies in zijn hoofd had als het productievermogen van een veldbakkerij: juist dat gaf hem het zakelijk overwicht, hield overal de angst levendig voor een controle, die hij op het papier en te velde ieder oogenblik uitoefende, zoo goed als den eerbied voor de omvattende kennis van den chef, en waarborgde hem de stipte uitvoering van al zijn militaire ideeën.

Maar met een schip moet men evenals met een kanon zijn opgegroeid, en wanneer de admiraals met verbazing vertellen, hoe snel hij ook hier wegwijs werd, vroeg en bevelen gaf, dan is toch een dergelijk oordeel niet zonder de kritische welwillendheid van den vakman jegens den genialen dillettant. Hij weet het, en daar de groote admiraal hem niet minder dan de groote vloot ontbreekt en hij tot op heden nooit een veldtocht aan een ander heeft overgelaten, vindt hij een nieuwen vorm van oorlogvoeren uit, om Engeland toch te verslaan: hij wil de kusten van Hamburg tot Tarente afsluiten voor Engelsche schepen en zoo in een handelsoorlog het handelsvolk vernietigen. Tevens denkt hij weer aan een inval, want heeft hij eenmaal den voet op het eiland aan wal gezet, dan voelt hij zich weer veldheer, dat wil letterlijk zeggen in zijn element.

Wederom, even als vóór den tocht naar Egypte, bestudeert hij in Boulogne de mogelijkheden van uitzeilen en landen, en hij, wien geen dier vurige fantasieën waarin zijn verbeelding bevrediging vindt en zijn rekenkunst zegeviert, hij, wien geen zijner veldslagen ooit als een schouwspel voor oogen stond, wordt hier bij de zee, meer dilettant dan vakman, voor 't eerst van zijn leven een platonisch toeschouwer. In al zijn intieme brieven kan

men geen enkelen zin vinden, verwant aan dezen, dien hij aan Josephine schrijft van de kust, als 's nachts een kanonneerboot in den storm is losgeslagen: „Het was een geweldig schouwspel: de alarmschoten, de met wachtvuren bedekte kust, de woedende, schuimende zee en de menschen den ganschen nacht in onzekerheid en angst! Maar tusschen de eeuwigheid, den oceaan en den nacht zweefde een goede geest: allen werden gered en ik ging slapen met het gevoel een romantisch-epischen droom te hebben beleefd — een toestand, die mij had kunnen doen gelooven, dat ik geheel alleen was".

Welk een schouwspel, maar ach, een schouwspel slechts! Hier klinken voor 't eerst na vijftien jaar ossianische klanken uit zijn ziel. Napoleon wordt romantisch. Hoe aangrijpend en terzelfdertijd van hoe groote beteekenis is die toevoeging van dezen kunstenaar, die zich opeens beroofd voelt van zijn stof, de menschen, en tegenover dezen onbekenden toestand, geheel alleen te zijn — zachtjes hoort men het er doorheen — een weinig angstig schijnt.

Het vreemde element drijft hem tot een fout. Wanneer hij ondanks den naderenden storm de order tot de vlootrevue geeft, Admiraal Bruix weigert, de voorbereidingen daartoe te treffen, de Keizer bij zijn terugkomst niets gereed vindt, den Admiraal ter verantwoording roept: ontzettend tooneel!

„Waarom hebt U mijn bevelen niet uitgevoerd?"

— Uwe Majesteit kan dat evengoed zien als ik: wilt U bij dit weer het leven van dappere mannen onnoodig wagen?

De Keizer, bleek, temidden zijner als versteende officieren

„Mijnheer, ik heb een bevel gegeven. De gevolgen gaan U niet aan. Gij hebt te gehoorzamen."

— Sire, ik kan niet gehoorzamen.

Vreeselijke pauze Hij gaat op hem af, de rijzweep met een dreigend gebaar in de hand, hoewel niet opgeheven, de

Admiraal een schrede achteruit wijkend, legt zijn hand aan den degenknop. Een versteende groep.

„U hebt Boulogne binnen 24 uur te verlaten en U naar Holland terug te trekken. Mijnheer de Schout-bij-nacht Magon, gelieve de bevolen beweging uit te voeren!"

Vlootrevue, onweer en storm, twintig sloepen slaan om, strijd der matrozen met de golven. De Keizer springt in de eerste boot om te redden, allen volgen zijn voorbeeld. Den volgenden dag zijn er 200 lijken aan de vaderlandsche kust aangespoeld.

Dit voorval, eenig in Napoleon's leven, als fout, als wreedheid, als ongehoorzaamheid van een officier, is een waarschuwend symptoom. Maar er is nog een teeken. Een jaar te voren is een Engelsch uitvinder naar Parijs gekomen en heeft aan de Marine twee nieuwe modellen aangeboden: een boot, die door stoom inplaats van door wind en riemen wordt voortbewogen, en een onderzeeboot, die den vijand met een soort van torpedo beschiet. „Dat is een charlatan!" zegt Napoleon van dezen Fulton, wanneer hij op de Seine proeven neemt, en hij wil met het geheele geval niets te maken hebben. Had men hem het model van krombaangeschut laten zien of van een veldtelegraaf, hij had den man gekocht.

Napoleon heeft Engeland niet overwonnen, omdat hij op dit eene punt niet in zijn overwinning geloofde; dit kon niet anders, omdat op dit éëne punt zijn zelfvertrouwen niet souverein was, getemperd werd door eigen technische onzekerheid en de plaatselijke onbereikbaarheid van den vijand. Te land! Ja, als hij dit eiland te land had kunnen aangrijpen! Vandaar, dat hij nu, evenals vijf jaar geleden, van zijn plan gewaagt, later over Herat naar Indië te gaan. Doch daartoe heeft men rust en tijd noodig.

Vooreerst wil hij niets anders dan het behoud van den vrede, dien zijn macht en zijn kunnen sedert jaren afdwingen.

Dadelijk na de kroning schrijft hij op één dag in dezen geest aan zes koningen, aan ieder in overeenstemming met diens karakter, terwijl hij den indruk tot in détails van stijl en onderteekening van te voren berekent. Zoo heet het in zijn brief aan den Shah van Perzië:

„Door den grooten roep, die van mij uitgaat, zult U vernomen hebben, wat ik ben en wat ik gedaan heb, hoe ik Frankrijk heb verheven boven alle volken van het Avondland, welke belangstelling ik koester voor de vorsten van het Morgenland. De Oosterlingen zijn vol moed en geest, doch hun onbekendheid met zekere kunsten en verwaarloozing der discipline stellen hen in den oorlog tegen de soldaten van het Noorden in het nadeel.. Schrijf mij Uwe wenschen en wij zullen de vriendschaps- en handelsbetrekkingen hernieuwen.. Geschreven in mijn Keizerrijk Paleis der Tuilerieën.. in het eerste jaar mijner regeering. Napoleon." Aan het hoofd van dezen brief aan het Morgenland prijkt echter een titel die nooit bestond, waardoor hij blijkbaar alleen zijn identiteit met den beroemden generaal uit Egypte wil vastleggen, want hij luidt: „Bonaparte, Keizer der Franschen".

Daarnaast ligt, als hij dezen brief onder teekent, een brief aan den Koning van Engeland, midden in den oorlog hem toegezonden, wonderbaarlijk in zijn kunst, terzelfdertijd ontroerend en politiek te zijn: „..Is het vele bloed, dat zonder het geringste uitzicht op een doel, vergoten wordt, niet een aanklacht tegen het geweten der regeeringen? Mij zal het niet tot schande strekken, zoo ik den eersten stap doe. Ik heb dunkt mij aan de wereld genoeg bewijzen geleverd, dat ik den oorlog en zijn grillen niet vrees. Weliswaar verlangt mijn hart naar vrede, maar de oorlog heeft nimmer mijn roem geschaad. Ik bezweer U.M., zich niet het geluk te laten ontrooven, der wereld den vrede te hergeven! Laat deze kostbare voldoening niet aan Uw kinderen over! Nooit was het oogenblik gunstiger, alle

hartstochten tot zwijgen te brengen. Is dit oogenblik eenmaal verzuimd, waarheen zal deze oorlog dan voeren? U. M. heeft in de laatste tien jaren aan gebied en aan schatten meer gewonnen dan geheel Europa bezit. Wat kunt U nog verwachten van den oorlog!"

Met welk een glimlach zou hij zelf dit hebben aangehoord, zoo een tegenstander hem dit laatste argument met gelijk recht wilde voorhouden? Ook hier blijft het beroep zonder succes, noch Engeland noch het Continent willen deze macht, noch hun opgekomen Keizer dulden, opnieuw dreigt een, dreigt het vierde verbond der vorsten tegen de Republiek.

Nadat hij in de vredesjaren zich tamelijk tevreden heeft gevoeld, ja zelfs door zijn naaste omgeving in Malmaison als opgewekt wordt afgeschilderd, moet hij zich nu opnieuw wapenen en berusten in het inzicht, dat het „in het wezen en in de kracht der dingen is gelegen, dezen strijd van het verleden met de toekomst voort te zetten, want deze blijvende coalitie onzer tegenstanders dwingt ons, hen te verslaan, om niet zelf te worden vernietigd." Dat is de waarheid zonder aanmatiging of bitterheid: hij zelf heeft dit Wezen der Dingen, zoo niet geschapen, dan toch bestendigd, want is Frankrijk's eerste oorlog in de Revolutie zuivere verdediging van het land tegenover de Koningen geweest, de volgende werden door de slagvaardigheid van dit volksleger en het genie zijner aanvoerders van zelf tot veroveringsoorlogen.

Doch als men zich zoo door zijn tegenstanders, die men tweemaal verslagen heeft, voelt uitgedaagd, — wat wonder dat reëele plannen, die een grenzelooze fantasie toch altijd slechts van verre weten te volgen, nu zelf ook hun grenzen gaan uitzetten! In deze eeuw en hier in het Westen had de Keizer nog wel een jaar of tien rust gehouden, om zich misschien in Azië met Engeland te meten; eerst als Europa's voortdurende gedachte aan revanche

hem prikkelt, eerst dan komt het plan van een Europeesch Rijk in hem op. Een werk van de grootste genezende kracht wordt hier voor de tweede en tot heden voor de laatste maal beproefd, en het zal schipbreuk lijden!

Zoo ontspringt Napoleon's hoogste politieke gedachte uit een persoonlijk defensief. Nu de nieuwe groepeering zich tegen hem vormt, verandert voor de eerste maal zijn ideaal: voor zijn geestesoog, dat jarenlang slechts Alexander heeft gezien, doemt nu Karel de Groote op. In plechtigen optocht bezoekt hij diens graf te Aken. „Er zal in Europa niet eerder rust zijn", zegt hij tot een vertrouweling in die dagen, „dan wanneer het onder één enkel opperhoofd staat, een Keizer, die koningen onder zijn ambtenaren telt, die aan zijn generaals koninkrijken toewijst. . en hun allen te zamen tevens hofambten verleent. Zoo men dit plan een imitatie van het oude Rijk wil noemen — nu goed, iets absoluut nieuws bestaat er niet!"

Deze geleidelijke verschuiving van zijn ideaal, onmiddellijk gevoed door de historische fantasie, heeft onmetelijke gevolgen. Want juist, omdat dit Karolingische streven voor hem reeds een afstand doen inhoudt, gaat hij er zoo snel op af, als gold het een provincie. Deze haast, waarmee hij nu het Rijk van Karel den Groote tracht samen te vatten, is nieuw aan hem en wijst op een koorts, die hem drijven wil tot nieuwe doeleinden, nog vóór de oude zijn bereikt.

XI

Sedert het voorjaar staat zijn leger in het Noorden gereed tot de steeds uitgestelde landing in Engeland. Wanneer nu in den herfst een nieuwe aanval van Oostenrijk een dreigende zekerheid wordt, laat hij door een beweging, die in twee dagen besloten, in twee weken wordt uitgevoerd, het geheele leger naar het Oosten zwenken, en is sneller den

Rijn over, dan het gerucht van zijn eerste beweging zich verspreidt. Bij het opbreken van de kust dicteert hij aan Daru het geheele plan tegen Oostenrijk, „de orde en duur der marschen, de ontmoetingspunten der kolonnes, stormaanvallen, bewegingen en fouten van den vijand, dat alles zag hij in dit dictaat twee maanden vooruit op een afstand van 200 mijlen".

Oostenrijk had reden genoeg om ten oorlog te trekken. Op den knop van den scepter, dien de nieuwe Koning van Italië zwaaide, was de Leeuw van Venetië gegraveerd, dit en de verovering van Genua waren voor Habsburg een dreigende waarschuwing, zich niet ten derden male over de Alpen te wagen. Ditmaal moest het in Duitschland alleen de beslissing zoeken. Engeland was niet zuinig met geld en ten slotte was nu ook weer Rusland's onafzienbare macht mede in 't verbond, zooals in de dagen, toen Bonaparte in Egypte was en de Coalitie zegevierde. De nieuwe Czaar scheen vast besloten, het oude Europeesche vooroordeel tegen Rusland te ontzenuwen en trok nu, van rol verwisselend, het zwaard tegen den tyran van het Westen. Men kent nu immers ook Napoleon's oorlogstechniek: ditmaal zal men hem verslaan met zijn eigen systeem.

Maar het genie draagt nieuwe methoden ter overwinning in zijn boezem. In versnelde marschen trekt hij den Oostenrijker om, vóór deze zich nog recht kan oriënteeren, sluit hem in Ulm in zijn ijzeren ring en dwingt een heel leger, dat hij nog niet eens tot schieten liet komen, tot capitulatie. „Ik heb mijn doel bereikt, het Oostenrijksche leger eenvoudig door marschen vernietigd. Nu zal ik mij tegen de Russen keeren. Zij zijn verloren."

De toon is soberder geworden, zooals de gewoonte van het succes dit mee brengt. „Ik ben meer dan noodig was in touw geweest," schrijft hij aan Josephine, „een week lang iederen dag tot op mijn huid toe nat en met koude

voeten." Tusschen de met goud bestikte maarschalken die hun luister voor 't eerst in den vreemde mogen vertoonen, staat hij zelf, terwijl hij de capitulatie van de vesting Ulm in ontvangst neemt, in de uniform van een gewoon soldaat, een grauwen mantel aan de ellebogen en de panden geschroeid, met een gedeukten hoed zonder kokarde, bij het kampvuur. Van het purper is niets aan hem blijven hangen.

Wederom, als op den dag van Marengo, biedt hij den vrede aan, zendt een dier persoonlijke waarschuwingsbrieven aan den verslagen Keizer, wederom met die, de Europeesche diplomaten irriteerende vrijmoedigheid: „U begrijpt, dat het slechts recht en billijk is, als ik mijn geluk gebruik en mij bij den vrede een waarborg verschaf tegen een vierde Coalitie met Engeland.. Ten allen tijde zal ik gelukkig zijn, zoo ik de rust mijner volken kan vereenigen met Uwe vriendschap, waarop ik, ondanks het groote aantal en de macht mijner vijanden in Uwe omgeving, U verzoek aanspraak te mogen maken". Tegelijkertijd rukt hij naar Wenken op.

Dan, terwijl hij in versnelde marschen oprukt, treft hem een slag: twee dagen na zijn overwinning te land zoo hoort hij nu, heeft Engeland, bij Trafalgar de vloot bijna geheel vernietigd, 18 schepen zijn verloren, Nelson is gevallen, de Fransche admiraal in handen van den vijand. Wil zich het oogenblik herhalen, toen hem midden in de woestijn het bericht van Aboekir trof? Moed! Toen was de toestand nog honderdmaal erger! Nu scheidt ons van Parijs geen zee, wij hebben geen schepen noodig. En met verdubbelden spoed rukt hij naar Weenen op, dat de tegenstander hem zonder strijd prijs geeft.

Maar op het bericht van Trafalgar is Frans weer standvastiger geworden en Alexander nog standvastiger, beiden doen hun best Pruisen te winnen, dat de onderhandelingen op de lange baan schuift; tevergeefs tracht Napoleon den

Czaar te verblinden door hem Turkije te beloven, in Brünn wordt op groote schaal verstoppertje gespeeld, waarbij ieder den ander wil paaien en door zijn eigen gevolmachtigden in den steek wordt gelaten. De eenige, die een politieke gedachte improviseert, is de Keizer: twee dagen vóór den beslissenden slag, die in voorbereiding is, schrijft hij aan Talleyrand, die in Brünn onderhandelt:

„Ik zou er niet afkeerig van zijn, Venetië aan de Keurvorsten van Salzburg en Salzburg aan het Oostenrijksche Huis af te staan. Ik neem Verona.. voor het Koninkrijk Italië.. en de Keurvorst kan zich ook Koning van Venetië noemen, als hij lust heeft..

„Het Keurvorstendom Beieren zou tot koninkrijk worden verheven.. Ik zal de artilleriemagazijnen en vestingen teruggeven, men behoeft mij slechts vijf millioen te betalen.. Morgen zal het waarschijnlijk tot een tamelijk ernstigen slag met de Russen komen. Ik heb al 't mogelijke gedaan om hem te vermijden, want het is onnoodig vergoten bloed. Ik heb met den Czaar een paar brieven gewisseld en daaruit gezien, dat hij een flink mensch is, die alleen wordt misleid.. Schrijf naar Parijs maar niet over den slag, dat zou mijn vrouw maar angstig maken. Wees zelf onbezorgd, mijn positie is zeer sterk, alleen spijt het mij van al het bijna onnoodig vergoten bloed, dat de slag zal kosten. Schrijf naar Frankrijk, dat ik sinds vier dagen in het kamp mijner grenadiers bivakeer en alles op mijn knieën schrijf, dus niet veel brieven kan verzenden."

Dat is de stemming van den Keizer daags voor zijn meest beroemde overwinning. Terwijl hij op zijn kaarten ieder Moravisch dorp van het begin tot 't eind nagaat, de breedte van iedere beek, den toestand van iederen weg, en de koude aan het kampvuur zijner Garde tracht te verdrijven, denkt hij aan de ministers in Parijs, die op zijn bevelen wachten, aan zijn vrouw, die zich angstig zou

kunnen maken, ontwerpt tevens bij het kampvuur in een half uur tijds een nieuw programma voor de verdeeling van vier, vijf Staten, voor nieuwe kronen, oorlogsvergoeding en vestingen en over alles valt het bleeke licht van een tot tweemaal toe herhaalde klacht over nutteloos bloedvergieten, als van een Decemberzon, die juist is opgegaan. Is het een wonder, dat zulk een man de legitieme vorsten verslaat, die intusschen aan hun koninklijke tafel zitten te dineeren?

Wanneer hij 's avonds van de bewegingen der vijanden hoort, klapt hij in zijn handen en roept, naar zijn adjudant vertelt, „bevend van vreugde" uit: „Zij loopen in den val! Zij geven zichzelf in onze hand! Vóór morgenavond is dit leger vernietigd!"

Dan zit hij in een boerenhutje met zijn Staf, blijft tegen zijn gewoonte na tafel zitten, opgewekt, peinzend: dan spreekt hij uitvoerig over het wezen der tragedie. Daarna komt hij op Egypte: „Toen, ja—had ik toen Akko genomen, dan zou ik mij den tulband op het hoofd hebben gezet, mijn leger groote, wijde broeken hebben aangetrokken, hen alleen in 't allerergste geval hebben blootgesteld, ik zou hen tot mijn Onsterfelijken hebben gemaakt, het Heilige Bataillon. Den oorlog tegen de Turken zou ik met Arabieren, Grieken en Armeniers hebben ten einde gebracht. In plaats van een slag in Moravië, had ik er een bij Issus gewonnen: ik zou Keizer van het Oosten zijn geworden en over Constantinopel naar Parijs zijn teruggekeerd." Deze laatste woorden, schrijft een ooggetuige, werden begeleid door een glimlach als om te kennen te geven, dat hij zich door een van zijn droomen had laten meesleepen.

Is dit tooneel zelf niet een droom? Is het werkelijk eerst een eeuw geleden, dat een sterfelijk mensch van de dimensies van een halfgod zich door het moderne Europa een weg baande en het zijn eigen trekken opdrong? Is dit

alles niet iets uit Homerische tijden, toen het tweegevecht tusschen twee vorsten het lot van generaties bepaalde? Als in de legenden van onze kinderboeken, juist zoo zit hij daar, in een bedompte leemen hut, op een onbekende vlakte, een kleine man van midden in de dertig, in een vuile uniform met een plakkerig hemd, en hij brengt een paar aardappelen met uien naar zijn hongerigen mond, en terwijl hij morgen met dezen eenen slag het Keizerrijk van Karel den Groote, dat duizend jaar sliep, opnieuw wil wekken, grijpt zijn matelooze fantasie terug naar Azië's woestenijen, waar een steenhoop hem had weerstaan, klemt zich vast aan dat andere, toentertijd mislukte plan, en volgt met dwepende gedachten de gestalte van den Macedoniër tot aan den Ganges.

De dag breekt aan: vandaag voor een jaar heeft hij zich op de altaartreden van Notre Dame den gouden lauwerkrans op het hoofd gedrukt. In een vurige proclamatie brengt hij zijn troepen dien dag in herinnering en besluit met de belofte, dat hij zich heden niet aan het vuur zal blootstellen.

Nooit eerder is in de geschiedenis dit woord van een veldheer opgeteekend: allen haasten zich hem te verzekeren, dat zij aan de spits van het leger den dood zullen trotseeren. Napoleon, uit twintig veldslagen den grenadiers vertrouwd, die in hem den eenigen door het geluk begenadigden aanvoerder zien, kan als eerste het wagen, het sparen van zich zelf zijn mannen als belooning voor hun dapperheid aan te bieden.

Dan verslaat de Keizer zijn beide vijanden en geeft een dorre, onbekende vlakte voor wel duizend jaar de beroemdheid van een naam: de vlakte van Austerlitz.

„Soldaten!" riept hij den volgenden dag den overwinnaars toe, „ik ben tevreden over U.. Noemt Uwe kinderen naar mij en zoo één van hen zich ons waardig toont, dan vermaak ik hem mijn eigendom en zal hem

tot mijn opvolger benoemen!" Dat is het oude pathos voor het leger. Aan zijn vrouw schrijft hij eenvoudig: „Ik heb het Russische en Oostenrijksche leger verslagen. Ik ben wat moe, heb acht dagen in de open lucht gekampeerd, bij tamelijk koele nachten. Vandaag lig ik in een bed in het prachtige slot van Vorst Kaunitz, heb een schoon hemd aangetrokken, het eerste in acht dagen.. en denk twee à drie uur te slapen."

Zoo eenvoudig heeft dit legendarisch gebeuren zich afgespeeld, en het is slechts in deze rhapsodie een nieuw lied, als den volgenden dag de verslagen Duitsche Keizer den kleinen luitenant uit Corsica vraagt om een onderhoud in het slot van zijn graaf, doch snel als immer, is de steeds galoppeerende kleine windgod reeds lang weer weg, en nu ontmoet hij hem in een windmolen, gaat hem beleefd tegemoet en zegt: „Tot mijn spijt, Sire, moet ik U in dit paleis ontvangen, het eenige, dat ik sinds twee maanden bewoon". Wat een zelfbewustheid bij den soldaat tegenover den erfvorst welk een gracieuse spot uit den mond van een man, die achter zich zijn paleis weet te staan in een hoofdstad, die op het bericht dezer geweldige overwinning vol vlaggen zal zijn en gezang.

Maar de voorname erfvorst met zijn oude en fijne intelligentie weet handig te pareeren, want hij antwoordt: „Gij trekt zooveel voordeel daaruit, Sire, dat het U hier wel bevallen moet." Nu glimlachen zij beiden en nemen elkaar van ter zijde op, want tot nu toe hebben zij elkaar gedurende tien jaar bestreden, doch elkander nooit gezien. Beiden even oud, beiden midden in de twintig tot macht gekomen, alleen langs geheel verschillende wegen, — en toch vermoedt in dit uur geen van beiden hoe dicht de vredeswil van den een, hoe ver de wraakbegeerte van den ander, hen nog tot en van elkander zal voeren.

„Gisteren heb ik den Duitschen Keizer in 't bivak gehad, wij hebben twee uur gepraat.. Hij heeft een beroep

op mijn grootmoedigheid gedaan. Doch ik heb mij verweerd, een wijze van oorlogvoeren, die mij niet zwaar gevallen is.. Wij zijn het er over eens geworden zeer spoedig vrede te sluiten.. De slag bij Austerlitz is de allermooiste van al mijn veldslagen, 45 vaandels, meer dan 150 stuks geschut, het vaandel der Russische Garde, 20 generaals, 30.000 gevangenen, meer dan 20.000 dooden, een vreeselijk schouwspel!'' Is de fiere juichtoon van een overwinnaar ooit zonderlinger geeindigd? Met welk een wellust baadt hij in zijn getallen — en plotseling komen de dooden tusschen beiden! En toch, van nu af aan vermeerderen zich, en wel in diep doorvoelde, eenvoudige vormen, beklemde uitingen over vergoten bloed.

Bij de beraadslaging over den vrede strijdt de minister tegen zijn heer: „Hoe gemakkelijk'', schrijft Talleyrand, reeds op den dag na Austerlitz, „zou het nu zijn, de Habsburgers te vernietigen. Versterken wij hen liever, geven wij hun een vaste plaats in Frankrijk's stelsel!''

Maar de Keizer dwingt den vrede van Pressburg af, waardoor het Duitsche rijk in duigen valt, Oostenrijk uit Duitschland en uit Italië verdwijnt. Wat staat hem voor den geest?

Europa: een Statenbond onder leiding van Frankrijk. Rusland is Azië, Engeland, daarbuiten, is een eiland. Het Continent moet vereenigd worden, alleen middelmatige en kleine machten onder Frankrijk's adelaars democratisch naast elkaar gerangschikt. Hier, na Austerlitz, neemt de nieuwe gedachte bepaalde vormen aan; het hoogste doel van een Europeaan: Europa te vereenigen, ligt van heden af in zijn macht.

Met deze gedachte was hij niet uitgetrokken, evenals alles wat hij tot hooge vlucht bracht, werd zij hem door de omstandigheden ingegeven. De oorlogen, die hem brachten op den drempel dezer nieuwe idee, heeft hij niet uitgelokt, sedert Marengo heeft hij den vrede gewild. Dien toen reeds

8

te aanvaarden, was van Oostenrijk niet te verwachten. Door opnieuw tot den aanval over te gaan, ging het in zijn legitieme richting logisch voort: in Europa konden niet Habsburg en de Revolutie naast elkander regeeren. Austerlitz besliste ten tweeden male dezen strijd. Nu was het mogelijk, het herrezen Europa van Karel den Groote opnieuw te vereenigen. Maar noch die koningen en keizers, die slechts verslagen, doch niet overtuigd waren, noch hij zelf, die alles door het zwaard bereikt had, niets door overtuigen, konden den weg des geestes gaan, om Europa tot een eenheid te maken. Op grond van zijn eigen verleden was Napoleon gedwongen deze Vereenigde Staten met geweld tot stand te brengen. Eerst tien jaar later zag hij in, dat hij dit grootsche doel met verkeerde middelen had nagejaagd.

Hij zag het in, te laat, beroofd van zijn macht, in den grooten Epiloog zijner verbanning.

XII

„Wil den Paus zeggen, dat ik mijn oogen open houd, wil hem zeggen, dat ik Karel de Groote ben, het zwaard der Kerk, zijn Keizer, en als zoodanig behandeld wil worden."

Op zoo dreigenden toon schrijft hij naar Rome. Moet hij met dezen molshoop al rekening houden, dan zal die hem tenminste gehoorzamen. Een nieuwe toon kenmerkt sedert Austerlitz en Pressburg zijn houding. Reeds hier, uit het overwonnen Oostenrijk laat hij zijn bevelen weerklinken in een stijl, dien hij en Europa tot dusverre niet kenden. De Koningin van Napels, sedert jaren door hem gewaarschuwd, heeft Engelsche schepen laten binnenvaren. Legerorder: „De dynastie der Bourbons heeft in Napels opgehouden te regeeren." Tevens een brief aan broeder Joseph: „Ik heb U, naar ik meen, reeds gezegd, dat ik het

Koninkrijk Napels bij mijn familie wil inlijven, zoodat het als Zwitserland, Holland, Italië en de drie Duitsche Koninkrijken tot mijn vazalstaaten of eigenlijk tot het Fransche Keizerrijk zal behooren."

Want nu begint hij inderdaad die uitspraak te verwerkelijken, volgens welke één enkel Keizer Europa regeeren zal en Koningen tot vazallen hebben. Parijs, dat zijn zegevierenden Meester met gejuich ontvangt, wordt hoofdstad van het Continent. De Keizer is in de beste conditie teruggekeerd: „Deze veldtocht heeft me dik gemaakt. Ik geloof, dat als alle Europeesche vorsten zich tegen mij zouden verbinden, ik een belachelijk buikje zou krijgen!" In een dergelijke stemming werpt hij zich, nauwelijks nadat de éêne gebeurtenis zich heeft afgewikkeld, in de volgende en laat die zich afwikkelen.

In een paar maanden organiseert hij van hier uit de volgende rijken: Joseph wordt Koning van Napels, de vorsten van Beieren en Wurtemberg worden Koningen, die van Baden Groothertog, een Beiersche koningsdochter wordt voor Eugène gereserveerd, een Badensche erfprins voor een nichtje van Josephine, een dochter der Wurtembergers voor zijn jongeren broeder, zestien staten van Zuid- en West-Duitschland worden tot een Rijnbond vereenigd, vazallen des Keizers, schatplichtig en tot het leveren van troepen verplicht, en deze zestien Duitsche vorsten haasten zich hun hulde te gaan betuigen te Parijs, om bij den grooten handel weer te verdienen, een dozijn kleine vorstendommen wordt geschrapt, rijksleenen worden gesticht voor Talleyrand, Berthier, Bernadotte.

Terzelfdertijd klinkt het kort en bondig: „Holland mist een orgaan voor de uitvoerende macht. Dat moet het krijgen. Ik zal het Prins Lodewijk geven. Er zal een verdrag worden opgemaakt. Dit is voor mij een uitgemaakte zaak, dit of de inlijving bij Frankrijk.. Geen oogenblik te verliezen." Waarom geen oogenblik? Afhankelijk is het

toch allang, alleen de koninklijke vazal ontbreekt nog, en diens algeheele afhankelijkheid blijkt uit de wijze waarop datief en accusatief worden verdeeld: dat hij aan Holland zijn broeder zal geven. Willen de Hollanders niet? Dan zullen zij worden ingeslokt, de keuze is beperkt. Wil Lodewijk liever niet, om het klimaat, zijn gezondheid? „Het is beter op een troon te sterven, dan te leven als Fransche prins." Hortense moet Koningin worden, daarop staat Josephine, de Hollanders moeten een plechtige petitie indienen en worden door den Keizer in de Tuileriën genadig aangehoord. Maar zoo ver drijft hij nu ironie en verachting, dat hij na deze audiëntie door zijn kleine neefje, zoon van den nieuwen Koning Lodewijk, voor alle dames van het Hof de fabel laat opzeggen: van de kikvorschen, die een koning zochten.

Wat? Nu klagen en intrigeeren de zusters? Zijn er in 't geheel geen koninkrijken meer beschikbaar? Ellendig, dan moet men op z'n minst een paar Groothertogdommen vrij maken! Caroline zal, met Murat, Groothertogin van Kleef worden. Elisa Groothertogin van Toscane en de mooie Pauline Borghese weent, om dat zij maar Vorstin van Guastalla wordt: „Wat? Maar een dorp? En daarvan zou ik Vorstin moeten zijn?" Maar zij troost zich spoedig in een oceaan van diamanten en minnaars.

Niemand is tegen zijn nieuwe rol opgewassen. Koning Joseph vergelijkt in zijn eerste proclamatie de liefde van zijn hem gisteren nog onbekende onderdanen, met die der Franschen voor hun Keizer, maakt zich zelf belachelijk en den Keizer woedend. Koning Lodewijk zucht onder de moeilijkheden, die hij den handel van zijn land in den strijd met Engeland moet aandoen, en in plaats van troepen zendt hij lange klaagbrieven aan den Keizer. „Dat is nu werkelijk mij onnoodig lastig vallen", bijt daarop de eene Majesteit de andere toe. „Alles wijst op Uw beperkt inzicht en Uwe geringe belangstelling.. Spreek toch

niet voortdurend van nood en ellende.. Alleen vrouwen huilen en jammeren, mannen nemen besluiten.. Gij regeert Uw land veel te zachtzinnig. Ik moet alle oorlogskosten geheel alleen dragen.. Draag zorg, een leger van 30.000 man op de been te houden. Gij denkt altijd alleen aan U zelf, dat is goed noch grootmoedig.. Meer energie!"

Elisa, die haar man overheerscht, maakt een grondwet in Toscane, houdt revue over de troepen, verandert ieder kwartaal van gunsteling en brengt den Keizer door imitatie van zijn stijl tenminste aan 't lachen: „Mijn volk is tevreden, de Oppositie vernietigd, Uwe bevelen, Sire, zijn uitgevoerd. Over den Senaat ben ik zeer tevreden, hij toont achting te hebben voor mijn gezag." Murat oogst voor een dergelijk soort blinden ijver de klassiek geworden kritiek van den Keizer: „Ik heb decreten van U gezien, die totaal geen zin hebben. Gij hebt waarachtig al Uw verstand verloren!.. Gij wilt ook altijd maar regeeren!"

Pauline echter laat zich door Canova's handen vereeuwigen in een materiaal, dat alle Rijken van Napoleon overleeft.

Intusschen heeft de kleine Jérôme op eigen hand in Amerika, waar hij als zeeman kwam, een meisje van burgerlijke afkomst getrouwd. De Keizer, die meer kronen heeft dan broers en zusters en geen broeder missen kan, is buiten zich zelf van woede, laat door zijn moeder een verbod uitvaardigen, in Lissabon het schip, dat de twee aan land zal zetten, omsingelen, Jérôme zweert de jonge vrouw bij het afscheid eeuwige trouw, reist alleen naar Parijs, wordt door den Keizer met dreigementen en beloften stormenderhand gewonnen, geeft de vrouw op, om Keizerlijke Hoogheid, admiraal en misschien koning te worden; de dame tracht tevergeefs in Europa te landen en brengt in Engeland een kind ter wereld. Daar zal zij over eenigen tijd een lotgenoot ontmoeten, haar verbannen zwager Lucien: want deze, na eerst door de Engelschen goed ontvangen te zijn, steekt later daarheen met vrouw

en kinderen over. Hij schrijft verzen. Een epos. Hoe heet het?

Karel de Groote.

De eenige, die vol ijver is en ernst, trouw en meestal ook wel verstandig, is de stiefzoon Eugène. Van hem houdt de Keizer, prijst hem openlijk waar hij kan, en als hij nu Onderkoning van Italië en echtgenoot der Beiersche prinses is geworden, schrijft hij hem: „Ge werkt te veel, beste jongen. Dat is wel goed voor U, maar ge hebt een jonge vrouw, die in blijde verwachting is.. Waarom gaat ge niet eens in de week samen naar de Opera. Men kan zijn plichten in korten tijd afdoen. Ik leid hetzelfde leven als gij, maar mijn vrouw is ouder.. en ik heb ook meer aan mijn hoofd!" Zijn schoondochter echter, van wie hij beslist een mannelijken erfgenaam verwacht, want Hortense's zoon heeft ook maar twee oogen, waarschuwt hij „ons geen dochter te schenken. Ik zal U het recept zeggen: elken dag een glas klaren wijn, maar gij gelooft me natuurlijk niet", en als zij toch een dochter ter wereld brengt: „Als men met een dochter begint, krijgt men een dozijn kinderen!"

Zoo dicht bij de hand heeft deze groote stilist ieder oogenblik alle tonen, waarmee hij schrik wil inboezemen of vleien, beloonen, aansporen, straffen of overreden, en tusschen al zijn bezigheden door, strooit hij dit alles uit in den kring eener familie, die zich gedurig tegen hem verzet.

Ernstig en zoo teruggetrokken als haar zoon haar veroorlooft, leeft de moeder nu in Parijs, waakzaam, in al dit gedoe bemiddelend optredend. Hij heeft haar Trianon beschikbaar gesteld, een jaargeld van een millioen toegekend, niemand begrijpt waarom zij spaart, al spoedig noemt men haar gierig en zij is het ook, maar „wij Corsikanen", zegt zij, „hebben vele revoluties meegemaakt, aan dit alles kan een eind komen, wat zal er dan van mijn kinderen worden? Beter, dat zij dan tot hun moeder om hulp komen dan tot vreemden, die hen toch in den steek zullen

laten!" Soms houdt zij receptie, steeds met een natuurlijke waardigheid en koninklijker dan vele van haar gekroonde kinderen. Twist iemand met haar over den prijs van glazen kralen, waarmede zij werkt, dan glimlacht zij: „Neen, neen, mij kan men niets wijsmaken, ik speel niet voor prinses zooals mijn dochters." En terwijl zij de moeder is van den Keizer, van koningen en prinsen, beklaagt zij zich, dat zij niemand om zich heen heeft, met wie zij zich vertrouwd voelt, en haar hart gaat eerst open bij een partijtje reversie met oude vrienden of zij praat 's avonds wat met de oude gedienstige „over den goeden ouden tijd.. Iedereen vindt mij de gelukkigste der moeders. In werkelijkheid ben ik steeds in zorgen: bij ieder bericht beef ik van angst, dat de Keizer dood op het slagveld ligt."

Iederen Zondag eet zij, naar goede patricische zede, 's middags bij haar kinderen in de Tuilerieën. Zij gehoorzaamt den Keizer niet steeds en als zij 't moet, vergeeft zij 't hem niet. Hij voelt het wel, zij is te fier voor een dergelijke verhouding, en als hij in den spiegel kijkt, moet hij de steeds toenemende gelijkenis met haar erkennen, in voorhoofd, mond, oogen, handen. Soms plaagt hij haar:

„Verveelt ge U aan 't Hof? Neem een voorbeeld aan Uwe dochters! U moet het geld niet bijeen schrapen, maar alles uitgeven."

— Dan moet ge mij twee millioen geven inplaats van één, want ik moet sparen, dat is mijn aard."

Vleiers herkent zij evenals hij, waarschuwt voorzichtig, zoo het noodig is; zij wil nooit iets voor zich zelf, maar dikwijls voor de Corsikanen, die zich allen tot haar wenden, en voor oeroude huisvrienden tracht zij gedaan te krijgen wat zij kan. Eindelijk spreekt zij voor één enkele maal een hartewensch uit: Ajaccio moge inplaats van Corte de hoofdstad van Corsica worden! Dat is hààr familietrots. Door een decreet wordt dit door den Keizer vervuld. Hij

begrijpt haar goed, en als zij de kamer verlaten heeft, zegt hij: „Mijn moeder zou er voor geschapen zijn, een koninkrijk te regeeren."

Slechts voor Lucien bereikt zij niets. „Van hem houd ik 't meest," zegt zij, „omdat het hem 't minst goed gaat." Maar de Keizer blijft onverbiddelijk: „Nu moet ieder gevoel van genegenheid wijken voor het belang van den Staat. Ik erken slechts hen als bloedverwanten, die mij dienen. Wie niet met mij zich verheft, behoort niet meer tot mijn familie."

XIII

In zijn werkkamer te Parijs had Napoleon één enkelen stommen getuigen van zijn arbeid neergezet: Frederik van Pruisen in brons.

Met den roem van den laatsten grooten veldheer was hij opgegroeid, hij was luitenant toen de Koning stierf; evenals alle generaals van zijn tijd had hij zijn militaire vorming gezocht bij diens nieuwe methode van oorlogvoeren. Voor dit leger, dat hij niet kende, had hij nu nog respect, hoewel de volgende Pruisische Koning het roemloos tegen Frankrijk's troepen had aangevoerd. De dwaasheid en zwakheid van Frederik Willem III waren hem welbekend; zoo hij desondanks voortdurend trachtte hem in zijn bondgenootschap te betrekken en Pruisen's antinomie tegen Oostenrijk en Rusland te benutten, leefde er steeds een stil ontzag in hem voor dit eenige vreemde leger in Europa, dat zich in een vorige eeuw met roem had overladen. Eerst als hij bemerkt, dat Pruisen niet zijn sterkste zijde toont, doch zijn zwakste, de politieke, daalt zijn achting.

Nog 't vorige jaar, nog voor Austerlitz heeft hij het aangeboden een alliantie te sluiten. Na Trafalgar, toen het door Frans en Alexander het hof gemaakt werd en het den slag van Austerlitz had kunnen verhinderen, heeft

de zwakke Koning ja noch neen gezegd, steeds trachtte hij uit neutraliteit voordeel te slaan. Thans, nu de Keizer er sterker voorstaat dan ooit, grijpt de Pruis het eerste het beste voorwendsel aan om zich tegen hem te wapenen: het vorige jaar is hij bij Ansbach door Pruisisch gebied gerukt.

In werkelijkheid is het de stemming der democraten, het is de vrees voor het ongenoegen des volks, vooral onzekerheid over de trouw van een paar op oorlog beluste generaals, die den Koning drijven. In Neurenberg was een boekhandelaar door den krijgsraad ter dood veroordeeld en gefusilleerd, omdat hij een smaadschrift tegen het Fransche leger verspreidde op plaatsen, waar het overeenkomstig het verdrag zich bevond. Het vonnis was wettelijk gerechtvaardigd, de opwinding, er door verwekt, was 't nog meer, want die was 't moreel. De Keizer zag het en wilde den oorlog vermijden, stelde voor, wederzijds de troepen terug te trekken en liet door zijn gezant verklaren, dat, zoo de troepen in Westfalen den Koning hinderden, hij het slechts behoefde te zeggen. Daarna schreef hij zelf aan den Koning: „Onveranderlijk houd ik vast aan ons verbond.. Zoo gij mij echter door Uw antwoord te kennen geeft, dat gij dit verbond van de hand wijst en alleen op de macht Uwer wapenen vertrouwt, dan zou ik natuurlijk genoodzaakt zijn den oorlog te aanvaarden, intusschen zal ik trots alle gevechten en overwinningen dezelfde blijven. Daar ik dit een goddeloozen oorlog acht, zal ik ook dan nog een voorstel tot vrede doen."

Intusschen laat hij zich in 't geheim tegen de Pruisen booze woorden ontvallen, die 't midden houden tusschen toorn en verachting, hij kan het eenvoudig niet gelooven, „dat Pruisen zoo dwaas is.. Het Kabinet is verachtelijk, zijn Souverein zwak, het Hof beheerscht door jonge officieren, die alles zouden willen wagen".

Veertien dagen voor het uitbreken van dezen oorlog, gelooft hij er zelf nog niet aan.

Hij vergiste zich: de Adel in dit leger, dat onder Frederik Frankrijk versloeg, doch daarna door Frankrijk werd verslagen, wil zich rehabiliteeren, de burgers worden door hun nationale gevoelens meegesleept, men wil „alles wagen", vol vertrouwen houdt men 't oog op een beschermvrouwe gericht. De Koningin van Pruisen is hartstochtelijk voor den oorlog, sedert de Czaar, nu bondgenoot, haar in Berlijn den indruk gaf van een man, zooals de Koning niet was. Alexander had op den dag na Austerlitz zich onmiddellijk in zijn rijk teruggetrokken om een betere gelegenheid af te wachten. Nu is zij daar.

Heimelijke onrust, vertelt Talleyrand, vervult Napoleon, nu hij toch het zwaard moet trekken, Frederik's wapenroem glanst hem tegen, nooit te voren nog heeft hij gestreden tegen een beroemd leger. „Ik geloof, dat wij het zwaarder te verantwoorden zullen hebben dan tegen de Oostenrijkers." Te sneller dus over den Rijn! Acht dagen na het begin van den opmarsch verslaat hij den vijand voor 't eerst: bij Saalfeld is de beste der Pruisen, Prins Lodewijk Ferdinand, gevallen, de eerste bloesem in den eersten storm.

Onder de Pruisen heerscht verwarring, de Koning brengt die mee. Inplaats van twee weken eerder aan te vallen, zooals zijn generaal Scharnhorst aanraadt, wacht diens besluitelooze meester. Inplaats van het opperbevel te laten aan den Hertog van Brunswijk, die het voert, komt op 't laatste oogenblik de Koning opdagen en nu „weet men niet of men het hoofdkwartier koninklijk dan wel hertogelijk noemen zal", de Hertog gehoorzaamt den Koning, waar hij moest bevelen; uit overwegingen van verschil in rang wordt het leger in drie legerkorpsen verdeeld, de „regeerende" vorst Hohenlohe kan immers onmogelijk onder een hertog vechten! Nog eenmaal reikt de vijand de hand: twee dagen vóór den beslissenden slag, in 't volle vertrouwen op de overwinning, schrijft de Keizer opnieuw:

„Ik wil geen voordeel trekken uit de verblinding Uwer raadgevers, die U in de politiek fouten lieten begaan, waarover geheel Europa verstomd staat.. Nu is de oorlog dus begonnen.. Waarom echter zouden wij onze onderdanen elkaar wederkeerig laten ombrengen? Ik stel geen prijs op een overwinning, die met het leven van vele mijner kinderen wordt gekocht. Zoo ik aan het begin van mijn loopbaan stond en voor tegenslag in den strijd moest vreezen, dan ware deze taal misplaats. Maar Sire, gij zult overwonnen worden. Gij zult de rust Uwer dagen, het leven Uwer onderdanen offeren, zonder een grond ter Uwer verontschuldiging te kunnen aanvoeren.. In den strijd tegen Uwe Majesteit heb ik niets te winnen ik wil niets van U, noch heb ik iets gewild. Deze oorlog is onpolitiek! Ik voel, dat ik door dezen brief wellicht de gevoeligheid van den vorst zal kwetsen, maar de omstandigheden veroorloven geen consideratie. Ik spreek tot U, zooals ik denk.. Geef U zelf en Uwen Staten den vrede terug! Wanneer gij in mij ook nimmer meer een bondgenoot zult vinden, zoo zult gij toch steeds in mij een man vinden,.. wiens grootste wensch het is, nimmer bloed te vergieten in den strijd met vorsten, die zijn industrie, zijn handel en zijn politiek niet tegenwerken."

Louise, die hem in het hoofdkwartier gevolgd is, een vrouw, wier wezen meer naar vrede neigt dan de eerzucht dezer generaals goed vindt, stemt in met hun spottende beweringen, dat dit alles slechts vrees is voor de eigen catastrophe. Voelt zij op dit oogenblik niet, dat zij door het Lot slechts daarom in tegenwoordigheid der mannen is gebracht, opdat zij in den geest dezer menschelijke klanken invloed zou oefenen op haar zwakken gemaal? Neen! Napoleon is niets dan „een uit de modder omhooggestegen hellemonster", en morgen moet hij vallen!

„Mijn zaken gaan heel goed", schrijft het monster intusschen aan zijn vrouw, „zoo goed als ik maar verwach-

ten kon. De Koning en de Koningin zijn in Erfurt. Zoo zij een veldslag wil meemaken: dat treurige genoegen kan zij hebben. Ik voel me uitstekend. Hoewel ik dagelijks 20—25 mijl afleg, ben ik toch reeds aangekomen. Om acht uur ga ik slapen en te middernacht sta ik op, en moet dan dikwijls er aan denken, dat jij om dien tijd nog niet eens in bed ligt." Den laatsten nacht slaapt hij niet meer. Wanneer om drie uur een der zijnen hem aanraadt naar bed te gaan, roept hij uit: „Onmogelijk! Ik heb mijn plannen hier (zijn hoofd), maar nog niets op de kaart!" Daarop zet hij snel het geheele plan uiteen. „U hebt 't begrepen.. Stijg te paard en zoek een plaats voor mij uit, vanwaar ik het slagveld overzien kan. Om 6 uur zal ik er zijn." Op zijn veldbed en onmiddellijk in slaap.

Wanneer dienzelfden nacht aan het Pruisisch hoofdkwartier een verrassende beweging der Franschen gemeld wordt, verschuift men de beraadslaging tot den volgenden morgen. Tegen dien tijd heeft de Keizer reeds zijn front geïnspecteerd, de Garde aangevuurd, aan Austerlitz herinnerd.

Dan verslaat Napoleon de Pruisen bij Jena, tegelijkertijd zegeviert Davoust bij Auerstädt.

Wanneer de dappere Hertog van Brunswijk doodelijk gewond wordt, is er niemand, die het bevel durft over te nemen, allen hebben het hoofd verloren, het leger van den Grooten Frederik vlucht in wanorde door Saksen naar 't Oosten.

„Lieve vriendin, ik heb een mooie manoeuvre tegen de Pruisen uitgevoerd. Ik heb gisteren een groote overwinning bevochten, 20.000 gevangenen gemaakt, omstreeks 100 kanonnen en vaandels.. Sedert twee dagen bivakkeer ik. Ik maak het uitstekend. Vaarwel, het ga je goed en heb mij lief."

In Weimar ontmoet hij de regeerende Hertogin. Karl August, de Hertog, sedert twintig jaar oorlogszuchtig en Pruisisch-gezind en ondanks den raad van zijn oudsten

minister steeds tegen den Keizer gekant, moest van Jena als Pruisisch generaal vluchten, niemand weet waar hij is, ook het Hof is uit Weimar gevlucht; gebleven zijn slechts de Hertogin en minister Goethe. Wanneer de Keizer haar ontmoet: „Het doet mij leed om U! Hoe kon de Hertog. .!" Doch tot zijn verbazing — want hij heeft steeds een vooroordeel tegen regeerende vrouwen en tegen Duitsche in 't bijzonder — antwoordt de Hertogin hem zoo helder, zoo eenvoudig en waardig, spreekt met zooveel trots en overtuiging van de lange vriendschap tusschen den Hertog en Pruisen, dat hij versteld staat, hoffelijk wordt, s'avonds terugkomt, zich in een lang gesprek met haar verdiept en hoewel hij gezworen had, haar dynastie te zullen vernietigen, haar belooft, dat aan haar hertogdom niet zal worden geraakt. Waarom?

Omdat deze vrouw zich nooit met de politiek heeft bemoeid, ook nu geen houding heeft aangenomen alsof zij van deze dingen op de hoogte was, uit eenvoudige kameraadschap voor den afwezigen gemaal, in vorstelijke houding voor het land is opgekomen, zonder vleierij en toorn, dien middenweg houdend tusschen trots en achting, die den overwonnen vorst betaamt; nog na jaren herinnert de Keizer zichzelf en anderen aan deze vrouw, die door haar wezen land en huis heeft gered.

In Berlijn ontmoet hij er nog een. Graaf Hatzfeld, die voor Berlijn met den overwinnaar heeft onderhandeld, had de onvoorzichtigheid aan een der op de vlucht gedreven generaals gegevens over de vijandelijke troepenmacht te schrijven, de brief werd onderschept, de Keizer, buiten zich zelf van woede, besluit hem door een krijgsraad als spion te doen veroordeelen. Berthier onttrekt zich aan het bevel, Rapp tracht zijn toorn te doen bedaren, bij een bezoek brengt men Gravin Hatzfeld tot hem, deze valt hem te voet, hij ontbiedt haar naar Potsdam. „Toen ik haar den brief van haar man toonde, antwoordde zij mij

volkomen onschuldig, weenend en met diepe aandoening: Ja, dat is werkelijk zijn handschrift. En toen zij den brief las, trof haar toon mij diep. Ik beklaagde haar: Je ziet dus — zoo eindigt hij zijn bericht aan Josephine — dat ik goede, naïeve en zachte vrouwen liefheb."

— Liefheb? Daar staat de machtige, de Gravin zegt hem als vrouw niets, ternauwernood heeft hij acht geslagen op haar figuur of toilet, maar deze natuurlijke hartstocht, dit vrouwelijk smeeken, dit weenen en zwijgen ontroeren hem zoo, dat hij den brief in de kachel werpt: „Daar verbrandt het eenige bewijs, dat ik bezit. Nu is Uw man in veiligheid."

Zoo handelt de overwinnaar Napoleon tegenover twee Duitsche vrouwen van ouden adel en hun mannen, die tegen hem gevochten hebben, alleen omdat haar wezen tot zijn hart spreekt.

Koningin Louise kan hij niet uitstaan: een politieke vrouw, die land en gemaal in den oorlog gedreven, die zich vermeten heeft, een rustig, door geen enkele nederlaag onteerd bestaan op zoo lichtzinnige wijze in de waagschaal te stellen, dat is hem onverdragelijk. Daar zij bij iedere gelegenheid vuur tegen hem heeft gespuwd, negeert hij nu haar vrouwelijke waardigheid en hoont haar in publieke bulletins: „Zij is een vrouw met mooie trekken, maar met weinig geest.. Vreeselijk moet zij door wroeging worden gekweld vanwege het lijden, dat zij over haar land heeft gebracht. Haar gemaal is een volkomen achtenswaardig man, die voor zijn volk geluk en vrede wenschte."

Nu is hij in Berlijn binnengetrokken met een schitterend gevolg, hij zelf de eenvoudigste met zijn kleinen hoed en een kokarde van een groschen, maar niets interesseert hem zoo sterk als Sanssouci: wanneer hij den degen van den Grooten Frederik in zijn handen houdt, noemt hij dezen het kostbaarste stuk, dat hij ooit in zijn leven buitmaakte, en hij zou het niet voor de kroon van Pruisen willen ruilen.

Zij, die het nu regeeren, veracht hij echter grondig, openlijk vervolgt hij tegen de Koningin:

„In de vertrekken der Koningin heeft men het portret van den Czaar gevonden, dat hij haar gegeven heeft, ook haar briefwisseling met den Koning.. Deze documenten bewijzen, hoe ongelukkig vorsten zijn, die aan vrouwen invloed op de staatszaken toestaan. Brieven en staatspapieren roken naar muscus en lagen onder linten, kanten en andere toiletbenoodigdheden."

Voorwaar, geen fraaie toon! De nationale drijfveeren bij de Koningin schijnt hij geheel over 't hoofd te zien; doch, wanneer men naast deze spottende klanken hoort, wat de beste en de grootste aller toen levende Pruisen, wat de niet-Pruisische Freiherr von Stein over haar geschreven heeft, dan begrijpt men den Keizer, zonder hem te verontschuldigen.

Toch dwingen gewichtige overwegingen hem, om het huis Hohenzollern, dat hij in een ontwerp-decreet reeds had afgezet, uit consideratie voor den Czaar in stand te houden: Napoleon in Berlijn denkt Europeesch: „Aan de Elbe en aan de Oder hebben wij onze Indische ondernemingen, de Spaansche koloniën en de Kaap de Goede Hoop veroverd." Deze grandiose zin uit Berlijn beteekent weliswaar voorloopig niet meer dan de afvaart, doch met geweldige riemslagen stuurt hij nu op de kaap zijner hoop aan. In het slot van Charlottenburg dicteert hij de belangrijkste, de onbloedigste en gevaarlijkste zijner oorlogsverklaringen: Karel de Groote sluit alle Europeesche havens voor de Engelsche schepen. Zoo dit eiland voor zijn zwaard onbereikbaar is, goed, dan worde van nu af Europa voor het eiland onbereikbaar! De in- en uitvoer van alle waren, de handel van alle firma's, de verzending van pakketten, de post, van en naar Engeland en al zijn Koloniën wordt stopgezet, iedere Engelschman in Europa is krijgsgevangen.

Maar hoe zal hij kunnen zorgen, dat dit doorgevoerd wordt? Wat hij tot heden decreteerde, wist hij den volgenden dag nagekomen. Ditmaal heeft hij politieke verdragen naar alle kanten noodig, vooral met Oostenrijk en Rusland. Oostenrijk heeft gedeelten van het oude Polen, maar Rusland wil ze terughebben, en Polen wil Oostenrijk noch Rusland meer gehoorzamen. Als tot een God smeeken de Polen den grooten Keizer, dat hij, die de vrijheid aller volkeren verkondigd, nu ook hen bevrijden zal. Wat te doen? Hoe lost Napoleon de Poolsche kwestie op?

„Zal de troon van Polen weder worden opgericht en deze groote natie haar volksbestaan herwinnen? God alleen, Die aller dingen wording in handen houdt, zal dit groote raadsel tot oplossing brengen.” Zinnen van een delphische sluwheid, die hij in Polen laat proclameeren en bij wier onderteekening God alleen hem ziet glimlachen. Bovendien doet hij drie stappen: van de Polen eischt hij troepen, want „eerst als gij een leger van 40.000 man hebt, zult gij het waard zijn een volk te heeten”. Ten tweede stelt hij den Oostenrijkers voor, Gallicië tegen Pruisisch-Silezië te ruilen. Doch den werkelijken sleutel voor het Poolsche vraagstuk vischt hij uit den Bosporus: hij noodigt den Sultan uit, om de Russen uit Moldavië te verdrijven, hem dan bij den Dnjestr zelf te ontmoeten, daardoor houdt hij niet slechts Rusland, doch ook het ontstelde Oostenrijk aan den Beneden-Donau vast.

Daar zit hij nu in Sanssouci, de oude kandelabers in Frederik's kabinet stralen boven zijn hoofd, Voltaire's portret glimlacht over de spokerij den landgenoot tersluiks toe: zoo zit hij alleen bij het schaakspel, berekent de trekken van zijn onzichtbaren tegenstander, steeds verder glijden zijn blikken en plotseling veranderen de trekken van zijn nieuwen voorvader, de groote blonde baard verdwijnt, gladder wordt de neus, de blik wordt minder vroom, wordt weer vermeteler: inplaats van Karel den

Groote is het ineens weer de Groote Alexander. Ja, nu zal hij Engeland in Indië verslaan! Wereldheerschappij doemt voor hem op.

Daar, onverwachts, springt een nieuwe tegenstander het schaakbord op: koeriers brengen bericht van een opstand in Spanje; hij verbleekt, vertelt een getuige. Nu verkeert het geheele spel in gevaar, hij ziet het opnieuw: wie Engeland vernietigen wil, heeft de vriendschap van Rusland noodig. Doch om Rusland te verslaan of voor zich te winnen, heeft men een vast punt in 't land noodig, dat kan slechts het opstandige Polen zijn. Napoleon reist naar Warschau.

Terwijl in deze weken zijn fantasie het lot van wereld-deelen overweegt, voelt zijn hart zich vereenzaamd, maar hij bemoeit zich niet met de vrouwen, slechts aan zijn eigen vrouw schrijft hij hoffelijke dingen: „Ik houd van je en verlang naar je.. Deze Poolsche vrouwen (in Posen) zijn allen Françaises, maar voor mij bestaat er maar één vrouw. Ken je haar? Ik zal je haar beschrijven, maar om jezelf in haar te kunnen herkennen, zou ik te vleiende dingen van haar moeten zeggen. In ernst, mijn hart zou alleen goeds van haar zeggen. O, die lange nachten, steeds alleen!"

Josephine speurt met den neus van een jachthond een spoor, dat hij zelf nog niet eens vermoedt, schrijft jaloersch, dat zij ook komen wil. Dat hangt alleen van de omstandigheden af, antwoordt hij, maar „de opgewonden stemming van je brief bewijst mij, dat jullie mooie vrouwen geen grenzen kent: wat jullie wilt, moet gebeuren. Ik daarentegen moet bekennen, dat ik de meest onvrije aller menschen ben: mijn gebieder heeft geen medelijden met mij en die gebieder is het Wezen der Dingen".

Nauwelijks heeft hij deze kleine dingen met zoo'n gewichtige uitspraak besloten, of de koerier brengt hem de mededeeling van het gewichtige gevolg eener kleine oorzaak: de schoone, die Caroline den vorigen winter

met hem in aanraking bracht en die vóór zijn vertrek een kind verwachtte, is bevallen. Eindelijk! Nu is dus bewezen, dat hem de natuurkracht niet ontbreekt! Een groot geschenk van den hemel, een jongen — en nu wendt hij zich tot zijn vertrouwde en met naïeve vreugde roept hij als een jongeling uit: „Duroc! Ik heb een zoon!"

XIV

In de van licht schitterende balzaal straalt wat Polen aan schoonheid en edelsteenen bezit, dit is de groote avond, waarop men in het oude, koninklijke paleis te Warschau den Keizer der Franschen wil toonen, welk een natie hier versmacht. Of de nationale dans hem bevalt, muziek en figuren, of de oogen dezer vrouwen hem bekoren, in wie een innerlijk vuur de Slavische zwaarmoedigheid doortintelt, of de vleiende toespraken, de hem vergoddelijkende vergelijkingen der couranten zijn harde blikken doen smelten: dat is, zoo besluiten deze sanguinici, de vraag, die over het lot der natie beslist. Het défilé heeft hij achter zich, in opgeruimde stemming velen aangesproken, nu staat hij in een nis, half in gesprek, naar de dansenden te kijken. Hij denkt aan Parijs, waar hij sedert zeven jaar op den Nieuwsjaarsdag niet heeft ontbroken.

Daar verscherpt zich zijn blik, het gesprek laat hij schieten, honderden spiedende oogen volgen het oog van dezen jager: wie is het wild? Een oogenblik later nadert hij een groepje, laat zich hun namen noemen en met een blik en een glimlach, met een aangeboren hoffelijkheid, die slechts vertrouwden van hem ondervonden hebben, haalt hij de eene, die hij op 't oog heeft, uit den kring. Een zachte blonde schoonheid, elegant, niet groot, met blauwe oogen die van zachte overgave spreken, achttien jaar, zonder verblindende of verleidelijke bekoring, met geen enkel gebaar trachtend te behagen, voornaam, doch eenvoudiger

gekleed dan de meesten. De Keizer danst met haar een contredans, prijst haar gratie, haar mooie stem, vindt haar gebroken Fransch bekoorlijk en terwijl zij in verwarring glimlacht, ruischt door al de feestelijke zalen van het slot haar naam, dien hij zelf nog ternauwernood ontbield: Gravin Walewska.

Wie is zij? vraagt hij later aan Duroc, zijn vertrouwde. Uit een oud, verarmd geslacht, daarom getrouwd met een rijken, grijzen graaf, wiens jongste kleindochter tien jaar ouder is dan zij.

„Ik heb slechts U gezien", schrijft hij haar den volgenden morgen, „slechts U bewonderd, slechts U begeerd. Geef mij spoedig antwoord, opdat de vlam die mij verteert, tot rust kome. N." Maar zonder antwoord en bescheid, afgewezen, komt Duroc bij den Keizer terug. Die staat verbijsterd: dat is iets nieuws! Een jaar of twaalf geleden liep de brigadegeneraal Bonaparte wel eens een blauwtje. Napoleon nooit! Zijn niet alle vrouwen, vorstinnen en kunstenaressen, is niet iedere schoone naar hem toegekomen met een uitnoodigenden glimlach, zoodra hij zijn blik naar haar uitzond? Des te bekoorlijker is deze, die voor het mannelijk begeeren maagdelijk terugschrikt.

„Heb ik U mishaagd? Ik meende het tegendeel te mogen verwachten. Of is Uw eerste gevoel verdwenen? Het mijne groeit! U ontrooft mij alle rust! O, geef een arm hart, dat U zou willen aanbidden, een weinig vreugde, een weinig geluk! Is het zoo moeilijk mij een antwoord te geven? U bent er mij reeds twee schuldig." Dit briefje draagt geen onderteekening meer. Zoo het van een verzameling van liefdesbrieven deel uitmaakte, wie zou in Napoleon den schrijver vermoeden! Noch zwaarwichtig noch gebiedend, pathetisch noch literair, eer lichtelijk romantisch zijn deze klanken, doch aangezien de wereld van ieder datgene verlangt, wat hij voorstelt, blijft ook deze wensch onverhoord. Vreeselijke toestand voor den

adjudant, die ten tweeden male de bevolen beweging niet heeft uitgevoerd! De Keizer, die eerst wilde uitvaren, dwingt zich gelaten te zijn, hij denkt:

— Als dus toch mijn verzoek noch mijn rang op dit teedere wezen iets vermogen, dan moet men het probeeren met een halve belofte, die men immers niet behoeft te houden, — en hij schrijft: „Er zijn oogenblikken in het leven, dat een hooge positie zwaar op een mensch drukt. Dat ondervind ik nu maar al te zeer. . O, indien, U wildet! U alleen kunt de belemmeringen overwinnen, die ons scheiden. Mijn vriend Duroc zal U helpen, het U gemakkelijker te maken. O kom! Kom toch! Al Uw wenschen zullen worden vervuld! Uw vaderland zal mij nog dierbaarder zijn, zoo U medelijden toont met mijn hart. N."

Nu herkent men hem weer, ook zonder dien grooten N. En toch: hoe verrast ons in deze regels de eenzaamheid van den machtige! Hoe komt van achter dezen derden, eindelijk weer bedachtzamen en daarom de overwinning in zich dragenden liefdesbrief, met tragisch masker het lot van een mensch te voorschijn, die enkel aan de wet van eigen wezen wil gehoorzamen, en die aan deze heroïsche monomanie zijn menschgeluk ten offer brengt. Daar loopt hij heen en weer in het prachtige paleis, de handen op den rug, reeds sedert weken vervuld van een onbestemd verlangen, doch altijd eenzaam, sedert maanden zonder vrouw in zijn nabijheid en nu verliefd; vol onrust zendt hij zijn secretarissen weg, ontvangt zijn generaals niet, wijst deputaties af, laat het paard weer ontzadelen, het geheele mechanisme dat hij om zich heeft opgebouwd, staat stil: paleis, leger, Parijs, Europa moeten wachten! Hij, de meest gebondene van allen, wil voor heden niet gehoorzamen aan het Wezen der Dingen, een man van 37 jaar, die door zijn vrouw, welke midden veertig is, als man niet meer bekoord wordt, en nu, door een meisjesgestalte diep ontroerd, tweemaal

afgewezen, moet hij verlokkingen uit zijn andere rijken verzinnen, haar de vrijheid van haar vaderland voorspiegelen, om, nadat zijn gevoel tien jaar gezwegen heeft, voor een eerste maal het verlangen naar stilte aan de borst van een jonge vrouw neer te leggen!

Zij echter, ontsteld door het mannelijk willen, zit in datzelfde middaguur samen met haar neven en vriendinnen, die op dit offer aandringen om Polen's wil. In deze stemming treedt zij eindelijk bij hem binnen. De drie avonduren, die zij bij hem is, zijn tranen en anders niet. Met zachtheid weet hij haar te kalmeeren, vol verbazing ziet zij in den gevreesden man van ijzer een teederen minnaar.

„Marie, mijn lieve Marie, mijn eerste gedachte is voor jou!" leest zij den volgenden morgen. „Aan het diner zal ik je zien. De vriend belooft het. Neem deze bloemen, bid ik je, die temidden der menschen een geheime tolk onzer gevoelens zullen zijn, zoo zullen wij elkaar teekens geven: wanneer ik mijn hand op mijn hart leg, dan weet je dat het geheel jou toebehoort; druk dan, als antwoord je bloemen tegen je aan. O, heb me lief, mijn bekoorlijke Marie, laat je hand de bloemen niet loslaten!"

Eerst na drie dagen wordt zij de zijne, dan komt zij iederen avond, maar bovendien wil hij haar zien op ieder feest, anders bedankt hij. Wat is zij voor hem? Het tweede wezen op de wereld, dat niets van hem wil: zijn moeder was de eerste. Nooit heeft hij een vrouw gekend, die niet van zijn tooverhand alle schatten der aarde verwachtte: juweelen, paleizen, kronen, geld. Deze hier wil niets van hem en geeft hem alles: zij alleen, gravin Walewska, is de stille, liefhebbende kameraad geweest, die de stormachtige ziel van Napoleon bij oogenblikken heeft gezocht. Daarom zal hij haar zoo spoedig niet weer loslaten. „Zij is een engel, men kan gerust zeggen, dat haar ziel even mooi is als haar gelaat."

Wil Josephine komen? Nu? Hij glimlacht. Daar Bonaparte sedert Kaïro op zijn veldtochten geen geliefde vond, terwijl zijn generaals zich dikwijls met vrouwen omgaven, moest het bericht van deze verhouding, hoewel verwrongen, toch spoedig Parijs bereiken en in bedekten vorm ook tot Josephine's ooren doordringen. Nu wacht zij erop, geroepen te worden. Op de bevalligste wijze bedriegt hij nu de vrouw, die hem jarenlang bedrogen heeft: weer, wegen, onveiligheid, onmogelijk! Ja, „hoe gaarne zou ik de lange winternachten met je zijn.. Als je voortdurend huilt, moet ik je voor laf en karakterloos houden. Ik houd niet van laffe menschen. Een Keizerin moet moedig zijn."

Nu bedriegt hij háár. „Ik heb gelachen, toen je me schreef, dat je een man hebt genomen om met hem samen te zijn. In mijn onschuld meende ik, dat de vrouw voor den man geschapen is, de man voor het vaderland, familie, roem. Vergeef mijn onwetendheid, men kan van mooie vrouwen altijd iets leeren.. Ik zou trouwens niet weten met welke dame ik in briefwisseling moest staan. Zoo ik mij werkelijk met een vrouw zou inlaten, dan moest zij, dat verzeker ik je, zoo mooi zijn als een pas ontloken roos. Is dit het geval bij de vrouwen, van wie je spreekt?"

Hoort men, hoe dergelijke dubbelzinnige woorden hem amuseeren? Hoe licht is 't hem menigmaal te moede, hoe gracieus kan hij spelen, als ware er nooit een Revolutie in de wereld geweest? Wanneer hij na een paar weken te velde trekt, belooft hij de Poolsche dat zij elkaar weer zullen zien.

En Rusland breidt zich voor hem uit, voor de eerste maal: het gelijkt op de woestijn. Eindelooze steppen, bedekt met sneeuw of modder, bijna nergens wegen en geen brood. Langzaam trekt de Czaar zich na een paar schermutselingen terug. Kan men hem volgen? Waarheen zal hij ons dan lokken? Wie voedt het leger? Hier is niets wat men in beslag kan nemen, zooals in het rijke Duitschland, en

depôts zijn hier ook nog niet. Hadden niet een paar honderd sluw speculeerende Poolsche Joden handel gedreven, dan waren reeds nu, in het jaar zeven, de regimenten omgekomen. Wanneer de Keizer, wiens rijtuig nergens doorkomen kan, naar Pultusk rijdt, hoort hij de troepen morren. Een klank, lang vergeten, bij Akko voor 't eerst en voor 't laatst vernomen. De generaals melden zelfmoorden: reeds verlaten duizenden hongerend het leger om op eigen gelegenheid te marodeeren. De Keizer hoort het, maar verstomt, want hij kan niet helpen. „Ik ken mijn Franschen", heeft hij zelf gezegd, „het is niet gemakkelijk verre expedities met hen te ondernemen. Frankrijk is te mooi."

Is het een wonder dat hij, nu hij de Russen toch dwingt slag te leveren, den eersten keer niet overwint? Hij wordt bij Pruisisch-Eylau weliswaar niet verslagen, maar de legers scheiden met zware verliezen, zonder eenig resultaat! De eerste waarschuwing, niet tegen Rusland te velde te trekken! Rapport na den slag: de soldaten graven aardappelen uit, de paarden vreten stroo van de daken, het land is vol zieke soldaten, geen kolonel weet meer hoeveel troepen hij nog heeft. De Keizer: „Wij zullen nog twee dagen hier blijven, daarna enkele mijlen terugtrekken. Op alle bruggen over den Weichsel gendarmen, niemand mag erover behalve de geamputeerden! Achterblijvers zullen niet vervolgd worden, niemand wordt gestraft." Maar heviger dan vroeger grijpt een dergelijke aanblik hem aan. Daarbij komen maagpijnen, die hij reeds vroeger nu en dan heeft gehad en zich nu weer herhalen, en hij zegt: „Ik draag de kiem in mij van een vroegen dood. Ik zal aan hetzelfde sterven als mijn vader". Het is de familiekwaal, waaraan hij, evenals zijn grootvader, zijn vader, oom, Lucien en Caroline, zal bezwijken.

„Wij zitten hier midden in sneeuw en modder, zonder wijn, brood en brandewijn", schrijft hij vertrouwelijk aan zijn broeder, en terwijl hij in Osterode met de soldaten in

een schuur zit en eet, wat zij opgesnord hebben, evenals toen in Italië een kameraad met de anderen, en allen in de armelijke winterkwartieren samenhokken, verkondigen zijn bulletins aan Parijs de volledige overwinning, de vlucht der Russen, een derde van het werkelijk getal der gevallenen en dat wij wel een jaar hier kunnen blijven, zoo goed gaat het ons.

Ten tweeden male ondervindt hij nu, hoe zijn zenuwen niet zijn gemaakt om te wachten, hier, evenals in Egypte, schijnt nietsdoen dezen veldheer ondragelijk. In heel den loop van zijn vijftien heerschersjaren zal er nog slechts eenmaal zoo'n rusttijd van twee of drie maanden komen, verre van Parijs: beide tijdperken van langzaam overwegen en voorzichtig handelen vult hij met de bewogen gevoelens van zijn anders zoo gesloten hart, hij vult ze met een idylle.

Finckenstein, een sterk Pruisisch slot, wordt nu het tooneel van zijn actie, terwijl hij wacht op het dooiweer buiten op de wegen en in de harten zijner tegenstanders. Daar zijn groote haardvuren, die hem rust geven, „want ik lig graag 's nachts in 't vuur te kijken, als ik niet slapen kan", de vleugels en de binnenplaats zijn groot genoeg om gezanten en koeriers te herbergen. Van hier uit wordt tien weken lang een deel der wereld geregeerd. Boven in zijn groote slaapkamer heeft hij naast het pronkbed zijn ijzeren veldbed laten opslaan.

Niemand weet, dat in de aangrenzende kamer de Poolsche gravin woont, nauwelijks iemand behalve zijn kamerdienaar Constant en Roestan, de Mameluk. Nooit rijdt zij uit of alleen als het donker is; stil wachtend, brengt zij daar met borduren en lezen haar tijd door, tot de deur opengaat: dan is hij er, alleen nog maar voor haar, tweemaal daags gebruikt hij den maaltijd met haar alleen. In deze twee kamers van zijn hoofdkwartier heeft de veldheer, in dit hartje van het vliegende keizerlijke paleis heeft de

Keizer met behoedzame handen zijn droom gebouwd. Hier is geen sprake van dynastieke wenschen, zooals in Parijs, van afgunstigheden, noch juweelen-rekeningen, hier is geen verlangen om te schitteren, slechts de bede verborgen te mogen blijven, zwijgend uitgesproken door de oogen dezer achttienjarige, teedere vrouw, die hem leerde liefhebben.

„Ik weet het wel", zegt hij tot haar, „dat je liever zonder mij zoudt willen leven — neen, het is zoo, ik weet het! Maar je bent zoo goed en zacht, je hart is rein. Zou je mij de paar geluksuren, die je me elken dag bereidt, willen ontrooven? En mij houdt men voor den gelukkigsten der menschen!"

Plotseling meldt een depêche, dat zijn neef en erfgenaam, de zoon van Koning Lodewijk, is gestorven. Hoezeer hem dat treft, toonen zijn bewogen woorden aan Josephine; wat hem hier en juist nu dubbel ontroert, moet hij haar verzwijgen: heeft hij 't niet reeds die kleine cocotte in Kaïro om een zoon lastig gemaakt? Als deze mooie, voorname vrouw, die hij liefheeft, hem den erfgenaam schonk zal hij haar dan tot Keizerin verheffen? En waarom niet? Hij kijkt haar aan en zwijgt.

Wat zegt Parijs?

Als hij vanuit de Poolsche steppen de ooren spitst, beluistert hij: de koers daalt, boosaardige geestigheden klinken over den boulevard, waar zijn onze dappere jongens, vragen de Parijzenaars. Voorzichtig! Uit zachten regen kan snel een onweer ontstaan, en hij, dien den donder weet te bedwingen, is verre. Nu biedt hij den verslagen Pruisen een afzonderlijken vrede aan, daarna zelfs een conferentie, maar de Koningin blijft den Czaar trouw. Ook Oostenrijk zwijgt op zijn aanzoek.

En toch: juist nu en hier, van links en rechts bedreigd en zonder vast centrum, neemt hij de Alexander-plannen weer op! Daar rijden boden met zwaar-verzegelde brieven

van de binnenplaats van Finckenstein weg en vreemdelingen rijden er binnen, van alle kusten, uit onbekende bergen. Daar komt in dit Noordsche hoofdkwartier een Perzisch afgezant, nu buigt de bode van den Koning der Koningen zich voor den verheven Keizer van het Avondland, en morgen komen zij overeen, dat de Keizer den Czaar zal dwingen, Georgië weer aan den Shah af te staan; in ruil daarvoor zal de Shah Afghanistan en de volkeren van Kandahar tegen Engeland opzetten, een leger tegen Indië uitrusten en als dan de Keizer der Franschen een legermacht tegen Indië zendt, dan zal de Shah hem vrijen doortocht verleenen.

Nauwelijks is de Pers weg uit het slot of voor de verbaasde oogen van de wacht rijdt met grooten praal een Turk binnen, van gouden geschenken vergezeld brengt hij een brief, de Orientalist met zijn bril vertaalt dien, nu staat de Keizer voor zijn haardvuur in Polen, brengt den bombast van het Morgenland in zijn exact denken over en dicteert aan den Sultan: „Het heeft mij zeer gespeten, dat gij slechts 500 manschappen van mij vraagt in plaats van een paar duizend.. Geef Uwe eischen duidelijk te kennen en alles, wat gij begeert, zal ik U op 't zelfde oogenblik doen toekomen. Stelt U in verbinding met den Shah van Perzië, die ook een vijand der Russen is. Ik heb Uwen afgezant kanonniers en troepen aangeboden, die gij noodig hebt, doch hij wilde ze niet aanvaarden, omdat hij vreesde de fijngevoeligheid der Muzelmannen te zullen kwetsen.. Ik ben machtig genoeg en stel te veel belang in Uwe overwinningen, even goed uit vriendschap als uit politiek, dan dat ik U iets zou kunnen weigeren."

Dienzelfden dag schrijft hij aan zijn broeder Lodewijk, die uit zijn nieuwe rijk wanhopige brieven zendt, een waren zendbrief voor koningen, vijf zijden druks lang. Vlak daarop instructies voor Joseph, hoe hij in Napels te

werk moet gaan. Tegelijkertijd aan Jérôme, die in Breslau de aardige tooneelspeelsters commandeert inplaats van zijn troepen: waarom zijn rapporten nooit volledig zijn, waarom hij in Schweidnitz en in Brieg 600 en 400 man heeft gelaten, hij wil juiste opgaven hebben, „wil op de kleinste kleinigheden ingaan, opdat ik mij een zuiver beeld van Uw toestand kan vormen." Tegelijkertijd een brief, die aan iederen Franschen bisschop persoonlijk wordt toegezonden, waarin een plechtig dankgebed tot den God der veldslagen voor den Keizer wordt geïnspireerd, doch waarin in waarheid naar persoonlijken invloed op ieder afzonderlijk wordt gestreefd, want hij heeft gehoord, dat het gewetensconflict tusschen Paus en Keizer onder de geestelijken scherper wordt.

Daartusschendoor vaardigt hij een twaalftal bevelen aan Fouché uit, betreffende Madame de Staël, den kring van haar invloed, over de salons van den adellijken Faubourg. Verzoek om inlichtingen over den toestand, de financieën en het répertoire der beide groote Parijsche théaters.. „Waar is mijn bibliothecaris?" heet het op een anderen dag. „Is hij dood of ergens buiten? Dat zou een gemakkelijke manier zijn om zijn beroep uit te oefenen. Ik heb hem bevel gegeven, mij geregeld alles wat uitkomt en de catalogi der nieuwe litteratuur toe te zenden, maar ik hoor niets." Ontwerp voor een nieuwe Hoogeschool voor geschiedenis, opdat de jeugd niet alleen den ouden, doch ook den nieuwen tijd zal leeren. Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken: „De literatuur moet worden aangemoedigd. Wil mij voorstellen doen, om de verschillende vormen der schoone kunsten tot grooter bloei te brengen." Verzoek om inlichtingen over den bouw van een nieuwe groote Beurs en van de Madeleine. „In de Staatsbibliotheek bevinden zich vele ongeslepen edelsteenen, laat die onder de beste graveurs in Parijs verdeelen, opdat zij werk krijgen en de industrie

ondersteund wordt." Hoe kan zes millioen voor de textielfabrieken goed worden besteed en hoe kan deze uitgave het best gedekt worden? Voor een bedrag van twee millioen moeten er voor hem persoonlijk opdrachten gegeven worden, ten behoeve van zijn paleizen. En dan weer bevelen om in Parijs krantenartikels te laten opstellen, die zoogenaamd uit Boekarest en Tiflis afkomstig zijn en een beeld moeten geven van Rusland's wanhopigen toestand.

En dan weer een glimlach tot zijn stille vriendin: „Je verwondert je over zooveel bedrijvigheid? Ik moet mijn ambt uitoefenen. Vroeger was ik een eikel, nu ben ik de eikeboom, thans heb ik de eer over volkeren te gebieden. Van alle zijden let men op mij, omdat ik boven anderen uitsteek. Dan moet men wel zijn rol spelen, kan men niet altijd natuurlijk zijn. Alleen voor jou wil ik weer de eikel zijn." Zulke eenvoudige, rustige woorden. Nog één avond met haar, dan trekt hij weer te velde — want nu is het Mei geworden en met het winterkwartier en het haardvuur is ook de idylle ten einde. Zij zullen elkaar weerzien, dat weten zij beiden, doch zoo hij haar mocht vergeten, kan hij het lezen in dezen ring, dien zij hem geeft en waarin zij heeft laten graveeren: „Zoo je mij niet langer mocht liefhebben, vergeet dan niet, dat ik jou liefheb."

XV

Midden op den Memel, voor Tilsit, ligt een groot vlot voor anker, boomen en balken zijn met tapijten bedekt, in 't midden straalt een bonte tent in den Juni-morgen, waarop de vlaggen van Frankrijk en Rusland wapperen, aan beide oevers verdringen zich de Garden der Keizers van het Westen en het Oosten, nu worden de booten losgemaakt, gelijktijdig betreden Keizer en Czaar de tent des vredes midden in den stroom. De Garden, die nog tien dagen geleden elkaar beschoten hebben, roepen „hoera"

over den stroom, en zij die het dichtst bij staan, roepen het den duizenden toe: zij hebben elkaar omarmd, de vijanden van gisteren, hun meesters zijn vrienden geworden.

Dadelijk na een nieuwe groote overwinning bij Friedland heeft Napoleon op zijne wijze den overwonnene de hand geboden en bij de eerste voorbereidende onderhandelingen, daar de Sultan hem toch het rechte bescheid niet geeft, laten doorschemeren, dat de Czaar misschien nog eens op de Aja Sofia het Kruis zou kunnen oprichten.De uitwerking dier woorden heeft hij van te voren berekend, want hij weet: hij, aan wien zijn woorden morgen zullen worden overgebracht, is een weekhartig, mystiek aangelegd, romantisch wezen. Snel heeft de Czaar de hand gegrepen. Nu staan de beide tegenstanders van Austerlitz en Friedland tegenover elkaar, gaan Napoleon's grijsblauwe oogen vorschend over het gezicht van den eenig werkelijken mededinger op het vasteland, nu ziet hij, dat deze jongeman vrouwelijke trekken heeft, alles aan hem is teer, mollig, rose, zwak gehoor en zwakke oogen, en in minder dan twee tellen weet hij het: dezen mensch kan hij voor zich winnen.

Slechts twee weken zijn er noodig, dan zijn de tegenstanders niet alleen bondgenooten, zij zijn ook vrienden. Hoe is dat gekomen?

„Het is een beminnelijk en aangenaam man, een romanheld," zegt Napoleon dadelijk van hem, en aangezien hij geen romans kan uitstaan, nog minder de helden daaruit in de zakelijke wereld zijner getallen, legt hij in dit compliment reeds de kritiek, maar hij voegt eraan toe, dat hij „een aardige jongeman is, met meer geest dan men gewoonlijk vermoedt".

Later zegt hij zeer diepe dingen over hem: „De Czaar is een aantrekkelijke figuur, geboren om ieder, dien hij verovert, onder zijn betoovering te brengen. Zoo ik de man ernaar ware, om op een oppervlakkigen indruk af te gaan, zou ik hem van ganscher harte zijn toegedaan.

Toch is er iets in zijn wezen dat ik niet anders kan aanduiden dan door te zeggen, dat hem altijd, bij alle dingen iets ontbreekt, en het zonderlingste is, dat men nooit van te voren zeggen kan,wat hem in een bepaald geval zal ontbreken, want dit ontbrekende iets variëert tot in 't oneindige." Zoo vrouwelijk ziet hij den man, aan wiens vriendschap hem alles is gelegen, en in vertrouwelijk gesprek vat hij zijn oordeel in het vernietigende compliment samen: „Ware de Czaar een vrouw, dan zou ik hem, geloof ik, tot mijn geliefde maken."

Verwonderlijk is het niet, dat een dergelijk wezen in een ommezien voor de verleidingen van den sterkere bezwijkt, noch dat hij hem later in den steek laat: het eene en het andere als bij een echte vrouw. Niemand heeft een treffender beeld van Alexander ontworpen dan Metternich: „Een mengsel van mannelijke voortreffelijkheden en vrouwelijke zwakheden, lievelingsideeën, oppervlakkig opgevat, baren plotseling impulsen. Als gevolg daarvan plotselinge verlegenheden, omdat niet tot 't einde werd doorgedacht. Geeft spoedig zijn woord, komt dan, om het te houden, in pijnlijke omstandigheden, niet krachtig genoeg voor een eerzucht in grooten stijl, voor enkel ijdelheid niet zwak genoeg, meer een man van de wereld dan een heerscher. Een zekere periodiciteit in toewijding en teleurstelling, en wel in op elkaar volgende perioden van vijf jaar, gedurende welke een idee in kracht toe- en afneemt. Daarna komt een nieuwe idee: geheel liberaal beginnend, in haat tegen den Franschman, daarna onder zijn invloed."

Heden over vijf jaren eindigt de nieuwe periode, dan zullen zij opnieuw oorlog gaan voeren.

Misschien bemerkt de menschenkenner dit alles reeds in de feestelijke tent, waar zij gedurende twee uren over het lot der wereld onderhandelen, maar zeker bemerkt hij dit op de lange diners, op ritten en rijtoeren, en hij behandelt hem als zijn meerdere. Eerst doet hij zich voor als de

edelman, die den heldenmoed der Russen niet genoeg kan roemen, dan strooit hij uit, opdat de Czaar het zal hooren, dat hij zich spoedig met zijn ministers moet omringen, want anders bezwijkt hij voor de bekoring, die van hem uitgaat. Aan tafel spreekt hij om hem te begoochelen graag over zijn geluk, — waarover de door het lot begunstigde anders pleegt te zwijgen, — en eens vertelt hij een elders nergens vermelde geschiedenis, hoe hij eens in Egypte aan den voet van een ouden muur te slapen ligt, hoe die instort, zonder hem te treffen, en hoe hij bij 't ontwaken een steen in zijn hand voelt, — en nu ontdekt hij daarin een camee van Augustus van groote schoonheid. Kan een tooneeldichter een grootscher scène bedenken, dan de Keizer hier bij 't dessert bedacht, om op den mystieken halven-idealist indruk te maken?

Hoe luistert de Czaar naar dien wonderdoener! Ja, wie alles wist, wat deze weet! „Ik voel, dat ik geen Keizer ben zooals gij, want ik ben van mijn generaals afhankelijk." Dan doet hij hem tal van vragen over de krijgskunde en geheel onschuldig vorscht hij op een wandelrit: — Is dit hier een stelling? Hoe zou men die het best kunnen verdedigen, hoe aanvallen? — „Ik legde het hem uit en zei, dat, als ik nogeens tegen Oostenrijk oorlog zou voeren, hij onder mijn bevel een korps van 30.000 man zou mogen aanvoeren, om de krijgskunde te leeren."

Werd ooit een vrouw zoo spelenderwijs verleid? Spoedig is het of- en defensief verbond gesloten.

„De landen tusschen Elbe en Memel", heet het daarbij in een geheime nota, „moeten den slagboom vormen, die de beide groote Rijken scheidt en al de speldeprikken onschadelijk maakt, welke tusschen de naties aan de kanonschoten plegen vooraf te gaan." In dit verdrag geeft ieder slechts om te nemen, en met twee woorden offert de Czaar Pruisen, de Keizer Polen op, hoewel zij beiden aan een vrouw het behoud van haar vader-

land hebben beloofd. In een bijna groteske rust ziet men in de kleine kamer van een onbekende, afgelegen stad hoog in 't Noorden aan de Oostzee, twee mannen gebogen over hunne kaarten zitten, en er stukken uitsnijden, als in het drama van Antonius en de Triumviri: zoo geeft de Keizer Koburg, Mecklenburg, Oldenburg, verwante Huizen van den Czaar terug, om inplaats daarvan Cattaro in te palmen en de Ionische eilanden. Maar als de Czaar op het bezit van den Bosporus komt, gaat de Keizer niet mee: „Constantinopel? Dat ware de wereldheerschappij!" Daar springt het openlijk uit het kreupelhout der onderhandelingen te voorschijn, het beslissende woord, dat onder al deze tractaten en nota's sluimert. Men voelt, dat als er twee de wereld verdeelen, het tenslotte tot een strijd tusschen die beiden moet komen.

Ook de Koning van Pruisen wordt ontboden en daar hij waardigheid toont noch geest, door de beide Keizers veronachtzaamd. In vertrouwen noemt Napoleon hem bekrompen, talent- en karakterloos en heeft op alles wat aan te merken, behalve op zijn kleeding, want hij draagt de huzarenuniform met de czapka. Maar daar de Koning in zijn angst om Pruisen's bestaan geen middel onbeproefd wil laten, verzoekt hij de Koningin naar Tilsit te komen. De Keizer, nieuwsgierig naar zijn mooie vijandin, heeft te kennen gegeven, dat hij haar gaarne hier zou zien. Hij gebruikt de grenzen der neutraliteit als voorwendsel om haar niet tegemoet te rijden, maar hij richt een mooi huis voor haar in, waarin zij niet haar intrek neemt, komt dan met een schitterend gevolg, maar hoogst eenvoudig gekleed aangereden en wordt boven aan de trap door haar begroet.

In witte zijde, met antieke edelsteenen, staat zij daar, mooi en bitter, en vindt, om de geweldige beklemming te breken, een onschuldig woord: — Wil, Sire, deze nauwe trap verontschuldigen!

„Wat doet men al niet om een dergelijk doel te bereiken!" Maar als hij op dezen toon wil voortgaan en vraagt of men in Silezië zulke prachtige crêpe maakt, zegt zij vol waardigheid: — Sire, zijn wij hierheen gekomen om over nietige dingen te praten? Dan spreekt zij als vrouw en moeder en doet een beroep op zijn „grootmoedig hart".

„U zult blij zijn als U weer in Berlijn bent?"

— Niet in alle omstandigheden. Het staat aan U, ons zonder smart daarheen te laten terugkeeren.

„Madame, het zou mij een groote vreugde zijn." Maar als zij voortgaat, vraagt hij zeer ernstig: „Madame, hoe heeft Pruisen dezen oorlog kunnen wagen!"

— De roem van Frederik den Groote heeft ons onze macht doen overschatten.

„Hoe dikwijls heb ik den vrede aangeboden! Oostenrijk heeft na Austerlitz verstandiger gehandeld."

— Maar heden smeek ik U, verwerf U zelf het recht op onze dankbaarheid.

„Maar hebt U niet zelf mijn vriendschap voor Pruisen gedood?"

— Uw hart is te edel, mèt zijn andere eigenschappen vereenigt het een groot karakter.

„Helaas, Majesteit, zijn dikwijls de algemeene verhoudingen met bijzondere wenschen in strijd."

— Ik begrijp niets van de groote politiek, maar ik geloof, dat ik aan mijn vrouwelijke waardigheid niets te kort doe, als ik U bezweer.. Hij luistert, als zij op dezen toon voortgaat met belangstelling toe, zij ziet „om zijn mondhoeken een welwillenden glimlach, waaruit ik meende te mogen afleiden, dat ik zou slagen, — toen kwam de Koning binnen."

Dit onderhoud, dat voor beiden pleit, heeft geen politieke, maar gewichtige menschelijke resultaten. „Goed dat de Koning kwam", zegt de Keizer tot den Czaar, en slechts een gedeelte daarvan is koketterie. Ik had

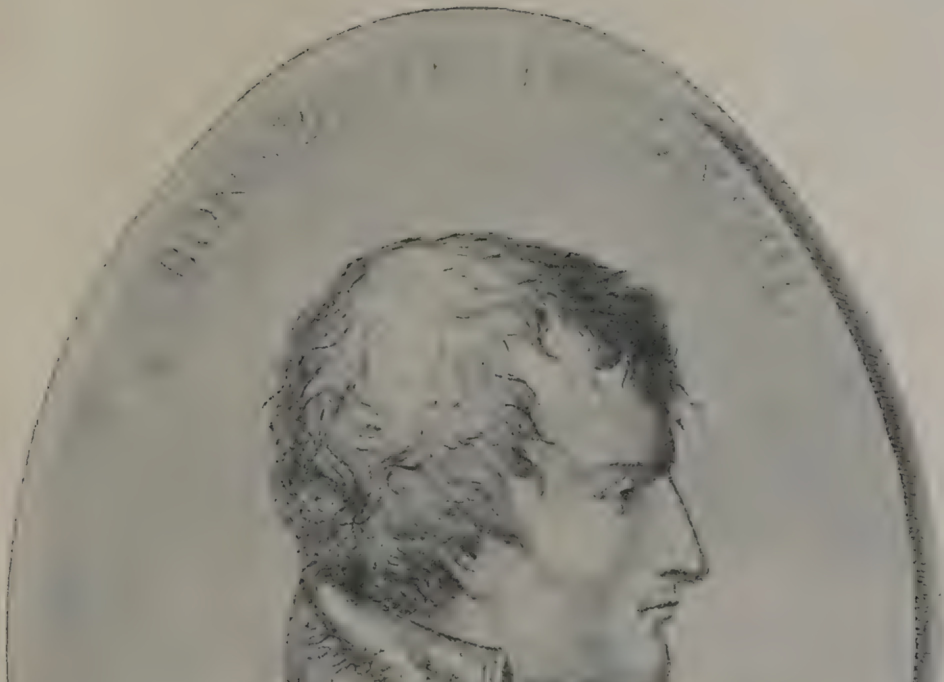

9

haar bijna beloften gedaan.. Een betooverende vrouw, men komt in verzoeking in plaats van haar een kroon te ontnemen, er een aan haar voeten neer te leggen." En nadat hij haar meermalen gesproken heeft, schrijft hij aan Josephine: „Een bekoorlijke vrouw, allervriendelijkst tegen mij, je hoeft echter niet jaloersch te zijn.. Het zou mij overigens duur te staan komen als ik haar het hof wilde maken.. Voor haar heerschzucht is zij gestraft, maar zij heeft tenslotte in het ongeluk een groote mate van karakter getoond.. Zij heeft heel verstandige dingen gezegd, dat moet ik toegeven."

Nog verbluffender is de indruk, dien hij maakt op haar, die hem als vroeger „helsch gebroed" placht te betitelen. „Zijn hoofd is schoongevormd", schrijft zij, „zijn trekken zijn die van den denker, geheel zijn gezicht doet aan een Romeinsch Keizer denken. Wanneer hij glimlacht, komt er een trek van goedheid om zijn mond."

Dit is de grootste verovering die Napoleon heeft gemaakt: welke vrouw heeft in minder woorden een schooner beeld van hem ontworpen dan deze, die juist nu alle reden had om hem te haten, want ondanks haar verootmoediging bleef hij van ijzer. Zij maakt hem echter spoedig nerveus en wanneer eindelijk alles is onderteekend en de Keizer „alleen uit vriendschap voor den Czaar" het Koninkrijk Pruisen voor ontbinding bewaard heeft, zij het ook met afstand van veel gebied, begint zij opnieuw, en als hij haar eindelijk naar haar rijtuig begeleidt en zij hem nog eenmaal vraagt, waarom zoo'n groot man zich niet haar eeuwigdurende dankbaarheid heeft willen verwerven, is er een eind gekomen aan zijn beleefdheid en zijn ironie geeft ten antwoord:

„Wat zal ik U zeggen, Madame? Ik ben te beklagen, want dat is blijkbaar het gevolg van mijn slecht gesternte."

XVI

Wat zegt Parijs?

„En al zou ik 2000 Mijlen van mijn land zijn verwijderd, dan zou ik toch den slechten burgers niet vrij spel laten, om mijn hoofdstad op te ruien!" Nu hij ditmaal tien maanden weg is geweest, langer dan ooit te voren of ooit daarna, voert hij het binnenlandsch bestuur des te straffer, want met ontzetting ziet hij, hoe zijn kritische Parijzenaars ontglippen aan de hand die hen bestuurt. Het zijn niet alleen de grappen en liedjes, die hier en daar over de boulevards klinken, het is heel de sceptische toon, waarop deze geestvolle stad zich over zijn tochten verlustigt meer dan dat zij erover jubelt! Ja, hij heeft gelijk, deze Parijzenaars hebben „een ijzeren hand in een fluweelen handschoen" noodig. Nu zullen zij 't weer allebei hebben, alleen schijnt het fluweel een weinig doorgesleten. Welk een losbandige toon is hier gekomen? Wil men de tijden van het Directoire terugroepen, toen ieder sprak en drukken liet, wat hem goed dacht?

Een nieuwe strenge censuur legt de kranten en het theater aan banden. Het historisch tooneelspel mag slechts brengen, wat eeuwen achter ons ligt, en zelfs zijn ideaal, Corneille, wordt van onbedoeld actueele plaatsen gezuiverd. Voor iedere opera wil hij zelf geraadpleegd worden, niet alleen of het stuk kan worden aangenomen, doch over de keuze van de stof, kerkelijke onderwerpen moeten den schrijver verboden, mythologische daarentegen aanbevolen worden. Met reusachtige middelen, maar volmaakt keizerlijk, wordt, geheel naar het voorbeeld der door hem gehate Jezuïetenscholen, een universiteit gesticht; den leeraren wordt vrijheid van militairen dienst toegestaan, maar voor een deel de ongehuwde staat opgelegd. Chateaubriand wordt bestreden, zijn Mercure de France verboden, omdat hij in de salons der oppositie

kritiek op den Keizer uitoefent en Tacitus als wreker citeert tegen Nero, den tyran.

Nieuwe verzoeken van Madame de Staël om terug te mogen keeren, worden afgewezen, „omdat zij in staat is menschen te leeren denken, die het niet konden of het verleerd hadden". Aan den Aartskanselier: „Wil Graaf R. bij U ontbieden, het boudoir zijner vrouw is het schandaal van Parijs." Aan Fouché: „Gij wijdt geen aandacht aan de Parijsche politie, bij wie allerlei kwaadwillige geruchten de ronde doen. Wil toezicht laten houden op de gesprekken, die in het Restaurant Citerni en in Café Foy gehouden worden." En opdat de jeugd zal weten, in wien God een welbehagen heeft, dreunt ieder kind in Frankrijk op deze wijze zijn catechismus op: „Wij zijn onzen Keizer Napoleon I verschuldigd liefde, achting, gehoorzaamheid, trouw, militairen dienst.. ook vurige gebeden voor zijn heil, daar God hem in oorlog en vrede met zijn gaven overvloedig gezegend en hem tot zijn evenbeeld op aarde heeft gemaakt."

Zoo ver zijn wij dus. Wanneer een erfgenaam van oeroude geslachten dergelijke dingen gelooft, gelooven 't van hem ook de anderen, althans een deel van hen. Maar Napoleon heeft, nu drie jaar geleden op den dag zijner kroning, van een dergelijke goddelijke afkomst gezegd, dat iedere vischvrouw hem zou uitfluiten.

Is hij dan niet meer dezelfde? Wijst hij persoonlijk niet nu, evenals vroeger, alles af wat praal en schijn beteekent? Uitgaven voor zijn werkkamer weigert hij; hier staan, behalve de groote schrijftafel en een kleine causeuse, waar hij op zit als hij dicteert, wanneer hij tenminste niet heen en weer loopt, twee hooge boekenkasten, een paar kroonkandelaars en Frederik de Groote; in een andere werkkamer staat alleen Caesar. Bij het nazien van rekeningen: „Dat was in mijn luitenantstijd veel goedkooper. Ik wil niet meer betalen dan een ander." Wanneer men de theaterzaal

in het paleis wil herstellen, heet het: „Als ik mij niet vergis, moet ik nog een massa bekleede banken en kroonluchters hebben, die bij mijn kroning voor veel geld zijn vervaardigd en er toch nog moeten zijn.”

Wanneer Rémusat het budget voor de keizerlijke garderobe van 20.000 francs overschrijdt, wordt hij afgezet, en aan zijn opvolger een lange lijst gezonden, die de Keizer zelf opnieuw heeft opgemaakt: „Ik geloof, dat men hierop nog wel het een en ander zal kunnen bezuinigen. Zorg ervoor, dat de kleermaker goede waar levert. De nieuwe kleedingstukken brengt gij mij op den dag, waarop ze moeten worden afgeleverd, opdat ik ze kan passen, dan kunnen ze meteen in mijn kasten geborgen.” Bij elk van de uniformjassen die per kwartaal zullen worden geleverd, noteert hij: „Deze jas moet drie jaar mee.. Verder 48 witte broeken en vesten ieder à 80 francs = 2840 francs. Iedere week moet één broek en één vest worden afgeleverd, drie jaar moeten deze mee.. 24 paar schoenen, alle 14 dagen één paar, moeten twee jaar duren = 312 francs.” Alleen bestelt hij veel hemden, een dozijn in de week, moeten zes jaar duren.

Ja, hier in zijn intiemen levenskring is hij dezelfde, zooals hij ook te velde niet veranderd is: levend zonder eenig genot. Aan den uiterlijken vorm der Keizerlijke waardigheid, aan het hof, aan de etiquette, aan heel het vertoon van een wereld, die zich zelf heeft overleefd en door hem zelf volkomen van alle macht is beroofd, offert hij niet alleen geld, doch wat kostbaarder is, tijd en, wat het allerkostbaarste is, den aanblik der hoogste menschenwaarde, de vrijheid zijner geheel eenige persoonlijkheid.

Nu glimlacht hij niet alleen ironisch, wanneer de Faubourg zich bij het Hof laat aandienen: hij voelt het als een voldoening. Deze stemming is begrijpelijk, wanneer nu dezelfde edellieden, die eens het jongenshart van den

cadet door spot over zijn armoede krenkten, zich nu aan het hof van dienzelfden Corsikaan verdringen, om op het spiegelend parket de schaduw te zien hunner diepe buigingen. Daar zijn zij nu allen weer in de Tuilerieën: Montmorency en Montesquieu, Radziwill, Noailles, Narbonne, Turenne, die jarenlang den parvenu den dood hebben gezworen, en met hen rinkelen in Duitsche uniformen der vorsten van den Rijnbond door de kille pracht der zalen, de Mecklenburger maakt de Keizerin het hof, de kroonprinsen van Baden en Beieren mogen den Raad van State bijwonen: dit alles had slechts een spel kunnen zijn voor den ouden Adel, voor den Keizer een hulpmiddel der politiek, om ook deze klasse voor zich te winnen.

Maar nu gebeurt, wat nooit had mogen gebeuren: dezen herfst sticht Napoleon, dezelfde, die zijn kleeren telt gelijk zijn soldaten, die niemand zonder dat hij 't verdient tot kapitein, die geen onbekwame tot luitenant maakt alleen omdat hij iemands zoon of neef is, hij, die in de schuur zit met zijn officieren, in het bivak met zijn grenadiers, die elk standsvoorrecht uit zijn wetboek heeft geschrapt, hij, die tegenover de erfelijke waardigheid de nieuwe gedachte van het persoonlijk kunnen gesteld en daardoor gansch een wereld uit haar voegen heeft gerukt — dezelfde Bonaparte sticht nu een nieuwen Adel, „omdat diep in de menschelijke natuur het verlangen leeft, aan zijn kinderen, behalve een vermogen, ook een bewijs van het aanzien, dat men genoten heeft, na te laten”. Nieuwe graven en vorsten, hertogen en majoraten worden geschapen, niet, om zooals tot dusverre, de dapperste maarschalken, de knapste senatoren en ministers op een zeer persoonlijke wijze te eeren, doch opdat hun zoons en achterkleinkinderen, deugnieten, Parijsche flaneurs met veel geld op zak, dandys en gedegenereerde schepsels, eenmaal weer die voorrechten zullen genieten, tot welker afschaffing een tiental jaren zich in bloed heeft gedompeld!

Ja, zelfs het Legioen van Eer wordt thans door zijn eigen schepper hierdoor ontheiligd, dat deze uitverkoren ridders, van wie ieder zich jegens het vaderland verdienstelijk heeft gemaakt, den schijn van deze verdienste tegelijk met hun jaargeld mogen vermaken, en de grootwaardigheids bekleeders hun vorstelijke titels. Weliswaar zonder eenig voorrecht als staatsburger— en niettemin tegen den geest van de Code Napoléon. „De vrijheid", zegt hij in vertrouwen bij het uitvaardigen van het decreet met al te diepe waarheid, „de vrijheid is slechts een behoefte voor de weinigen, die door de natuur met hoogere bekwaamheden zijn begiftigd, men kan haar ongestraft beperken. De groote menigte houdt van gelijkheid. Ik vergrijp mij aan haar niet door titels uit te deelen, zonder de oude vraag naar de geboorte te stellen, dat zijn de burgerkronen, die iedereen zich veroveren kan. Verstandige menschen geven aan hen, over wie zij regeeren, dezelfde beweging als zich zelf. Mijn beweging gaat omhoog, daarom moet ook het volk door iets in dezelfde richting worden bewogen.. Ik weet, dat deze hertogen, die ik zoo hoog begiftig, trachten zullen onafhankelijk van mij te worden, mij te ontglippen en op datgene pochen, wat zij den geest van hun stand noemen, maar ik loop sneller en haal hen spoedig in!"

Zelden is een groote dwaling op zoo grootsche gronden gestaafd. Nog voor weinige maanden heeft hij in een brief zijn broeder ware slagen toegediend, omdat deze den adel in Holland invoert, en zijn eigen dergelijk plan heeft hij bij voorbaat hiermee verontschuldigd, dat dit in een militairen staat iets heel anders is dan bij een handelsvolk. Doch juist dit, dat hij zelf Frankrijk tot een militairen staat heeft gemaakt, was het eerste gevaar; het tweede was de Keizerskroon, die nu haar oeroude symbolische macht met onverbiddelijke logica over zijn rijk uitbreidt.

Indertijd, als Consul, kon hij ongestraft burgerkronen vergeven, eer en roem in een Legioen samenvatten en de

reusachtige beweging van zijn eigen vliegwiel door transmissie op de sterkste kleinere raderen in het land overbrengen. Maar reeds toen hij stukken land gaf aan zijn meestbeteekenende mannen, had hij titels noodig voor deze landen, die noodwendig erfelijk waren, en als hij voor hen, die op twee, op drie na de besten zijn, thans titels zonder land noodig heeft, eischen deze, en terecht, ditzelfde erfrecht, en in één menschenleeftijd zullen twintig-duizenden deze nieuwe titels dragen, zonder verdienste, zonder daden, met den schijn alsof zij boven anderen zijn gesteld, en zoo al niet met dezelfde politieke, dan toch met die sociale voorrechten, die toentertijd uit den grommelenden afgrond der massa-zonder-voorrecht het oproer verwekten.

Verraad en ondank, die hij hier voorbereidt, zullen hem ook persoonlijk nog de oogen openen. Ja, dit doodvonnis over de gelijkheid zal onder zijn handen tot een ernstiger vergrijp worden dan dat over den Hertog van Enghien: daar had hij één der nakomelingen van den voorbijgeganen tijd vernietigd, hier verwekt hij voorvaderen voor den terugkeer daarvan.

Uit sombere stemmingen is dit besluit geboren, dit is een duister jaar in Napoleon's ziel, hoewel niets hem mislukt. „U vergist U in Uwe beweegredenen", zegt hij in die dagen tot een eerlijk democraat, „U kunt niet anders zijn dan de anderen, het eigenbelang doet overal mee, zie maar eens naar Masséna: die heeft nu zooveel eer en roem verworven, maar hij wil met alle geweld prins worden als Murat en Bernadotte, hij zal, om het te worden, zich nog in den slag laten dooden. Eerzucht is de drijfveer der Franschen!"

Nu wordt zijn optreden steeds hooghartiger, hij verbiedt zijn broeders hem aan te spreken, verbreekt den regelmatigen gang van het werk, rekt onnoodig zittingen tot diep in den nacht, duldt zelfs in Fontainebleau tusschen jacht-

en feestpartijen alleen nog maar tragedies op het tooneel, staat midden in den nacht op om tot 's morgens vroeg te dicteeren, en kan de steeds toenemende prikkelbaarheid zijner zenuwen slechts door urenlange heete baden tot rust brengen; zijn maagpijnen nemen toe.

Een zwaarmoedigheid, als hij alleen in zijn jongelingsjaren heeft gekend, verduistert zijn hart, gaarne spreekt hij nu over het ruischen van zee en wind, laat de kaarsen omhullen, om naar tragische melodieën van Italiaansche zangers te luisteren, maar er is niemand, die deze stemming begrijpt, iedereen verwondert zich en meent dat politieke motieven in 't spel zijn. Zijn omgeving ziet niet in, dat juist nu, nu de droom zijner fantasie zich begint te verwerkelijken, de verwezenlijking hem een teleurstelling moet zijn, daar zij anders komt dan hij zich haar droomde, en veel te langzaam. „Gij zijt al net als de massa", snauwt hij een minister toe, die hem geluk wenscht met het verdrag van Tilsit. „Ik zal eerst heer en meester zijn, wanneer ik den Vrede van Constantinopel heb onderteekend."

Wereldmacht! Azië! zoo hamert het toch spoedig weer in zijn hart, en als hij, die steeds opnieuw de heldentragedies opzoekt om zich daaraan te spiegelen, het werkelijk beeld zijner ziel wilde vinden, dan moest hij zekere verzen lezen, waarin juist nu een Duitsch dichter dezelfde Faustische onrust van binnen uit verklankt, welke hij, de Keizer, met steeds heftiger slagen van buiten op de landen van Europa botviert.

Maar onmiddellijk na dergelijke sombere oogenblikken vindt hij weer bevrijding in de klare wereld zijner getallen, en aan dien anderen heerscher over vele mijlen, den Czaar, schrijft hij dit fantastisch program:

„Een leger van 50.000 Franschen, Russen, misschien ook een paar Oostenrijkers, kan over Constantinopel naar Azië rukken, en als het maar eerst den Euphraat heeft be-

reikt, dan zal Engeland het Continent te voet vallen.. Een maand nadat wij het eens zijn geworden, kan het leger aan den Bosporus staan: de actie zal tot in Indië voelbaar zijn.. Hiertoe zou trouwens alleen kunnen worden besloten bij een persoonlijke ontmoeting met U.M... Alles kan vóór half Maart schriftelijk behandeld zijn en beslist, en den eersten Mei staan onze troepen in Azië, de Uwe in Stockholm. Dan stort Engeland ineen onder het gewicht der gebeurtenissen, waarvan de lucht zal zijn vervuld. Uwe Majesteit en ik hadden er weliswaar de voorkeur aan gegeven in onze uitgestrekte rijken van den vrede te genieten. Verstandig en politiek is het echter steeds te doen waartoe het noodlot ons dwingt.. Dan zal deze bende dwergen het hoofd buigen, die niet ziet, dat men het evenbeeld van het heden in de verre geschiedenis moet zoeken en niet in de krantenartikels der vorige eeuw..In deze paar regels vindt Uwe Majesteit de uitdrukking van geheel mijn ziel."

Geheel zijn ziel? Een stuk ervan, want opzettelijk zijn deze edelsteenen voor den verwarden idealist geslepen, die daarin den weerglans zijner eigen droomen moet zien. Het besluit is intusschen realistisch goed genomen, en als hij in die dagen een generaal ontvangt, die in Indië is geweest, de onderneming niet onmogelijk noemt, de bedenkingen van den Keizer ontzenuwt, dan streelt hij telkens met beide handen zijn gezicht en is „vol lichte, bijna kinderlijke vreugde".

Zoo fantastisch was Napoleon.

Het tegenwoordige voert hem wederom tot de schim van Karel den Groote. Het vorige jaar is de gedachte bij hem opgekomen naar Rome te gaan om zich als Keizer van het Westen te laten kronen, waarbij de Paus slechts de geestelijke macht zou behouden benevens een paar millioen inkomen, maar de Kardinalen zeiden, dat het onmogelijk was. Toen gromde hij reeds: „Geheel Italië

zal mijn wetten hebben op te volgen. Ik zal niet raken aan de onafhankelijkheid van den Heiligen Stoel, zoo Uwe Heiligheid mij in wereldsche zaken op dezelfde wijze eerbiedigt. Zeer zeker is Uwe Heiligheid in Rome Soeverein, maar ik ben van Rome de Keizer!" Met dit pathetisch-dreigend gebaar, met deze bravoure der oude Karolingers is de geheel staatsrechterlijke structuur zijner macht in tegenspraak. In Rome, evenals in Indië wil hij tegelijkertijd dingen afdwingen, die slechts het visioen der groote voorbeelden in hem wakker riep.

De teekenen vermeerderen zich, dat nu Napoleon's historische fantasie de exactheid van zijn werkelijkheidszin wil overwoekeren, — en vreeselijk zal het einde zijn.

Vooreerst blijft hij in Rome de sterkste, maar de gewoonte om te bevelen, het geloof aan zijn onoverwinlijk zwaard is zoo machtig in hem geworden, dat hij zijn kijk op dezelfde geestelijke macht verliest, die hij daar tien jaar geleden, als in de politiek ongeschoold veldheer, met onfeilbaar instinct tegen de ruwheid der Directeuren verdedigd en later in het Concordaat, op 't gevaar af zijn populariteit te verliezen, bevestigd had. Thans schrijft hij aan Eugène, dat een kardinaal een geschiedenis der Pausen moet hebben nagelaten, „zoo daarin getracht wordt het kwaad aan te toonen, dat de Pausen aan de Kerk en de Christenheid hebben berokkend, laat het dan onverwijld drukken".

Omdat de Paus niet ontoegankelijk bleef voor Engeland, heeft de Keizer Ancona bezet en zich daarbij op de bescherming beroepen, „waardoor God mijn zaak in volle glorie liet stralen.. Indien U. H. mijn gezanten hun paspoort wil geven, staat U dat vrij, mijnentwegen kunt U beter de Engelschen inhalen of den Kalief van Constantinopel.. En zoo bid ik God, dat Hij u nog vele jaren behoude aan het hoofd onzer Heilige Moederkerk. Uw vrome zoon, de Keizer der Franschen en Koning van Italië, Napoleon."

Tegelijk met deze kluchtige dreigementen heeft hij verleden jaar reeds door Oom Fesch laten waarschuwen, zijn rol met die van Constantijn vergeleken en den ouden strijd om de Investituur uit de Middeleeuwen aangehaald: „Voor den Paus ben ik Karel de Groote, omdat ik evenals hij de kroon van Frankrijk met die van Lombardije vereenig en omdat ook mijn Rijk aan het Oosten grenst.. Zoo men zich goed gedraagt, zal ik den uiterlijken schijn intact laten, in 't andere geval zal ik den Paus tot een bisschop van Rome degradeeren,.. het Concordaat in Italië invoeren, want alles, wat in Frankrijk zalig maken kan, zal ook in Italië zalig maken, en wat in het eene leven niet bijdraagt tot de zaligheid, kan het ook in het andere niet."

Werkelijk, Luthersche woorden! Hij, die in fantasiën ommedoolt, wanneer zijn wereldlijke zaken zich in historische mystiek verliezen, wordt zakelijk duidelijk, waar religieuse mystiek een voorwendsel wordt voor wereldsche zaken. Napoleon's denken gevoelde zich levenslang aan de Protestanten verwant, en slechts uit politiek inzicht bood hij weerstand aan het verlangen, Frankrijk Luthersch te maken. Nu, besloten met den oppersten Herder niet veel complimenten te maken, omdat deze Engeland niet geheel laat schieten, is hij voornemens het hinderlijke blok tusschen Noord- en Zuid-Italië weg te rollen, om eindelijk geheel Italië, welks koning hij zich ten onrechte noemt, werkelijk te bezitten.

Nu schrijft hij aan Eugène, den Onderkoning, in den stijl zijner militaire decreten: „De tegenwoordige Paus is te machtig. Priesters zijn er niet voor geschapen om te regeeren. Waarom wil hij den Keizer niet geven, wat des Keizers is, en houdt hij niet op in mijn staten onrust te stoken? Wellicht is de tijd niet meer verre, dat ik.. de Kerken van Gallië, Duitschland, Italië en Polen op één Concilie verzamel en het zonder Paus klaar speel." Door

een meerderheid van Fransche kardinalen wil hij hem naar zijn hand zetten, de Paus weigert de vermeerdering van hun aantal, wil hem trachten te verzoenen, door hem te kronen tot Keizer van het Westen, doch reeds heeft ook dit symbool, door den Keizer nog verleden jaar tevergeefs nagejaagd, zijn bekoring voor hem verloren: zoodra de mogelijkheid zich opent, is 't voor hem ook reeds in vervulling gegaan, en als de Paus ook in finantiëele kwesties wil toegeven, eischt de Keizer slechts meer en dreigt „dit gedeelte van mijn kroongoederen onmiddellijk weer met het Rijk te vereenigen en de schenking van Karel den Groote terug te nemen."

Kortom, hij wil den geheelen Kerkelijken Staat opslokken, want hij heeft zelf een groote maag. Dan breekt de Paus verontwaardigd de onderhandelingen af, de Keizer laat Rome bezetten en in April is de Kerkelijke Staat een provincie.

Een wonderbare ingetogenheid heeft Napoleon, die van Kaïro tot Weenen, van Madrid tot Moskou, trok en dikwijls in Italië stond, verre doen blijven van de eenige plek, waar zijn geest zich thuis voelde: van Rome heeft beleid of bestiering hem verre gehouden. Het beeld, dat hij van zijn kinderjaren af, in zijn ziel omdroeg, heeft de werkelijkheid hem nooit bevestigd noch ontnomen. Nu voor de tweede maal bezetten zijn generaals de stad, die hem de Eeuwige scheen. Niemand in zijn omgeving komt tegen dit waagstuk op. Alleen zijn moeder voelt de fout, zij wordt er ziek van, en terwijl zij tot nu toe slechts sceptisch gezegd heeft: Als het maar blijvend is, — laat zij haar profetischen geest nu tot vertrouwden zeggen:

„Ik zie het al, het zal zijn eigen ondergang worden en die van zijn familie. Hij moest zich vergenoegen met wat hij heeft. Teveel jaagt hij na, daarom zal hij alles verliezen!"

XVII

„Dat, waar de Duitsche volkeren met ongeduld naar uitzien, zijn persoonlijkheden, niet meer van adel, maar van talent, die een gelijk recht op overtuigingen en ambten hebben, opdat iedere soort knechtschap en alle schakels tusschen heerscher en proletariaat geheel en al zijn afgeschaft. Deze weldaden van den Code Napoléon, zullen evenzeer als rechtspleging en rechtspraak het karakter van Uwe monarchie kenmerken, en, om deze gedachte ten einde toe uit te spreken, ik reken op den invloed daarvan ter vestiging der monarchie meer dan op het resultaat der grootste overwinningen. Vrijheid en gelijkheid moet Uw volk bezitten, beiden in Duitschland onbekend! Deze wijze van regeeren zal de sterkste barrière vormen, om U tegen Pruisen te beschermen, sterker dan Elbe, vestingen en Frankrijk's bescherming. Welk volk zou ook onder Pruisisch bevel wenschen terug te keeren, wanneer het eenmaal de weldaad eener liberale regeering heeft leeren kennen!"

In deze zinnen, die, als persoonlijk onderricht, niet op effect berekend zijn, tracht de Keizer aan zijn jongsten broeder duidelijk te maken, welke groote zending hij met het nieuwe koninkrijk Westfalen op zijn schouders legt. Hier lag de taak, grondgedachten der Revolutie voor het eerst in Duitschen bodem over te planten en een volk, dat tot nu toe slechts had weten te gehoorzamen, te wijzen op het eerste morgengloren, der zelfbeschikking, slechts hièr in Europa. Want volgens hun geschiedenis waren deze gedachten noch voor de Hollanders noch voor de Italianen nieuw, en wat de vorsten van den Rijnbond betrof, zoo konden zij weliswaar op commando de nieuwe wetboeken invoeren, maar, door den aard hunner traditie en gaven, geen innerlijke vernieuwing tot stand brengen. Hier lag voor den jongsten Bonaparte de histo-

rische zending: door een grootsche democratische proefneming had hij vier millioen Duitschers van onderdanen tot staatsburgers kunnen omvormen en door dezen stoot aan het gansche volk den hoogmoed der vorsten na de vrijheidsoorlogen kunnen besparen!

In plaats daarvan zag de 23-jarige, in de glorie der familie reeds als prins opgegroeid, in de kroon een galant avontuur, waaraan men zijn geld en zijn levenskracht verslingert, beschouwde de jeugd als champagne, die uitbruischen moet, bedroog zijn Wurtembergsche gemalin met tallooze maîtressen, maakte overal schulden, kinderen en schandaaltjes, amuseerde zichzelf meer dan zijn onderdanen en compromitteerde, door het aannemen dezer legitieme allures, voor de eerstvolgende tientallen jaren de idee der uitverkiezing van den bekwaamste. Wanneer dan al een prins onze velden en menschen onder den voet rijdt, dachten de Duitschers niet ten onrechte, dat het dan tenminste een prins van geboorte zij. Doch hij lachte om den spot der wereld, hij lachte zelfs om de vermaningen van zijn grooten broeder.

Die had een zwak voor hem, zooals een vader wel heeft voor een laatgeboren zoon: het brio van dit leven kwam overeen met zijn eigen tempo, ook was Jérôme steeds beminnelijk, nam nooit iets kwalijk en liet zich, toen hij om het opperbevel vroeg, met deze woorden afsnauwen:

„Gij drijft toch zeker den spot met mij! Hebt ook eerst maar eens zes veldtochten medegemaakt en een half dozijn paarden onder U zien doodschieten, dan zullen wij verder praten!" Hij trok met zijn gansche hof ten strijde, weliswaar zonder Koningin, doch met haar aardigste hofdames, vaardigde proclamaties uit in den trant van den Zonnekoning, doch las dan, zonder zich al te beleedigd te gevoelen, deze keizerlijke regelen:

„Ik heb een dagorder van U gelezen, die U tot een voorwerp van bespotting maakt: gij zijt koning en broeder

des Keizers? Belachelijke eigenschappen in den oorlog. Vóór alle dingen moet men soldaat zijn! Ik heb in't legerkamp ministers noch weelde noodig. Bij Uw voorhoede moet gij bivakkeeren, dag en nacht te paard zitten, in de voorhoede marcheeren om dadelijk alle berichten te hooren— of anders liever in Uw paleis blijven! Gij voert oorlog als een satraap! Mijn God, hebt gij dat van mij geleerd? Ik rijd aan het hoofd der infanterie en geef zelfs mijn Minister van Buitenlandsche Zaken geen verlof mij te vergezellen.. Gij stelt hooge eischen, beschikt over een weinig geest en enkele goede eigenschappen, die intusschen door Uw dwaasheden volkomen in de schaduw worden gesteld. Bovendien hebt gij een reusachtigen dunk van U zelf en niet het minste verstand van de dingen."

De Koning stak den brief in zijn jabot en lachte. Maar de Keizer? Werd 't hem dan ook hier, bij deze vermaningen van een bezorgd vader, nog niet zonneklaar: dat alles, wat zonder verdienste door hem tot macht werd verheven, het centrum dier macht in gevaar bracht? Dat deze gouden kroon en dit wapen van de figuranten, aan wie hij ze leende, spoedig zeer bewegelijke koningen en vorsten maakte? Dat homunculus heimelijk uit het retort is weggeloopen en nu zijn meester staat uit te lachen? Deze onoverwinlijke zwakheid in alles wat de familie betreft, laat hem soms datgene schijnen, wat hij het minst is, een goeie kerel, want, al begint hij ook meestal met te bevelen, tegenover zijn broeders eindigt hij toch bijna altijd met toe te geven. „Mijn broeder, ingesloten vindt gij de Grondwet voor Uw koninkrijk," met deze woorden aan Jérôme, die uit een oude operette afkomstig konden zijn, begint hij een brief ter opvoeding in de hooge politiek. Maar als hij in een goede bui is, eindigt hij een brief vol verwijten met een waarlijk vaderlijken glimlach: „Mijn vriend, ik houd van U, maar gij zijt ontzettend jong!"

Zelf is hij dat niet meer. Met den groei zijner plannen moet ook die kille, nu en dan optredende hardheid toenemen, die eigenlijk meer een gevolg is van te zwaar belast zijn. Tot hij voor ongeveer twaalf jaar als veroveraar van de Alpen terugkwam en zijn roem door de vlakte van Lombardije voor zich uitdreef, verleende zijn jeugd aan het nieuwe van dezen krijgstocht een soort romantische onschuld, die de tijdgenooten meesleepte. Nu echter de bergbeek reeds lang zich tot stroom heeft verbreed, nu groote schepen de schatten der aarde voortdragen op zijn glijdenden band en hij de wereldzee nadert, waar weldra zijn wateren zich vereenigen zullen met de wateren der geheele wereld: nu is de ernst van dezen atlantischen arbeid in zijn trekken gedrongen, in zijn hart, zeldzamer nog worden de uren van stilte, de oogenblikken van humor en luim, en het heroïsch cynisme zijner zending stempelt hem voor de wereld tot een beeld van brons.

Hij heeft weliswaar de Poolsche gravin naar Parijs laten komen, heeft een huis voor haar ingericht in dezelfde straat, waarin Josephine hem voor 't eerst bekoorde en waar een zeker bijgeloof hem herhaaldelijk zijn vriendinnen liet onderbrengen, dagelijks zendt hij zijn dokter tot haar, laat haar leven op grooten voet; maar zij leeft geheel teruggetrokken, hoewel men van haar bestaan afweet, gebruikt de loge in de Opera, die hij haar beschikbaar stelt, nooit en ziet hem thans in Parijs niet dikwijls. Dit is slechts een intermezzo tusschen de ééne idylle en de andere. Dat hij een zoon van haar hebben wil, staat voor hem vast, en zou heden nog grootere gevolgen kunnen hebben dan gisteren.

Want de eerste, wiens geboorte hem indertijd in Berlijn heeft gerustgesteld aangaande zijn algemeen betwijfelde productiviteit, staat hem door de moeder eerder innerlijk ver. Wanneer zij zich na zijn terugkomst bij hem laat

aandienen, laat hij haar zeggen, dat hij alleen ontvangt wien hij zelf heeft ontboden, geeft haar een huis, een jaargeld en ziet haar niet weer. Maar den jongen laat hij bij zich komen, speelt en stoeit met hem en denkt er zelfs een oogenblik over, hem te adopteeren. Alles moet in 't geheim gebeuren: zijn onzichtbare Meester, dien hij het Wezen der Dingen noemt, maar zelden Noodlot, verbiedt hem in volle vrijheid te genieten van dit natuurlijkste gebeuren in een menschenleven, dat Napoleon eerst tegen het eind van de dertig leerde kennen. Nu heeft hij hem — eindelijk — zijn lijfelijken zoon, die zijn erfgenaam zou kunnen worden; maar hij, Keizer van het Westen, kan niet openlijk zeggen: Deze is het! En om hem tenminste de helft van zijn naam te gunnen, noemt hij hem Léon.

Zeker is, dat hij dezen zoon, mogelijk om de moeder, van wie hij zich geheel vervreemd gevoelde, mogelijk in het voorgevoel van zijn slechten aanleg, niet in ernst tot zijn opvolger bestemt; het is alsof hij vermoedde, dat deze halve Napoleon een halve misdadiger en een heele deugniet zou worden.

Des te dringender maant het klimmen der jaren hem tot een nieuw huwelijk. Er vinden nu gesprekken tusschen de echtgenooten plaats, waarbij verstand en verdriet zich beiden doen gelden, en niet alleen Josephine wordt naderhand door de bedienden in tranen gezien. „Ach," zegt hij eens, „het is vreeselijk om kinderloos te sterven!" Bovendien wordt met het ouder worden zijn gevoel voor haar sterker: heeft hij van een medewerker reeds zelden en dan alleen gedwongen kunnen scheiden, met dubbele kracht klemt zijn conservatieve neiging zich nu vast aan dezen oudsten kameraad op zijn stijgenden weg. „Als ik mij van haar liet scheiden," zegt hij tot Talleyrand, die hem op deze noodzakelijkheid wijst, „beteekende dat het afstand doen van al de bekoring die mijn huis voor

mij heeft: de neigingen en gewoonten van een jonge vrouw zou ik eerst weer moeten bestudeeren. De Keizerin schikt zich in alles en begrijpt mij volkomen. Bovendien zou ik me dan zeer ondankbaar betoonen voor alles, wat zij voor mij gedaan heeft." Deze overwegingen, teeder en verstandig, fatsoenlijk en gemakkelijk, echt burgerlijk dus, houden den man bij zijn gade.

Maar de moeilijkheden nemen toe en dringen tot een beslissing. Terwijl hij nadenkt over den moreelen indruk, dien zijn scheiding in Frankrijk moet maken, want Josephine is veel meer bemind dan hij, overweegt hij lang op zijn manier, om eindelijk een voorwaartsche beweging uit te voeren, die niemand verwacht en die twee van zijn wenschen tegelijkertijd in vervulling moet doen gaan. Hij zoekt toenadering tot iemand, dien hij reeds lang noodig heeft en dien hij nu dubbel zou kunnen gebruiken. Nooit heeft zijn moeder opgehouden voor haar Lucien bij hem te pleiten, nu ontbiedt hij hem, op reis in Italië.

Het is het meest interessante gesprek, dat van Napoleon is overgeleverd, en 't werd door Lucien naar waarheid en plastisch verteld. Den geheelen Napoleon vindt men er in.

XVIII

Na een reis, waarop de angst gevangen te zullen worden genomen, hem niet heeft verlaten, betreedt Lucien, nu voor in de dertig, op een Decemberavond het slot te Mantua, waarheen de Keizer hem heeft ontboden. Eerst verblindt hem de lichtglans, door kaarsenkronen kwistig verspreid, en hij hoort alleen de stem van den Mameluk zachtjes zeggen:

— Sire, Uw broeder Lucien!

Maar hij, tot wien dit wordt gezegd, beweegt zich niet. Hij zit aan een groote, ronde tafel, die geheel bedekt is

met een geweldig groote kaart van Europa, grooter dan Lucien ooit heeft gezien. De linkerwang in de linkerhand gesteund, prikt de man met de andere hand kleurige spelden in zijn kaart, die korpsen of legers moeten voorstellen. Daar hij in jaren den Keizer niet heeft gezien en deze in dien tijd is veranderd, is de bezoeker er eerst niet geheel zeker van of het werkelijk de Keizer is en gedurende enkele oogenblikken blijft hij onbewegelijk staan. Eindelijk richt de man zich van de kaart op, gaapt, wrijft zijn rug tegen den stoel, grijpt naar de kleine bel, die naast hem staat, en schudt die met een enkele, zeer krachtige beweging. Nu doet de bezoeker een paar schreden voorwaarts:

— Sire, ik ben het, Lucien.

Nu staat de Keizer snel op, zendt den bediende weg, neemt met een lichtelijk terughoudend gebaar van teederheid of misschien van vriendschap de hand van zijn broeder. Deze meent hem te moeten omarmen, de ander weert hem niet af, doch blijft koel staan, alsof hij aan dergelijke vertrouwelijkheden niet meer gewend is. Dan neemt hij weer zijn hand, duwt hem een eindje van zich af, ziet hem onderzoekend aan:

„Gij zijt het dus? Hoe gaat het U? Hoe gaat het Uw familie? Wanneer hebt gij Rome verlaten? Hebt gij een goede reis gehad? En de Paus? Hoe gaat het hem? Mag hij U graag?"

Lucien merkt de verlegenheid, die zich achter dezen woordenvloed verbergt, geeft een luchtig antwoord en zegt dat hij zich verheugt hem zoo goed aan te treffen.

„Ja, het gaat mij goed," en luchtigjes slaat hij zich op z'n buik. „Ik word dik en ben bang, nog dikker te worden."

Daarna ziet hij hem scherp aan, neemt een snuifje, en zegt: „En gij? Weet ge, dat gij er goed uitziet? Vroeger waart ge te mager! Nu vind ik U bijna knap!"

— Uwe Majesteit schertst.

„Neen, het is de waarheid, maar laten wij gaan zitten en samen wat praten." Nu zitten zij tegenover elkaar bij de groote kaart, de Keizer speelt met de spelden, Lucien verwacht dat de ander zal gaan spreken, eindelijk zegt hij alleen: — Sire —. Op 't zelfde oogenblik gooit de ander met de vlakke hand alle spelden om. „Nu? Wat hebt gij mij te zeggen?"

Lucien hoopt op vergeving.

„Daarop kunt gij zooveel te zekerder hopen, daar het geheel van U zelf afhangt."

Lucien wil alles doen wat met zijn eer is overeen te brengen.

„Heel goed, maar waarmee wilt gij Uw eer in overeenstemming brengen?"

Lucien spreekt van natuur en godsdienst.

„En de politiek, mijnheer, is de politiek voor U van geen beteekenis?"

Lucien geeft een ontkennend antwoord, hij is een particulier.

„Het heeft alleen van Uzelf afgehangen, evenals Uw broeders, Koning te zijn."

— Sire, de eer van mijn vrouw, de staat mijner kinderen—

„Gij spreekt maar steeds van Uw vrouw en gij weet toch heel goed, dat zij het nooit was, niet is en nooit zijn zal, want ik zal haar nooit erkennen."

— Ah, Sire!

„Neen, nooit, al zou de hemel ook invallen! U als mijn broeder kan ik een onrecht vergeven. Haar zal echter mijn vloek vervolgen!" En een lange smaadrede dwingt Lucien eindelijk nerveus lachend te zeggen:

— Sire, beheerscht U! Een spreekwoord zegt: La processione torna, dove esce, — wat hij voor alle zekerheid voor hem in 't Fransch vertaalt. Als de Keizer doorgaat te spreken over den slechten naam dier vrouw en op Lucien's trekken gekrenktheid bespeurt, voegt hij er, een

weinig inbindend, aan toe, wel te weten, dat het laster zou kunnen zijn, maar toch zou hij haar nooit erkennen. Bovendien was dit nu een Grondwet even als de Salische, dat ieder huwelijk in de familie van den Keizer zonder zijn toestemming ongeldig was. En wanneer Lucien zich beroept op den tijd, waarin zijn huwelijk gesloten is: „Ja, maar deze wet is juist ter wille van U afgekondigd!" Bij deze argumenten van Napoleontische logica moet Lucien glimlachen.

„Waarom lacht ge? Er valt hier niets te lachen! Ik weet wat gij, Uw vrouw en mijn vijanden, die Uw eenige vrienden zijn, daarop antwoorden. Maar geen enkele ware Franschman zal hun gelijk geven.. Gij kunt de publieke opinie alleen voor U terugwinnen, als ge U, evenals Jérôme, bij mij aansluit!"

Nu wordt Lucien, die zichzelf gezworen had kalm te blijven, want hij is immers aan den Keizer overgeleverd, toch tot een antwoord meegesleept, hij springt op en gaat ook niet meer zitten:

— U. M. vergist zich! Zoo Uwe hovelingen Uw houding tegenover mij rechtvaardigen als dank voor de diensten, die ik U met vreugde bewezen heb, doen zij alleen wat bij hun beroep hoort. Mijn bedienden vinden ook, dat ik gelijk heb! — Bij deze woorden trekt een donkere wolk over Napoleon's voorhoofd, zijn oogen fonkelen, zijn neusvleugels trillen, „een zeker teeken van toorn in ons geslacht", maar Lucien is goed op dreef en vervolgt: — Wat de natie met mij moest beginnen, welken dank zij mij schuldig is? Zij zou in mij den redder mogen zien van hem, die haar wist te redden.. En ik denk met trots, dat het mij eerder met U dan met Jérôme op hetzelfde niveau zal stellen! Neen, Sire, de publieke opinie, die veel machtiger is dan alle koningen der aarde, zet ieder op zijn eigen plaats, wat de hovelingen ook mogen beweren!"

Nu wordt Napoleon koel. In plaats van tegenover deze heftige woorden op te springen, zooals Lucien een oogenblik vreesde, bedwingt hij zich en zegt rustig:

„Talleyrand heeft gelijk. Gij handelt in deze heele zaak met een vuur, de Club waardig. Maar, Burger, een dergelijke welbespraaktheid is reeds lang uit de mode. Ik weet best, dat gij mij op den 19den Brumaire van groot nut zijt geweest; dat gij me echter gered hebt, daarvoor ontbreken de bewijzen. Intusschen herinner ik mij heel precies, dat gij mij de concentratie der macht in één hand, die ik voor de redding van Frankrijk noodig had, betwisten wildet en dat ik een halven nacht met Joseph moest doorbrengen om eindelijk van U gedaan te krijgen, dat gij zoudt zwijgen, wanneer er over deze kwestie zou worden gesproken.. Tenslotte waart gij na de overwinning geneigd, mijn persoonlijke verheffing te bestrijden, wat alleen reeds voldoende zou zijn mij van alle dankbaarheid te ontslaan.

„En zijt gij mij geen dank verschuldigd? Toen gij mij in St. Cloud hebt gered, waart gij toen niet zelf in levensgevaar, toen ik mijn grenadiers zond om U uit de hand der moordenaars te bevrijden? En zoo gij, slechte, ontaarde broeder, het voorstel, dat mij vogelvrij verklaarde, werkelijk in stemming hadt gebracht, gelooft ge dan, dat ik zoo dom zou zijn geweest, mij rustig daarbij neer te leggen? Bleven er mij niet aanhangers genoeg over om met God dit hoofd te verdedigen, dat voor zooveel kronen bestemd was?" En hij spreekt door, wel een uur lang, over de dagen van weleer, over de Corsikaansche landgenooten, die hem geholpen hadden, wordt dan plotseling echt vertrouwelijk, komt op zijn generaals en de mate hunner toewijding, op politieke conflicten, waarover de broeders van meening verschilden, bewijst, hoe hij toch gelijk gekregen heeft, eindelijk houdt hij op en geeft het gesprek een andere wending:

„Maar nu genoeg. Dat zijn allemaal oude geschiedenissen, evenals Uw groote dag van den 19den Brumaire, en ik heb U niet willen zien, om voor ons beiden een voordracht te houden.” Lange pauze.

„Luister eens, Lucien, overweeg mijn woorden goed, wij moeten ons vooral niet opwinden.. Mijn macht is te groot dan dat ik er iets voor zou voelen, mij boos te maken. Gij zijt vol vertrouwen tot mij gekomen. De Corsikaansche gastvrijheid wordt door den Keizer der Franschen niet geschonden. Deze deugd onzer voorvaderen en landgenooten staat U borg voor Uw volle veiligheid.” De Keizer loopt geruimen tijd door de zaal heen en weer, de ander merkt, dat hij zijn gedachten verzamelt, dan loopt hij op hem toe, neemt zijn hand en drukt die stevig:

„Wij zijn alleen hier. Niet waar? Wij zijn alleen. Niemand hoort ons. Wat Uw huwelijk betreft, daarin heb ik ongelijk.. Daar ik Uw eigenzinnigheid, Uw eigenliefde kende — want dat alles, verstaat ge, is niets dan eigenliefde, die zichzelf voor deugd houdt, evenals wij vorsten alles, wat met onze hartstochten te maken heeft, politiek noemen, — welnu, ik had mij niet met Uw huwelijk moeten bemoeien.. Men heeft Uw vrouw tegenover mij belasterd, sommigen hebben ook goeds van haar durven vertellen, vooral Mama, die van haar houdt, omdat zij beweert, dat zij U gelukkig maakt en een goede moeder is.. Lebrun heeft haar zelfs zoo dikwijls geprezen, dat Josephine den braven kerel ervan beschuldigde, zelf op haar verliefd te zijn.. Ik heb mij toen erg vroolijk gemaakt over mijn vrouw, die veel kwaadaardiger is dan men denkt. Hoewel Josephine mij haar nagels nooit toont. Nu dan, ik minacht Uw vrouw niet, maar ik haat haar, omdat deze hartstocht mij van den bekwaamsten mijner broeders berooft. Maar haar schoonheid zal voorbij gaan, gij zult teleurgesteld zijn, maar dan zult gij een tegenstander mijner politiek zijn geworden, ik zal U tegen mijn

wil vervolgen, want dit zeg ik U: zoo ge niet vóór mij zijt — is Europa voor ons beiden te klein!"

— Gij drijft den spot met mij!

„Neen, in vollen ernst, vriend of vijand!.. Heden is het gemakkelijker voor U dan ooit! Verwonder U niet: mijn familiepolitiek heeft zich gewijzigd, dat zult gij dadelijk zien. Uwe kinderen, die ik tot nu toe wilde uitsluiten, kunnen mij nu van groot nut zijn, doch zij moeten dynastiek worden erkend. Voortkomend uit een door mij niet erkend huwelijk kunnen zij geen recht op den troon doen gelden. Zeg me dus, wat gij in mijn plaats zoudt doen?'

Lucien raadt aan, hun erfrecht eenvoudig door een Senaatsbesluit te laten vaststellen.

„Ik weet wel, dat ik dat doen kan, maar ik mag het niet doen: de publieke opinie is er ook nog, zooals gij zelf zoo juist hebt gezegd. Wat zou mijn familie, het Hof, wat zou Frankrijk daarvan zeggen, die de geringste mijner bewegingen met aandacht gadeslaan! Een dergelijke herroeping zou mij meer kwaad doen dan een verloren veldslag."

Lucien merkt op, dat hij toch moeilijk vergeving kan vragen voor zijn huwelijk, dat lang vóór die troonsbestijging gesloten is. — Vervul mijn bede, Sire, gij zult geen trouwer dienaar hebben dan mij. Mijn geheele leven zal ik besteden om uiting te geven aan mijn dankbaarheid!

Hij spreekt lang en terwijl hij spreekt, neemt Napoleon onophoudelijk tabak uit zijn snuifdoos, zonder er evenwel een vierde van op te snuiven: zoo nerveus is hij, ja, hij schijnt Lucien zelfs bewogen en in zoo hevige mate angstig, dat hij ten laatste in verlegenheid uitroept.: „Ach, mijn God, gij dringt zoo aan, en ik ben zwak. Maar zoo zwak zal ik toch niet zijn, dat ik dit besluit zou bewerken. Ik kan Uwe vrouw niet erkennen."

Daarop Lucien, geheel in de war en in groote opwinding: — Maar Sire, wat wilt gij dan eigenlijk van mij?!

„Wat ik wil? Heel eenvoudig de scheiding!"

— Maar gij hebt immers steeds volgehouden, dat wij niet gehuwd zijn. Hoe kunnen wij dan scheiden?

„Daarop heb ik gewacht.. Wat moest gij afleiden uit het feit, dat ik de scheiding wenschte? Blijkbaar heb ik daardoor Uw huwelijk willen erkennen, maar niet Uw vrouw. De scheiding is in het belang van Uw kinderen evenals alles, wat gij tot nu toe geweigerd hebt en wat ik U zoo gaarne had zien doen: het huwelijk nietig verklaren en het ontbinden."

— Dat zou voor mij en mijn kinderen onteerend zijn, dat zal ik nooit doen!

„Hoe is het mogelijk, dat gij met Uw intelligentie het onderscheid niet opmerkt tusschen mijn vroegere en mijn huidige voorstellen! Toentertijd zouden Uw kinderen door de nietigverklaring bastaards zijn geworden!"

Lucien wijst op het verschil tusschen de dynastieke en de burgerlijke rechten zijner kinderen: — Gij kunt Uw tronen vergeven, Sire, aan wien gij wilt; gij hebt ze met de punt van Uw degen veroverd. Maar niemand mag mijn kinderen hun aandeel aan de bescheiden erfenis van Carlo Bonaparte afhandig maken, want kerkelijk en voor de wet zijn zij even legitiem als alle anderen. De Paus heeft aan een van mijn dochters zelfs den naam zijner moeder gegeven!

„Bedaar toch wat!.. De scheiding, die ik wensch, houdt natuurlijk de erkenning van het huwelijk in.. Ik dwing U ook niet, werkelijk van Uw vrouw weg te gaan. Zij zal geëerd worden zooals het haar toekomt, als zij dit offer aan mijn politiek en aan de toekomstige belangen van Frankrijk wil brengen. Ik zou haar zelfs persoonlijk een bezoek brengen. Doch zoo zij weigert, zal men U beiden beschuldigen aan Uw eigen egoïsme het ware belang Uwer kinderen te hebben ten offer gebracht en zij zullen Uw nagedachtenis vloeken!"

Lucien antwoordt pathetisch.

„Nu, gij zijt onverbeterlijk, gij neemt altijd alles tragisch op. Maar ik houd niet van tragedies, verstaat ge! Bedenk u wel!"

Nadat Lucien nogmaals zich op zijn eer beroepen en reeds meerdere malen afscheid heeft genomen, brengt de Keizer weder de verdeeling der kronen ter sprake: hij wil Italië, dat hij slechts voorloopig aan Eugène heeft afgestaan, liever aan hem geven, ook klaagt hij over Hortense, en dat niemand tevreden is. „Pauline is natuurlijk de verstandigste op het punt van eerzucht, want zij is de Koningin der Mode. Bovendien wordt zij met den dag mooier. Josephine is oud geworden en vol angst voor een scheiding."

Lucien spitst zijn ooren. Napoleon gaat voort, alsof hij zoo maar wat praatte:

„Denk eens, zij huilt steeds, als zij last heeft van slechte spijsvertering, omdat zij denkt vergiftigd te zijn door hen, die mij met een ander zouden willen laten trouwen. Dat is verachtelijk. Tenslotte zal ik me toch moeten laten scheiden. Ik had het veel vroeger moeten doen, dan had ik nu al groote kinderen, want gij moet het nu maar eens hooren — en hij neemt een zeer ernstigen toon aan —: aan mij ligt het niet, dat wij geen kinderen hebben, zooals iedereen denkt. Ik heb er verschillende. Van twee weet ik 't zeker." Haar naam verzwijgend, noemt hij de moeder van Léon en dan — verwonderlijk genoeg — de Poolsche gravin: „Dat is een schat van een vrouw, een engel.. Gij lacht, omdat ik verliefd ben? Ja, dat ben ik, maar mijn politiek vergeet ik nooit: die eischt, dat ik met een prinses trouw. Waarlijk, ook ik zou liever mijn geliefde op den troon verheffen. En even politiek moest gij ook ten opzichte van Uw vrouw handelen."

— Sire, ik zou evenzoo handelen, als mijn vrouw slechts mijn geliefde was.

Nu wordt de Keizer steeds levendiger, hij spreekt van het vaste besluit, zich te laten scheiden, uit zijn spijt, dat hij de Beiersche prinses aan Eugène heeft gegeven, die haar niet naar waarde schat, en haar niet zelf heeft genomen, zegt, dat hij Lucien's dochter reeds lang met den Prins van Asturië zou hebben verloofd, „of met een ander machtig vorst, misschien zelfs wel met een groot Keizer.. Uw scheiding moest dus aan de mijne vooraf-gaan òf terzelfdertijd plaats hebben: dan zal men over mijn scheiding minder drukte maken, want de Uwe, waartegen gij U zoo hartstochtelijk verzet, zal men zeker interessanter vinden. Bewijs mij dezen dienst! Ja, dat moest gij doen!"

Lucien ziet hem aan met een blik, die hem verrast; daarop monstert de Keizer hem zelfs van het hoofd tot de voeten en zegt: „Waarom niet?" Lucien glimlacht om deze veronderstelling, de Keizer wordt verlegen, dan komt hij er weer op terug, noemt hem plotseling „mijn lieve President", omdat Lucien eens President der Vijfhonderd is geweest en voegt er met nadruk aan toe: „De eene dienst is den anderen waard, zoo hoort het, — en ditmaal zal ik mij niet ondankbaar betoonen!"

Lucien voelt zich „verzonken in een soort droomtoestand, die niet zonder bekoring was", zoodat hij gedurende enkele oogenblikken Napoleon's woorden niet hoort. Dan bekent de Keizer hem op den meest vertrouwelijken toon, dat hij die scheiding alleen maar wenscht, om den indruk, dien de zijne op de publieke opinie zal maken, wat te temperen. Als Lucien dan in voorzichtige termen op de voordeelen wijst, die voor hem aan de jeugd en de vruchtbaarheid zijner vrouw verbonden zijn, voelt de broeder zich volstrekt niet beleedigd: „Uw vrouw, — nu ja, Uw vrouw — heb ik U dat nog niet laten weten? Die wordt Hertogin van Parma, de oudste jongen zal haar erfgenaam worden, zonder daarom aan-

spraak te hebben op Uw erfenis als Fransche prins. Want dat zal de eerste sport zijn, waartoe ik U verhef, tot zich iets beters voor U voordoet: een onafhankelijke kroon."

Bij „onafhankelijk" glimlacht Lucien, want hij denkt aan de rol zijner broeders. Napoleon bemerkt het:

„Ja, onafhankelijk. Want gij zult weten te regeeren.. Gij hebt slechts te kiezen!" Bij deze woorden schieten zijn oogen vonken, hij slaat met de hand op de enorme kaart. „Ik praat maar niet in den wind, dat alles behoort mij toe of zal mij eenmaal toebehooren. Ik kan nu reeds hierover beschikken. Wilt gij Napels hebben? Dan zal ik het aan Joseph ontnemen.. Italië, het schoonste kleinood mijner keizerskroon? Eugène is slechts Onderkoning. Hij hoopt het te krijgen, als hij mij overleeft, doch op dit punt zal hij zich vergissen: ik leef negentig jaar, want die heb ik noodig, om mijn rijk volkomen te bevestigen! Bovendien past mij Eugène met zijn verstooten moeder in Italië dan niet meer. Wilt gij Spanje? Ziet gij het niet reeds in mijn hand, dank zij den blunder van Uw geliefde Bourbons? Zoudt gij niet graag daar Koning zijn, waar ge eenmaal gezant waart? Nu, wat wilt ge? Spreek! Alles wat gij wilt, is ter Uwer beschikking, — zoo uw scheiding voorafgaat aan de mijne!"

Lucien, door de koortsachtige snelheid, waarmee Napoleon sprak, als betooverd, zegt eindelijk: — Zelfs Uw prachtig Frankrijk, Sire, zou mij niet verleiden tot deze scheiding, en dan — Hij houdt op, doch de Keizer raadt zijn gedachten en zegt op drogen toon en „met een prachtige uitdrukking op zijn gezicht," zooals Lucien nog nooit van hem heeft gezien:

„Denkt gij misschien als particulier veiliger te zijn, dan ik op mijn troon?.. En meent gij, dat Uw vriend de Paus sterk genoeg is om U tegen mij in bescherming te nemen, zoo ik het U werkelijk lastig wilde maken?" En nadat hij zijn argumenten en verlokkingen herhaald heeft,

zegt hij op plechtigen toon: „Wees hiervan overtuigd: alles voor den gescheiden Lucien, niets, zoo hij zich niet laat scheiden!"

Lucien kijkt naar de deur, alsof hij den Keizer wil aanmoedigen hem te laten vertrekken, die neemt hem echter bij de hand en zegt „op onbestemden toon en met een gezicht, waaruit men alles zou kunnen opmaken":

„Wanneer ik mij laat scheiden, zult gij niet de eenige zijn behalve ik: ook Joseph wacht op mijn scheiding om de zijne te doen uitspreken. Madame Julie was alleen maar goed om meisjes ter wereld te brengen, terwijl ik toch jongens noodig had! Meisjes deugen alleen maar voor het sluiten van allianties. Overigens, Uw oudste is veertien, naar gij mij zegt, dat is juist de goede leeftijd. Wilt gij haar niet naar Mama zenden? In dat geval zal ik haar dan door Mama laten ontbieden.. Gij hebt toch geen angst voor Uw verwende kind? Zeg haar, dat wij goede vrienden zullen zijn en dat ik haar niet meer, als toen zij een kind was, aan haar ooren zal trekken.. Ik heb meer neven en nichten noodig! Want Josephine zal, eenmaal gescheiden, als grootmoeder van Hortense's kinderen mijn eigen wettige en geadopteerde kinderen steeds vijandig zijn gezind. Neen — mompelt hij dan als voor zich heen — het moet, er is geen ander middel om de macht van Lodewijk's en Hortense's kinderen te fnuiken."

Dan komt hij op zijn natuurlijke kinderen terug. Wil ze adopteeren, gaat in finesses daarop in en roept plotseling uit: „Gelooft gij dan, dat ik niet de macht zou bezitten, om mijn natuurlijke kinderen te wettigen, zooals Lodewijk XIV, die zijn uit dubbele echtbreuk geboren bastaards tot zijn troonopvolgers uitriep?" En als hij dan weer op Joseph's scheiding terugkomt en Lucien daaraan twijfel oppert, zegt Napoleon, zich vergenoegd in de handen wrijvend:

„Toch wel! Joseph en ook gij zult U laten scheiden! We zullen ons alle drie laten scheiden en dan trouwen wij weer op één en denzelfden dag!" En nog vele grappige dingen meer. Dan zegt hij plotseling: „Maar gij zijt ernstig geworden. Men zou in de verzoeking komen, U voor een wijze der Oudheid te houden! Gij moest drie dagen bij mij blijven. Dan laat ik naast mijn slaapkamer een bed voor U opslaan!"

Wanneer Napoleon blijft aandringen, moet Lucien de uitvlucht van een ziek kind thuis bedenken, daar hij zijn verlokkingen vreest.

„Gij wilt er met Uw vrouw over spreken? Dan vaarwel, plannen der vriendschap!"

Lucien zegt met nadruk, dat zijn vrouw veeleer lijdt onder den haat van den Keizer, dat zij, naar hij vreest, nog eens onder alle emoties en getob zal bezwijken.

„Werkelijk? Dat spijt mij! Maar pas op! Zij mag vooral niet sterven vóór de scheiding, want dan zou ik haar kinderen niet meer kunnen legitimeeren!"

Lucien wendt voor, dat hij er nog eens over zal denken.

„Nu goed! Vertrek dan maar, als gij het dan bepaald wilt! Maar houdt woord!" Hij reikt hem de hand, houdt hem tegelijkertijd zijn wang voor, voor een kus, die niet zeer broederlijk uitvalt, Lucien gaat weg, in de volgende zaal hoort hij den Keizer roepen: „Méneval!"

Dan versnelt hij zijn schreden, — opnieuw bevangen door denzelfden angst, gevangen genomen te zullen worden, als waarmee hij gekomen was. —

Niemand heeft Napoleon schitterender geschilderd, zoowel uit dichterlijk als uit historisch oogpunt, dan zijn broeder het hier met tastbare betrouwbaarheid heeft gedaan. Want welk dichter zou deze scène kunnen overtreffen! Dezen nacht zit de Keizer in den brand, waaruit hem één moet helpen, dien hij niet dwingen kan, die

in zekeren zin tegen hem opgewassen is. In dit licht wordt zijn karakter werkelijk doorzichtig, wij zijn er bij tegenwoordig, hoe hij zichzelf ontvouwt en zijn motieven door elkaar kronkelt.

Met alle middelen der verleiding tracht hij zijn tegenstander over te halen, van alles is de uitwerking overdacht, èn wel met 't oog op dit eerzuchtig karakter, dat hij in een trapsgewijze opgevoerden dialoog tracht te winnen: zooals hij hem ontvangt, peinzend heengebogen over Europa, zooals hij hem dan begroet, nu eens doet schrikken, hem dan weer in zijn vertrouwen neemt; zooals hij de vrouw, over wie de strijd gaat, eerst beleedigt, daarna prijst; zooals hij de terminologie der Clubs aanneemt, hem „burger" noemt, telkens andere registers van het pathos opentrekt; herinnering aan Corsica en het ras waartoe zij beiden behooren, die ironische uitdaging, dat Europa voor hen beiden te klein zou zijn, en daarna Mama en Pauline, Joseph en Lodewijk, de namen uit de kinderkamer: zoo omspint hij hem.

En toch — dit is het wonderbaarlijke — springt zijn onstuimige aard, zijn kloppend hart, zijn bewegelijk brein, en toch springen fantasie en hartstocht telkens opnieuw met meesleepende kracht over de grenzen van wat hij zich als doel heeft gesteld, van zijn lippen vallen ontboezemingen ten aanhooren van dezen verklaarden tegenstander, over Josephine en de Gravin, over stiefkinderen en generaals, over eigen fouten en nieuwe, groote plannen, barst een stroom van vertrouwelijke bekentenissen los. Waarom?

Omdat deze Lucien een partner is begaafd als Talleyrand, maar tevens zijn broeder en daarom voor het besef van dezen mensch met zijn sterk familiegevoel, ondanks alles, diens vertrouwen waard. Aangrijpend, zooals hij hem lang na middernacht tot een vertrouwelijk samenspreken tracht te doen blijven, slechts een paar dagen, om zich

eens uit te spreken — en de ander heengaat, niet omdat hij moet, maar omdat hij voor dit genie niet toch nog het onderspit wil delven. Want tusschen beiden woelt een geheime strijd, niet om liefde of scheiding, om eer of kroon, het gaat om het diepst verborgen gevoel van eigenwaarde, heden evengoed als voor zeven jaar, toen de jongere niet verdragen kon, dat hij den oudere moest gehoorzamen, en nog heden denkt de ander in stilte, hoe hij alles veel beter zou hebben gedaan.

Daarbij heeft hij hem op zijn manier lief; ieder woord van zijn verhaal spreekt van dezen donkeren broederhaat die vlak naast de liefde ligt. Daarom schenkt hij hem niets, de 19de Brumaire moet weer uit de schaduw te voorschijn worden gehaald, en weer hebben zij beiden gelijk en terwijl zij spreken, deze menschen, doorkneed in de werkelijkheid, komen de oude zinnen over Frankrijk's grootheid en veiligheid hun weer op de lippen, terwijl het hier toch uitsluitend gaat om den eigen hartstocht, en plotseling klinkt het alsof zij voor de menigte paradeerden en niet te middernacht met z'n beiden — wij zijn immers alleen, niemand hoort ons — in een vreemd kasteel, onder enorme kaarsenkronen, die steeds flauwer glanzen en bijna zijn opgebrand.

En toch, met heel zijn machtig bestaan, niet alleen door rijken en kronen, doch ook door denkvermogen en fantasie, — welk een arm mensch, verwikkeld in de draden van een noodlot, die hij is begonnen te spinnen, doch die zichzelf nu verder spinnen, tegen hem! Met al zijn macht onderworpen aan de ééne onberekenbare macht, waar allen naar dingen, de publieke opinie, die hem belet zich met zijn broeder te verzoenen, zijn kinderen te erkennen, de toestemming tot het huwelijk met zijn geliefde te geven. Hoe openbaart zich de onmacht van dezen geweldige juist in zijn uitroepen, dat hij machtig genoeg is voor dit en voor dat, — en toch kan hij het

niet wagen! Hoe goed bevalt hem nu zijn broeder, na jaren van loutering en afstand doen, hoe mooi zou hij voor hem kunnen regeeren! Als hij nu maar bij hem bleef, alleen nu, slechts drie dagen, dan zouden zij 't eens worden. — mijn God, gij dringt zoo aan en ik ben zwak.

Was er in dezen nacht, toen een Keizer zijn broeder de keuze liet tusschen de kronen van Europa, niet sprake van de erfenis van Carlo Bonaparte, een armen edelman, op een klein eiland, uit 't oog verloren en vergeten? Heeft de Keizer der Franschen, die zijn vreemde afkomst steeds verloochend heeft, toen niet weer opeens deze Corsikanen als voorvaderen en de Penaten der vaderlandsche haardsteden opgeroepen ter bescherming van den onderhandelaar in het vijandelijk kamp? Wordt hier wederom een legende verteld te middernacht bij het haardvuur te Mantua? Ja, het is de legende, die de kleine Corsikaansche luitenant uit zijn levensdraden geweven heeft: eerst was er een geweven band, en als hij het achter zich aantrekt, door elkaar strengelt en knoopt, kleuren en patronen verbindt, groeit het tot een tapijt, en steeds grooter worden de patronen, die uit den Eénen draad gevormd worden, patronen van landen en kronen, van zeeën en menschen.

Doch het geheele patroon heeft zich op de meest natuurlijke wijze ontwikkeld, zonder wonderen, alleen door het werken met zijn gaven is een mensch heerscher over menschen geworden en in dezen nacht wil hij er nog één bij winnen. Hij heeft niet veel tijd, hoewel hij negentig wil worden, hij kan zijn broeders onmogelijk toestaan meisjes te verwekken, met de vrouwen te leven, die zij liefhebben; als dan echter deze langverwachte neven zich verdringen, dan moet hij nieuwe neven tegenover hen stellen, en als een vrouw uit verdriet ten grave wil dalen, dan moet zij daarmee wachten tot zij gescheiden is, en als zij tenslotte hun vrouwen, die alleen maar

dochters of heelemaal geen kinderen ter wereld brengen, hebben verlaten, zullen zij op één en denzelfden dag zich nieuwe vrouwen nemen, — en dan zal het eindelijk alles in orde zijn. Ha, hoe wrijft hij zich ten slotte in de handen, de kleine toovenaar vóór de enorme kaart! En wanneer hij met kleurige spelden de landen als vlinders heeft opgeprikt om ze in zijn verzameling op te bergen, — dan, ja dan zijn de kaarsen neergebrand, en morgen is er geen dag meer.

XIX

De Spaansche dynastie scheen rijp voor ondergang. Onmiddellijk na dit onderhoud kwam het, zooals de Keizer voorspeld had, tot een oorlog. Een koning, tot souteneur van zijn vrouw verlaagd, een koningin, wie alleen de grootheid ontbrak, om een Messalina te zijn, een trouweloos minister, haat tusschen vader en zoon, omkooping, schurkenstreken: tot een dergelijke smadelijke diepte was het Huis van Bourbon gezonken. Wie het wilde afzetten, moest hun middelen gebruiken. Nergens hebben Napoleon's schreden grimmiger en met minder angstvalligheid geklonken, nergens is de verdorvenheid zijner tegenstanders hem meer te stade gekomen, en zooals hij immer ieder aanpakte op de wijze, die bij zijn persoonlijken aard paste, zoo gebruikt hij ook tegen deze vermolmde dynastie met innig welbehagen dezelfde streken, met behulp waarvan zij zelve zich nog staande hield. Dat hij ondertusschen het Spaansche volk vergat, dat voor dergelijke koningen niet verantwoordelijk was en ook niets met hen gemeen had, daarvoor zal hij zwaar moeten boeten.

Wie vóór Engeland is, is tegen mij: volgens dit beginsel had hij reeds de Portugeesche koningsfamillie verdreven. Nu profiteert hij, daar Spanje vóór Engeland is, in een

langdurig intrigespel van den binnenlandschen twist tusschen Koning en Kroonprins, zet den laatste op den troon verlangt dan echter weer, dat hij ten gunste van zijn vader afstand zal doen en krijgt bij een bijeenkomst van alle partijen in Bayonne door dreigementen en list gedaan, dat aan hem zelf de kroon ten deel valt van Gibraltar tot Cattaro: heel de Middellandsche Zee moet hem behooren, of liever haar kusten. Zoo eischt het de oorlog met Engeland.

Om te beginnen vorderen zijn generaals goed met de veroveringen: „Weet U," zegt hij tot Metternich, „waarom ik in Spanje doordring? In den rug moet ik gedekt zijn." Wee hem, wanneer hij dat niet meer is!

Op den beslissenden dag, als hij 't met deze vorsten heeft klaargespeeld en hij hen in een milden vorm van gevangenschap heeft gevoerd, verkeert hij in een lichten roes, de nieuwe kroon bevleugelt zijn geest, hij ziet reeds niet meer Spanje, hij ziet de onmetelijke koloniën die het eens bezat. „Naar aanleiding hiervan", bericht een getuige, „sprak de Keizer lang, of liever gezegd, hij dichtte, ossianiseerde.. als iemand wiens hart opengaat.. In zijn schilderachtigen, beeldrijken stijl sprak hij over de geweldige kronen, in Mexico en Peru, over de macht harer heerschappij en den invloed daarvan. Hoevele malen ik hem ook gehoord heb, nooit heeft hij zoo'n rijkdom van beelden ontrold. Hij was verheven."

Maar nu ontbreekt er een koning, want Lucien is niet teruggekomen. Dan rest dus slechts een verschuiving als in een beambtenstaat: alles schuift een plaats hooger op. Holland kan zich toch niet staande houden, men zal het tot een provincie maken en Lodewijk terugroepen. „De Koning van Spanje heeft afstand gedaan", schrijft Napoleon aan Lodewijk, „en daarom heb ik besloten een Franschen prins op den Spaanschen troon te zetten. De Hollandsche lucht doet U geen goed. Bovendien kan

Holland zich niet uit zijn verval opheffen. Temidden van de verwarring, waarin de wereld verkeert, kan het zich niet staande houden. Daarom denk ik er over, U den Spaanschen troon te geven. Gij zult heerschen over een edel volk, 11 millioen menschen en belangrijke koloniën.. Antwoord mij onomwonden, wat gij van dit plan denkt voorloopig is 't, zooals gij ziet, slechts een plan.. Kan ik op U rekenen?.. Schrijf mij slechts met een enkel woord: Ik heb Uw brief van den 27sten ontvangen en antwoord Ja.. of Neen.. Ik verzoek U nadrukkelijk hier met niemand over te spreken, wie het ook zij!"

Een koninkrijk wordt aangeboden: hoe prijst hij de kwaliteit der ruilwaar, hoe schijnt hij te verzoeken, terwijl hij toch tegelijkertijd dreigt, want dat eene woord van de Hollandsche lucht is bijna een afzetting, en hoe eischt hij dan tenslotte ook slechts één woord als antwoord, per koerier, Spanje ja of neen, er is geen oogenblik te verliezen! De broeder verweert zich: „Ik ben geen gouverneur van een provincie. Een koning kan alleen koning zijn bij Gods genade.. Met welk recht kan ik van een volk verlangen, dat zij hun eed houden, zoo ik zelf dien eed niet houd, die ik den Hollanders gezworen heb bij mijn troonsbestijging!" Daar zijn zij weer, de gevolgen der dynastie! Had deze Romein generaals en bestuurders aan het hoofd zijner provincies gesteld: die kon hij steeds terugroepen. Doch het hermelijn, dat hij zijn poppen aantrekt, het geheele apparaat van kroning, mis, zalving wekt voorstellingen, die men wilde begraven, en geeft den kleinen koning Lodewijk het volle recht, nu te weigeren.

Spoedig moet hij het boeten. Ongetwijfeld heeft Lodewijk grove fouten gemaakt, ook een getuige als van Hogendorp bevestigt, dat de Keizer zich aanvankelijk niet met de regeering heeft bemoeid, dat de Koning hem en zich zelf door zijn stijfhoofdigheid kwaad heeft gedaan. Daar hij een dichter was, wilde Lodewijk regeeren in stede van

te gehoorzamen; daar hij verbeelding bezat, wilde hij zelf uitvindingen doen op het gebied der regeerkunst, leende hij den Russischen gezant steeds een gewillig oor en bejegende hij la Rochefoucault op krenkende wijze. Daardoor vertoornde hij den Keizer ieder jaar heviger, die naar den aard van eigenzinnige stichters, zijn stichting beheerd wilde zien, zooals hij het wenschte, zonder te vragen naar den wensch van hen, die er gelukkig mee waren gemaakt. Weldra kwam het tot heftige tooneelen met Lodewijk, dien hij meer dan vijf maanden te Parijs in een soort gevangenschap hield, tot hij toe gaf. Daarna schreef de Keizer hem:

„Ik hoopte, dat gij, aan mijn zijde opgegroeid, jegens Frankrijk de neiging zoudt koesteren, die het Volk van zijn kinderen, bovenal van zijn prinsen verwachten mag; gij, opgevoed in mijn politiek, zoudt, naar ik hoopte hebben gevoeld, dat Holland, door mijn volk veroverd, slechts aan diens grootmoedigheid zijn gaafheid heeft te danken..; dat Holland door verdragen met mij verbonden was. Ik hoopte, door een prins uit mijn Huis op den Hollandschen troon te plaatsen, den tusschenweg te hebben gevonden, waarop de belangen van beide landen elkaar ontmoeten.. Mijn verwachtingen zijn niet vervuld. Gij hebt bij Uw troonsbestijging in Holland Uw afkomst vergeten.. en hebt getracht U zelf wijs te maken, een Hollander te zijn. De Franschen, van officier tot gemeen soldaat, zijn weggejaagd.. Waarover beklagen zich de Hollanders dan? Hebben wij niet de overwinning op hen behaald?.. Een naburig vorst, in wiens land men zich beleedigingen jegens mijn volk veroorloofde, kon ik den oorlog verklaren. Ik heb het niet gedaan. Gij echter hebt alle verdragen in mijn nadeel geschonden.. Gij hebt zelfs de blokkadebepalingen overtreden, het eenige wapen tegen Engeland."

Joseph is bewegelijker: zoo hij tot gisteren koning in

Napels was, waarom zou hij het dan morgen niet in Madrid kunnen zijn? Daar houdt spoedig na de intrige van Bayonne Koning Joseph I zijn intocht, weliswaar niet door het hart van het volk welkom geheeten, doch door kanongebulder en huldigingen op commando. Murat echter, wiens vrouw toch reeds jaar en dag den broeder aan zijn hoofd heeft gemaald, haar een kroontje te schenken, Murat, de proletariërszoon, wordt koning van Napels; eindelijk wordt aan het kordate paar een breeder veld geschonken voor zijn intriges en later voor zijn verraad.

Maar welk een avontuur wordt dit Spanje en welke gevolgen sleept het met zich! „In den rug" van den Keizer grommelt het, want niet zonder kamp zal dit fiere volk de verovering dulden; daarginds echter, aan den overkant van den Rijn, hebben allen, die den Keizer haten, in Pruisen en Oostenrijk nu een voor de hand liggende reden, hun steeds vernieuwd offensief te motiveeren met de vrees voor een dergelijk lot. Heeft Napoleon destijds in Berlijn verklaard, dat hij aan de Elbe de Ganges had veroverd, zoo ziet hij nu over 't hoofd, dat hij aan den Taag zich nieuwe vijanden aan den Donau maakt. Hij kan 't alleen dan werkelijk met Spanje klaar spelen, indien de Czaar ondertusschen Oostenrijk in toom houdt. Hij moet dus zien hem te spreken te krijgen, op dit onzekere karakter is alleen door suggestie invloed uit te oefenen, zooals twee jaar geleden in Tilsit. Snel neemt nu de Keizer het initiatief, om den Czaar halverwege in Duitschland te ontmoeten, een voor hem nieuwe vorm van politiek duikt op, de conferentie. Nooit nog was hij uit Frankrijk weggegaan zonder zijn zwaard, onderhandelingen had hij zich steeds eerst bevochten. Nu wordt, om den strijd te vermijden, besloten tot de conferentietafel, die in Erfurt wordt opgesteld.

Napoleon treft daartoe voorbereidselen, zooals hij anders zijn legers uitrust. Dagelijks laat hij hofbeambten en

dignitarissen komen, „mijn reis moet schitterend worden. Ik wil grootere namen hebben voor het Hoofdkwartier.. Duitschland wil ik door luister overbluffen." Want niet alleen de Czaar zal komen: de dubbele zon trekt alle kleine zonnen aan. Hoe maakt men indruk op dit gezelschap? denkt de Keizer. Het tooneelspel worde de valstrik, voor het geweten der koningen gespannen! Daarom bepaalt hij heel precies het programma van zijn theater, overweegt en wijzigt de bezetting der rollen, corrigeert coupures, geeft aan Talma, voor wien hij iets als vriendschap voelt, wenken, op welke plaatsen de nadruk moet vallen: alles berekend op dit parket. „U zult voor een parterre met koningen spelen."

Werkelijk worden de tooneelavonden het hoogtepunt der Erfurter weken. Daar zitten vier koningen, 34 vorsten en alles wat er naar streeft hun wedijverenden luister te verhoogen, terwijl het zichzelve tooit; maar in de loge zitten de Keizer van het Westen en de Keizer van het Oosten en bijna iederen avond hooren zij, wat de koningen der sage, der geschiedenis verkondigen, hoe zij strijden en lijden. Daar hooren zij Talma als Orestes voor het voetlicht de zaal toeroepen:

„De goden zijn de heerschers onzer dagen,
doch onzen roem kneedt slechts de eigen hand.
Waarom laat zich het hart door den hemel bedreigen?
Verheft Uw zin, om zelf onsterflijk te worden,
een Godenleven schept U hier op aarde!"

Den volgenden avond zien zij Voltaire's Mahomet, waarvan de Keizer bijzonder veel houdt, alleen reeds omdat hij het tooneel bijna niet verlaat, en hooren zij den leerling van den Profeet zeggen:

„Ja, gelijk zijn alle menschen! Niet geboorte,
slechts d'eigen kracht en verdienste kan hen scheiden.
Begenadigde geesten zijn er, die alleen,
niet door de vaadren werden, wat zij zijn.
Zoo is de man, dien ik tot meester koos,
ja, hij alleen verdient de wereld t'omvatten!"

Is er één hart, dat nu niet voor den man daarboven in de loge klopt — of dan toch hartstochtelijk tegen hem zich keert? Moeten de blikken al dezer vorsten van geboorte, wanneer zij de loge ontwijken, niet elkander zoeken, als om zich met elkander één te voelen? Zij wagen niet te glinlachen, zij sidderen immers voor hem, de vleesch en been geworden Revolutie, die daar in zijn eenvoudige groene jas zit te luisteren. Hij weet, wat deze Duitsche vorsten in de zaal niet weten, dat weldra nog een sterker slag uit Mahomet's mond hen treffen zal:

„Het Romeinsche Rijk zie ik in stukken vallen,
de leden breken van 't vergane lijf.
Het Verre Oosten heft zich uit de puinen,
een nieuwe God verlicht de blinde aard!"

Eindelijk hooren zij des Keizers politiek van heden en morgen in deze woorden:

„Wie heeft den Heer tot Koning gemaakt?
De zege alleen heeft hem gekroond! Doch hij vermag
den naam van den Veroveraar voortaan
met dien van Vredestichter te vereênen."

Op dit oogenblik, terwijl alles naar hem kijkt, als om te vragen, geeft Napoleon met een lichte beweging te kennen, dat dit ook zijn bedoeling is, en voor den duur van één politieke seconde heft hij de illusie van het theater

op. Maar als den volgenden avond Oedipus van de planken roept: „De vriendschap van een sterken man is een geschenk der goden!" dan verheffen de beide Keizers zich en reiken elkander de hand.

Dat Alexander geen „sterke man" was en deze vriendschap allerminst een geschenk der goden, weet Napoleon en daarom tracht hij dit wankele karakter door suggestie te winnen, want om hem in den zin van dien brief tot het waarborgen eener gedeelde wereldheerschappij te brengen, plechtig en zwart op wit het verdrag van Tilsit uit te breiden, daarvoor is eene dagelijks terugkeerende psycho-magnetische behandeling noodig. Hij laat hem weinig alleen, behandelt hem in alles als een vrouw, die men veroveren wil; de eenige, die hem daarbij helpen mag, is Talleyrand.

Nog steeds volgt de hinkende den schrijdende en toch heeft eerst kort geleden hun contrast tot een vreeselijke scène geleid.

De groote kenner had de eerste fouten in het systeem van zijn meester eerder gezien dan deze zelf en dan allen. Verleden jaar, na het onbeslist gebleven spel van Eylau in Pruisen, is hem in een machtig staatsmansvisioen de mogelijkheid eener ineenstorting in Rusland verschenen, — en onmiddellijk heeft hij daaruit de roeping tot een groot staatsmansverraad afgeleid. Dat twee oogen slechts op twee oogen vertrouwen, dat de Keizer slechts op den Czaar bouwt, heel dit Karolingerdom, vermengd met Caesarsgedachten: de fantasie in het wereldbeeld van zijn heer heeft hem van diens politiek verwijderd. Inplaats van nu echter heen te gaan, heeft hij slechts onder voorzichtige voorwendsels zijn portefeuille teruggegeven, en in plaats daarvan een voordeelig openbaar ambt aanvaard. Beiden hadden de hoop daarbij te winnen: de Keizer hoopte hem op deze wijze beter in het oog te kunnen houden, Talleyrand hem beter te kunnen uithooren, en

daar hij bovendien Kamerheer blijft en Champagny, zijn opvolger als minister, door den Keizer steeds slechts wordt bespot, — blijft men na de scheiding favoriet en verdubbelt zijn macht door draaierijen, zonder dat men verantwoordelijkheid draagt.

De gang van zaken in Spanje bevestigde zijn twijfel eerst recht. Reeds toen hij den eersten blik van zijn heer op deze prooi zag gericht, zag hij het onheil en lokte hem juist daarom steeds dichter bij het avontuur: sedert Lodewijk XIV, zeide hij tot hem, heeft de Spaansche kroon steeds aan het regeerende Fransche vorstenhuis behoord, en toen hij hem door dergelijke schijn-argumenten in heftige bewogendheid had gebracht, kwam het tenslotte tot de bezetting van Catalonië, „tot wij met Engeland vrede sluiten". Daarop trok de intrigant zich snel terug in de kritiek en glimlachte heimelijk, toen de Keizer hem de vernederende opdracht gaf, om in zijn slot te Valency de infanten van Spanje gedurende hun interneering te amuseeren.

Hij wenschte vertrouwelijkheid, om de gevangen prinsen en daardoor indirect ook Engeland, niet alleen uit te hooren, doch zelf in te lichten. Van daar is het nog slechts één stap tot openlijk verraad. Talleyrand doet dien stap, zijn geheele leven als staatsman wijst heen naar dezen weg: van nu af aan geeft hij aan Tolstoï en Metternich, de gezanten van den Czaar en van Keizer Frans in Parijs, persoonlijke „informaties". Maar hoe houdt men deze dingen voor zijn heer verborgen, aan wien hij door een staats- en een hofambt en door vertrouwelijke raadgevingen drievoudige verplichtingen heeft?

Hij maakt hem een scène.

„Ziet U", zegt de Keizer bij zijn terugkomst uit Spanje, „zij zijn toch allemaal in het net gevlogen, dat ik voor hen gespannen heb!"

— Ik geloof, Sire, dat U door de gebeurtenissen van Bayonne meer verloren dan gewonnen hebt.

„Hoezoo?"

— Dat is heel eenvoudig. Ik zal het U met een voorbeeld duidelijk maken. Wanneer een man van beteekenis domheden begaat, maîtressen er op nahoudt, zijn vrouw en zijn vrienden slecht behandelt, dan zal men hem laken, maar door rijkdom en macht zal hij zich de toegevendheid der groote wereld weer veroveren. Maar wanneer deze man bij het spel zou bedriegen, wordt hij uit de goede kringen uitgestooten, dat vergeeft men hem nooit.

De Keizer verbleekt — zoo vertelt Talleyrand — en spreekt heel dien dag geen woord meer tegen hem. Maar waarom stuurt hij hem niet weg? Waarom verbant hij hem niet naar West-Indië? Hij, Napoleon, die door iemand van den ouden Adel moreel gestriemd wordt — en toch houdt hij hem nog bij zich? Of heeft Talleyrand gelogen? Zijn mémoires bevatten des te eerder waarheid, daar hij ze twintig jaar later, na de Restauratie schreef, juist om aan te toonen, hoe hij altijd een dubbel spel had gespeeld en — natuurlijk uit moreele gevoelens voor de legitiemen, dat spreekt van zelf — zijn heer reeds van den beginne af half had gediend. Wanneer deze woorden dus in deze beteekenis gezegd zijn tegen een man, wien bijna niemand meer de waarheid zeide, laat staan beleedigingen toevoegde: waarom hield hij hem dan bij zich?

„Hij is de eenige, die mij begrijpt", dat heeft de Keizer dikwijls van Talleyrand gezegd en dat is veel. Zijn gewetenloos denken, dat nooit den strijd met het geweten behoefde aan te binden, omdat het geen geweten kent, verschafte hem de manège, waar de Keizer kon galoppeeren, als hij het paard Politiek africhtte; de anderen hadden beginselen of bezwaren, waar hij eerst overheen moest springen. Omdat Talleyrand elk gevoel van wrok vreemd was, dien klassen of tijden tegen elkaar plegen te koesteren, maar tevens ook elke leidende gedachte, waarmede Napoleon zijn Rijk uit den chaos der toevalligheden hief, daar-

om werd deze geslepen opportunist, die enkel zijn gelddorst wenschte te bevredigen, de beste raadsman voor dien anderen realist, die steeds nieuwe plannen noodig had om zijn onstuimige verbeelding tot rust te brengen.

Daarom begrepen zij elkaar, maar niet verder dan tot het grensgebied hunner karakters; het verraad, dat Talleyrand hem bereidde, heeft Napoleon nooit geheel kunnen peilen.

Hier eindelijk, in Erfurt, is het groote oogenblik gekomen voor hem, die het dubbele spel speelde. Wanneer nu de vorsten zich om hem verdringen en hem uithooren over den Keizer, laat hij deze kleine soortgenooten eenvoudig staan, want wie geeft voor informaties den hoogsten prijs, in politiek voordeel zoowel als in geld?

Het is Alexander, naar wien Talleyrand dadelijk zijn snoer uitwerpt, hij behoeft niet ver te gooien. Want de Rus, door zijn gezant te Parijs ingelicht, is naar dezen Franschman minstens zoo nieuwsgierig als naar den Keizer, spoedig ontmoeten zij elkaar in het salon der prinses Thurn und Taxis, die elken avond na het theater ongedwongen ontvangt en het schijnt een zin van Mefisto te zijn, wanneer Talleyrand na tientallen van jaren in zijn mémoires alleen deze woorden schrijft: „Alle kunstgrepen, die ik meende te moeten aanwenden, waren tegenover den Czaar overbodig: reeds na de eerste woorden begreep hij mij en wel juist, zooals ik begrepen wilde worden."

In deze oogentaal ligt de bijbeteekenis, als Talleyrand den eersten dag aan den Czaar vraagt: „Sire, wat denkt U hier te doen? Op U rust de plicht, Europa te redden, maar U zult dat nooit bereiken, zoo U niet tegen den Keizer opgewassen zijt. Het Fransche volk is beschaafd, zijn heerscher is het niet, Rusland's heerscher is beschaafd, zijn volk is het niet. Eigenlijk moest dus Rusland's heerscher de bondgenoot van het Fransche volk zijn.. U. M. moet zich tot geen enkelen dreigenden maatregel tegen

Oostenrijk laten verleiden, doch alleen dezelfde verplichtingen als mijn heer aangaan.''

Dit is slechts één zin. In lange avonden, bij punch en thee, leidt Talleyrand, die ook de kunst van verleiden verstaat, in Alexander's brein alles binnen, wààr en nog slechts gehoopt, wat hij in diens geest levend wil maken. Hoe kostbaar deze indiscreties over Frankrijk voor dien ander zijn, bewijst hij door zijn keizerlijke gunst: hij belooft aan Talleyrand voor zijn neef de hand eener Russische prinses, de rijkste erfdochter van het Oosten.

Eerst nu, gesterkt door argwaan en voorzichtigheid, die zijn familie thuis bovendien in hem gewekt had, eerst nu kan de Czaar Napoleon weerstaan. Ondanks de gesprekken onder vier oogen doet hier in Erfurt de een steeds zijn best den ander te bedriegen; van de verliefde sfeer van Tilsit is niets meer te bespeuren, het is uit met het gedweep.

Napoleon staat verbaasd. Hij beveelt Talleyrand het nieuwe verdrag te paragrafeeren, schrijft dan met eigen hand — een heele prestatie — en met zijn verbeteringen het vel over, en wanneer hij dat nu aan Alexander brengt, laat hij hem zweren, dit stuk voor iedereen volstrekt geheim te houden. De Czaar belooft het, geeft het vel nog dienzelfden avond aan Talleyrand te lezen, wederom in lijnrechten strijd met den heiligen eed van zwijgzaamheid aan Napoleon gezworen, en zoo komt de ontwerper van den anderen partner te weten, wat zijn heer in zijn eigen ontwerp veranderd heeft. Maar onderteekend wordt het stuk niet.

's Nachts laat de Keizer Talleyrand roepen; meesterlijk speelt deze de rol van Jago. De Keizer zegt: „Ik kom met hem geen stap verder, de horizon van zijn denken is te begrensd.''

— Hij is geheel onder Uw bekoring, Sire.

„Zoo doet hij tegen over U, hij leidt U om den tuin.

Als hij werkelijk van mij houdt, waarom onderteekent hij dan niet?"

— In zijn wegen ligt iets ridderlijks, zegt de ander en struikelt over zijn eigen woorden. Dientengevolge voelt hij zich door woord en neiging meer gebonden dan door verdragen.

„Ik zal er niet meer over spreken, anders mocht hij eens denken, dat er voor mij te groote belangen mee gemoeid waren. Onze particuliere samenkomsten zullen voldoende zijn, om Oostenrijk aan het bestaan van geheime artikels te doen gelooven.. Ik begrijp Uw voorliefde voor Oostenrijk niet: dat is toch geheel als in de politiek van ons Ancien Régime!"

Op zulke oogenblikken van principieel verwijt zegt Talleyrand steeds vrijuit zijn eigen meening: — Ik geloof, dat het ook die van het nieuwe Régime is, en ik waag het te zeggen, dat het Uw eigen politiek moest zijn, juist op U, Sire rekent men om de Cultuur te waarborgen.

„Cultuur!".. Plotseling blijft hij voor den haard staan, er komt verandering in zijn toon, zachtjes: „Weet U, waarom niemand met mij rechtstreeks en op den man af onderhandelt? Omdat ik geen kinderen heb, omdat alles van twee oogen afhangt. Daar ligt het geheim. Men vreest mij, ieder trekt zooveel voordeel als hij kan. Dat is een slechte toestand voor de wereld. Daarin moet verandering komen".

Eenige dagen verloopen, de omgang tusschen de beide heerschers schijnt hartelijker, de etiquette is vergeten, men komt en gaat naar welgevallen. Zachtjes aan breidt Napoleon zijn netten uit, hij zegt tot den Czaar: „Ja, ik heb rust noodig, ik heb behoefte aan een thuis. Maar heeft men dat zonder kinderen? Mijn vrouw is tien jaar ouder dan ik", voegt hij eraan toe en liegt er vier bij. „Neem mij niet kwalijk. Wat ik daar zeg, is misschien belachelijk, het zijn slechts de aandoeningen van mijn

hart, waarvan ik Uw hart deelgenoot wil maken." Pauze. „Maar wij hebben nog slechts een oogenblik voor het diner en ik moet nog afscheid nemen van monsieur de Vincent."

Zoo elegant weet deze man van het bivak, zooals de salonkoningen hem gaarne aanduiden, een delicate aangelegenheid aan te snijden, vlak voor het diner, om snel te kunnen verdwijnen. 's Avonds laat hij Talleyrand aan zijn bed roepen, praat, vraagt, combineert, beveelt, alles door elkaar, — tot hij eindelijk het woord scheiding uitspreekt. „Mijn noodlot wil het, Frankrijk heeft het noodig voor zijn rust. Ik heb geen opvolger. Joseph beteekent niets en hij heeft alleen dochters. Ik moet een dynastie vestigen en wel met de dochter van een machtig vorst. Alexander heeft zusters, een van hen heeft juist den goeden leeftijd. Spreek eens met Romanzeff: als die Spaansche geschiedenis is afgeloopen, zal ik aan de verdeeling van Turkije mijn aandacht geven, zegt dit en andere argumenten. Ik weet, dat U reeds lang vóór de scheiding zijt."

Den volgenden dag spreekt Talleyrand rechtstreeks met den Czaar. Die is nog onder de suggestie, welke de Keizer gisteravond met zijn melancholiek optreden beoogde: „Niemand kent werkelijk het karakter van dezen man," zegt Alexander ontroerd. „Tot alle onrust, die hij te weeg brengt, wordt hij door zijn positie gedwongen. Niemand weet hoe oud hij is. Wat vindt U, die hem zoo goed kent?"

Talleyrand is allerminst van plan te zeggen, wat hij vindt, maar verstandig genoeg om nu den inval van zijn heer te berde te brengen. „Ik ware daartoe gaarne bereid", zegt de Czaar onmiddellijk, „maar zonder mijn moeder kan ik de hand der Grootvorstin niet vergeven."

Dan volgt een lang gesprek tusschen de Keizers, waarvan niets bekend is, vernieuwde intimiteit, tevens nieuwe

theeavondjes met Talleyrand — en geen besluit: noch tot een uitgebreider verdrag, noch tot het huwelijk wordt in Erfurt besloten en temidden van eerbetooningen, zooals zelfs Napoleon ze nog niet heeft beleefd, is hij teleurgesteld, want zonder verdrag en zonder Russische bruid moet hij vertrekken. De eenige, die wat zekers meebrengt, is Talleyrand, en wel de milliocnen van de nieuwe nicht.

De 38 vorsten zijn intusschen door den Keizer en zijn menschen gestreeld, bedreigd, beloond, of links laten liggen. „Ik heb in Erfurt", schijft Talleyrand, „niet één enkele hand op manlijke wijze den klauw van den leeuw zien drukken. Den laatsten dag was hij omringd door vorsten, wier legers hij had gevangen genomen of vernietigd, wier Staten en wier eigen bestaan hij had gereduceerd, en toch was er niemand, die een verzoek durfde uitbrengen: allen wilden slechts gezien worden, zoo mogelijk als laatste, om in zijn geheugen te blijven hangen."

In ieder geval gelooft Napoleon, dat men in Weenen voor besloten zal houden, wat helaas niet besloten is, dan zal de vrees vergoeden, wat een verdrag niet bracht. Hij weet niet, dat Talleyrand hem in dien tusschentijd ook aan Metternich heeft verraden en tot dezen heeft gezegd: „Alleen van U hangt het af, met Rusland weer op goeden voet te komen als vóór Austerlitz. Alleen dit verbond kan de overblijfselen van Europa's onafhankelijkheid redden." Dan kan de Oostenrijker zeker aan zijn rapport den juichenden zin toevoegen: „Eindelijk zijn wij dus een nieuw tijdperk ingetreden, nu uit het hart van het Fransche Keizerrijk zich bondgenooten bij ons komen aanmelden."

Het oogenblik van het afscheid is aangebroken: de Keizer, omstuwd door vorsten, wisselt met Alexander den broederkus, allen staan daar, van eerbied vervuld voor deze vriendschap, die de wereld beheerscht. Alleen Talleyrand, met zijn hoed in de hand, glimlacht onzichtbaar:

aan de thee bij de Duitsche vorstin is het hem gelukt, deze vriendschap te ondergraven.

Vier jaren nog en zijn arbeid zal de vruchten dragen, waardoor Napoleon zich vergiftigt.

XX

Lichtend rijst tegen dezen valen achtergrond, door de vorsten gevormd, de fakkel van den Duitschen Geest. „Ik neem vanhier slechts één aanwinst mee naar Parijs: dat gij van mij een goede herinnering zult behouden.” Dit zegt de Keizer op den laatsten avond tot de Corona van Weimar, hier en in Erfurt heeft hij een paar avonden doorgebracht met deze waarachtige Duitsche vorsten, die geen voorvaderen hadden, slechts genie. Aan hem voelt zich het genie zonder voorvaderen verwant, en alles, wat hij in deze twee weken aan nieuwe verachting bijeengaart, vindt zijn tegenhanger in de voorkomendheid en vereering, waarmede hij den Duitschen geest tegemoet treedt. Daarbij komt, dat de werken der meesten hem onbekend zijn, hij kent slechts hun naam en de plaats, die zij in de onzichtbare Duitsche en in de Keizerlijke Fransche Republiek innemen. Daarop afgaande, zoekt hij hen uit.

Reeds voor twee jaar heeft hij in Potsdam Johannes von Müller bij zich laten komen en niets geeft een duidelijker blijk van de beteekenis van dit onderhoud dan de terughouding, waarmede de Pruisisch geworden Zwitser die gebeurtenis behandelt. Met heel de exactheid van zijn geest, die alle onderwerpen schift, is de Keizer destijds zonder eenige inleiding, direct van zijn generaals naar hem overstekend, op de problemen gekomen, die elken historicus en dezen in 't bijzonder moeten boeien, en na drie minuten was hij in de ingewikkeldste geschiedkundige vragen verdiept.

Hij sprak over Tacitus. Daarna trachtte hij de voor-

naamste tijdperken in de ontwikkeling van den Geest vast te stellen en prees de wonderbare hernieuwing, die de Grieksche beschaving door het Christendom op de Romeinsche bevocht: met hoe groote bekwaamheid had het door Rome's zwaard overwonnen Griekenland zich eenmaal weer de geestelijke heerschappij terugveroverd! Deze woorden, een paar dagen na Jena door Napoleon tot een Pruisisch geleerde gesproken, hielden terzelfdertijd een waardeering en een aansporing in, en de Keizer versterkte zijn tegemoetkomende houding, door aan von Müller voor te stellen zijn geschiedenis te schrijven, wat hij nog nooit aan een Franschman had gevraagd. Daarna sprak hij over den grondslag van alle godsdiensten en van de noodzakelijkheid van hun bestaan, en „er is nog zeer veel en werkelijk over bijna alle landen en volkeren gesproken geworden. Hoe interessanter het gesprek werd, des te zachter sprak hij, zoodat ik mij dikwijls tot vlak bij zijn gezicht moest overbuigen en geen mensch in de kamer kan hebben verstaan, wat hij zeide; zoodat ik dan ook verschillende dingen nooit zal vertellen."

Uit dit verwonderlijk slot van zijn karig bericht valt evengoed de geslotenheid van den ernstigen von Müller af te leiden, als de prachtige openhartigheid, waarmede de Keizer voor menschen van beteekenis soms zijn alleenspraken hield.

Nu wendt hij zich in Weimar vooral tot den ouden Wieland, vergelijkt hem met Voltaire, doch stelt hem tevens voor de kritische vraag, waarom hij roman en geschiedenis dooreenmengde. „Bij een zoo hoogstaanden geest als U, moesten de verschillende kunstvormen volkomen uit elkaar gehouden worden. Een dergelijke vermenging voert licht tot verwarring."

Doch daar steekt meer achter, want als Wieland het misbruik, dat hij van de geschiedenis maakt, geestig verdedigt en op de deugd als voorbeeld komt te spreken,

valt de Keizer hem met al zijn frischheid in de rede: „Maar weet U ook, wat hun overkomt, die in de werken der verbeelding steeds slechts op de deugd wijzen? Tenslotte gaat men gelooven, dat ook de deugd niets dan verbeelding is.”

Later komt hij op Tacitus, dien hij overal vervolgt, alsof hij nog heden, evenals Madame de Staël, de salons onveilig kon maken, en zegt midden in de balzaal, door het medium zijner kritiek, diepe dingen over handelende menschen: „Tacitus heeft de oorzaken en de innerlijke drijfveeren der gebeurtenissen niet genoeg ontvouwd. Het mysterie der handelingen en der gezindheden heeft hij niet diep genoeg gepeild om voor het nageslacht een onbevangen oordeel mogelijk te maken. Zoo’n oordeel moet volkeren en menschen nemen, zooals zij in hun tijd en hun omstandigheden konden zijn.. Ik heb hem hooren prijzen, omdat hij de tyrannen vrees voor de volkeren aanjaagt: dat is echter een groot onheil voor de volkeren! Heb ik niet gelijk, mijnheer Wieland? Maar ik stoor U, wij zijn hier niet om over Tacitus te spreken. Kijk eens, hoe sierlijk Keizer Alexander danst!”

Op dit oogenblik heeft Wieland gewacht: in een gloedvolle, van te voren geprepareerde rede verdedigt hij den ouden Romein tegenover den nieuwen, zoodat aan het slot de kring der groote mannen uit Weimar en wie verder nog mocht toehooren, zijn verrukking niet kan bedwingen.

Opmerkzaam heeft de Keizer hem gevolgd, nu kijken allen hem aan, wat zal hij zeggen? Zal hij zich beleefd uit het debat terugtrekken? Napoleon heeft van de minuten profijt getrokken, evenals in den slag berekend, op welke inlichting deze onverwachte aanval van den tegenstander berusten kan, en wat er nu tegen hem te beginnen is. Geïmproviseerd was de rede niet; maar hoe kwam mijnheer Wieland erbij om het onderwerp Tacitus

te prepareeren? Bliksemsnel herinnert hij zich, ofschoon hij sindsdien met honderden menschen gesproken heeft, zijn gesprek van twee jaren geleden met von Müller.

„Ik heb met een sterke tegenpartij te doen," zegt hij, wanneer de oude heer zwijgt, „U trekt van al Uw voorsprongen partij. Staat U wellicht in briefwisseling met den Heer von Müller, dien ik in Potsdam sprak?"

Allen in den kring glimlachen, ook Wieland, die den geest meer liefheeft dan zichzelf en daarom openhartig antwoord:

— Door hem,Sire, heb ik gehoord, dat U niet van Tacitus houdt.

„Maar ik beschouw mij nog niet als overwonnen," zegt de Keizer. Dan komt hij weer terug op zijn Grieksche en Christelijke ideeën, doch durft ditmaal verder te gaan, want hij voelt het scepticisme van dezen bekwamen, grijzen dichter. „Overigens", zegt hij fluisterend en gaat dicht bij hem staan, terwijl hij zijn hand voor den mond houdt, „overigens is het nog zeer de vraag of Christus werkelijk geleefd heeft."

Veroveraar en dichter: gene in de volheid van zijn kracht, vernieuwer van den Christelijken godsdienst op de puinhoopen der Rede, doch juist nu met deze Kerk op gespannen voet; deze, dichter en heiden, nog kort te voren door den ander bij Voltaire vergeleken, die diezelfde Rede in de plaats van Christus had gesteld, tevens deel uitmakend van het overwonnen volk en bovendien zoo zwak, dat hij herhaaldelijk naar de leuning van zijn stoel grijpt, — en nu fluisteren zij elkaar toe, dat Christus toch eigenlijk wel niet geleefd zal hebben. Maar niet voor niets is de oude heer sedert 50 jaren de meest elegante geest in de Duitsche landen, nu zal hij den Keizer toonen, dat men niet alleen aan den overkant van den Rijn galant weet te zijn, en hij antwoordt snel: „Ik weet, dat er eenige dwazen zijn, die daaraan twijfelen. Doch dat ware even

dwaas, als wanneer men eraan twijfelde, dat Julius Caesar geleefd heeft en dat U leeft, Sire!"

Zoo redt Wieland met een Fransche wending tegelijk de Duitsche hoffelijkheid èn Christus. Doch de Keizer betuigt voor beiden zijn dank, zonder zich te binden, terwijl hij den ouden man op den schouder klopt: „Goed, goed, mijnheer Wieland!" En nu spreekt hij luid door de balzaal over de waarde van het Christendom voor het in stand houden van den Staat, maar hoewel hij, volgens het bericht, den grootsten lust vertoonde, zich met dezen geest verder te onderhouden, liet Wieland duidelijk merken, dat hij niet meer kon staan, en zoo kwam er een te vroeg einde aan een tooneel, dat met behulp van twee stoelen steeds waardevoller zou zijn geworden.

Een der zwijgende getuigen van dit gesprek was Goethe.

Met hem heeft de Keizer een paar dagen van te voren in Erfurt een gesprek van een uur gevoerd, alleen, en wel in één van die zalen, waarin hij op reis tegelijkertijd ontbeet, ontving, zijn bevelen gaf, philosopheerde, onderteekende. Het was een geestengesprek, de uitwisseling van twee tegengestelde electriciteiten; het was het willige bespiegelen der twee grootste menschen van hun tijd, waarbij het meeste verzwegen werd en het beste in de bewondering lag, die beiden elkander toedroegen. Goethe, die in de natuur alles leeren kon, doch in de realiteit der menschenwereld steeds slechts de bevestiging van reeds geschouwde beelden kon vinden, heeft het gesprek als één der grootste gebeurtenissen van zijn leven gevoeld en aangeduid. Voor den Keizer moest het van minder beteekenis zijn.

Want terwijl Goethe Bonaparte's weg sedert tien jaren met verbazing gevolgd en op hoogen leeftijd de diepste dingen over hem heeft gezegd, die een heele eeuw van Napoleonbeschouwingen niet heeft kunnen overtreffen, heeft de Keizer van Goethe eigenlijk niets afgeweten,

bovenal niet van diens persoonlijke vereering voor hem, die hij tot dusverre slechts in vertrouwelijke gesprekken had getoond en hem zelf nu ook met geen syllabe heeft verraden. Werther, dat hij herhaaldelijk heeft gelezen, is den Keizer thans als stemming totaal ontgleden, zooals al die jeugdstemmingen, die slechts surrogaat zijn geweest voor een werkelooze verbeelding. Maar wat deze grijzende dichter thans beteekent, hebben toentertijd nog geen honderd Duitschers en nauwelijks één Franschman kunnen vermoeden, en daar in deze dagen ook zijn nationale reputatie onbeduidend en onpopulair was, heeft de Keizer van hem ook niets anders kunnen weten, dan dat hij merkwaardige stukken geschreven had, die niemand uit zijn omgeving kende, en dat hij ook reeds anno Jena minister was van den Saksischen vorst, op wien de Keizer zoo woedend was geweest. Als hij hem ontbiedt, moet hij van hem minder verwachten dan van Müller of Wieland.

Maar geesten als Napoleon of Goethe behoeven den mensch slechts in de oogen te zien: dan begrijpen zij hem reeds. Daar zit hij te ontbijten, aan een groote, ronde tafel, aan zijn rechterhand Talleyrand, aan zijn linker Daru, nu ziet hij den dichter in de deur staan, verzoekt hem nader te komen, dan zwijgt hij verrast: het is de zestigjarige, in den vollen bloei zijner schoonheid en gezondheid, het is Goethe in zijn rustigsten tijd, op het hoogtepunt zijner moeizaam veroverde harmonie, die hij nooit eerder bezat en ook spoedig weer zal verliezen. De Keizer kijkt dezen man verbijsterd aan, dan zegt hij, meer tot zichzelf als tot de beide getuigen:

„Voilà un homme!"

Dat is de gouden pijl, die den mensch en die dit tooneel in het hart treft: een diep doorvoeld, visionair woord, meer indruk dan oordeel — en zoo behoort het. Want juist omdat de wereldheerscher niet weet, dat een wereldheerscher vóór hem staat, bewijst dit woord, dat hij

nooit daarvóór of daarna tot of over een mensch heeft gezegd, de goddelijke verwantschap van het genie met zijn broeder. Het is, alsof in de lucht twee demonen door een wolkverschuiving heen elkaar herkennen en onwillekeurig de armen uitstrekken, tot de toppen van hun vingeren elkander raken; dan zinkt opnieuw de nevel der tijden tusschen hen. Het is een oogenblik in den loop der duizenden jaren, dat in de legende nog slechts door de ontmoeting van Diogenes met Alexander wordt geëvenaard.

Goethe's bedachtzaamheid heeft het gesprek slechts zeer laat en onvolledig genoteerd en ook uit andere mémoires kent men er slechts gedeelten van.

Napoleon prijst Werther, maar, „ik houd niet van het slot van Uw roman".

— Dat geloof ik wel, Sire; U hebt het niet graag, dat er aan romans een einde komt.

De Keizer aanvaardt dit bijna dreigend epigram rustig, doch maakt er aanmerking op, dat aan het eind behalve Werther's liefde ook de eerzucht als motief van de catastrophe optreedt. De dichter lacht — deze tegenover den Keizer geheel ongewone vrijheid bevestigt hij in twee brieven — geeft toe, dat de bedenking juist is, doch dat men den kunstenaar moge vergeven, als hij gebruik maakt van een moeilijk te ontdekken kunstgreep.

De Keizer is voldaan over zijn kleine overwinning op hem vreemd terrein, komt nu op het drama, maakt zeer belangrijke opmerkingen, als iemand, die de tragedie met de grootste opmerkzaamheid als een strafrechter gadegeslagen en die daarbij zeer diep gevoeld heeft, hoever het Fransche tooneel van natuur en waarheid is afgeweken. Zoo kwam hij ook misprijzend over de noodlotsstukken te spreken, die tot een somberder tijd zouden behooren:

„Wat wil men toch met het noodlot? De politiek is het noodlot!"

Op hetzelfde oogenblik bewaarheidt hij deze woorden op zijn wijze, wendt zich tot Daru, spreekt met hem over schattingen, dan tot Soult, die juist binnenkomt. Daarop keert hij tot Goethe terug, zondert hem door een handige beweging van de anderen af, vraagt persoonlijke dingen. Daarna gaat hij tot den aanval over: „Bevalt het U hier goed, mijnheer Goethe?" Maar ook deze weet politieke oogenblikken te benutten, hij antwoordt:

— Heel goed en ik hoop, dat deze dagen ons kleine land ook ten goede zullen komen.

„Is Uw volk gelukkig?" vraagt de Keizer en merkt niet, dat hij die vraag stelt als tot een vorst gericht, want tot vorsten zal hij ze dikwijls op deze wijze hebben gericht. In werkelijkheid interesseert Saksen hem thans absoluut niet, hij denkt: — Hoe kan deze geest mij van dienst zijn? Jammer, dat hij geen geschiedenis schrijft. Maar als romancier zou hij dit congres kunnen weergeven, en als dramaticus zou hij mijn Romeinschen neef kunnen uitbeelden. Beiden zal hij zeker beter doen dan onze menschen, en bovendien, van een buitenlander heeft het dubbele waarde. Daarom zegt hij:

„U moest gedurende ons geheele oponthoud hier blijven en den indruk opschrijven, die dit groote schouwspel op U maakt. Wat denkt mijnheer Goethe daarvan?"

Met deze vraag, die anders geheel vreemd is aan zijn apodictischen aard, besluit hij bijna elk zijner uiteenzettingen tegenover dezen dichter, die zich zoo moeilijk uit zijn tent laat lokken. Voorzichtig zegt hij:

— Daartoe ontbreekt mij de pen van een klassiek schrijver.

— Dat is politiek, denkt de Keizer, maar hij zegt: „Uw Hertog heeft mij uitgenoodigd naar Weimar te komen. Een tijd lang heeft hij zich nog al slecht gedragen, nu heeft hij zich echter gebeterd."

— Als hij zich slecht gedragen heeft, Sire, zoo was de straf wel wat streng, maar misscnien mag ik over deze dingen niet oordeelen. Wij althans — moeten hem allen vereeren.

— Voortreffelijk, denkt de Keizer, hij komt voor zijn heer op, maar laat doorschemeren, dat hij toch een ezel is. Werkelijk, die man moet me den Julius Caesar schrijven! De uitwerking daarvan op Frankrijk zal grooter zijn dan van een gewonnen veldslag! En hij zegt:

„Het treurspel moest de leerschool zijn voor koningen en volkeren: dat is de hoogste prijs, dien dichters verwerven kunnen! U moest „Caesar's dood" schrijven, in grootschen stijl, verhevener dan Voltaire het trachtte te doen. Dat zou de schoonste opgaaf, het hoofdwerk van Uw leven kunnen worden! In deze tragedie moest men aan de wereld toonen, hoe Caesar de menschheid gelukkig zou hebben gemaakt, als men hem slechts tijd had gelaten, zijn groote plannen te volvoeren. Kom naar Parijs! Ik eisch het van U! Daar hebt U ruimere uitzichten in de wereld, daar zult U de rijkste stof voor nieuwe dichtwerken vinden!"

Beleefd dankend zegt de dichter, dat 't hem een groot geluk zal zijn.

— Verder kan ik niet gaan, denkt de Keizer, zooals onlangs tegenover den Czaar, anders denkt hij, dat ik er te veel belang bij heb. Merkwaardig: deze mensch wil niets van mij, zelfs niet voor mij schitteren. Hoe kan men hem toch prikkelen, onomkoopbaar als hij is? Hij moet onze stukken en tooneelspelen zien: dan zal de eerzucht hem lokken, het beter te doen.

„Kom vanavond in den schouwburg! U zult er vele vorsten vinden. Kent U den Kerkvorst? Dien zult U in een loge zien zitten slapen tegen den schouder van den Koning van Wurtemberg. Kent U den Czaar? U moest aan hem iets over Erfurt opdragen!"

Een derde wenk! Zal die eindelijk inslaan? Maar weer glimlacht de dichter beleefd en zegt vrijmoedig:

— Ik heb dergelijke dingen nooit gedaan, Sire. Om er nooit spijt van te hebben.

Dan is de Franschman lichtelijk gekwetst, en, wonderlijk genoeg, beroept de Zoon der Revolutie zich op den Zonnekoning, zeggende:

„Onder Lodewijk XIV hebben onze groote schrijvers zich anders gedragen!"

— Ongetwijfeld, Sire, doch het is nog niet zeker, of zij daarvan nooit spijt hebben gehad!

— Zeer waar, moet de Keizer na dit sceptisch antwoord denken, dat een rechtstreeksche oppositie van den Duitscher beteekent. Daarom houdt hij den dichter niet terug, wanneer deze, door een handbeweging daartoe permissie vragend van de omgeving, uit zichzelf afscheid neemt: ook dit een inbreuk op de hofetiquette, die Goethe heel goed kende.

En zoo blijft als verrassende indruk van dit beklemmende gesprek, door deze beide geesten gevoerd, dat de Keizer, voor wien slechts het gesprek belangrijk was, zich tevergeefs moeite gaf voor den dichter, voor wien dit de grootste ontmoeting was, die hij ooit met een mensch had. De oorzaak is eenvoudig: de Keizer wilde den dichter gebruiken, de dichter had den Keizer niet noodig. De een wilde van den ander werken, de ander kende van dezen daden, die voor het verstaan van het genie de kostbaarste stof opleverden; maar daarvoor behoefde hij niet naar Parijs te reizen.

En hoewel de dichter de keizerlijke uitnoodiging niet eens met een dichterlijke beleefdheid heeft terugbetaald, herinnert zich de Keizer nog na jaren in een tragisch oogenblik dien man, dien hij met drie groote woorden boven al zijn tijdgenooten heeft uitgeheven.

XXI

Twee maanden na dit gesprek staat Napoleon in Madrid voor het portret van Philips II. Het paleis heeft hij in oogenschouw genomen, de zalen der schilderijenverzameling haastig doorloopen, maar nu staat hij zóó lang voor de beeltenis van dezen heerscher, dat zijn omgeving verstomt, want het schijnt alsof hij een tweegesprek met den Koning voert. In mijn land gaat de zon niet onder: dat uit te spreken was hem, die nu dit portret beschouwt, nooit gegund. Zou men daarvoor de Inquisitie noodig hebben, die hij juist, toen zijn troepen Spanje binnentrokken, had opgeheven? Zou hij nog altijd te zachtzinnig zijn? Te democratisch? Had men niet in tal van landen de vrijheid in 't gareel gespannen, opdat zij leeren zou den wagen van den Dictator te trekken? Misschien sprak en schreef hij teveel. Deze hier, met zijn ondoorgrondelijke oogen, had zeker wel altijd gezwegen. Hij ziet er niet gelukkig uit. Maar wie is gelukkig!

In deze hoofdstad heeft een sombere, vreugdelooze, oorlog den Keizer binnengevoerd, dat hij de Spaansche onderneming met intriges begon, heeft zich gewroken. De koningen en prinsen, die hij in de lente van het jaar had gevangen genomen, verdienden niet beter; maar het volk heeft de Keizer miskend. Toen het volk opstond, om de waardigheid van zijn fiere leven te hervinden, had de Keizer de oproerlingen slechts belachelijke windbuilen genoemd, „waardige landgenooten van Don Quichotte. Onwetendheid, verwaandheid, wreedheid, lafheid, dat was het schouwspel, dat wij voor oogen hadden. De monniken en de Inquisitie hadden het volk dom gemaakt.. De Spaansche troepen hielden, evenals de Arabische, alleen stand achter de huizen, de boeren waren niet veel meer dan Egyptische Fellahs, de monniken onwetend en losbandig, de grandes ontaard, zonder kracht of invloed."

Door deze dwaling ziet hij over het hoofd, dat hij weliswaar ook hier overwint, doch slechts voor vandaag. Morgen zal dit volk, steunend op Engeland, dat hier zijn breedste basis had, wederom uit de huizen schieten, wie zal het verhinderen? Reeds destijds heeft de Keizer zich tegen vertrouwden in dien geest uitgelaten, tot Vincent, een oud kameraad uit de eerste veldtochten, bekent hij:

„Het is de grooste domheid van mijn leven! Zoek een middel, breng mij op een gedachte, hoe ik me uit deze verlegenheid kan redden!"

— U moet dit land eenvoudig opgeven, Sire.

„Ach, U hebt mooi praten! Denk U toch in mijn toestand in. Ik ben een usurpator. Om het zoover te brengen, moest ik den besten kop en den besten degen van Europa hebben. Om mij staande te kunnen houden, moet ieder daarvan doordrongen zijn. De achting voor dezen kop en dezen degen mag nooit verminderen. Ik kan niet tegenover de geheele wereld zeggen: ik heb een ernstige vergissing begaan en trek mij met een verslagen leger terug. Oordeelt zelf: is dat mogelijk? Een goeden raad, als 't U blieft!"

Deze overtuiging, een fout te hebben gemaakt en tevens die onmogelijk goed te kunnen maken, alles op den toon van een ouden kampvriend en ongegeneerd eruit geflapt, een goeden raad als 't U blieft: is dit de jonge Bonaparte of een ouder wordende Napoleon? Had hij Frederik's beroemd leger niet in acht dagen verslagen? In Spanje heeft hij in acht maanden eigenlijk weinig bereikt. Legers in landen, die het zijne onderhouden, waar wegen zijn en steden, die verslaat hij steeds; maar operaties uitvoeren in ongebaande streken, in woestenijen, de Poolsche vlakten of de bergen van Andalusië, dat is voor zijn tempo een te langdradige geschiedenis, te onzeker voor zijn wiskunstig brein.

Inplaats van hem in zulke omstandigheden bij te

staan, maakt de koninklijke broeder het hem voortdurend moeilijk. Hij wil een Spanjaard zijn, overwinnen door vriendelijkheid, het komt tot scènes, terecht voelt hij zich belachelijk, daar hij als Koning reeds eenmaal heeft moeten vluchten en den oprukkenden Keizer slechts volgen mag. Maar met het grootere recht van zijn metalen wezen heeft de Keizer zich tegenover zijn vertrouweling Roederer over den Koning beklaagd:

„Joseph wil bij de Spanjaarden bemind zijn en hen aan zijn liefde laten gelooven. De liefde der koningen bestaat niet in teederheid, zij moeten zorgen, dat men hen vreest. Hij schrijft mij, dat hij zich in Morfontaine wil terugtrekken, op dit zéér bezette oogenblik meent hij mij in verlegenheid te brengen.. Hij wil liever op zijn landgoed zijn dan in een land, dat met onrechtvaardig bloed is gekocht.. Het bloed is dat van Frankrijk's vijanden! Is hij heden Koning, dan heeft hij het toch willen zijn, hij had immers in Napels kunnen blijven. Mij tegenhouden? Ik heb geen familie noodig.. Mijn broeders zijn geen Franschen. Ik ben het, ik alleen.. De Koning van Holland spreekt ook al van een leven als particulier. Maar wie van ons drieën 't best in Morfontaine paste, ben ik."

Waarom stuurt hij Joseph dan toch niet weg? Waarom geeft hij aan maarschalk Soult, die daar bevelhebber is en dien hij misschien van al zijn generaals het hoogst stelt, dan niet een kroon, zooals hij aan Murat de andere gaf? „Joseph schrijft mij, dat, indien ik voor een ander grooter waardeering mocht hebben, ik dien tot Koning moet aanstellen. Waarachtig! Ik heb hem niet op den troon gezet, omdat ik hem zoo waardeerde. Zou ik de kronen naar verdienste verdeelen, dan had ik waarlijk wel een ander gekozen! Ik heb mijn familie noodig, om mijn dynastie te waarborgen, want dat is mijn systeem."

Nu ordent hij in Madrid met enkele decreten den

nieuwen toestand, door weinigen welkom geheeten, bij niemand bemind, bedreigd door Engeland en door het volk gehaat. Niets houdt hem tegen. Hij, die nog juist in October uit Weimar aan zijn vrouw heeft geschreven, dat de Czaar danste, maar hij zelf niet, want „40 jaar zijn 40 jaren", hij, die spot met zijn toenemende dikte, marcheert op Kerstavond te voet in een sneeuwstorm over den Guadarrama, als ware hij nog generaal gelijk toen bij Lodi. Dan verslaat hij de Engelschen, doch is evenmin in staat hen op deze wegen in sneeuw en modder te achtervolgen, als de Russen achter Friedland, en moet het tandenknarsend van woede beleven, dat de vijand zich op zijn schepen redt. Zal hij het andere gedeelte, dat in de bergen staat, achtervolgen? Het zwaartepunt van zijn macht steeds verder van Frankrijk verleggen? En wat zegt Parijs, terwijl hij midden in Castilië zit?

Dan komt in het bivak van Astorga de koerier: nu zal hij hooren, wat er thuis gebeurt. Plotseling begint hij, een brief lezend, van stomme woede te beven, een uur lang loopt hij zwijgend op en neer, ook zijn vertrouwden komen niets te weten. Dan geeft hij aan het Hoofdkwartier bevel onmiddellijk om te keeren, laat zijn leger en generaals achter, ijlt naar Valladolid en vandaar naar de grens.

— O, koning Philips had gelijk, met zijn ondoorgrondelijken blik, denkt de Keizer in den reiswagen. Ik had die Inquisitie in Frankrijk moeten invoeren, inplaats van haar in Spanje op te heffen! Een samenzwering in Parijs en niet van den vijand! Fouché en Talleyrand, die men alleen kon gebruiken, omdat zij elkander haatten, omdat steeds de een den ander bespiedde en aanklaagde, nu hebben zij zich verzoend en verbonden! En Murat is er ook bij!

De waarschuwende brieven, die hem plotseling tot den terugkeer dreven, zijn van Eugène en van zijn moeder.

Nu wordt de oude Laetitia actief, nu er gevaren dreigen, niet wanneer er feest wordt gevierd; zij is een Corsikaansche en waakt over haar kinderen. Hoe ver Talleyrand's verraad gaat en van wanneer het dateert, dat vermoedt men slechts. Hij weet niet, dat de ander intusschen den Oostenrijkschen gezant heeft aangeraden, nu, terwijl de Keizer de handen vol heeft, plotseling het offensief tegen Frankrijk te heropenen, papieren zijn er niet en zelfs indien men ze had: zulke groote heeren kan de groote heer niet in hechtenis nemen! Langzaam en onzichtbaar is de macht, die van hem uitgaat, in hun handen gegroeid en heeft zich gekeerd tegen hem, dien zij haten. Op de reis, die twee weken duurt, hoopt de toorn tegen zijn gunstelingen zich op.

Nauwelijks terug in Parijs, belegt de Keizer een vergadering van den Raad van State, met vele senatoren en alle ministers, opdat zij getuigen zullen zijn van zijn wraak, de beide aangeklaagden zitten erbij, onmiddellijk vaart de Keizer uit tegen Talleyrand: „Gij zijt een dief, een schurk, wien niets heilig is! Gij zoudt Uw eigen vader verkoopen! Ik heb U met goederen overladen en toch is er niets, waartoe ge tegen mij niet in staat zoudt zijn! Gij hebt mij die Spaansche dwaasheid aangeraden en nu laakt gij die tegenover iedereen! Gij hebt mij bekend gemaakt met de verblijfplaats van den Hertog van Enghien en mij tot strengheid opgehitst!.. Met de onttroonde Spanjaarden, op wie gij toezicht zoudt houden, hebt gij gekonkeld. Thans, nu gij die Spaansche geschiedenis voor mislukt begint te houden, hebt gij de onbeschaamdheid aan ieder, die het wil hooren, te zeggen, dat gij mij steeds hebt gewaarschuwd.. Gij zult mij den sleutel van Kamerheer, dien ik U toevertrouwde, terug geven.. Ik zou U nu als een glas kunnen verbrijzelen, ik heb de macht er toe! Maar ik veracht U te zeer, om mij zooveel moeite te geven!"

Zoo gaat het door, een half uur lang. De aanwezigen zitten als versteend. Zwijgend buigt Talleyrand en gaat heen. „Hoe jammer," zegt hij buiten glimlachend tot een vriend, „dat zoo'n groot man zoo slecht opgevoed is!" Intusschen gaat daarbinnen de Keizer tegen Fouché te keer: die heeft de publieke opinie niet bewerkt en de vijanden van den Keizer gesteund.

De aanwezigen zitten als versteend. Zwijgend buigt Fouché en blijft. Maar nu eischt de Keizer, dat alle hoogste ambtenaren van elke vrijheid van spreken zullen afstand doen, om alleen nog werktuigen zijner gedachten te zijn, dreigend verklaart hij, dat reeds bij den twijfel het verraad begint en dit ten volle wordt, zoodra hij tot tegenspraak voert. Tot zulk een hoogte is nu de terreur van den Caesar gestegen.

Intusschen meent geheel Parijs, dat beiden verbannen of gevangen genomen zullen worden. Maar geen van beiden wordt ontslagen. Fouché blijft, want wie zou dien man met honderd oogen kunnen vervangen, en glimlachend verschijnt Talleyrand aan 't Hof, want zijn staatsbetrekking heeft hij behouden, gaat Zondags bij de Cour altijd zóó staan, dat zijn heer hem moet zien, geeft bij den rondgang van den Keizer antwoord in plaats van zijn buurman, tot wien de vraag was gericht en bewijst de waarheid van Lannes' soldatenoordeel: als Talleyrand van achteren een trap krijgt en men is juist met hem in gesprek, dan ziet men van voren niets aan zijn gezicht. Spoedig ziet men hem weer, wanneer kille feesten de Tuilerieën verlichten, achter zijn heer aan van de balzaal het werkkabinet binnen hinken, want „hij is de eenige met wien ik praten kan".

Er zijn moeilijke dingen te bespreken. Duitschland is ontwaakt, langzaam begint het zich te bewegen, aller oogen zijn op Oostenrijk gericht. Weliswaar weifelt de Pruisische koning als altijd en Freiherr von Stein is

door een order, uit Madrid gedateerd, uit Pruisen verbannen. Maar in Tirol tiert welig het oproer evenals in Spanje, en Oostenrijk, opnieuw met Engeland en ditmaal ook met Turkije verbonden, wapent zich voor den vijfden oorlog. Wat baat het dan, dat in het Zuiden Saragossa na een waren heldenstrijd tenslotte toch valt; uit dit oproerige land kan men toch geen troepen terugtrekken. Hoe zal dan, nu een reuzenleger van een kwart millioen man in Spanje wordt vastgehouden, de oorlog kunnen worden vermeden, waartoe Oostenrijk juist door deze omstandigheid wordt aangemoedigd?

Daar kan alleen het Russische dreigement helpen! De Keizer overstelpt Romanzeff, den Russischen gezant, vóór zijn vertrek naar Petersburg met geschenken en beloften, belooft Pruisen te ontruimen, den Czaar in ieder opzicht tegemoet te zullen komen, indien deze slechts ten aanhooren van een sidderend Midden-Europa den casus fœderis als waarschuwing proclameert.

Maar Alexander laat zich in zijn wankelmoedigheid door Weenen, Berlijn en Londen weliswaar kalmeeren, wijkt bovendien, vreesachtig en besluiteloos als hij is, voor de bedreigingen der grootvorsten, die Napoleon haten, maar kan er toch niet toe besluiten zich geheel aan de andere zijde te scharen; tevergeefs dingt nu ook Weenen voor een aartshertog naar de hand van zijn zuster. Hij blijft neutraal.

De Keizer voelt zich door deze trouwbreuk van zijn vriend pijnlijker gekwetst dan men zou vermoeden: te veel persoonlijk vertrouwen, zijn trots is gewond, en zijn moeite. Nu rest hem alleen nog maar in letterlijken zin legers uit den grond te stampen: de lichting van het volgend jaar wordt reeds nu opgeroepen. Uit alle bronnen wordt geld geput, door de Spaansche geschiedenis waren de staatsobligaties tot 78 gedaald. Desondanks is men in Oostenrijk spoediger gereed dan hij berekende, en als

in April de optische telegraaf den opmarsch der tegenpartij onfeilbaar meldt en men den Keizer 's avonds om 10 uur wekt met dit bericht, geeft hij bevel tot onmiddellijk vertrek om middernacht en is buiten zichzelf, dat dit groote apparaat eerst vier uur later gereed kan zijn.

Wanneer hij in Beieren komt, ziet hij de fouten in den vijandelijken opmarsch, hij kan het bijna niet gelooven, het was, zoo schrijft een ooggetuige, „alsof hij groeide, zijn oogen begonnen te glanzen en met een vreugde, die zijn blik, stemming en gebaren verrieden, riep hij uit: „Dan heb ik ze, dat leger is verloren! Binnen een maand ben ik in Weenen!" Hij heeft zich verrekend, hij zal er binnen drie weken zijn. Nu zet hij de troepen tot marschen aan van meer dan 100 K.M. in veertig uur en verslaat den vijand in een reeks van vijf gevechten. Later heeft hij deze vijf dagen zijn beste manoeuvre genoemd. Den laatsten dag gaat een kogel rakelings langs zijn voet en als om zijn onkwetsbaarheid te logenstraffen, waaraan het Groote Leger en misschien ook hij zelf gelooft, treft die hem juist aan den Achilleshiel.

Dan jaagt hij verder, dwars door Duitschland. Napoleon's reiswagen, van buiten zeer eenvoudig, is geriefelijk ingericht, hij kan erin slapen, overdag kan hij erin regeeren, zooals in de Tuilerieën en in zijn tent. Hij is de eerste, die de wrijving bij de beweging overwint, en al reist hij ook niet zoo snel als wij, hij reist toch sneller dan ooit een mensch vóór hem, in vijf dagen van Dresden naar Parijs. In tal van afsluitbare laden verzamelt hij in dezen wagen rapporten, depêchen, lijsten, een lantaarn achterin verlicht hem van binnen, vóór hem hangt een lijst van plaatsen, waar versche paarden wachten. Komt er een koerier, dan moet Berthier of een ander dignitaris, wie toevallig maar bij de hand is, in den ratelenden wagen de dringendste bevelen schrijven, weldra galoppeeren ordonnansen weg in alle richtingen.

Op den bok zit alleen de Mameluk, twee ruiters vóór hem besturen de zes paarden. Voortdurend is de wagen omringd door een legioen stalmeesters, pages, jagers, en als de stoet voortrolt, de weg smal wordt en alles door elkander dwarrelt, in hitte en stof, in nacht en nevel, dan staan de boeren vol verbazing aan den kant van den weg en denken vermoedelijk, dat de Satan zich in den Grooten Napoleon verborgen heeft. Aan de sporen, die wagen en gevolg achterlaten, kan men den weg kennen, dien hij is gegaan, want een papierregen volgt hem: niet alleen vliegen alle couverten en overbodige papieren het raam uit, ook alle afgedane, zorgvuldig verscheurde rapporten, voorts alle kranten, tenslotte de boeken, die hij, als hij werkelijk eenmaal rust heeft, even inziet om ze spoedig daarna in den modder van den weg hun einde te laten vinden.

Waar hij ook uitstijgt, vindt hij een warm bad. Is het twee uur in den nacht of, zooals de Keizer 't uitdrukt, twee uur 'smorgens, dan dicteert hij tot vier, slaapt tot zeven, gaat dan weer verder. Waar hij uitstapt, planten zich vier jagers in een vierkant om hem heen, bewegen zich tegelijk met hem voort, wanneer hij overdag het slagveld met zijn kleinen verrekijker gadeslaat, heeft hij den grooten noodig, dan dient de dienstdoende page als onderstel. Hoe lang of hoe kort hij ook blijft, steeds ligt in oorlogstijd de kaart voor hem klaar, in den wagen en in de tent, in het bivak en bij het wachtvuur, en wie niet binnen de seconde het punt dat hij wil opzoeken met zijn vinger kan aanwijzen, wordt uitgescholden of weggeduwd — zelfs Berthier, vorst van Neuchâtel. In alle landen, zijn heele leven door, volgt zij hem, de kaart, met kleurige spelden beprikt, 's nachts staan er 20 tot 30 kaarsen omheen, midden er op ligt de passer. Dat is zijn altaar, dat hij aanbidt. Het is het werkelijke vaderland van dezen vaderlandslooze.

Nu neemt hij ten tweeden male Weenen zonder strijd, betrekt dezelfde kamers in Schönbrunn als jaren geleden, maar de oorlog is niet uit.

Want wat intusschen in zijn uitgebreide rijken geschiedt, valt in zijn nadeel uit en geeft den vijand moed. Ongunstige berichten komen uit Spanje, in Noord-Italië is Eugène in zijn gevechten onfortuinlijk geweest, en daar tegelijkertijd Murat van Napels moest oprukken, maakt de Romeinsche Keizer nu even korte metten met Rome als eens de Hohenstaufe. Vier jaar geleden heeft hij aan deze zelfde schrijftafel met een enkel decreet het Koningshuis van Napels vernietigd. Nu doet hij hetzelfde met den Paus. Daar Napoleon zich nu met zijn zwaard naar alle kanten moet verdedigen, vraagt hij niet meer naar de moreel-politieke gevolgen en waagt zich bijna alleen aan dit gevaarlijk edict, om zijn legers in Italië te vereenigen.

Ook wel uit ergernis. In 't hartje van Spanje was hem bij de jaarwisseling te binnengeschoten, hoe Rome hem beleedigde. „Men heeft 't vorig jaar de onbeschaamdheid gehad ons geen gewijde kaarsen te zenden, zooals aan de andere staatshoofden. Wil aan Rome schrijven, dat wij er geen noodig hebben, ook niet voor de drie Koningen van ons Huis. Geeft hem te verstaan, dat ik met Lichtmis van mijn geestelijke steeds gewijde kaarsen krijg en dat deze dingen niet aan purper en macht hun waarde ontleenen. In het schimmenrijk zullen er evengoed pastoors als pausen zijn! En dientengevolge zal een door mijn geestelijke gewijde kaars wel een even heilig voorwerp zijn als die van den Paus! Ik wil zijn kaarsen niet hebben en alle Prinsen van mijn huis hebben ze te weigeren!"

Zoo troeft hij als een Protestant, als een Revolutionnair. Dat is Napoleon, midden in het moeras der Spaansche wegen en gevechten. Nu in Schönbrunn zet hij den Heiligen Vader zonder omslag als vorst af, verbant hem naar het Vaticaan en wijst hem een jaargeld toe van twee millioen.

Menigeen in zijn omgeving ontstelt, er zijn vele vrome Katholieken onder en vandaag over vijf dagen is het Heilige Pinksterfeest. Heeft hij God niet uitgedaagd? Wie zijn geloof tot bijgeloof toespitst, kan zulke voorgevoelens spoedig bewaarheid vinden: vandaag over vijf dagen, op Pinksteren, wordt Napoleon voor het eerst in zijn leven verslagen.

Men kan den slag bij Aspern en Essling onbeslist noemen, maar in geen geval als een succes beschouwen, Wanneer hier de groote brug over den Donau brak, was dat evenzeer of even weinig toeval, als al die oogenblikken, toen hij bij Lodi, Rivoli, Marengo en op vele andere dagen door zulke improvisaties Gods de overwinning behaalde. Een zijner jeugdvrienden, Maarschalk Lannes, is gevallen. Hij haast zich naar den stervende en er wordt gezegd, dat blik en woorden van den ouden kameraad zich vijandig tegen hem keerden. Dien avond zit hij lang alleen, zwijgend voor zijn avondeten, niemand wil hij zien.

— Overwonnen? Overwinlijk? denkt hij en staart voor zich uit. Heeft de Achilleshiel toch geleden van het schot? De schutter had beter gemikt dan Talleyrand. Neen, ik ben er zelf de schuld van. Dien stroom te overschrijden in 't aangezicht van den vijand, was te veel gewaagd! Lannes had gelijk, die was al half aan den overkant. Wat zegt Parijs? Hoe deelen wij dat Parijs mede? Vol onrust keert hij naar Schönbrunn terug. Het reusachtige eenzame slot midden in het vijandelijk land! De Poolsche! Als hij de mooie Walewska maar in zijn nabijheid had! Die zit nu ook op een slot, ver weg in Polen en is met haar gedachten hier. Verleden jaar heeft zij toch geen kind gekregen!

En hij laat haar halen.

Daar komt een zonderling bericht uit Rome. Toen onlangs de afzetting voltrokken werd, heeft de Paus onmiddellijk met den banvloek over Napoleon geant-

woord. Doet dat den Keizer ontstellen? Hij lacht. Hij lacht om deze Katholieke middeleeuwen, hij, de soldaat, de eigenmachtige, denkt:

— Is dit nu de wraak voor mijn greep naar de kroon die de Heilige Man mij zelf hoopte te verleenen, toentertijd in Notre Dame? En wat is heilig? Of Christus ooit geleefd heeft, is twijfelachtig, zeker is alleen, dat men hem kan gebruiken. Doch van een banvloek schrikken in deze al te verlichte tijden alleen nog kinderen en bakers. Hebben zij mij den 18den Brumaire, op Corsika niet reeds in den ban gedaan? Dergelijke grappen brengen geluk aan!

Zichtbaar opgelucht treft hij zijn voorbereidselen om op den vijand op het Marchveld revanche te nemen en hij behaalt bij Wagram opnieuw, gelijk in dertig veldslagen, door zijn met vloek beladen wapenen de overwinning op den vromen Aartshertog Karel. Tegen het einde van dezen tweedaagschen slag, toen alles goed ging en hij zijn te sterk gespannen krachten voelde afnemen, heeft hij den Mameluk midden op het slagveld een berenvel voor hem laten uitspreiden, bevel gegeven hem na 20 minuten te wekken, en is precies op de minuut, uitgerust, opgestaan. Nu is de oorlog uit, het is wapenstilstand. Den volgenden dag, als hij de nieuwe overwinning aan zijn vrouw meldt, voegt hij eraan toe: „De zon heeft me heelemaal bruin gebrand." Opnieuw zeker van zichzelf, een verjongde stemming.

Teruggekeerd in Schönbrunn vindt hij de Poolsche. Hoeveel mooie vrouwen zijn hier niet heimelijk en stil door geheime poortjes en de verborgen kamers van het eindelooze slot gezweefd, om Habsburg nieuw leven te geven! Nu laat de avonturier van de Middellandsche Zee iederen avond de dichtbij wonende Gravin hierheen halen, prent telkens opnieuw den kamerdienaar in te zorgen, dat de wagen op de slechte wegen toch vooral niet kantelt; nu voor de tweede maal leeft hij met haar drie maanden lang. Dat heeft hij haar en zichzelf in Finckenstein be-

loofd, alleen waar en wanneer, dat hing van de wereldgeschiedenis af, en deze niet altijd van hem.

Na een paar weken voelt zij, dat zij moeder wordt; zal zij hem ditmaal het geschenk geven, dat hij sedert twaalf jaar van de vrouwen vraagt, en slechts eenmaal ontving? Zoo heeft de idylle een nieuwen inhoud gekregen, en wanneer hij nu den 15den Augustus te middernacht in haar armen zijn veertigsten verjaardag afwacht en bedenkt, hoe morgen vroeg in Parijs kanonnen en klokken dezen dag zullen vieren, in Frankrijk en al de landen zijner heerschappij, den dag waarop de eenmaal vriendelijk-gezinde Paus den naam van den Heiligen Napoleon verlegde: dan verwondert hij er zich toch misschien over, dat degene, die hem heden het eerst gelukwenscht, de twintigjarige schoone is, die geen van zijn twee talen goed spreekt en eigenlijk met de oogen veel beter spreekt dan met klanken. Misschien denkt hij er aan terug, hoe hij vandaag voor tien jaar van Egypte vertrok en alles zette op het spel der golven, waaruit het Engelsche net hem gemakkelijk zou hebben kunnen opvisschen. Heden is hij een ander mensch, maar gelukkiger is hij niet, want hij is de slaaf van het „Wezen der Dingen".

Een ander ook dan voor twee jaar in Finckenstein. Niet meer de mensch, die het Wereldrijk opbouwt, waarheen de koningen uit Avond- en Morgenland hun gezanten zenden; nu moet hij het verdedigen en zelfs van de overwinning kan hij slechts een voorzichtig gebruik maken.

In Rome heeft hij op den dag vóór Wagram door de domheid van zijn menschen een échec geleden, waarvan hij nu pas hoort: „Ik ben zeer vertoornd, dat men den Paus gevangen genomen heeft, dat was een groote domheid! Men had den Kardinaal.. gevangen moeten nemen, maar den Paus rustig in Rome laten." Had hij de symbolische kracht van den banvloek bespot, omdat die niets dan een woord blijft, ontastbaar, dat de Fransche bisschoppen tenslotte

rustig kunnen negeeren, nu ziet de politicus onmiddellijk, wat daarentegen gevangenschap en wegvoering beteekenen: nu is hij in 't ongelijk gesteld, want een verbannen Paus is moreel machtiger, dan een die den banvloek uitspreekt.

Daarnaast liggen brieven uit Spanje, waar Engeland zijn verliezen weer wat ophaalt en waar het zichtbaar-onzichtbare volk zich in de wouden terugtrekt om zich beter te kunnen verweren. Terzelfdertijd meldt Parijs, dat Fouché zijn bevel overtreden en overal de Nationale Garden heeft opgeroepen; blijkbaar om in het land de vrees voor Engeland en het toenemend gemor der opgeroepenen aan te wakkeren.

Welk een toestand, die bovendien, naarmate de straal van zijn handelen grooter wordt, zich steeds gevaarlijker herhaalt. Die depêchen uit Rome en Parijs zijn acht dagen oud, die uit Spanje zestien: tot nieuwe bevelen uit Schönbrunn Valladolid bereiken, kan alles veranderd zijn. Als er maar een middel was, om zijn wil op de golven des lichts over te blazen, dan zou men van dit kabinet uit de wereld kunnen regeeren! Nu is het zaak, de onderhandelingen te bespoedigen, die Oostenrijk, door Engeland en Hongarije aangemoedigd, sedert weken rekt. Toen de overwinnaar onlangs een derde gedeelte der monarchie met negen millioen menschen verlangde, werd hij afgewezen: nu werpt hij het over een anderen boeg. Met de grandiose openhartigheid, die de oude diplomaten en hun tactiek volkomen ontwapent, in één van zijn eindelooze besprekingen — deze hier met den Weenschen graaf Bubna heeft zeven uur geduurd — legt hij den tegenstander zijn eigen moeilijkheden voor:

„Mijn eigen schuld was het bij Aspern, daarom werd ik ook gestraft, maar het vertrouwen der troepen is onverminderd." Dan geeft hij in groote trekken een uiteenzetting van de techniek zijner veldslagen, „en ik zal U ook

de fout noemen, die gij steeds weer begaat.. Gij treft Uwe schikkingen den dag vóór den slag, wanneer gij van de bewegingen van den tegenstander nog in 't geheel niets afweet, alleen Uw eigen terrein kent. Ik daarentegen geef nooit bevelen vóór den slag en ben vooral 's nachts zeer voorzichtig.. Zoodra de eerste zonnestralen zich vertoonen, zend ik mijn verspieders uit, overtuig mijzelven en houd de massa van het leger bijeen, zoolang ik in 't onzekere ben.. Dan stort ik mij op den vijand en grijp hem aan, zóó als het terrein het eischt. Gij hebt gelijk, dat ge mij herinnert aan het bloed dat door de artillerie verloren gaat. Maar wat moet ik doen? Mijn troepen zijn vermoeid, zij verlangen naar vrede. Dus moet ik de bajonetten wel sparen en meer dan vroeger met het geschut werken."

Later komt hij te spreken over den toestand der bondgenootschappen: „Heden ben ik zeker van den Czaar, maar wie waarborgt mij, dat het zoo blijft? Van Pruisen weet ik reeds lang, dat het tusschen U en mij weifelt." En plotseling eischt hij nog maar de helft van den vorigen keer, verloochent zijn minister en biedt een bondgenootschap aan. Hij moet wel, want hij moet naar Parijs. Nu vindt men als nieuwe basis der onderhandeling: Oostenrijk staat een stuk af aan den Rijnbond, een ander aan Rusland; naar den Balkan komt voor Napoleon een weg vrij. Nog gaan verscheidene weken met onderhandelen voorbij, zijn ongeduld wordt door de mooie oogen der Poolsche maar half bezworen.

In October houdt hij in Schönbrunn een groote parade: daar dringt een jonge man naar voren, zijn gedrag trekt de aandacht, men grijpt hem en vindt op hem, behalve het portret van een jong meisje, een reusachtig keukenmes. Op de wacht weigert hij bescheid tegeven: alleen den Keizer zelf zal hij antwoorden. Spoedig staat de achttienjarige ernstige, blonde jongen, volkomen vrijmoedig, even onbevreesd als beleefd vóór hem, Friedrich Staps,

zoon van een Protestantsch geestelijke, Napoleon ondervraagt hem in 't Fransch, Rapp doet dienst als tolk.

— Ja, ik heb U willen dooden.

„Ge zijt of gek, jongeman, of ziek."

— Ik ben noch gek, noch ziek, maar heel goed bij mijn verstand.

„En waarom?"

— Omdat U mijn land schade berokkent.

„U?"

— Mij, evengoed als alle Duitschers!

„Wie heeft U gezonden?"

— Niemand, mijn eigen hart heeft mij gezegd, dat ik, door U te vermoorden, aan Duitschland en Europa een dienst zou bewijzen.

„Hebt ge me al eerder gezien?"

— In Erfurt. Toen dacht ik dat U geen oorlog meer zoudt voeren, toen was ik Uw grootste bewonderaar.

De Keizer laat zijn dokter komen, want hij wil den jongen absoluut voor gek verklaren. De dokter onderzoekt hem, doet hem vragen. De jongeman is volkomen gezond.

— Ziet U wel, ik zeide 't U immers!

Nu wordt de Keizer onrustig, herstelt zich, begint weer van voren af aan, want hij wil dien jongen met zijn open blik in geen geval vernietigen. Wat gaat er nu om in zijn ziel? Hier is geen partijman, geen complot, dat in hem een beginsel wil verpletteren, hier is geen ideoloog: doch een idealist. Duitschland zendt hem Brutus met het keukenmes.

„Ge zijt overspannen, ge stort uw familie in het verderf. Vraag mij om vergeving en toon berouw: dan schenk ik U het leven!" Nooit heeft Napoleon zoo gesproken. Allerminst tegen een moordenaar. Doch de jongeman vertrekt geen spier. Heeft hij de macht der suggestie verloren? Nu?

— Ik begeer Uw vergiffenis niet! Ik heb nergens spijt van, betreur alleen, dat het mislukte.

Nu wordt de Keizer boos. „Wat duivel! Een misdaad schijnt al heel weinig voor U te beduiden!

— U dooden is geen misdaad, doch een verdienste! zegt de jongeman, eerbiedig, zelfs welopgevoed.

„Hm, wat is dat voor een portret?"

— Het meisje, van wie ik houd.

„Zal zij Uw ondernemen billijken?"

— Het zal haar spijten, dat het mislukt is, want zij haat U evenals ik.

— Dat aardige ding, denkt de Keizer, het portret in de hand. — Zal ik het werkelijk afleggen tegen dezen jongeman. Neen, ik wil hem redden, wil hem gratie geven; voor mijn part haat hij mij, wat gaat mij dat aan? Hij kijkt hem, met het portret in de hand, nog eenmaal recht in de oogen: „Als ik U nu gratie verleen, zal dat meisje dan blij zijn?"

De blauwe oogen worden grooter, terwijl de jongeman met vaste stem antwoordt:

— Dan zal ik U toch dooden!

De Keizer wendt zich af, laat hem wegvoeren. Dan spreekt hij met Champagny, die erbij tegenwoordig was, lang over verlichte menschen. Plotseling zegt hij zonder overgang:

„Wij moeten vrede sluiten. Rijd naar de stad terug. Laat de Oostenrijkers roepen. Wat de hoofdzaken betreft waren wij 't bijna eens, alleen de grootte der schadeloosstelling hield ons nog bezig. Het verschil bedraagt 50 millioen. Halveer het bedrag. Maak er een eind aan. Het laatste ontwerp beviel mij. Voeg die artikels, welke U geschikt schijnen, eraan toe. Ik verlaat mij geheel op U, maar sluit vrede."

Zoo diep is de indruk, dien de jongeman gemaakt heeft. Ontsteltenis kan men het niet noemen, bedachtzaamheid

zegt te weinig, het is een verduistering van zijn ziel. De Keizer laat het afsluiten van een vrede aan zijn minister over, enkel om één dag te winnen, nadat hij sedert drie maanden onderhandeld heeft. Tevens laat hij den jongeman nogmaals ondervragen, maar de dweper wil zichzelf niet redden. Den volgenden morgen om zes uur brengt de Minister de acte, waarover 's nachts onderhandeld is. De Keizer heeft zijn vrede in handen, en prijst, vol tevredenheid, den Minister.

Denzelfden morgen wordt de moordenaar gefusilleerd. Voordat de Garde afmarcheert begint de Keizer opnieuw: „Het is ongehoord! Een jongeman, Duitscher, Protestant, goed opgevoed en dan zoo'n misdaad! Hoe was zijn einde?" Men antwoordt, dat hij, vóór de geweren staande, luidkeels geroepen heeft: „Leve de vrijheid, dood aan den tyran!" De Keizer hoort het zwijgend aan.

Dan geeft hij bevel het Duitsche keukenmes mee te nemen.

XXII

In onmacht ligt de Keizerin op het parket. Napoleon roept den intendant van het paleis, die moet haar naar boven in haar kamer dragen, de Keizer gaat met den kandelaar voorop. Daar de trap te smal is, geeft hij den kandelaar aan een bediende en draagt nu samen met den intendant de vrouw, legt haar behoedzaam te bed en verlaat dan de kamer in groote opwinding. Nauwelijks is hij weg of Josephine knipoogt, gegil en flauwte waren slechts gespeeld, later heeft de intendant alles verraden, want toen hij haar alleen droeg, fluisterde zij hem toe, dat hij haar niet zoo hard moest aanpakken, hij deed haar pijn.

Desondanks zijn de schrik en de smart maar al te echt, want nu moet zij de Tuilerieën, waar zij tien jaar geregeerd

heeft, verlaten, vanavond heeft hij het haar gezegd. Het gaat niet langer zoo: alles rekent op zijn dood, in het buitenland de Duitschers met hun keukenmes, in 't binnenland Fouché met zijn Engelsche intriges. Hij heeft een zoon noodig en wel van een vorstendochter. Kort na zijn terugkeer uit Schönbrunn heeft hij het aan Josephine meegedeeld. Misschien was het ook een soort van ideeële wraakneming over het feit, dat hij de mooie Poolsche met haar zoon, dien hij nu toch van haar verwacht, niet op zijn troon kan zetten. Zeker is het, dat hij op dezen dag den naam der nieuwe gemalin nog niet kent.

Zwijgend, met strakke gezichten, zitten kort daarna de moeder, de zusters en broeders in een grooten familieraad om de tafel geschaard, ook Josephine; maar zij hoort den verzwegen jubel in de keel dezer getuigen, die nu eindelijk hun doel bereiken: de oude moet weg. Met een stem, die hij niet te beheerschen weet, zegt de Keizer ontroerd: De hoop, een erfgenaam van de Keizerin te ontvangen, is nu vervlogen, slechts daarom moet hij zich van haar laten scheiden, want „God alleen weet hoe zwaar mij deze stap valt... Geen offer is mij echter te groot voor het welzijn van Frankrijk.. Vijftien jaar lang heeft de Keizerin mijn leven rijk gemaakt. Door mijn eigen hand is zij gekroond. Ik wil, dat zij rang en titel van Keizerin behoudt, doch vóór alle dingen, dat zij mij levenslang als haar besten vriend zal beschouwen." Josephine houdt zich goed, zij laat door den Grootkanselier haar toestemming voorlezen.

Daarna onderteekenen allen het scheidingsprotokol. Napoleon's handteekening is veel duidelijker dan anders zelfs onder staatspapieren, krachtig, en een lange haal wordt zeer tegen zijn gewoonte onder zijn vollen naam getrokken: een zeer ernstige zaak sluit hij mannelijk af. Angstig onderteekent Josephine rechts, vlak naast hem, alsof zij zich aan zijn hoede wil toevertrouwen.

Madame Mère schrijft haar M zooals de zoon zijn N en volgt hem ook na in die afsluitende streep.

'sAvonds, heftige verrassende scène van Josephine aan zijn bed, met tranen en loshangende haren. Den volgenden dag verlaat zij, door hem zelf ondersteund, als een Niobide het Paleis, rijdt naar Malmaison, maar heeft van te voren nog eenmaal al haar geraffineerde dwaasheid getoond, door aan Ménéval te vragen, tegenover den Keizer toch dikwijls haar naam te noemen.

De Keizer gaat alleen naar Trianon, dat nu leeg staat, en houdt een doodenherdenking, zooals geen minnaar het ooit grootscher gedaan heeft ter herinnering aan zijn overleden of voor eeuwig van hem gescheiden geliefde: drie dagen doet hij niets — een even groote gebeurtenis, als wanneer een Boeddhistische heilige drie dagen lang Napoleon's arbeid zou verrichten. Hij ontvangt niemand, dicteert niets, leest noch noteert iets, drie dagen lang staat het reusachtige wiel stil, dat sedert vijftien jaar door eigen kracht heeft gedraaid. Spoedig daarna bezoekt hij de gescheiden vrouw in Malmaison, dan schrijft hij:

„Ik heb je vandaag minder flink gevonden dan je behoorde te zijn, lieve vriendin.. Je mag je niet aan een noodlottige melancholie overgeven. Zorg goed voor je gezondheid, die me zoo ter harte gaat. Als je me liefhebt, toon je dan sterk en tevreden. Aan mijn teedere vriendschap kun je niet twijfelen en je moet niet gelooven, dat ik gelukkig kan zijn, als jij ongelukkig bent.. Ik was diep bedroefd, toen ik de Tuilerieën terugzag, het groote paleis scheen me zoo leeg, ik voelde er mij zoo eenzaam.. Vaarwel, lieve vriendin, slaap wel en denk er aan, dat dit mijn wensch is." Zoo spreekt een man van 40 jaar, uit een vijftienjarige, vertrouwde gewoonte: natuurlijk en dankbaar, doch met dien lichten ondertoon van een wil, die steeds beveelt.

Dan komen eindelooze rekeningen: dat hij haar de

drie millioen per jaar laat zenden, doch de robijnen extra zal betalen, „het zal mij wel 400.000 francs kosten, maar ik zal het van te voren laten taxeeren, ik wensch door de juweliers niet bedrogen te worden.. In de brandkast van Malmaison moet je nog 5 à 600.000 francs vinden, die kun je nemen om je zilver en je linnenkast aan te vullen. Ik heb een heel mooi porceleinen servies voor je besteld, maar men zal eerst naar je wenschen komen informeeren, opdat het geheel naar je zin wordt.. De page, dien ik vanmorgen zag, vertelde mij, dat hij je had zien huilen. Ik zal geheel alleen eten. Heb je werkelijk allen levensmoed verloren, sinds je in Malmaison bent? En toch is juist dit slot getuige geweest van ons geluk en van onze gevoelens voor elkaar, die nooit zullen noch mogen veranderen, tenminste niet van mijn kant.. Ik zou je gaarne willen bezoeken, maar eerst moet ik weten of je sterk bent en niet zwak. Ik ben het ook een weinig en heb veel verdriet. Vaarwel, Josephine, goeden nacht."

Een smeltende toon is in hem teruggekomen; het is alsof de hartstochtelijke brieven van den veldheer uit Milaan aan de trouwelooze in Parijs in mineur zijn getransponeerd en dezelfde melodie, die toentertijd door geheel het orkest zijner zinnen heenjoeg, nu door een cello wordt herhaald, eenzaam zingend door de kille zalen der Tuilerieën.

Spoedig daarna, op een gemaskerd bal bij den Aartskanselier, wordt vorstin Metternich, de vrouw van den vroegeren Weenschen gezant aan het Hof te Parijs, door een groenen domino bij den arm genomen en weggeleid, men kent hem wel, want al kende niemand den ongemaskerden Napoleon tot in de diepte, de gemaskerde wordt toch altijd herkend: tragicomedie van het genie in de wereld. Na een paar grapjes vraagt hij haar, of zij zou denken, dat een aartshertogin zijn hand zou aannemen.

— Dat weet ik niet, Sire.

„Zoudt U in de plaats van de Aartshertogin mijn hand aannemen?"

— Ik zou die beslist weigeren, zegt de Weensche lachend.

„U bent boosaardig, schrijf eens aan Uw man, hoe hij over deze zaak denkt."

— Dat moet U aan vorst Schwarzenberg zeggen, Sire, die is toch nu gezant.

Met dezen prachtigen terugkeer tot het wezen der Revolutie, een van zijn improvisaties, begint Napoleon zijn nieuwe huwelijkspogingen na de scheiding. Dienzelfden avond geeft hij opdracht aan Eugène, den volgenden morgen brengt deze de vraag aan den gezant over, niemand bij Habsburg begrijpt de snelheid en den eenvoud van dergelijke zetten, den Keizer zijn ze natuurlijk. De Czaar heeft gezwegen, Weenen, in vier oorlogen verslagen, moet eindelijk vredelievend worden: wat ligt wel beschouwd meer voor de hand, dan deze oplossing? Waarom zich laten scheiden, als men niet onmiddellijk alles in het werk stelt om het onbereikbare te bereiken? Zijn kreet om een kind wordt weldra belachelijk.

Wederom spreekt het Corsikaansche familiegevoel. Hij, die bijna nooit krijgsraad houdt, belegt vóór de scheiding en vóór het huwelijk een familieraad. Daar zitten zij, evenals zes weken geleden, aan dezelfde ovale tafel, alle grootwaardigheidsbekleeders zijn erbij, allen zijn door een lichte verlegenheid bevangen, bericht een getuige. De Keizer geeft zijn verlangen naar een erfgenaam te kennen, daarna volgt de vraag:

„Indien ik alleen bij mijn persoonlijk gevoel te rade mocht gaan, koos ik iemand uit de kringen van het Legioen van Eer, uit de dochteren van Frankrijk's helden en gaf ik aan de Franschen de waardigste van allen tot Keizerin. Doch men moet zich schikken naar de zeden van zijn tijd, naar hetgeen in andere Staten gebruikelijk is, naar

de eischen der politiek. Velen zijn de souvereinen, die een verbond met mij hebben gezocht, en ik geloof, dat er tegenwoordig geen enkele is, wien ik dit persoonlijk verbond niet zou kunnen aanbieden. Drie vorstenhuizen komen daarvoor in aanmerking: Oostenrijk, Rusland, Saksen. Ik wensch Uwe meening te hooren."

Zoo dringt wederom de vloek der legitimiteit den hof van den machtigen Dictator binnen: dat is de rots, waarop hij stranden zal. Waarom gravin Walewska niet, die hij liefheeft? En als het dan bepaald een Fransche vrouw moet zijn, waarom dan niet een dier heldendochters, aan wier vaders hij koninkrijken geschonken heeft? Heeft hij daartoe het gebouw der oude wereld doen wankelen, zich met eigen hand twee kronen op het hoofd gedrukt, vorsten van geboorte laten antichambreeren, den eenen verdreven en den zoon van een waard op zijn troon gezet, — opdat hij nu, gescheiden van de geliefde vriendin, met wie hij was vertrouwd geraakt, op zoek naar een erfgenaam, zich schikt naar de „zeden van zijn tijd", die hij eenmaal als een halfgod verbrak?

Maar van dit alles is in deze kille, keizerlijke zalen geen sprake: hier zijn allen aangestoken, want allen zijn tegen een Fransche vrouw. Eugène en Talleyrand zijn voor Oostenrijk, Murat waarschuwt daartegen, omdat Marie Antoinette ongeluk heeft gebracht over het land — enkelen zijn voor Rusland, enkelen voor Saksen. De Keizer hoort allen aan, maakt een einde aan de zitting en doet, wat hij toch van te voren reeds besloten had: dienzelfden avond nog zendt hij een boodschap naar Weenen. Slechts één minister zag juist in dezen kring, waarin hij dringend voor Rusland pleitte, durfde echter slechts in persoonlijk gesprek zijn beweegreden zeggen: „Binnen twee jaar zullen wij zeker toch met diegene der beide monarchieën oorlog hebben, in wier familie de Keizer niet trouwt, en deze oorlog is alleen met Oostenrijk ongevaarlijk.

Te Petersburg laat de Keizer zeggen, dat men hem lang heeft laten wachten, dat 't ook lastig zou zijn een Pope in de Tuilerieën te hebben, en eindelijk dat hij heeft vernomen, dat de vijftienjarige grootvorstin Anna nog niet tot vrouw is gerijpt. Daar het nu voorkomt, dat er bij jonge meisjes twee jaar verloopen tusschen de eerste teekenen van het vrouw worden en de volle rijpheid, is het met de bedoelingen van den Keizer in strijd, nog drie jaar kinderloos getrouwd te zijn." Met deze gynaecologische uitweiding eindigt het Russische huwelijksaanzoek, dat met het melancholieke optreden in Erfurt was begonnen.

Bij de Habsburgers daarentegen waren er steeds vele kinderen, daar was de vruchtbaarheid om zoo te zeggen gegarandeerd. Als hij hoort, dat de moeder der uitverkorene 13, haar grootmoeders 17 en zelfs 26 kinderen hebben gebaard, roept de Keizer uit: „Dat is juist de uterus, die ik noodig heb om te trouwen!" Dat Frans het aanzoek zou aannemen, was even zeker als dat de achttienjarige zich zou voegen. Daar komt reeds de eerste brief, eigenhandig door den Keizer en niettemin in enkele gedeelten leesbaar geschreven, met behulp van Méneval en met meer moeite dan haar schoolhandschrift vermoeden kan:

„Lieve Cousine, de schitterende eigenschappen, eigen aan Uw persoon, hebben in ons het verlangen gewekt U te dienen en te eeren. Terwijl wij ons tot den Keizer, Uwen Vader, wenden met het verzoek ons het geluk van Uwe Keizerlijke Hoogheid te willen toevertrouwen: mogen wij hopen, dat U de gevoelens, die ons bewegen tot dezen stap, genadig wilt aanvaarden? Mogen wij ons vleien, dat U niet alleen uit plicht en kinderlijke gehoorzaamheid tot dezen stap besluit?.. Zoo Uwe Keizerlijke Hoogheid slechts het spoor eener neiging voor ons koestert, zullen wij die zorgvuldig aankweeken en het ons tot onzen hoogsten plicht rekenen, U steeds en in alles aangenaam

te zijn, zoodat wij ons gelukkig zullen prijzen, eenmaal geheel Uw liefde te hebben gewonnen.."

Heeft ooit een grooter geest een belachelijker brief neergeklad? Zij zal hem, hij weet het, hoogstens uit kinderlijke gehoorzaamheid accepteeren en koestert niet het geringste spoor eener neiging voor dezen duivel, die sedert haar kinderjaren haar Vader de eene provincie na de andere ontnam, zoodat zij bij zijn naam een kruis leerde slaan. Hij weet, dat hij geheel andere „hoogste plichten" heeft dan dit gansje in alles aangenaam te zijn, dat door geen andere eigenschap zich onderscheidt dan door het geluk, het bloed der Habsburgers in haar aderen te hebben, dat mooi noch schrander is, moedig noch hartstochtelijk, — en toch dringt het dubbelzinnige van zijn positie hem, Napoleon, die nooit om iets vroeg, heden tot een dergelijken brief!

Met zijn sultansgebaar geeft hij zijn vriend Berthier, die hem in Weenen zal vertegenwoordigen, voor de bruid zijn portret in een met diamanten bezette lijst mede, bovendien een sieraad ter waarde van 1½ millioen. Doch bij het formeele huwelijk in den Hofburg wordt hij vertegenwoordigd door den oom der bruid, Aartshertog Karel, dien hij in een dozijn veldslagen versloeg.

Intusschen bemoeit de Keizer zich meer met plannen voor de inrichting dan met staatszaken, zoekt meubels en stoffen uit, laat voor vijf millioen een uitzet voor haar maken, terwijl zij zelf slechts een half millioen meebrengt, bestudeert nauwkeurig de reis van Marie Antoinette, om toch vooral den Habsburgers geen leedvermaak te gunnen over schending der etiquette, laat zich door den kleermaker modieuse jassen, door den schoenmaker schoenen met gespen aanmeten, jaagt, rijdt om magerder te worden, ja, hij leert nogmaals dansen.

Op haar reis ontvangt zij een onleesbaren verlovingsbrief vol teederheid, waarvan alleen de groote N aan het

slot den afzender verraadt, dagelijks worden haar bloemen gebracht, en morgen, in Compiègne, zal zij met eigen oogen den vreeselijken man aanschouwen, die haar met zijn geheele familie daar opwacht.

Maar plotseling breekt de vaste wil, het vurige ongeduld van den revolutionnair met jeugdige frischheid door deze omheining van verouderde vormen: met Murat zet de Keizer zich in een kales zonder wapen, trekt de geborduurde jas uit, de oude uniform aan en rijdt den bruidsstoet tegemoet. Deze komt aan, in den stroomenden regen worden de paarden verwisseld, hij wil de bruid verrassen, doch wordt door den Stalmeester herkend, het portier wordt opengerukt: „Zijne Majesteit!" Daar zit hij reeds naast haar in het rijtuig, zendt de hofdame weg, kust zijn bruid en lacht, want hij is doornat. Zij echter zegt in haar verlegenheid de aardige woorden: „Sire, Uw portret is niet geflatteerd!"

Mooi is zij niet, denkt hij, want zij heeft sporen van pokkenlitteekens, de lippen zijn dik, de oogen lichtblauw, wat zwaar is zij ook voor haar jaren, maar toch jeugdig en frisch.

Vol ontzetting zien de ceremoniemeesters dien avond hun geheele programma, dat zij weken van te voren hebben ingestudeerd, in de war gestuurd, men heeft de keizerlijke familie ontmoet, ieder komt en gaat naar welgevallen, de bloemenmeisjes moeten haar gelukwensch bekorten, want zij zijn allen koud en nat; een souper wordt geïmproviseerd, met Caroline als derde. Om één uur 's nachts gaan allen in Compiègne naar bed. Doch intusschen heeft de Keizer den Oom-Kardinaal apart genomen en hem, als deskundige de vraag gesteld: of Marie Louise door het huwelijk in Weenen niet reeds zijn gemalin is. „Ja, Sire, volgens de burgerlijke wet", antwoordt de Priester vol booze vermoedens.

Den volgenden morgen laat de Keizer het ontbijt voor

hen beiden aan het bed der Keizerin brengen. Na een uur weten het allen.

Met dezen nachtelijk geïmproviseerden aanval heeft Napoleon de wereld der legitimiteit op geen andere wijze overwonnen dan op het slagveld, hij heeft de vesting Habsburg stormenderhand genomen, zooals het een veroveraar betaamt.

Vol boosaardige dubbelzinnigheid schrijft hij den volgenden dag aan den niets vermoedenden schoonvader: „Zij vervult al mijn verwachtingen, en wij geven elkaar voortdurend over en weer de bewijzen van de teedere gevoelens, die ons verbinden. Wij passen zeer goed bij elkaar.. Sta mij daarom toe, voor dit schoone geschenk U dank te zeggen." Eerst na den schitterenden intocht in Parijs trouwt de oom hen kerkelijk. Bij Josephine kwam hij acht jaren, nu komt hij met zijn zegen veertien dagen te laat.

De Keizer is verrukt van haar. „Gij moet met een Duitsche trouwen," zegt hij tot zijn vertrouwden, „die zijn zacht, goed, onbedorven en frisch als rozen." Dat zij goed met zijn familie overweg kan, stemt hem dankbaar. „Rust in huis" dat is iets nieuws voor hem. Hij zegt zijn oordeel over haar toilet, knijpt haar in de wangen, noemt haar mijn lief diertje.

Na een paar weken komt er bericht uit Polen: het kind uit de Schönbrunner weken is geboren, het is een jongen. Wonderlijke gevoelens strijden in zijn binnenste: uit datzelfde slot, dat hij steeds slechts zonder den gastheer bewoonde, heeft hij zich nu de nieuwe vrouw gehaald, die weliswaar nog geen aanstalten maakt, haar beroep te vervullen. Hij wankelt, ontbiedt de Poolsche naar Parijs. Doch spoedig daarna voelt ook Marie Louise, dat zij moeder wordt: de Keizer „bevindt zich in een moeilijk te beschrijven jubelstemming", schrijft Metternich naar Weenen. Plechtig wordt het begin van de zwangerschap der Keizerin aan Senaat en volk verkondigd, gebeden

voor den troonopvolger worden bevolen, men viert een vreugdefeest als in heidensche tijden.

Wanneer dan de mooie Walewska komt, geeft hij haar alles wat zij maar wenscht, hij ziet het kind en liefkoost het, benoemt het tot Rijksgraaf, stelt den Kanselier tot zijn voogd aan, doch verder is er niets, dat de geliefden verbindt: Napoleon is een burgerlijk echtgenoot.

En zooals in alle opzichten zijn levensgang zich nu tot in het oeverlooze schijnt uit te deinen, zoodat men nauwelijks nog de horizonten onderscheidt, zoo worden ook tusschen de vrouwen, die met zijn loopbaan waren verweven, nieuwe banden geknoopt. De Poolsche, wie Josephine eens de oogen zou hebben uitgekrabt, wordt nu door haar uitgenoodigd naar Malmaison te komen; zij brengt haar Napoleon's kind, wiens uitblijven over Josephine's lot besliste, en vertrouwden weten, welke groep daar zit op het terras: twee vrouwen, de eene, vergrijsd, die, in West-Indië geboren, daarna in den kerker en later op den troon van Frankrijk zat; de andere, in den bloei der jaren, op een verarmd landgoed in Polen opgegroeid, met een rijken, ouden man getrouwd, daarna door den toevalligen blik op een bal uit haar baan geworpen, — en tusschen beide vrouwen het kind van den man, die haar liefhad en beiden verliet, om een kleine, domme Habsburgsche te dwingen tot het vereeuwigen van een naam, die reeds lang zichzelf had vereeuwigd.

Maar wanneer voor de Keizerin de ure nadert, wacht hem nog het nemen van een besluit, ingrijpend als het noodlot. Parijs en Frankrijk weten, dat de jonge vrouw in barensweeën ligt, en alles verwacht den erfgenaam, de vijanden vreezen hem reeds, vóór hij nog leeft, het volk, dat in zulke oogenblikken steeds dynastiek voelt, bidt voor moeder en kind. Den geheelen nacht heeft Napoleon gewaakt aan het bed zijner vrouw, nu trekt hij zich terug. Dan komt de dokter op bedrukten toon: Het

kind ligt niet goed, er is levensgevaar voor moeder en kind!

Het gansche gebouw zijner dynastieke plannen ziet nu de Keizer wankelen. Moet de man van ijzer, dien de dokter raadpleegt, alvorens in te grijpen, niet bevelen vóór alles het kind te redden, op wiens eerste levensschreeuw millioenen met hem wachten? Wie is Marie Louise? Als zij hem een gezonden jongen heeft gebaard, is haar taak hier beneden vervuld. Kan de Keizer anders beslissen?

„Handelt geheel, als wanneer U de vrouw van een burger moet verlossen! Redt vóór alles de moeder!"

Na twee uur zijn beiden gered. Parijs telt in de uiterste spanning de schoten: 19, 20, 21, tot zoover geldt het een prinses. Eerst als het 22ste weerklinkt, wordt de geheele stad door een vreugdekoorts aangegrepen. En terwijl het gejuich van het volk, voortdurend door schoten onderbroken, om het oude paleis der Bourbons weerklinkt, staat de kleine artillerie-luitenant voor het venster, werktuigelijk berekent hij naar de schoten het kaliber der kanonnen, kijkt naar de grillige menigte daar beneden en zijn gedachten gaan ver terug en nog verder vooruit.

De kamerdienaar heeft op dat oogenblik tranen in zijn koude blauw-grijze oogen gezien.

VIERDE BOEK

DE ZEE

„Der Mensch muss wieder ruïniert werden! . .
Da aber hienieden alles auf natürlichem Wege geschieht, so stellen ihm die Dämonen ein Bein nach dem andern: so ist zuletzt auch Napoleon unterlegen"

GOETHE

I

De oude strijd tusschen getal en fantasie in Napoleon's ziel was tot een beslissing gerijpt; deze slag, in zijn binnenste gestreden, besliste tevens over de wereldheerschappij.

Want juist nu, op het hoogtepunt van zijn loopbaan, steunend op de verwantschap met Habsburg, ter wille waarvan hij de vriendschap der levensgezellin en het leven met haar had opgeofferd, gesterkt door de aanschouwing van een echten erfgenaam, in wien de avontuurlijke dynastie zich liet verankeren, alle samenzweringen en partijen meester geworden, — juist nu was voor het eerst de weg even vrij als elf jaar geleden, toen de dag van Marengo hem de rust verschafte, noodig voor den binnenlandschen opbouw. Al was Engeland dan ook nog niet overwonnen, Rusland scheen toch een vriend; scheen Spanje nog niet bedwongen, Europa van Reggio tot Hammerfest was toch verbonden, dat wilde zeggen afhankelijk. Voor de laatste maal in zijn leven lag de groote beslissing aan hem.

Was hij alleen rekenmeester, dan zou zijn berekening zich vergenoegd hebben met dit rijk van Karel den Groote, en de Vereenigde Staten van Europa moesten, onder Frankrijk's leiding, hem een vergoeding zijn voor zijn droomen van wereldheerschappij; was hij fantast, dan streefde hij opnieuw Alexander na tot aan de Ganges, en was Engeland niet meer dan het realistische voorwendsel om in Indië door te dringen. Doch hij was beide en daardoor in gevaar, zichzelf te verloochenen. Want juist den rekenmeester ontging een zeer reëele factor, die alleen niet in cijfers was uit te drukken: de stemming der menschen zonder uniform in Spanje en ook in Duitschland onttrok

zich aan de optellingen van den veldheer, die in korpsen en kanonnen dacht, zij was juist een uitdaging van zijn verbeelding.

Zoo worden in deze beslissende jaren, na de geboorte van zijn erfgenaam, maar vóór het eerstvolgende besluit tot den oorlog, de beide grondkrachten van zijn wezen in deinende beweging gehouden, en alles hangt af van de stemmingen, die zijn besluiten zullen leiden. Zal de fantasie hem waarschuwend wijzen op het gevaar der mokkende volkeren, en de rekenkunst op de gevaren, aan verre afstanden verbonden? En als hij nu eens op beide geleidingen den verkeerden stroom inschakelde? Dan komt er brand.

Hij voelt zich rijpen. Een derde gevoel, boven de beide andere uit, het besef van het noodlot, wordt in hem wakker, en woorden, tot dusverre onbekend of maar zelden tot formuleering gekomen, worden nu door hem verklankt: „Ik voel mij heengedreven naar een doel, dat mij onbekend is. Maar zoodra ik het bereik, zoodra ik geen dwingende bestemming meer zal hebben, zal één atoom voldoende zijn om mij omver te werpen. Tot zoolang zullen geen menschelijke krachten iets tegen mij vermogen. De dagen zijn geteld."

Zij zijn het, en in deze visionaire woorden klinkt reeds het voorgevoel van een einde, zonder dat hij den weg daarheen kon onderscheiden. Eerst nu, op den weg naar de tragedie, wordt zijn innerlijke helderheid omneveld; zelf noemt hij den veldtocht tegen Rusland „het vijfde bedrijf", hoewel hij dit in anderen zin bedoelt, toonen als in zijn jeugd, klinken nu in nieuwe harmoniën. „Ik heb alle levensmogelijkheden uitgeput", heette het op zijn 30ste jaar aan den Nijl. Nu hij 43 is, zegt hij in den Raad van State: „Dit alles zal net zoo lang duren als ik zelf. Wanneer ik eenmaal dood ben, dan zal mijn zoon zich misschien met 40.000 francs inkomen gelukkig prijzen."

Maar tegelijkertijd neemt zijn hartstocht toe! Sedert dien tijd, toen door het voorgevoel van zijn genie alles uitgeput scheen, sedert Egypte was die Alexandertocht zijn religieus ideaal gebleven, en nu, voor het eerst in het bezit van de middelen dien tot uitvoer te brengen, — nu zou hij zijn droomen door getallen teniet doen, die niet meer de wereld regeeren, dan de droom? Wanneer de Aartskanselier hem met Nieuwjaar gelukwenscht, zegt hij als in plotseling jeugdigen overmoed: „Om U dezen wensch nog dertig maal te kunnen laten herhalen, zou ik wijs moeten worden."

Napoleon werd nooit wijs, maar hij blijft verstandig. Daar de handelsoorlog zijn eigen land schade berokkent, verbreekt hij zijn eigen verbod en geeft vergunning voor den invoer van zekere grond- en kleurstoffen uit Engeland, omdat deze dingen gedeeltelijk onontbeerlijk, gedeeltelijk bij de luxe der Parijzenaars behooren. Maar deze vergunningen worden weldra in alle landen als effecten verhandeld, zoodat de smokkelhandel aan de Noord- en Oostzee tegen sterk verhoogde prijzen tenslotte ook juist de koloniale waren invoert, waarvan de Keizer den afzet den machtigen vijand beletten wil. Wat? Zal de gewikste Europeaan zich door smokkelaars laten beetnemen? Dan neemt hij hun liever dadelijk het zaakje af en legt op alle koloniale waren, die zijn menschen in geheel Europa vinden, 50 % belasting, die hij in zijn eigen zak steekt. Daar hij tevens overal Engelsche wollen goederen laat verbranden, opent hij voor duizenden ledige handen een veld van oneerlijke verdienste, die sterker lokt, dan de vrees voor draconische straffen afschrikt. Het was een guerillaoorlog als in Spanje, waarmee dit handelsvolk den Keizer bestreed.

Terzelfdertijd een oorlog van decreten. Daar Parijs den handel in Engelsche waren verboden heeft, heft Londen van alle neutralen hooge rechten voor de vergun-

ning, geblokkeerde havens aan te doen. Daartegenover verklaart wederom Parijs elk neutraal schip, dat volgens dit decreet Londen of Malta aandoet, voor goeden prijs. Daarop laat Londen zijn waren onder valsche vlag Europa aandoen, waartegenover weder Parijs het onderzoek gelast van alle neutrale schepen in de Middellandsche Zee. De Amerikanen verbieden hun burgers elken handel, en tijdelijk ieder verkeer met Europa, en de Keizer belooft hun zelfs alle mogelijke vergunningen, zoo zij Engeland niet meer aandoen: tot dergelijke paradoxen voert de worging van den zeehandel, waardoor men juist de vrijheid der zeeën afdwingen wil.

Napoleon's verwachtingen stijgen. Het Engelsche pond noteert nog slechts 17 francs, Engelsche banken springen, in het Parlement is de Oppositie tegen de voortzetting van den oorlog. Desondanks worden zijn nieuwe vredesvoorstellen afgewezen. Oorzaak en tegelijkertijd gevolg van de Engelsche koppigheid is in den Spaanschen opstand gelegen.

Nog altijd staat het leger van een kwart millioen Franschen en vazallen in dit land en is niet in staat Wellington's 30.000 Engelschen te verdrijven, omdat die guerilla-benden, onder aanvoering van officieren of monniken, den indringer van duizenden schuilplaatsen uit beschieten. De strijd van den Keizer met den Paus versterkt de monniken, en terwijl de Fransche kinderen aan den Noordelijke helling der Pyreneeën leeren, dat Napoleon als plaatsvervanger Gods op zijn troon zit, leert men de Spaansche aan de Zuidelijke helling, dat hij uit den duivel en het vermoorden van elken Franschman een Gode welgevallig werk is.

In een dergelijk fanatiek land, waar weldra geen geregelde troepen meer te overwinnen zijn, moeten de veldheeren wel ontevreden worden. Napoleon's generaals zijn het zelfs oneens. Nu beveelt hij Masséna tegen Portugal

op te rukken. Tegelijkertijd ontneemt hij Koning Joseph vier provincies, en wanneer deze in Parijs de intrekking van dit decreet verlangt, maakt de Keizer bekend, dat zijn broeder van deze landen afstand heeft gedaan, geeft aan elken generaal één provincie om die te besturen, stelt aan 't hoofd daarvan een maarschalk aan. Zoo brutaal en zooveel te laat voert hij eindelijk het Romeinsche gouverneurssysteem in, zoodat hij zich door zijn familekronen niets dan teleurstelling bereid heeft en zijn broeders bovendien. Vreeselijke gevechten, verergerd door ziekte en hongersnood, dwingen Masséna intusschen tot den terugtocht; buiten zichzelf van woede, ontheft de Keizer hem van het bevel.

Zal hij nu, nu hij op geen ander oorlogstooneel noodig is, eindelijk zelf orde op de zaken gaan stellen? Maarschalken, officieren, maar vooral de soldaten zien vol verwachting naar hem uit. Hij weet het en toch komt hij niet. Vreest hij aanslagen van een fanatiek volk? Samenzweringen in het eigen land, zooals toen hij in het kamp van Astorga was? Zal hij zich nog eens met dien Zuidelijken uithoek bemoeien, nu het gaat om het Geheel? Wat beteekent Spanje voor hem! Hij kiest den oudste van zijn wapenbroeders, Marmont zendt hij, die zal er een eind aan maken.

Ook de tweede koninklijke broeder heeft het buiten zijn schuld afgelegd. Hem had hij eerst al het Hollandsche land aan den linker Rijnoever ontnomen, van het overblijvende gedeelte den tol op den invoer in Frankrijk laten heffen en vooral door zijn streng optreden tegen den Engelschen handel dit handels- en zeevolk getergd. Van zijn beide broeders had hij strijd verwacht tegen de nationale stroomingen in hun nieuwe landen en daarmee evenzeer de kracht van het volksgevoel onderschat als het eergevoel dezer koningen-tegen-wil-en-dank. Beide dingen zouden van onderen opgekomen gouverneurs gemakkelijker hebben

overwonnen dan koningen onder den druk van historische kronen.

In Holland nam de oneenigheid der broeders zulke afmetingen aan, dat de gezant uit den Haag werd teruggeroepen en de Keizer dezen woedenden brief schreef: „Volkomen begrijpelijk, dat gij de raadgevingen van den Russischen gezant opvolgt, zijn heer heeft U immers op den troon gezet! Gelieve mij geen frazen meer te schrijven! Drie jaar lang heb ik U aangehoord, ieder oogenblik bracht mij het bewijs van hun onwaarheid. Napoleon. Postscriptum. Dit is de laatste brief, dien ik U van mijn leven schrijf." Zes weken later doet Lodewijk afstand, nadat de Minister hem heeft aangeraden dit te doen ten gunste van zijn zoon. Een proclamatie wordt ontworpen, maar als zij verschijnt, is de Koning reeds heimelijk uit zijn koninkrijk gevlucht, verblijfplaats onbekend. De keizerlijke speurhonden zoeken hem heel Europa door, eerst in Oostenrijk wordt hij gevonden. De Keizer knarsetandt, maar ook hier ziet hij, dat de schuld meer aan hem, dan aan dien ander ligt, daarom vervolgt hij hem niet, doch zendt hem zijn dokter, want de melancholieke koning heeft zich wegens ziekte verontschuldigd, en hij schrijft aan zijn moeder dat Lodewijk gevonden is, dat zij zich niet ongerust behoeft te maken, maar „zijn gedrag is van dien aard, dat het alleen uit een ziekelijken toestand kan worden verklaard. Uw U toegenegen zoon Napoleon."

Als de stem uit een legende klinkt een dergelijke sporadisch voorkomende onderteekening uit de tallooze papieren, waarin Europa's Dictator zijn wil oplegt aan hen, die deze papieren meestal sidderend en bevend ontvangen. Met een opgelucht hart bouwt de ontvluchte koning zich intusschen in Graz een klein anoniem dichterleven op, en schrijft in drie deelen de geschiedenis zijner liefde, die de Keizer hem eens verbrijzelde: „Marie of de smarten der liefde". Als dan ook Joseph zijn voorbeeld volgen

wil en liever op zijn slot wil terugkeeren dan nog langer de rol van schijnkoning vervullen, voelt hij zich vastgehouden door de ijzeren hand, want zijn democratischen broeder in Parijs zien intrigeeren, schijnt hem gevaarlijker toe dan hem een schijnkommando toe te vertrouwen, en zoo moet Joseph opnieuw het oorlogshandwerk opnemen, waarvan hij tot ergernis van den Keizer niets verstaat.

Intusschen amuseeren de lichtzinnigen zich. Jerôme en Pauline in minnarijen, Murat en Caroline steken tot over hun ooren in oude en nieuwe intriges, terwijl Elisa zooveel over haar parades en jachtpartijen laat drukken, dat de Keizer meer vertoornd is over haar reclamezucht dan haar luidruchtig vertoon en haar meedeelt: „Europa bekommert zich er al heel weinig om, wat de Hertogin van Toscane uitvoert."

Den gevaarlijksten man uit den kring zijner familie ontdekt hij nog niet, noch de bedreiging die deze voor hem vormt. Den ouden Koning van Zweden heeft hij om zijn vriendschap met Engeland afstand laten doen ten gunste van een oom en dezen toegewijden vorst aan Engeland den oorlog laten verklaren; maar oud en kinderloos als deze was, meende hij geen beter opvolger te kunnen kiezen dan een bloedverwant van den Keizer: zoo was Bernadotte, Joseph's zwager, die zich gedurende den oorlog in Zweedsch-Pommeren vrienden had gemaakt, door intriges en vooral door de hulp van Fouché, plotseling kroonprins van Zweden geworden. Viel het den Keizer op zichzelf al moeilijk te weigeren, dat een Fransche generaal een vreemden troon besteeg, dit was hem onmogelijk waar het den vroegeren mededinger betrof, die hem op den 18den Brumaire bijna ten val gebracht had en die nu eenmaal de echtgenoot was van zijn verlaten jeugdliefde. „Een goed soldaat", bromt de Keizer, „maar ontbloot van alle talent om te regeeren, één van die oude Jacobijnsche dwarskoppen, en juist daarmee kan men

zich op geen troon handhaven. En toch heb ik me hieraan niet kunnen onttrekken, al ware het alleen maar, omdat een Fransch maarschalk op den troon van Gustaaf Adolf de mooiste streek is, die den Engelschen ooit gespeeld werd. Ik ben blij, dat ik hem kwijt ben."

Is hij zoo zorgeloos? Vroeger heeft hij dubbelzinnige karakters onder zijn bereik gehouden in Parijs.

Bernadotte triumphans! Spoedig, eindelijk zal ook hij een kroon dragen en ze niet eens aan dien gehaten Bonaparte te danken hebben. En zoo schrijft hij dan aan hem, die tot gisteren zijn opperste krijgsheer was, op zuurzoeten toon een brief, waarin hij hem als kroonprins van Zweden soldaten en ijzer aanbiedt, maar van hem geld wil hebben. De Keizer glimlacht, hij weet wat achter deze regels trilt, antwoordt in 't geheel niet, laat hem slechts schrijven, dat hij met koninklijke prinsen niet in correspondentie staat. Dien zweepslag zal zijn oude tegenstander hem nooit vergeven: geen twee jaar meer — en hij zal zich voor dit en alles, wat vooraf is gegaan, op gevaarlijke wijze wreken!

Met gevoelens van bitterheid ziet de Keizer aan alle kanten het vuur opvlammen, door zijn familiewaan ontstoken, en reeds nu verzwijgt hij voor zijn vertrouwden zijn teleurstelling over verwanten en Adel niet: „Ik had noch aan Murat, noch aan mijn broeders de kroon moeten schenken, maar men wordt eerst verstandig door den tijd!.. Ik had ook den emigranten hun goederen niet moeten teruggeven, die integendeel als staatsbezit moeten beschouwen en aan ieder slechts een klein jaargeld moeten geven. Ik houd niet van deze menschen van het Ancien Régime, hun luchtige toon past niet bij mijn ernst. Zelf heb ik niet de erfenis van een ander aanvaard, doch alleen datgene genomen, wat aan niemand toebehoorde. Daarbij had ik het moeten laten, alleen gouverneurs en onderkoningen moeten benoemen. Ook onder

de maarschalken zijn er reeds, die droomen van grootheid en onafhankelijkheid."

Nu ziet hij ze eindelijk, de gevaarlijke gevolgen van het gekeizer! Dit alles was geboren uit den wensch zijn dynastie te verzekeren, dat wil zeggen den geest van opstand en genialiteit, uit welker vereeniging Napoleon was voortgekomen, aan te passen aan de kringen der legitieme middelmatigheid. Het was geboren uit de zwakke oogenblikken van een mensch, die in zijn sterke momenten geloofde aan de onsterfelijkheid van daden en roem, zonder zich door middel van bloed over den dood heen in stand te moeten houden. Ach, hoe spoedig zullen zij zich wreken, deze broeders, zwagers en maarschalken, die allen hun licht aan het zijne hadden ontstoken! Wanneer 't zijne verduistert, zullen zij met de rest van hun geleenden glans nog trachten, Europa, waarover nieuwe schaduwen gevallen zijn, te verlichten!

Hoezeer waren koningen en broeders voor hem slechts surrogaat, voor hem ontbrekende zonen! Nu, bij den aanblik van zijn lijfelijken zoon, ziet hij zijn dwaling in, en de noodlottige gevolgen van Josephine's kinderloozen staat treden nu duidelijker in het licht. Te veel strijd en te veel jaren, te veel zelfoverwinning en zelfverloochening zijn voorafgegaan, om aan dezen erfgenaam de groote rol toe te kennen in zijn systeem, waarvoor hij te laat komt. Want bij een dergelijk levenstempo, waarbij men op zijn 22ste nog luitenant is, op zijn 34ste reeds keizer, komt een eerste zoon, als men 41 is, veel te laat: een levenskracht, zoo duizendvoudig verbruikt, kan nog slechts weinige jaren vóór zich zien, de drager ervan heeft niet de logische mogelijkheid, een kind zijn loopbaan te zien binnentreden.

Aangrijpende beelden: hoe hij nu, angstig snel verouderend, dit lang ontbeerde wezen op zijn knieën laat rijden, hem zijn hoed opzet, hem bij het ontbijt, ja, in zijn werk-

kamer laat binnentrippelen, en wanneer hij zijn oorlogsspel met behulp van ronde staafjes op het parket opstelt, om eindelijk Wellington in Spanje te verslaan, en de jongen hem gebracht wordt, dan mag volgens de paleisetiquette de gouvernante niet den drempel overschrijden, zelf haalt hij hem aan de deur, zet hem bij de staafjes op den grond en laat zich door hem den geheelen veldslag geduldig in de war sturen, alsof het zijn kleinkind was. Dan lacht hij, trekt voor den spiegel malle gezichten om hem te vermaken, doet den tweejarige den degen om, waarmee hij Europa heeft overwonnen, en voelt met zijn spelersinstinkt de grenzen tusschen spel en ernst vervagen: hoe verbeelding tot werkelijkheid rijpt en hoe alles, wat hem werkelijk toescheen, beeld wordt en gelijkenis.

Hij vindt het kind „trotsch en gevoelig. Juist zoo houd ik van hem.. Mijn zoon is dik en is goed gezond. Hij heeft mijn longen, mijn mond en mijn oogen.. Ik hoop dat er wat goeds uit hem groeien zal." Zoo burgerlijk eenvoudig schrijft hij alleen aan de oude vriendin, hij dwingt haar tot den ouden kameraadschappelijken toon, wanneer zij hem na de scheiding met „Majesteit" heeft betiteld:

„Je hebt me een leelijken brief geschreven. Ik ben steeds dezelfde, mijn gevoelens zijn onveranderlijk.. Meer zeg ik niet, tot je dezen brief met dien van jezelf hebt vergeleken. Dan mag je zelf oordeelen, wie van ons beiden de beste vriend is, jij of ik." Met geen levende ziel kan hij zoo eenvoudig spreken; misschien met Berthier, dien hij ook dikwijls zijn „vrouw" noemt. Slechts ergert het hem, dat Josephine nog steeds schulden maakt. Zij moest liever van haar jaarlijksch inkomen van 3 millioen anderhalf terzijde leggen, „dat maakt in tien jaar vijftien millioen voor je kleinkinderen. Schrijf me gauw, dat je je weer goed voelt. Men zegt, dat je zoo dik wordt als een echte, Normandische boerin." Maar als het steeds hetzelfde blijft, geeft hij aan den beheerder van haar

vermogen bevel niets meer uit te betalen, vóór bewezen is, dat zij geen schulden meer heeft.

Maar hij ziet en bezoekt haar zelden meer, noch laat hij andere vriendinnen uit vroeger jaren in zijn nabijheid toe, want hij vat het huwelijk op als een burgerman, tevens als een Italiaan, en vooral als vorst wil hij aan den burgers een voorbeeld geven. Daar Marie Louise geenerlei nationale aanspraken stelt, daar haar karakter, onstandvastig, mat en trouweloos als het is, in een ommezien verfranscht, gaat het gemakkelijk tusschen hen beiden. Steeds heeft hij tijd voor haar, als zij leert rijden, loopt hij geduldig mee naast het paard. Hij, die nooit geleerd had te wachten, wacht zelfs op haar, als zij te laat komt aan het diner. Zij is niet bang voor hem en heeft zelfs de onbeschaamdheid tot den gezant haars vaders te zeggen, dat hij, naar zij gelooft, een weinig bang voor haar is. Er is den Keizer veel aan gelegen bij het Weensche Hof een goeden indruk te maken, en als hij een bericht over het geluk zijner vrouw in Weenen voor zijn politiek noodig heeft, brengt hij Metternich bij de Keizerin, opdat hij het van haar zelf zal hooren, dan gaat hij weg, steekt den sleutel van het salon in zijn zak en eerst na een uur bevrijdt hij de beide gevangenen, terwijl hij met een listigen glimlach vraagt of hij het nu weet, dat de Keizerin gelukkig is.

Dit is nu maar scherts, maar dat hij gelegenheid daartoe vindt in een tijd vol duistere beslissingen, verlicht dit zwaarbelaste menschenhart, en een zekere innerlijke ontspanning, die de frissche jeugd van Marie Louise hem in deze jaren schonk, is haar eenige verdienste gebleven.

De politieke ontspanning, waarop hij gehoopt had, heeft zijn huwelijk hem niet gebracht. Felix Austria, gewend aan huwelijken te verdienen, had op een paar provincies gehoopt bij wijze van huwelijksgift, maar had niets teruggekregen: des te dieper moet de wrok

zijn, dien Keizer Frans voor den kleinen Corsikaan wegens zijn vernedering koesterde, want nadat de poorten van den Hofbrug gesloten waren, scheen dit huwelijk allen toch alleen maar beschamend toe. Om zijn legitiem hart tot rust te brengen, liet de Habsburger in oude Toscaansche acten naar de voorvaderen der Buonapartes snuffelen, maar toen hij bij een volgende ontmoeting aan zijn schoonzoon meedeelde, dat hij zijn stamboom tot in de elfde eeuw in Treviso had kunnen naspeuren, gaf de eerste en laatste Buonaparte hem dit heerlijke antwoord: „Dank U, Sire. Ik geef er de voorkeur aan de Rudolf van mijn geslacht te zijn."

Diep blijven dergelijke fiere woorden van een opkomeling in het oude bloed steken, en als het binnenkort van stemmingen zal afhangen of de souvereine Keizer van Oostenrijk vóór of tegen zijn schoonzoon strijdt, dan zullen een paar grandiose vernederingen, die nooit vergeten werden, mede hun invloed doen gelden. Te laat beseft hij dat zelf: „Had ik me toentertijd maar naar die fratsen geschikt, wie weet of wij in de vlakte van Leipzig niet misschien 100.000 man minder tegenover ons hadden gehad!"

Daarentegen bewondert de revolutionnair menig gebaar der legitiemen. Als hij zijn vrouw een brief aan haar vader ziet adresseeren: „Aan Zijne Geheiligde Majesteit, den Apostolischen Keizer", prijst hij met plechtigen ernst dit gebruik en in stilte zal hij wel aan dien Alexander hebben gedacht, die zich tot Jupiter's zoon verklaarde.

De Apostolische Keizer is het meest op hem vertoornd vanwege den Paus. Hem had Napoleon steeds meer in zijn vrijheid beperkt, hem in een soort interneering in Savona gehouden, den in het kanoniek recht weinig onderlegden heer zijn raadsleden ontnomen, dan ook zijn papieren, om hem murw te maken. Het schisma dreigde. Dertien kardinalen waren bij het keizerlijk huwelijk niet

verschenen, omdat de door Fesch uitgesproken scheiding door den Paus niet erkend was. Nu laat hij groote kisten met Vaticaansche staatspapieren naar Parijs brengen, alsof hij die stad werkelijk tot hoofdstad der Christenheid bestemd heeft, belegt een Concilie, waarop de prelaten van zijn Europeesch Rijk verschijnen, dwingt een decreet af, waardoor aan den Paus de Investituur in geval van oneenigheid wordt ontnomen en dat deze tenslotte onderteekent, tenminste voor wat Frankrijk betreft.

Europa wordt door deze vragen in beroering gebracht en verdeeld: de Russen en Polen zijn in den grond blij als het den Romein slecht gaat, Pruisen en Engeland eerst recht, en slechts over één ding staat men reeds toen verbaasd: dat de burgers van den Kerkelijken Staat zelf zich vóór den Keizer verklaren. Dit kleine land, dat nu in dubbelen zin van zijn heer beroofd is, ontvangt dankbaar den Code Napoléon, modern onderwijs, verstandig beheer, krachtigen aanleg van wegen, het droogleggen der Pontijnsche moerassen, en terwijl de Zoon der Revolutie den ouden Romeinschen geest reeds lang naar Parijs heeft teruggebracht, plant hij thans de jonge revolutionnaire practijk van Parijs naar Rome over. Zoo slaat Napoleon bruggen.

Met groote sluwheid tracht de met den banvloek belaste Keizer dien vloek tegen den Paus te keeren. Als hij in het pas geannexeerde Holland de geestelijkheid ontvangt, valt hij in tegenwoordigheid der Protestanten tegen de bisschoppen uit: „Behoort gij tot den godsdienst van Gregorius VII? Ik niet. Ik houd mij aan den godsdienst van Jezus Christus, die gezegd heeft: Geef den Keizer, wat des Keizers is, en volgens hetzelfde Evangelie geef ik ook God, wat Godes is. Mijn scepter heb ik van God! Ik draag het wereldlijk zwaard en zal het weten te voeren! God richt de tronen op! Niet ik heb mij op mijn troon verheven: God heeft mij daarop gezet! En gij, arme

menschen, wilt U daartegen verzetten? Gij wilt niet bidden voor Uwen monarch, omdat de Roomsche Priester den banvloek over hem heeft uitgesproken? Denkt ge dan, dat ik geschapen ben om den Paus den voet te kussen?.. Bewijst mij, zwakhoofden, dat Jezus den Paus tot zijn plaatsvervanger heeft aangesteld en dat die een vorst in den ban mag doen!.. Weest goede burgers, onderteekent het Concordaat! En gij, mijnheer de Prefect, wilt wel Uw maatregelen nemen, opdat ik geen woord meer over deze zaak hoor!"

Tot zulk een groteske verdraaiing zijner diepste gedachten is Napoleon gekomen. Hoewel hij zelf geen woord gelooft van alles wat hij daar uitbuldert, en in vertrouwelijk gesprek nu, evenals vroeger, met deze officiëele opvatting den spot drijft: er blijft een rest der Gratie Gods, pijnlijk te dragen, aan dezen krans van gouden laurierbladen hangen, die hij voor de oogen van den Roomschen Priester zichzelf eens op het hoofd heeft gedrukt.

II

„Wil mij de oorzaak melden, waarom de prijs van het zout in de omgeving van Straatsburg een stuiver omhoog is gegaan."

Dicht bij dit verzoek om inlichtingen aan den Minister van Oorlog, bevindt zich een brief aan het Ministerie van Marine: in de volgende drie jaren moeten twee geweldige vloten gebouwd worden, één bestemd voor den Oceaan en één voor de Middellandsche Zee, deze tegen Sicilië en Egypte, de andere tegen Ierland. Zoodra het in Spanje beter gaat, zullen zij zich in 1812 voor een expeditie bij de Kaap vereenigen, 60—80.000 man naar Suriname en Martinique brengen en, de „vijandelijke kruisers vermijdend", over beide halfronden verdeelen.

Zoo dicht liggen nog heden, waar de fantasie tot een

avontuur dreigt uit te groeien, de exacte waarnemingen van den landsvader naast de rhapsodische plannen van den wereldveroveraar. Want dat wordt Napoleon nu: in deze jaren verheft voor de eerste en tevens voor de laatste maal tegelijk met den droom zich de energie van zijn geest.

„Men wil weten, welke plannen wij hebben? Wij zullen afrekenen met Europa, ons daarna als roovers werpen op roovers, minder vermetel dan wij, en Indië bemachtigen, waarover zij zichzelf tot heer en meester hebben gemaakt.. Sedert Akko heb ik tot mezelf gezegd, dat Alexander 't niet moeilijker had om de Ganges te bereiken. Nu moet ik Indië van achteren, van een uiteinde van Europa uit veroveren, om Engeland te treffen.. Stelt U voor: Moskou ingenomen, de Czaar verzoend of door zijn eigen volk doodgeslagen, misschien een nieuwe, afhankelijke troon, — en zegt mij dan, of een Fransch leger, versterkt door hulptroepen, uit Tiflis dan niet tot de Ganges zou kunnen oprukken, om daar, door enkele aanraking reeds, het geheele gebouw van Engeland's handel in puin te doen vallen! Voetstoots zou Frankrijk de onafhankelijkheid van het Westen hebben veroverd en de vrijheid der zeeën!" Daarbij, vertelt een ooggetuige, „fonkelden zijn oogen met een wonderbaren glans, en hij ging voort, een uiteenzetting te geven van motieven en moeilijkheden, hulpmiddelen en vooruitzichten."

De Czaar verzoend of doodgeslagen: dat is het thema het geheele jaar door, want berekeningen en voorgevoelens doen hem Alexander liever tot vriend dan tot tegenstander begeeren. Aan Rusland's nederlaag is Napoleon weinig gelegen, integendeel, eigenlijk vreest hij de noodzakelijkheid juist van dezen oorlog en tracht hem evenals den vorigen, te vermijden; doch slechts dan, wanneer de Czaar, zooals vroeger was besloten, met hem verbonden aan den grooten eindstrijd deelneemt. Terwijl hij hem

gadeslaat en hem steeds verder aan zijn invloed ziet ontsnappen, schrijft hij aan een van de Rijnbondvorsten deze merkwaardige woorden: „Deze oorlog zal uitbreken ondanks den Czaar, ondanks mijn eigen belang en dat van onze beide Rijken."

Nooit te voren heeft de Keizer of de Consul een oorlog met dergelijke woorden voor onvermijdelijk verklaard; juist omdat iedere redelijke noodzaak ontbreekt, kan hij zijn oorlog met den Czaar slechts als een noodlot aankondigen. In het oogenblik van hun eersten handdruk, toen, reeds in die drijvende vredestent op den Memel, werd de kiem van dezen oorlog gelegd, in den intiemen omgang, die tot vriendschap steeg, groeide zij onzichtbaar omhoog; later zorgde Talleyrand's staatmansverraad voor haar verderen wasdom, en toen de vorsten in Erfurt elkaar omarmden, voelden zij den slang tusschen zich in. Dat het daarna niet tot een verzwagering kwam, was noch toeval noch bewuste wil, het was een gevolg van het wantrouwen, dat, toen het in den Czaar was gewekt, hem niet meer verliet, en dat ook werkelijk gegrond is gebleken. Twee mannen, die Europa wilden verdeelen, gunden elkaar de helft niet, en even eerlijk als in den aanvang de bedoeling was, zoo zeker was zij onuitvoerbaar. Onafwendbaar naderde het oogenblik van het tweegevecht. „Hij is de eenige, die nog op den top van mijn gebouw drukt. Mijn mededinger is jong, zijn krachten nemen dagelijks toe, de mijne af." Door dit somber klinkende inzicht wordt hij onweerstaanbaar voortgedreven.

Zonder veel moeite kunnen zulke in het noodlot wortelende gronden door politieke oorzaken worden vervangen.

Reeds iets eerder had de Keizer den Czaar verzocht neutrale schepen in beslag te nemen, zooals hijzelf deed, en daardoor Engeland „den genadestoot toe te dienen". Dat verzoek kan de Czaar zonder schade voor zijn scheep-

vaart niet inwilligen; hij wil dus nu, evenals vóór dien tijd, slechts alle smokkelwaren in beslag nemen, maar heeft zelf van de neutralen koloniale waren noodig. Nu het gat in het Oosten dus niet te stoppen was, moest de Keizer de Duitsche kustlanden dubbel streng bewaken, hij neemt de Weser- en Elbemonden, de Hanzesteden, een stuk van Hannover weg: „Deze nieuwe waarborgen tegen Engeland zijn door de omstandigheden geboden," waarbij het den Czaar naverwante Oldenburg mee wordt opgeslokt.

Dit logische optreden van den Keizer moet noodzakelijk den Czaar krenken, die het een vuistslag in het aangezicht van Europa noemt en een verbreking van het verdrag van Tilsit, waarbij men hem Oldenburg had gewaarborgd. Wanneer hij dan nu in een rondschrijven aan de andere mogendheden protesteert tegen deze beleediging, zijn Huis aangedaan, dan is dat reeds bijna een oorlogsverklaring, en als hij daarin vraagt, welke waarde allianties nog hebben, zoo men zich niet aan de verdragen houdt, dan lachen de Europeesche kabinetten om het slot, waarin hij van het verbond met Frankrijk als voortdurend gewaagt. Dan laat hij door oekasen den invoer van koloniale waren in Rusland vrij, doch wijn en zijde dat wil zeggen Fransche producten, sluit hij door overmatige invoerrechten uit.

In Petersburg en in Parijs ligt de kaart opengeslagen, Waar kan men den ander hinderen? De Czaar wil vrede sluiten met de Turken, doch daartegenover schuift de Keizer Oostenrijk vooruit, het moet zich van Servië meester maken, oprukken naar Moldavië en Walachije, hij zal niet tusschenbeide komen: zoo houdt men den Czaar bezig. Metternich knikt, zonder zich te verroeren. Dan Polen! Heeft hij het hertogdom Warschau reeds niet met Galicië uitgebreid? Wie staat borg, dat de Keizer Polen niet toch weer herstelt? Caulaincourt, de keizerlijke gezant, die den Czaar vereert en den vrede wenscht,

staat daarvoor borg. Maar de Keizer wil slechts in 't geheim ratificeeren, hij heeft Polen immers noodig als operatiebasis tegen den Czaar, wanneer het er toch eenmaal op losgaat, hij moet dus bij de Polen steeds de hoop levendig houden. Juist daarom eischt de Czaar een openlijk verdrag, dat hun deze hoop zou benemen.

Als Masséna in Spanje verslagen wordt, rijst bij den Keizer nieuwe twijfel. Caulaincourt, teruggekeerd, tracht dien te voeden, schildert de vredelievendheid van den Czaar, durft ter zijner verdediging een heel eind te gaan. De Keizer snauwt hem eerst af, hoort hem daarna uit, vraagt honderd uit over den Czaar, het Hof, de vroomheid, den adel, de boeren, dan trekt hij hem aan zijn oor, ten teeken van vertrouwelijkheid: „U bent zeker op hem verliefd?"

— Ik ben op den vrede verliefd.

„Dat ben ik ook. Maar ik laat mij de wet niet stellen. Danzig ontruimen! In 't vervolg zal ik nog aan Alexander om toestemming moeten vragen om in Mainz parade te houden.. U bent een dwaas, maar ik ben een oude vos en ken mijn menschen.. Men moet aan den Russischen kolos en zijn horden de mogelijkheid ontnemen, het Zuiden nog eens te overstroomen.. Ik zal tot in het Noorden oprukken en daar de grenzen van het oude Europa weer herstellen."

Louter onzakelijke motieven, uitvluchten, voorwendsels. Waarschuwend herhaalt de gezant de eigen woorden van den Czaar: „Ik zal mij zijn lessen ten nutte maken, zij zijn die van een meester. Wij zullen het aan ons klimaat overlaten oorlog te voeren, de Franschen zijn minder gehard, en wonderen gebeuren alleen daar, waar de Keizer zelf is, maar hij kan niet overal zijn." Bij deze woorden loopt de Keizer opgewonden heen en weer, en urenlang duurt het gesprek. Daar hij niets hiertegen inbrengen kan, geeft hij vage antwoorden, waarachter gigantische verlangens als schimmen zweven:

„Eén flinke veldslag zal aan de mooie plannen van Uw vriend Alexander een eind maken.. Hij is valsch, eerzuchtig en zwak, hij heeft het karakter van een Griek. Hij koestert met dezen oorlog een verborgen bedoeling, geloof me, hij is het, die den oorlog wil.. Alleen het Oostenrijksche huwelijk heeft scheiding tusschen ons gebracht, hij is boos, omdat ik zijn zuster niet genomen heb." En als de ander hem van het tegendeel overtuigt: „Ik ben deze bijzonderheden vergeten." — Vergeten? Een nieuw woord. Hij voelt zich zwak en vaagt de feiten weg, waarin hij anders leefde.

Daarna zendt hij een vinniger gezant naar den Czaar en als men in Petersburg voorstelt, Warschau tegen Oldenburg te ruilen, zegt de Keizer dreigend tegen den Russischen gezant, opdat de geheele zaal het zal hooren: „Niet één enkel Poolsch dorp!"

Doch al deze politica zijn slechts vormen, waarin het noodlot werkt. Hoe dit brein thans van plannen doorflitst, hoe deze ziel van verlangens verteerd wordt, dat onthult hij liever aan een gevaarlijk vijand als Fouché dan aan een verstandig dienaar als Caulaincourt. Hij raakt den Jacobijnschen priester niet kwijt. Toen hij hem verleden jaar als Minister van Politie ontsloeg, omdat hij zich klaarblijkelijk met Engeland had ingelaten, heeft hij hem evenmin, als toen bij de samenzwering, laten grijpen en verbannen, hem liever met eere tot Senator benoemd en aan zijn brief alleen den capricieusen zin toegevoegd, die een licht werpt in heel de hel van dezen strijd tusschen vorst en spionnen: „Hoewel ik niet twijfel aan Uwe aanhankelijkheid en trouw, zie ik mij toch gedwongen U voortdurend in 't oog te laten houden, wat mij zeer vermoeit en waartoe ik ook geenszins verplicht ben."

Doch hij mag hem dan al afzetten en den speurder laten naspeuren, ontberen kan hij hem niet, ja, hij vertelt hem de intiemste dingen:

„Sinds mijn huwelijk gelooft men dat de leeuw slaapt. Men zal 't eens zien of hij slaapt! Ik heb 800.000 man noodig en ik heb ze. Geheel Europa zal ik achter mij aan slepen. Europa is niets dan een oud wijf, met wie ik met mijn 800.000 man doen kan wat ik wil.. Hebt U mij zelf niet gezegd, dat U het genie gelden laat, omdat het geen onmogelijkheden kent? Wat kan ik er aan doen, wanneer een te groote macht mij drijft tot de dictatuur over de wereld? Hebt U en de anderen, die mij heden laken, en tot een goedmoedig vorst zouden willen maken, niet mede daartoe bijgedragen? Ik heb mijn bestemming nog niet vervuld: ik wil voltooien, wat nauwelijks is begonnen. Wij hebben een Europeesche wetgeving noodig, een Europeesch Hof van Cassatie, één enkel muntstelsel, dezelfde maten en gewichten, wij hebben dezelfde wetten noodig voor geheel Europa. Alle volkeren wil ik tot één volk maken.. Dit, mijnheer de Hertog, is de eenige oplossing, die mij bevalt." Daarop beveelt hij hem plotseling zijn kamer te verlaten.

Hier is het duidelijk, Napoleon's visioen van de Vereenigde Staten van Europa. Hier wordt zijn plan oververteld door iemand, die hem in zijn mémoires liever nadeel zou willen berokkenen, het plan met zijn buitengewoon verstandige uitwerking en zijn zuiver demonischen oorsprong. Europa is niet langer een molshoop als anno Milaan en Rivoli, toen hij nog generaal was en iedere tegenstander dit jong genie te klein scheen. Thans, vijftien jaar later, is Europa een stof, waarin een keizer en wetgever, de groote ordenaar en vijand der anarchie, waaruit hij voortkwam, den beeldhouwersduim wil zetten, opdat een edel geheel ontsta. De weg, dien zijn geest in deze vijftien jaren heeft afgelegd, was noodzakelijk: hier vertoont hij in het nog onverwerkelijkt doel de vruchtbare gevolgen

eener gedurfde loopbaan, die steeds nieuwe hecatomben kostte. Achter hem liggen Karel de Groote's visioenen van een Vereenigd Europa, vóór hem doemen nieuwe vormen op, en Caesar, tusschenbeiden in, weet zeer goed, dat tenslotte de geest het zwaard overwint, hij heeft het zelf gezegd, en dat wat hij hier met 800.000 man wil afdwingen, eenmaal uit redelijkheid en noodzaak zich vrijwillig aaneen zal sluiten: alle volkeren tot één volk te maken.

Dit, mijnheer de Hertog, is de eenige oplossing, die mij bevalt.

III

Terwijl Napoleon's ideeën voor de ooren van Fouché worden ontrold, rolt Alexander's goud in Talleyrand's zak en die zal wel met Fouché deelen. De Bank, waarop graaf Nesselrode, de nieuwe Secretaris bij het Russische gezantschap, de gelden deponeert, zou inlichtingen kunnen geven, daarmee betaalt de Czaar Talleyrand's informaties. Van maand tot maand hoort men langs dezen gemakkelijken weg, hoe het met Frankrijk's voorbereidingen staat, wanneer men zich gereed moet houden, en wie zou niet gaarne den manken Mephisto zien glimlachen, wanneer hij zich soms door Rusland betaald ziet met handelsvergunningen, waarmee men Engelsche waren in Russische havens kan invoeren, en die hij tegen goed goud in Parijs zelf weer verkoopen kan?

Is de Czaar rijker dan de Keizer! Om te beginnen heeft hij voor hem, die nog zijn bondgenoot is, de markt gesloten, en de beroemde wijn van 't jaar elf heeft een kooper minder. Daar Engeland en Spanje reeds lang als afnemers zijn afgevallen, is Frankrijk's industrie achteruitgegaan, maar wanneer de Minister van Financiën aanraadt vrede te sluiten, omdat de ontredderde financiëele

toestand rust noodig heeft, valt de Keizer hem in de rede: „Integendeel! Hij raakt in de war, en daarom hebben wij oorlog noodig!"

Dit argument was alleen vroeger juist: zooals eenmaal de generaal uit Italië aan het onder schulden gebukte Directoire geld zond, zoo hebben den Consul en ook den Keizer zijn oorlogen steeds geld opgebracht. Nu echter heeft de Staat, die onder zijn eigen handelsverbod het meest te lijden heeft, voor 't eerst een tekort, zij 't ook nauwelijks 50 millioen. Maar ook thans weigert de Keizer elke staatsleening, „die is immoreel, want zij belast latere geslachten", maar hij laat indirecte belastingen en monopolies toe en heeft geen ongelijk, wanneer hij van den Russischen oorlog nieuwe markten en daardoor verbetering der financiën verwacht. Alleen, men moet overwinnen.

Vol vuur ontwikkelt hij voor de Kamers van Koophandel zijn plannen: „Engeland heeft zichzelf door zijn blokkade het grootste nadeel berokkend, het leert ons, hoe wij buiten zijn producten kunnen. Binnen een paar jaar is Europa gewend aan de nieuwe voedingswijze. Ik zal binnenkort genoeg beetwortelsuiker hebben om rietsuiker te kunnen ontberen.. De jaarlijksche opbrengst alleen uit mijn eigen land bedraagt 900 millioen, en 300 heb ik in de kelders der Tuilerieën liggen. De Bank van Frankrijk is vol zilver, die van Engeland bezit niets. Sinds Tilsit heb ik meer dan een milliard aan schattingen thuisgebracht. Oostenrijk is reeds failliet gegaan. Engeland en Rusland zullen spoedig volgen. Ik alleen heb geld."

Maar desondanks heeft niemand meer vertrouwen. Hoe krachtiger de wereldplannen van den Keizer de lichtingen forceeren, des te scherper waakt zijn oog over de binnenlandsche rust en de daardoor toenemende dictatuur verbittert de stemming der burgers slechts des te meer. Tot in de verste uithoeken der provincie wordt ieder

teeken van kritiek vervolgd; meer dan 3000 politieke misdadigers zitten zonder vorm van proces in voorloopige hechtenis, „omdat hij den Keizer haat", of „wegens zijn godsdienstige overtuiging", of „wegens uitingen in particuliere brieven, die van vijandige houding tegenover de Regeering getuigden". Een nieuw persbureau met den grotesken naam van „Bureau der Publieke Opinie", vervaardigt alle politieke berichten, en wanneer in een Hollandsche krant staat, dat de Paus de koningen in den ban mag doen, dan wordt dat blad niet alleen verboden, maar de schrijver gevangen genomen. In een boek moet een waardeering der Engelsche staatsregeling worden geschrapt, een ander, „De geschiedenis van Bonaparte", moet worden herdoopt in „De veldtochten van Napoleon den Groote".

Bij een dergelijke onderdrukking van den geest, doet het volstrekt imperialistisch aan, wanneer Monge en Laplace, ook Guérin, Gerard en andere kunstenaars van het Empire aan hun grooten naam den baronnentitel moeten toevoegen, en, wanneer die „Räuber" verboden wordt in 't verfranschte Hamburg, denken de laatste Republikeinen met ironische bitterheid aan het burgerrecht, dat de Revolutie twintig jaar geleden aan den schrijver verleende voor ditzelfde drama.

Maar wat bekommert de Keizer zich om de stemmingen dezer ideologen! Geboeid door zijn eigen krachtsontplooiing, den blik gericht op zijn levensdoel, heeft hij nu hier, evenals in den strijd met den Paus, slechts geringschatting voor den moreelen indruk, waarnaar hij vroeger altijd heeft geluisterd, en terwijl hij anders bij iederen stap, dien hij deed, de publieke opinie raadpleegde, laat hij het nu over aan het Bureau van dien naam. „Wat geef ik om de opinie der salons en praatjesmakers. Ik ken er maar één, die van de boeren!" Die waren ongetwijfeld zijn trouwste aanhangers, omdat hij de eerste

was geweest, die hun eigendom aan de gevaren der Omwenteling had onttrokken. Maar nu, waar de Spaansche oorlog steeds nieuwe legers verslindt, moeten zij tot 8000 francs voor een plaatsvervanger betalen, enkel om de laatste zonen te behouden voor den grond hunner vaderen. Reeds zijn duizenden van die arme jongens gevlucht, en wat vroeger zich vol geestdrift onder het vaandel schaarde, moet thans door vliegende kolonnes, door bedreigingen tegen familie en gemeente er bij worden gesleurd.

Kon den Keizer zulk een verandering verbazen? Was generaal Bonaparte niet uitgetrokken om de ideeën der Revolutie te brengen naar de volkeren, door keizers en koningen onderdrukt? Moest niet de Eerste Consul in zijn eenigen veldtocht, de Keizer in drie oorlogen de telkens herhaalde aanvallen der verbonden vorsten afslaan? Dat hij in dergelijke opgedrongen oorlogen meer bevocht dan de vrijheid van het vaderland, dat hij bij Austerlitz, Jena en Wagram nieuwe provincies op den vijand veroverde, dat was juist het werk van zijn genie en vuurde het volksleger aan tot steeds nieuwen roem. Zelfs den wedstrijd met Engeland konden de Franschen begrijpen, door wat vaders en grootvaders daarvan hadden verteld, sedert eeuwen bestond die strijd, maar wat moet de boer uit de Provence denken van deze uit politieke berekeningen ondernomen veldtochten tegen Spanje en Rusland? Zijn Keizer kon tegen hem niet spreken over de Vereenigde Staten van Europa. De boer zag zijn zoons, wier armen de hoop van zijn ouderdom waren, verdwijnen in de stroomen van Andalusië, over wier namen hij struikelde: dus kocht hij zijn jongste zonen mokkend van den Keizer vrij.

Wat moesten vooral de Duitsche boeren zeggen, wanneer zij, aangesproken als „contingenten", de roepstem hunner koningen volgden om den vreemden keizer naar verre landen te vergezellen! Duizenden boeren van den

Main moesten naar Spanje trekken, 30.000 Westfalen zendt Jérôme naar den Oder, Saksers dekken den Weichsel, mannen uit Wurtemberg en Beieren stroomen nu ook naar het Oosten, want „wanneer de vorsten van den Rijnbond", schrijft de Keizer aan één van hen, „ook maar den geringsten twijfel in mij laten opkomen aangaande hun neiging tot gemeenschappelijk verweer, dan zijn zij, ik beken het openhartig, verloren. Ik geef aan vijanden de voorkeur boven onzekere vrienden." Zoo davert het machtwoord van den meester. Habsburg wordt iets beleefder aangepakt, het zal zelfs, als alles goed is afgeloopen, Silezië tot belooning krijgen.

In 't algemeen vindt Napoleon dit Duitschland met zijn vele kleine stukjes het best geschikt voor het ruil- en dobbelspel met de volkeren, die hij al naar de behoefte van het oogenblik moet verschuiven. De drie Zuidelijke Staten hebben stukken land en burgers met elkaar moeten ruilen, en daar Eugène zijn koninkrijk aan den zoon van den Keizer, als „Koning van Rome" gedoopt, heeft moeten afstaan, moet hij in het haastig in elkaar geflanste „Groothertogdom Frankfort" vergoeding vinden.

Maar wat wordt er van Pruisen? Heeft Pruisen eigenlijk wel reden van bestaan? Heeft hij het in Tilsit niet alleen in stand gehouden ter wille van den Czaar, dien hij nu verpletteren wil? Aanteekeningen en rapporten wijzen uit, dat het ook nu, vlak vóór den Russischen oorlog moest worden verbrokkeld. Weet hij, dat dit Pruisen reeds sinds een jaar door een geheim verdrag met den Czaar verbonden is, die het zijn hulp beloofde? In ieder geval heeft de Keizer nu genoeg gehoord van den „Tugendbund", de stille woede der universiteiten, van vrijkorpsen en weerbarstige liederen. Voorzichtig zijn! Denk aan Spanje, ondanks de „verdraagzaamheid en de koelheid dezer Noordduitschers!" Het is verstandiger het Pruisisch leger eerst te gebruiken, voor het te vernietigen.

Geestdriftig spoort de edele Scharnhorst zijn zwakken Koning aan: dit is het oogenblik! Maar in Weenen bedriegt Metternich den Pruisischen generaal, als hij hem een verbond voorstelt, en raadt hem onomwonden, zich voor ditmaal liever met Rusland dan met Habsburg te verbinden. Want alleen wanneer de man, met wien hij deze valsch-vriendschappelijke gesprekken voert, zijn tegenstander wordt: alleen tegen Pruisen kan men tenslotte Silezië hernemen. Terzelfdertijd wordt Hardenberg, nu gelijk steeds, door den wind uit Weenen heen en weer bewogen, en de Koning, die niets waagt en Napoleon voor onoverwinlijk houdt, sluit een nieuw verbond met hem, te laat, om goede voorwaarden te kunnen bedingen. Reeds wemelt het in Silezië en Polen van troepen, en Pruisen is ingesloten: dan wordt men natuurlijk als vazal behandeld, men moet doormarsch en requireering dulden, de eigen Oostelijke vestingen en het hulpkorps onder bevel van vreemde maarschalken stellen, en Metternich kan aan zijn heer de triomfantelijke woorden schrijven: „Pruisen behoort niet meer onder de Mogendheden."

En toch! Hoewel nu Europa van Capua tot Tilsit, in den aanvang van het jaar 12, Napoleon contingenten levert, hoewel zijn arm van Finistère tot in de Boekowina reikt, voelt hij de groote onzekerheid van zijn veldtocht en ten aanschouwen van graaf Ségur, schrikt hij op uit de bestudeering van zijn eindelooze lijsten en optellingen met den uitroep: „Voor een oorlog zoover weg ben ik nog niet gereed! Ik heb nog drie jaar noodig!"

Maar de machine draait, geen meester vermag haar meer tegen te houden. Nu drijft hem de innerlijke drang, geheel de voorgeschiedenis van zijn opgang, nu drijven alle schaduwen van het verleden hem vooruit en hij, die zoovele havens heeft aangelegd, om zich voor elken gril van het weer te kunnen bergen, wordt tenslotte de wijde zee in gedreven met meer kracht en sneller dan hij

zelf had gewild, en nu grijpt hij met de wilde vastberadenheid van den grooten avonturier het stuur, dat hij zoolang met het beleid van den staatsman hanteerde. „Ziet ge dan niet," roept hij zijn broeder toe, „dat ik mij op dezen troon slechts door den roem kan handhaven, waardoor ik hem veroverd heb? Dat een particulier, tot heerscher opgeklommen als ik, niet halt houden mag? Dat hij onafgebroken verder moet stijgen en, als hij blijft staan, moet ondergaan!"

In het flikkervuur zijner bewogen ziel wil hij den eindstrijd en wil hij hem toch ook weer niet. De brief aan den Czaar, waarmede hij nu als altijd den oorlog inleidt, klinkt nog hartelijk. Tegelijkertijd zegt hij tegen een Russisch kolonel, die in Parijs loopt te spionneeren, de flonkerende woorden: „Daar de Czaar jong is en ik nog lang moet leven, meende ik, dat de rust van Europa door onze gevoelens was gewaarborgd. De mijne zijn steeds dezelfde gebleven. Wil hem dat zeggen en erbij voegen dat, zoo door den wil van het Noodlot de twee grootste machten der aarde met elkaar slaags mochten raken terwille van een kleine meisjesruzie, ik dit toch als een galant ridder zou doen, zonder haat noch vijandschap; als 't mogelijk was, zou ik hem een gemeenschappelijk ontbijt bij de voorposten voorstellen. Nog steeds hoop ik, dat wij niet het bloed van honderdduizend dapperen zullen behoeven te vergieten, enkel omdat wij het over de kleur van een lint niet eens kunnen worden!"

Hoe trilt zijn eigen onrust in deze glinsterende zinswendingen, voor Alexander's vrouwelijke instincten bestemd! Wie zou deze glimlachende uitdaging met den degen der galanterie toeschrijven aan den overwinnaar van het Rococo! Hier vloog een grauwe ijzeren handschoen van het eene wereldrijk naar het andere, de groote strijd tusschen geboorte en genie zal nu aan het machtigste voorbeeld worden gedemonstreerd, — en hij, die nu eindelijk zijn

droom, twintig jaar gekoesterd, uit de wolken ziet neerdalen, spreekt als ging 't over een meisjestwist en speelt de kleur van een lint uit, terwijl het gaat om de wereld.

IV

Wat gaat er in Alexander om?

In onmin met zijn Adel, door zijn moeder bestormd, bedrogen in de hoop op de Aya Sophia, maar in voortdurenden angst om Polen, dat zijn tegenstander dreigt te bevrijden, kan hij uit de sfeer der politiek en van het Hof genoeg argumenten putten, om zijn verkoelde vriendschap voor zichzelf te rechtvaardigen. De vijfjarige periode, waarbinnen volgens Metternich de innerlijke veranderingen bij den Czaar plaats vonden, is, van Tilsit af gerekend, juist nu geëindigd, en hoewel bij dezen nerveusen mensch stemmingen den doorslag geven, zou de strijd ook van zijn kant zich tot de hoogte eener gelijkenis hebben kunnen verheffen. Maar hem ontbreekt een groot doel zoowel als een groote gedachte. Hij strijdt niet voor de vrijheid, daarvoor is hij te veel Czaar, noch om de wereldheerschappij, daarvoor is hij te zeer ideoloog, zelfs niet om den krijgsroem, in den kamp tegen den meester behaald; hij strijdt slechts onder den ban eener vage mystiek, waarin hij de voorbije neiging voor den toovenaar van Tilsit verdrinkt.

In het politieke schaakspel gelukken hem twee zetten, waarvan de een in de diepte der karakters zijn grond vindt en juist daardoor groote gevolgen na zich sleept. Om zijn troepen te kunnen samentrekken, heeft hij in het Zuiden en Noorden rust noodig; den Sultan weet hij neutraal te doen blijven, met Zweden echter gelukt het hem een verbond te sluiten. Op de grenzen hunner beide Rijken ontmoeten hij en Bernadotte elkaar, en hier komt de Czaar aller Russen voor de tweede maal onder de betoovering van een Fransch revolutionnair. Ongetwij-

feld ligt Zweden open voor Engelsche wraak, en als Rusland hem nu, in ruil voor hulp in den oorlog, Noorwegen waarborgt, dat aan de Franschgezinde Denen behoort, dan is de verwantschap der belangen duidelijk.

Maar dat is het niet, wat Bernadotte bezielt: hij, koning tegen Napoleon's wil, geeft niet meer om zijn volk dan de koningen bij Napoleon's genade om de hunne geven. Maar ook de Czaar is niet van fantasie ontbloot; thans voorziet hij, wanneer hij de partij mocht winnen, in groote trekken niet alleen de nederlaag van den Keizer, maar ook zijn ondergang, en terwijl Napoleon met het grootste leger, dat de geschiedenis gekend heeft, langzaam nader rukt om den Czaar te verpletteren, belooft deze aan Bonaparte's ouden jeugdvijand niets minder dan den troon van Frankrijk.

In zoo hoogen vlucht cirkelen dezen zomer de adelaars tegen elkander.

De Keizer heeft in Dresden voor alle vorsten revue gehouden, evenals vier jaar geleden in Erfurt; de eene, die vandaag ontbreekt, is degene, dien hij juist bestrijden wil. Daarentegen is nu wel de Habsburger tegenwoordig, met wien hij tot dusverre slechts een enkele maal heeft gesproken: den dag na Austerlitz. Sindsdien was hij tweemaal zegevierend zijn verlaten hoofdstad binnengetrokken, daarna heeft hij zich vanuit de verte zijn dochter naar Parijs laten brengen.

Nu zit aan den schitterenden disch Marie Louise tusschen echtgenoot en vader, uiterlijk schijnt alles in orde: hij heeft den schoonvader als bondgenoot aan zich verplicht, zijn vrouw heeft de Keizer tot Regentes benoemd. Doch tevergeefs heeft hij haar de dwaasheid verboden, door haar juweelen de stiefmoeder bij de feestelijkheden de loef af te steken; de Keizerin uit Parijs weent om het verbod, de Keizerin uit Weenen om haar kleinere parelen, de oude ijverzucht van machten en beginselen

wordt heden in familiescènes opgelost, die de hovelingen bespottelijk maken, en wanneer nu op de gezondheid van den jongen wordt gedronken, dan versmoren de beide mannen en de beide vrouwen hun gedachten in de champagne, maar ieder weet, wat de ander versmoort.

Na dien Decemberdag in den molen bij Austerlitz, na dien Meidag in het slot van den Saksischen koning zullen zij elkaar niet weerzien.

Intusschen heeft zich een half millioen menschen opgesteld van Königsberg tot Lemberg, hun heer en meester reist naar Posen, hij kondigt den „Tweeden Poolschen oorlog" af, want hij wil den Czaar alleen maar Polen ontnemen, weliswaar in zijn grootste uitgestrektheid, tot Smolensk toe. „Daar of in Minsk", zegt hij in vertrouwen, „zal de veldtocht ten einde zijn, ik zal in Wilna overwinteren, Litauen organiseeren en mij op Rusland's kosten voeden. Is er dan nog geen vrede te krijgen, dan zal ik het volgend jaar tot in 't centrum oprukken en daar blijven, tot de Czaar murw wordt." Op dit plan is de geheele etappendienst gebaseerd. Op Rusland's kosten? Maar wat levert Rusland op? Kent hij nauwkeurig de hulpmiddelen van het vreemde land?

In Gumbinnen hoort hij een Pruisisch president uit, en als hij van zijn meelvoorraden spreekt, die hij in Duitsche havens heeft opgestapeld en naar Kowno wil laten brengen, zegt hij:

„Er zijn toch genoeg molens in Kowno?"

— Neen Sire. Er zijn daar zeer weinig molens.

Daarop kijkt de Keizer Berthier „bedenkelijk aan".

In dezen blik van den Opperbevelhebber naar den chef van zijn Generalen Staf, ligt de eerste ontgoocheling, die het land aan de overzijde van den Memel voor den vreemdeling bereid houdt; hij was minder geschrokken vanwege de molens, dan vanwege het onverwachte bericht. Een vol jaar lang had de Keizer den grooten veldtocht voor-

bereid: uit zeven Rijken, waarbij de Rijnbond voor één enkel telt, had hij troepen, munitieparken, reservekorpsen, 1400 stuks geschut, nieuwe belegeringsparken, bruggentreinen en pontons bijeengebracht: acht Oostzeevestingen dienden voor reserve-magazijnen, honderden schepen, duizenden wagens voerden meel en rijst aan; een gedeelte der wagens was met ossen bespannen, die daarna geslacht zouden worden: symbool van den gedwongen krijgsdienst, eerst dienen, dan sterven. En nu waren er in dit land geen molens? Men kan er natuurlijk enkele bouwen, maar hoeveel tijd en menschen kost dat niet — en welke verrassingen wachten ons nog! Het was onmogelijk voer voor 150.000 paarden mee te slepen, daarom had hij immers tot Juni gewacht om groenvoer te kunnen vinden. Wat nu, wanneer ook in dit opzicht de steppe teleurstelt?

En wat, wanneer de stemming eens teleurstelde? Hier bij de grens worden waarschuwende stemmen vernomen: de jonge manschappen zouden ternauwernood de lange marschen en de hitte, die hen wacht, kunnen verdragen. Reeds had Murat in Dresden tevergeefs verlof gevraagd en als hij in Danzig samen met Berthier en Rapp bij den Keizer dineert en zij gepikeerd zwijgen, en de Keizer verdiept in zijn wereldomspannende gedachten, plotseling aan Rapp vraagt: „Hoe ver is het van Danzig naar Cadix?" en Rapp waagt te antwoorden: „Te ver, Sire," dan zegt de meester:

„Ik zie het al, mijne heeren, gij voelt niet meer voor den oorlog. De Koning van Napels wil liever naar zijn mooie koninkrijk, Berthier zou liever in Gros-Blois jagen en Rapp in zijn paleis genieten van de vreugden van Parijs!"

Daar zitten zij en zwijgen, want het is zoo. Doch dat het zoo is, dat heeft Keizer Napoleon nog nooit beleefd.

Bij den Memel gekomen ontroert het symbool van de

Russische grens hem zoo diep, dat hij de eerste is, die den stroom overtrekt, geheel alleen een mijl het land inrijdt, dan keert hij langzaam naar de pontonbrug terug. Maar nu is hij aan den overkant en ditmaal is het werkelijk de Rubico. Langzaam trekken op zijn teeken drie legers het binnenland van Polen binnen: het hoofdleger onder zijn bevel, het tweede onder Eugène, het derde onder Jérôme. Waarom vertrouwt hij dezen opgeblazen dilettant, die zich in den laatsten oorlog belachelijk heeft gemaakt, een heel leger toe, al is het dan ook onder toezicht van ervaren generaals? Ditmaal kunnen wij het wagen. De vijand heeft hoogstens 300.000 man.

Waar is de vijand? In twee legers, aangevoerd door Barclay de Tolly en Bagration, staat hij ergens diep in Litauen, maar hij is maar 170.000 man sterk. In Napoleon's overschatting der vijandelijke getallen ligt een verderfelijke fout, want zoo hij zelf minder menschen had meegenomen, had hij hen eerder kunnen voeden. Waarom wordt in 't algemeen zooveel gewicht aan de overmacht gehecht? Generaal Bonaparte had met 40.000 man den meermalen sterkeren vijand verslagen, omdat hij den eenen vleugel na den anderen sloeg. Deze moeilijk in beweging te brengen massa is een zinnebeeld van de vermeerdering der jaren en de volstrektheid der macht, die het gewicht vergrooten, in plaats van den geest te bevleugelen. Is hij niet langer de veldheer van Rivoli?

Hij is het nog, want ook met dit reusachtig leger wil hij overwinnen door verbreking der vijandelijke slagorde, zijn eerste leger moet van Tilsit naar Wina marcheeren om tusschen de beide Russen door te breken, zoodat dan de beide andere legers de Russische gescheiden kunnen verslaan. Maar de afstanden in Rusland verzwakken zijn invloed, niet overal op zoo'n reusachtig front kan hij zelf tegenwoordig zijn, zijn onderbevelhebbers zijn al te onafhankelijk van elkaar — Davoust en Murat zijn er

dicht aan toe met elkaar te duelleeren — doch al te afhankelijk van hem. Nooit meer dan op dezen veldtocht heeft hij de mogelijkheid ontbeerd om in de verte snel overleg te plegen, een telegraaf zou dit centrale brein al zijner ondernemingen van veel meer nut geweest zijn dan zijn tegenstanders.

Die voelen zich zwak, geen der beide Russische veldheeren waagt het slag te leveren, beiden trekken zich aanvankelijk zonder afspraak terug, om dieper het land in elkaar te ontmoeten. Geen geniale taktiek, slechts vrees voor de overmacht en respect voor den naam van den tegenstander laten de Russen het eenige juiste doen; men ziet 't, zij bereiden een noodlot, dat verder reikt, dan hun blik.

De Keizer denkt, dat het een valstrik is: „Wanneer mijnheer Barclay gelooft," zegt hij in Wilna, „dat ik hem tot de Wolga zal naloopen, vergist hij zich zeer. Wij zullen hem tot Smolensk en de Duna volgen, waar een flinke slag ons kwartieren zal verschaffen.. Dit jaar nog over de Duna te trekken, zou een onvermijdelijke ondergang beteekenen! Ik zal naar Wilna terugkeeren, daar den winter doorbrengen, een troep van het Théâtre Français en de opera laten komen. Het volgend jaar Mei komt dan de zaak tot een einde, zoo niet reeds de winter den vrede brengt".

De wereld zendt hem goede tijding na: Amerika heeft eindelijk aan Engeland den oorlog verklaard, reeds zijn er voordeelen op zee behaald, de Oppositie, die voor den vrede is, wordt in Londen sterker. Ook in Spanje staat het er niet slecht voor. Voorwaarts! Eén flinke slag!

Maar waar is de vijand? In Kowno, waar de Keizer, slechts door één officier begeleid, zelf het beste punt zoekt om over te steken, — geen spoor aan den overkant! De onrust groeit en daar alles leeg is en men daardoor te vlug loopt, raakt een gedeelte van het leger op de slechte

wegen in regen en hitte van den trein gescheiden, waarvan toch alles afhangt. In Wilna is de Czaar, dien men even te voren daar nog gezien had, verdwenen. Tegelijkertijd komt bericht, dat de verplegingsvoorraden per wagen in het moeras zijn blijven steken, die per schip op den ondiepen bodem der rivier zijn vastgeloopen, 10.000 paarden zijn gestorven door het natte groenvoer. Dat is voor de korpsen niet langer geheim te houden. Zij werpen zich op de stad en plunderen die zoo grondig, dat de laterkomenden niets meer zullen vinden.

Tevergeefs dreigt en lokt de Keizer de burgers van dit land, hij haat het plunderen, omdat het den chaos voorbereidt. De Litauers hebben gezien, dat hij ook ditmaal aan de Polen het hun beloofde rijk niet heeft gegeven, zij gelooven niet aan hun bevrijding, zooals eens de volken van Lombardije, helpen noch geven iets, zij nemen ternauwernood de valsche roebelbilletten aan, waarvan de Keizer er een paar millioen in Parijs heeft laten drukken. Maar zij bidden.

Wat te doen? Dit is het oogenblik om den Czaar te winnen. Dit alles wat tot nu toe gebeurd is, schrijft hij hem, „laat zich moeilijk vereenigen met het karakter van Uwe Majesteit en met de persoonlijke achting, die gij mij nu en dan bewezen hebt.. Zelfs nog toen ik den Memel overtrok, had ik U een adjudant willen zenden, zooals ik dat op mijn veldtochten steeds heb gedaan." Maar toen de Czaar zijn laatsten afgezant niet meer ontvangen had, „zag ik in, dat die onzichtbare Voorzienigheid, wier macht en heerschappij ik erken, over deze zaak evenals over vele andere, zal beslissen.. Zoo blijft mij niets anders over dan te besluiten met de bede, dat gij bij voortduring overtuigd moogt blijven van de gevoelens, die ik U steeds onveranderd toedraag."

Aan dezen langen, mooien brief, waarin niets echt is dan de verlegenheid, waarin hij zich bevindt, en het geloof

aan het noodlot, gaat een gesprek vooraf met een gevangen generaal, die den brief moet overbrengen; toorn veinzend vaart de Keizer tegen den Rus uit:

„Wat verwacht de Czaar toch van dezen oorlog? Ik ben meester van een zijner mooiste provincies, zonder een schot te hebben gelost, en wij weten geen van beiden, waarom wij eigenlijk tegen elkander strijden!" Daarna overstelpt hij, volgens zijn manier van doen, een uur en nog langer den officier met verwijten: welke fouten zij maakten, waarom zij Wilna niet hadden verdedigd, precies alsof hij sprak tot zijn generaals in Spanje: „Schaamt gij U dan niet?" is het refrein. Daarop spreekt hij op dwependen toon over de doodsverachting der Polen, die hij anders altijd beschimpt, zweert dat hij driemaal zooveel troepen heeft als de Czaar en veel meer geld, hij zou drie jaar lang oorlog kunnen voeren: dat alles liegt hij, steeds op en neer wandelend in geveinsden toorn. Dan speelt de Rus maar mee en liegt terug, dat zij op vijf jaren waren voorbereid. Plotseling openbaart zich de openhartigheid van den Keizer, steeds ten aanhooren van dezen officier, toevallig hier naar toe gewaaid, maar tegelijk bestemd voor den Czaar, aan wien hij het moet meedeelen:

„Ik ben de man der berekening. Toentertijd in Erfurt heb ik berekend, dat het voor mij voordeeliger was met Rusland samen te gaan, dan ermee te breken. Datzelfde had nu ook kunnen gebeuren.. De Czaar heeft vrede met mij gesloten, toen zijn volk het niet wilde, en nu beoorlogt hij mij, hoewel zijn volk den vrede wil. Hoe kan een dergelijke voorname geest zich met zulke lieden omringen.. Hoe kan men een oorlog door een krijgsraad laten voeren! Wanneer ik 's nachts om twee uur een goeden inval krijg, heb ik een kwartier later het bevel gegeven en een half uur daarna hebben mijn voorposten het uitgevoerd. Maar bij U?" Hij toont hem een onderschepten brief van den Russischen staf: „Neemt U hem

mee, om U op reis niet te vervelen.. Wil aan den Czaar zeggen, dat ik op mijn eerewoord verklaar, dat aan dezen kant van den Weichsel 550.000 man staan. Maar ik ben een man van berekening en niet van hartstocht. Zelfs nu ben ik nog niet tegen onderhandelingen. Welk een prachtige regeering zou hij kunnen hebben, indien hij niet met mij gebroken had."

De generaal krijgt het benauwd bij dezen stroom van bekentenissen. 's Avonds, met drie maarschalken aan het diner bij den Keizer genoodigd, ziet hij zich plotseling uit de hoogte behandeld en uitgehoord als door een ontdekkingsreiziger: „Hebt gij Kirgiezen-regimenten?"

— Neen, maar wij hebben een proef genomen met Baschkiren en Tartaren, die veel op de Kirgiezen gelijken.

„Is het waar, dat de Czaar in Wilna elken dag bij een bekoorlijke vrouw thee ging drinken? Hoe heet zij ook weer?"

— De Czaar is tegen alle dames beleefd.

„Is het waar, dat Freiherr von Stein bij den Czaar dineert?"

— Alle hooggeplaatste personen worden aan tafel genood.

„Hoe kan men een Stein dulden aan de tafel van den Czaar? Meent hij, dat deze man van hem zou kunnen houden? Engelen en duivelen behooren niet bij elkaar.. Hoeveel inwoners heeft Moskou? Hoeveel huizen? Hoeveel kerken?.. En waarom zooveel?"

— Omdat ons volk zeer vroom is.

„In onze dagen is men niet meer vroom. Wat is de kortste weg naar Moskou?"

— Sire, alle wegen voeren naar Rome, men kan naar Moskou gaan, zooals men wil. Karel XII marcheerde over Pultawa.

Dit boosaardige antwoord, een toespeling op den onder-

gang der Zweden, brengt den Keizer eindelijk tot zwijgen, maar de generaal heeft genoeg verstand om in Petersburg Napoleon's nervositeit te rapporteeren.

Deze neemt toe van mijl tot mijl. De Keizer zoekt den slag, de Rus vermijdt dien. Wachtend op Bagration, gaat Barclay zonder bepaald doel terug, doch gene komt niet, omdat hij niet Jérôme, maar het hoofdleger voor zich meent te hebben. Wie is vlugger? Jérôme, die hem moet achtervolgen, haast zich niet genoeg, zoodat Davoust, die met zijn korps op hem wacht, den vijand moet laten ontsnappen. De Keizer is woedend, zet zijn broeder af, laat hem, beleedigd, naar Kassel reizen, geeft zijn leger aan Davoust — te laat! Zijn zwakheid tegenover den windbuil heeft hem de gelegenheid voor den beslissenden slag doen verzuimen! Wanneer de nood grooter wordt, verdubbelt de Keizer zijn tempo, maar met de versnelling van het tempo wordt de nood verdubbeld. Van verzorging is geen sprake meer, op hun terugtocht verbranden de Russen hun magazijnen, brood en groenten ontbreken geheel, slechts vleesch is er nog, er breekt dysenterie uit, de paarden vreten het stroo van de daken, bezwijken, hun lijken geven den weg aan. Gedurende dezen opmarsch zonder veldslagen telt de Beiersche bevelhebber alleen in zijn korps verliezen tot 900 man per dag.

Wat zegt Parijs?

Merkwaardig weinig berichten, ook van de Keizerin. Men schijnt reeds koeriers op te vangen, doch daar komt bericht uit de Tuilerieën van de gouvernante, hoe het met het kind gaat en hij antwoordt: „Ik hoop spoedig van U te hooren, dat de laatste vier tanden doorgekomen zijn. Ik heb aan de min alles beloofd, wat zij wenschte, U kunt haar daarvan de verzekering geven.''

Daar zit de Keizer in de gloeiende steppe, vóór hem de rook van verwoeste dorpen, die hij nog niet betrad, achter hem de stank der lijken. Door het ongewone

voedsel en de hitte nemen zijn maagpijnen toe, hij kan niet goed rijden, en daar wagens dikwijls niet verder kunnen, legt hij groote afstanden te voet af met zijn geheelen Staf, voortgedreven door de ééne gedachte: Waar is de slag? Er komen weinig koeriers aan, die bovendien niets brengen, wat hem in een dergelijke zenuwspanning zou kunnen boeien. Doch nu, tijdens een rust in zijn tent, loopt hij op en neer en de pen van den zwijgenden secretaris, gewend menschenmassa's heen en weer te schuiven, vliegt achter de woorden aan, door den meester gedicteerd, om van de vier tanden te gewagen, die een kind nog mist om te kunnen bijten, in een koud paleis, duizenden mijlen ver van hier. Dadelijk zijn wij in Witebsk. Hoe ver is het van daar naar Parijs?

— Te ver, Sire, geeft een onzichtbare stem als echo terug.

Eindelijk! Nu hebben wij hem! Daar staat Barclay, door Murat tegengehouden! Morgen wil hij naar Smolenks ontsnappen, wij hebben betrouwbaar bericht! Het uur is geslagen. Maar juist nu is de Keizer ziek, besluiteloos. Met een tot dusverre ongewone consideratie wil hij het vermoeide leger niet dadelijk na een heeten marsch in het nog heetere vuur zenden, met onbekende behoedzaamheid wil hij meer troepen samentrekken, dan hij noodig heeft, aan den vijand „een Austerlitz" bereiden. Dus wacht hij tot morgen.

De Rus lacht. Begunstigd door den dichten morgennevel, die eerst laat optrekt, bemantelt hij zijn terugtocht, en als het helder wordt, is zelfs niet eens meer te zien, in welke richting hij verdween. Wanneer de Keizer's middags van zijn onderzoekingstocht terugkeert, gooit hij den degen op tafel:

„Hier blijf ik. Wij zullen ons concentreeren. De veldtocht van het jaar 12 is afgeloopen." En als Murat er op aandringt den opmarsch voort te zetten: „In 13 zal

13

ik in Moskou zijn, in 14 in Petersburg. Deze oorlog duurt drie jaar!"

Het is hoog tijd eindelijk weer orde te brengen in het in ontbinding verkeerende leger. Bijna een derde moet van de lijsten worden geschrapt, en toch is er nog geen veldslag geweest: het land heeft hen verzwolgen. Waar zijn de vleugelkorpsen? Waar zijn de Pruisen onder Macdonald, de Oostenrijkers onder Schwarzenberg? Betrouwbare berichten ontbreken. Te ver! Welk een land! Wat doet men hier, als men geen slag kan leveren? Wachten! In Kaïro waren althans honderd geleerden en een land vol onopgeloste raadsels. Een briefje getuigt van een stemming, als de Keizer sinds zijn luitenantstijd niet heeft gekend:

„Zend ons een paar onderhoudende boeken," schrijft de Secretaris aan den bibliothecaris te Parijs. „Als er goede nieuwe romans zijn of ook oudere, die de Keizer nog niet kent, ook gedenkschriften, die zich prettig laten lezen, dan zou ons dat zeer welkom zijn, want wij hebben veel vrijen tijd, die hier niet zoo gemakkelijk te vullen is."

Ziet gij hem niet voor zijn tent staan, in zijn oude, groene uniform? Hij neemt het eene snuifje na het andere, soms tuurt hij door den kleinen verrekijker de vlakte in, dan komt een grenadier naar hem toe met een papier, dat hij leest en weglegt, soms staren uit de schemerige tent de beide secretarissen naar hem, als gedresseerde dieren, naar den wenk van den temmer, Roestan zit alla Turca aan den kant, hij is de eenige, wien het nooit te warm is, alle werkzaamheid is verlamd, de beweging hokt, men kan voor- noch achteruit. Daar roept hij de tent in: „Méneval! Bestel romans!"

Eindelijk komt er bericht: Engeland heeft den Czaar ook tot een verdrag met den Spaanschen Regent gebracht! Dat schudt de Keizer wakker: dit in het begin van een nieuwe coalitie, misschien zelfs van een omsingeling!

Moet hij werkelijk hier liggen wachten tot Europa gromt of gaapt? Daar ginds ligt Smolensk! Daar zullen de beide Russen zich zeker vereenigd hebben! Daar is eerst Rusland, die oude stad der Madonna zullen zij niet ontruimen, laat staan in brand steken, zooals die Poolsche en Litausche vlakten! Overwint hij in Smolensk, dan kan hij naar verkiezing naar Moskou of Petersburg. Hij raadpleegt de generaals. Velen waarschuwen. „Rusland kan zijn steden niet langer opgeven," zegt de Keizer. „Eerst na een grooten slag kan Alexander onderhandelen. Er heeft nog geen bloed gevloeid. En al moet ik oprukken tot voor de muren van het heilige Moskou, ik zal dezen slag zoeken en winnen!"

Maar als het tot een slag zou kunnen komen gaat hij naar den anderen oever van den vloed, daar dit „een gewone slag" zou zijn geweest, waarna de Russen zich zouden kunnen terugtrekken. Ja, nu eindelijk vereenigd, wijken de beide Russen stelselmatig terug, stormloop na stormloop van het oververmoeide leger breekt tegen de muren der stad. De oudsten denken aan Akko, dat was dertien jaar geleden. Maar Smolensk valt tenslotte, het valt echter brandend, een puinhoop valt den overwinnaar in handen. Begint de Keizer nu eindelijk de zedelijke kracht van dit volk te begrijpen? Ziet hij, hoe het dagelijks fanatieker wordt, hoe het de oude Heiligen liever verbrandt, dan ze in handen van den vijand te laten? Hier is niets meer over, wat een noodlijdend leger zou kunnen plunderen.

Vreeselijke toestand voor den Keizer: Koning Lear op de heide. Stukje bij stukje brokkelt de macht van hem af, ieder gebaar vervloeit in de lucht, in de verte klinkt het schelle lachen der verstandige wereld en sterft weg in de woestenij. Hieraan moet hij een eind maken. Een tweede bode gaat naar den Czaar. Schrijven kan hij hem niet, want die brief uit Jena bleef onbeantwoord. Opnieuw

wordt een gevangen generaal voor hem gebracht, tegenover wien hij lange beschouwingen houdt, plotseling zegt hij tot hem:

„Kunt U niet aan den Czaar schrijven? Niet? Nu goed, maar U kunt toch aan Uw broeder in 't hoofdkwartier schrijven, wat ik U zeggen zal? U zult mij dus een genoegen doen, door hem te melden, dat U mij gezien hebt en dat ik U opgedragen heb, hem te schrijven. Hij zou mij een grooten dienst bewijzen als hij zelf of door den Grootvorst den Czaar liet weten, dat het mijne grootste wensch is vrede te sluiten.. Waarom zijn wij dan in oorlog met elkaar? Ja, als gij de Engelschen waart! Maar de Russen hebben mij niets misdaan. Gij wilt goedkoop koffie en suiker koopen? Goed! Dat kan zoo worden geschikt. Meent gij echter, dat het gemakkelijk is mij te verslaan? Dan moet een krijgsraad den geheelen toestand onderzoeken en zoo hij aan de Russische overwinning gelooft, het slagveld aanwijzen.. maar anders moet ik Moskou nemen en ondanks alle voorzichtigheid zal ik 't dan wellicht niet voor verwoesting kunnen vrijwaren. Een hoofdstad, door den vijand bezet, is als een vrouwspersoon zonder eer.. Wat dunkt U: indien de Czaar vrede zou willen sluiten, kan dan iemand hem tegenspreken?"

Nooit heeft de jonge generaal, ternauwernood heeft de luitenant ooit een mensch om iets verzocht, hij kon het niet, hij kan slechts bevelen. Koningen schreef hij op bevelenden toon en het woord „als 't U blieft" kwam in de laatste tien jaren maar tweemaal over zijn lippen: toen hij den Paus om de zalving en toen hij Keizer Frans om zijn dochter vroeg. En nu, welk een toon! Wat moet de gevangene denken als hij nu plotseling zijn degen terugkrijgt! — Is dit de Heer der wereld? zal hij denken. Heeft hij mij, eenvoudig man, niet verzocht, of ik en mijn broeder hem een dienst wilden bewijzen? Wat? Heeft de Keizer geen anderen bode? En dus hebben koffie en

suiker alleen schuld eraan, dat een leger van honderdduizenden ondergaat? En als tot een spelletje schaak, daagt de kampioen ons uit, alsof het alleen maar ging om een schitterende partij — en toch ligt moedertje Rusland in weeën en tranen en ziet de eene stad na de andere en de Heiligen tot puinhoopen en ruïnes vergaan!

De brief aan den broeder van den gevangen generaal, door Berthier gecensureerd, wordt verzonden, besteld, doch nooit beantwoord! Nu breekt de Keizer op: het is een tijd van schoksgewijs besluiten. Wanneer Rapp de vraag opwerpt, voorwaarts of terug, zegt Napoleon: „De wijn is ingeschonken, hij moet gedronken worden. Ik wil naar Moskou.. Lang genoeg ben ik Keizer geweest. Ik word weer generaal." Hoe schitteren de oogen der officieren, nu zij de oude stem weer herkennen! Het is begin September.

Op de heilige heide bij Borodino moet Kutusow, Barclay's opvolger, eindelijk slag leveren. Nu zijn de legers tegen elkaar opgewassen: dit is de partij, die hij heeft voorgesteld. Niemand kan slapen, want morgen, morgen komt het eindelijk tot een treffen! Dan ligt het gouden Moskou aan onze voeten en is alle nood voorbij. Daar komt, midden in den nacht de koerier uit Parijs. De Keizer, over zijn kaarten gebogen, laat onderzoeken of er iets bij is dat haast heeft. Zwijgend houdt de Secretaris hem een depêche uit Spanje voor. Bij Salamanca heeft Wellington Marmont beslissend verslagen. De Keizer leest, zwijgt, werkt door. Op de uiterste Oostgrens van Europa, daar waar het in Azië overgaat, moet hij binnen een paar uur de Russen verslaan. Nu is er geen tijd over om te overwegen, wat de ontzettende overwinning der Britten aan de verste Zuidgrens van Europa beteekent. Het wordt dag en vandaag, zooals immer, roepen de Garden: „Lang leve de Keizer!"

Dan laat hij hun het portret van den jongen toonen,

dat de koerier 's nachts uit Parijs heeft gebracht. Zij staan in een kring, de oude snorrebaarden, en terwijl geen van hen hoort, dat Frankrijk in Spanje verslagen werd, kunnen zij allen het mooie kind bewonderen, dat de lijfelijke zoon van hun Keizer is. Maar wanneer het portret weer bij hem in zijn tent terugkomt, zegt de Keizer plotseling als een dichter: „Berg het op. Hij is te jong om een slagveld te zien."

In wilden strijd worden dezen dag de steunpunten genomen, verloren, dan weer hernomen. De Garden roepen: zij willen de beslissing brengen, hier aan de Moskwa, zooals reeds zoo dikwijls. Generaals vragen om het bevel, vertrouwden dringen er bij hem op aan: de Keizer geeft het niet. Voor 't eerst heeft hij op dezen dag zijn plaats niet verlaten. Koortsig en benauwd, hoestend en met gezwollen beenen zit hij op zijn paard en kan 't niet van zichzelf gedaan krijgen, het besluit te nemen nu de Garden in te zetten, waarvan de overwinning toch afhankelijk schijnt: „En als er dan morgen een tweede slag volgt? Waarmee zal ik dien leveren?" 's Nachts trekt de Rus terug: den volgenden dag telt men op het slagveld 70.000 doode en halfdoode menschen: meer dan ooit te voren in een veldslag. De Keizer zegt:

„Het geluk is een deerne. Ik heb het dikwijls beweerd, nu begin ik 't te ervaren."

Maar de weg naar Moskou is vrij. 500.000 man waren uitgetrokken om hier binnen te trekken. Heden volgen hem er nog 100.000, wanneer hij van een heuvel de stad met duizend koepels in den avondglans ziet liggen en op den allerhoogsten heuvel een stuk van het Oosten, het Kremlin. Daarheen kijkt hij, vermoeid meer dan ontroerd en zacht zegt hij:

„Moskou! Het was hoog tijd."

V

„Waar zijn de sleutels der stad? Waar blijft de magistraat, om de stad over te geven?"

Den halven middag laat hij het leger aan zich voorbij trekken, hij wacht op de sleutels der stad. In Weenen en Milaan, in Madrid en Berlijn is hij als overwinnaar door de poorten binnengetrokken. Kennen deze Tartaren deze edele Romeinsche gewoonte dan niet? Niets beweegt zich, in de verte hoort men den nagalm van Kulusow's slechts half verslagen leger, wegtrekkend uit de stad, dichtbij het dreunen van zijn eigen leger, dat daar binnentrekt, achterhoede en voorhoede kunnen elkaar bijna raken. Zwijgend rijden zij binnen, de stad is bijna leeg. Maar daar zijn huizen in menigte, denkt het vermoeide leger, daar zal men een legerstede en eten vinden.

Langzaam rijdt de Keizer met zijn Staf door de beklemmende stilte, het Kremlin was het doel der reis, hier staat het. In zwijgende verbazing gaan aller blikken onderzoekend langs deze vreemde muren, alles is open, maar er is niemand om den weg te wijzen. Als in een droom verloren liggen de gouden en roode zalen, en wanneer men een groote zaal binnentreedt en de grenadiers met hun geweerkolven de luiken van de ramen stooten, herkent de Keizer aan den baldakijn de oude kroningszaal der Czaren. Maar de troon is omhuld.

Niets dan de vrede ontbreekt op dit oogenblik aan de vervulling. En aan dezen vrede? Niets dan de overwinning. Wie heeft die doen mislukken? Niets anders dan het groote onbekende land, heden de steppe, zooals dertien jaar geleden de woestijn. Waarom heeft hij aan de lijfeigenen boeren in Litauen de vrijheid niet geschonken en zich troepen en padvinders verschaft, zooals hij het indertijd met de bevrijde Arabieren van plan was? Als hij het nu nog eens deed, als hij de boeren uit den omtrek eens in de

door menschen verlaten stad haalde, om met hen een overeenkomst te treffen? Nog zijn wij heer en meester, nog biedt dit raadselachtig Rijk ons veel van wat wij wenschen!

Het is nacht, maar de slaap wil niet komen. „Dan maar wat werken, om afleiding te vinden", zegt hij tot Caulaincourt, vouwt de kaart van Polen open, overtuigt zichzelf, dat hij daar niet kon blijven, en binnen zes weken in Petersburg is. De legerrol, zijn Bijbel, die hij op elke reis mede voert, ook in vredestijd steeds bij de hand heeft, laat hem zien, wat hij bezit, hij voelt zich reeds opgewekter bij den aanblik van die getallen-kolommen: „In een paar weken heb ik hier weer 250.000 man. Een onderdak zullen zij wel vinden, maar levensmiddelen? De stad ligt in een woestenij."

Buiten, voor de ramen, plotseling een gloed! Brand! Daaraan zijn wij al gewend, ook gisteren rookte het al op een paar plaatsen. Maar nu verschijnen plotseling ordonnansen, generaals, koeriers: terzelfdertijd hebben honderden boden gemeld, dat het brandt aan alle kanten, ja, de brand is aangestoken, want alle pompen zijn weggenomen. Willen deze krankzinnigen werkelijk het heilige Moskou zelf in vlammen doen opgaan? Wat zal de Keizer doen? Ségur, die in deze uren bij hem was, heeft het voor het nageslacht bewaard:

„Het scheen, alsof de hem omringende vlammen den geest des Keizers hadden aangetast. Nu eens staat hij op, dan gaat hij weer zitten of doorkruist met haastige schreden de zalen, zijn korte, heftige gebaren verraden de kwelling, waaraan hij innerlijk ten prooi is, een dringende bezigheid laat hij liggen, begint er weer aan, laat ze opnieuw liggen, om het raam open te rukken. Korte, heftige uitgestooten zinnen wringen zich los uit zijn borst:

„Vreeselijk schouwspel! Zij zijn het zelf! Zooveel paleizen! Wat een indrukwekkend besluit! Daarmee was geen reke-

ning te houden! Wat voor menschen! Scythen zijn het!"

„..Plotseling klinkt geroep, dat het Kremlin ondermijnd is. Een paar bedienden verliezen het hoofd, koelbloedig wacht de Garde het bevel af. De Keizer antwoordt slechts met een ongeloovigen glimlach, maar zijn gang is nog krampachtig, bij ieder venster blijft hij staan en kijkt naar het razende element, hoe het steeds meer bruggen en poorten aantast, hem insluit en als 't ware belegert. Reeds ademen zij niets dan rook en asch, de storm der nachtevening wakkert de woede van het vuur nog aan.

„Daar komen Murat en Eugène aangesneld, dringen in de kamer van den Keizer door, dringen er op aan, dat hij eindelijk zal vluchten. Tevergeefs. Napoleon, eindelijk meester van het paleis van den Czaar, blijft bij zijn voornemen, in dit paleis zelfs niet voor de vlammen te wijken, wanneer plotseling geroepen wordt: Brand in het Kremlin! De Keizer wil het gevaar vlakbij zien..

„In een toren van het arsenaal wordt een politiesoldaat ontdekt en voor den Keizer gebracht, de Rus bekent, dat hij op bevel van zijn officier het Kremlin heeft aangestoken. De Keizer maakt een beweging van toorn en verachting. De Rus wordt naar de eerste binnenplaats geleid en door grenadiers neergestoken. Eerst dit verhoor gaf voor den Keizer den doorslag.

„Nu hollen wij allen de groote Noordelijke trap af, de Keizer geeft bevel hem uit de stad te leiden. Maar de vlammen blokkeeren alle poorten der citadel en versperren ons den uitgang. Eindelijk ontdekt men dwars door rotsen een gracht, die in de Moskwa uitkomt. Door dezen nauwen doorgang gelukt het, het Kremlin te verlaten. Maar wat is daarmee gewonnen? Hoe de rivier over te zwemmen? Door asch verblind, door den storm verdoofd kunnen de soldaten elkaar niet meer herkennen, de straten verdwijnen in rook. De eenige uitgang uit deze hel is een kronkelende straat, die in vlammen staat.

„Zonder zich te bedenken, betreedt de Keizer den vreeselijken weg. Door het knetteren der balken, onder het kraken der gewelven ijlt hij voort.. Een alles doordringende gloed, een verzengende lucht, losgeraakte brandende stukken hout, verhitten onzen hijgenden adem.. Hier ware, daar onze leider geen uitweg meer wist, ons leven tot een plotseling einde gekomen, als niet plunderaars van het Eerste Korps den Keizer herkend en hem en ons door de rookende puinhoopen hadden gevoerd.

„Wij ontmoeten Davoust. Hij, bij Moskwa gewond, liet zich in den brand terugdragen, om zijn Keizer te redden of met hem te sterven. Hij omarmt hem, rillend van koorts. De Keizer ontvangt hem vriendelijk, doch met de rust, die hem nooit, ook niet in het gevaar, verliet."

Uit een slot buiten de stad, waar hij het einde van den brand heeft afgewacht, keert hij na die dagen in het weinig beschadigde Kremlin terug, reeds den volgenden dag is zijn geduld uitgeput: ten derden male schrijft hij aan den Czaar. Ook nu, in 't bezit van de hoofdstad, heeft hij nog geen vasten grond onder de voeten, zoozeer afgesneden van iedere verbinding met den vijand, dat hij wederom gebruik moet maken van een gevangen officier, ditmaal is het een kapitein, hij ontvangt hem in de troonzaal. Voelt hij het heroisch-groteske? Een kleine officier, zonder macht en onbekend, vertegenwoordigt hier het heilige Rusland, en vóór hem staat in de beroemde zaal der Czaren de groote Keizer der Franschen, voor wien Europa siddert; die spreekt hem aan, stelt voorwaarden alsof men nog in Tilsit ware en de kapitein de Czaar.

„Ik voer een zuiver politieken oorlog," zegt hij weer met nadruk, „ik heb hier alleen het nakomen van onze verdragen te eischen. Indien ik Londen had ingenomen, zou ik dat zeker niet zoo snel verlaten. Hier echter zal

ik spoedig den terugtocht aanvaarden. Indien de Czaar den vrede wil, dat hij mij dit dan late weten.. Ik laat U vrij, doch onder voorwaarde, dat U naar Petersburg gaat. De Czaar zal gaarne eene getuige zien, van hetgeen zich in Moskou heeft afgespeeld, U zult hem alles vertellen".

— Ik word niet bij hem toegelaten, Sire.

„Wend U tot den Opperhofmaarschalk Tolstoï. Dat is een rechtschapen man. Anders geeft U den kamerdienaar bevel U bij den Czaar aan te dienen, of U tracht hem te naderen op zijn dagelijksche wandeling." Den kapitein wordt 't koud om 't hart, hij heeft het gevoel alsof hij gehuurd wordt tot een moordaanslag; hij stamelt, dat hij niets kan beloven.

„Dan zal ik Uw Keizer een brief schrijven en ik draag U op, dien af te geven." Deze laatste brief, die langs moeizamen weg van den eenen Keizer naar den anderen reist, is de wonderlijkste van de drie:

„Mijnheer mijn Broeder.. Het mooie, prachtige Moskou bestaat niet meer.. Deze daad is afschuwelijk en doelloos. Hebt gij mij willen berooven van mijn hulpbronnen? Die lagen in de kelders, waar het vuur niet is doorgedrongen. Hoe heeft men een der schoonste steden der aarde, het werk van eeuwen, terwille van zoo'n gering doel kunnen vernielen?.. Uit menschelijkheid en uit belangstelling voor Uwe Majesteit en deze groote stad heb ik haar onder mijn hoede genomen, toen het Russische leger haar prijs gaf. Men had toch tenminste de overheid en de burgerwacht er moeten achter laten, zooals het in Weenen tweemaal, in Berlijn en Madrid geschiedde; ook in Milaan heeft Frankrijk zoo gehandeld, toen Suwarow er binnentrok.. Gij, met Uwe beginselen en gezindheid, kunt zelf zulke schanddaden onmogelijk goedkeuren, die een groot heerscher en een groot volk onwaardig zijn. Terwijl men de brandspuiten wegnam, liet men 150 stuks geschut achter.. Ik heb U. M. zonder verbittering be-

streden. Had gij mij vóór of na den laatsten veldslag slechts iets van U doen hooren, dan had ik mijn opmarsch gestaakt, ik zou zelfs om Uwentwil den intocht in Moskou gaarne hebben willen vermijden.. Zoo gij nog iets van Uw vroegere vriendschap voor mij hebt bewaard, zal deze brief een open oor bij U vinden. In ieder geval moogt gij mij dankbaar zijn, dat ik U van de gebeurtenissen in kennis stel."

De brief van een leermeester aan zijn leerling, in bittere stemming uit de eenzaamheid geschreven, om hem wakker te schudden: zoo zou een wereldverachtend moralist, aan een deugniet schrijven. En toch is deze brief slechts terwille van een paar woorden geschreven: een open oor vinden, daarin liggen doel en hoop. Zal hij iets uitwerken?

In Petersburg heeft de opmarsch van den vijand, diens dreigende nabijheid, de brand van Moskou den moed in de schoenen doen zinken. Het Hof is voor den vrede. Kan men het beter treffen? De vijand, in steeds toenemende ongelegenheid, vraagt om te onderhandelen! De dolle grootvorst Constantijn, zelfs de Czarina-Moeder, die den parvenu gehaat, het huwelijk harer dochter verboden en nog lang na de weken in Tilsit gemokt heeft tegen den Czaar, zelfs zij raadt aan de aangeboden hand te grijpen: nu is het oogenblik daar!

Maar de Czaar blijft standvastig, Twee mannen hebben voor die standvastigheid in dit weifelend karakter den grondslag gelegd. De een is een Franschman: Bernadotte, dien hij juist nogmaals in Finland heeft gesproken en die hem tot volhouden aanzet, ja, hem zelfs het Russische hulpkorps voor de verovering van Noorwegen heeft teruggegeven: zoo brandend is zijn door haat ingegeven wensch, Bonaparte te vernietigen, zoo groot de eerzucht, die hem reiken doet naar Frankrijk's kroon, hem door den Czaar beloofd.

De ander is een Duitscher, de beste, dien de natie in

haar val en bevrijding heeft voortgebracht. Sedert vier jaar leeft Freiherr von Stein, door Napoleon in den ban gedaan, ver van zijn vaderland het leven van een banneling, nu is hij mentor van den Czaar geworden. In alles is hij Napoleon's tegendeel. Nu strijdt hij met hem den beslissenden strijd.

Nu zal hij zegevieren.

VI

In de vele landen, onder de schrandere en energieke mannen, die gedurende zeventien jaren tegen den Generaal, den Consul en Keizer zijn opgestaan, is niemand tegen hem opgewassen geweest behalve Talleyrand en Stein; gene, wijl hij door geniale slinkschheid verlammend werkte op Napoleon's produktiviteit, deze, wijl hij tegenover diens amoreele energie een moreele stelde, die bovendien door een brandende geestdrift gedragen werd. Zooals Stein de deugden, den Duitscher eigen, beoefende, zoo vereenigde Napoleon in zich de begaafdheden van den Italiaan, maar daar beide cirkels niet buiten elkander vallen, doch elkaar snijden, konden beide naturen elkaar nog in zooverre verstaan, dat Stein, zoo hij een Franschman geweest ware — als een Carnot — de meest karaktervolle steun van den Keizer had kunnen worden; trots en zakelijkheid zouden hem hebben verbonden.

En toch zou een gevoel van wederzijdsche achting nooit het diepe besef van elkander vreemd te zijn hebben overbrugd, dat beiden moesten voelen. Want zooals Napoleon geheel zonder vaderland leefde, met ieder volk zijn loopbaan had kunnen voltooien en de Franschen in den grond alleen terwille van hun Keizer aan de spits der volkeren stelde, zoo leefde Stein geheel van en voor het vaderland, en zijn massiviteit, in zijn vaderland vastgeworteld, heel de zwaarte zijner rijke ziel had nimmer iets van de be-

hendigheid en snelheid, waarmee de ander overal een weg vond en zich ook thuis voelde. Hier was een staatsman, die slechts in Duitschers en aan Duitschland dacht, die slechts de stammen, waar zijn taal werd gesproken, vereenigd wilde zien, zij 't ook tegen den wil hunner zwakke vorsten; daar was een ander, die alleen in Europeanen en aan Europa dacht, die hij in één zelfden strijd tegen dezelfde vorsten wilde vereenigen.

Stein, een klein, maar onafhankelijk heer, steunde op zijn voorvaderen, die gedurende 700 jaar hetzelfde stuk Duitsche aarde bebouwden en bestuurden, en daar hij den burcht zijner vaderen slechts verliet om zijn volk te dienen, zoo zag hij ook vol wantrouwen en weldra met stijgende verachting neer op de andere vorsten, die overal om hem heen hun land en vrijheid, hun onderdanen en zich zelven verkochten aan het wereldomspannend succes van den vreemdeling. Napoleon, een man van verarmden adel, zonder vaderland en reeds vroeg van den vaderlijken wijnberg verdreven, verachtte deze vorsten, die zich aan hem overgaven even diep als Stein en heimelijk had hij slechts eerbied voor de weinige onverzoenlijken.

Maar hij verachtte de decadentie der hem omringende Europeesche vorsten met genoegen; Stein, slechts met wrevel. Want juist hun aangeboren onmacht, waaraan de opkomeling het recht ontleende tot zijn geniaal zelfbesef, moest in Stein het zelfbewustzijn van den geboren ridder aan het wankelen brengen, en zooals de Corsikaan het aanbreken van den nieuwen tijd vermetel door zich zelf bewees, zoo moest de Duitscher vol droefheid de ineenstorting van den ouden tijd aan zijn eigen standgenooten beleven en leerde hij den Koning van Pruisen niet minder hartelijk verachten dan hij den Keizer der Franschen haten moest.

Zoo was de ban, dien de een over den ander had uitgesproken, een groote gelijkenis van twee volken, klassen,

tijdperken. Zoo de Reichsfreiherr koning geweest ware, zou hij tegenover den Zoon der Revolutie een even waardig vertegenwoordiger zijn geweest van de idee der legitimiteit, waarvoor het Duitsche volk met even groote geestdrift streed als tegen den vreemdeling, als Habsburg, Hohenzollern en al die andere verslagen grootheden. Zoo men den Hertog van Brunswijk en een paar jongere prinsen uitzondert, is Stein de eenige, die den trots en de waardigheid der Duitsche vorsten in dezen tijd redt.

Nu heeft het beslissende uur voor hem geslagen. De ban, dien de Keizer van Madrid uit eens over dezen Pruisischen minister heeft uitgesproken, keert zich nu voor de eerste maal tegen hem zelf, weldra zal zij hem ten tweeden male noodlottig worden. Want deze vogelvrijverklaring alleen heeft Stein tot den Czaar gevoerd, om wiens ziel hij nu met zijn vijand strijdt. Niets heeft onder al zijn aarzelingen een sterker invloed op Alexander uitgeoefend, dan de moed en de geestdrift van dezen verdreven Duitscher, die het oor had van den Czaar. Daar de Keizer dezen invloed uit de verte naar waarde schat, daar hij hem vreest, heeft hij zich indertijd zoo boosaardig tegenover dien generaal over hem uitgelaten. Hier is nu eens een idealist, tevens man van de daad, een onverschrokken monarchist: die moet op dezen idealistischen Czaar, besluiteloos en spoedig ontdaan, op een dergelijk beslissend oogenblik wel suggestief werken. Want ook Stein is menschenkenner en weet voor den Czaar, die de zedewet in vage trekken zou willen nakomen, de amoraliteit en dictatuur van zijn tegenstander aan de kaak te stellen. Niet met landen wil hij hem lokken, maar met beginselen, en in hem den eersten modernen monarch wekken, die beter dan de Duitsche vorsten het overgeërfde recht zou weten te beschermen.

Aan het Czarenhof is deze Duitscher de eenige, die door zijn raad niets heeft te winnen; door den vaderland-

looze van zijn vaderland beroofd, is hij bereid dit gastvrije asyl morgen voor elk ander te verruilen. Dat weet de Czaar, dat hier geen hoveling ministerbaantjes najaagt, doch dat hier een vreemdeling spreekt zonder gedachten aan eigen baas: daarom vertrouwt hij hem in deze dagen meer dan zijn franschgezinden minister. Misschien ook is hem wel het heerlijke woord ter oore gekomen, waarmee de Duitscher onlangs aan tafel, toen het bericht van den brand van Moskou kwam, zijn glas opnam en riep: „Ik heb mijn bagage reeds drie, vier maal in mijn leven verloren, men moet er aan wennen het achter zich te werpen. Daar wij sterven moeten, moeten wij dapper zijn".

Zijn vijand in Moskou zal weldra hetzelfde doen. Hij werpt het verleden achter zich: hij is besloten tot den terugtocht. Want uit Petersburg is geen enkel woord gekomen. Vijf weken verloren — en de winter nadert! In doffe afwachting heeft de Keizer de dagen doorgebracht, de stemming, die zijn zenuwen en zijn voortvarendheid niet verdragen kunnen, en hoewel de in Parijs bestelde romans er nog niet zijn, grijpt de Keizer naar die, welke in het paleis zijn te vinden, hij leest ze echter nauwelijks, want na de maaltijden, die hij tegen zijn gewoonte rekt, zien de zijnen hem soms urenlang liggen met een boek in zijn hand, dof voor zich uit starend.

Wat doet men ook in een afgebrande stad, waar niets te organiseeren valt! Een, twee avonden laat hij door een achtergebleven troep Fransche stukken spelen, dan overdenkt hij in deze dagen, vacantiedagen voor den heerscher, het statuut der Comédie Française, zendt bevelen naar Parijs om daarin verbetering te brengen. Ook gaat de halve dag voorbij met het uitvaardigen van legerorders, die volstrekt niet vermoeid klinken of banaal, integendeel kernachtig gelijk vroeger. Maar wanneer er niets meer te hopen blijft, wanneer de voorraden

wegsmelten, de koude dreigt, houdt hij midden in October krijgsraad, hoewel hij weet, dat slechts één weg open staat.

Maar als Daru nu den raad geeft, hier te overwinteren, de verplegingsvoorraden uit het bevrijde Polen af te wachten, in de lente naar Petersburg te trekken, denkt hij lang en zwijgend na, dan zegt hij:

„Dat is de raad van een leeuw. Maar wat zegt Parijs? Wie kan de uitwerking berekenen eener dergelijke scheiding van zes maanden? Frankrijk zou aan mijn afwezigheid niet kunnen wennen, Pruisen en Oostenrijk zouden er gebruik van maken."

Er blijft slechts één bevel mogelijk: rechtsomkeert! Wat zal men meebrengen naar Parijs? Het reusachtige kruis van den Heiligen Iwan laat hij van den koepel der burcht breken, om het thuis op den Dôme des Invalides te plaatsen. Doch kan men zich niet beter wreken op den valschen vriend? En hij geeft bevel het Kremlin in de lucht te laten vliegen, uit wrevel over zich zelf, dat hij zich driemaal heeft bloot gegeven.

Daar staat hij, drie uur achter Moskou, en wacht op bericht over de ontploffing. Eindeloos sleept het Groote Leger zich voort langs den Keizer, belemmerd door zieken en gewonden, bezwaard met stukken buit, uitgerust maar verwilderd. Eindelijk het rapport: de ontploffing is mislukt. Hij zwijgt, maar als dan Rapp uiting geeft aan zijn bezorgdheid wegens de koude, snauwt hij hem toe: „Ziet U niet, hoe goed het weer is, vandaag nog, 19 October? Herkent U mijn gesternte niet?"

Dergelijke dingen zegt hij bijna nooit, en vandaag zit hij vol zorgen. Hij ziet, dat de legertros den marsch zal vertragen, en toch wil hij zijn mannen niet verbieden, wat mee te sleepen naar huis. Ook zijn zij aan alle zijden door Russische troepen omringd, eerst kort geleden hebben zij Murat's escadron bedreigd en in de stad teruggeworpen, en zooals hij Oostwaarts trekkend niets zóó

gezocht had als den slag, zoo vreest hij nu op den terugmarsch naar het Westen niets meer dan den slag: „Vooral, geen gevecht!" Snel maar naar Smolensk, daar wil hij overwinteren.

Sluit het einde zich nu aan bij den aanvang? Ook nu evenals in Egypte, marcheert het leger met de bagage in het midden, ook nu moet het zich verdedigen tegen rondzwervende vijanden, eens wordt de Keizer slechts door de tegenwoordigheid van geest der zijnen van gevangenschap gered. „Kozakken! U moet omkeeren!" roept Rapp en wijst op een boschje, en als de Keizer niet wil, grijpt de adjudant zijn teugels en wendt zijn paard om: „U moet!" Nooit nog in zijn leven heeft Napoleon dit woord gehoord. Wat zal hij doen? Verstandig ware het slechts, te vluchten.

De Keizer blijft staan, trekt zijn degen, Rapp, Berthier, Caulaincourt, doen desgelijks, zij stellen zich op links van den weg, wachten de ruiters af, nog geen 40 schreden verwijderd. Dan dekken de officieren van het gevolg den Keizer, totdat Garde-cavalerie komt, die de Kozakken verdrijft.

Na dit avontuur doorkruisen nieuwe gedachten weifelend zijn brein. Zal Alexander hem voor zijn zegekar spannen? Nu laat hij zich door den dokter vergif geven, dat hij voortaan in een zwartzijden zakje om zijn hals draagt: voor het geval hij gevangen genomen mocht worden. Sedert dien aanval concentreert de eerzucht van alle vliegende Russische korpsen zich op het hoofd van dien boozen Heiden, het Opperbevel verspreidt een formeel bevel tot aanhouding met een portret van den Keizer en geeft order, dat de legeraanvoerders „allen die klein van stuk zijn" onder de gevangenen vóór zich moeten laten brengen: misschien is de Keizer er bij.

Zooals in Egypte de hitte honderden op de lange marschen heeft gedood, zoo vallen nu duizenden de Russische

koude ten prooi. Door sneeuw en gladheid struikelen de paarden, het geschut blijft steken, munitiewagens vliegen in de lucht, de ruiterij marcheert te voet, de doodgevrorenen liggen langs den weg.

Geen 50.000 man, een tiende van degenen, die uittrokken, bereiken Smolensk, geen voorraden meer, overwinteren is onmogelijk. En voorwaarts dringt het snel bevriezende leger. Reeds hebben duizenden de wapens weggeworpen, nu begint ook de Garde te wankelen. Daar treedt de Keizer temidden van zijn grenadiers: „Gij ziet de wanorde van mijn leger. Deze verblinden werpen hun geweren weg. Zoo ook gij dit schandelijk voorbeeld volgt, blijft ons geen hoop. Van U hangt de toekomst van het leger af." En hij stelt zich aan hun hoofd. Een zwijgende stoet, zoo schildert hen een, die hen ontmoette — geopend door generaals, weinigen onder hen zijn nog bereden. Spoken in lompen, verbrande mantels, mager, aschgrauw, met bevroren baard, zwijgend, gebogen: gevangenen van het Noodlot. Daarna het heilige Legioen, gevormd uit officieren, de meesten steunend op stokken, de voeten met stukken schaapsvel bedekt, daarna de overblijfselen der bereden Garde.

Nu komen drie mannen te voet: rechts, dat is de Koning van Napels, die zijn pauwen-heerlijkheid nu niet meer koesteren kan, links, dat is de Onderkoning van Italië. In het midden de kleinste, steunend op een berkentak, zoo marcheert hij in zijn Poolschen pels en met zijn muts van rood vossebont op, zwijgend door Rusland.

VII

Wat zegt Parijs?

Hij weet het niet. Voor het eerst sedert Egypte zweven zijn berekeningen over Parijs in de lucht. Niet weten wat zijn hoofdstad doet: een luguber gevoel, zooals van

iemand die er op reis niet zeker van is, of intusschen thuis zijn vrouw hem niet bedriegt. „Sedert meer dan 14 dagen", schrijft hij aan zijn minister Maret naar Wilna, „is er geen koerier gekomen, zoodat ik over alles.. in Frankrijk en in Spanje in 't onzekere verkeer.. Het leger verkeert in staat van ontbinding, wij hebben minstens twee weken noodig om ons te concentreeren, maar waar halen wij den tijd vandaan! Zullen wij in Wilna rust kunnen houden? Alleen dan, wanneer men ons in de eerste week niet aanvalt. Levensmiddelen! Levensmiddelen!.. In Wilna mogen geen buitenlandsche vertegenwoordigers zijn: het leger is niet in een toestand, om zich te vertoonen. Men moet alle gezanten vandaar verwijderen."

Eindelijk komt de koerier, — maar waarom verbleekt de Keizer? Welke verschrikkelijke tijding kan hij uit Parijs hebben gekregen? Wat kan nog vreeselijker zijn dan het stuk geschiedenis, dat hij hier zelf doorleeft? Werkelijk heeft Frankrijk door Engelsche bladen, door brieven en geruchten reeds lang de geheele waarheid vernomen, die de keizerlijke bulletins verdraaiden, en, even spoedig vertwijfeld als meegesleept, heeft een deel van Parijs den Keizer reeds opgegeven, de Boulevards zijn vol angst of vol grappen. Maar nu!

Een staatsgreep was op touw gezet, die is mislukt — doch welke perspectieven openen zich nu! Een generaal uit de Republiek, jaren geleden in een samenzwering verwikkeld, toen gevangen genomen en opgesloten in een krankzinnigengesticht, deze generaal Malet, is, speculeerend op het ontbreken van berichten van den Keizer en op den schrik, door den brand van Moskou teweeggebracht, ontvlucht, heeft met zijn medeplichtigen een depêche vervalscht, waarin des Keizers dood werd gemeld, zij hebben den Minister van Politie gevangen genomen, een voorloopige regeering laten uitroepen, Nationale en

Stedelijke Garden, prefecten, zelfs oude generaals overtuigd, tot eindelijk op het plaatsbureau twee onverschrokken officieren hen doorzien, gegrepen en gebonden, daarna van het balcon af „Leve de Keizer" hebben geroepen, en met de spokerij was het uit.

Vol ontzetting staart de Keizer in zijn besneeuwde tent op dit papier. Dit is vreeselijker dan het bericht onlangs uit Salamanca. De schuldigen zijn gefusilleerd, niets is er gebeurd, als in een klucht is de grap geëindigd, — maar is men meester van Frankrijk door meester te zijn van de Parijsche politie? Geen equipage waagde zich op straat! En toen een oud, adellijk heer vroeg, wat er gaande was, lachte een arbeider: „Burger! De Keizer is dood! Vanmiddag wordt de Republiek uitgeroepen!" Hevig ontroerd laat de Keizer den brief met deze bijzonderheden zinken, hij zegt tot zijn vertrouwelingen: „En de dynastie? Aan mijn vrouw, aan mijn zoon, aan alle instellingen van het Keizerrijk heeft niemand gedacht?! — Ik moet naar Parijs!"

Met koortsachtige haast vliegen de gevaren aan zijn geest voorbij, waarvan dit intermezzo een teeken is, hij denkt: — Die lachende arbeider, dat is het volk! Heb ik daartoe gedurende nachten en jaren het kunstig vernuftig gebouw opgetrokken, daartoe de vriendin verstooten, de keizersdochter in huis gehaald, opdat de erfgenaam, pand van aardsche onsterfelijkheid, als een onzichtbaar wezen in het groote paleis opgroeit, — en de eerste de beste doldrieste officier, dien niemand kent, hoeft maar te roepen: De Keizer is dood! of het volk schreeuwt alweer van Burgers en Republiek? Regentes, erfgenaam, Raad van State: is dat alles niets? Dat is het vat der Danaïden! Maar ik zal er een bodem inleggen, ik zal den jongen op de wijze der Capetingers onmiddellijk laten kronen — en onder mijn menschen te Parijs schifting houden!

Door de nieuwe gevaren opnieuw gesterkt, neemt de Keizer de teugels weer vast in de hand. „Hij is bleek, maar zijn gezicht staat rustig, niets in zijn trekken verraadt zijn lijden", hij is ook weer gezonder.

Men is nu dicht bij de Beresina. Na slechte tijding van de beide flankkorpsen trekt hij de troepen sterker samen, laat de overblijfselen van den tros verbranden om paarden vrij te krijgen voor het laatste geschut. Als nu de brug nog maar staat! „Zoo de vijand", schrijft hij, „zich van het bruggehoofd meester gemaakt en de brug verbrand mocht hebben, zoodat men er niet overheen kan, zou dat een groot ongeluk zijn."

Den volgenden dag is men bij de rivier: geen brug, geen booten, twee sterkere legers aan den overkant, daartusschen de breede stroom met zijn moerassige oevers. Is hier nog ontkomen mogelijk?

Dan maakt hij een plan als toen hij generaal was, hij zal den Russen een valstrik spannen, hen door een schijnbeweging weglokken. Onverschrokken gaat hij te werk: uit 1800 van hun paarden beroofden ruiters zijner Garde, van wie er nog slechts 1100 wapens dragen, formeert hij twee bataillons, daarna laat hij de adelaars van alle korpsen brengen en verbranden: zoozeer is in zoo'n vreeselijk uur Napoleon's gedachte van roem en eer vervuld, welks teekenen hij niet in handen van den vijand wil zien vallen. Na middernacht begeeft hij zich eindelijk in zijn tent ter ruste, doch daar hoort hij Duroc en Daru, die meenen, dat hij slaapt, zachtjes praten over de mogelijkheid eener catastrophe, het woord staatsgevangene treft zijn oor. Hij voelt naar het zwarte zakje om zijn hals, gaat rechtop zitten:

„Meent gij, dat men zoo iets zou durven wagen?"

— Op de grootmoedigheid van den vijand zou ik niet vertrouwen, zegt Daru, die zich snel hersteld heeft.

„Maar Frankrijk! Wat zou Frankrijk doen?"

Ontwijkend antwoord, dan op een nieuwe vraag, zegt Daru:

— Sire, het beste zou zijn, als U in Parijs waart. Van daaruit zoudt U ons eerder kunnen redden.

„Ik ben U dus hier tot last?"

— Ja, Sire.

„En gij wilt geen staatsgevangenen zijn?" Een lang zwijgen. Dan zegt de Keizer: „Zijn alle rapporten van mijn ministers vernietigd?"

— Tot nu toe hebt U dat bevel steeds teruggehouden.

„Het moet gebeuren. Vernietig alles. Wij zijn in een zeer moeilijk parket." Dat is de eenige bekentenis, die de Keizer op dien weken langen tocht aan zijn vertrouwden heeft gedaan. Het is de stemming van een „moriturus", die zoo spreekt. Maar verstandiger dan zijn noodlot is zijn natuur: weinige oogenblikken later is hij vast ingeslapen.

Den volgenden morgen, terwijl hij zelf den vijand stroomafwaarts bezig en door geschutvuur op een afstand houdt, bouwen de pioniers met koortsige handen twee pontonbruggen in het drijfijs. Twee dagen duurt dan de overtocht, met de ruiterij, die overzwemt, telt het leger nog ongeveer 25.000 man. De Keizer, voortdurend in gevaar gevangen te worden genomen, blijft staan tot de laatste man is gered: dan eerst, den derden dag, gaat hij zelf met de Garde naar den anderen oever. Maar wat in de volgende dagen aan achterblijvers het leger volgt, gaat te gronde tusschen ijs en vuur.

De volgende week wordt tweemaal het leven van den geredde bedreigd. Bij een Kozakken-overval geraakt hij opnieuw in gevaar, maar vlak daarna staan Franschen hem naar het leven. Het is de 5de December, majoor Lapie stoot vóór de tent van den Keizer de officieren der Pruisische eeregarde aan: „Nu, mijne heeren! dit is het oogenblik!" De oudste kapiten zal eerst den Mameluk

overhoop steken en daarna zijn meester. Heeft men misschien Schiller's „Wallenstein" op een Duitsch tooneel gezien? De Pruis schuift de daad naar den Franschman terug, maar deze zegt, dat hij niet zeker is van zijn mannen. Daar komt Caulaincourt de tent uit, hem staan de gezichten noch de gebaren aan, hij klapt in de handen en roept: „Dus, mijne Heeren, wij vertrekken!"

's Avonds ontbiedt de Keizer, die er niets van gemerkt heeft, zijn maarschalken: „Ik ben sterker, wanneer ik spreek, gezeten op mijn troon in de Tuilerieën dan aan het hoofd van een leger, dat de koude heeft vernietigd.. Zoo ik, als een Bourbon, op een troon geboren ware, zou het mij niet moeilijk zijn gevallen, geen fouten te begaan." Dan neemt hij ieder afzonderlijk, vraagt hun raad en meening om hen te vleien, prijst en wekt op, glimlacht en charmeert: blijkbaar om een oproer te voorkomen.

Hierop moet Eugène het laatste bulletin voorlezen, dat voor 't eerst van de catastrophe gewaagt: „Menschen, die door de natuur niet genoeg gestaald zijn, om boven alle wisselingen van het lot en de fortuin verheven te zijn, hebben hun gelijkmoedigheid en goed humeur verloren, zij droomden van niets dan van ongeluk en nederlaag. Wie echter door zijn aanleg boven dit alles was verheven, die bewaarde stemming en houding en in nieuwe moeilijkheden voorzag hij nieuwen roem."

Alleen de kou had het leger doen wegslinken. „De gezondheid van Zijne Majesteit is nooit beter geweest."

De onbarmhartig metalen klank. Hier is opnieuw Generaal Bonaparte, met het Noodlot en met de gezondheid heeft hij de oude taal weer teruggevonden, en al is ook dat door de ziel snijdende slot op raad van Parijs neergeschreven, waar men sedert weken elke tijding over zijn welbevinden had gemist, het blijft een toon van heroïsch cynisme, waarmee hij de campagne in Rusland

besluit, juist zes weken nadat hij die begonnen is. Dan geeft hij aan Murat het bevel over de rest over, nu zijn het nog 8000 gewapenden, die deze terugvoeren moet.

Maar nu gebeurt er iets nieuws: de Keizer omhelst alle generaals, die in de tent zijn. Is dat een laatste streek van den verleider, die zich van hun wankelende trouw wil verzekeren? Is het de ontroering van een menschenhart? In dezen nacht heeft ieder van hen den hartslag des Keizers gevoeld.

Hij klimt in de slede met Daru en Caulaincourt, nu rijden zij weg, maar voor alle zekerheid neemt hij den naam van zijn secretaris aan, Rayneval: dat is zijn vijfde naam. Zijn vierde was Napoleon.

Plotseling, midden in de Poolsche sneeuw, laat hij bij een kruispunt halt houden. Niet ver van hier moet het slot van Gravin Walewska liggen, daar wil hij heen. Napoleon, vluchtend uit Rusland, het hoofd vol wereldschokkende plannen, zijn leger verlatend, omdat Parijs hem noodig heeft en hij Parijs, — en nu plotseling een lyrische gedachte, het smartelijk gevoel, een idylle te hebben verspeeld! Eerst de dringende waarschuwing zijner begeleiders, dat zij geheel alleen in twee sleden zijn en overal Kozakken stroopen, doet hem besluiten er van af te zien. Hij leunt achterover in zijn pels en slaapt.

Vijf dagen later laat hij de sleden staan bij de brug voor Warschau en gaat 's middags met Caulaincourt de stad in: zoo iemand hem herkende, zou men hem voor een geestenziener houden, voor waanzinnig. Zijn begeleider zendt hij naar het Gezantschap, zelf neemt hij, om zich niet te verraden, zijn intrek in een klein hotel, dat op den koop toe „Angleterre" heet. De lage kamer met gewitte muren is koud, tevergeefs tracht de dienstbode met groen hout een vuur aan te maken, in zijn pels, zijn muts op en zijn laarzen aan, loopt hij op en neer, met zijn armen slaat hij zich warm. Zoo vinden hem

twee Poolsche edellieden, die hij door den Minister liet halen. Zij willen het niet gelooven, maar het spook lacht hen toe:

„Sedert wanneer ben ik in Warschau? Sedert acht dagen? Neen, sedert twee uur. Van het verhevene tot het belachelijke is 't slechts één schrede. Hoe gaat het U, Mijnheer Stanislas?.. Gevaren? Absoluut niet! De opwinding doet mij herleven! Hoe meer ik heenenweergeslinderd word, hoe beter het mij gaat. De schijn-koningen worden dik in hun paleizen, ik op mijn paard in den oorlog.. Gij zijt hier dus allen zeer bezorgd? Het leger heeft zich schitterend gehouden. Ik heb nog 120.000 man! Ik heb de Russen overal verslagen. Zij waagden 't niet stand te houden. In Wilna zullen wij kwartieren betrekken! Ik wil in Parijs 300.000 man halen! Binnen zes maanden sta ik weer aan den Memel..

„Ik heb nog wel voor andere vuren gestaan! Bij Marengo sloeg de vijand mij 's avonds om 6 en den volgenden dag was ik meester van Italië. Bij Essling onderwierp ik Oostenrijk, de Aartshertog had gedacht mij tegen te kunnen houden. Ik kon niet verhinderen, dat de Donau 's nachts 16 voet wies. Zonder dat zou het nu gedaan zijn met Habsburg. Maar in de sterren stond geschreven, dat ik met een aartshertogin zou trouwen!..

„Zoo ook in Rusland. Ik kan niet verhinderen, dat het vriest. Elken morgen heette het, dat 's nachts 10.000 paarden gekrepeerd waren. Prettige reis! Onze Normandische paarden kunnen niet zooveel verdragen als de Russische, en zoo is 't met de soldaten.. Misschien zal men vinden, dat ik te lang in Moskou bleef, maar het weer was goed en ik wachtte op den vrede. Dat is een groot, politiek schouwspel! Die niets waagt, die niets wint. Van het verhevene tot het belachelijke is 't slechts één schrede!.. Wie had op den brand van Moskou kunnen rekenen!.. Ik heb mij nooit beter gevoeld, en als de duivel mij op de hielen zat, voelde ik me nog aangenamer!"

Zoo klinkt het twee uur aaneen uit den mond van een man, die na onuitsprekelijke verliezen den overmoed van den dolleman vrij spel laat.

Napoleon wordt avonturier. Tegenover die Polen, die het verder zullen vertellen, liegt hij er op los, over een leger, dat reeds lang te gronde ging, een koude, die in werkelijkheid slechts de overblijfselen van het verloren leger vernietigde, veldslagen, die hij nooit leverde. Daartusschen door flitsen heel-een-wereld-omvattende historische vergelijkingen, hij beschouwt reeds alles als geschiedenis, wat juist ten einde loopt, beroept zich op de Voorzienigheid en herhaalt tot viermaal toe den cynisch-grandiosen zin van het verhevene en belachelijke, die iedere kritiek onmogelijk maakt. De wereld en wat hij met haar doet, begint voor den grooten realist schouwspel te worden, en zoo bestijgt Napoleon, terwijl zijn gelukszon daalt, langzaam de trappen eener voorname ironie.

De beide Polen merken niets van al deze dingen: die denken alleen aan de schulden van hun Staat en zouden gaarne geld willen hebben van den nog altijd machtigen man. Eerst laat komt er een opening in den onafgebroken stroom zijner woorden, en wanneer dan op zijn bevel de schatmeester snel een cheque van zes millioen uitschrijft, waarmee hij zich in Polen bemind wil maken, buigen zij, wenschen hem goede reis en zien den onbekende met lichten hoon in zijn slede verder razen.

Dag en nacht rijden ze met rinkelende bellen naar het Westen, ook Duitschland ligt onder de sneeuw. Dag en nacht dreunt dit brein van vragen, bevelen, plannen: Is Engeland werkelijk onoverwinlijk? Nu is zijn handel op de Oostzee vrij, tevens die op Cadix en op de Levant. Indië moet uitgesteld worden, maar verder geen stap, geen plan! Zal de Rijnbond als altijd gehoorzamen? Hoe moet men de ineenstorting verklaren, die men op den duur toch niet kan blijven loochenen? Zal Frankrijk

120.000 nieuwe manschappen in 't veld brengen? Men moet de eerstvolgende lichting vooruit laten opkomen. Spoedig vrede sluiten met den Paus, ook met den Spanjaard, in den rug moet men gedekt zijn. Nationale Garden moet men oprichten, dat was de beste gedachte der Revolutie, daardoor kan men in drie maanden een milloen gewapende burgers hebben..

Nacht. De paarden worden verwisseld. Hij steekt zijn hoofd uit het raampje: „Waar zijn wij?"

— In Weimar, Sire.

„Weimar? Hoe gaat het met de Hertogin? En hoe gaat het met mijnheer Goethe?"

VIII

Veertig gebogen ruggen ontvangen den verslagen heer tehuis en geven hem, met het gezicht op deze rokken, die hij met zijn verachting heeft geborduurd, zijn geloof terug aan de dwaasheid en zwakte der menschen, die slechts geregeerd willen worden. Maar dan stuit zijn blik op de wanden van de gouden kooi, waarin de Zoon der Vrijheid zich zelf heeft opgesloten. Wat zich in zijn hoofdstad, in zijn volk, aan verbittering en vermoeidheid heeft opgehoopt, bemerkt hij niet, en in plaats van met zijn verbluffende openhartigheid, nu gelijk in zijn jeugd, de fouten te bekennen, die hij herstellen wil, verschijnt hij thans als Caesar voor zijn gebogen ambtenaren en doet den God van het Weer verwijten, terwijl hij toch tot gisteren toe zich er op beroemde zelf Europa's Weergod te zijn.

Op zijn negendaagschen tocht van Warschau naar Parijs heeft hij de flikkerende stemming van den avonturier wederom in de onbewogen vlam van den Imperator tot rust gebracht. Hoewel de winter in Rusland ditmaal later begon dan anders, handelt hij de zaak met deze

woorden af: „Het leger heeft groote verliezen geleden, doch slechts doordat de winter vroeger dan anders inviel.. De Koning van Napels is niet in staat het commando te voeren, na mijn vertrek verloor hij zijn hoofd.. desondanks heb ik nog 300 bataillons, zonder één man uit Spanje weg te halen."

Hoe nu? Is zijn menschenverachting tot dien graad gestegen, dat hij dergelijke dingen voorzet aan ervaren mannen, die sinds maanden de waarheid weten? Maar zij zijn schuldbewust, voor den Octoberputsch zijn allen, die dien niet in het eerste oogenblik den kop indrukten, medeverantwoordelijk, en de Keizer, dien zijn hart aanklaagt, is blij de rol van aanklager te kunnen spelen, want dat zij op het beslissende oogenblik Keizerin en Troonopvolger vergeten konden, dat is hem een diepe grief. Met gedenkwaardige woorden tracht hij het zijn Raadsleden bij de eerstvolgende receptie in het paleis in te stampen:

„De mannen van het natuurrecht, die dragen de schuld van alles! Wie anders heeft het beginsel der opstandigheid tot plicht verklaard? Wie heeft het volk gevleid, door het een souvereiniteit toe te kennen, waartoe het niet in staat is? Wie heeft de achting voor de Wet te niet gedaan, door zich te binden aan een vergadering, wie alle begrip voor regeeren en recht ontbreekt, inplaats van zich te houden aan het wezen der dingen? Wie een Staat weer wil opbouwen, moet juist de tegenovergestelde grondbeginselen volgen. De geschiedenis schildert het menschelijk hart, daar moet men zoeken naar de voor- en nadeelen der Wetgeving.. Toen ik met Frankrijk's wederopbouw begon, heb ik de Voorzienigheid gebeden, mij een zeker aantal jaren te schenken, want wat de éene mensch in één oogenblik vernielt, kan een ander slechts langzaam weder oprichten. De Staat heeft moedige ambtenaren noodig. De Koning is dood, leve de Koning: dat

was de oplossing onzer vaderen. In deze woorden openbaart zich het voordeel der monarchie."

Als deze redevoering niet dien prachtigen zin over de geschiedenis en het menschelijk hart bevatte, zou Keizer Frans die hebben kunnen houden en zou die ieder leerboek uit de oude monarchiën tot sieraad hebben kunnen strekken. Waarom twisten de heeren nog? De strijd tusschen Traditie en Omwenteling is immers beslist, sedert de Zoon der Omwenteling zich zoo onmiskenbaar vóór de traditie verklaarde; want of een erfgenaam nu Bourbon heet of Bonaparte, is toch eender, wanneer men hun wederzijdsche voorvaderen met elkaar vergelijkt. De vloek van het legitieme huwelijk met al zijn gevolgen heeft het probleem verward en het genie.

Of gelooft hij er zelf maar half aan? Vóór hij uittrok, heeft hij tot Metternich zeer openhartig over zijn plannen gesproken: „Het Wetgevend Lichaam gehoorzaamt mij, ik behoef nog slechts den sleutel van de Raadszaal in mijn zak te steken. Frankrijk is minder dan vele andere landen geschikt voor de Democratie.. Daarom zal ik den Senaat en den Raad van State, als ik terug ben, omscheppen in een Hooger- en een Lagerhuis, waarvan ik zelf de leden voor 't grootste gedeelte benoem. Dan zal een ware volksvertegenwoordiging zitting hebben, slechts ervaren zakenmenschen, geen ideologen. Dan zal Frankrijk, ook onder een leegloopend vorst, goed geregeerd worden, want zulke vorsten zullen zeker komen, en de gewone prinselijke opvoeding zal voldoende zijn!"

In zulke Caesaristische gedachten openbaart zich de monarchist, maar tevens de scepticus, en als men hem bij den aanblik van het portret van zijn zoon hoort zeggen, dat hij het mooiste kind van Frankrijk is, dan weet de gevleide vader toch zeer wel, hoe lang dynastiën duren en hoe kort het genie. Daar hij de decadentie van zijn eigen bloed voorziet, zooals hij die van alle vorsten-

huizen in de annalen heeft nagespeurd, juist daarom wil hij de wankelmoedige mannen uitschakelen, om het bestaan van den Erfgenaam te verzekeren. Omdat hij de tegenstrijdigheid in de Monarchie heeft ingezien, wil hij de monarchie voor zich zelf.

Vooreerst komt het er op aan, deze opnieuw door het zwaard te stevigen. Waar zijn thans zijn situatiekaarten, waarop hij de honderdduizenden heen en weer door Europa schoof! Waar zijn die mooie marokijn-lederen portefeuilles, die in lange welgeordende getallenrijen het doodsoordeel over tallooze jongemannen bevatten, maar tevens den maarschalksstaf voor de besten! Van de Oude Garde hebben zich 400 man, van de Garde-cavalerie 800 man naar Königsberg weten te redden, bovendien nog een paar duizend officieren en sergeants, opeengedrongen in een ordeloozen troep, dat is, afgezien van de beide flankkorpsen, die niet tot Frankrijk behooren, de rest van 's Keizers reusachtig leger. Als een waarlijk tragische held treedt maarschalk Ney op de vlucht in het eerste Pruisische bureau binnen en als bekende gezichten hem ongeloovig aanstaren, wie hij toch is, geeft hij het grandiose antwoord: „Ik ben de achterhoede van het Groote Leger."

Men moet een nieuw leger scheppen en wel in een paar weken: 140.000 recruten levert het jaar '13, maar hoe komt men aan de rest? De Keizer heeft een wichelroede, hij vindt menschen, waar hij ze noodig heeft. Om de Nationale Garden met 80.000 man ook buitenslands te kunnen gebruiken, is er slechts een nieuwe wet noodig dan deelt men de oudste lichtingen met 100.000 man er ook bij in, roept de jongste lichtingen van het volgend jaar meteen op: weer staat een half millioen man onder de wapenen. Want „het Fransche volk", zegt hij tot den Pruisischen gezant, „zal mij onvoorwaardelijk volgen en als het noodig wordt, zal ik de vrouwen bewapenen!"

Ononderbroken toovert zijn wil de tallooze machines

te voorschijn, zonder welke hij niet werken kan. Doch hoe moet hij tegenover het volk zulke onverwachte maatregelen verklaren? De vijand staat immers ver van de grens.

Een gelukkig toeval! Aan het eind van het jaar heeft de Pruisische generaal Yorck op eigen hand met de Russische buren een overeenkomst gesloten, zijn korps neutraal verklaard en zoo den stoot gegeven tot een militaire wending, die de stemming van het volk reeds lang vooruitgesneld was. En juist dat heeft de Keizer noodig om de stemming te prikkelen! Met dit verraad van zijn bondgenoot, die hem voorloopig slechts 20.000 man onttrok, werkt hij onmiddellijk door een manifest in Parijs, in hulp eischende brieven aan de vorsten van den Rijnbond: hij zou de hulp hunner volkeren volstrekt niet noodig hebben, ware door Yorck's afval zijn leger niet genoodzaakt zich terug te trekken.

Werkelijk gehoorzaamt Frankrijk, de Duitsche vorsten, Habsburg inbegrepen, brengen opnieuw geld en troepen bijeen, een van hen voegt er met een bediende-gebaar aan toe, dat hij „gelukkig is den Keizer de gelegenheid te verschaffen zich nieuwen roem te verwerven"‥ De Pruisische Koning zet zijn generaal af en verzekert den Keizer van zijn bondstrouw, doch geeft tevens een wenk aan den Czaar, gaat daarna naar Breslau, laveert tusschen de partijen door, terwijl tot ver over de grenzen van Pruisen de jeugd, staatslieden en dichters door een geestdrift worden aangegrepen, die den zwakken Koning dreigt weg te vagen. Nu is Stein de man om voor den Czaar met zijn eigen land te onderhandelen, hij doet het in Königsberg op eigen gezag.

De Keizer hoort er vreemd van op. In een rondzendbrief waarschuwt hij de vorsten voor de intriges van al diegenen, „die door omwenteling en revolutie Duitschland een nieuwe gedaante trachten te geven. Zoo het dezen menschen gelukken mocht, den Rijnbond met hun geest

te bezielen, zouden onmetelijke rampen over deze landen kunnen losbreken."

Hij voelt den vreemden geest. Eerst nu schijnt de Keizer ook in de Duitschers een nationaal gevoel als in de Spanjaarden te ontdekken; nog kort voor den Russischen veldtocht scheen dit volk hem niet 't kleinste offer zijner nachtrust waard: „Daar er in Duitschland noch een Amerika is, noch een zee, noch een menigte, vestingen, noch ook Engelschen zooals in Spanje, is er niets te vreezen, zelfs al was de Duitscher zoo'n leeglooper, zoo lui, bijgeloovig en monnikachtig als de Spanjaard. Wat zou er te vreezen zijn van een zoo deugdzaam, zoo verstandig, koel en geduldig volk, dat iedere buitensporigheid zoo verre staat, dat zelfs gedurende den oorlog in Duitschland niemand werd vermoord!"

Verbluffende waarheden over de Duitschers, en toch heeft hij zich op één punt verrekend: het punt der Romantiek, waaraan men dit volk vastgrijpen en in beweging brengen kan. Natuurlijk kan deze Italiaan met zijn pathetische fantasie zich deze stille fantasie zonder pathos niet voorstellen, en daar hij weet, hoe sterk monarchistisch de Duitschers voelen, meent hij met de vorsten tegelijkertijd het volk te hebben.

Maar was het dan Eén Volk? Was dit Rijk, dat tien jaar geleden, door den afstand van den laatsten Keizer, ook formeel geliquideerd werd, werkelijk iets anders dan een „metaphysische" schepping? Slechts één oogenblik, twee jaar lang zullen de Duitsche volkeren één zijn; daarna, als de vreemdeling overwonnen is, zullen zij opnieuw uiteenvallen en wederom een halve eeuw en wederom een dreigenden Napoleon noodig hebben, om eindelijk zichzelf als volk te vinden, zij het dan ook nog steeds als fragment. Zoo sterk was het gevoel voor den volksgeest in Napoleon ineengeschrompeld, dat hij uit den strijd en jaloezie der Duitsche vorsten blijvende

14

verdeeldheid tusschen de Duitsche stammen afleidde, inplaats van in deze naijverige vorstenhuizen den eenigen hinderpaal te zien, die een vereeniging der broederstammen in den weg stond.

Doch de verheven ademtocht der geschiedenis bepaalt het rhythme van een tijdperk somtijds ook tegen den wil van het genie, dat haar bezielt. In groote curven keert in deze jaren de geest tot zijn oorsprong terug. Want zooals Bonaparte eens in naam der vrijheid de vorsten versloeg en de volkeren verhief, zoo verheffen zich nu de volkeren, in naam der vrijheid, om hem, den vorst, te verslaan. Weliswaar wordt deze grootsche gang van het lot door vele kleine wenschen en kringen gestoord, en het is geenszins de legitieme macht, die zich nu gereed maakt, om na twintig jaar tenslotte toch den geest van den opstand neer te slaan, bleek, oneenig, decadent en zonder groote figuren staat nog steeds de Bond der oude vorsten tegenover den Eenen, die alleen 't mocht wagen over zich zelf te spreken uit Naam van hem, die zichzelf geschapen had.

Dat echter de volkeren in Spanje en Duitschland hun vorsten dwingen zich met kracht te verzetten, verleent aan de tragische ineenstorting van den usurpator den schijn van een verzoenend gericht, en zoo kan men het eerder verdragen, door den vereenigden speerworp van zoovele jagers den leeuw eindelijk te zien vallen.

IX

Bezorgd slaat Laetitia haar zoon gade. Zijn steeds bewolkt gelaat zegt haar, wat hij verzwijgt. Wat kan zij hem geven, om hem te helpen? Vertrouwde vrienden. Nu hij aan alle kanten verraden wordt, zij merkt het wel, heeft hij zijn broeders noodig, om zich op hun betrouwbare harten te kunnen verlaten, ook al steunt hun geest hem

niet genoeg. Zoo verbergt zij zich achter haar zoons, die verre zijn, schrijft naar Londen en Graz, effent den bodem, en op zekeren dag komt er na tien jaren van boosheid een brief van den eerzuchtigen Lucien, dat hij zich tot zijn beschikking stelt.

Doch de Keizer wil niet erkennen, dat hij, de machtigste, krachten zou noodig hebben, die hij zelf niet bezit; hem, in wien hij steeds den bekwaamste heeft gezien, wil hij slechts voor den vorm aanstellen, keizerlijk laat hij door de moeder antwoorden: „Wil hem uit mijn naam schrijven, dat zijn brief weerklank heeft gevonden in mijn hart. Ik heb hem den troon van Toscane toegedacht, hij moet te Florence heerschen en den tijd der Medici weer doen herleven, hij is immers een minnaar der schoone kunsten." Heel uit de hoogte. Maar Lodewijk, die ook het land zijn krachten aanbiedt, voor zoover hij dat met zijn eer kan overeenbrengen, en die zijn laatste gedichten insluit, moet nog hoogmoediger woorden lezen: „De voorstelling, die gij U van mijn positie maakt, is geheel verkeerd. Ik heb meer dan een millioen gewapende mannen en 200 millioen in de oorlogsschatkist. Holland blijft Fransch.. Toch zal ik U gaarne ontvangen als een vader, die U heeft opgevoed."

De Keizer leest zelf dit antwoord aan zijn moeder voor. Die tracht het echter te verzachten door een uitvoerig begeleidend schrijven, vertelt haar zoon Lodewijk, hoe, lief zijn kinderen zijn geworden, maant hem aan in ieder geval naar Parijs te komen. „De Keizer heeft vergeten mij je gedichten te geven. Ik zal er hem om vragen en je in den volgenden brief mijn oordeel zeggen."

Dan dag daarop moet de oude dame een woedend artikel in den Moniteur lezen, dat de Koning van Napels zijn gezant uit Weenen moet terugroepen, en wanneer zij vraagt, wat dit beteekent, leggen haar vrienden haar haperend uit, dat Murat zich door zijn vrouw heeft laten

verleiden, verbindingen met Weenen aan te knoopen, en nu speelt het paar een dubbel spel. Met harde woorden berispt Laetitia deze dochter. Dan weer tracht zij Joseph die zich in den strijd in Spanje niet genoeg ondersteund voelt, door zijn vrouw tot inschikkelijkheid te brengen, dan weer Jérôme, dien de Keizer met een openlijke berisping naar huis heeft gezonden, en nu weer Hortense, die Lodewijk, haar gemaal, wil verhinderen naar Parijs te komen.

Zoo zit zij, een vrouw midden in de zestig, tusschen zonen, dochters en aangetrouwde kinderen, en uit al de grootheid, waarom de wereld haar Huis benijdt, ziet zij niets dan tweedracht en naijver, hoogmoed, verbanning en verraad ontstaan, en zij denkt terug aan haar eiland, waar haar geslacht steeds eensgezind pal stond tegenover de andere geslachten. En haar oude oogen, die niet meer te bedriegen zijn, zien duidelijk dat de ster van haar Huis begint te verbleeken.

In zijn huidige omstandigheden aanvaardt de Keizer deze dingen gevoelloos, beschouwt ze geheel uit politiek oogpunt. Hij weet wel, dat Murat en Caroline verraders zijn, maar terzelfdertijd vraagt hij zich af, hoe hij Murat's hulptroepen aan zich kan binden. Daarom schrijft hij in verzoenenden geest aan zijn zuster, laat haar man op de hoogte stellen van den aanstaanden veldtocht, eischt troepen op, die de ander tenslotte belooft, want beide echtgenooten denken, dat de Keizer misschien toch nog eens kon overwinnen, en dan konden zij weleens onverwachts hun land verliezen. Voor alle zekerheid dekken zij zich naar beide zijden en sluiten tegelijk met Engeland en den door hen zelf verdreven Koning van Sicilië geheime verdragen, volgens welke zij gemeene zaak zouden maken, wanneer zij mochten overloopen.

Ook Bernadotte, dien de Keizer als bloedverwant en als verrader van zijn Huis beschouwt, evenals Murat, wil

hij liever verzoenen dan bestraffen, biedt hem echter slechts Pommeren aan in geval van bondgenootschap en overwinning, waarom deze Franschman er de voorkeur aan geeft, zich bij de in wording zijnde coalitie tegen Frankrijk aan te sluiten, want daar wil hij koning worden en Frankrijk is beter dan Pommeren. In het bijzonder verbindt hij zich nu met Pruisen, en 't is op een bal bij Madame de Staël te Berlijn, dat deze beide van haat vervulde landslieden des Keizers te midden van de onderdrukte Pruisen elkander vinden.

Een derde vijand, dien de Keizer in deze stormachtige weken tracht te winnen, is de gevangen Paus. In Fontainebleau, waarheen hij hem heeft gebracht, weet hij hem door toegewijde prelaten, daarna echter door persoonlijke suggestie zoolang te beïnvloeden, tot de oude heer toegeeft. Hoe groot zal de Kerk eerst zijn, declameert de Keizer voor hem, wanneer hij geheel Duitschland weer tot het Katholicisme heeft gebracht! Door in vormkwesties vlot toe te geven, door sluwheid en arglist weet hij tenslotte een nieuw concordaat te bemachtigen, dat in de hoofdpunten zijn overwinning bekrachtigt, waarop hij onder den indruk van groote feesten in al zijn landen nieuwe Katholieke soldaten werft.

Wanneer dan de Paus acht dagen na de onderteekening alles herroepen wil, voegt de Keizer hem glimlachend toe: „Uwe Heiligheid is immers onfeilbaar, kan zich dus niet vergist hebben."

Op eenmaal trekt er in deze weken een verlangen naar vrede door Europa. De Paus zou hem gaarne aan den Weichsel, Metternich in Londen sluiten, graaf Bubna, met wien Napoleon eens in Schönbrunn onderhandelde, komt naar Parijs om hem een vredesvoorstel te doen, want thans kan Weenen de vereischte troepen noch in 't veld brengen noch weigeren. In deze Februariweken had de vrede tot stand kunnen komen. Waarom stelt

de man, die dien het allermeest noodig heeft, onmogelijke voorwaarden?

Tien jaar lang zijn de oorlogen den Keizer als gevolg van zijn eerste overwinningen in den grond steeds weer opgedrongen geworden; nu in gevaar verkeerend en voortdurend eenzamer, wordt het verlangen naar strijd in hem wakker als in de eerste jaren. De nooit-overwonnene zocht den oorlog niet meer, de overwonnene haakt naar nieuwe zegepralen. De eer, die de veldheer gehavend uit Rusland terugbracht, de roem, dien zijn Franschen liefhebben en dien hij, mèt zijn eigen eer, wederom zou willen zien glanzen, zijn slechts voorwendsels van het lot. In werkelijkheid weigert hij en zal het in dit jaar 13 op drie Congressen wederom doen, daar alle elementen van zijn natuur in rollende beweging zijn gekomen, daar hij „volgens het Wezen der Dingen" op dien laatsten weg is geplaatst, dien men ten einde loopt, zonder dat iemand het kan verhinderen.

Voorwaarts! Aan alle kanten wapenen zich de Bondgenooten, nu het dan toch tot een oorlog komen moet — Engeland sluit verbonden met Zweden en Pruisen, de Czaar ziet van Oost-Pruisen af, om Pruisen te winnen, dit roept alle Duitschers tot den opstand, Oostenrijk sluit wapenstilstand met de Russen, zoekt aansluiting bij Saksen, Beieren, ja zelfs bij Jérôme, trekt zijn troepen terug naar Krakau, zoogenaamd om hen te sparen voor den komenden veldtocht.

„De eerste schrede naar den afval!" roept de Keizer op dit bericht uit. Nu moet hij het overschot zijner troepen van den Weichsel tot den Oder terugroepen, in Weenen laat hij Silezië opnieuw aanbieden; dankend slaat men 't af, grijpt als overgang naar de rol van den gewapenden bemiddelaar, en terwijl alles zich wapent en midden Maart het eerste signaal in den vorm van een Pruisische oorlogsverklaring in Parijs wordt gehoord, zegt Talleyrand

in zijn openlijke schuilplaats glimlachend: „Het oogenblik is daar, Keizer Napoleon moet Koning van Frankrijk worden.”

Veelzeggende uitspraak uit den mond van een, die hopen moet, dat zoo iets verstandigs niet geschiedt, — en wie zou in den grond nog wenschen, dat het geschiedde! Te ver is de oorlogsbereidheid der troepen en van den geest gevorderd, te duidelijk teekent de gang naar den eindstrijd zich voor aller oogen af: het is in beweging, het is niet meer te stuiten. De eenige, die het nog eenmaal zou kunnen stuiten en het toch niet wil, is een, die voortgedreven wordt, en hij is moe. Nieuwe teekenen wijzen er op.

Allereerst de eenvoud, die hij om zich heen beveelt. „Ik wil mijn trein geheel anders inrichten, veel minder menschen meenemen, minder koks, servies, de maaltijden mogen slechts uit drie gangen bestaan.. Ik wil ook geen pages meer meenemen,.. die dienen tot niets, slechts twee ledikanten in plaats van vier, twee tenten inplaats van vier enz.” Tevens bestelt hij teekeningen voor een klein paleis, „een slot, niet mooi, maar prettig om te bewonen, wat onvereenigbaar is, temidden van tuinen en een park gelegen; ik moet van mijn kamer in den tuin kunnen komen,.. zoowel aan den Zuid- als aan den Noordkant kunnen wonen, geheel als voor een welgesteld particulier.. Het moet een slot worden om uit te rusten of een woonplaats voor iemand in den neergang des levens.”

„Men deugt voor den oorlog slechts korten tijd”, heeft hij anno 5, toen hij op zijn hoogtepunt stond, gezegd. „Ik kan nog zes jaar mee, maar dan heet 't halt.” Wanneer hij nu weer te velde trekt, vier maanden na zijn terugkeer, ziet men hem stil en peinzend over het slotplein van St. Cloud naar zijn reiswagen gaan; dan leunt hij terug in de kussens, zijn hand tegen zijn voorhoofd gedrukt. Plotseling bekent hij Caulaincourt, die hem verge-

zelt, hoezeer 't hem smart, „die goede Louise en het lieve kind alweer te moeten verlaten. Ik benijd den armsten boer in mijn Rijk. Op mijn leeftijd heeft hij reeds zijn schuld aan het vaderland betaald, en kan hij thuisblijven bij vrouw en kinderen. Alleen mij stuurt dit onverklaarbaar lot steeds weer in den oorlog."

Geen pages meer, in den neergang des levens, thuis bij vrouw en kind, zeven jaar na dat program: zijn deze vierde-bedrijf-stemmingen, deze verduisteringen zijner ziel slechts een gevolg van de Russische catastrophe? Zijn het niet veeleer de diepste oorzaken van nieuwe nederlagen? Stemmingen van een vroeg-oud-wordend man, die nu niet zelden door ziekte in zijn werk gestoord wordt, wiens burgerlijke wenschen midden in de veertig sterker worden, die met de zijnen tijdig de lampen zou willen ontsteken voor den avond van een leven, dat niet op zeventig of tachtig jaar berekend zijn kan, als dat van zijn moeder of broeders. Wat hij op den tocht naar Rusland aan dien maaltijd in Danzig zijn maarschalken heeft verweten, dat zij liever rustig een goed maal verorberen, genieten willen van hun land, de jacht, het slot, dat zij zich onder zijn vanen veroverd hebben: de verstandige wensch van iemand, die in twintig-jarigen arbeid zijn krachten verbruikt en die als heraldisch embleem de bij had gekozen.

Doch niemand schenkt de Parce de extasen der jeugd, tenzij hij er in zijn ouderdom voor betaalt. Te veel is dezen éénen man gelukt, dan dat 't hem nu ook nog zou gegeven zijn van het verworvene te genieten. De goden heeft hij uitgedaagd: hier zijn zij dan.

X

Reeds de eerste revue in Mainz brengt hem tot de ontdekking, dat er in plaats van 300.000 slechts 180.000 man verzameld zijn, er is veel te weinig cavalerie, de

uitrusting is te gehaast geschied, het beste geschut is in Rusland verloren gegaan of zit vast in Spanje, de Generale Staf is gedecimeerd, geneeskundige dienst en administratie laten veel te wenschen. Hij ziet het, maar dit gebrekkige leger herinnert hem aan vroegere jaren en aan vroeger geluk. Aan de Aprildagen van Cannes en Nizza denkt hij terug, toen hij een bende verhongerde, in lompen gehulde troepen overnam en over de bergen ter overwinning voerde, nu zeventien jaar geleden. Hij herinnert het zich, gordt zich aan en spreekt de donker-stralende woorden: „Ik zal dezen oorlog als Generaal Bonaparte voeren."

Met dit signaal, dat bezieling en berusting schijnt te verbinden, werpt hij zich in den eersten slag, stelt zich bij Lützen meer bloot dan hij sedert jaren deed, blijft dien eersten dag geheel zonder slaap, en laat den tweeden, als alles goed gaat, zijn berenhuid midden in 't korps van Marmont voor hem uitspreiden, en wanneer men hem een uur later met een bevestiging der overwinning wekt, springt hij op en zegt ironisch: „Ziet ge, het beste wordt ons in den slaap gegeven!"

Maar nauwelijks is deze zege van den Generaal bevochten, of reeds zuigt de politieke Keizer die weder uit: hij schrijft naar alle kanten en overdrijft het bericht, dwingt den weifelenden Koning van Saksen zich bij hem aan te sluiten, spreekt tot de vorsten van den Rijnbond van Voorzienigheid en krijgsgeluk, om hen er bij te houden, zendt zijn minister tot aan de Russische voorposten, laat zonder omslag en informeel den Czaar Polen voor Pruisen en andere ruilingen aanbieden, tot de Czaar ontwijkend antwoordt, en houdt zelfs in een brief aan Keizer Frans deze zeer ongewone lofrede op zich zelf: „Hoewel ik zelf elke beweging van mijn leger leidde en mij dikwijls tot op kartetsschotsafstand naar voren waagde, heeft mij toch niet het kleinste ongeluk getroffen." Zoo handelt en spreekt slechts iemand, die zich zwak voelt en sterk wil schijnen. Van nu

aan hoopen de waarschuwingen van het noodlot zich op.

Weliswaar overwint hij weldra weer bij Bautzen, doch krijgt geen enkelen vijand in handen, rijdt op den tweeden dag van den slag — steeds begeleid door Caulaincourt en zijn vriend Duroc, dien hij sinds tien jaar in het veld aan zijn zijde heeft — weer midden in het vuur, ziet de menschen om zich heen vallen, dan in galop een hoogte op, adjudanten volgen, stof en rook, naast hem wordt een boom verbrijzeld, hij jaagt voort, boven haalt een jong officier hem in, die stamelt: — Maarschalk Duroc is dood.

„Onmogelijk! Hij was zoo juist toch nog naast mij!"

— De kogel, die den boom velde, heeft den Maarschalk getroffen. — Langzaam keert de Keizer naar het kamp terug en zegt:

„Wanneer zal het Noodlot eindelijk reden verstaan! Wanneer zal dit eindigen! Caulaincourt, mijn adelaars overwinnen nog, maar mijn ster gaat verbleeken."

Vreeselijk is de aanblik van den vermorzelden kameraad, weerzien en afscheid, beiden in tranen. De stervende: — Ik heb het je bij Dresden wel gezegd, de innerlijke stem.. Geef me toch opium..

Die toon, dat plotseling vertrouwelijke „je", die laatste bede van een mensch, die den dood verachtte, de Keizer wankelt naar buiten.

Bij een boerenhofstede achter de korenvelden blijft hij nog een tijdlang naar het punt staan kijken, waar de ander viel, dan langs een omweg naar een hoogte, waar de Garde in een groot vierkant haar kamp heeft opgeslagen, zijn tent in het midden. 's Avonds zit hij in de grijze overjas, hangend op den veldstoel, van zijn schitterend gevolg gescheiden, in gedrukte stemming neer, de geluiden der Gardes, hun koken en roepen dringt tot hem door, een korps der Jagers zingt in de verte een lied. Wachtvuren vlammen hoog op in den halflichten Meinacht, twee

brandende dorpen gelijken fanalen, en de berg aan den horizon heet de „Landeskrone". Daar nadert een officier, aarzelt met zijn boodschap, de uitdrukking van zijn gelaat verraadt het den Keizer: Duroc is dood.

Den volgenden dag geeft hij bevel een stuk land te koopen, een gedenksteen op te richten, met de woorden: „Hier stierf in de armen van den Keizer, zijn vriend, roemvol door een kogel getroffen Generaal Duroc, Grootmaarschalk van Keizer Napoleon."

Voor dergelijke stemmingen had eens Generaal Bonaparte geen tijd, die voelde den steek in zijn hart en stormde voorwaarts, zelfs toen hij de liefde van zijn vrouw verloor. Nu voort te jagen door Silezië, de Russen tot Polen te vervolgen, van de aarzelingen der Bondgenooten partij te trekken, door snelle slagen het aarzelend Habsburg te binden, dat was de aangewezen taak; dat hij dit niet doet, heeft hij later de grootste fout van zijn leven genoemd. Opnieuw houden overwegingen van den Keizer den Generaal tegen: uit Frankrijk hoort hij in brieven van vertrouwden niets dan verlangen naar vrede, vooral echter „doet de wapening van Oostenrijk en het verlangen tijd te winnen, mij besluiten, den loop mijner overwinningen te onderbreken". Begin Juni sluit hij in Silezië een wapenstilstand voor zes weken en laat zijn tegenstander tijd, op twee congressen, in Reichenbach en Praag, het geheel met elkaar eens te worden.

Laat hij zich misschien door de weifelende Duitsche vorsten misleiden omtrent hun bedoelingen? Hij kent hen allen. „De Saksers zijn even Duitsch als de anderen en zouden 't liefst het voorbeeld van Pruisen volgen, de Koning is mij trouw, maar in de troepen heb ik geen vertrouwen.. De onbeschaamdheid van Oostenrijk gaat alle perken te buiten. Met honingzoete woorden tracht het mij Dalmatië en Istrië afhandig te maken. Niets is zoo onbetrouwbaar als het Weensche Hof! Zoo ik het vandaag

het gevraagde afstond, zou het morgen Italië en Duitschland van mij eischen."

Nu dat hij Habsburg op het punt voelt tot den vijand over te loopen, te laat ziet hij de fout van zijn huwelijk in, waardoor hij niets heeft gewonnen, waardoor hij veel verloor. Uit zijn eigen patricisch familiegevoel had hij een keizerlijk afgeleid. Nu wringt zich eindelijk weer de oude toon der verachting uit zijn hart, voor vrijheid en wijdheid geschapen, en in vertrouwelijk gesprek keeren nu telkens weer die woorden terug over hen, die geboren koningen zijn:

„Onder deze lieden, die als koningen geboren zijn, hebben de banden der natuur in 't geheel geen beteekenis. De belangen van dochter en kleinkind doen Keizer Frans geen duimbreed afwijken van de berekeningen van zijn Kabinet. Die menschen hebben geen bloed in hunne aderen, maar bevroren politiek! Zijn het geen echte dwergen, deze koningen bij de gratie van God en van mij? Mijn toegevendheid is mijn domheid geweest. In Tilsit had ik ze kunnen verpletteren — en ik was grootmoedig. Uit de historie had ik moeten leeren, dat zulke gedegenereerde Huizen trouw noch geloof verdienen! Nu pompt Engeland ze vol geld.. Maar ik voer een betere politiek dan deze geboren koningen, die hun vergulde kooien nooit verlaten."

In deze sfeer van intriges, vastgeklemd tusschen louter vorsten, die niet meer wagen mèt hem te gaan en nog niet tegen hem, zijn verraders de beste vertrouwden.

Daarom ontbiedt de Keizer Fouché, noemt „Uw vrienden Bernadotte en Metternich mijn ergste vijanden, Uw Bernadotte kan ons ontzaggelijk veel kwaad doen, door aan mijn vijanden den sleutel tot onze politiek en de taktiek onzer troepen uit te leveren.. Dat legitieme vorsten hem vleien, is hem naar het hoofd gestegen!" Daar is het weer, het kleine woord, van welks mystiek de halve geschiedenis van Napoleon zijn initiatief en onrust ontvangt, nooit kon

hij een lichte siddering bedwingen, wanneer hij over deze legitiemen spreekt, nu is het verachting, dan naijver; of hij ze imiteert of beleedigt, steeds wordt het hart van den opkomeling getroffen door het probleem der geboorte.

Inplaats van te luisteren naar de stem van het volk, die weldra over de hoofden hunner vorsten heen zich luide verheft, slaat hij met leedvermaak het gesjacher der Kabinetten gade: hoe Engeland op de steungelden aan Pruisen beknibbelt, hoe Alexander en Frans zich over de verzwakking verstaan van hun bondgenoot, den Koning van Pruisen, hoe deze den geestdriftigen landstorm uit vrees voor een omwenteling ontbindt, Scharnhorst, den moedigste, en Stein, den schranderste, buiten de leiding der zaken houdt, hoe hij Schleiermacher ontslaat en verbant, omdat hij in een moedige rede de gevoelens van het volk verklankt heeft. En de Keizer stuurt Fouché in geheime zending, meer als spion, naar het Prager Congres.

Terwijl hij hier door twee overwinningen zijn positie versterkt heeft, is Joseph intusschen door Wellington in den Spaanschen slag bij Viktoria vernietigd, hij is gevlucht, en wanneer de vorsten in Praag hooren, dat Engeland nu Frankrijk in 't Zuiden kan binnenvallen, drijft het leedvermaak hen weldra tot weerbarstigheid. De Keizer, die zijn broeder zijn beste generaals had toegevoegd, is buiten zich zelf: „Hij alleen draagt van alles de schuld!" schrijft hij naar Parijs. „Uit de Engelsche berichten blijkt, hoe onbenullig zijn leger werd aangevoerd. Het is ongehoord! Hij is weliswaar geen soldaat, maar draagt de verantwoordelijkheid, en een vreemd beroep uit te oefenen is de grootste fout.. Het is mijn vaste wil, maakt dat den Koning duidelijk, dat hij tot mijn terugkeer niemand ontvangt.. Anders wordt zijn huis te Parijs een middelpunt van intriges, ik zal hem moeten laten gevangen nemen ,want mijn geduld is ten einde. Ik wil mijn eigen zaak niet langer aan gevaar blootstellen, uit consideratie

voor domkoppen, die soldaten noch staatslieden zijn!"

De oudste broeder en vertrouwde — en nu moet de Keizer hem in zijn slot bij Parijs reeds meer duchten dan in Madrid als Koning. Zal hij nu eindelijk door schade wijs zijn geworden en hem na deze uitbarsting met rust laten? Nauwelijks! Want ook de kleine Jérôme heeft weer zijn leger en maakt 't weer bont: een generaal geeft hij order in een andere richting te marcheeren en beweert, dat dit op bevel van den Keizer geschiedt. Dezen komt dit te laat ter oore: „Een dergelijk niet nader te kwalificeeren gedrag kan ik niet langer dulden! Zoo gij U nog eenmaal een dergelijke voorspiegeling veroorlooft, zal ik aan het leger bij dagorder bekend maken, dat Uw woord geen waarde meer heeft.. Op deze wijze zoudt ge den opmarsch van mijn geheele leger in de war kunnen sturen. Dat is waarachtig het reinste bedrog!"

Spoedig daarop krijgt Junot, een der oudste kameraden, een aanval van grootheidswaanzin, verliest een slag in Illyrië, springt daarop het raam uit. Bourrienne, eenmaal om geldkwesties weggezonden, daarna zaakgelastigde in Hamburg, wordt wegens verduistering nu ook vandaar verdreven, „en zoo hij het nog eenmaal waagt zich met de dingen te bemoeien, zal ik hem laten gevangen nemen en hem alles laten terugbetalen, wat hij in deze stad gestolen heeft". Bernadotte echter, de meest trouwelooze, is werkelijk met zijn Zweden in Pommeren geland, heeft de Bondgenooten tot verzet overgehaald en zal ook hen bedriegen. Bij deze allen zal zich spoedig nog een gezworen vijand des Keizers voegen: Generaal Moreau, na de samenzwering naar Amerika verbannen, is hij nu naar Frankrijk's vijanden opweg en met Bernadotte zal hij den roem deelen, tegen zijn vaderland te strijden.

In dezen toestand, nagenoeg ingesloten, te voorzichtig om van zijn overwinningen partij te trekken, te sterk om alle eischen in te willigen, die men voor den vrede als

voorwaarde stelt, neemt de Keizer zijn toevlucht tot zijn oude middel, hij laat Metternich naar Dresden komen: door suggestie tracht hij hem nu te winnen. Het onderhoud, dat op Napoleontische wijze negen uur duurt zonder onderbreking, is zonder resultaat voor den Keizer, doch met groote winst voor het nageslacht verloopen.

Midden in zijn kamer staande, den degen opzij, den hoed onder zijn arm, wacht de Keizer den Minister op, informeert naar zijn schoonvader, dan gaat hij onmiddellijk tot den aanval over:

„Gij wilt dus den oorlog? Goed! Gij zult hem hebben. Ik heb bij Lützen de Pruisen vernietigd, bij Bautzen de Russen verslagen. Ook gij wilt aan de beurt komen. Prachtig! In Weenen zien wij elkaar weer. De menschen zijn onverbeterlijk. Tot driemaal toe heb ik Keizer Frans weer op den troon gezet, hem vrede voor het leven beloofd, zijn dochter getrouwd. Toentertijd zeide ik tot mijzelf, dat ik een dwaasheid beging, maar het is gebeurd, heden heb ik er spijt van."

Zooals men ziet, is hij niet zeer hoffelijk gestemd en heden is hij tegen zijn schoonvaders vertegenwoordiger, dien hij voor zich winnen wil, onbehouwener dan op den dag na Austerlitz tegen zijn schoonvader zelf. De Minister gewaagt van den wereldvrede, die slechts mogelijk ware, zoo de Keizer zich binnen zekere machtsgrenzen zou terugtrekken: Warschau moet aan den Czaar, Illyrië aan Habsburg worden teruggegeven, de Hanzesteden moeten weer bevrijd, Pruisen vergroot worden.

„Men verlangt dus van mij, dat ik mij zal onteeren! Ik sterf liever dan dat ik een handbreed gronds afsta! Uw koningen van geboorte kunnen zich twintig maal laten verslaan en toch altijd weer terugkeeren in hun residenties. Ik ben de Zoon der Fortuin, ik kan dat niet! Mijn macht duurt niet langer dan de dag, waarop ik niet meer sterk en dus niet meer gevreesd ben.. Alles heb

ik door de koude verloren, behalve mijn eer.. Nu heb ik een nieuw leger, neemt dat eens in oogenschouw, ik zal een revue voor U houden!'' Dat is wederom heel de trots van den geboren soldaat tegenover de koningen van geboorte, dat is Generaal Bonaparte. En als de Minister beweert, dat juist zijn leger vrede wenscht, valt de Keizer hem met verbluffende openhartigheid in de rede:

„Niet het leger, mijn generaals willen vrede! Ik heb er geen enkele meer, de koude van Moskou heeft hen gedemoraliseerd, toen huilden de dappersten als kinderen. Veertien dagen geleden had ik nog vrede kunnen sluiten, nu na twee overwinningen kan ik het niet meer.''

— Europa en U, Sire, antwoordt de Minister en legt het probleem slechts bloot, zullen nooit tot een vergelijk komen. Elk uwer vredesverdragen was slechts een wapenstilstand, succes en tegenslag drijven U met gelijke kracht tot den oorlog. Nu zal Europa tegen U strijden. — De Keizer lacht boosaardig:

„Wilt gij mij door een verbond te gronde richten? Met hoevelen zijt gij dan, Mijneheeren Geallieerden? 4, 5, 6, 20? Des te beter!'' Dan waarschuwt hij hem, niet op Duitschland te rekenen, welks volk hij door zijn troepen, welks vorsten hij door hun angst voor Oostenrijk bijeenhoudt, en stelt gewapende neutraliteit voor, zoolang men in Praag onderhandelt, terwijl de Minister op gewapende tusschenkomst staat. Deze finessen der oude diplomatie moeten de scheur bedekken, en dan twisten zij een uur lang over de grootte der beide legers, waarbij beide partijen verklaren, dat zij precies weten hoeveel de ander heeft.

„Ik heb nauwkeurige lijsten betreffende Uw leger'', zegt de Keizer. „Men heeft een massa spionnen er op uit gezonden en tot op de trommelslagers toe naar alles bij U geinformeerd.. Maar beter dan wie ook ken ik de waarde van een dergelijke inlichtingendienst. Mijn berekeningen berusten op exacteren, op mathematischen grond-

slag: niemand heeft tenslotte meer dan hij hebben kan." Dan toont de Keizer den Minister der Oostenrijkers de lijsten van het Oostenrijksche leger, dat gisteren nog met hem verbonden was, en laat hem onderzoeken of het klopt. Dan spreekt hij lang en breed over den Russischen oorlog, wat uren duurt. Wanneer dan echter de Minister gewaagt van de jeugd der keizerlijke troepen en tenslotte vraagt, wat hij wel zal doen, wanneer ook deze kinderen zijn opgeslokt, wordt de Keizer door toorn overmand, hij wordt bleek, hij schreeuwt hem toe met vertrokken gelaat:

„U bent geen soldaat! U weet niet, wat er in de ziel van een soldaat omgaat! Ik ben te velde opgegroeid. Een man als ik bekommert zich geen bliksem om het leven van een millioen menschen!"

Met die woorden smijt hij zijn hoed in een hoek van de kamer, nu is hij werkelijk woedend: deze woorden zijn de diepste waarheid van zijn hart. De man, die op het gezicht van een stervend paard bleek worden kan, die geen mensch kan zien doodgaan, blijft onbewogen en moet dat ook blijven, als hij, vóór zijn lijsten gezeten, de honderdduizenden optelt, verschuift en de gevallenen schrapt. Of wordt de oorlog niet met menschen gevoerd en met lijken beëindigd? De meester in een handwerk, die zijn hulpmiddelen noodig heeft, voelt zich hier getroffen. Nu is het voor den Minister gemakkelijk de moreele overwinning te behalen, hij wilde wel dat heel Frankrijk het hooren kon.

„Frankrijk kan zich niet beklagen", zegt de Keizer rustiger. „Om het te sparen, heb ik Duitschers en Polen opgeofferd. In Rusland ben ik 300.000 man verloren, maar slechts een tiende daarvan waren Franschen!" Intusschen heeft hij zelf zijn hoed opgeraapt, wat hij zeker in geen tien jaar gedaan heeft, hij heeft dus verstandig gehandeld en als een generaal. Dan plant hij zich echter voor den Oostenrijker:

„Ik heb dan wel een echt domme streek begaan, door

met een aartshertogin te trouwen.. Ik heb het nieuwe met het oude, de oude vooroordeelen met mijn nieuwe eeuw willen doen samensmelten: nu eerst erken ik mijn fout in haar volle draagwijdte! Dat kan mij mijn troon kosten, — maar ik zal de wereld onder zijn puinhoopen begraven!"

In dit tragische inzicht bereikte het gesprek zijn hoogtepunt, tevens de vraag van oorlog en vrede. Want juist deze verbittering over de eigen fout dreef hem er nu toe, in tegenspraak met alle beleid, den strijd tegen de driemaal sterkere Bondgenooten op te nemen. Als een groot speler, die een onherstelbare fout heeft ontdekt, zet hij nu met den weerbarstigen trots van demonische naturen alles op één kaart: nu wil hij zich zelf bewijzen, dat hij ondanks deze fout overwinnen kan.

Om te beginnen is hij, wanneer hij den Minister laat gaan, rustig geworden. De hand op de klink der deur, zegt hij: „Wij zien elkaar toch weer?"

— Tot Uw dienst, Majesteit, maar ik heb geen hoop meer, mijn zending te vervullen. — De Keizer ziet hem aan, klopt hem op den schouder:

„Weet U, wat er gebeuren zal? Gij zult mij den oorlog niet verklaren!"

Na drie dagen lang onderhandeld te hebben, wil Metternich vertrekken, maar de Keizer vreest een breuk, ontbiedt hem nogmaals, ontvangt hem 's morgens vroeg in den tuin, op en neer loopend:

„Wel, U doet, alsof U verongelijkt bent?" Dan stellen zij in tien minuten een verlenging van den wapenstilstand vast, besprekingen in Praag: alles blijft nog onbeslist en als hij onderteekent, aanvaardt de Keizer de gewapende neutraliteit van zijn schoonvader, die slechts de overgang tot den oorlog kan zijn. Dan reist hij naar Mainz, om zijn vrouw, de dochter van dienzelfden vorst weer te zien. Hij heeft haar te Parijs tot Regentes benoemd, alleen uitdrukkelijk verboden, dat enkele stukken haar zouden

worden voorgelegd, want „men moet den geest eener jonge vrouw niet door zekere bijzonderheden bezoedelen''.

Had de Habsburgsche het hart op de rechte plaats gehad, dan reisde zij thans naar Weenen en dreef een overeenkomst door, die in waarheid slechts op gevoelsgronden strandde. Zij heeft immers een tamelijk goed verstand, nog voor een paar weken heeft de Keizer haar vader verzekerd: „Zij vervult de plaats van mijn Eersten Minister tot mijn grootste tevredenheid." Onmogelijk kan hij haar nu, op het hoogtepunt der crisis, verzwijgen, wat op het spel staat, zij 't slechts, om zich van haar gevoelens te vergewissen in geval van een breuk, maar het gansje verroert geen vin en denkt er slechts aan, hoe door kostbare geschenken haar familie te imponeeren.

In Praag houdt de een den ander aan 't lijntje, Fouché benadeelt zijn meester door allerlei praatjes, Bernadotte maakt zijn nieuwe vriendschappen nog hechter en als op het laatste oogenblik de Keizer toch nog zou willen bijdraaien, schrikken Czaar en Pruisen-koning zoo hevig, dat zij van Metternich verzwaring der eischen afdwingen, want zij begrijpen wel, dat een zoo gunstig oogenblik niet nog eens komt. Woedend trekt de Keizer zich nu terug, en den dag na het einde van den wapenstilstand, ontvangt hij de oorlogsverklaring van zijn schoonvader. Weliswaar heeft ook hij zich in dien tusschentijd versterkt, maar daar hij den Rijnbond niet meer vertrouwt, moet hij hun hulptroepen laten bewaken. Nu staat hij in Saksen en in Silezië, tegenover hem heeft Schwarzenberg het bevel over drie legers, van welke Blücher en Bernadotte Silezië en het Noorden bezet houden; naast Schwarzenberg staat ook Moreau, die juist van overzee is gekomen en het laatst Duitschland, er over zegevierend, verlaten heeft.

Zoo paradoxaal is dit schaakspel opgezet: onder den Keizer der Franschen strijden drie Duitsche koningen tegen een Duitschen generaal, die kort te voren nog als

's Keizers onderbevelhebber tegen Rusland was opgetrokken; tegen Napoleon strijden twee Fransche generaals, van wie hij den eenen jarenlang steeds in rang heeft verhoogd en die nu Pruisische troepen tegen hem aanvoert, geen Royalist, neen, ook zelf een zoon der Revolutie.

Blücher is dus feitelijk de eenige eerlijke vijand, want die heeft nooit voor hem gestreden noch voor hem gevoeld — zeven jaar geleden heeft hij voor hem het onderspit gedolven. Het eenige voordeel voor den Keizer is het feit, dat drie koningen in Schwarzenberg's leger meepraten, die allen van het handwerk even weinig verstand hebben als Joseph in Spanje.

Met een groote overwinning bij Dresden opent de Keizer einde Augustus den nieuwen veldtocht, maar wanneer hij den derden dag de Bondgenooten zou kunnen achtervolgen en uiteenjagen, overvalt hem een hevige maagpijn, een uur lang denkt hij dat hij vergiftigd is, zijn besluitvaardigheid is verlamd, hij trekt achteruit, inplaats van vooruit, verliest een korps en „veroorzaakt het ongeluk van 1813": zoo besluit Daru, zijn dagelijksche begeleider. In dezen, zijn eersten veldslag tegen den gehaten Bonaparte — is het een teeken? — sneuvelt Moreau, en wanneer de Keizer het hoort, gloeit de oude rivaliteit uit hun jeugd weer op en uit den grond van zijn hart roept hij uit: „Moreau is dood! Mijn ster!"

Maar tegelijkertijd is zijn andere leger door Blücher bij de Katzbach verslagen. Wederom overlegt de politicus inplaats van den generaal: hoe kan ik de tegenstanders scheiden? Daarom wil hij Bohemen voor Oostenrijk sparen, want de nederlaag heeft daar de hoofden verward, liever wil hij bij verrassing op Berlijn aanrukken, om de Pruisen uit Silezië weg te lokken.

Maar het is, zooals de Czaar vroeger eens gezegd heeft: wonderen gebeuren alleen daar, waar hij zelf is, en zoo,

verhinderd een grooten slag te slaan, noodzaken ontstemming, slechte voeding, desertie in de flankkorpsen, hem steeds daar in te grijpen, waar er iets hapert, zoodat de volksmond hem om zijn vele heen- en weertrekken den Bautzener Bode noemt.

Tegelijkertijd stijgt de nood van het leger, omdat het, samengedrongen in een klein gebied, het land reeds lang heeft uitgezogen.

Niettemin heeft hij veel te weinig troepen, hij eischt, daar de lichting '14 reeds vecht, van den Senaat de lichting '15 en zelfs de laatste zeven oudste jaarklassen: dus ook die boeren, die hij, bij zijn vertrek naar het slagveld, zijn leven met smartelijken blik overschouwend, zoo juist nog had benijd. Maar wanneer zullen deze troepen komen? Wie zal ze oefenen en hoe lang? Tevergeefs zendt hij nu, einde September, een vredesbode naar zijn schoonvader: hij is bereid groote offers te brengen, „zoo men slechts wilde luisteren". Doch Frans blijft standvastig, ja, nu gelukt het hem eindelijk in den Rijnbond een bres te maken: hij brengt den Koning van Beieren tot afval. Dan zegt de bezorgde speler, wanneer hij de wolken steeds donkerder zich ziet samenpakken, een woord tot zijn ouden kameraad, dat hij tot heden niet kende:

„Marmont, mijn schaakspel raakt in de war."

In deze erkenning ontvliedt den Keizer zijn genius.

XI

Op de Dübener heide ligt een Saksische burcht, het slot Düben. Daar zit de Keizer den volgenden morgen en werkt het plan uit, om op te rukken naar Berlijn, Bernadotte te verslaan, daarna Blücher, en op deze wijze de plannen van den vijand door onverwachte slagen te dwarsboomen.

Dan wordt een groep generaals aangediend, uit zijn kabinet gaat hij hun tegemoet, hij weet, wat zij willen:

reeds lang hebben vertrouwden hem van de toenemende ontstemming onder de bevelhebbers verteld, die rustig aan den Rijn willen overwinteren. „Ik ben mijn leger niet meer meester", heeft Maarschalk Ney onlangs gemeld. Dan, aarzelend en met zwakke argumenten waagt eerst de een te spreken, dan de ander, dan geven zij allen door knikken hun instemming te kennen: zij verzoeken onderdanig niet naar Berlijn op te rukken, doch liever naar Leipzig.

De Keizer hoort hen zwijgend aan en denkt: „Is mijn macht aan het tanen?" Doch hij zegt: „De afval van Beieren is aanstaande. Een beweging naar Leipzig, achterwaarts, zou op onze troepen den indruk van vertwijfeling maken. Ik zal er over denken." Dan blijft hij den geheelen dag alleen, laat niemand toe, zit maar voor zijn kaarten. Buiten wacht Caulaincourt, hij luistert, doch hoort slechts hoe de vensters rinkelen in den Octoberwind, die huilt om het slot. Eindelijk mag hij binnenkomen. De Keizer loopt op en neer, meer tot zich zelf zegt hij: „De Franschen kunnen niet tegen pech." Dan ziet Caulaincourt hem in een soort gedroom verzinken.

Den volgenden dag verklaart hij naar Leipzig te gaan: 15 October. Beweging, bevelen, een moedige stemming overal. Als hij met Marmont over de laatste stappen van den Habsburger spreekt, maakt hij deze gevolgtrekking: „Ik verkies een man van eer, die eenvoudig zijn woord houdt, boven den man die in alles naar het oordeel van zijn eigen geweten vraagt.. Keizer Frans heeft gedaan, wat hij voor het welzijn van zijn onderdanen nuttig acht, hij is nauwgezet van geweten, — maar geen man van eer."

Den volgenden dag begint de volkerenslag: de Keizer staat met 180.000 man tegenover 300.000 bondgenooten; 's avonds heeft hij slechts een stuk slagveld veroverd. Den tweeden dag 's morgens is Bernadotte met zijn troepen aangekomen, de Keizer verwacht van deze nieuwe ver-

sterking een ongunstige wending, wil terugtrekken, doch kan er niet toe besluiten den schijn eener nederlaag te wekken. Opnieuw zoekt hij door onderhandelingen een uitweg. Hij laat den gevangen genomen generaal Merveldt op zijn eerewoord zijn degen teruggeven, hij moet Keizer Frans om een wapenstilstand vragen.

„Ik zal mij, als men dat wil, achter de Saale terugtrekken, Russen en Pruisen achter de Elbe, gij naar Bohemen, Saksen blijft neutraal." Dan wordt hij levendig, hij ontvouwt den vijand niet meer of minder dan een nieuw ontwerp van Europa: Hannover aan Engeland, de Noordzeekust vrij, van den Rijnbond ieder vrij die het worden wil, Polen, Spanje, Holland onafhankelijk, slechts Italië mag niet Oostenrijksch worden. „Voorwaarts! Uw vredeszending is mooi. Hebt U geluk, dan zult U de liefde van een groot volk oogsten. Weigert men ons den vrede, dan zullen wij ons weten te verdedigen."

Verbluft gaat de generaal naar de overzijde, ongelooflijk schijnt zijn heer dit bericht. Hoe nu? Keizer Napoleon, midden in den oorlog, tusschen de veldslagen in — geeft half Europa prijs en draagt aan een gevangene op, dit te melden? Dat hij zoo zwak was, wisten wij niet.

Opgewonden wacht de Keizer aan den anderen kant Merveldt's terugkeer af, tot diep in den nacht stelt hij daarom het geven van zijn bevelen uit, spreekt lang over zijn familie, over vrouw en kind. Plotseling overvalt hem zijn kwaal, bleek zakt hij in elkaar tegen den wand der tent, men wil den dokter halen.

„Neen! Mijn tent is doorzichtig! Als ik hier ben, is iedereen op zijn post."

— U moet gaan liggen, Sire!

„Neen, ik wil staande sterven!"

— Den dokter, Sire!

„Neen, zeg ik. Aan een zieken soldaat laat ik een hospitaalbewijs geven. Wie zal mij dat uitreiken —." Vreeselijke

oogenblikken. „Het gaat over. Zorg alleen, dat niemand de tent binnenkomt."

Een half uur later geeft hij bevelen, maar niet voor den terugtocht, schuift slechts het leger wat dichter naar Leipzig toe; nu heeft hij precies de helft van de vijandelijke troepen.

Den volgenden dag laat hij bij een molen halt houden. De vijand verspreidt zijn leger naar drie-kanten. Midden in de verwarring: Bernadotte zou de Saksers hebben overreed, hun kanonnen tegen Frankrijk te richten. „Infamie!" roept de Keizer uit. Allen brullen hem dat woord na, Saksische officieren, die trouw gebleven zijn, breken hun sabels stuk. Een dragonder uit zijn escorte wendt zijn paard: „Wij zullen ze wel krijgen, die schurken! Wij Franschen zijn er ook nog! Leve de Keizer!" Het geheele escorte vliegt hem achterna, een jong officier, die den Saksers een adelaar ontrukt heeft, jaagt een oogenblik later naar den Keizer terug om hem den adelaar te brengen, zakt in elkaar.

„Wat voor zonen heeft Frankrijk!" zegt de Keizer zacht.

Op deze twee gevechtsdagen heeft hij 60.000 man verloren. Hij is verslagen, maar zelfs de Duitsche kritiek zegt over den slag: „Een overweldigende overwinning, zooals met deze geweldige overmacht in overeenstemming was geweest, is door de Bondgenooten niet bevochten geworden."

Wanneer alles door de stad Leipzig terugstroomt, dicteert de Keizer aan Berthier de bevelen voor den terugtocht. „Men had hem een houten kruk gebracht" schrijft een ooggetuige, „waarop hij nu, uitgeput door de inspanning, insluimerde, zijn handen rustten achteloos gevouwen in zijn schoot. Somber en zwijgend stonden de generaals om het vuur, op eenigen afstand marcheerden de troepen voorbij."

Den volgenden morgen brengt de achtervolgende vijand

verwarring in de straten teweeg, men laat te vroeg een brug in de lucht vliegen, zoodat de achterhoede zich moet overgeven, een maarschalk redt zich zwemmend, een ander verdrinkt, verscheidene worden gewond en gevangen genomen. Wanneer Macdonald later Augereau ontmoet, dien hij met zijn korps had opgewacht, lacht die hem uit: „Denkt U dat ik gek ben, om mij in een voorstad van Leipzig te laten slachten? Terwille van een krankzinnige doe ik dat niet!"

Daar duikt zij op, voor de eerste maal, de totale onverschilligheid van een der oudste wapenbroeders voor des Keizers overwinning en roem, hier is het bloote verlangen om te leven, te billijken in den soldaat, doch een maarschalk van Frankrijk onwaardig, wiens handwerk voor hem roem en geluk beteekent. Dienzelfden dag schrijft een ander jeugdkameraad aan den Keizer: dat hij in het legerbericht van gisteren niet is genoemd en toch alleen tien uur lang dat deel der vlakte gehouden heeft, voor de verdediging waarvan hij een ander heeft geprezen, „nooit in mijn leven heb ik U trouwer gediend dan bij deze gelegenheid.. Sire, ik ken niets ergers, dan bij zoo'n gelegenheid te worden vergeten." Hij, die dit schrijft is Marmont.

Deze beide klanken, stammend van denzelfden dag, bereiden den Keizer een noodlot, dat in zulke stemmingen zijn voorteekenen heeft: deze beiden, Marmont en Augereau zullen hem in de beslissende ure verraden.

Dienzelfden dag, een paar mijlen daar vandaan, zit Goethe in zijn werkkamer te Weimar, Napoleon's portret is van den spijker gevallen, de kanonnen van Leipzig dringen tot hem door, het eerste bericht der ineenstorting wordt reeds gefluisterd, en terwijl geen generaal weet of hij niet spoedig zijn troepen weer zal verzamelen, of de Keizer niet weldra weer zal zegevieren, voorvoelt de dichter, die hem nog weinige maanden geleden voor

onoverwinlijk verklaard, het werkelijk noodlot van dezen dag, en op den dag van den terugtocht schrijft hij, als ware het honderd jaar geleden en alles reeds legende geworden, deze Duitsche versregels neer:

„Wer Mut sich fühlt in königlicher Brust..
er zaudert keineswegs, betritt mit Lust
des Stufenthrones untergrabene Bahn,
kennt die Gefahr und steigt getrost hinan.
Des goldnen Reifes ungeheure Last,
er wägt sie nicht; entschlossen wie gefasst
drückt er sie fröhlich auf das kühne Haupt
und trägt sie leicht, als wie von Grün umlaubt.
So tatest du. Was noch so weit entfernt,
hast du dir anzueignen still gelernt,
und was auch Wildes dir den Weg verrannt,
du hast's gesehn, betrachtet und erkannt..
Ein froher Tag erschien, er rief dich an,
man rief dich aus, und so war es getan..
Und stehest noch trotz dem, was du empfandst,
und trotz der Feinde, die mit Krieg und Tod
von aussen und von innen dich bedroht..
Die Völker gaffen, reden, wähnen viel —
was wollen sie denn andres als ein Spiel?..
Die falsche Welt, sie buhlt um unsern Schatz,
um unsere Gunst, sogar um unsern Platz,
und machst du je dir den Geliebten gleich,
nicht Liebe gnügt, er will das Königreich.
So war auch dieser! — Und nun sprich es aus:
dein Leben trugen sie mit ihm hinaus.
Der Mensch erfährt, er sei auch, wer er mag,
ein letztes Glück und einen letzten Tag."

Terzelfder tijd schrijft Schelling: „Ik geloof, dat Napoleon's einde nog niet zeer nabij is. Zoo ik iets ervan be-

grijp, dan wordt hij nog gespaard: wanneer al zijn helpers hem hebben verlaten, zal hij nog leven, om den kelk der vernedering tot op den bodem te ledigen." En als spoedig daarna de Beieren definitief overloopen, schrijft Hegel: „Met oorverdoovend gejubel heeft het gepeupel van Neurenberg de Oostenrijkers ingehaald.. Verachtelijker kan de gezindheid en het gedrag der burgerij niet worden voorgesteld."

Drie groote Duitsche geesten op den dag van den Volkerenslag.

Nog is het lang de laatste dag niet! Strijdend en overwinnend trekt de Keizer terug. In Erfurt neemt Murat afscheid, hij moet naar zijn koninkrijk. Zijn heer laat hem trekken, hij zegt: „Vóór Mei heb ik een leger van een kwart millioen aan den Rijn!" Zoo is zijn hoofd, zoo brein en fantasie, zij rekenen nog slechts met honderdduizenden. In Mainz worden zijn troepen door typhus aangetast, snel voert hij het overschot over den Rijn terug. Daarbij werkt hij op dezen terugtocht elken dag van 3, 4 uur 's morgens tot 11 uur 's avonds.

Intusschen stroomt het in het achtervolgende hoofdkwartier der Bondgenooten van over stag gaande vorsten, alles is spoedig vergeten en vergeven, één slechts vindt de striemende woorden: „Wat dunkt U van het gedrag dezer ellendelingen?.. Zij zijn beter behandeld geworden, dan zij verdienden!.. Al deze prinsjes zijn zwakkelingen, wien men een veel eervoller bestaan gunt, dan zij door hun erbarmelijk gedrag verdienen.. Het behoud hunner souvereiniteit, die uit opgeblazenheid, genotzucht en heerschzucht bestaat, heeft hun niets gekost dan het bloed hunner onderdanen."

Dat is de laatste groet van Freiherr von Stein aan zijn standgenooten, de Duitsche vorsten.

XII

Laetitia zit bij den haard, in haar handen houdt zij den brief van den zoon uit Mainz, waarin hij haar bemiddeling voor Lodewijk aan bepaalde voorwaarden bindt, doch niet deze zijn het, die haar ziel in beroering brengen; het is een bijzin, waarin de Keizer de wending in zijn lot heeft besloten: „In deze omstandigheden, nu geheel Europa zich tegen mij keert en mijn hart onder groote zorg gebukt gaat." Nooit heeft zij hem gewaarschuwd, dat liet haar trots niet toe, en de zijne nog minder, maar haar voorgevoel heeft zij bevriende ooren dikwijls toevertrouwd: „Pourvou que cela doure!" Nooit heeft gevaar van eigen onheil haar verontrust, alleen het gevaar, dat de haren bedreigde: wie zal hen helpen, als alles ineenstort? Op wien, vraagt zij nu verder, kan de Keizer nog steunen?

Nu hij terug is, moet zij het beleven, dat het verraad onder haar eigen kinderen begint. Murat, steeds door de veel wakkerder Caroline geleid, sluit een wapenstilstand met Engeland en een verbond met Oostenrijk. Elisa heeft Fouché als raadsman naast zich, die tot den val van den Keizer Parijs mijdt. „Het eenige middel," zegt hij nu tot de zuster van den Keizer, „om ons allen te redden, zou de dood van den Keizer zijn." Tegelijkertijd laat Elisa aan haar moeder vragen, wat voor bals Parijs dezen winter geven zal. Lodewijk verbreekt de gehoorzaamheid, komt zonder toestemming te Parijs, omdat hij het in Oostenrijk niet langer kan uithouden, en protesteert, wanneer de Keizer hem op een afstand van 40 mijlen wil verbannen, totdat de moeder bemiddelend optreedt en een kille ontmoeting, de broeders opnieuw van elkander vervreemdt. Jérôme heeft zijn land en volk in den steek gelaten en is, zonder herkend te worden, uit Cassel gevlucht, Joseph, met wien de Keizer het steeds opnieuw probeert, weigert

de verdediging van Parijs op zich te nemen. Lucien houdt zich mokkend verre.

Dat is de galerij der broeders en zusters, op wie sinds tien jaar de Keizer zijn dynastie tracht te grondvesten. Wat moet er in deze moeder omgaan, die steeds het innigst voelde voor het kind, dat het zwaarste lijdt!

Maar in Morfontaine is men in de beste stemming: daar zit naast Joseph, den Spaanschen Koning zonder land, de vrouw van Jérôme, koningin in dezelfde omstandigheden, wier vader tot de Bondgenooten is overgeloopen, de verdreven Groot-Inquisiteur van Spanje leest de mis in het slot, verder zijn er nog twee Indische patriarchen, Duitsche, Spaansche, Italiaansche hovelingen zonder Hof, allen te zamen een schitterend gezelschap, als wachtend op den afloop van een tooneelstuk, waarvan de acteurs spoedig in den salon zullen verschijnen. Slechts één ziet met hoopvolle gedachten de crisis naderen: het is de vrouw van Bernadotte, Joseph's schoonzuster en de twintig jaar geleden verlaten bruid des Keizers; zij weet, dat haar man, bevelhebber der Bondgenooten, reeds aan den Rijn staat, weldra zal hij, peinst zij, in Notre Dame haar Josephine's kroon op de nog altijd bruine, sierlijk-gekapte lokken drukken.

In dit landelijk slot worden tegen den teruggekeerden Meester meer draden gespannen dan de slotheer zelf weet, want deze is geen intrigant, slechts ijdel en gemakzuchtig. Nu, veel te laat, ziet de Keizer het in, nu zegt hij tot zijn vertrouweling Roederer:

„Dat is één van mijn fouten geweest, ik meende mijn broeders voor de dynastie noodig te hebben, maar deze is verzekerd zonder hen. Midden in den storm is zij geschapen door het Wezen der Dingen. De Keizerin is voldoende. . Alles was rustig dit jaar. Slechts als Joseph in de buurt van Parijs woont, is er overal onrust. . Hij beschouwt zich als den eerstgeborene. Is er iets onzinnigers te be-

denken? Ja, voor wat den wijnberg van onzen Vader betreft.. Hij heeft zijn hart verpand aan vrouwen, huizen, meubelen, houdt er van op konijntjes te jagen en met de dames blindemannetje te spelen. Ik heb mijn hart aan niets verpand, geef niets om mijn huizen, niets om de vrouwen, slechts een weinig om mijn zoon."

Zoozeer neemt in deze weken vol dreigend gevaar zijn monomanie toe. Men ziet het, al het andere was toch slechts een spel, het Hof inbegrepen: alles, behalve de ééne hartstocht zijner ziel, is hem niets waard, zijn zoon een weinig.

Nu geeft hij snel den Spaanschen troon aan Koning Ferdinand terug, of liever, hij stelt hem in vrijheid, doch de Cortes moeten het verdrag eerst bekrachtigen. Dit is een raad van Talleyrand, die ook thans weer in de Tuilerieën wordt ontboden, want door dit uitstel tracht de verrader Frankrijk's Zuidelijk leger vast te houden en zijn vaderland te verzwakken ten gunste van de Bondgenooten, voor wie hij werkt. Joseph protesteert.

„Mijn omstandigheden veroorloven mij niet," schrijft hem de Keizer, „aan eenige vreemde heerschappij te denken, ik zal mij gelukkig prijzen, wanneer ik het oude Frankrijk door den vrede behoud. Alles om mij heen dreigt ineen te storten. Mijn legers zijn vernietigd, mijn verliezen laten zich moeielijk herstellen, Holland is verloren, Italië weifelend.. België en de Rijnprovincie zijn ontevreden, de Spaansche grens is in vijandelijke handen. Hoe kan men bij een dergelijke crisis denken aan buitenlandsche tronen!" En wanneer de Prefect van Politie hem aanraadt gedurende den dreigenden veldtocht sterke Nationale Garden in Parijs achter te laten, antwoordt hij: „Wie waarborgt mij hun trouw? Kan ik een dergelijke macht in mijn rug laten?"

Wanhopig — anders kan men deze gedachten niet noemen: familie, bondgenooten, zelfs de eigen hoofdstad

schijnt hem onzeker toe. Zoo volkomen is de stemming na den slag bij Leipzig omgeslagen. In diepe neerslachtigheid treft hem graaf Lavalette, directeur-generaal der Posterijen, één der eerlijkste mannen uit Parijs, dien hij nu dikwijls 's avonds in zijn slaapkamer ontvangt, terwijl hij bij den haard staat en zijn handen voor het vuur houdt. Deze onversaagde raadt hem aan vrede te sluiten, waarschuwt hem voor de ongestadigheid der Franschen, maar als hij het eenmaal waagt, den naam der Bourbons uit te spreken, die misschien den Keizersmantel zouden kunnen erven, wendt de Keizer zich af van het vuur en zwijgend werpt hij zich op zijn bed. Wanneer de Graaf na een paar minuten dichterbij komt, vindt hij hem in slaap.

Deze gezonde reacties zijn een teeken van hernieuwden moed. Napoleon, vlak voor zijn val, de catastrophe voorvoelend — maar als men hem van de Bourbons spreekt, wier erfenis hij heeft overgenomen en die de zijne op hun beurt zouden kunnen overnemen, dan verslappen zijn zenuwen, dat thema verveelt hem meer dan één ander: hij valt in slaap.

Wanneer hij gesterkt ontwaakt, ziet hij weer het gevaar, dat in de sympathie der Noordelijke provincies voor deze Bourbons is gelegen, hij denkt aan den val der Staatsobligaties, die tot 50, en van de Bank van Frankrijk, waarvan de aandeelen tot de halve waarde zijn gedaald, hij ziet, dat de nieuwe Nationale Garden, die hij ondanks alles moet vormen, niet meer tot stand komen, — en zoo grijpt hij vol vreugde een voorstel der Bondgenooten uit Frankfort aan. Die zijn het met elkaar zoo oneens, als hij maar wenschen kan, Metternich, staatsman, wil niet oprukken naar Parijs, de Czaar, romanticus, wil zich over Moskou wreken door de Tuilerieën in de lucht te laten vliegen, tenslotte weet Oostenrijk zijn wil door te zetten: men biedt Frankrijk zijn natuurlijke grenzen aan, Rijn,

Alpen, Pyreneeën. De Keizer voelt zich bevrijd. Snel wil hij het Frankforter voorstel aannemen, Maret heeft de depêche reeds ontworpen.

Plotseling verandert hij van besluit. Waarom? Misschien heeft het verzet, dat hij in de Kamers ontmoet, hem geprikkeld. Daar durven zij eindelijk voor hun meening uitkomen: wij willen alleen dan ons opnieuw wapenen, wanneer de Regeering alleen de landsverdediging wil; de Keizer diene borg te staan voor de uitvoering van alle wetten, die de vrijheid beschermen. Onstuimig geeft het geheele Huis zijn bijval te kennen, voor het eerst sedert vijftien jaar heeft een vergadering een kritische houding tegenover Napoleon durven aannemen. In zijn haat tegen al wat Kamer is wordt Napoleon woedend, verbiedt de redevoering te laten drukken, sluit het Huis, ontvangt enkele Gedeputeerden, vaart tegen hen uit:

„De troon is niets dan een met fluweel bekleed stuk hout. Ik alleen vertegenwoordig het volk. Ik ben de Staat. Als Frankrijk een andere staatsregeling wil, moet het naar een anderen Monarch uitzien. Vindt U, dat ik hooghartig spreek? Slechts omdat ik moed heb en Frankrijk aan mij zijn grootheid te danken heeft." Na deze Zonnekoninklijke woorden slingert hij den Gedeputeerden op Nieuwjaarsdag de bedreiging in 't gelaat, dat hij hen zal doen bewaken.

Dienzelfden dag trekt Blücher den Rijn over.

Zoo is de oude, monarchistische gedachte, belichaamd in een Koninklijk-Pruisisch veldmaarschalk, na een inspanning van twintig jaren, na zes groote oorlogen der min of meer verbonden Europeesche mogendheden, de grensrivier der Revolutie overgetrokken, — en ter zelfder ure jaagt de erfgenaam dezer moderne ideeën de vertegenwoordigers daarvan uiteen en bedreigt hun vrijheid. Met dezelfde logica verwisselen de manifesten dier

twee werelden van plaats. In Notre Dame — waar men sedert twintig jaar niets dan dankgebeden hoorde, wordt nu voor 't eerst gebeden voor Frankrijk's wapengeluk. Maar de anderen, die zoo lang dit wapengeluk hebben hooren verkondigen als teeken van de bevrijding hunner overwonnen volkeren, verkondigen nu aan het overwonnen Frankrijk, dat zij als „bevrijders" komen.

Zoo hebben de legitiemen eindelijk den machtigen vijand de techniek van zijn veldslagen en manifesten afgekeken. Indien zij thans zich daardoor een doortocht kunnen banen, is dit alleen te danken aan hun overmacht en aan de vermoeidheid van een volk, dat na twintig jaren van roem alleen nog naar rust verlangt.

Voorloopig bederven zij alles door te overvragen, want als zij nog slechts de oude grenzen van 1792 aanbieden, breekt de Keizer de onderhandelingen af en maakt zich gereed tot het vertrek naar het front, dat hij ondanks allen weerstand heeft weten te versterken. Zijn stemming stijgt. Als een vrome graaf hem den raad geeft, de Keizerin met haar hofdames te zenden naar de relikwieën van de Heilige Genoveva, barst hij in lachen uit: „U hebt alle eigenschappen, om een kwezelaar te worden. Ik vecht liever."

Aan wien geeft hij in deze moeilijke dagen de hoofdstad over? Wie heeft het laatste vertrouwen?

Joseph. Joseph, die van oorlogvoeren niet het minste verstand heeft, die 's Keizers tegenstanders gastvrij ontvangt, wordt Luitenant-Generaal en Commandant van Parijs. Het sluiten van dezen internen vrede veroorlooft een diepen blik te slaan in de verlatenheid en het wantrouwen en nogmaals in het familiegevoel van den Keizer. Met koude woorden heeft hij hem kort voor zijn vertrek voor de keuze gesteld, zich openlijk vriend der Keizerin-Regentes te verklaren of ver van Parijs verbannen te blijven: „Daar zult gij rustig leven, zoolang ik

15

leef. Mocht ik sterven, dan zult gij gedood of gevangen genomen worden. Gij zult daar zeker noch mij, noch de Uwen, noch Frankrijk van nut zijn, maar mij tenminste ook niet schaden. Gelieve te kiezen. Gevoelens, vriendschappelijke of vijandige, zijn nutteloos en misplaatst."

Het is de toon van den mensch, die vecht voor zijn troon, hij houdt rekening met zijn dood, verbrandt vele staatspapieren, hij zorgt voor zijn natuurlijke zonen, de kleine Léon krijgt een lijfrente, de zoon der Poolsche Gravin een groot majoraat. Maar zijn erfgenaam, nu drie jaar oud, neemt hij op zijn arm, wanneer hij afscheid neemt van de officieren der Nationale Garde: „Ik vertrouw U het liefste toe, wat ik bezit. Gij blijft mij borg voor hem!" Nog eenmaal tracht hij Joseph volharding in te hameren, nog eenmaal bindt hij zijn vrouw de onversaagde zorg voor het rijk van haar zoon op het hart. Den volgenden morgen verlaat hij Parijs.

Na jaar en dag, langs vele omwegen, zal hij het eerst weer zien.

XIII

Na een paar dagen is hij verslagen.

Met zijn eersten slag heeft hij nog geluk gehad: het was bij Brienne, waar hij Blücher terugsloeg, en wanneer hij daarbij persoonlijk in gevaar komt en den degen moet trekken, herkent hij in den boom, waaronder hij staat, denzelfden „waaronder ik als twaalfjarige jongen Tasso las". Romantische ontmoeting met den aanvang zijner fantasieën. Zijn historisch zelfbewustzijn wordt in zulke oogenblikken tot legende.

Spoedig daarna overwint Blücher hem bij La Rothière. Parijs wordt bedreigd. De Keizer schijnt gebroken. Caulaincourt bezweert hem schriftelijk, Maret persoonlijk toe te geven. Eerst luistert hij nauwelijks naar Maret's

woorden, bladert verstrooid in een deel van Montesquieu wijst dan op een plaats, „Lees dit eens hardop!" Maret, geleest: „Ik weet geen schooner voorbeeld eener edele gezindheid dan het besluit van een vorst onzer dagen, zich liever onder de puinhoopen van zijn troon te laten begraven dan voorstellen aan te nemen, die een koning niet mag aanhooren."

— Maar ik weet een schooner voorbeeld, roept Maret uit. Wanneer gij Uw roem ten offer bracht en daarmede den afgrond dempte, waarin anders Frankrijk met U begraven wordt!

„Goed dan," zegt de Keizer. „Maakt vrede! Caulaincourt zal dien sluiten, alles onderteekenen, ik zal de schande dragen. Maar verlang niet van mij, dat ik zelf mijn vernedering zal dicteeren!" De Minister schrijft aan Caulaincourt naar Chatillon, waar hij nieuwe onderhandelingen met den tegenstander voert. De ander schrikt, vraagt om nauwkeurige instructies. Intusschen heeft de Keizer gelaveerd, naar Parijs heeft hij aan Joseph geschreven: „Houdt dapper stand bij de poorten! Laat daar twee stuks geschut opstellen en zorgen, dat de Nationale Garden daar in stelling komen.. Bij iedere poort moeten 50 man met dienstgeweren, 100 met jachtgeweren en 100 met pieken gewapende soldaten staan, dus 250 man voor iedere poort."

Croesus is tot bedelaar geworden. Nog een half jaar, nog drie maanden geleden zou hij achter dergelijke getallen drie nullen hebben gevoegd, en nu, omringd door de verzamelde legers van zoovele vorsten, moeten twee kanonnen Parijs redden en honderd jachtgeweren! Hij voelt het wel, want dienzelfden avond is hij moedeloos, en Maret kan hem overhalen, de voorwaarden te dicteeren: België en de linker Rijnoever worden vrij, Italië wordt opgeofferd, alles wat Bonaparte en wat Napoleon veroverd heeft, wordt teruggegeven, opdat hij slechts

Parijs behoude en dat stuk hout, overtrokken met fluweel. Morgen, zegt hij, zal hij onderteekenen. Wie hem liefheeft, siddert voor het oogenblik, dat door deze pennestreek het krijgshaftig gedeelte zijner daden zal te niet doen.

Maar daarvoor spaart hem het lot! Nieuwe rapporten, 's nachts ontvangen, melden, dat de tegenstander er niet zoo goed voor staat, als het gisteren scheen, dit doet de fantasie van den veldheer opnieuw herleven, en als 's morgens de Minister met het papier ter onderteekening komt, treft hij hem aan voor zijn kaarten gezeten, wordt met geen blik verwaardigd, en hoort slechts de haastig uitgesproken woorden:

„Het gaat nu om andere dingen! Ik ben op het punt Blücher te verslaan!" En wanneer op datzelfde oogenblik Joseph angstig schrijft, dat Parijs gevaar loopt, dicteert hij, tusschen de bevelen door, uit de diepte eener ziel, bereid tot den dood, dit rotsvaste antwoord:

„Mocht Parijs worden ingenomen, dan zal ik niet meer in leven zijn.. Terwille van de Keizerin, den Koning van Rome en onze familie heb ik U bevolen, wat de omstandigheden eischen.. Ik heb het recht een beroep te doen op de hulp der mijnen, omdat ik hen zelf dikwijls geholpen heb.

„Is Talleyrand van meening, dat de Keizerin in ieder geval in Parijs moet blijven, dan is dat heimelijk verraad. Vertrouwt hem niet! Sedert zestien jaar ga ik met hem om, ik heb hem dikwijls begunstigd, maar ik ben ervan overtuigd, dat hij de grootste vijand is van ons Huis, sedert het geluk het verliet. Neemt mijn raad ter harte! Ik begrijp meer dan de jonge menschen! Zoo ik den slag verlies en sterf, zult gij het 't eerst vernemen.. Ik denk, dat Madame Mère met de Koningin van Westfalen in haar huis kan blijven. Maar laat in Gods naam de Keizerin en den Koning niet in de handen der vijanden vallen! Dan zou Oostenrijk zijn belangstelling voor den oorlog verlie-

zen en de Keizerin naar Weenen brengen. Dan zouden Engeland en Rusland aan de Franschen hun meening opdringen, en onze partij zou vernietigd zijn..

„Misschien sluit ik ook binnen een paar dagen vrede.. Sedert de wereld bestaat, heeft nog nooit een Souverein zich in een open stad laten gevangen nemen.. Leef ik, dan moet men mij gehoorzamen. Sterf ik, dan mogen mijn regeerende zoon en de Regentes zich ter wille van Frankrijk's eer niet gevangen laten nemen, maar met hun laatste soldaten moeten zij zich in 't verst verwijderde dorp terugtrekken. Anders zou men kunnen zeggen, dat ik den troon van mijn zoon had prijsgegeven.

„Denk aan de woorden van de gemalin van Philips V! Indien deze beiden in handen des vijands zouden vallen, zou dit U en allen tot rebellen stempelen. Maar ik zou mijn zoon nog liever vermoord weten dan in Weenen opgroeiend als een Oostenrijksche prins. Nooit heb ik Andromache gezien zonder het lot van Astyanax te beklagen, en ik heb het steeds als een waar geluk beschouwd, dat zijn vader dat niet heeft beleefd. Gij kent het Fransche volk niet! De gevolgen van deze groote gebeurtenis zijn onberekenbaar!"

Met zoo machtige slagen klopt het hart van dezen opgejaagden mensch. Voor het eerst sedert zijn jeugd heeft hij dood of ineenstorting, misschien ook beide onmiddellijk dreigend voor oogen, en zooals hij zijn plaatsvervanger bevelen geeft, hoe in beide gevallen te handelen, vermengen zich ook in deze ure de elementen zijner ziel en beide spatten vonken: zijn koude berekening berekent de kwade gevolgen, indien Oostenrijk's eerzucht zou wegvallen, maar tevens schiet zijn fantasie vleugels aan, als hij aan het lot der zijnen denkt, en als hij morgen viel, zouden in dezen brief eer en roem de laatste bakens zijn dezer heroïsche verbeelding. Alles echter wordt nu gelijk steeds in evenwicht gehouden door historische verge-

lijkingen, waarvan het pathetisch voorbeeld hem levenslang tot grootheid heeft bezield.

Zoo wordt deze brief het gloeiend-koude getuigenis van een staatsman en een dichter, en slechts in deze houding kan een Napoleon ondergaan.

Tevens het getuigenis van een veldheer. Want als hij zijn laatste leger in twee helften verdeelt, in een schitterenden opmarsch eerst met de ééne Blücher verslaat, dan doen deze zes gevechten in negen dagen, van Champaubert tot Montereau nog eenmaal het meesleepende tempo van generaal Bonaparte herleven. Alleen, dat de namen nu Fransch zijn, zegt alles; tot heden hebben zijn overwinningen steeds slechts de namen van vreemde landen gedragen. Bij Montereau wordt hij weer artillerist, evenals bij Toulon richt hij zelf de kanonnen, hij roept: „Voorwaarts, kameraden! De kogel die mij treffen moet, moet nog gegoten worden!"

Zoo wordt Blücher verslagen. Nu tegen Schwarzenberg! Maar die is bang voor zijn wapenroem, wil voor geen geld een gevecht, ja, hij schrijft aan Berthier, dat men immers dezer dagen in Chatillon den wapenstilstand zal onderteekenen. Dat behoeft de Keizer slechts te lezen of zijn strijdlust verdubbelt zich. Nu schrijft hij zelfs eigenhandig een brief, wederom aan Joseph. Vol trotsch verzet, beleid, vermetelheid.

„Gij hebt met mijn vrouw over de Bourbons gesproken, wil dergelijke onderwerpen in 't vervolg vermijden. Ik wil door mijn vrouw niet geprotegeerd worden. Dat zou haar maar bederven en ons scheiden.. Den bijval der Parijzenaars heb ik nooit gezocht, ik ben geen marionet.. Bovendien heeft de ziel van Parijs niets gemeen met de hartstochten van 3000 menschen, die de oorzaak zijn van al het geschreeuw. Ongetwijfeld is het eenvoudiger te verklaren, dat men geen soldaten kan lichten, dan om het te probeeren.. Ik omhels U!"

Sedert hoeveel jaren heeft dit woord niet meer aan 't slot van een brief gestaan! Noch aan broeders, noch aan commandanten, en Joseph is beide, heeft hij sedert Marengo zoo geschreven. Heftiger klopt zijn hart. Het verlangen drijft hem, hen geheel van eigen geest te doordringen. Den volgenden dag, aan Savary, die hem bericht zendt over een verzoekschrift aan den vorst, over het regentschap, over vrees en intriges, stroomt uit nog onstuimiger kloppend hart, uit de opwinding van het slagveld zijn woord naar Parijs:

„U zult bemerken, dat ik heden nog dezelfde ben als bij Wagram en Austerlitz! Ik wil geen intriges in den Staat.. Dit zeg ik U: wanneer men een verzoekschrift tegen de Openbare Macht heeft laten opstellen, laat ik Koning Joseph en allen, die het onderteekenen, gevangen nemen! Ik wil geen volkstribunen! Ik zelf ben de groote tribuun!"

Intusschen twisten de Bondgenooten: de Czaar wil Parijs onder een Russisch Gouverneur zien gesteld, tot het volk zich voor Bernadotte of een ander heeft uitgesproken, Oostenrijk wil alleen een Bourbon, Schwarzenberg wil terstond den vrede en in plaats van een slag slechts „de militaire attitude", maar Blücher, die zich intusschen weer heeft hersteld, roept eenvoudig „Voorwaarts!" en rukt op. Daar men tevens opnieuw de oude grens als voorwaarde stelt, roept de Keizer bij dit bericht uit: „Ik ben zóó woedend, dat ik mij reeds door het voorstel onteerd voel!" Als men hem dan echter op de driedubbele overmacht van den tegenstander wijst, geeft hij het heroïsche antwoord: „Ik heb 50.000 man, en ik: samen 150.000!"

Nu hij, begin Maart, zich weer tegen Blücher keert, moet hij, terwille van de verbinding met de andere legers, den besten plaatsvervanger uitzoeken en in deze beslissende omstandigheden kiest hij zijn oudsten kameraad: Marmont.

Nu echter stijgt de geest van verzet, die den vorigen herfst op 't slot Düben voor 't eerst zijn oor bereikte, daarna in dien winter uit den kring zijner broeders te voorschijn sprong, tot verraad in den slag. Marmont, de eerste onder de nog levenden, die hem diende, wordt ook de eerste, die hem verraadt. Reeds hebben Oudinot en Macdonald den slag bij Bar-sur-Aube verloren; thans, bij Laôn, strijdt Marmont eigenlijk nog slechts voor den schijn, laat zijn artillerie in haar stellingen blijven, ontrukt daardoor zijn meester de zege en laat zich zelfs weldra in het bivak overvallen. „De Keizer had hem den degen in het lijf kunnen stooten", zegt Berthier, „maar hij heeft zoo'n groote voorliefde voor hem, dat hij na een scène, hem toch het commando liet behouden."

En wat is natuurlijker, dan dat in deze dagen zijn hart naar zijn jeugdvriend uitgaat? Marmont is niet de eenige. Augereau, die reeds in Rivoli met hem was, begint voorzichtig den Oostenrijkers toe te lonken, en ontbreekt op het appèl. Ook in zijn uitval tegen hem, gesteld in den lang ontwenden toon der kampvriendschap, klopt achter de berisping de genegenheid.

„Wat? Had ge aan zes uur rust niet genoeg?.. Wat voor treurige argumenten brengt gij te berde, Augereau! Gij zoudt geen geld hebben en geen paarden? Ik beveel U, twaalf uur na ontvangst dezes te velde te trekken. Zijt gij nog de oude Augereau van Castiglione, behoud dan Uw commando. Drukken echter Uw zestig jaren zoo zwaar op U, draag het dan over aan Uw oudsten generaal! Het vaderland is in gevaar!.. Wees in den kogelregen de eerste! Thans moeten wij ons aangorden en onzen moed van 1793 weer voor den dag halen! Wanneer de Franschen Uw vederbos bij de voorposten zien, kunt gij ze voeren, waarheen gij wilt!"

Dat is nog eenmaal Generaal Bonaparte. De roode

gloed van het ondergaand gesternte herinnert aan den gloed van den opgang.

Door Marmont's terugtocht blijft de Keizer bij Arcis-sur-Aube zonder hulp, staat met een paar duizend man tegenover een geheel leger: nu moet hij wel het onderspit delven. Als op het hoogtepunt van den slag een stofwolk dreigend naderkomt, een duizend dragonders vluchtend hem voorbij jagen, schreeuwend: „De Kozakken!'', dan galoppeert de Keizer op de menigte in: „Dragonders! Terug! Gij vlucht, terwijl ik stand houd!'' Meteen trekt hij zijn degen, stort zich met zijn paard midden in den vijand, slechts gevolgd door zijn Staf en zijn lijfgarde. 6000 Kozakken slaan op de vlucht. Dat is sinds lange jaren de eerste ruiteraanval, dien hij leidt. Zijn paard wordt getroffen, hij neemt een ander: het was duidelijk, zoo vertelt Berthier, dat de Keizer op dien dag den dood heeft gezocht.

Hij vindt dien niet: evenmin als Caesar, Cromwell of Frederik is Napoleon bestemd voor dezen snellen heldendood, want zij zijn meer dan veldheer en moeten hun weg als leiders des volks ten einde toe gaan, al is het dan ook in een strijd tegen het eigen volk. Van nu af volgt de eene slag op den anderen, en elke daarvan is een gelijkenis.

Of wien verwondert het tenslotte, dat de menschen den menschenverachter verlaten? Dat soldaten, die hij tot vorsten maakte, hun vorstendom verkiezen boven den soldatendood? Dat een vrouw uit een der oudste heerschersgeslachten, tegen haar zin uitgehuwelijkt aan den parvenu, spoedig hem zal verloochenen en Habsburg weer verkiezen? Dat broeders, die hij te veel vertrouwde, als alles verkeerd loopt, alleen aan zichzelf denken, in plaats van aan den eenen, wien zij alles te danken hebben!

Toen hij in zijn laatste brieven zijn vrouw verzocht

had aan haar vader te schrijven, deed zij het slechts schoorvoetend, en in plaats van hem te dreigen met Maria Theresia's houding, laat zij haar vader en zijn minister haar matte brieven als een wenk verstaan. Wanneer men dan zoowaar in 't Hoofdkwartier verneemt, dat Engeland in Bordeaux is geland en daar de vlag der Bourbons is geheschen, wanneer men een brief van den Keizer aan zijn gemalin onderschept, waarin hij haar zijn besluit meedeelt achter de Marne terug te trekken: dan vereenigen eindelijk allen zich tot den opmarsch naar Parijs.

In het grootste gevaar, aan alle kanten omsingeld, maakt hij nog een vermetel plan, de boeren wil hij als landstorm bewapenen; hij zou hen bereid vinden, want zij haten de binnendringende vreemdelingen. Daar komt bericht, dat Marmont zich een tweede maal heeft laten verslaan, met Mortier op de hoofdstad terugtrekt. Gelijk iemand die hoort, dat zijn huis in brand staat, zoo, in koortsachtige haast, wil de Keizer nog alleen maar naar Parijs, geeft aan Berthier het bevel over zijn troepen over, rijdt met zijn lijfgarde in de richting der stad, laat tenslotte alles achter, werpt zich met Caulaincourt in een rijtuig, om de omlaagzinkende teugels nog vast te grijpen. Na hoeveel overwinningen heeft hij zich in een dergelijk rijtuig naar de poorten zijner hoofdstad gespoed! Steeds mondden al zijn gedachten uit in de éene vraag: Wat zegt Parijs? Hoe zal ik alles aantreffen? Heden hamert in zijn hersens slechts de vraag: — Zullen drie menschen stand houden, tot ik kom, zes oogen, waaraan ik de bescherming van het Rijk heb toevertrouwd? De Keizerin als regentes, Joseph als stadscommandant, Marmont als aanvoerder van het sterkste korps!

Nacht, verwisseling van paarden, een troep soldaten met een officier, men roept hem aan. De officier rapporteert:

— Bevel van Maarschalk Mortier, onderdak te zoeken voor de wegtrekkende troepen.

„Wegtrekkende troepen? Waar is de Keizerin? Waar is Koning Joseph?"

— Hare Majesteit is met den Koning van Rome gisteren naar Blois gevlucht. Koning Joseph heeft heden de stad verlaten.

„En Marmont?"

— Dat weet ik niet, Sire.

Het zweet breekt den Keizer uit, zijn lippen trekken nerveus, met ontzetting heeft hij geluisterd. Nu barst hij los: „Voorwaarts! Morgen is de Garde mij gevolgd! De Nationale Garden staan aan mijn zijde! Ben ik maar eenmaal binnen de muren van Parijs, dan verlaat ik die slechts als overwinnaar — of dood!"

Met moeite houdt Canlaincourt hem van dit avontuur terug. De Keizer geeft bevel, dat Marmont's korps zich achter de Essonne moet opstellen. Dan tot den Minister: „Vlieg naar Parijs! Houdt het verdrag tegen! Ik ben verraden en verkocht! U hebt volmacht! Ik wacht hier op U! Het is niet ver! Voorwaarts!"

Hij behoeft nog slechts een paar honderd schreden dichterbij te komen, nu ziet hij de Seine, maar wat glanst daarin? De wachtvuren van den vijand, wiens voorposten aan den overkant koken en zingen, terwijl aan den anderen oever in 't donker de Keizer staat met twee postwagens en een paar bedienden.

Dan laat hij omkeeren en rijdt naar Fontainebleau.

XIV

Den volgenden morgen zit Talleyrand in de slaapkamer van zijn paleis, zijn bediende heeft hem onder handen, want nog altijd laat deze minister der Revolutie zijn pruik opmaken in den stijl van het Rococo:

daar gaat de deur open en vóór men hem heeft kunnen aandienen, komt Graaf Nesselrode haastig binnen om den vriend veler jaren vol vreugde te begroeten; hij wordt, zoo vertelt Talleyrand, van 't hoofd tot de voeten met poeder bestrooid. Twee uur later treedt de Czaar zelf als gast binnen bij zijn al te intiemen vriend en blijft hier wonen, want uit angst voor bommen schrikt hij voor 't Elysée terug. Het oogenblik, sedert zes jaren door Napoleon's minister tegen hem voorbereid, de belooning van zooveel inspanning, is daar, en de lachende veroveraars schudden elkaar de hand in het verheffende gevoel: de deugd heeft gezegevierd!

Na twee en twintig jaar tevergeefs te hebben aangeklopt, heeft het legitieme klaverblad de poorten van Parijs eindelijk geopend gevonden, vandaag hadden de Koningen hun grooten dag: zij hebben hun intocht gehouden. Een kleine groep Bourbon-aanhangers heeft hen als bevrijders toegejuicht, de Faubourg St. Germain is te hoop geloopen, verder hulde Parijs zich in een dof stilzwijgen, het wachtte rustig af, schrijft een ooggetuige, of het morgen Napoleon of Lodewijk zijn meester moest noemen.

Dat Joseph op zijn laffe vlucht, alle waarschuwingen des Keizers ten spijt, Talleyrand niet heeft meegenomen, dat hij dezen schrandersten en gevaarlijksten zijner vijanden in Parijs heeft gelaten, wordt den Keizer nu vooral noodlottig. Want geenszins verheft zich hier een volk vastbesloten tegen zijn verslagen gebieder, zelfs de vier verbonden vijanden zijn het niet eens over zijn lot: slechts het samenspannen van trouwelooze dienaren en verraderlijke vrienden, onder leiding van één, die beide was, zal den Keizer ten val brengen. Want in Talleyrand's handen wordt, bij de gratie van den Czaar, de geestelijke leiding der komende tien dagen gelegd. Nu is de man in zijn element.

Gisteren heeft hij een anderen gast ontvangen. Daar hij den Keizer geenszins haat, doch alleen, zoodra de eerste teekenen van den ondergang zich vertoonden, hem opgaf om zelf te stijgen, daar hij zijn wraakzucht niet wil koelen door den aanblik van een gevangene en ook niets te wreken heeft, zou het eenvoudige verdwijnen van dezen storenden mensch hem 't best te stade komen. Daarom heeft hij een zekeren Maubreuil, monarchistisch officier met een vermetel verleden, de hoogste belooning beloofd, als hij „op den weg naar Fontainebleau een belangrijke opdracht zou willen vervullen". Maar de avonturier is op 't laatste oogenblik bang geworden, heeft inplaats van hem Jérôme's dappere vrouw overvallen en haar van haar brillianten beroofd, inplaats van hem van het leven. Tevens heeft Blücher op eigen hand een afdeeling met de bepaalde opdracht belast, den Keizer om te brengen.

„En wat wil Frankrijk?" vraagt nu de Czaar aan den gewiksten abbé. Talleyrand heeft reeds lang zijn vroegeren Koning in petto, maar doet de wedervraag, wien de Czaar wel zou willen voorstellen. Aarzelend noemt deze den naam van Bernadotte. Dan glimlacht Talleyrand: „Frankrijk wil geen soldaat meer. Wilden wij een soldaat, dan behielden wij hem, dien wij hebben, hij is de grootste ter wereld. Na hem zou een ander geen honderd man achter zich aan krijgen." Dat zegt hij den overwinnaar, den Czaar in zijn gezicht: een grooter bewijs van bewondering zou de man in Fontainebleau in deze omstandigheden van deze lippen zich wel niet kunnen voorstellen.

Den volgenden dag roept Talleyrand den Senaat bijeen, dan wordt het door het Wetgevende Lichaam bevestigd: de Keizer moet weg. Allen gaan overstag. De eenige, die vóór hem strijdt en den Czaar tracht te overreden, is Caulaincourt, en werkelijk wordt het beeld van den grooten vriend voor enkele oogenblikken weer levendig in het ongestadige hart van den Czaar, hij weifelt, be-

looft, dat hij bij de Bondgenooten voor den Koning van Rome de kroon zal trachten te redden.

Maar terwijl de machtelooze Minister den wankelmoedigen Czaar tracht te beïnvloeden, om het Huis Bonaparte te redden, heeft in diezelfde uren van den derden April Talleyrand Maarschalk Marmont bij zich ontboden, die met zijn 12.000 man aan den overkant van de Seine nog een zekere macht vertegenwoordigt, want de kern van het leger der Bondgenooten is nog niet in Parijs.

Daar zit Napoleon's wapenbroeder, zijn oudste officier, tegenover zijn oudsten minister, zacht glijden de argumenten van het gezond verstand van de diplomatenlippen het hart van den soldaat binnen, die hoort hem ternauwernood, hij is reeds lang verzadigd en moe, reeds drie jaar geleden heeft Spanje zijn geloof gebroken, hij denkt: — Zal ik 't met een doode houden? De Koning is dood, leve de Koning! Op de Krijgsschool waren wij allen monarchisten. Zijn nederlaag bewijst het goede recht der Bourbons. Men heeft, naar het schijnt, nog slechts de keuze om tegen een ouden muur gezet te worden of tegen een ouden troon. Mijn eed van trouw? Daarvan ben ik nu immers ontslagen. Vriendschap? Onlangs nog na die geschiedenis van Laôn, is hij tegen mij uitgevaren. En onder de suggestie van zijn gastheer schrijft Marmont aan Schwarzenberg, den vijandelijken bevelhebber:

„Door het decreet van den Senaat zijn leger en volk van hun eed van trouw tegenover Napoleon ontslagen. Ik ben bereid een toenadering tusschen volk en leger tot stand te brengen, die een burgeroorlog zal vermijden." Met deze schijnredenenen, die hij later met de jammerlijke argumenten van alle overloopers, met het voorwendsel van het heil des vaderlands goed praat, vernietigt de oudste maarschalk van den Keizer den Keizer. Met een smadelijke proclamatie sluit Augereau zich er spoedig bij aan.

Terzelfder stonde, dat de Minister den Maarschalk tracht te winnen, inspecteert de Keizer in Fontainebleau zijn Garden, hij roept hun toe: „Nooit zullen wij dulden, dat men de witte kokarde der Emigranten in Parijs draagt! .. Binnen enkele dagen zullen wij den vijand in Parijs aantasten!" Vol geestdrift zwaaien de officieren hun sabel: „Naar Parijs! Leve de Keizer!" Hij wuift hen toe, lachend loopt hij vlug tusschen de geborduurde rokken der laatste ministers de trap op.

Spoedig rijdt een wagen de binnenplaats op, Caulaincourt, bleek en afgetobt, begeeft zich naar den Keizer. Berthier vraagt hem: „Nu, mijn waarde, hoe ver zijn wij?" De Minister staat versteld, die toon bevalt hem niet. Worden de naaste vrienden afvallig? Hij vindt den Keizer aan het werk.

„Wat wil men van mij?" roept hij hartstochtelijk uit.

— Groote offers, om voor Uw zoon de kroon te behouden.

„Dat beteekent, dat men met mij niet onderhandelen wil! Men wil een heloot van mij maken, als waarschuwend voorbeeld voor allen, die door hun genie de menschen beheerschen en de koningen van geboorte op hun oude tronen doen sidderen!"

Bonaparte's metalen toon! Zoozeer heeft de aanblik zijner Garden, van de lijsten zijner laatste troepen,van de kaarten den Keizer bezield. Nu brengt de Minister den mildsten eisch van den Czaar te berde: afstand te doen ten gunste van zijn zoon, daarna zou men over het Regentschap onderhandelen; hierop spreekt hij over de kansen der Bourbons. Dan springt de Keizer op:

„U bent krankzinnig! De Bourbons in Frankrijk! Zij zouden zich geen jaar staande houden! Negen tiende van het volk kan hen niet uitstaan, mijn soldaten zullen hen nooit dienen! Twintig jaar van de aalmoezen van vreemden leven, in openlijken oorlog met de beginselen van

het vaderland! In den Senaat zitten enkel mannen, die zelf of wier voorouders den Koning op het schavot hebben gebracht. Ik was een nieuwe man, ik had niets te wreken, slechts op te bouwen.. Men kan uit de algemeene ontsteltenis voordeel trekken, mij en mijn familie verbannen, maar de Bourbons — dat nooit!"

Zoo trekt, als in een rhapsodie, zijn werk aan zijn geest voorbij, doorflitst van de verachting dergenen, die hij opvolgde en die hem nu zullen opvolgen. Dan wordt hij weer soldaat. „Men verlangt mijn abdicatie. Zal de kroon dan zeker aan mijn zoon komen? Ik heb nog 50.000 man. Mijn manschappen willen met mij naar Parijs! Na de overwinning moet het volk beslissen. Als de Franschen mij dan wegjagen, zal ik gaan." Men ziet het, als staatsman is hij reeds besloten ten gunste van den zoon afstand te doen, als soldaat behoudt hij zich nog volle vrijheid voor.

Maar terwijl de stemming der troepen stijgt met hun trots, dat zij den Keizer beschermen, rotten de maarschalken ontstemd samen, en ook al weten zij nog niets van Marmont's huidig verraad, zij koesteren toch dergelijke wenschen en verlangen niets liever, dan op een fatsoenlijke manier er tusschen uit te geraken. In deze scherpe tegenstelling tusschen de stemming der manschappen en die der aanvoerders, wreekt zich wederom de methode, met geld en titels te strooien, waarmee de veldheer, tot Keizer geworden, zijn generaals in maarschalken heeft veranderd. Den volgenden dag scheppen zij moed, de oudsten, Ney, Macdonald, Oudinot, Lefèbvre brengen hem in alle onderdanigheid de voordeelen eener abdicatie onder het oog.

Daar brengt de Keizer hen naar zijn kaarten, die zijn weer geheel met spelden bezet, hij toont hun de slechte positie van den tegenstander, telt zijn eigen krachten op: te vergeefs! Hij stuit op de stemming van

kasteel Düben, alleen honderdmaal verergerd. Zwijgend laat hij hen gaan, hij zint op een plan. Hij heeft zijn korpsen opgeteld, het staat er nog niet zoo slecht voor. Daarom beteekent het afstanddoen, dat men hem als voorwaarde stelt, niet meer dan een wapenstilstand, dat wil zeggen uitstel.

Een paar uur na die maarschalken-audientie ontbiedt hij Caulaincourt, hij wijst op de tafel naar een eigenhandig geschreven papier:

„Hier is mijn abdicatie. Breng die naar Parijs." De Minister leest:

„Daar de Verbonden Mogendheden verklaard hebben, dat Keizer Napoleon de eenige hinderpaal voor den vrede van Europa is, zoo verklaart Keizer Napoleon, getrouw aan zijn eed, dat hij bereid is, tot welzijn van het vaderland, dat onafscheidelijk is van de rechten van zijn zoon, van die van het Regentschap der Keizerin en van de handhaving der rijkswetten, afstand te doen van den troon, Frankrijk en zelfs het leven op te geven."

Welk een stijl! Een document in den vorm eener acte, een dikwijls gewijzigde diplomatenzin, behoedzaam, dubbelzinnig, gestyleerd voor deze diplomatenoogen uit de oude school: niets van Napoleon. Bij een zoo gewichtige zending vraagt de Minister om de begeleiding van twee maarschalken.

„Neem Marmont en Ney mee", en hij voegt eraan toe: „Marmont is mijn oudste kameraad."

— Marmont is niet hier.

„Dan Macdonald."

Drie uur later, laat in den avond, staan de drie gevolmachtigden in het Elysée tegenover de verbonden vorsten en hun ministers, maar de Czaar onderhandelt grootendeels met Caulaincourt. Diens uiteenzetting, hoe sterk Frankrijk tegen de Bourbons is gekant, laat niet na indruk te maken, er wordt lang onderhandeld. Plotseling

komt er van Russische zijde een bericht, waarvan de Franschen niets begrijpen. Daarop de Czaar:

„Gij bouwt, mijne Heeren, op de onwankelbare trouw der troepen aan de Keizerlijke Regeering. Welnu, zooeven is de voorhoede, het zesde korps, hem ontrouw geworden. Het bevindt zich reeds binnen onze linies.''

Allen zijn opgelucht, nu eischt men onvoorwaardelijke adbicatie, en wel onmiddellijk. Intusschen ontvangt de Minister den eenen koerier na den anderen uit Fontainebleau, de Keizer schrijft hem:

„Zoo men niet met mij wil onderhandelen, waartoe dient dan een verdrag!.. Breng mij mijn abdicatie terug, ik beveel het U!.. Ik zal geen verdrag onderteekenen!"

Den volgenden morgen om 5 uur, wordt bij den Keizer, die met Berthier aan het werk is, een kapitein aangediend, adjudant van Mortier.

„Wat is er?"

— Het zesde korps is naar den vijand overgeloopen. Het is op weg naar Parijs. — De Keizer schudt hem bij den arm:

„Marmont?! Bent U daar zeker van?! — Wisten de troepen, waarheen men hen bracht?"

— Men heeft hen 's nachts in het kamp der Oostenrijkers gevoerd en hun gezegd, dat 't tegen den vijand ging.

„Men moet mijn mannen bedriegen, om ze mij te ontrukken! Hebt U Marmont gezien op het oogenblik van afmarcheeren?"

— Neen, Sire.

„Ook de cavalerie?"

— In gesloten kolonnes.

„Waar is Mortier?"

— Hij zendt mij, om U van de toewijding van zijn korps in leven en dood te verzekeren. Hij wacht de bevelen van Uwe Majesteit af. De jonge Garde is bereid voor U te sterven. De geheele jeugd van Frankrijk is bereid!"

Nu komt de Keizer dicht bij hem, ziet hem in zijn gezicht, en met een vertrouwelijke beweging laat hij zijn hand onder de franje van zijn epaulet glijden, alsof hij zijn schouder wil voelen. Zoo zoekt de ouder wordende Napoleon nog eenmaal steun bij Frankrijk's jeugd.

Wanneer Caulaincourt dan den nieuwen eisch overbrengt, is alleen Macdonald nog bij hem.

„En Ney?"

Zwijgen. Pauze. Dan hoort hij de nieuwe voorwaarde. Het treft hem in zijn hart! De dynastie verloochenen! Tien jaar lang is die zijn doel geweest.

„Mijn terugtreden was hun niet voldoende. Vrouw en zoon moet ik met mijn onderteekening onteigenen, dat kan ik niet. Hun troon heb ik immers met mijn daden veroverd!" Zoo diep heeft de afschuw zich in hem verborgen, hij voelt dien niet meer. Maar dan telt hij zijn troepen weer op:

„Hier heb ik 25.000 man, uit Italië kan ik er spoedig 18 duizend laten komen, Souchet heeft er 15, Soult 40. Ik zal vechten. Mijn plaats is aangewezen."

Het overschot der troepen is nog op zijn hand; maar de bevelhebbers willen hun kasteelen, de burgers rust. Waarom stelt hij zich nu niet onmiddellijk aan het hoofd der Garden? Omdat hij nog slechts in Maarschalken denken kan, omdat de feudale atmosfeer hem van zijn getrouwen houdt afgesloten.

Daar zijn zij reeds weder, voor de tweede maal, nu waarschuwt ook Berthier, dat Fontainebleau gemakkelijk omsingeld kan worden. Met waardigheid hoort hij hen aan. Dan vraagt hij hun kortaf, of zij bereid zijn met hem naar de Loire te trekken, ook naar Italië, om zich met Eugène te vereenigen. Daarachter woelen nieuwe plannen van den avonturier. Maar die vóór hem staan, zijn Maarschalken en Franschen, zij spreken van burgeroorlog en raden de abdicatie aan. Het eiland Elba heeft men

voor hem weten te bedingen, nu komt het er op aan, sne toe te slaan. Wanneer hij hen heeft laten vertrekken, zegt hij:

„Niemand van hen heeft een hart in zijn lijf! Ik ben minder door het geluk overwonnen dan door de ondankbaarheid mijner wapenbroeders. Dat is smadelijk. Nu is alles voorbij."

In de salons staan groepen van hovelingen en dignitarissen bijeen, er wordt gefluisterd, als vóór den dood van een koning. Allen wachten op de onderteekening. De Keizer hoort het, laat niemand bij zich toe, beveelt hen tot morgen te wachten. Na een koortsigen, slapeloozen nacht vinden zijn onderhandelaars hem in zijn kamerjapon bij den haard zitten, gebroken, een arm mensch.

Zij brengen de oorkonde mee, 's nachts in Parijs door hen onderteekend, volgens welke hij Elba krijgt en een jaargeld van 2 millioen, den Keizerstitel behoudt en 400 man garde. Talleyrand had er tegen gewaarschuwd, den Leeuw niet zoo dicht in de nabijheid te laten, heeft Korfoe, zelfs St. Helena voorgesteld. Fouché tracht den Keizer in een eleganten brief voor langzame aftakeling te behoeden, hij stelt hem Amerika voor, waar hij als burger een nieuw leven zou kunnen beginnen, — zoover mogelijk van Europa's kusten.

Dit alles laat den Keizer koud. Hij ziet iets anders. Hij ziet nu alleen, hoe trouw Macdonald blijkt te zijn, en in stilte vergelijkt hij hem met de ondankbaren, hij heeft hem niet genoeg geëerd. Nu, op het oogenblik dat hij onderteekenen zal, zit het hem hoog, hij zegt:

„Ik heb U niet genoeg beloond. Thans is het te laat. Neem dezen sabel, dien Sultan Selim mij gegeven heeft, als een aandenken." En terwijl allen wachten op de onderteekening, laat hij een vergulden Turkschen sabel brengen en omarmt den generaal. Zoo keert deze Oosterling op den laatsten dag van zijn Keizerschap trug tot de

geschenken, die eenmaal de Generaal kwistig rondstrooide. Dan onderteekent hij deze abdicatie:

„Daar de Verbonden Mogendheden verklaren, dat Keizer Napoleon de eenige hinderpaal voor den Europeeschen vrede is, zoo verklaart Keizer Napoleon, getrouw aan zijn eed, dat hij voor zich en zijn nakomelingen afstand doet van den troon van Frankrijk en van Italië en dat er geen persoonlijk offer is, ook niet dat van het eigen leven, waartoe hij niet in 't belang van Frankrijk bereid is."

Het is geschied. Allen herademen! Alle generaals en hovelingen verlaten Fontainebleau, behalve Minister Maret, allen haasten zich naar Parijs, zelfs Berthier werpt zich in de armen der Voorloopige Regeering! Talleyrand en Fouché staan aan het hoofd daarvan.

Maar nog negen dagen blijft de Keizer in zijn slot en hij blijft niet alleen. Trouw blijft de Garde, nog steeds 25.000 man, er rondom gelegerd. Wie nog meer? De broeders hebben zich uit de voeten gemaakt. Wat doet Josephine in Malmaison? Nadat zij weenend heeft gezworen, den verlaten man overal te zullen volgen, ontvangt zij, met schitterenden blik en getooid als een Niobide, Napoleon's overwinnaar, den Czaar, die zich ridderlijk wil gedragen en verrukt is van de beroemde bekoorlijkheid der eerste Keizerin. Doch koel en afwijzend staat naast dezen vijand van haar Huis Hortense, haar dochter, en als hij weg is, haast zij zich naar Fontainebleau en blijft bij den Keizer, tot hij weggaat.

Eerst was alleen zijn moeder bij hem gebleven, maar hij heeft haar met Jérôme laten vertrekken, hij wil haar in veiligheid weten, zij zullen elkander weerzien. Toen de Keizerin van Laetitia afscheid nam, zeide zij een hoffelijke frase, dat zij zich ook voortaan in haar welwillendheid aanbeval. Doch de oude dame, begrijpend, dat deze jonge vrouw niets zocht dan veiligheid en genot, gaf aan

de dochter der Habsburgers ten antwoord: „Dat zal van U en Uwe houding in de toekomst afhangen.”

Van vrouw en zoon, naar wie hij boden en brieven zendt, hoort de Keizer geen woord meer. Terwijl hij voor zichzelf niets eischt van geld of land, schrijft hij aan zijn vrouw, die door het Verdrag Hertogin van Parma is geworden, dat zij er Toscane bij moet vragen of anders die landstreken, die haar dichter bij Elba brengen, zoodat zij tenminste nog verbonden zijn; op bepaalde stations moet zij op haar reis overnachten, Corvisart moet beslissen welke baden goed voor haar zijn, haar eigen vermogen moet zij meenemen. Dan schrijft hij aan haar prefect, dat alle diamanten, die niet haar of hem persoonlijk toebehooren, teruggegeven moeten worden, want die zijn Frankrijk’s eigendom.

Intusschen heeft de Regeering een vertrouwensman naar de Tuilerieën gezonden om zich van de keizerlijke schatten meester te maken: al het goud en alle voorwerpen van waarde, een privévermogen van 150 millioen, dat Napoleon gedurende veertien jaar op zijn civiele lijst had bespaard, worden weggevoerd, dat wil zeggen, gestolen, al het zilver, alle voorwerpen bestemd voor persoonlijk gebruik, van de gouden snuifdoozen tot de zakdoeken met de N. toe. Het bevel daartoe is door Talleyrand medeonderteekend. Den Keizer, die gisteren nog de rijkste man van Europa was, blijven drie millioen, die hij naar Elba meeneemt.

Zijn stemming is gelaten. Wat kan hem nog teleurstellen? De danse macabre van zijn broeders en zusters? Lucien heeft den dag na de abdicatie aan den Paus geschreven en wordt Romeinsch vorst. Op raad van Fouché — want die hield de laatste weken het net der intriges in handen — is Murat in Rome binnengevallen, heeft zijn troepen in de richting van Toscane, in het gebied van Elisa vooruitgeschoven, steeds door Caroline aangezet, in voortdurend contact met Engeland, dat Toscane bezet heeft. Elisa,

die op het laatste oogenblik op de verkeerde kaart heeft gezet en bij vergissing haar broeder trouw is gebleven, vlucht voor de troepen harer zuster, brengt in een hospitaal in de bergen een kind ter wereld en wordt in Bologna door de Oostenrijkers gevangen genomen. Alleen Jérôme en zijn vrouw hebben zich behoorlijk gedragen.

Angstig stil gaan de laatste dagen voorbij. Rijdt een rijtuig het slotplein op, dan luistert men gespannen: zal er iemand komen om vaarwel te zeggen? Niemand, dan zij, die de zaken afwikkelen. En wanneer een paar dagen vóór het vertrek 's avonds een gesluierde dame komt, dan dient men haar, die niemand kent, niet aan: een geheele nacht heeft Gravin Walewska gewacht, 's morgens laat zij een brief achter, hij zendt haar iemand achterna, zij is weg, hij schrijft:

„Marie!.. Uwe gevoelens hebben mij diep getroffen, zij zijn in overeenstemming met de schoonheid Uwer ziel, de goedheid van Uw hart.. Gedenk mijner met genegenheid! Twijfel nooit aan mij! N."

Sinds hij de oude zielsrust heeft hervonden, put de Keizer dadelijk daaruit nieuwe energie. Heeft hij dan niet een eiland, waarop hij werken kan? Wie weet, wat zich van daaruit nog zal ontplooien! Ook Corsica lag in de Middellandsche Zee. Hij laat zich een speciaal boek erover brengen en bestudeert de geographie en de statistiek van Elba: „De lucht is daar goed en de menschen zijn er eerlijk, ik hoop, dat mijn goede Louise zich daar ook goed voelen zal." Dan kiest hij zijn 400 man uit, maar zij willen allen mee, hoewel zij vrouw en kind moeten achterlaten. Daar zijn menschen bij, die hij twee en twintig jaar geleden als kapitein in Toulon voor zich heeft gewonnen en daarna van Kaïro naar Moskou heeft gesleept, door zestig veldslagen.

Zijn stemming stijgt, en als hij tot den intendant van het paleis spreekt over voorbeschikking en hoe de dood

in de laatste veldslagen hem steeds gemeden heeft, voegt hij eraan toe:

„Een gewelddadige dood is een lafheid. Ik zie er geen grootheid in, weg te loopen, als iemand, die zijn geld bij het spel verloor.. Zelfmoord kan ik noch met mijn beginselen overeen brengen, noch met de positie, die ik in de wereld innam." Zij wandelen zwijgend over de terrassen, dan voegt hij er glimlachend aan toe: „Onder ons gezegd: een levende tamboer is meer waard dan een doode keizer!"

Nu zijn alle formaliteiten vervuld, de vier commissarissen der Bondgenooten, die hem naar Elba moeten begeleiden, zijn aangekomen, heden middag zal men vertrekken, hij deelt het nuchter aan zijn vrouw mee, en besluit-„Vaarwel, mijn goede Louise. Je kunt van den moed, de rust en de vriendschap van je man overtuigd zijn. N. — Postscriptum. Een kus voor den kleinen koning!"

Het vertrek valt niet moeilijk, er is immers niemand om afscheid te nemen.

Ja toch. Daar, op het slotplein staat de oude Garde, in carré opgesteld. En als hij nu de trap afkomt, hangen duizenden blikken aan hem: nu moet hij spreken. Maar wat? Sedert twintig jaren sprak hij tot deze mannen alleen vóór den slag en na de overwinning: aanvurend of dankend. Thans moet hij danken, maar zonder overwinning, daarom dankt hij voor honderd overwinningen. Hij treedt naar buiten. Leve de Keizer! Hij gaat in hun midden staan en zegt:

„Soldaten mijner Oude Garde! Ik neem afscheid van U. Gedurende twintig jaar heb ik U voortdurend op den weg van eer en roem gezien. In den laatsten tijd waart gij toonbeelden van dapperheid en trouw, evenals in de jaren der fortuin.. Maar het zou tot een burgeroorlog zijn gekomen. Daarom heb ik al mijn belangen aan die van het vaderland ten offer gebracht. Ik ga.. Gij, mijn

vrienden, dient Frankrijk ook verder. Frankrijk's geluk was mijn eenige gedachte. Mijn wenschen vergezellen U. Beklaag mij niet om mijn lot. Zoo ik besloten heb te leven, dan was 't alleen om Uw roem te verhoogen. Ik zal de groote daden opschrijven, die wij tezamen volbracht hebben. Vaartwel, mijn kinderen! U allen zou ik aan mijn hart willen drukken. Laat mij tenminste Uw vaandel kussen!"

De generaal houdt hem het vaandel voor, hij omarmt hem en kust het doek. „Vaartwel, Kameraden!" Hij stapt in het rijtuig. Leve de Keizer! Hij rijdt weg.

Huilend staan daar de vergrijsde mannen. Hun vader is weg. Nooit heeft hij ontroerender tot hen gesproken. Het groote pathos van het oude Rome, de vurige beelden zijner manifesten, alle gelijkenissen en exaltaties zijn met de koorts der veldslagen verdwenen. Als een veldheer heeft deze Keizer gesproken, als een troepenaanvoerder sprak deze veldheer: manlijk beheerscht, kort en ingehouden, en zooals hij dit vaandel kust, is dit gebaar zonder weerga: nooit te voren heeft hij iets dergelijks gedaan. Zij zullen het hun kleinkinderen vertellen, wat op dezen dag de groote Keizer heeft gezegd, hun kleine Korporaal, en deze kleinkinderen vertelden het aan de hunne, en zoo kwam het tot ons.

Maar nauwelijks heeft hij deze soldatenlucht verlaten, waarin hij opgroeide en groot werd, — of nu komt het gepeupel. Na het snikken zijner oude soldaten, — wat voor geroep, geschreeuw, gevloek! Als de stoet door de Provence rijdt, klinkt hem het tieren van het volk in de ooren: „Weg met den tyran! Slaat den ellendeling dood!" In dorpen, waar men de paarden verwisselt, dringen woedende vrouwen tot aan het portier, zij schreeuwen het hem in zijn gezicht, steenen vliegen tegen de koets, zij willen den Jager op den bok dwingen, „Leve de Koning" te roepen, in één dorp is aan het post-

huis, waar halt moet worden gehouden, een strooien pop aan een galg gehangen, het is een karikatuur van hem, met modder en bloed besmeerd, en zij gillen in koor: „Slaat hem dood, den moordenaar!" Nu jagen de rijtuigen voort, tot een vlucht wordt de reis. Het is Napoleon's eerste vlucht.

Strak staart de Keizer voor zich uit en luistert. Zijn dat dezelfden, die naast het rijtuig meeholden om slechts één blik op te vangen? Die met eeden betuigden, dat zij Frankrijk's grootheid aan hem te danken hadden, zij, boeren en burgers, in letterlijken zin het Volk, wanneer het hem maar zag? Zij zijn het, en wat hij nu hier beleeft, heeft hij met den vooruitzienden blik van den menschenverachter bij zijn eersten intocht in Parijs voorspeld, toen zij den overwinnaar jubelend begroetten. Bleek, zwijgend zit hij in een hoek gedoken, en de vreemde commissarissen springen, als men halt houdt, uit het rijtuig om hem te dekken. Zal hij het uithouden zonder zich te verroeren? Zal hij den degen trekken? Hij draagt geen degen. In het donker civiel der burgers kan hij zijn land verlaten, doch nooit in den groenen wapenrok. De eenige maal, dat hij iets dergelijks beleefd heeft, den 19den Brumaire, tegenover de gebalde vuisten der Radicalen, trok hij ook den degen niet: toen als nu stond hij machteloos in de menigte, welke te overreden of met welke te vechten, zijn beroep noch zijn talent meebracht. Neen, hij is geen tribuun. Hij is een Keizer. Wie zóó bevelen kan, kan alléén bevelen. Vecht hij, dan is het ook een veldslag!

Beweging! Lucht! Op een eenzamen weg laat hij het rijtuig stilhouden, een postpaard uitspannen, dan steekt hij op zijn ronden hoed een groote, witte kokarde, en rijdt voor het rijtuig uit, zijn dienaar volgt. Zoo gaat het tot Aix, maar vóór de stad keert hij om, stijgt af in een armoedige herberg, noemt zich: de Britsche Overste Campbell. Het is zijn zesde naam.

De kleine Provencaalsche, die hem bedient, keuvelt:
— Zij zullen hem wel naar de andere wereld helpen, vóór hij op zee is! Hij knikt: „Zeker, zeker" herhaalt hij op al haar woorden. Als hij dan met den dienaar alleen blijft, valt hij tegen diens schouder na twee slapelooze nachten in een sluimering. Goede natuur, welk een geschenk hebt gij den grootsten Uwer strijders gegeven! Als hij ontwaakt, stijgen de klanken, de beelden weer voor hem op en huiverend zegt hij zacht:

„Neen, niet meer! Ik zal op Elba gelukkiger zijn dan ik ooit ben geweest. Alleen nog maar wetenschap. Geen Europeesche kroon zou ik ooit meer aannemen. Je hebt gezien, wat het volk is! Had ik niet gelijk de menschen te verachten?"

Wanneer de rijtuigen hem dan inhalen, verwisselt hij, geleerd door de ervaring, van kleeren, en aangezien het alles snel moet gaan, trekt hij de Oostenrijksche generaalsuniform van den commissaris Koller aan, zet de veldmuts van den Pruisischen overste Truchsess op, en laat zich door Schuwaloff den Russischen mantel omhangen. Zoo, in het Carnavalscostuum der drie verbonden mogendheden, een nar op de heide, zoo vlucht Keizer Napoleon uit zijn land.

Eindelijk Fréjus! De haven, waarin hij indertijd uit Egypte landde, een verslagen veldheer, die alle Fransche schepen verloren had en voor een krijgsraad had moeten terechtstaan — en toch, welk een ontvangst van dit volk zonder leider, terwille van een vroegeren geslaagden veldtocht, welk een steeds hooger stijgend vreugdejubel op zijn tocht naar Parijs, denzelfden tocht, dien hij nu in tegengestelde richting maakt, eerst bijna gesteenigd en daarna vermomd! Vijftien jaar liggen daar tusschen, de wedergeboorte van een Staat, de glorie van een volk, daar tusschen ligt Europa, het wapengeweld, de doode soldaat rottend in de loopgraaf, de teruggekeerde jube-

lend door de zijnen begroet, de maarschalk, uit de kroeg tot het paleis verhoogd, de opstand der geesten voor en tegen de overwinnende natie — en een krans van kleine, gouden blaadjes, die één enkel mensch, een vreemde eiland-bewoner, met al de onschuld van den self-made man zich op het voorhoofd drukte.

XV

— Wat is Corsica groot! En hoe hoog zijn er de bergen! Bastia is een behoorlijke haven, met den verrekijker kan men de versterkingen zien. Als men het van den Oostkant aantastte — —

Steeds ligt, wanneer de vorst van Elba over de heuvels rijdt, het silhouet van het vroegere vaderland tegenover het nieuwe uitgebreid, en aan den overkant is alles grooter. Veertig maal grooter, tien maal zooveel inwoners, de getallen heeft hij in zijn hoofd. Elba is maar een molshoop.

Toen hij op dien helderen Meimorgen geland was en een deputatie uit de boeren en de kleine burgerij van Porto Ferrajo beklemd hun gelukwensch had uitgesproken, en dat hij nu hun heer en meester was, heeft hij tot aller verbazing geen feestmaal aangenomen, terstond is hij te paard gestegen om de vestingwerken in oogenschouw te nemen. Den volgenden dag begonnen de bevelen reeds over het ingedommelde eiland te vliegen: in Pianosa twee batterijen meer, de pier moet uitgebouwd, alle wegen moeten worden verbeterd. En toen daarna de 400 grenadiers aan land kwamen, zag de eilandbevolking hen vol verbazing als een vreemden stam komen, vermeerderde hun heer hun aantal spoedig door een vreemden-bataillon, vormde een Nationale Garde, — en nu heeft hij alweer meer dan duizend man en ook weldra een kleine vloot. Waarom? Om voor hen te zorgen. Een Raad van State

wordt gevormd, Bertrand en Drouot, de generaals die hem vergezellen, en een aantal eilandbewoners hebben er zitting in, beraadslagen onder zijn voorzitterschap over verbeteringen in de ijzermijnen en zoutwerken. Is hier geen moerbeienteelt? De zijdefabrikanten daar ginds in Lyon betalen goed, en als men er invoerrechten van heft, welnu, dan verkoopen wij het naar Italië.

Sparen! Wij hebben weinig en Frankrijk maakt geen aanstalten om het beloofde jaargeld te zenden. Het witte huis is kleiner, dan dat in Ajaccio was, en eenvoudiger, om te bouwen hebben wij geen geld, en als „Grootmaarschalk Bertrand" hem de lijst der matrassen en beddelakens voorlegt, dan streept zijn heer de onjuistheden aan, want hij heeft het alles in zijn hoofd.

Wordt deze onvermoeide, als hij het eilandje, het legertje, het huisje bestuurt, zich nooit bewust van de parodie van zijn bestaan? Nooit! Juist nu, hier op Elba, waar hij in den eersten tijd zich in de beste stemming en in goede gezondheid werpt op de nieuwe bezigheden, bewijst hij, dat het nooit het massale was, dat hem verlokte. Ordenen, bouwen, den vinger drukken in het was der menschen, dat wil zijn aangeboren kunstenaarsdrang, doch daar het geen was is en zijn maaksel nooit gereed kan komen en steeds levend blijft, daar de weerstand der materie ook dan, wanneer hij overwonnen schijnt, zich blijft roeren, daarom kan hij slechts door dwang en verovering der menschenziel, slechts door bevel en suggestie zijn werk doen, altijd waakzaam, steeds vormend, dat wil zeggen regeerend. Daar hij nooit dilettant noch parvenu is geweest, drijft hij het kleine rad met denzelfden nauwgezetten ernst als gisteren nog den wereldbol.

Maar dan, als het meeste geordend is, komt hij zichzelf al spoedig als een nietsdoener voor, zelfs wanneer hij wiskunde studeert, en dwingt hij zichzelf tot een nieuwe beschouwing van zijn toestand:

„Het is volstrekt niet zoo moeilijk om zich aan een beschouwend leven te wennen", schrijft hij, „als men maar ressources in zichzelf heeft. Ik werk veel in mijn werkkamer en als ik die verlaat, beleef ik bij den aanblik van mijn oude grenadiers gelukkige oogenblikken.. De koningen van geboorte moeten vreeselijk lijden, als zij onttroond zijn, praal en etiquette behooren bij hun bestaan. Voor mij, die steeds soldaat was en slechts koning bij toeval, bleef dit alles steeds slechts een last, oorlog en legerkamp passen bij mij. Uit mijn groot verleden betreur ik alleen mijn soldaten. Van al mijn schatten en kronen zijn de paar Fransche uniformen, die men mij liet behouden, mijn kostbaarst bezit."

Zoo spreekt een heimelijk koning. Gelooft men hem niet? En lacht Europa, dat al heel spoedig op dit eiland een geheim meent te ontdekken, als hij in zijn Koninkrijk Lilliput de vormen in acht neemt? Deze aangeboren waardigheid, die eens den dragers van den overgeërfden rang respect voor een jong generaal afdwong, houdt ook nu iederen spotlustigen reiziger in toom, allen prijzen den natuurlijken eenvoud, waarmee de eenzame in het kleine huis Majesteit heet, zonder paleis en gevolg, zonder Hof en ministers, enkel in den glorieschijn zijner daden.

Ook het thuiskomen brengt zijn ziel tot rust, want hier is het immers Italië. De boer antwoordt hem in zijn moedertaal, en moet niet deze Middellandsche Zee, die hem verwekt heeft en groot gebracht, moet niet dit eiland in zijn zachte ronding, alle stemmingen zijner jeugd doen herleven? Pijnboomen, vijgen en rotsen, de witte huisjes met hun platte daken in de wijnbergen, zeilen en netten, de trots der geslachten en de hoofddoek bij den kerkgang, alles voert hem met zachte hand naar de beelden zijner kindsheid, en zijn zenuwen, die zooveel stormen moesten doorstaan, krijgen eindelijk een tijd van rust. In deze maanden wordt de Keizer weer gezond,

het geheel schijnt hem soms een droomreis naar het land zijner kinderjaren en slechts bij den aanblik van zijn oude Garde, moet hij het wel met zijn handen tasten, dat er tusschen Corsica en Elba nog iets is gebeurd.

„De Keizer is op het eiland heel tevreden," schrijft een zijner metgezellen, „het schijnt dat hij het verleden vergeten heeft. De inrichting van zijn huisje houdt hem bezig, hij zoekt naar een goede plaats voor een landhuis, wij gaan dikwijls uit, te paard en per rijtuig, en zeilen veel."

Daar hij tijd heeft en sparen moet, onderzoekt hij alles, en zooals hij in de Tuilerieën de lijst zijner garderobe opmaakte, heet het nu tot Bertrand: „Mijn linnengoed verkeert in een beklagenswaardigen toestand, één gedeelte is nog ingepakt en zonder inventaris. Wil order geven, dat alles in de kasten komt, dat niemand van de hofhouding een stuk krijgt zonder bewijs van ontvangst. In de huizen zijn niet genoeg gewone stoelen, laat in Pisa een model uitzoeken, niet duurder dan vijf francs per stuk."

Europa lacht, als het hiervan hoort. Verbaasd staat het nageslacht over zooveel energieke berusting.

Slechts eens hoort men een korten zucht, want als hij op zekeren avond op den berg staat, vanwaar hij zijn geheele rijk kan overzien, zegt hij toch: „Men moet toegeven, dat dit eiland erg klein is." Als een verre donderslag schijnt in dit woord het noodlot van een mensch dreunend weg te sterven, die, door een al te groote fantasie, op een benepen Europa en den nuchteren volksgeest der 19de eeuw, wel te pletter moest loopen.

In den zomer komt zijn moeder. Zij alleen is gelukkig. Nu staan haar zoon niet langer dreigende aanslagen en veldslagen te wachten, hier is het stil en warm, bijna zoo goed als op Corsica. De dagelijksche omgang met hem doet voor haar den goeden, ouden tijd herleven. Goed, dat zij komt, want van de millioenen, die zij alleen bespaard

heeft, brengt zij voor haar zoon nu mee wat hij noodig heeft, en als hij haar bankbilletten ontvangt, hebben zij misschien beiden wel geglimlacht. Dan op zijn verjaardag, bereidt zij hem een klein, landelijk feest.

Twaalf malen en meer heeft zij in Parijs zijn verjaardag gevierd, dan dreunden de kanonnen van de Invalides, Mis en Cour, Senaat en Ministers, het Hof en alle vreemde diplomaten brachten leven in de Tuilerieën en wanneer 's avonds de zalen zich vulden en onder muziek alles kwam en ging, wat Frankrijk aan namen, schoonheid en juweelen ten toon kon spreiden, en nu steeg voor de open vensters een vuurwerk naar den Augustushemel omhoog en duizenden kleine lampjes vormden één enkele, groot N: dan stond Laetitia, trotsch en zwijgend, tusschen de koningen uit haar schoot en dacht aan het oude, waarschuwende woord. Vandaag echter is zij monter, vandaag vergelijkt zij die feestelijke vreugde met de kleine stad Ajaccio. Vandaag voor 't eerst denkt zij misschien: Wij hebben het toch ver gebracht!

In Rome heeft zij veel kunnen heelen van wat in de verwarring stuk geslagen was, teruggekeerd, heeft de Paus de moeder van zijn vijand vergeven. Zij verwondert zich niet, want alles heeft zij vooruitgevoeld, wanneer nu het geheele Hof, wanneer zelfs haar secretaris, een kleine Corsikaan, snel naar den Bourbonnenkoning overloopt; alleen haar dochter Caroline mag haar niet onder de oogen komen.

Pauline daarentegen, de vroolijke Borghese, vraagt niet lang, zij is altijd de hartelijkste geweest en was verstandig genoeg, om werkelijke diamanten en rijke liefdenachten te verkiezen boven onzekere kronen, nu komt zij op het eiland, om met haar moeder den Keizer op te vroolijken en schudt een korf vol praatjes en nieuwtjes voor hem uit.

Van zijn broeders hoort hij nauwelijks iets. Eéns komt er een brief van Lucien. Wat stelt hij den verbannen broeder wel voor? Zal hij, die in vorstelijken rijkdom te

Rome woont, met een grootmoedig, breed gebaar geld of invloed aanbieden? Wat schrijft deze nieuwe „Vorst van Canino" bij Pauselijke genade? Hij heeft thans hoogovens en Elba heeft mineralen, waarmee men deze voeden kan: hierom vraagt hij den Keizer. Kronen en geld heeft hij geweigerd, maar het ijzer, dat de broeder nu nog bezit, dat kan hij gebruiken. Misschien voelt hij zelf, hij is immers dichter, de klucht van deze hoogovengeschiedenis. Is het niet aardig, dat hij nog aan hem denkt? Wie schrijft hem nog?

Josephine is dood. Een paar weken na zijn vertrek is zij in Malmaison gestorven, van brieven aan hem is niets bekend, slechts drie millioen schulden heeft zij nagelaten, die moet hij betalen. Hortense, gescheiden van haar man, is Hertogin geworden en heeft voor de Bourbons haar mooiste révérence gemaakt op hetzelfde parket, waar zij zoolang met haar moeder geregeerd heeft. De kleine Léon, dien Laetitia een tijdlang in Rome heeft opgevoed, moet op zijn vader lijken, hij is moedig en onverschrokken. Dat is de rest der familie, waarvan hij hoort.

Dan brengt een Engelsch schip de onbekende dame uit Fontainebleau naar het eiland. In de tenten onder de oude kastanjeboomen ontvangt hij, als de zomer in gloed staat, Gravin Walewska, twee dagen en twee nachten brengt hij daar met haar door en verlaat de tent slechts, om bevelen te geven, en het vierjarige jongetje in Poolsche nationale dracht speelt op de weide met de oude grenadiers. De Keizer zou haar gaarne bij zich willen houden, maar zijn vrouw, op wie hij nog steeds wacht, mag hij geen voorwendsel geven, en zoo brengt hij ook heden nog, door deze Habsburgers ten val gebracht, ten tweeden male zijn geluk ten offer aan een hersenschim. Dan, als zij weer weg is en een storm haar schip in gevaar schijnt te brengen, is de Keizer vol onrust, totdat een bericht uit Livorno haar redding meldt.

Hoe worden nu de draden tot een legende gesponnen! Met toovermacht verbindt deze man van 45 jaar tijden en zeden, en wanneer hij, een onaanzienlijk vorst op een eiland in de Middellandsche Zee, zijn geliefde ontvangt, met wie hij 't laatst in het Keizerlijk slot te Schönbrunn heeft geleefd, toen hij daar nog vijand was en vreemde, en thans is hij 't reeds weer, en een andere vrouw, die hij uit dit slot naar Parijs heeft ontboden, heeft hem reeds lang verlaten, en zijn natuurlijke zoon, geboren in een eenzaam slot in Polen, speelt onder de Zuidelijke boomen en draagt de dracht van een vreemd volk, dat hij eenmaal beloofde te zullen bevrijden: wie zou dan kunnen gelooven, dat heel deze geschiedenis in vijf jaren zich heeft afgespeeld en niet in honderd? Wie heeft met zulk een net ooit andere visschen gevangen dan de gouden visschen der oude sagen? Duizend jaren geleden leefde een groot Keizer verbannen en verlaten op een eiland, maar uit een ver land vond een schoone, treurende vrouw den weg over de zee en bracht hem zijn zoon.

Want vrouw en kind hebben hem verlaten en voor de burgerlijk conservatieve opvatting, die hij van het huwelijk heeft, is dit zeker niet lichter, misschien bitterder dan het verlies van de macht. Voortdurend, zelfs nog op dien lijdensweg door zijn land, heeft hij haar geschreven, hier op het eiland onderdak voor haar gezocht, een nieuw huis ontworpen, en als hij steeds zonder bericht blijft en denkt, dat men zijn brieven heeft onderschept, vraagt hij eindelijk aan haar oom, den Groothertog van Toscane, om door zijn tusschenkomst bericht te mogen ontvangen, want „ik hoop, dat Uwe Koninklijke Hoogheid ondanks al het gebeurde, waardoor zoovele menschen van houding zijn veranderd, mij nog steeds een weinig vriendschap toedraagt.. In dit geval verzoek ik U ook, jegens deze kleine gemeenschap, die U dezelfde gevoelens als

Toscanen toedraagt, gunstig gezind te zijn." Ja, zoo schrijft de vorst van het kleine eiland, die niet meer dan 20.000 onderdanen heeft, aan den machtigen Groothertog, maar de Groothertog zwijgt.

Dan hervindt hij zichzelf in zijn ouden trots, als hij de traagheid van het menschenhart beseft, dan hoort men, na de beklemming van dezen slavenbrief, die alleen ter wille van zijn vrouw werd verzonden, opgelucht de oude stem:

„Deze souvereinen, die mij plechtige gezantschappen zonden, die mij een van hun dochters in mijn bed hebben gebracht en mij broeder noemden, vervloeken nu den usurpator en zij spuwen op zijn beeltenis, omdat zij het niet op het origineel kunnen doen. Zij hebben de Majesteit der koningen bezoedeld! Wat beteekent de Keizerstitel? Had ik geen anderen naam, om mij aan het nageslacht mee te vertoonen, wat zou het lachen!.. In de antieke wereld ontnam men aan de overwonnenen hun kinderen, opdat de veroveraar hen in triomf kon vertoonen!"

Wat moet hij denken, als hij hoort, dat zijn vierjarige zoon opgewonden geweigerd heeft op dien dag van lafheid en verwarring, het paleis van zijn vader te verlaten, en dat hij, toen hij zijn grootvader leerde kennen, verlegen zeide, als een echt kind: „Ik heb den Keizer van Oostenrijk gezien. Ik vind hem niet mooi." Juist datgene, wat hij heeft willen vermijden: het lot van Astyanax heeft men den jongen bereid, ook als men hem liefkoost, hij voelt het wel, over Vader mag men niet praten. En als hij dan den symbolischen naam van Napoleon Frans heeft ontvangen en zoo ook in zijn naam die ongelukkige vereeniging van twee werelden draagt, die hij veroordeeld is in eigen persoon te belichamen, dan verdwijnt al spoedig de Napoleon en het kleine koekoeksei, dat nu eenmaal in het Habsburgsche nest is terecht gekomen, wordt alleen nog maar Frans genoemd. Wanneer later

de secretaris der Keizerin van Weenen terugkeert en afscheid komt nemen, trekt het ventje hem mee in een vensternis en stilletjes fluistert hij hartstochtelijk: „Zeg aan mijn vader, dat ik vreeselijk veel van hem houd!"

Wat moet de Keizer denken, als hij hoort vertellen van een zekeren Neippberg, een Oostenrijksch officier, dien niemand kende en die slechts de geschiedenis binnenkomt door de slaapkamer eener Habsburgsche, die, zonder die van Napoleon, zelf in volkomen vergetelheid zou zijn geraakt! Dat zijn slagen van het lot, die hem soms doen kreunen, en zijn vrienden verwonderen zich niet, als zij hun heer zien staan schreien voor het portret van zijn jongen.

Maar daar komt Pauline, altijd nog bekoorlijk, altijd goed gehumeurd, en doet voor hem de gezichten na, die gisteren bij de gewone wekelijksche receptie vriend kleermaker en vriend handschoenmaker en hun vrouwen opzetten, toen de Keizer hun vroeg, hoeveel kinderen zij hadden en of men niet een ziekenhuis zou laten bouwen. Naarmate het jaar verstrijkt, komen steeds vaker de Italianen van de kust overgestoken, en als zij goede aanbevelingen hebben, ontvangt de Keizer geschiedkundigen, dichters en edellieden, ook Engelschen, en dan spreekt hij uren lang, doch alleen over het verleden, nooit over de toekomst.. Wanneer zij dan het herstel van Oostenrijk's heerschappij verwenschen, doet hem dat wel genoegen, maar samenzweerders, die hem als leider van een opstand naar Italië willen brengen, zendt hij naar huis. Want slechts naar de andere kust gaan zijn gedachten uit, die eerst allengs tot plannen rijpen.

Wat zegt Parijs?

Dat is ook nu nog de eenige vraag, en wat tweemaal per week de bladen, wat de bezoekers hem vertellen, doet hem nieuwe mogelijkheden overdenken. Ook hier is Napoleon geenszins met een vast plan dit nieuwe tijd-

perk begonnen, toen hij op Elba landde, wist hij niet eens of hij er ooit weer vandaan zou komen; slechts het algemeene voorgevoel van den avonturier, die hij sinds Moskou was geworden, heeft hem gesterkt. „Een levende stalknecht is meer dan een doode keizer!" Langzaam, naarmate de verhoudingen zich wijzigen, ontwerpt en verwerpt, vernieuwt en wijzigt hij zijn plannen. Zij knoopen zich vast aan Parijs en Weenen.

Wat zegt Parijs van de Bourbons? Nauwelijks is hij weg, of zij hebben hun „intocht" gedaan, want daarmee beginnen de koningen immer, en wat de kranten onder oud-napoleontische censuur ook logen, hij op zijn eiland heeft toch de belachelijke waarheid vernomen. Daar zaten in een klein rijtuig vier menschen, en de spotlustige Parijzenaars hadden wat om te lachen. In een zonderling costuum, in civiel, maar met reusachtige epauletten, zat daar de dikke Koning en boven zijn driedubbele onderkin glimlachte hij de nieuwsgierigen toe, naast hem een triestige voorname dame, de Hertogin van Angoulême, wier blik door herinneringstranen werd verduisterd, daartegenover de stokoude Prins Condé en de Hertog van Bourbon, in de uniformen van den goeden, ouden tijd, die slechts de vaderen nog kenden. Maar dit rijtuig met zijn spookgestalten, die na 22 jaar weer herleefd schenen, was omgeven door Keizer Napoleon's gemelijk kijkende Garde, en hun oude verschoten uniformen getuigden van den reusachtigen strijd, die tusschen die laatste en deze eerste Bourbonnenkoets lag.

Gretig vraagt de Keizer naar de gewoonten van zijn opvolger en hoort met genoegen, dat hij zijn vertrekken onveranderd in gebruik heeft genomen. Hij schijnt geen zeer koninklijken indruk te maken, „hij is", zegt een Duitsch bericht uit die dagen, „heel dik en om zoo te zeggen niet meer in staat zijn beenen te gebruiken. Zoo, met zwartfluweelen laarzen aan, werd hij aan twee kan-

ten gesteund en zou over een stroohalm zijn gestruikeld. Hij heeft een soort blauwe jas aan met een liggenden, rooden kraag en heel oude, neerhangende gouden epauletten." Dergelijke verhalen bezorgen den Keizer een aangenaam uur. Een dozijn jaren lang hebben Engelsche bladen en teekeningen hem zelf met ruwe bivakmanieren in het paleis der Bourbons laten ontvangen, en nu gelijkt deze legitieme, door datzelfde Engeland aangesteld, op het spotbeeld van een koning. Wat doet hij, om zich bij het volk bemind te maken?

Een grondwet heeft hij het gegeven. Jammer. Doch spoedig hoort men, dat deze genadegave alleen nog op papier bestaat, de oude ongelijkheid, de standsvoorrechten, terwille waarvan zijn broeder tenslotte zijn hoofd verloor, sluipen alle zachtjes door de achterdeur weer binnen. De Adel wordt niet voor den krijgsdienst opgeroepen, de proletariër echter heeft geen kans op hooge ambten. Met den nieuwen Adel drijft men den spot.

De goede, oude Koning, die heel verstandig is, wordt door zijn broeder, den somberen graaf van Artois geleid, om hem scharen zich vol wraakzucht de Emigranten, die nu hun eigendom weer opeischen, dat aan hen, die in hun rechten waren getreden, was gewaarborgd. Nu worden zij Pairs, de Koning betaalt dezen nietsdoeners hooge jaargelden.

Hoe nu? Is de goede, oude clerus ook weer machtig? Die werkt in den geest van den Adel, perst stervenden onder bedreiging met de hel testamenten ten gunste van de eigenerfden af, en 's Zondags staat op straffe der wet alles stil, hoewel de nieuwe grondwet vrijheid van godsdienst waarborgt. Door de straten trekt weer de stoet der processies, maar als een lichtzinnige actrice, de lieveling der Parijzenaars, niet kerkelijk begraven mag worden, komt het tot een eerste opstootje.

Weldra bemerkt het volk, hoeveel het aan zijn vreemde

bevrijders verplicht is, en met een gevoel van innig welbehagen bekijkt de banneling een caricatuur: hoe Koning Lodewijk achter bij een Kozak op het paard zit en over Fransche lijken heen naar Frankrijk rijdt. Als Wellington, de overwinnaar in Spanje, als Britsch gezant door Parijs flaneert, werpt men hem booze blikken toe. En wat doet het nieuw régime voor de duizenden, die geen soldaat mogen blijven? De officieren ontvangen de helft van hun traktement en wie niet goed katholiek schijnt, wordt ontslagen. Daarentegen wordt een nieuwe Koninklijke Garde uit adellijke heeren rijk begiftigd, de adellijke officiersschool herleeft weer, maar de opvoedingsgestichten voor de weezen van het Legioen van Eer worden opgeheven. Sneller nog dan de Keizer had gedacht, komt in Frankrijk de teleurstelling op.

Maar op Elba speelt men niet voor Jacobijn. Niets van zijn systeem geeft hij prijs, als hij zijn eigen fouten erkent: „Frankrijk heeft een aris ocratie noodig; om haar te grondvesten, behoeft men echter tijd en herinneringen. Ik heb vorsten gemaakt en hertogen, hun land en vermogen gegeven, maar ik heb geen edellieden van hen kunnen maken bij hun eenvoudige afkomst. Daarom heb ik getracht hen door huwelijk met oude geslachten te verbinden, en zoo mij de twintig jaren, die ik voor Frankrijk's grootheid noodig had, waren gegund, had ik veel tot stand gebracht. Het lot heeft het anders beschikt."

Over 't algemeen bekent hij, als een schaakspeler na de partij, eerlijk zijn fouten, die hem ten val hebben gebracht, en hij let er niet eens op, wien hij zulke bekentenissen doet. Zelfs tegen vreemde Engelschen zegt hij, dat hij in Dresden vrede had moeten sluiten. Wanneer zij hem dan vragen, waarom hij dien niet sloot in Chatillon, geeft hij het fiere antwoord:

„Ik kon geen vrede sluiten, die Frankrijk zou hebben onteerd. België behoorde er toe, toen ik kwam. De andere

landen, die ik veroverd heb, mocht ik afstaan, maar niet de Bourbonsche grenzen? Nooit!.. Ik ben geboren soldaat. Plotseling bevond ik mij midden in de Revolutie. De troon was vrij. Ik nam en behield dien slechts zoolang ik kon. En nu, nu ben ik weer wat ik in den aanvang was, een eenvoudig soldaat.. Slechts een lafaard schuwt het leed, nadat hij het onder de menschen mee aanschouwd heeft."

Wie den man kent, vindt hem in zulke gedachten ongebroken terug: verbazingwekkend is alleen de volkomen onbevangenheid, waarmee hij van het verleden spreekt. Nooit toont hij op Elba het verlangen, zijn geschiedenis te vervalschen. En toch voelt hij juist in deze eersten maanden, dat zijn loopbaan ten einde is, hij denkt aan geen gewelddadig ondernemen, veeleer denkt hij er over in Engeland vrederechter te worden. „Wat zou men tegen mij beginnen als ik naar Engeland ging? Zou men mij steenigen? De „mob" in Londen is een gevaarlijke factor." De Engelschen tegen wie hij over deze dingen spreekt, bezweren hem hun gastvrijheid. Hij zal het goed onthouden.

Eerst het Congres in Weenen brengt hem in beweging. Vier monarchen, tegen één Republiek verbonden, konden haar na tien jaar eindelijk vernietigen; vijf monarchen nu allen met elkaar verbonden, vergaderd, om Europa een nieuwe orde te schenken, door geen enkelen werkelijk bestaanden vijand meer tezamen gehouden: vier overwinnaars en een halve, als hoedanig Bourbon optreedt, moeten door de ingewortelde ijverzucht der standgenooten snel verdeeld raken. Wat? Wil de Czaar op geheel Polen beslag leggen, en Pruisen wil Saksen? Wat moet er dan van Galicië en wat van den goeden Koning van Saksen worden, die met de Bourbons verwant is? Daar is reeds de breuk. Drie maanden na het begin van het Congres, op Nieuwjaarsdag, is de Coalitie uit elkaar gespat, en dezelfde minis-

ters en potentaten, die in één aaneenschakeling van feesten hun overwinning vierden, hebben elkaar reeds met de stukken bedrogen: Habsburg heeft zich met Engeland en Frankrijk verbonden, en wel tegen hetzelfde Rusland en Pruisen, met wie zij nog kort te voren schouder aan schouder hebben gevochten.

Metternich's frivoliteit, zijn luiheid, ijdelheid, zijn intrigeeren, zooals Freiherr von Stein die beschrijft, beheerschte het tijdgewricht, „en zoo werden de deugdzame en zegevierende vorsten in een kringetje rondgeleid." — „De koning van Pruisen", schrijft een Saksisch edelman uit Weenen, „ziet er voortdurend woedend uit.. De Koning van Denemarken is gewillig en soms verstandig.. De Koning van Beieren gelijkt op een dikken, gemelijken voerman.. De Groothertog van Baden, groot, donker, leeghoofdig en gezond. De oude Hertog van Weimar leeft er even studentikoos op los, als hij het altijd gedaan heeft."

Met stijgende verwachting leest en hoort de man op Elba van al deze dingen: wanneer het Congres in de lucht vliegt, denkt hij, dan is het oogenblik daar! Geheime berichten houden hem van nu aan, vooral door de trouw van Maret, over de stemmingen te Weenen op de hoogte, maar terwijl het Congres, een geïllumineerd plezierjacht, schommelend en licht, spelevaart, intrigeert en feest viert, staat met bezorgden blik de oude vijand op den uitkijk: Talleyrand houdt wacht. Hij heeft zijn menschen in Livorno zitten, die van ieder scheepje, dat naar Elba gaat, èn van de inzittenden aanteekening houden en aan hem rapport uitbrengen.

Zoo, over bergen en zeeën en over de actestukken der diplomaten, heen, houden de oude tegenstanders elkaar in 't oog, gaan heimelijk elkanders gangen na, en het is, alsof deze geheele wereldaffaire slechts bestaat, om het schaakspel dezer beide meesters mogelijk te maken. Denken zij mis-

schien wel eens terug aan dat uur, vlak voor den 18den Brumaire, toen zij bij den nachtelijken hoefslag der wacht verbleekten en vreesden, dat men hen beiden gevangen nam?

Zeker is, dat Talleyrand ook hier den blik van den menschenkenner toont te bezitten: hij raadt, den gevaarlijken man, evenals Murat, naar de Azoren te zenden, 500 mijlen van het vaste land, maar dan komt zijn oude hartstocht tusschenbeide, zijn oude gelddorst. Ook Murat is een listeling, nu, op het Congres in het nauw gedreven, strijdend voor zijn koninkrijk, belooft hij aan Talleyrand een schitterenden verkoop van zijn vorstendom Benevento, en zoo laat deze zijn plan schieten en maakt een nieuw: de Keizer moet worden ontvoerd. Dat is alleen mogelijk, zeggen de speurhonden in Livorno, als men een van de vier kapiteins, die het bevel over zijn schepen voeren, voor het plan wint.

Napoleon behoeft dergelijke plannen maar te hooren of het oude avonturiersbloed van het eiland, dat zijn vaderland is, komt weer boven. Nu laat hij de vestingwerken opknappen, de kanonniers zich oefenen in het bommenwerpen: „Ik ben een soldaat, men mag mij doodschieten. Maar gedeporteerd wil ik niet worden. Dan moet men eerst mijn citadel belegeren!" Zij komen niet. In Weenen worden zij het wederom eens, de kans, dat het Congres uit elkaar zal spatten, wordt kleiner, doch de ontevredenheid in Frankrijk neemt toe, alles werkt mee, om het besluit van den Keizer te bespoedigen, nu denkt hij: — Wanneer het Congres met vredesfeesten wordt gesloten, en alles onderteekend is, dan staat de phalanx weer overeind. Thans, nu het verband is losgeraakt, kan zij met één. enkelen stoot omver worden geworpen. Frankrijk mort tegen de Bourbons, Parijs lacht hem uit, hun beschermers, de Bondgenooten, zijn eerst recht gehaat. Het oude leger is voor zijn Keizer, honderd teekenen wijzen daarop. De

Bourbons zijn laf en zullen vluchten. Heb ik weer vasten grond onder de voeten, dan zal ook de erfgenaam weer thuis komen.

Niets dan berekening, nooit heeft hij nuchterder gerekend. En toch, hoezeer hij ook zijn cijfers overweegt, het zijn tenslotte psychische dingen, waar hij op bouwt: „Ik reken", zegt hij in vertrouwelijk gesprek, „op het onverwachte. Groot is de radeloosheid van den geest onder den indruk van een vermetele daad, en over een groote nieuwigheid staat alles verbluft." Hij voegt er aan toe: „Ik ben de oorzaak van Frankrijk's ongeluk. Ik moet het ook genezen."

Einde Februari laat hij den schatmeester komen: „Hebt U veel geld? Hoeveel weegt een millioen in goud? Hoeveel wegen 100 francs? Hoeveel weegt een koffer met boeken?.. Neem een paar koffers, doe al het goud erin en bovenop wat van mijn boeken, de kamerdienaar zal ze U geven. Ontsla de van hier afkomstige bedienden, pak Uw bagage in, betaal uit. Zorg dat alles geheim blijft."

Verschrikt loopt de man naar Generaal Drouot, twee blikken ontmoeten elkaar, geen van beiden spreekt een woord. Den volgenden dag houdt een bevel alle schepen in de haven vast. Alles heeft hij in stilte voorbereid: een expeditie als naar Egypte, alleen heel in 't klein.

Den voorlaatsten avond speelt hij met de dames zijn partij écarté, spoedig staat hij echter op, komt niet terug uit den tuin. Zijn moeder vindt hem, volgens haar eigen verhaal, leunend tegen een vijgenboom. Na eenige aarzeling legt hij zijn hand op haar voorhoofd en zegt ontroerd:

„Ik zal het U zeggen. Niemand mag het weten, ook Pauline nog niet." Dan slaat hij zijn ouden toon aan, als wanneer hij tot Berthier sprak: „Ik deel U mede, dat ik vannacht vertrek."

— Waarheen?

„Naar Parijs." Stilte. „Ik vraag U om raad."

Het hart der moeder staat stil. Alles wat haar dit halve jaar vreugde heeft gegeven: de omgang, de stilte, de veiligheid zijn dus voorbij, maar zij is de fiere Laetitia, tegelijkertijd de verstandige, die wel weet, dat men dezen zoon toch niet kan terughouden en angstige woorden de standvastigheid verzwakken, daarom zegt zij:

„Gij moet Uw noodlot volgen. Het kan Gods wil niet zijn, dat ge door vergif sterft of na een daadloozen ouden dag, wel echter met het zwaard in de vuist. Laten wij hopen op de bescherming der Madonna!"

Op den laatsten avond worden de overheden bij hun vorst ontboden, hij deelt hun zijn vertrek mede. „Ik ben buitengewoon tevreden geweest. Als bewijs van vertrouwen laat ik mijn moeder en zuster achter. Ik vertrouw U dit land toe, waaraan ik groote beteekenis hecht." Commandant en Burgemeester betuigen hun levendige spijt. Alles verloopt in den stijl van een voornamen gast, die na eenige maanden tot herstel van gezondheid op het eiland te hebben doorgebracht, afscheid neemt, tot zijn spijt genoodzaakt terug te keeren.

Dan gaat hij aan boord en als de morgen grauwt, steken zeven kleine fregatten in zee met 1000 man en eenige kanonnen, in de richting der Fransche kust. Hij staat op de brug. Om hem heen verplaatsen zich de schaduwige omtrekken van Elba, waar hij veilig leefde, van Corsica, waar hij eenmaal een bewogen levensopgang zocht, en als stilaan de kusten van Cannes en Nizza opdoemen uit den nevel van den eersten Maartdag, denkt de Keizer:

— Wat is het minimum? Mislukking en dood. Wat is het maximum? Europa? Niets meer van Europa! De droom der Vereenigde Staten is voorbij, een tweede maal is noch een millioen Franschen, noch zijn de vreemde volkeren daartoe bereid. Men moet Frankrijk een constitutie geven, met een parlement regeeren. De tijd der

dictaturen is voorbij. Overigens zijn wij nog niet in Parijs. Wat zullen de troepen doen?

Van zulke actueele gedachten vervuld, een mensch van 45, met meer verleden dan toekomst, tot den stormaanval niet jong genoeg meer, maar voor het waagstuk nog niet te oud: zoo nadert Napoleon nog eenmaal de oude kust, een man tusschen moed en berusting.

XVI

Hoort de bergen roepen! Hoort de dalen weerklinken! Ziet, hoe de kleine stoet, die in de haven van Cannes zich bij zijn duizend man hebben aangesloten, van het eene Alpendorp naar het andere, steeds langer wordt! Een geestdriftige menigte danst om de oude Garde, die haar onaandoenlijke gezichten, zonder vreugde, zonder droefheid, door den loop der geschiedenis draagt. De boeren zijn het, zonen der bergen, die hem indertijd in dezelfde dorpen zagen komen, lang geleden, een mageren kleinen, onbekenden generaal, die hen bevrijdde van den last der ruwe soldaten en deze over de Alpen voerde. Deze menschen, die 't eerst het wonder hebben gezien, hebben er zich sindsdien steeds op beroemd, dat de Keizer van hen uit zijn baan is begonnen, — en nu opeens is hij er weer! Moet niet deze stoet der Duizend magisch werken, alsof zij profeten en verlossers waren?

Daar zijn zij gekomen van de bergen, vrouwen en kinderen trekken achter hen aan, daar worden liedjes tegen den Koning geboren, en in de kleine steden dwingt de zigeunerachtige troep de vroede vaderen om den pas aangekomene tegemoet te gaan: 50 mijlen lang komt hij niets dan boeren tegen.

Daarop heeft hij gerekend. Want over Aix en Avignon, door de monarchistische provincies: dat nooit! Nu laat hij liever die paar kanonnen achter op de ondergesneeuwde

paden, om sneller de Dauphiné te bereiken. Hier heeft de boer zijn land hoofdzakelijk uit het nationaal bezit gekregen, dat eenmaal aan den Adel behoorde, en nu is hij ontstemd over Koning, priesters en emigranten, die hem, na een bezit van vijf en twintig jaar, het eigendomsrecht willen bestrijden. Was de groote Revolutie niet ter bescherming der armen, was zij niet door boeren en proletariërs gemaakt? Hun heeft de Consul niets ontnomen en ook de Keizer riep alleen hun zonen op, met de traagheid en vasthoudendheid van hun denken hebben zij nooit opgehouden hem als een der hunnen te beschouwen, en nu er weer een Koning was, bestreed men hun het bezit van hun akker.

Deze nieuwe wending der fortuin had hun ziel verduisterd en er was niemand, om hen op te roepen. Zoo was de stemming voor vijftien jaren, toen de Egypte-reiziger in zijn scheepje landde en geheel Zuid-Frankrijk hem prees als verlosser. Maar wat is er sinds tien maanden gebeurd, dat hij, toen onder verwenschingen en vloeken begraven, thans met vreugde ontvangen wordt? Het was een andere landstreek, waardoor hij toen reed, het was de nationale rampspoed, die toentertijd een schuldige zocht. Even kort als zijn nederlaag had zijn ongenade bij het volk geduurd. Het geloof aan hem duurde zoo lang als zijn roem.

Wat zullen de eerste troepen doen, die men ontmoet? Hij zelf heeft hen bij het afscheid aangemaand het vaderland, dus den Koning, te dienen. Zij dragen zijn witte kokarde, zij eten zijn brood, hun adellijke officieren hebben hun een ander beeld, in de zwartste kleuren, van hun ouden aanvoerder gegeven. Wie staat voor hen in? Alles hangt af van zijn suggestieve macht. Onzekere gevoelens beheerschen zijn hart, nu hij de kust verlaat, en als hij van Cannes vertrekt, ziet hij aan zijn linkerhand het fort van Antibes. Misschien herkent hij den getralieden toren,

waarin men hem destijds, bij den val van Robespierre wierp. In een dergelijken toren zal de Bourbon hem werpen, tegen een dergelijken muur zal Europa hem zetten, zoo morgen aan zijn blik en aan zijn woord mislukt, wat hem zoo dikwijls gelukt is.

Daar, vóór Grenoble, bij La Mure trekt het eerste koninklijke bataillon hem tegemoet! Het heeft bevel gekregen hem te vernietigen, de officieren zijn gebonden door hun eed aan den Koning, zooals vroeger door dien aan den Keizer. Thans geven zij bevel tot den aanval. Zal nu burgerbloed vloeien? Dat juist heeft hij zijn leven lang trachten te vermijden! Zal deze straatweg een slagveld worden? Dan stijgt hij van zijn paard, loopt tot op tien pas afstands van de voorste gelederen en roept:

„Soldaten van het vijfde legerkorps! Herkent gij mij? Zoo er één onder U is, die zijn Keizer wil dooden, hij mag het doen!" En met die woorden slaat hij zijn grijzen mantel open.

Een vreeselijke stilte. Wat zal er gebeuren? Maar dat zijn immers onze broeders! Dat is immers onze Generaal! Hem hebben wij immers in zoovele veldslagen op den heuvel zien staan, in het bivak, bij het kampvuur! Zullen natuur en herinnering de stem van een nog jongen eed niet overstemmen? De menigte roept: Leve de Keizer! De Garde herhaalt: Leve de Keizer! De officieren zien elkaar aan: Leve de Keizer! En nu loopen zij allen door en naar elkaar, de mutsen steken zij op hun bajonetten, dan hebben ze maar een gat meer in de blauwe stof, en een uur later marcheeren er in plaats van 1000, 2000 man achter hun aanvoerder aan.

Deze ontmoeting op den straatweg van Grenoble, dit oogenblik, zijn stem, zijn blik: dat was de beslissing. Hier heeft de man, die slechts verdienste door de eigen daad erkent, nog eenmaal heeft de reeds grijzende soldaat leven, macht en een rijk zich met zijn woord en zijn blik

zelf veroverd. En zoo gaat het naar Grenoble. Een manifest draagt zijn gedachten onder het volk:

„Franschen!.. Na den val van Parijs was mijn hart gebroken, maar onverzettelijk leeft mijn geest.. Mijn leven behoorde U toe en moest nog eenmaal Uw welzijn dienen. In mijn verbanning hoorde ik Uw klagen en Uw roepen.. Gij hebt mij mijn langen slaap verweten en dat ik het belang van het vaderland aan eigen rust ten offer bracht. Omringd door gevaren, heb ik de zee doorkliefd. Nu treed ik in Uw midden, om mijn rechten, die ook de Uwe zijn, terug te eischen.

„Soldaten! Wij zijn niet overwonnen!.. Marmont's verraad heeft de hoofdstad aan den vijand overgeleverd en ons leger ontwricht.. Nu ben ik hier, Uw Generaal, die door de keuze des volks op den troon werd geroepen, op Uwe schilden omhoog geheven werd, is aan U teruggegeven. Vereenigt U om hem.. Steekt de driekleurige kokarde weer op, uit de dagen onzer victorie! Grijpt de adelaars weer, die gij bij Ulm en Austerlitz, bij Jena, Eylau, Friedland, bij Eckmühl en Wagram, bij Smolensk en bij de Moskwa, bij Lützen en Montmirail hoog gehouden hebt!.. Bezittingen, rang en roem van U en Uwe kinderen hebben geen erger vijand dan die vorsten, die het buitenland U opgedrongen heeft.. In den storm zal de zege ons voorgaan, de adelaar van den eenen kerktoren tot den anderen vliegen, tot aan Notre Dame!"

Leve de Keizer! Het Regiment van Grenoble met zijn oude keizerlijke adelaars loopt over. Met 7000 man rukt hij op naar Lyon. Lyon kiest zijn zijde. Masséna, die den Koning gediend heeft, komt uit Marseille om den Keizer te huldigen.

„Waar is Ney?" Verlegen zwijgen. „Bij den Koning?"

En hij hoort van den krijgsraad in Parijs. Daar siddert, sedert de vreeselijke tijding, de dikke Koning en zijn mager Hof. De Moniteur, die 15 jaar lang voor Napoleon

heeft gelogen, liegt nu voor den Koning, dat de Keizer reeds dood is. Toen zij juist beraadslaagden wat te doen, trad de grijze Graaf van Condé de kamer binnen en vroeg zijn koninklijken neef, of deze op Witten Donderdag niet zelf de Voetwassing wilde verrichten. De Koning schrijft een manifest aan het leger, — maar die naast hem zit, zijn groote steun, het werkelijk hoofd van het Bourbonnenleger, wie is dat en hoe heet hij?

Het is Maarschalk Ney. Toen hij op den Russischen terugtocht van de anderen afgesneden en verloren scheen, riep zijn heer uit: „Ney is verloren! Ik geef mijn 200 millioen uit de kelders der Tuilerieën, als ik hem weerom had!" Thans staat hij met de koninklijke volmacht van de groene tafel op, vloekt binnensmonds en zweert zijn vroegeren meester te zullen vernietigen. Maar als de echo der algemeene geestdrift hem tegendreunt, draait hij met den wind, zijn korps steekt de bonte kokarde op, en als bij Besançon de ontmoeting zal plaats hebben en hij den Keizer zeggen laat, dat hij zich eerst schriftelijk wil rechtvaardigen, dan krast deze daarover heen: „Zeg hem, dat ik nog altijd van hem houd, en dat ik hem morgen omhelzen zal."

Welk een kunstgreep! Hij vergeeft hem weliswaar, maar tot morgen laat hij hem toch in onrust. Den volgenden dag stamelt Ney: „Ik heb U lief, Sire, maar als zoon van het vaderland!.. Ik was gedwongen voor dit mestvarken neer te knielen, om het Lodewijkskruis te ontvangen! Indien U niet gekomen waart, zouden wij hem zelf hebben verdreven."

— Merkwaardig! Hoe weifelend, hoe bleek! denkt de Keizer en stelt zijn vragen.

De Graaf van Artois is juist gevlucht. Nog 's morgens heeft hem de bereden Garde gezworen met hem te zullen sterven, 's middags liepen zij naar den Keizer over. Dergelijke dingen bevallen den Keizer niet, dit deel der Garde

houdt hij op een afstand. Eén enkelen, die bij Bourbon is gebleven, tot deze in veiligheid was, ontbiedt hij: hem geeft hij met eigen hand het Legioen van Eer!

Maar welk een verandering! Hoe grooter deze soldatenlawine wordt, waarmee hij op de hoofdstad aanrukt. des te vredelievender worden de woorden, waarmee hij van de eene stad tot de andere magistraten en burgers toespreekt: „De oorlog is voorbij. Vrede en vrijheid! De grondbeginselen der Revolutie moeten tegen de Emigranten worden beschermd, de verdragen met Europa nagekomen, zonder oorlog zal Frankrijk zijn roem herwinnen. Men moet er zich mede tevreden stellen de natie te zijn, die het hoogst in aanzien staat, zonder de anderen te willen overheerschen!"

Ziet het volk de nieuwe kleur? En zoo het die ziet, gelooft het, dat zij echt is? Men moet zich tevreden stellen? Roem zonder oorlog? Aan een hoogen ambtenaar, dien hij tijdens den opmarsch terugziet, en in wien hij na botte burgers en eenzijdige officieren, eindelijk een toehoorder vindt, geeft hij deze politieke verklaring:

„De volksgeest is veranderd. Vroeger dacht alles slechts aan roem, thans slechts aan vrijheid. Toentertijd heb ik het den roem gebracht, thans zal ik het de vrijheid niet onthouden. Zij is volkomen, wanneer de macht op een goede grondwet steunt.. Slechts geen anarchie! Die zou ons terug voeren tot de despotische Republikeinen, dan bemoeit iedereen zich overal mee. Ik wil slechts zooveel macht behouden, als ik noodig heb om te regeeren."

In dien naïeven slotzin ligt het nieuwe probleem. Hij heeft het uiteengezet, hij is van plan de democratische grondgedachten, die op Napoleon volgen, zelf te stabiliseeren. Slechts één ding is hetzelfde als op den 18den Brumaire: geen partij kiezen! „Neen, ik wil hun niet schrijven," antwoordt hij op den raad, den overloopers

te vergeven. „Zij zouden denken, dat ik hun iets verschuldigd was. Hoe gaat het in de Tuilerieën?"

— Men heeft er niets veranderd, zelfs de adelaars zijn niet weggenomen. — Hij is monter, goed gehumeurd, hij lacht: „Men heeft ze zeker decoratief gevonden. Hoe staat 't met het theater? Hoe maakt Talma het? Waart U aan 't Hof? Men heeft mij verteld, dat de Bourbons er uitzien als parvenus, noch iets weten te zeggen, noch op het juiste oogenblik een stap weten te doen."

Wat is hij nieuwsgierig, vol leedvermaak, hoezeer verlangt hij naar de Parijsche sfeer! En nu tracht hij zich te wreken door spot, omdat die anderen hem zoo lang bespot hebben. Men beschrijft hem, hoe zuinig het toeging aan 't Hof. Men toont hem den Koning op een 20 francs-stuk.

„Ziet U wel? Daar staat het weer: God behoede den Koning! Wat ik liet slaan: God behoede Frankrijk! hebben zij weggelaten. Zoo zijn zij altijd geweest: alles voor zich, niets voor Frankrijk!" Dan vraagt hij in drie minuten naar 20 menschen, maar als men hem vertelt, dat Hortense Hertogin is geworden, zegt hij eenvoudig:

„Zij had zich Madame Bonaparte moeten noemen. Die naam is meer waard dan alle andere."

In deze woorden ligt het nieuwe tijdperk. Wanneer hij zich weer Bonaparte noemt, een grondwet waarborgt, vrijheid geeft, wanneer hij werkelijk slechts zooveel macht neemt als hij noodig heeft, dan kan Napoleon thans ook Koning van Frankrijk worden. Dan zal de groote les der verbanning, na de mislukte poging een Vereenigd Europa te stichten, toch aan het werelddeel het gelukkige voorbeeld geven van een modern vorst bij de gratie des Geestes, en hij, die steeds enkel regeerde naar den drang der omstandigheden, zal nu, ten tweeden male tot de macht geroepen, na de fantastische zonnevlucht in de beperking zich een meester betoonen. De weg is vrij.

Ook de weg naar Parijs: de Koning is weg, de meerderheid is voor den Keizer. Wie nog strijd met de laatste troepen van den Koning vreest, die heeft hem overschat. Wanneer de Keizer nog 40 uur van de hoofdstad verwijderd is, gaat reeds de laatste koninklijke garde aan den haal, maar het keizerlijk leger, dat den Koning inhaalt, laat hem in de reddende haven vluchten. Alleen het zilver, dat hij op 50 wagens met zich voert, en de kanonnen, nemen zij hem af. Dan lacht half Frankrijk over den dikzak, die zich door vijandelijke troepen uit Engeland naar Parijs liet brengen en nu voor die van zijn eigen land weer naar Engeland wijkt.

Parijs is rustig. Reeds lang heeft het verleerd zelf te handelen. In de twintig dagen, die de Keizer noodig heeft van zijn landing tot de hoofdstad, wees de persthermometer de volgende graden aan:

„Het monster is uit zijn verbanning ontsnapt.. De Corsikaansche weerwolf is bij Cannes geland.. De tijger heeft zich te Gap vertoond, troepen zijn hem tegemoet gezonden, als een ellendig avonturier zal hij in de bergen zijn einde vinden.. Het monster heeft werkelijk door verraad Grenoble bereikt.. De tyran was in Lyon, ontzetting heeft alles met lamheid geslagen.. De usurpator heeft het durven wagen tot op 60 uren de hoofdstad te naderen.. Bonaparte komt met snelle schreden, maar Parijs zal hij nooit bereiken.. Napoleon zal morgen voor onze muren zijn.. Zijne Majesteit is in Fontainebleau."

Wanneer de Keizer dan eindelijk, zonder dat er sedert Elba één schot is gelost, de trappen der Tuilerieën weer bestijgt, die hij 13 maanden geleden heeft verlaten, dan hebben zijn troepen de stad in hun macht, de groep Emigranten is met den Koning verdwenen. Alles is stil. Hij merkt het, luistert naar alle kanten, hij zegt: „Zij hebben mij laten komen, zooals zij den ander lieten gaan!"

Eerste teleurstelling! De opmarsch naar Parijs was

te mooi, later heeft hij dat den mooisten tijd van zijn leven genoemd. Maar hier, waar tenslotte de beslissingen liggen, in deze stad, om welker gunst hij langer gestreden heeft dan ooit om een rijk, die hij nooit geheel heeft veroverd, hier en nu kwam het hem op den moreelen opstand aan. Al vindt hij de geliefde, door velen begeerd, ook niet meer in de armen van haar nieuwen vriend, hij vindt haar toch zoo onverschillig, alsof zij door te groote hartstochtelijkheid haar vermogen tot liefhebben had verloren. Intusschen, wij zijn er, en wij moeten ons roeren.

Hij kijkt naar Weenen.

Acht dagen na de landing in Cannes gaat Metternich, de Minister der feesten, om drie uur naar bed, om zes uur wordt hij met een depêche gewekt, leest het opschrift: „Consulaat-Generaal Genua", werpt zich woedend op zijn andere zijde en eerst na een paar uur opent hij het papier, dat luidt:

„De Engelsche commissaris Campbell is zooeven verschenen om te informeeren of Napoleon zich ook in Genua heeft vertoond. Want van het eiland Elba is hij verdwenen."

De bom! Alles, wat gisteren nog intrigeerde, is vandaag weer vriend op leven en dood, men zweert elkaar weer alle eeden, die men zoo dikwijls gebroken heeft. De eerste, die op de gedachte komt, den man vogelvrij te verklaren, is Freiherr von Stein, dien de ander vijf jaren geleden vogelvrij heeft verklaard. Er wordt beraadslaagd, maar het verzwagerde Habsburg kan nog niet tot dezen stap besluiten, men wil eerst Marie Louise raadplegen. Vier jaar lang was zij hartelijk met hem verbonden, nooit is vader of vriendin de geringste klacht ter oore gekomen, waarop had die ook gegrond kunnen zijn? Hij deed, wat zij wenschte, zij was rijk en werd door velen het hof gemaakt, hij zelf de gelijkmatigste echtgenoot, samen hebben zij met hun zoon gespeeld. Zal zij nu voor hem opkomen?

Het wijfje, de creatuur van den Oostenrijkschen officier, neemt liever een vel papier en verklaart plechtig aan het Congres, dat zij niets met hem te maken heeft, dat zij zich geheel onder de bescherming der Bondgenooten stelt. Dat is het antwoord op het oogenblik, toen men den Keizer kiezen liet tusschen het leven der moeder en dat van het kind en hij 't hare koos. Thans eerst verklaart men hem vogelvrij: „De Mogendheden verklaren, dat Napoleon Bonaparte zich zelf buiten elk burgerlijk en sociaal verband heeft gesteld en als vijand en rustverstoorder der wereld aan de algemeene wraak zal worden prijsgegeven."

De mededeeling laat hem koud. Driemaal heeft hij het beleefd: van Corsica zeilde hij, vogelvrij verklaard, met de zijnen weg, dan schreeuwde men hem datzelfde woord toe in de Orangerie van St. Cloud, daarna slingerde de Paus den grooten banvloek naar hem, — en toch zijn al die anathemata langs hem afgegleden, als ware hij tegen vervloekingen gevrijwaard. Het vierde zal hem vellen.

Nog steeds gelooft hij in Habsburg. De Rijksvergadering, die hij aankondigt, geeft hij den Karolinger-naam Maifeld, want daar wil hij de Keizerin laten kronen en zijn zoon. Daardoor meent hij zich van den steun van Oostenrijk te verzekeren, en dus schrijft hij aan zijn vrouw:

„Ik ben meester van Frankrijk! Het geheele volk en het geheele leger zijn in de grootste geestdrift! Slechts de zoogenaamde Koning is naar Engeland gevlucht. Ik verwacht U in April hier met mijn zoon!" Onwrikbaar leeft in hem de gedachte van zijn dynastie.

Maar juist dit meest natuurlijke gevoel is in hem verwrongen, hij heeft het aan de oude wereld verkocht. „Op dit oogenblik," zoo schrijft hij tegelijkertijd aan den schoonvader, die hem in den ban heeft gedaan, „nu de Voorzienigheid mij terugvoert in de hoofdstad mijner Staten, is het mijn grootste wensch, het voorwerp mijner

teederste genegenheid, vrouw en kind terug te zien." Dan spreekt hij over de edele vorstin, die zeker zelf ook het grootste verlangen koestert: „Mijn geheele streven is er op gericht, dezen troon te bevestigen, dien de liefde van mijn volk voor mij bewaard en mij heeft teruggegeven, om dien eenmaal aan den jongen te kunnen nalaten op rotsvaste grondslagen.. Daar, om dit gewichtig en heilig oogmerk te bereiken, een duurzame vrede noodig is, niets gaat mij meer ter harte, dan met alle Mogendheden vrede te houden."

Verheven of belachelijk: Napoleon heeft den oorlog opgegeven, van Europa afstand gedaan, hij wil nog slechts Frankrijk, en dat is waar. De monarchen, die hem overwonnen, hebben zich tot een nieuw verbond vereenigd, hem vogelvrij verklaard en buiten de Wet gesteld. Dit is door Keizer Frans in zijn hoofdstad onderteekend, en door diens dochter uitdrukkelijk bekrachtigd. Na zijn laatste nederlaag is zij er vandoor gegaan, heeft het Regentschap, waaraan zij trouw gezworen had, in den steek gelaten, den jongen ontvoerd, zich in de armen van een anderen man geworpen, met wien zij leeft: dit alles weet de Keizer! Maar inplaats van nu het nieuwe tijdperk te beginnen door schoon schip te maken met alles, wat hem heeft ten val gebracht en teleurgesteld, begint hij het met blinde aanzoeken om de vriendschap en de verwantschap van deze oude kroon, die over zijn jonge kroon triomfeerde.

Dat is de banvloek, die hem ten tweeden male moet vernietigen.

XVII

Nu wordt de avonturier rattenvanger.

Bourbon was handig genoeg geweest, alle talenten om zich heen te verzamelen: toen was alles de fanfares van de

Koningshymne gevolgd. Nu zijn er enkelen, die geen weg meer weten, zij wachten. Maar hij, die nooit anders dan bevolen heeft, die nooit moeite deed een kopstuk voor zich te winnen, zet thans de fluit van den verleider aan de lippen; hij weet het, nu zijn suggestie en een glimlach noodig. Wie maar trouw gebleven is en zichzelf met den Keizer had verbannen: Maret, Davoust, Caulaincourt betrekken met een handdruk hun oude posten weer.

Van de ondankbaren kent hij nauwkeurig de houding en ieder van hen behandelt hij naar hun woorden: hij neemt hen naar den ouden koers. Bij de Levers, die weer honderden ambtenaren, officieren, dignitarissen trekken, treedt een graaf van ouden adel hem tegemoet, dien hij eenmaal uit de verbanning gehaald, tot Senator heeft gemaakt, die echter dan tot zijn ouden Koning ging. Nu de Keizer hem nadert, slaat de ander slechts zijn blik ten hemel en schijnt zich met Gods raadselachtige leiding te willen verontschuldigen. De Keizer glimlacht, geen woord wordt gesproken. Maar de graaf komt niet terug. Wanneer echter een zekere generaal, die in Marmont's krijgsraad vóór den afval een beslissende rede heeft gehouden, zich nu stotterend naar voren waagt, dan glimlacht zijn heer niet, hij snauwt hem toe: „Wat wilt U van mij? Ziet U niet, dat ik U niet ken!"

Daar is Oudinot, bijna 20 jaar Bonaparte's makker, daarna ijverig maarschalk van den Koning en nu weer teruggekeerd: „Ziet U, Oudinot? U waart Lotharingen's afgod, 200.000 boeren zouden nog verleden jaar voor U door het vuur zijn gegaan. Thans moet ik U tegen deze zelfde boeren beschermen!"

Daar is Rapp.

Die heeft lang geweifeld en ook nu nog treedt hij onzeker voor zijn heer. „U hebt lang op U laten wachten. Waart U werkelijk van plan tegen mij te strijden?"

Rapp is als Elzasser een halve Duitscher en reeds als

zoodanig meer mensch van plicht dan van neiging: „Mijn plicht, Sire! Ik was gedwongen."

„Wat duivel! De soldaten zouden U niet hebben gehoorzaamd, Uw Elzassers zouden U gesteenigd hebben!"

Rapp is een grondig man: — Sire, U moet toegeven, dat het een pijnlijke toestand was. U doet afstand, verlaat Frankrijk, raadt ons aan den Koning te dienen, U komt terug..

„Waart U dikwijls hier? Hoe heeft men U behandeld? Eerst gestreeld en dan de deur uitgegooid, natuurlijk, dat zou Uw lot zijn geweest!.. Hebt U het pamflet van Chateaubriand gelezen? Is het waar, dat ik op het slagveld een lafaard ben? En dan beschuldigt men mij steeds van eerzucht, omdat men niets anders weet te zeggen. Is men zoo dik als ik, wanneer men door eerzucht wordt voortgezweept?.. Nòg eens, Generaal, moeten wij Frankrijk dienen. Dan kunnen wij rustig tot onze vaderen worden verzameld."

Met een dergelijke frischheid en bewegelijkheid van geest speelt hij met dezen moedigen, rechtschapen mensch. Maar ook die laat niet los: — Geeft U toe, Sire, dat U verkeerd hebt gedaan, door in Dresden geen vrede te sluiten? Mijn berichten over de Duitsche stemming hebt U toen als nonsens behandeld!" — De Keizer geeft rekenschap:

„U beseft niet, wat zoo'n vrede beteekent!" Plotseling gaat hij in den kamptoon over, die vreemd in dit paleis en op dit oogenblik, maar Rapp vertrouwd in de ooren klinkt: „Of was je misschien bang, weer een nieuwen oorlog te beginnen, jij, die 15 jaar lang mijn adjudant bent geweest? Toen je uit Egypte kwam, was je niets dan een soldaat. Ik heb een man van je gemaakt. Heden kun je de hoogste eischen stellen!.. Ik zal nooit je houding achter Moskou vergeten. Vóór Danzig heb je het uiterste gedaan. Ney en jij, ge hoort beiden tot het kleine

legioen der sterke karakters!" Plotseling omhelst hij hem, kust hem meermalen, dan trekt hij hem aan zijn snor:

„Wat? Een van de dappersten van Egypte en Austerlitz — en je wilt me verlaten? Jij neemt het bevel over het Rijnleger over, terwijl ik met Pruisen en Russen onderhandel. Hopenlijk neem je binnen twee maanden mijn vrouw en mijn zoon te Straatsburg in ontvangst. Van heden af bewijs je mij adjudantsdiensten."

— Tot Uw dienst, Sire!

Heeft de Keizer misschien, evenals die moordenaars in Polen, Wallenstein's dood op een Duitsch tooneel gezien? Dien Rapp moet hij hebben, hij is door en door eerlijk en even dapper, hij is de meest gewonde officier uit het Groote Leger. Hij is uit plichtsbesef tot den Koning gegaan, men kan hem dus niet door beloften overhalen. En toch, na een kwartier is hij niet alleen hem toegedaan, hij laat zich ook als legeraanvoerder de plaats van adjudant weer opdringen, want aan trouw, dat begrijpt hij, heeft de Keizer het allermeest behoefte om zich heen.

Lastiger is het geval Ney. Hij dient hem weliswaar van den eersten dag af, maar gewetenswroeging rooft hem zijn slaap. Met een vertrokken gezicht, met haastig uitgestooten woorden, treedt hij na eenigen tijd voor zijn heer: „U hebt wellicht gehoord, Sire, dat ik, toen ik indertijd naar Besançon ging, toen heb ik in den krijgsraad — hier in de Tuilerieën, heb ik toen den Koning beloofd —

„Wat?"

— Dat ik U in een ijzeren kooi voor zijn troon zou brengen.

De Keizer staat verstomd, dan zegt hij: „Onzin! Zulke gedachten heeft geen soldaat!"

— U vergist U, Sire, roept de Maarschalk nog opgewondener uit, laat mij uitspreken. Ik heb het gezegd, zeker

— maar — ik heb alleen mijn bedoelingen willen verbergen —

Nu wordt de Keizer woedend. Ney trekt zich snel terug en eerst twee maanden later meldt hij zich voor den veldtocht aan. Zoo dicht strijkt de waanzin langs deze ijzeren soldatenhoofden, wanneer zij zich geslingerd voelen tusschen plicht en neiging en de ééne groote Wil, die hen in toom hield, verdwijnt. Berthier, die eveneens bij den Koning was, heeft het ervaren.

„Zoo'n ezel!" zegt de Keizer met zijn oude genegenheid. „Maar hij is een goede kerel en ik eisch niets van hem, dan dat hij in de uniform der Koninklijke Garde voor mij verschijnt!" Maar sinds de Keizer weer terug is, rent Berthier 's nachts als een radelooze door de zalen van zijn paleis en eindelijk werpt hij zich van zijn balcon naar beneden, om, evenals Junot, na zoovele veldslagen op het plaveisel verpletterd te worden.

Voorwaarts! Wij kunnen ons niet laten ophouden. Wie ontbreekt nog? Ha, Madame de Staël duikt weer op. Zij schrijft hem thans, de oude stegenstandster, dat zij de grootste bewondering voor zijn houding heeft, en als hij haar de twee millioen zou willen teruggeven, die Frankrijk nog steeds aan haar vader schuldig is, dan zou zij alleen nog voor Frankrijk schrijven. Jammer! Door dezen éénen zin verliest de dappere vrouw voor de tribune der historie de partij. Haar tegenstander laat haar dan ook boosaardig mededeelen, dat hij zeer geroerd is, doch helaas niet rijk genoeg om die voorwaarde te vervullen.

Wie volgt? Marmont? Augereau? Die worden door den Keizer vogelvrij verklaard, omdat zij het vaderland aan de vreemdelingen hebben verkocht — en eindelijk en ten laatste ook Talleyrand! Met deze beide bliksems, die zij van Weenen naar Parijs, van Parijs naar Weenen elkander toeslingeren, eindigt na 18 jaar deze vijandelijke vriendschap. Daarbij denken beiden in stilte, koelbloedig:

„Jammer, dat dit brein werkt aan den anderen kant!"

Maar de tweede der Dioscuren: Fouché, is er weer! Den politiedienst ten bate van zijn heer vat hij op als tegen hem gericht. „Nu is hij er weer," zegt hij van den Keizer. „Teruggewenscht hebben wij hem nu juist niet, maar nu zullen wij hem behoorlijk bewaken.. Deze mensch is nog doller teruggekomen, dan hij ging, maar langer dan drie maanden houdt hij het niet uit!" Intusschen correspondeert hij met Metternich, maar Napoleon's oude spionnen ter bewaking van zijn Minister van Politie, brengen alles uit. „U bent een verrader," barst de Keizer na een audientie tegen hem uit, en Lavalette, die wachten moet, hoort het door de halfgeopende deur. „Waarom blijft U mijn minister, wanneer U mij verraadt! Ik weet, dat U door een bankbeambte te Bazel met Metternich briefwisseling onderhoudt. Ik kon U laten ophangen, heel de wereld zou het billijken!" Fouché's antwoord is niet bewaard.

Deze nieuwe positie dankt hij aan zijn radicale opvattingen, die hij in theorie, van de dagen van Robespierre af heeft behouden. Alleen als lokaas voor de Democraten heeft de Keizer hem in zijn Kabinet noodig, maar Fouché bedriegt niet alleen hem met Metternich, doch ook Metternich met de Radicalen: hij staat de Republiek voor met Fouché aan 't hoofd. Ook Carnot, die een feller tegenstander van den Koning was dan de Keizer, doet nu voor 't eerst sinds het Directoire, zijn intrede in de regeering.

Maar als geestelijk hoofd weet de Keizer een van zijn oudste vijanden te winnen: Benjamin Constant, den ouden democraat, vriend van Madame de Staël, die hem nog kort voor zijn terugkomst in heftige artikelen met Atilla en Tschingiskhan vergeleken heeft. Deze democraten van het jaar 13 heeft de Keizer, die met de Kamers regeeren wil, thans noodig. Daarom ontbiedt hij onmid-

dellijk Constant en met den man, die hij sedert 15 jaar niet gezien heeft, beschouwt hij de dingen dadelijk van boven af. Wat de Keizer bij deze eerste ontmoeting heeft gezegd, hetgeen door Constant is opgeteekend en vier zijden druks vult, kenmerkt zonder frases en uitweidingen, met alle realpolitieke motieven de laatste verandering van den staatsman Napoleon.

„Het volk wil weer tribunen en vergaderingen. Niet altijd heeft het dat gewild: toen ik tot macht kwam, hebben zij zich aan mijn voeten geworpen. Ik heb mij minder macht aangematigd dan men mij aanbood. Heden is alles anders. De behoefte aan grondwetten, verkiezingen en redevoeringen schijnt teruggekeerd. Doch dat is slechts het verlangen der minderheid. De meerderheid wil alleen mij. Ik ben niet slechts de Soldaten keizer, ik ben ook die der Proletariërs en Boeren.. En zoo komt, ondanks alles, het volk tot mij terug. Ik behandel hen streng, kom hun nooit in het gevlei, en toch roepen zij: Leve de Keizer! daar er tusschen ons een natuurlijke gemeenschap bestaat..

„Met den Adel is het juist anders. Bij massa's hebben zij zich in mijn antichambre verdrongen, alle mogelijke baantjes van mij afgebedeld en aangenomen.. Maar gemeenschap was er nooit tusschen ons. Het paard boog zich onder zijn berijder, het was goed gedresseerd, maar ik voelde het trillen.. Ja, ik heb naar de wereldmonarchie gestreefd, daartoe had ik onbegrensde macht noodig. Wie in mijn plaats had dat niet gewild? Heeft de wereld mij niet zelf daartoe aangespoord? Vorsten en onderdanen hebben zich gehaast onder mijn scepter te komen.. Maar zoo men Frankrijk alleen wil regeeren, dan is een grondwet beter.

„Zeg mij Uwe gedachten? Openbare redevoeringen, vrije verkiezingen, verantwoordelijke ministers, vrijheid van drukpers?.. Dat alles wil ook ik. Vooral vrijheid

van drukpers. Het zou absurd zijn, die nog te onderdrukken.. Ik ben de man des volks. Wil het werkelijk de vrijheid, dan ben ik het die verschuldigd.. Ik ben geen veroveraar meer, ik kan het niet langer zijn. Ik weet, wat mogelijk is en wat onmogelijk. Mij blijft enkel de roeping, Frankrijk weer op te richten en het een regeering te geven, zooals het land verlangt..

„Ik haat de vrijheid niet, hoewel ik haar op mijn baan uit den weg ben gegaan. Ik begrijp haar, ik ben immers in haar denkbeelden groot geworden. Thans is het werk van 15 jaren verwoest. Om opnieuw te beginnen, zou ik 20 jaar noodig hebben en twee millioen menschen moeten opofferen.. Ik wil den vrede, ik kan dien slechts door de overwinning bereiken. U wil ik niet vleien met een bedriegelijke hoop: ik voorzie een zwaren oorlog. Om dien tot een goed einde te brengen, moet het volk mij ondersteunen. Daarvoor in ruil zal het de vrijheid verlangen. Goed, die zal het hebben.. Mijn omstandigheden zijn veranderd. Ik word ook steeds ouder. Op zijn 45ste is men niet meer, wat men op zijn 30ste was. De rust van een constitutioneel koning staat mij aan. En zeker zal zij nog meer den bijval van mijn zoon vinden."

Dat waren de grondbeginselen van Keizer Napoleon, toen hij als vorst van Elba uittrok, om Koning van Frankrijk te worden. Dat zij echt zijn en zijn bedoelingen zuiver, bewijst de realiteit zijner motieven. Hier is niet een mensch, die den schijn aanneemt alsof hij innerlijk veranderd is, geen held, die in een tweegesprek met God op zijn eiland een Heilige is geworden. Hier is slechts de man, die steeds naar de omstandigheden geregeerd, naar de publieke opinie geluisterd heeft. Thans evenwel ziet hij in, dat een nieuwe tijd is aangebroken. Al heeft hij dien niet in het leven geroepen, hij heeft hem door zijn val toch eerst mogelijk gemaakt. Uit de dictatuur van

het Genie, Napoleon voelt het, kan geen land teruggaan tot de dictatuur van den Erfgenaam. Wanneer de geest der Revolutie in één enkele gestalte tot vorm geworden is, zoo kan na de vernietiging daarvan uit de brokstukken slechts een nieuw bouwsel ontstaan met meer niveau, doch minder spits. Neen, op den Zoon der Revolutie, zelfs al is hij tyran geworden, volgt geen monarch meer bij de gratie Gods. De Democratie volgt.

Daarom wendt de Keizer zich thans beslister dan vroeger tegen de Emigranten, confiskeert hun goederen, ontbindt de Koninklijke Garde, en aan het einde van zijn loopbaan doet hij, wat hij aan den aanvang heeft verzuimd: hij heft den ouden Adel op, wier valsche complimenten hem zooveel hebben gekost. Door deze decreten ontketent hij meer revolutionnairen geest, dan ooit in de elf jaren, die op zijn kroning volgden. Aan de overheden geeft hij deze verklaring:

„Ik ben teruggekomen, evenals uit Egypte, omdat 't het vaderland slecht gaat.. Ik wil geen oorlog meer voeren. Wij moeten vergeten, dat wij heer der wereld zijn geweest.. Toentertijd streefde ik naar het doel, een groot stelsel der Vereenigde Staten van Europa te vestigen en dientengevolge moest ik het oprichten van veel binnenlandsche instellingen uitstellen, die de vrijheid der staatsburgers zouden hebben gewaarborgd. Thans wil ik nog slechts Frankrijk's versterking en rust, bescherming van den eigendom, vrijen omloop der gedachten, want de vorsten zijn de eerste dienaren van den Staat.” Onder de toehoorders zijn er velen, die nog een jaar geleden, toen de catastrophe op zijn hoogtepunt was, van zijn lippen hoorden: Ik ben de Staat. Toch vertrouwen zij op zijn nieuwe grondwet, die Constant uitwerkt.

Als die gereed is, schrikken zij. „Additioneele Artikelen”? Zijn wij dan voor de tweede maal bedrogen, vragen de Democraten zich af, en terzelfder tijd hooren zij uit Wee-

nen: de Mogendheden zullen Napoleon den oorlog aandoen, maar Frankrijk zal geen leed geschieden. Dat is het sein! Nu heet het in het land: twintig jaar lang hebben wij den vrede gezocht en eindelijk gevonden, en nu zou die reeds weer voorbij zijn? „Ik mag het U niet verhelen," zegt een Staatsraad tot den Keizer, „de vrouwen zijn Uwe verklaarde vijanden, en dat is een gevaarlijk tegenstander in Frankrijk". Men wil geen lichtingen meer, inplaats van 250.000 man geven slechts 60.000 aan zijn oproep gehoor.

Deze uitspraak der Mogendheden, een besluit bij stemming van de vorsten, geenszins van hun volkeren, die evenals het Fransche slechts eindelijk naar rust verlangen: deze vogelvrijverklaring, die meer een eerezaak is dan politiek en wortelt in het verlangen van Habsburg, om zich over zijn moreele vernederingen te wreken, doet afbreuk aan Napoleon's macht. Frankrijk was in den aanvang op zijn hand. Als nu echter de Mogendheden tegen hem blijken te zijn, dan wil Frankrijk geen offers meer voor hem brengen. De koers, die bij zijn terugkeer omhoog gegaan was, daalt weer.

Nu schrikt de Keizer. Een vertrouweling, bij wien hij naar de lichtingen informeert, antwoordt: — Uwe Majesteit zal niet alleen staan. Dan zegt de Keizer zachtjes: „Ik ben er bijna bang voor."

Men vindt hem minder bewegelijk dan vroeger, dikker geworden, met .slapper .trekken, hij heeft langdurige heete baden noodig en veel slaap. „Hij had iets zorgelijks over zich gekregen," schrijft iemand uit zijn omgeving, „de zelfverzekerdheid van zijn woorden, de autoritaire toon waren verdwenen."

Nog voor vier weken, toen hij terugkwam, scheen hij allen verjongd en bezield. Vanwaar die reactie?

Allereerst door de teleurstelling, hem bereid door zijn vrouw. Een half-anonieme brief uit Weenen aan Lavalette,

die Marie Louise's verachting voor den Keizer, haar amourette met Neippberg bevestigt, wordt hem in handen gespeeld; nu vindt men den Keizer met dezen brief in zijn schaarsch verlichte werkkamer bij den haard zitten, zwijgend. Het geschrift bracht hem beschamende détails.

Wanneer dan Méneval, die de Keizerin heeft moeten begeleiden, terugkomt uit Weenen, vindt hij den Keizer, midden in deze meest bewogen weken, op een sofa in diep gepeins verzonken. Dan moet hij hem vele uren lang en nog den halven volgenden dag nauwkeurig verslag doen van alles wat hij heeft opgemerkt. „Er hing om de woorden van den Keizer een stille droefheid en berusting, die mij diep ontroerden. Ik vond hem niet meer gedragen door die sterke verzekerdheid van de overwinning, en het scheen, alsof het geloof aan zijn geluk hem had verlaten, dat hem bij zijn opmarsch naar Parijs had bezield."

De kleinste trekjes van den jongen moet Méneval vertellen. Daar loopt hij, ouder wordend, verlaten, den ganschen Meidag door den tuin op en neer, en van een vreemde moet hij hooren, op wien zijn eenige zoon gaat gelijken, op zijn vader of zijn grootvader.

Dit alles versombert hem. Opnieuw schakelt zich het in hem op tragische wijze aaneen. Thans, nu hij democraat wil worden, omdat de geest des tijds dit eischt, bereid tot vrede en vrijheid, worden beide dingen hem van buitenaf onmogelijk gemaakt. Wanneer niemand in Europa een hand uitstak om Koning Lodewijk nogmaals terug te brengen, nu wellicht zou Napoleon binnen de grenzen van het oude Frankrijk kunnen regeeren, met alle vrijheden, die hij had beloofd. Maar de Mogendheden, die niets meer terug behoeven te veroveren, die alles weer terug hebben gekregen, wat zij vóór de Revolutie bezaten, dagen ook thans weer op, evenals anno 92, omdat deze winderige hoek van Europa hun overgeërfde windstilte in gevaar brengt, omdat geen monarch zich

in deze regionen rustig kan te slapen leggen, zoolang neef Bourbon in Engeland aan de zee staat en over het Kanaal heen tuurt naar het land zijner vaderen.

Nooit is Napoleon een oorlog meer opgedrongen dan deze, dien hij na het besluit van Weenen ziet dreigen. Nooit heeft hij de snelheid van handelen en den eenvoud der dictatuur, tevens het aan banden leggen der publieke opinie meer noodig gehad dan in deze gevaarlijkste aller crises. En juist nu, nu alles naar rust verlangt, moet hij zich tot den oorlog wapenen en juist thans, nu hij vele vrijheden toestond, belemmeren zij zijn schreden. De strijd der legitiemen met dezen oorspronkelijke, die vroeger tot zijn eigen legitimiteit en tot de kroon heeft geleid, wordt nu den te laat genezene nogmaals opgedrongen. Op dezen terugweg naar de vrijheid moet hij verslagen worden.

Zoo blijft de groote vernieuwing beperkt tot een paar weifelende schreden: de Additioneele Artikelen van de Grondwet, laat hij eenvoudig, evenals vroeger de groote decreten, door het „souvereine volk" goedkeuren.

Toch bevatten deze 67 Artikelen uit Constant's brein alle nieuwe elementen der democratie, zij zijn een richting-gevende voortzetting van het Engelsche staatsrecht, en blijven voor geheel de eeuw een voorbeeld. Niemand mag aan zijn rechter onttrokken worden, niemand zonder vorm van proces worden gevangen genomen of verbannen, de eeredienst en de pers zijn vrij. Het Wetgevend Lichaam wordt geheel veranderd in een Lagerhuis, de Senaat in een Hoogerhuis zonder de oude voorrechten, alle beraadslagingen zijn openbaar, beide Huizen kunnen wetten indienen en de begrooting verwerpen, de ministers zijn aan hen verantwoordelijk, de afgevaardigden hebben het recht tot wetsverklaring.

Louter nieuwe rechten: steken in het hart van den dictator! Doch hij geeft toe en zet slechts twee punten

door, na heftige debatten met Constant: de erfelijkheid van het pairschap, dat „na twee of drie gewonnen veldslagen" de Adel in stroomen weder tot zich zou trekken, en zijn recht van confiscatie, want „zonder dat zou ik immers weerloos tegenover de partijen zijn. Ik ben ook geen engel, doch een mensch, die zich niet ongestraft laat aanvallen!" Van deze beide punten gaat een even slechte invloed uit als van het woord „Additioneele Artikelen" en daar hij geen debat duldt, slechts evenals vroeger, toen hij levenslang Consul en daarna Keizer wilde worden, het enkele plebisciet, morren nu de Democraten en niemand ziet hoeveel goeds er toch nog te prijzen valt aan het werk van hun leider. In plaats van 4 millioen stemmen, zooals indertijd, worden er nu maar vijf kwart uitgebracht, de meeste burgers doen er het zwijgen toe.

Enkelen wagen het te spreken. Daar is de eerlijke Carnot, hij zegt: „Uw Additioneele Artikelen hebben het volk niet bevallen, zij passen niet bij Uw beloften. Belooft mij, ze te veranderen! Ik moet U de waarheid zeggen, omdat Uw en ons heil van Uw tolerantie afhangt." De toon is redelijk, maar geheel nieuw. Sedert zijn luitenantsjaren heeft nooit een mensch zoo tot Bonaparte gesproken. Hij maakt een onwillige beweging en Carnot vervolgt: „Het woord doet U schrikken, Sire, ja, Uw tolerantie tegenover den volkswil."

„De vijand is dichtbij," antwoordt de oudsoldaat. „Eerst moeten zij mij helpen hem te verjagen. Daarna zal ik tijd vinden, mij met liberalismen bezig te houden." Het is hem onmogelijk! En al begrijpt hij nog zoo goed de eischen van den nieuwen tijd, met volksvertegenwoordigers kan hij niet beraadslagen.

Napoleon kan slechts bevelen.

XVIII

Stil-glanzend als op hooge feestdagen lagen buiten in den morgennevel de weiden gespreid onder de zich vermeiende Parijzenaars. Alles is naar buiten getrokken om het Meiveld te zien, want daar schitteren de oude troepen en de nieuwe, daar prijkt de driekleur aan de tribunes. 600 afgevaardigden en een paar honderd pairs wachten op den Keizer, die heden den eed op de nieuwe grondwet zal afleggen — daarna gaat het weer ten oorlog! Het is sedert twee of drie jaar de eerste maal, dat de stad aan haar verlangen naar feesten mag toegeven, want onder den Koning lag over alles een bigotte naargeestigheid.

Daar komt de stoet uit de stad aangereden, van verre hoort men de trompetten, alles verwacht het krijgshaftige schouwspel, dat bij het oogenblik past, want binnen een paar dagen zal de Keizer opnieuw aan het hoofd zijner troepen om troon en land moeten strijden. Nog steeds draagt hij de oude, groene jas, heeft men elkaar in Parijs verteld, en zoo ziet men hem ook het liefst.

Maar wat ontrolt zich daar voor hun blik? Achter de Garde d'honneur volgen adelaars en vaandels, dan schrijden herauten en pages in schitterend bonte costuums als op een allegorische plaat, en dan de kroningskoets, door acht paarden getrokken, een man in witte zijde daarin, schilderachtig aangedaan, bijna verpletterd onder een hoed met groote struisveeren, maar meer nog door den zijden kroningsmantel, een eenzaam mensch, ruischend van goud. Is dat de Keizer?

Ontzet kijkt het volk, dat zich heden plechtig met hem verbroederen wil, naar dit Caesarsschouwspel, dat met zijn koude pracht alle genegenheid schijnt te verstikken. Wreed omknelt de verlatenheid den grijzenden man, die zonder vrouw en zonder kinderen langzaam op een sprookjeswagen verder trekt.

Dan, als na een plechtige hoogmis de Voorzitter van de nieuwe Kamer vóór hem treedt, laat deze burger zijn stem luid over het veld heen klinken: „Vertrouwend op Uwe beloften, zullen onze afgevaardigden met rustig beleid onze wetten aan een nauwkeurig onderzoek onderwerpen en met de Grondwet in overeenstemming brengen," dat wil zeggen het is nog niet gereed, wij willen meer dan deze additioneele artikelen. Daarna roept de burger de overwinning aan en getuigt van zijn hoop op de oude adelaars.

De Keizer moet zijn toorn inslikken: hij laat de nieuwe bepalingen afkondigen, hij legt er den eed op af. Daarna laat hij de troepen den eed afleggen. Maar die kennen hun heer daar in de hoogte nauwelijks. Zij willen de oude, groene jas, zij willen hun held met de kokarde zien, niet goud en veeren. Het gejuich klinkt mat, een getuige schrijft: „Dat was niet langer het gejuich van Austerlitz en Wagram. De Keizer merkte het wel."

Acht dagen daarna, wanneer hij met een troonrede de beide Huizen opent, vermijdt hij alles wat op het Meiveld ontstemming heeft gewekt. Het Lagerhuis stelt hem de strijdkrachten ter verdediging der Natie beschikbaar, maar „zelfs de wil van den overwinnenden monarch zou niet in staat zijn, de Natie de grenzen zijner verdediging te doen overschrijden". Zelfs de pairs in het Hoogerhuis waarschuwen in hun adres: „dat de Fransche Regeering nooit door de verleidingen der overwinning worde meegesleept". Daar staat hij, moet zwijgen, en toch beeft hij van toorn, hij zou hen allen door elkaar willen rammelen en kan hen toch geen leugenaars noemen.

Onder de nieuwe pairs is ook Lucien. Nu heeft hij zich toch gehaast om te komen, nu heeft een blik, een handdruk de broeders verzoend, nu voor de eerste maal in zijn leven heet hij Prins en Keizerlijke Hoogheid, begeleidt den Keizer, houdt redevoeringen, zelfs dichterlijke voor-

drachten in het Instituut en krijgt zeer veel geld. Lodewijk is ziek en komt niet. Jérôme is vriendelijk en bereidwillig. Hortense vervangt de ontbrekende vrouw des huizes, haar zoons worden den man zonder zoon nu weer waardevol: op het balcon vertoont hij zich aan de menigte met zijn neef, opdat Frankrijk zien zal, dat de Keizer toch erfgenamen heeft. Met dit ironisch gebaar wordt de tragische geschiedenis van zijn dynastieken waan afgesloten.

Eénmaal is hij met Hortense naar Malmaison gereden, daar geheel alleen in Josephine's sterfkamer gegaan, zwijgend kwam hij er uit.

Morgen trekt hij ten strijde: het zal zijn laatste oorlog zijn, zoo hoopt hij. Het is zijn laatste.

Carnot, die eerst thans in het plan is ingewijd, raadt dringend aan af te wachten tot het zwakke leger zal zijn versterkt, omdat immers vóór einde Juli Russen noch Oostenrijkers aanwezig kunnen zijn en de Engelschen en Pruisen dus niet vóór dien tijd zullen aanvallen; in deze zes weken zou hij zijn strijdkrachten kunnen verdubbelen, Frankrijk in een legerkamp veranderen. Parijs versterken aan de zijde waar het open ligt. De Keizer schudt zijn hoofd.

„Dat alles weet ik, maar ik heb spoedig een schitterenden slag noodig. ”

Hij weet, dat alles op het spel staat, bovendien geldt hij als aanvaller, wanneer hij 't eerst begint — en toch wacht de meester der getallen den tijd niet af, om zich te versterken. Ik heb spoedig een schitterenden slag noodig: is dat de gedachtengang van een verslagen kampioen? Misschien, maar naast een dergelijk verval van den Caesar leeft de herinnering van den generaal, met een klein leger oprukken, zonder reserves, bewegelijk, snel, dat heeft hij sinds zijn jeugd niet meer gewaagd. Zoo is ook zijn plan: zijn vier tegenstanders geen tijd laten om zich te ver-

eenigen, de twee, die misschien slagvaardig zijn, scheiden, hen ieder afzonderlijk terugslaan op hun divergeerende wegen: dat is het, wat hem voor den geest zweeft, en wat thans bij Charleroi Keizer Napoleon tusschen Pruisen en Engelschen begint, dat is de onbekende Generaal Bonaparte tusschen Oostenrijkers en Piemontesen bij Millesimo begonnen. De laatste veldslag schakelt zich aan den eersten. Een gelijkenis.

Maar in deze 20 jaren hebben alle Europeesche veldheeren de tactiek van den nieuwen meester geleerd: hij zelf heeft in deze 20 jaar zijn machine verbruikt. Het tempo, waarin hij ook ditmaal verrassend optreedt, houdt hij zelf niet meer uit, bedenkingen als in de laatste veldtochten, belemmeren de vermetelheid: als hij Charleroi genomen heeft, rukt hij den volgenden dag niet met volle kracht verder tegen Blücher, zendt Ney met het halve leger den straatweg naar Brussel op tegen de Engelschen en ziet eerst in den namiddag vol ontsteltenis, dat hij het geheele Pruisische leger tegenover zich heeft. Hij roept den Maarschalk terug en schrijft: „Het lot van Frankrijk ligt in Uwe handen", inplaats van verder te gaan, moet hij onmiddellijk den vijand omsingelen. Te laat: Ney is bij Quatrebras met Wellington slaags geraakt, kan nog slechts één korps afstaan, zendt dat naar een punt, waar het van geen nut meer is en verspeelt door deze verzwakking zelfs de overwinning op Engeland, dat hem terug slaat.

Maar Napoleon bevecht op dezen dag met halve krachten bij Ligny toch nog de overwinning. Het is zijn laatste. Blücher stort van zijn gewonde paard, heet verloren, Gneisenau laat zich niet afschrikken, redt den terugtocht, geeft zijn bondgenoot Wavre als ontmoetingspunt aan voor den volgenden dag. Met die zonderlinge rust, die bij een vroeg oud-wordend, vooral bij een ziek man, te begrijpen is, blijft de Keizer den dag na de overwinning

staan, te laat zendt hij Grouchy met 30.000 man achter de Pruisen aan, die, naar hij meent, zich niet zoo snel weer zullen concentreeren, noch minder zich na zoo groote verliezen weer met Engeland kunnen vereenigen. Hij meent, dat, zooals hij gisteren de Pruisen terugwierp, hij morgen de afgesneden Engelschen zal terugwerpen, 80.000 man zijn daarvoor voldoende. Hij houdt geen rekening met Gneisenau's koelbloedigheid noch met Blücher's onstuimigheid.

Voor het eerst in zijn leven onderschat hij zijn tegenstander. Bij Friedland, Aspern, bij Laôn is hij niet verslagen, ook niet in Rusland, bij Leipzig en Arcis-sur-Aube bezweek hij alleen met zijn kleine leger tegenover het blok van drie, vier Groote Mogendheden met vele malen sterkere legers. Tot op heden heeft nooit één enkele veldheer kunnen zeggen: Ik heb Napoleon overwonnen.

Thans denkt hij te hoog van zijn eigen overwinning, te gering van zijn tegenstander, voor 't eerst in zijn leven stelt hij de lens onscherp in en zoo doende verwaast een punt in de berekening. Hier is niets van overmoed, ook bloedverwantschap doet hem ditmaal de leiding niet aan ongeoefende handen toevertrouwen; als hij Grouchy bij zich had gehouden, zou aan den kant van den vijand ook nauwelijks overmacht zijn geweest. En toch bewijst het verloop van den beslissenden slag, dat ook deze fout in de berekening niet de hoofdzaak der nederlaag was.

De laatste oorzaak, wanneer men alle reeds aangevoerde motieven van het noodlot kent, is het oud worden.

Slechts deze door pijn belemmerde energie belet hem aan den morgen van den slag van Waterloo dadelijk aan te vallen. Midden Juni, de zon is al om 4 uur op, en als de Pruisen op doorweekte wegen na den laatsten zwaren regenval marcheeren kunnen, dan kunnen beproefde Franschen dat ook, want hij is omringd door bijna louter goede troepen. En toch wacht hij tot den middag om het

geschut op den ongedroogden grond beter te kunnen opstellen! Bij Jena, in October, stond hij in den vroegen morgen in den miezelenden morgennevel voor zijn front, hij sprak hen toe, brak op, wekte den vijand, die nog bijna in slaap was. Thans laat hij het middag worden.

Deze verspeelde halve dag zal zijn vernietiging worden. Hij rijdt naar een heuvel met den fatalen naam van „La belle Alliance", stelt zijn troepen in drie afdeelingen op, rijdt langs het front, roept hun zijn metalen zinnen toe, hij wil een doorbraak forceeren en naar Brussel oprukken, de proclamatie aan de Belgen heeft hij reeds in zijn zak. Slechts een halven dag heeft hij verspeeld!

Midden in den strijd, 's namiddags komt het bericht: Bülow's korps is in aantocht! De Keizer verbleekt, zoo vertellen de ooggetuigen; hij zendt bevel aan Grouchy: Terug! Zal hij hem bereiken? En indien wel, zal de vijand hem loslaten? Alles hangt van één uur af: Engeland moet reeds verslagen zijn, vóór Pruisen komt. Een krachtigen cavalerieaanval richt hij op het centrum. Engeland houdt stand. De oude Garden? Nog lang niet! Bülow begint reeds te schieten. Om elken prijs den terugtocht vrijhouden: anders is de catastrophe onvermijdelijk. Engeland is reeds half vernietigd, het is 5 uur en met de Garden zou nu een doorbraak wel geforceerd kunnen worden, want thans zendt Wellington een bode aan de Pruisen: „Zoo het korps niet blijft oprukken en zonder verwijl ingrijpt, is de slag verloren." Thans ware het moment voor de Garden, — maar weer wordt de Keizer op het kritieke moment door voorzichtigheid weerhouden. Aan den overkant ziet hij een tweede Pruisisch korps ingrijpen.

Vreeselijke beslissing! De stemming van een geniaal speler die zijn laatste stukken waagt, en toch, juist heden mag hij niet geslagen worden! Eerst om zeven uur laat hij eindelijk de laatste 5000 man Garden, de oudste troepen avanceeren: thans is het nog slechts vertwijfeling. Leve de Keizer!

Deze kreet heeft half Europa doen wankelen. Is die niet honderd jaar oud? Deze kreet heeft in tien jaar tijds de macht eener sage ontvangen en met een legendarischen klank het werelddeel doorschald. Maar wat is onverganke-lijk! Zijn dat niet de adelaars van Marengo? En zal, als deze zon ondergaat, de kreet zijn mythische kracht met één slag verliezen? Morgen weerklinkt hij niet meer.

Het tweede Pruisische korps richt een vernietigend vuur op de Garde, zij wijkt en als de overmacht groeit, om 8 uur het derde korps verschijnt en 120.000 bondge-nooten op het halve aantal Franschen instormen: dan maakt het rechtsomkeert, het gedecimeerde leger, en Bona-parte ziet in zijn laatste uur als veldheer voor het eerst zijn leger vluchten. Uit het heete Engelsche vuur, waarin hij het laatste volle uur ongedekt heeft gestaan, begeeft de Keizer zich thans binnen één der beide laatste gesloten carrés, en als ook deze zich oplossen, galoppeert hij dwars door het veld, slechts nog gedekt door bereden grenadiers, hij moet met lichamelijke pijnen tot den volgenden morgen vijf uur in het zadel blijven, tot hij eindelijk een oud rijtuig vindt en een paar uren rust.

Heeft hij den moed verloren?

Integendeel! Wat zegt Parijs: deze eenige gedachte drijft hem voorwaarts, niet eens overweegt hij als ver-leden jaar de mogelijkheid, de Garden in Laôn of Soissons te verzamelen, of in de vestingen te trekken, hij denkt slechts aan Parijs, de bron van nieuwe krachten, hij be-rekent: — 150.000 man kunnen nog gemobiliseerd worden, met de Nationale Garden mee 300.000, daarmee kan men den vijand tegenhouden. „Moed! Vertrouwen!" voegt hij aan de laatste bevelen voor Parijs toe.

Twee dagen later betreedt hij wederom het Elysée, dat hij het laatst betrokken had. Was heel deze veldtocht een droom? In negen dagen heeft hij het Keizerrijk ver-loren, dat hij eens in negen dagen zich strijdend veroverde.

XIX

Nog niet verloren!

In Kabinet en Kamers zijn de meeningen verdeeld. Met zijn broeders en ministers zit hij in raadkamer, hij is uitgeput, maar houdt er zich boven op. Wat stelt hij voor? Samengaan met de Kamer? Het tegendeel, de dictatuur. In deze crisis der Natie heeft hij algeheele vrijheid van beweging noodig, voor korten tijd. Men geeft te kennen, dat de Kamer hem niet meer vertrouwt. Daar verheft Lucien zich en met jeugdigen hartstocht bezweert hij den Keizer, nog in dit uur de Kamers te ontbinden, Parijs in staat van beleg te verklaren, de geheele macht aan zich te trekken, alle troepen te vereenigen: zoo alleen kan men heden de Natie nog redden!

Hij luistert. Sinds dien Novemberdag in St. Cloud zijn er 16 jaren verloopen, toen dezelfde Lucien hetzelfde voorstelde en toen met één enkele toespraak zijn broeder van den afgrond wegtrok en hooger verhief dan hij zelf had gewild. De Keizer stemt met hem in, maar springt niet op om te handelen, veeleer luistert hij, hoe Davoust, zijn Minister van Oorlog, weigert alle gewapende overschotten ter zijner beschikking te stellen. Dan, als de strijd daarover in vollen gang is, komt bericht uit de Kamer: zij heeft zich permanent verklaard, zal iedere poging haar te ontbinden als hoogverraad beschouwen en hem, die dat durft ondernemen, voor het gerecht dagen: „Ik zie slechts één enkelen mensch", heeft de oude Lafayette van de tribune geroepen, „tusschen ons en den vrede! Hij moet gaan en de vrede is er!"

Is dat de kreet van het volk? In de stad is het volkomen rustig; blijkbaar is het dus slechts de kreet van een bevrijde democratie. Maar tegelijkertijd van een samenleving die de verandering liefheeft en zeer slecht tegen rampspoed kan, want ook de Pairs stemmen heden

als het Lagerhuis. Men eischt, dat de Keizer voor de Kamer verschijne. Waarom doet hij het niet? Wie zou het hebben durven wagen zich openlijk tegen hem te verzetten? „Ik had het moeten doen," zegt hij later, „maar ik was uitgeput. Ik had haar kunnen ontbinden; maar de moed ontbrak mij: ik ben ook maar een mensch. De herinnering aan den 19den Brumaire schrikte mij af."

Nu worden de ministers voor de Kamer gedaagd. De Keizer verbiedt het. Dan komt bericht, dat men zijn afzetting zal uitspreken, zoo de ministers niet verschijnen. Thans geeft hij toe. Uit zijn naam treden Lucien en de ministers voor de afgevaardigden met de mededeeling, dat hij een commissie ter onderhandeling met den vijand heeft gevormd. De Mogendheden willen niet met hem onderhandelen, roept de Kamer terug. Zij hebben hem in den ban gedaan! Hij moet afstand doen! En als hij niet wil, dan zetten wij hem af!

Gedurende deze zitting gaat de Keizer met Constant opgewonden in den tuin op en neer. Eindelijk heeft hij het pathos, dat dit uur vraagt, gevonden, zijn matheid is voorbij, hij spreekt in vlammende woorden:

„Het gaat niet om mij, het gaat om Frankrijk! Heeft men overdacht, welke gevolgen mijn heengaan zal hebben? Om mij verzamelt zich het leger. Meent men met ideologie de algemeene ontbinding te kunnen bestrijden? Wanneer men mij bij de landing had teruggestooten, dat zou ik begrepen hebben. Heden, nu de vijand nog 25 mijlen van Parijs af is, brengt men niet ongestraft een regeering ten val! Voor 14 dagen zou het een moedige daad zijn geweest. Thans vorm ook ik een deel van hetgeen de vijand aanvalt, dus een stuk Frankrijk, dat men verdedigen moet! Met mij geeft het zich zelve prijs. Niet de vrijheid zet mij af, doch Waterloo, de angst! . . Ik wil nog slechts bevelhebber zijn, en zelfs al zou een gedeelte der troepen van mij afvallen, dan zou ik hen spoedig weten te

vervangen door arbeiders, die licht tot opstand zijn te bewegen."

Op dit oogenblik werd in den tuin het geroep gehoord van: „Leve de Keizer!" Wie zijn deze laatsten, die Napoleon toejuichen? De arbeiders uit St. Antoine, menschen aan wie hij in tijden van nood heeft gedacht, wie de onderdrukking der vrijheid koud liet, die de gelijkheid heeft vrijgemaakt: thans zijn zij hier, daar hangen zij op de tuinmuren en nog door deze ijzeren staven, waardoor de Zoon der Revolutie even goed als de Koningen zich van hen gescheiden had, nog door het traliewerk van zijn zelfgebouwde kooi schreeuwen zij hem toe: „Dictatuur! Nationale Garden! Lang leve de Keizer!"

„Ziet U," zegt hij tot Constant. „Die daar heb ik niet met eerbewijzen overladen. Wat hebben die eigenlijk aan mij te danken! Ik heb hen in hun armoede gelaten. Alleen het instinct voert hen tot mij, en als ik wilde, was de opstandige Kamer in één uur ontbonden.. Met één enkel woord kon ik alle vijandige afgevaardigden laten vermoorden! Maar voor een enkel mensch is deze prijs te hoog. Er mag in Parijs geen bloed vloeien!"

Deze stemming van verzaking, die de gerechtigheid nabij komt, het geheel afzien van geweld in deze laatste uren, evenals in die eerste van 16 jaren geleden, gelijkt op de stemming van Brumaire, maar wat toen het beleid van een staatsman was, die een lange loopbaan van macht niet aan den aanvang wilde bezoedelen, dat is thans voorzichtigheid, die den avonturier van heden niet past. Doch tevens is dit afstand doen van de bajonetten, waarmee hij ook thans nog de Kamer zou kunnen uiteenjagen, weer een teeken, dat hij zich bewust is van den nieuwen tijd, die meer vrijheid eischt en minder geweld.

Intusschen heeft Lucien in een geheime zitting de Keizerlijke boodschap meegedeeld, men wil onderhandelen, enkelen spreken beleefd over abdicatie, als een

offer gebracht in het belang van het Volk. Ook de eerlijke Carnot waagt zich op de tribune en in dit ongeluksuur spreekt hij bijna alleen vóór denzelfden Keizer, tegen wien hij bijna alleen heeft gesproken, toen allen zich bogen voor zijn geluk. Ook Siéyès duikt plotseling op ten gunste van Napoleon, hij spreekt als een Romein: „Napoleon heeft een slag verloren.. Laten wij hem helpen de Barbaren uit het land te verjagen. Hij alleen kan het nog. Als hij daarna despoot zijn wil, zullen wij hem ophangen. Thans moeten wij met hem oprukken."

Dan springt Lafayette opnieuw op de tribune: „Hebt gij vergeten, waar de beenderen onzer zonen en broeders liggen te verbleeken? In Afrika, aan den Taag, aan den Weichsel, in het ijs van Rusland: twee millioen zijn gevallen ter willen van één man, die tegen gansch Europa wilde strijden! Nu is het genoeg!" De beraadslagingen duren tot drie uur 's morgens. Men eischt, dat hij afstand doet.

De Keizer weifelt. 's Morgens loopt hij opgewonden in het bijzijn van zijn getrouwen heen en weer in zijn kabinet, hij spot met deze Jacobijnen, voorziet een nieuw Directoire, maar daar komt uit naam van de Kamers de Commandant van het Palais Bourbon, hij stottert en brengt er eindelijk uit: dat de Kamer hem in den ban zal doen, als hij geen afstand doet. Savary, Caulaincourt komen, allen dringen er bij hem op aan, nu heeft zelfs Lucien den strijd opgegeven. De Keizer zegt:

„Ik heb hen aan te groote overwinningen gewend, nu kunnen zij niet één ongeluksdag verdragen. Wat moet er van Frankrijk worden?" Dan voegt hij er zacht aan toe: „Ik heb alles gedaan, wat ik kon."

Na deze epiloog van zes woorden, die alles bevat, dicteert hij 's middags een verklaring aan het Volk: hij brengt het offer, zijn politiek bestaan is ten einde, hij roept zijn zoon uit als Napoleon II, de Kamers moeten een Regentschap instellen. Aan wien dicteert hij deze

woorden? Wie onder zijn vertrouwelingen is vast genoeg van hand, om hem te volgen?

Het is Lucien, dezelfde broeder, die jaren lang van de vijandelijke kusten vol jaloezie naar deze stad en dezen troon heeft geschouwd, die, zoo hij minder dichter was, reeds lang de ontevredenen om zich heen zou hebben verzameld en nu op het tooneel kon verschijnen, wel niet als tweede Napoleon, dan toch als tweede Bonaparte, en dat was ook iets. Nu zit hij daar, zelf een veertiger, zijn leven, dat bewogenheid en schittering begeerde, vervloeit stilaan in de behoedzame vormen van een bel esprit- en Maecenas-bestaan, die juist gedurende vier weken keizerlijk prins is geweest, en met een verborgen glimlach schrijft hij de abdicatie van den grootere op het papier, ook ditmaal volgens dictaat, ook ditmaal slechts een handlanger, doch ditmaal met een ironischen weemoed, die de vroegere dissonanten oplost.

Want werkelijk schijnt alles uit het begin zich te willen herhalen. Wederom klinkt het van den anderen kant: Buiten de Wet! zooals toen. Wederom treden vijf Directeuren op, zooals degene die hij toen heeft afgezet, zij noemen zich Voorloopige Regeering, maar als zij er onder elkaar over stemmen wie van hen President zal zijn: wie is het, die Napoleon's macht rechtstreeks uit zijn handen neemt? Wie heeft door den uitslag zijner eigen stem zichzelf tot President gekozen?

Fouché.

Maar de Kamer is tammer geworden. Zij, die hem gisteren nog wilden dooden, zenden hem heden een deputatie, om hem te danken. De Keizer zegt tot deze beleefde heeren: „Ik ben bang, dat 't niet goed zal afloopen zonder hoofd. Moge Frankrijk nooit vergeten, dat ik alleen voor het welzijn van het volk en alleen ter wille van mijn zoon afstand heb gedaan. Alleen onder mijn dynastie zal Frankrijk vrij en gelukkig zijn.”

Maar terwijl hij zoo spreekt, propageeren Fouché en de anderen een Orleans, een Brunswijker, zelfs den Koning van Saksen als zijn opvolger. In zijn decreten spreekt Fouché enkel van de Natie, nooit van Napoleon II. Dat alles merkt de Keizer, maar hij zwijgt. Langzaam, voor eeuwig onbereikbaar, verzinkt voor zijn oogen de gedachte der dynastie, terwille waarvan hij zijn halve leven streed. Als Lavalette hem 's avonds opzoekt, ligt hij reeds verscheidene uren in bed.

„Waarheen?" vraagt U mij. „Waarom niet Amerika?" — Omdat Moreau daarheen is gegaan. — Het antwoord schijnt den Keizer te pathetisch, want hij denkt ernstig over dit asyl en vraagt de Regeering om een fregat. Die verzoekt hem echter slechts, Parijs te verlaten, want nieuwe volksmenigten verdringen zich om het Elysée, zij roepen om de dictatuur. Hij verbrandt papieren, dan gaat hij naar Malmaison.

In dezen tuin van Josephine brengt hij twee geheele dagen in een soort van droomtoestand door. De laatste trouwe vrienden zijn bij hem. Zijn moeder, Hortense, Caulaincourt, Lavalette, Lucien, ook Joseph. Maar als de Keizer vraagt wie met hem mee wil gaan, hoort hij weifelende antwoorden. De moeder wil wel, maar hij mag haar terwille van haar leeftijd niet aan gevaar blootstellen. Lavalette heeft een halfwassen dochter, zijn vrouw is in blijde verwachting, hij zal misschien volgen; Drouot, die met hem in Elba was, wordt door Frankrijk opgeëischt; de secretaris, die het gisteren nog heeft beloofd, heeft zijn blinde moeder gezworen te blijven. „U hebt gelijk, natuurlijk blijft U bij Uw moeder," zegt de Keizer en wendt zich af.

Maar Pauline heeft hem reeds vóór zijn laatsten veldtocht haar diamanten opgedrongen, nu biedt Hortense hem een diamanten halssnoer aan: een avontuurlijk teruggeven van Keizerlijke geschenken, wat bij zulk een fan-

tastisch leven past. Hij op zijn beurt geeft Hortense een cheque van een millioen, waarvan niemand weet of het ooit betaald wordt, Lucien, Eugène krijgen geld, den kleinen Léon geeft hij het voor zijn moeder, steeds zijn het honderdduizenden.

En toch gebeuren al deze dingen merkwaardig stil, alsof een mensch zichzelf overleefd had. Hij spreekt niet over de laatste weken, slechts over oude tijden en over Josephine 't meest. „Ik heb aan den Minister beloofd te vertrekken. Vannacht zal ik heengaan. Ik ben beu van mijzelf, van Frankrijk en van Parijs. Neem voorbereidende maatregelen."

Waarheen? Van alles wordt geopperd en overwogen. Spookachtig klinkt ook het manifest aan het leger, dat hij thans opstelt:

„Soldaten!.. Ik ben bij U, ook al ben ik verre. Ik ken ieder korps. Geen zal een overwinning bevechten, zonder dat ik zijn moed toejuich.. Toont in de toekomst, dat gij vóór alle dingen het vaderland gediend hebt, toen gij mij gehoorzaamdet en dat ik Uwe genegenheid, zoo ik die werkelijk een weinig bezit, dank aan mijn hartstochtelijke liefde voor onze gemeenschappelijke Moeder; nog één stormaanval — en de Coalitie is uiteengevallen! Napoleon zal U herkennen aan de slagen, die gij haar toedient. Redt eer en vrijheid der Franschen! Blijft tot het laatst, wat gij twintig jaar geweest zijt, en gij zult onoverwinlijk zijn!"

De Regeering onderdrukt het document; zij had het zonder gevaar kunnen laten verschijnen. Bezwaarlijk kan men zichzelf meer vanuit de verte, meer als historische figuur beschouwen, dan hier deze man deed, die over zich zelven spreekt als over een vreemde. Hij schijnt een afwezige.

Plotseling springt hij op! De oude klanken kloppen aan zijn hart! Uit de vlakte van St. Denis dringen kanonschoten tot hem door; thans staat de vijand voor de poorten.

Officieren, soldaten, half in flarden, die van hier en ginds zich wederom hebben aaneengesloten, brengen hem de tijding, onsamenhangend en verwaaid als de schoten. Terzelfdertijd doet de muziek van zijn hart hem ontwaken. In twee afdeelingen? Men moet de eene aanvallen en verslaan, daarna de andere. 's Nachts werkt hij een verdedigingsplan uit voor Parijs. 's Morgens verschijnt hij verjongd, en als hadden die oude klanken hem zijn jeugd teruggegeven, schrijft Generaal Bonaparte thans weer als vroeger aan de vijf Directeuren:

„Ik verklaar mij bereid, mij aan het hoofd van het leger te stellen, dat bij mijn aanblik al zijn moed zal hervinden, zich op den vijand werpen en hem afstraffen zal. Ik geef mijn woord, als generaal, als soldaat en als burger, dat ik het commando niet één uur langer zal behouden, dan totdat de zege bevochten is. Ik beloof te zullen overwinnen, niet voor mij, maar voor Frankrijk."

Onmogelijk, na zulke woorden niet te overwinnen, — of men sneuvelt bij den eersten stormaanval. In deze stemming van nieuwe bereidheid, is deze heerlijke brief geschreven Nu staat Napoleon, omringd door zijn laatste officieren, in den tuin wacht hij vol spanning op het antwoord.

Maar dit is Fouché's groote moment: hij verwaardigt zijn diep-gehaten meester met geen enkel schriftelijk antwoord. De Keizer, die trilt van verlangen om te beginnen en sedert zijn jongelingsjaren voor de eerste maal iets niet mag, ontwringt den terugkeerenden bode het antwoord: de Keizer vergist zich, als hij de leden der Regeering voor zóó dwaas houdt, daarop in te gaan; men geeft hem den raad maar zoo spoedig mogelijk te vertrekken. De Keizer wendt zich af, dan zegt hij: „Ik had hem eerder moeten laten ophangen. Dat laat ik thans aan de zorg der Bourbons over."

Burgerkleeding, snel bij elkaar zoeken, nu laat hij Hor-

tense's halssnoer door haar in een zwartzijden gordel naaien. Een oogenblik duikt de gedachte aan Corsica op, Lucien als gouverneur van het eiland, de oogen der moeder lichten. Maar het is onmogelijk. Blijft dus slechts Amerika. Slechts het fregat ontbreekt, waarom hij sinds drie dagen gevraagd heeft. Allen voelen, hoe ieder uur uitstel zijn vrijheid in gevaar brengt. Het heet nu al, dat Wellington zijn uitlevering verlangt en het aantal stemmen in de Kamer daarvóór neemt toe. Lavalette dringt op vertrek aan, maar koppig houdt de Keizer vol.

„Zonder bevel der Regeering aan den kapitein kan ik niet reizen."

— Waarom niet, Sire? Laat het anker lichten, belooft geld aan de bemanning, zet den kapitein aan wal als hij weigeren mocht. Fouché heeft U zeker reeds lang aan de Bondgenooten overgeleverd.

„Rijdt naar den Minister van Marine!" De Staatsraad rijdt naar Decrès, die ligt in bed en luistert lijdelijk toe.

— Zoekt U Fouché maar op, ik kan er niets aan doen. — Niemand te vinden. Terugkeer om één uur 's nachts naar Malmaison, de Keizer wordt gewekt, staat op, blijft bij Amerika, draalt echter nog:

„Daar aan den overkant", zegt hij, „zal men mij land geven of ik zal het koopen en bebouwen. Daar, waar de mensch begonnen is, zal ik eindigen. Ik zal leven van de opbrengst mijner velden en kudden."

— En als men U wil uitleveren? zegt de secretaris.

„Dan ga ik naar Mexico. Daar zal ik patriotten vinden, aan wier hoofd ik mij stellen zal."

— De leiders daar zouden zich tegen U kunnen keeren.

„Best, dan laat ik ze en ga naar Caracas, en als het mij daar niet bevalt, naar Buenos Aires of naar Californië. Ik vaar net zoo lang over den Oceaan tot ik een toevluchtsoord vind, waar ik voor de vervolgingen der menschen veilig ben."

— Maar wanneer de Engelschen U vangen, Sire?

„Dat moet ik riskeeren. De Regeering deugt niet, maar het volk is groot, edel en grootmoedig. Dàt zal mij behandelen zooals mij toekomt. Bovendien, wat wilt U? Moet ik mij misschien hier door Wellington als een domoor laten gevangen nemen, mij als Koning Johan in triomftocht door Londen laten slepen? Daar men hier mijn diensten niet meer noodig heeft, moet ik wel gaan. Het noodlot zal het overige doen."

— U bent niet voor de vlucht geschapen, Majesteit.

„Wat noemt ge een vlucht!" En hij werpt den secretaris een „vragenden, trotschen blik toe".

— De Engelschen zijn zeker al gereed, om U op te vangen. U moet op de waardigst mogelijke wijze het onderspit trachten te delven.

„Zelfmoord als Hannibal? Dat moet men liever aan zwakke karakters en geesteszieken overlaten! Wat mij ook wacht, nooit zal ik door eigen hand mijn leven één dag korter maken."

— Niet zoo, Sire. Doch wanneer U het eens aan Frankrijk's vijanden overliet om vrijheid en leven te redden: zoo moest Napoleon de Groote handelen!

„Prachtig, maar.. aan wien zou ik mij zelf moeten uitleveren? Blücher? Wellington? Die hebben geen volmachten. Zij zouden mij gevangen zetten en met Frankrijk en met mij doen, wat zij willen."

— Misschien aan den Czaar.

„U kent de Russen niet! In ieder geval — zal ik over de zaak nadenken. Het offer van mijn persoon is niet zwaar. De vraag is, of het Frankrijk ten goede komt."

In dit al te menschelijke gesprek schijnen bijna alle elementen van den staatsman gedoofd. Hier is een avonturier, begeerig naar nieuwe reizen, nieuwe schuilhoeken en deelen der aarde. Hier is de vaderlandslooze, de oceanische mensch zonder vasten grond, steeds aan boord,

steeds voortgedreven door weer en wind, een dapper, onverschrokken piraat. Ja, onverschrokken! Want deze droge manier, waarop hij hier opnieuw den zelfmoord afwijst, dit nuchtere realisme, dit aangrijpen van het oogenblik, om misschien den inval van een secretaris te benutten, de oude wagende moed van den eilandbewoner: onoverwinlijke levenskracht!

En wanneer hij nu vertrekt en de laatste mensch, met wie hij vertrouwelijk onder vier oogen spreekt, is zijn moeder, daar stormt een soldaat naar binnen, die zich niet laat weerhouden en die soldaat is Talma, die uit echte ontroering en uit een behoefte aan tragiek bij dit groote afscheid tegenwoordig moet zijn en dit afscheid van moeder en zoon, van een verheven eenvoud, voor het nageslacht in een tooneelpathos heeft bewaard, en nu laat de Keizer den jongen generaal Gourgaud, een verward idealist, in zijn oude rijtuig stijgen, en Bertrand en diens vrouw, die bereeds met hem op Elba waren en nog twee andere begeleiders volgen, en men rijdt naar Rochefort, naar de haven met het fregat, al te langzaam voor een vluchteling, steeds achteromziend en luisterend, zooals één, die denkt, dat men hem op het laatste oogenblik toch nog zal terugroepen, en men ontmoet twee regimenten, die noordwaarts marcheeren, en men houdt halt, en nu begint de Keizer op de geestdriftige kreten der troepen met hun generaals te onderhandelen, of men niet tegen de Regeering naar Parijs zou kunnen oprukken, en men breekt de onderhandelingen af en rijdt verder, en eindelijk komt na een veel te lange reis de Atlantische Oceaan in 't zicht en Joseph is er, en dringt er op aan, een brik te charteren, die brandewijn naar Amerika brengt en de Keizer zegt, dat hij den naam van Muiron wil aannemen, zijn zevenden naam, — en nu doemt in de blauwe verte voor het geestesoog de andere kust op, de Middellandsche Zee met al haar eilanden en wederom Corsica en weder-

om Italië en wederom een jonge, kleine magere generaal met lange haren en koude, grijs-blauwe oogen, en van de brug bij Lodi hangt het heil af van dien man en van het vaderland, en de jonge luitenant Muiron stort zich vóór hem in het handgemeen en hij valt en verovert door dezen liefdedood zich een plaats in de wereldgeschiedenis —: dan denkt men, dat nog eenmaal voor dit genie der energie een nieuw tijdperk opbloeien gaat en aan den overkant, daarginds over de zee, in nieuwe luchtstreken, in onbewoonde prairieën zal de avonturier weer te paard stijgen, hij zal leven van de opbrengst zijner kudden en ten laatste toch als Mexikaansch rooverhoofdman vallen.

Maar God is wijzer.

Hij heeft dit grootsche leven een epiloog voorbehouden, als Hij nog niemand schonk, om zijn tragisch dichterschap éénmaal eens restloos te verwerkelijken. Nu belemmert hij opnieuw den avonturiersdrang in deze ziel en opnieuw gaan tien dagen met vragen, onderhandelen, weifelen voorbij, tot de beslissing valt.

De Keizer laat zich op een klein eiland aan land zetten, twee kleine vaartuigjes, ieder met een mast, om de Engelschen te misleiden, worden gehuurd, maar hij weigert. Twee Amerikaansche schepen zijn bereid. Met een Deensch schip wordt onderhandeld. Geestdriftige jeugd, adelborsten komen en vragen, hem op adviesvaartuigen te mogen ontvoeren. Zestien jonge luitenants willen hem 's nachts uit deze haven brengen, in een enge ruimte zitten zij bij elkaar, bespreken koortsachtig het plan met 's Keizers nieuwen vertrouwde, Las Casas. Koelbloedig overwegend vraagt daarna de man, wien dit waagstuk geldt, ieder persoonlijk naar zijn meening: de meerderheid is er voor dat hij naar het leger zal terugkeeren, omdat het nog goed in het Zuiden staat, maar dat wijst hij met de meeste beslistheid terug: „Ik wil in geen geval de aanleiding tot

een burgeroorlog worden. Ik wil niets meer weten van politiek, ik wil rust, ik wil Amerika!" Maar nu deinst zijn zelfbesef voor vermomming terug.

Intusschen komt er bericht, dat Bourbon opnieuw onder bescherming der Bondgenooten het land zijner vaderen is binnengetrokken. Buiten op zee ligt een Engelsche kruiser met den dreigenden naam van Bellerophon. De Keizer heeft het oogenblik voorbij laten gaan. Nu denkt hij: — De terugweg naar Parijs is voor mij afgesloten. De haven is geblokkeerd. Zal ik mij nu laten pakken als een zeeroover en gevangen naar Londen laten voeren? Twintig jaar lang was Engeland mijn vijand. Na de Franschen, is het het grootste en machtigste volk der aarde. Ben ik geen Keizer geweest? Heeft niet altijd in oude tijden de ridderlijke stap van een vijand eerbied afgedwongen? Op Corsica zou ieder, die het wagen zou de gastvrijheid te schenden, worden vermoord.

Plotseling geeft hij een der vertrouwden bevel te schrijven en hij dicteert den volgenden brief:

„Koninklijke Hoogheid! In den strijd met de partijen, die mijn land versplinteren, overgeleverd aan de vijandschap der Europeesche Mogendheden, heb ik mijn politieke loopbaan geëindigd en kom, gelijk Themistocles, in het land van het Britsche volk, om een toevlucht zoeken. Ik stel mij onder de bescherming Uwer wetten en vraag Uwe Koninklijke Hoogheid, als den machtigsten, bestendigsten en grootmoedigsten mijner vijanden, mij deze bescherming te willen verleenen. Napoleon."

Acht regels, drie woorden van hoogachting, geen woord van hoogmoed of deemoed, bijna hoffelijk; daartusschenin echter een enkel woord, dat het geheele pathos van dezen stap omvat en zich bij voorbaat de moreele waarborgen wil verschaffen, dat men in deze eeuw na zulk een leven den vijand welkom is, zooals eens den Perzen: Themistocles. De laatste schrede zijner loopbaan wordt,

evenals de eerste tot Paoli, geleid door zijn historisch zelfbesef. Het wordt zijn ondergang.

Den volgenden dag onderhandelt Las Casas, die dezen brief aan den kapitein van het schip geeft om dien te verzenden, met dezen, die als soldaat en ook als Engelschman misschien te goeder trouw was en de grootheid van zijn tegenstander als onderpand voor zijn veiligheid beschouwde. De Admiraal, die boven hem stond, die niet onderhandelde, had reeds lang het bevel gekregen te trachten den vluchteling te grijpen; op grond van het Volkenrecht was dit mogelijk, omdat ook Engeland in Weenen de vogelvrijverklaring had onderteekend. Maar onomstootelijk staat het vast, dat de kapitein, als meester van het schip, de vrijheid van zijn gast heeft gewaarborgd, hij zeide: „Napoleon zal in Engeland met onderscheiding worden behandeld. Bij ons is men fair en democratisch."

En toch wordt van dezen stap, van wereldhistorische beteekenis, toen Europa's gebieder zich op het schip van zijn vijand begaf, geen acte opgemaakt en toch was het geen zaak van uren, veeleer van dagen, niet de overijlde noodsprong van een wanhopige, doch het logisch besluit van een veeleer al te langen gedachtengang. De laatste schrede heeft deze man, die gedurende 20 jaar de wankele waarde van het woord, de vaste waarde der verdragen heeft beproefd, ondernomen, zonder dat er acte van werd opgemaakt, zonder brief, zonder zegel, ongetwijfeld ook omdat hij het antwoord uit Londen niet kon afwachten; vertrouwend, niet op het vluchtige woord van een nederig kapitein, doch op de moreele uitwerking van zijn stap, want even vóór hij het schip betrad, schreef hij den oppersten heer van dit schip en dus van het land, waar heen hij zich op deze planken begaf, deze heroïsche regels.

Dan gaat Napoleon in uniform aan boord van het Britsche schip.

XX

Aan dek staat de kapitein. Napoleon neemt zijn hoed af, dien hij voor vorsten niet steeds heeft afgenomen, luid herhaalt hij, daar tusschen hemel en water:

„Ik kom om mij onder de bescherming van Uwen Koning en van Uwe wetten te stellen." Dan laat hij zich de officieren voorstellen, vraagt naar de slagen, die zij hebben meegemaakt. De kapitein, blijkbaar de woorden Sire en Sir verwarrend, zegt „Mijnheer". Napoleon verdraagt het alles waardig. Met heel zijn historische objektiviteit debatteert hij nu over de matrozen, verklaart de Engelsche voor flinker en bekwamer, redetwist over bepaalde straffen bij de vloot na een gevecht. Dan komt hij op de kern van de kwestie:

„Ik zie eigenlijk de reden niet, waarom Uw schepen de Franschen zoo gemakkelijk verslagen hebben, Uw mooiste schepen behoorden vroeger toch aan ons. Een Fransch schip is in elk geval sterker dan een Engelsch van hetzelde type, het voert meer kanonnen, deze zijn van grooter kaliber, en het is sterker bemand."

— Dat heb ik U reeds uitgelegd, Mijnheer. Onze zeelui hebben meer ervaring dan de Uwe.

Geen spier van zijn gelaat vertrekt. Het gesprek blijft streng academisch, men spreekt over de wederzijdsche scheepvaartkunde.

— Als U nu met de fregatten gevlucht waart, zoudt U hebben gezien, hoe goed wij schieten, zegt de kapitein.

Geen woord, geen hooge toon, hier staat een speler na afloop van het spel; de Keizer bestrijdt slechts, wat de kapitein beweerde, dat de twee fregatten met hun 24-ponders dit schip van 74 kanonnen tenslotte toch niet met succes buiten gevecht hadden kunnen stellen. De kapitein bewijst de onmogelijkheid. Daarna onderzoekt Napoleon de vizierlijnen, prijst en laakt. Naderhand

vertelt de kapitein aan de zijnen, dat hij verbluft heeft gestaan over de vakkennis van den Keizer.

Het schip kiest zee.

In dien tusschentijd beraadslagen de legitieme ministers en koningen. Niemand in dezen kring verheft zich om op te komen voor een groot gebaar, ten aanschouwen van Europa en de Geschiedenis. Tien dagen na het vertrek werpt de Bellerophon in Plymouth het anker uit. Duizenden kleine vaartuigen wiegelen op dezen Julimorgen in de haven, iedereen wil den gevangen leeuw zien. Daar er nog geen beslissing uit Londen is, mag niemand aan boord komen. Voor de matrozen is het een groote dag: zij alleen kunnen den grooten man elken dag zien; hij spreekt ook met hen, als zij hem in 't Fransch antwoorden. Rondom de duizenden, die sedert twintig jaar hem slechts hebben leeren vervloeken en bespotten, tallooze afbeeldingen gezien hebben van een monster met vreeselijke trekken, thans worden zij allen voortgedreven door éénzelfde nieuwsgierigheid: het monster moet men gezien hebben.

Napoleon is in zijn kajuit gebleven, aan aller blikken zich blootstellen wil hij niet, het kan ook niet lang duren, of men zet hem aan land en dan is hij vrij. Maar tenslotte verlangt hij toch naar frissche lucht, hij komt de trap op, hij beklimt de brug. Daar staat hij nu, de groote, verslagen vijand in zijn oude wereldberoemde uniform: weerloos. Duizenden blikken richten zich in één seconde op dit éene punt, het is, alsof hij in hun gloed zal verteren.

Maar de man met de zuivere, ondoorgrondelijke trekken, moet, zooals hij zich hier aan den schandpaal stelt, door een aureool van waardigheid en lijden zijn omgeven, want nu geschiedt het buitengewone: duizenden hoofden ontblooten zich, alle schepen, alle booten, de gansche haven, zoover Napoleon kan zien: geen hoed, slechts voorhoofden en schedels. Verwonderd is hij niet.

Alles groet, slecht één houdt den steek op zijn hoofd: zoo is het immers altijd geweest, het is, alsof deze natie hem de eer wil teruggeven, die een kleine kapitein hem misgund heeft.

Dat was het oordeel der Britsche natie, op dit oogenblik heeft zij zichzelf vrijgesproken van alle schuld, die zij binnenkort op haar naam zal laden. Drie dagen duurt het wachten. Op den vierden treden Britsche officieren in de Keizerlijke kajuit en overhandigen een papier, maar niet van den Prins-Regent.

De Regeering schrijft:

„Daar het moeilijk te vereenigen is met de plichten jegens Engeland en de Bondgenooten, wanneer Generaal Bonaparte de middelen en de gelegenheid zou vinden om nog eenmaal den vrede te verstoren, zoo is het noodzakelijk hem in zijn persoonlijke vrijheid te beperken." Men zal hem naar het eiland St. Helena brengen, dat een gezonde en geïsoleerde ligging heeft. Hem wordt de vrijheid gelaten 3 officieren, een dokter en 12 bedienden mee te nemen.

Dat was het antwoord van den modernen Xerxes.

Napoleon — zegt het bericht — „legde het papier op tafel, en na een oogenblik zwijgen begon hij heftig te protesteeren".

„Is er hier jurisdictie aan boord? Ik ben geen krijgsgevangene!.. Vrijwillig ben ik hier gekomen om mij aan Uwe bescherming toe te vertrouwen en de rechten der gastvrijheid in te roepen. Nog waait de Tricolore boven Rochefort en Bordeaux. Ik had naar het leger kunnen gaan of jarenlang in 't geheim te midden van het volk kunnen leven, dat mij was toegedaan.

„In plaats daarvan ben ik als eenvoudig particulier in dit land gekomen. Ik heb den bevelhebber van een Uwer oorlogsschepen gevraagd of hij genegen was mij en mijn gevolg mee naar Engeland te nemen. Hij beweerde hier-

toe bevel van zijn regeering te hebben ontvangen. Zoo dit een valstrik was, heeft Uw regeering eerloos gehandeld en Uw vlag gesmaad.. In St. Helena kom ik binnen drie maanden om. Ik ben gewoon dagelijks 30 mijl te paard af te leggen. Wat moet ik beginnen op die kleine rots aan 't einde der wereld! Ik wil niet!.. Wil Uw regeering mij dooden, dat kan zij ook hier.. Ik heb den Prins-Regent gelegenheid gegeven tot de schoonste daad zijner regeering. Ik was de grootste vijand van zijn land en bewijs U de hoogst denkbare eer: vrijwillig stel ik mij onder Uw bescherming.. Wat gij thans doet is voor de gansche Britsche natie een eeuwige schande."

't Meest kenmerkend van dit protest, dat hij dan op gelijke wijze schriftelijk herhaalt, is de moreele verbittering. Het volkenrecht wordt nauwelijks aangeroerd, het heldenrecht geëischt. Woorden onder den indruk van het eerste oogenblik gesproken, in de kleine kajuit, voor de bedremmelde officieren, die ze later hebben opgeteekend, en toch geheel in historischen stijl, enkele zinnen, gemodelleerd als voor het nageslacht. Een ziel is gewond, die minder om haar eigen vrijheid treurt dan om de miskenning der grootheid in de wereld.

Zoo heeft hij onmiddellijk zijn lot verstaan, zooals honderd jaar later, zijn achterkleinkinderen, gerijpt door de legende van dit leven, het niet dieper hebben kunnen duiden. Themistocles voelt zich verraden, wederom heeft een dezer legitieme vorsten „de schoonste daad zijns levens" verspeeld en fantasieloos de grootheid, toen die hem in handen viel, met een zwakke en tegelijkertijd brutale vuist vermorzeld.

Maar uit die vuist stijgt door de spleten licht en rank de Geest omhoog. De drager van dit lot heeft een macht over zichzelf verworven, die den machtelooze nog opheft: gelatenheid. Met een door niets ter wereld te verstoren standvastigheid draagt dit hart, na die eerste uitbarsting,

het onrecht, dat het trof, nog tien dagen lang houdt hij den smaad van Plymouth uit en kalm laat hij het toe, dat Engeland hem zijn koffers en zijn geld afneemt, voor zooverre het dat kan vinden.

Eindelijk komt er beweging aan boord, de ankerkettingen ratelen, tusschen twee fregatten glijdt de Northumberland, waarop men hem met de zijnen bracht, de haven uit, de kust verdwijnt. Allengs doemt de silhouet der Fransche kust op in den nevel van dezen Augustusmorgen, hij kent haar lijnen, maar wat kan de kust hem schelen. Daar binnen, meer naar 't Oosten, diep het land in, dat hem steeds vertrouwder was dan de zee: daar ligt Parijs, waarom hij vuriger heeft gedongen dan om de wereld, Parijs, dat hem verstooten heeft.

's Avonds is Europa, dat hij beheerschte, uit 't gezicht verdwenen. De verre zee, die hij nooit te beheerschen vermocht, strekt zich al donkerder uit voor den blik van den nachtelijken zeevaarder. Daar staat hij, aan den boeg van het schip, met geen enkelen blik ziet hij achterom, met geen enkelen vooruit. Als op de vaart naar Egypte kijkt hij naar de sterren. Hij zoekt zijn ster.

Een groote sage loopt ten einde.

VIJFDE BOEK

DE ROTS

„Am jüngsten Tag, vor Gottes Thron,
Stand endlich Held Napoleon.
Der Teufel hielt ein groszes Register
Gegen denselben und seine Geschwister.
Gott Vater oder Gott der Sohn,
Einer von beiden sprach vom Thron:
„Wiederhols nicht vor göttlichen Ohren!
Du sprichst wie die Deutschen Professoren..
Getraust du dich ihn anzugreifen
So magst du ihn nach der Hölle schleifen."

GOETHE

I

Steil rijst de zee omhoog, een vlakke, stalen spiegel. De man op de rots staart uit over de watervlakte, de handen op den rug. Zijn eenzaamheid is groot.

Wie hem op een afstand gadesloeg, zou een gezetten man zien staan met korte beenen, van onbepaalden leeftijd, de ster van het Legioen van Eer, die hem bijna nooit verlaat, op de groene jas, zijden kousen, den steek in de hand. Het hoofd is groot, tamelijk plat, het bruinachtige haar wordt vlokkig aan 't achterhoofd, vertoont geen enkelen grijzen draad. Op krachtige schouders rust de korte nek. Versteend schijnen de trekken, geelachtig, als gehouwen uit het donker geworden marmer der antieke beelden, geheel zonder plooien, maar een te sterk geworden kin stoort de eertijds klassieke lijn van het profiel. Mooi in den gebruikelijken zin van 't woord zijn slechts neus, tanden en handen. Nog nooit heeft hij een tand moeten afgeven. De handen verzorgde hij door alle oorlogen heen zoo zorgvuldig, dat hij met potlood corrigeerde, om niet met inkt in aanraking te komen.

De dokters weten velerlei van hem: nooit meer dan 62 polsslagen, dikke, haast vrouwelijke borst, weinig behaard, partes viriles exiguitates insignis sicut pueri. Zelf weet hij veel van zijn lichaam, dit slagveld van zijn leven heeft hij bestudeerd, om ook hier de krachten op de juiste waarde te schatten.

„Ik heb nog nooit mijn hart voelen kloppen, 't is bijna alsof ik er geen heb", zegt hij maar half ironisch. Door

matigheid houdt hij zijn werkkracht op peil. „De natuur heeft mij twee kostbare gaven geschonken: de mogelijkheid te slapen op ieder willekeurig oogenblik en de onmogelijkheid mij aan eten en drinken te buiten te gaan. Hoe weinig men ook eet, men eet toch altijd nog te veel. Van te veel eten kan men ziek worden, van 't omgekeerde nooit." De afwisseling van veldtochten en bureauwerk, waartusschen zijn leven verloopt, stelt hem in staat de dagen van kamerlucht steeds weer door ritten en tochten te doen volgen. „Water, lucht en zindelijkheid zijn de voornaamste middelen uit mijn apotheek."

Met een zoo gehard lichaam kan hij 100 uren zonder onderbreking in een rijtuig van Tilsit naar Dresden reizen, en dan volkomen frisch aankomen, van Weenen naar den Semmering rijden, daar ontbijten en 's avonds in Schönbrunn verder werken, van Valladolid naar Burgos 35 Spaansche mijlen bergaf galoppeeren. Na lange ritten en marschen door Polen komt hij te middernacht in Warschau aan en ontvangt, 's morgens om zeven uur de nieuwe overheid. Van denzelfden aard zijn de excessen, die hij begaat om het evenwicht der natuurlijke krachten te herstellen: moest hij langen tijd een zittend leven leiden, dan reed hij plotseling 60 mijl of ging een geheelen dag op jacht; na groote inspanning bleef hij 24 uur in zijn kamer. Door energie gelooft hij zijn leven gered te hebben: „De dood is somtijds niets dan gebrek aan energie", zegt hij tot Metternich. „Toen ik gisteren uit mijn rijtuig viel, dacht ik bij den schok: nu is 't uit. Maar ik had nog juist den tijd tegen mezelf te zeggen, dat ik niet sterven wilde. Ieder ander zou dood zijn geweest in mijn plaats."

Zoo krachtig als zijn spieren zijn, zoo gevoelig zijn zijn zenuwen. Gewoon te bevelen, verdraagt hij niets, wat op dwang gelijkt. Jassen en schoenen, die hoe weinig ook knellen, rukt hij uit, slaat er de kamerdienaren mee om de ooren, en wanneer hij gala dragen moet, raadplegen

zij elkaar door teekens over het geschiktste oogenblik om hem een jas aan te trekken. Is zijn geest met iets bezig, en wanneer is hij dat niet, dan duwt hij het ontbijt van zich af, stoot den stoel om, loopt heen en weer, pratend, bevelend. Zijn handschrift is niets dan een reeks hevige stuiptrekkingen van zijn hand, die de gedachte niet volgen kan, een soort ongewilde stenografie, waarvan sommige gedeelten na honderdjarige bestudeering nog niet ontcijferd kunnen worden. Versche verf, stijfsel kan hij niet verdragen, steeds beschermt hij zich door eau de cologne tegen onaangename geuren. Wanneer zijn zenuwen volkomen afgewerkt zijn, geneest hij ze door baden. Bij het uitbreken van den oorlog met Engeland werkt hij drie dagen en drie nachten lang met vier secretarissen, daarna blijft hij zes uur in een warm bad, waarin hij depêches dicteert. Deze nervositeit voelt hij als polair met zijn langzamen bloedsomloop en hij gelooft, „bij dezen toestand mijner zenuwen gevaar te loopen dol te worden, als mijn bloed niet zoo langzaam werkte''.

Dat deze nervositeit soms tot toevallen verhevigd werd, dat hij aan epilepsie heeft geleden, is volkomen onbewezen. Reeds dat geen zijner schoolkameraden zich een lijden herinnert, dat toch 't eerst in de jeugd moest optreden, pleit er tegen; verder de schaarschheid der getuigenissen, die in een zoo door luisteraars omringd leven talrijk zouden moeten zijn, nog meer de ongeloofwaardigheid der weinige getuigen en tenslotte de vaagheid hunner mededeelingen.

Zoolang dit lichaam gezond bleef, vermocht het alle spanningen en schokken te verdragen. Tegen de veertig, voelde Napoleon de eerste teekenen van een maaglijden, dat men toen kort en goed kanker noemde, dat blijkbaar erfelijk was en hem door maagkrampen in beslissende uren der laatste drie oorlogsjaren onbekwaam tot handelen maakte. Zonder deze aanvallen zouden moed en besluitvaar-

digheid ook toen nauwelijks zijn belemmerd, de geschiedenis van zijn ondergang ware een andere geweest.

II

De ziel, die dit lichaam beheerschte, werd door drie beweegkrachten aangedreven:

Zelfbesef, energie, verbeelding.

„Ik ben geen mensch als de andere, de wetten der moraal en der conventie zijn op mij niet van toepassing." Door deze hooghartige woorden bevestigt hij het groote Ik, waarmee de eerste politieke brief van den jongeling was begonnen. Het is de uitspraak van een dertigjarige, wiens wezen niets zoo vreemd was als ijdelheid. „Ik alleen weet door mijn positie, wat regeeren is", zeide hij als jong Consul. „Ik ben doordrongen van het feit, dat niemand behalve ik Frankrijk op dit oogenblik zou kunnen regeeren. Stierf ik, dan is dat een ramp voor de Natie." Dat hij zulke dingen slechts zelden en alleen onder vier oogen uitsprak, wijst er op, dat hij met de onaandoenlijkheid van een natuuronderzoeker het verschijnsel Napoleon gadeslaat. Wanneer men hem bij de catastrophe in Rusland vraagt, wie hem onderwijl in Frankrijk zou verdedigen, antwoordt hij: „Mijn naam".

Tijdgenoot en nageslacht hebben dezen grondtrek verkeerdelijk eerzucht genoemd. In waarheid onderscheidt zich de gewone eerzucht van Napoleon's zelfbesef als een rusteloos klimdier van een roofvogel, welks vrije vlucht volgens de wet der natuur in steeds hooger kringen zich verheft. Napoleon's streven is rusteloos noch ijverzuchtig: het is zijn natuur, waarvan hij zelf als Consul aan zijn vertrouweling Roederer een prachtige verklaring geeft:

„Ik heb geenerlei eerzucht of, als ik die heb, is zij mij zoo aangeboren, zoo onafscheidelijk van mijn bestaan, als het bloed in mijn aderen. Zij laat mij niet sneller gaan dan

de anderen in mijn omgeving.. nooit heb ik er vóór of er tegen te strijden gehad, zij had nooit meer haast dan ik, zij kwam steeds slechts tegelijk met de omstandigheden en mijn ideeën."

Reeds als generaal dwongen ideeën en omstandigheden hem het inzicht op, dat hij de man was om Frankrijk weder op te bouwen, en het is wederom niets dan dit gevoel van roeping, wanneer hij tot Roederer zegt: „De omstandigheden zijn nu veranderd. Ik behoor tot hen, die staten stichten, niet tot hen, die ze te gronde richten." Spreekt hij een anderen keer van Corneille, dan bedoelt hij zich zelf, als hij zegt: „Hoe hij aan die antieke grootheid komt? Uit zich zelf, uit zijn ziel. Goed. Weet U, hoe men dat noemt, mijnheer de Kardinaal.? Het is genie. En het genie, ziet U, is een vlam, die uit den hemel is gevallen, maar zelden iemand vindt, bereid haar te ontvangen.. Dat is een man, die de wereld kende." Wanneer deze dan tegenwerpt, dat de dichter de wereld immers nooit gezien heeft, hoe zou hij ze dan kennen, dan zegt de Keizer verachtelijk: „Juist daarom beweerde ik, dat hij een groot man is!"

Zoo verklaart hij indirect zijn eigen genialiteit door een intuïtief kennen der wereld; precies zooals Goethe de zijne.

Juist zoo krachtig leeft in hem de wil tot macht, niet als streven, zelfs niet als probleem, veeleer als onschuld. Het eigenbelang noemt hij den sleutel tot gewone daden, den wil, de geesten te beheerschen echter den machtigsten aller hartstochten, en de artistieke aandrift van het genie vat hij in deze woorden samen: „Ik houd van de macht, ja, maar als kunstenaar: zooals een musicus van zijn viool houdt, om aan haar tonen, accoorden, harmonieën te ontlokken."

Daarom heeft hij een bevelend karakter. „Waar ik ben, beveel ik, of ik zwijg", hij zou er aan toe kunnen voegen: of ik onderhandel, want daaraan heeft hij een vierde van

zijn tijd besteed. De volkomen vanzelfsprekendheid van den eerbied, dien allen voor den 27-jarigen generaal gevoelen, bewijst, dat zijn geschiedenis in den grond toen eerst begon. Nooit heeft hij gehoorzamen geleerd, maar bevelen kan hij als van nature van het eerste oogenblik af, zooals het kalf onmiddellijk staan en loopen kan. Daar het voor hem iets volkomen natuurlijks is, verstaat hij ook niet de kunst, te vragen; daar hij bevelen kan als geen ander, is hem de genade, om iets te verzoeken, ontzegd.

Zijn zelfbesef geeft hem een natuurlijke waardigheid, deze verbijstert en ergert juist de legitimisten, die aan de erfelijkheid en aankweeking der waardigheid gelooven. Verlegen staan de jeugdkameraden, wanneer zij voor 't eerst in hem den veldheer ontdekken en tegelijkertijd de afgezonderdheid, die bij den eerste behoort. Iedere wapenbroeder spreekt over hem met een natuurlijk respect. „Als hij spreekt", schrijft een vertrouwde, „luistert men naar hem, daar hij als deskundige spreekt; als hij zwijgt, eerbiedigt men zijn zwijgen, en niemand zou het wagen hem daarin te storen, niet omdat men bang is voor een boos humeur, maar omdat men voelt: tusschen hem en ons leeft een groote gedachte, die hem bezighoudt en familiare toenadering verbiedt." Dit is des te meer te verwonderen, daar er in de eerste jaren meestal van een tent- en kampleven sprake is, dat de uiterlijke distanties opheft. Ondanks de volkomen natuurlijkheid, waarmee hij in Malmaison met vrienden en vrouwen speelt en praat, mag hij toch zeggen: „Het gevoel belachelijk te zijn ken ik niet. De machtige is nooit belachelijk."

Daar hij, een erkend vriend der ontleding, de grootste psycholoog van zijn tijd, ook alles weet van eigen gaven, schept hij allengs deze instinkten tot grondbeginselen om. „De goedheid van een koning", leert hij zijn broeder Lodewijk van Holland, „moet steeds koninklijk zijn, nooit als

die van een monnik.. De liefde, die koningen inboezemen, moet een manlijke liefde zijn, gepaard gaande met eerbied, vrees en achting. Zegt men van hem, dat hij een goed man is, dan is zijn regeering een mislukking." Deze liefde en vrees, die hij zelf inboezemt, heeft de gewichtigste praktische gevolgen.

Toch heeft deze op-een-afstand-houdende waardigheid niets kunstmatigs, want naast haar leeft een verbluffende natuurlijkheid, die met de jaren en het succes toeneemt, inplaats van bijvoorbeeld te versteenen. Het natuurlijk cynisme, dat wil zeggen de onschuld zijner natuur, openbaart zich in tal van gebaren en woorden, in de frischheid, waarmee hij zijn pathos altijd weer parodieert. Hij spreekt dit uit in het diepzinnige woord: „Een werkelijk groot man zal zich vóór alles boven de gebeurtenissen stellen, die hijzelf heeft veroorzaakt." De grootste successen, wier eerste oorzaak en laatste gevolg hij volkomen door het Noodlot ziet bepaald, vat hij in het bijzijn van zijn vertrouwden dikwijls samen in een schooljongenslach, waarvan velen vertellen, want hij beschikte over alle nuances tusschen den ruwen soldatenlach en het fijnste plooien der lippen.

Kort voor de kroning: „Is het niet een heel aardig resultaat, zich door koningen broeder te laten noemen?" Of hij zendt zijn gezant naar Petersburg: „Onze broeder in Rusland houdt van weelde en feesten. Wil hem er dus eenige geven voor zijn geld." Wanneer zijn natuurlijkheid inbreuk op de etiquette maakt, verbleeken de legitiemen. „Toen ik nog een luitenantje was", begint hij aan de tafel der Koningen te Dresden. Groote verlegenheid, allen kijken op hun bord, hij kucht: „Toen ik de eer had, in het 2e Regiment Artillerie van Valence als luitenant te dienen.." Of hij zit met den Czaar in Tilsit, en daar hij altijd graag iets leert, vraagt hij zonder aarzelen over de tafel heen: „Hoeveel brengt de suikeraccijns U jaarlijks op?" Dit brengt, zoo vertellen de Hofbrieven, allen in de grootste verlegen-

heid. Waarom? Omdat hij, als een groot zakenman, het geld bij zijn naam noemt, waarvan de koningen gaarne zwijgen, terwijl zij het innen.

Daar hij niet ijdel is, veroorlooft hem zijn zelfbesef, op ieder oogenblik zijn feilbaarheid te erkennen. In alle tijdperken van zijn leven hoort men hem zeggen, dat hij den volgenden dag een slag kan verliezen, in alle omstandigheden vraagt hij vertrouwelingen en deskundigen om hun advies. Daar hij bijna alles improviseert, is hij beveiligd voor het gevoel, dat al wat hij doet een door God beschikte noodwendigheid is. Hoezeer hij de waarheid kan verdragen, bericht Marmont, in zijn prijzen een der betrouwbaarste getuigen, want hij schreef zijn mémoires lang nadat de Keizer hem openlijk als verrader gebrandmerkt had; hij zegt: „Napoleon had een sterk rechtvaardigheidsgevoel, verontschuldigde, als men zich terecht beklaagde, gemakkelijk een ongepast woord en een te heftige uitbarsting, natuurlijk onder vier oogen. Dan voorkwam hij iemands wenschen, zelfs zonder dat men er hem aan herinnerde. Met menschelijke zwakheden had hij medelijden, en nooit heeft hij den aanblik van waarachtige smart weerstaan. Koos men plaats en tijd goed uit, dan kon men hem alles zeggen. Nooit heeft hij geweigerd naar de waarheid te luisteren, en ook al bleef dat somtijds zonder uitwerking, zonder gevaar was het toch steeds."

Vleiers doorziet hij en hij laat hen links liggen, byzantijnsche gebaren, zonder politieke waarde maken hem woedend: „Hoe kunt U den Franschen adelaar voorstellen, den Engelschen luipaard verscheurend, terwijl ik geen visschersboot veilig in zee kan sturen! Laat de medaille onmiddellijk vernietigen en leg mij nooit weer iets dergelijks voor!"

Daarentegen heeft hij respect voor wie hem zonder vrees de waarheid zegt. Hij roemt Chateaubriand, die hem heeft aangevallen, en vraagt als Consul na de zitting van den

Raad van State meestal hem ten eten, die hem het krachtigst heeft tegengesproken. Een Russisch generaal, die hem als gevangene eenige waarheden over den brand van Moskou zegt, zendt hij eerst woedend weg, laat hem dan terughalen, schudt hem de hand: „Gij zijt een dapper man!" Méhul neemt hem beet door zijn nieuwe opera als een werk uit Italië te introduceeren en langs dezen omweg zijn bijval te verwerven, evenals Paisiello, die eens heimelijk in het programma een Aria van Cimarosa invoegt, aan wien Napoleon een hekel had, en als hij geapplaudiseerd heeft en alles uitkomt, lacht hij slechts.

Madame de Staël heeft hem 15 jaar lang gehinderd. Europa's vrijheid vond in haar heur stem. Haar boeken liet hij in beslag nemen, verbande de schrijfster, vervolgt haar zelfs van Rusland uit, noemt haar een gevaarlijk vliegwiel, dat de salons in beweging brengt, maar hij laat zijn vijandin den hoogen roem haar te vreezen, en bekent dit openlijk in brieven aan de zijnen.

Wanneer hij een ouden regimentskameraad, een gezworen royalist, in de Beiersche ranglijst terugvindt, benoemt hij hem tot zijn militairen attaché; in 14 jaar hebben zij elkaar niet gezien, nu te velde, wanneer gene zich bij hem meldt, verwijdert de Keizer zich samen met hem van zijn gevolg, stijgt van zijn paard, gaat op een steen zitten, de ander wil het paard voor hem vasthouden, „Neen, dat is niet Uw werk", een jager neemt het van hem over. De Keizer zonder inleiding: „Gij hebt indertijd in Besançon aan de luitenantstafel Uw servet op de tafel gesmeten en geroepen: Ik wil niet naast een officier zitten, die lid van de Club is! Dat is een oude geschiedenis, die wij nu moeten bijleggen." Dan wenkt hij zijn gevolg naderbij: „Hier! Een bolleboos uit de oude school! Wij hebben samen vergelijkingen gemaakt." Dan dadelijk zakelijk: „Hebt U munitie in overvloed? Hoe is Uw artillerie? Wanneer bent U gereed?"

Wellicht eenig in Napoleon's leven is de scène, die de Weimarsche kanselier von Müller hem anno 13 in Erfurt maakt. Wegens de arrestatie van twee Geheimraden, van wie door de voorposten brieven in cijferschrift waren onderschept, is Müller verschenen, heeft een woede-uitbarsting van den Keizer te verduren, die Jena platbranden en de beide gevangenen wil laten fusilleeren, tot hij heftig den Keizer in de rede valt: „Neen, Sire, zoo'n gruweldaad zult U niet doen! U zult Uw roem niet voor eeuwig verduisteren en onschuldig bloed vergieten!" In zijn opwinding komt de Duitscher zoo dicht op hem toe, dat de Keizer zich bedreigd voelt, de hand aan den degen slaat, en Müller door zijn begeleider moet teruggetrokken worden. Stilte. „U bent zeer vermetel. Maar ik zie, dat U een goed kameraad bent. Berthier zal de zaak nogmaals onderzoeken." De Geheimraden worden begenadigd.

Dit tooneel, dat voor beide mannen pleit, openbaart, gelijk dat andere, een natuurlijke waardigheid, die tegen alles bestand is, omdat zij onkwetsbaar is. Treft haar echter een vergiftige pijl, dan springt zij op: de eer is de kwetsbare plek van zijn zelfbesef.

„Verwacht het Fransche volk eenig voordeel van mij", zegt hij als Consul, „dan moet het dulden, dat ik zwakheden heb, en mijn voornaamste zwakheid is, dat ik geen beleedigingen kan verdragen." Hij is het, die het verheven woord heeft gesproken: „Ik ben een man, die men doodt, maar niet beleedigt", en Bourrienne vertelt reeds uit het begin van zijn loopbaan, dat hij nooit geloof heeft gehad in wet en moraal, maar steeds in de eer. Die verschaft hem een tegenwicht tegen zijn amoreel grondgevoel, de macht, die de eer over zijn wezen uitoefent, onderscheidt hem volkomen van die Condottieri der Renaissance, met wie men hem op tal van gronden nooit had mogen vergelijken. Dienzelfden Bourrienne, zijn intiemen vriend en geheimschrijver, verwijdert hij als Consul, op stel en sprong uit zijn om-

geving, alleen omdat hij in een schunnige geldaffaire is gewikkeld, en nog na jaren weigert hij hem het Legioen van Eer, „want wie het Gouden Kalf aanbidt, zal het geld hebben, maar niet de eer". En wanneer Jérôme als Koning zijn wissels laat protesteeren: „Verkoop Uw diamanten, Uw tafelzilver, meubels, paarden, maar betaal Uw schulden! De eer bovenal!"

Zoo gevoelig is hij op dit punt, dat hij een notaris, die Josephine had afgeraden, met den twijfelachtigen man te trouwen, na zijn kroning ontbiedt om zich als 't ware te rehabiliteeren, en nog op St. Helena denkt hij aan zijn Duitschen leeraar in Brienne, die hem altijd met minachting behandeld heeft: „Ik zou wel eens willen weten, of mijnheer Bauer nog beleefd heeft, hoever ik 't heb gebracht."

Evenals aan de eer, hecht hij aan goede zeden. „Onzedelijkheid is de slechtste eigenschap van een heerscher, hij brengt haar dadelijk in de mode, hij vergiftigt de maatschappij". Maar het is niet alleen het waarschuwend voorbeeld van Bourbon en Directoire, het is ook een aangeboren welvoegelijkheid, die zijn waardigheid meebrengt. Niemand vermeldt, dat de soldaat Napoleon ooit een gemeene grap verteld of met welbehagen er naar geluisterd heeft. Dadelijk verbiedt hij Josephine, als hij Consul is, met haar vroegere galante vriendinnen betrekkingen te onderhouden, en als zij na jaren toch eens een bezoek van Madame Tallien ontvangt, vaart hij uit de verte tegen haar uit: „Ik laat geen enkele verontschuldiging gelden. Een ellendeling met acht onechte kinderen heeft haar getrouwd, ik veracht haar nu meer dan vroeger. Zij was een beminnelijke cocotte, nu is zij een gemeene vrouw."

Van Talleyrand eischt hij, dat deze zijn vriendin na vele jaren trouwt of in 24 uur zijn dienst verlaat. Berthier maakt hij tot vorst, maar hij stelt dezelfde voorwaarde, bewant „Uw hartstocht heeft te lang geduurd en wordt be-

lachelijk. U bent 50, maar U wordt 80, en deze 30 jaar zijn voor het huwelijk bestemd". Aan de mythologische naaktheid der Revolutie maakt hij een einde, en wanneer men op een openbaar plein een bron met Najaden wil oprichten, die water uit haar borsten spuiten, laat hij „deze minnen" als ongepast verwijderen en decreteert: „De Najaden waren maagden". Zijn eigen vriendinnen mogen zich eerst recht niet vertoonen, hij geeft haar veel geld, geeft haar echter nooit een bevoorrechte plaats op de ranglijst zijner theaters. Daarentegen prijst hij als een burgerman den echtelijken bijslaap, „het is van grooten invloed op het samenleven, versterkt den invloed van den man, is een waarborg voor zijn aanhankelijkheid, bevordert vertrouwelijkheid en goede zeden, men zal nooit van elkander vervreemden, wanneer men den geheelen nacht samenblijft. Zoolang wij aan deze gewoonte vasthielden, was geen mijner gedachten voor Josephine verborgen."

Een der subliemste varianten van zijn zelfbesef is de dankbaarheid. Hier is geenszins een gewone goedheid, het is veeleer de trots van een mensch, die beseft een eenige plaats in te nemen, en ieder, die het gewaagd heeft hem van dienst te zijn, van zijn kant met een overvloed van gaven overstelpt, om in geen geval ooit een ander iets schuldig te blijven. Dat was ook de diepste oorzaak van zijn voornemen, vaak uit politieke beweegredenen verklaard, van den dienst van geen enkele partij gebruik te maken, om jegens geen enkele verplichtingen te hebben. Deze dingen moet men niet romantisch opvatten. Zeker is, dat hij niet alleen zijn jeugdvrienden, medescholieren der krijgsschool om zich verzamelt, maar hij verschaft ook den pater, die zijn chef in Brienne was, in Malmaison een rustigen ouden dag als bibliothecaris zonder boeken, den concierge der School maakt hij tot zijn portier buiten, een freule, die hij als luitenant een avond het hof heeft gemaakt, en die zich na 16 jaar tot den Keizer wendt, helpt hij, geeft haar broeder

een aanstelling, voegt er een hoffelijken brief bij, en zal in zijn testament een menigte van dergelijke herinneringen bijeenbrengen.

Vele jaren, nadat hij den band met Georgina heeft verbroken, laat hij haar, zonder dat zij zich tot hem wendt, als zij geld noodig heeft, een vermogen zenden.

Dit alles is geld of geldswaarde. Anders is de toon zijner dankbaarheid, wanneer hij liefheeft, ten opzichte van Josephine. Dan blijkt het woord van zijn vijand Marmont waar, dat hij „een dankbaar, welwillend, zelfs gevoelig hart bezeten" heeft. In de dagen zijner kroning zegt hij tot Roederer: „Hoe zou ik mijn beste vrouw kunnen verstooten, alleen om daardoor nog hooger te stijgen! Vóór alles ben ik rechtvaardig." En eenigen tijd later schrijft hij haar zelf: „Ik voor mij beschouw ondankbaarheid als het grootste zielsgebrek."

III

In Napoleon's zelfbesef is de diepste oorzaak gelegen van zijn weifelen tusschen Revolutie en Legitimiteit. Slechts steunend op zich zelf, vol verachting voor allen, die hun trots slechts op het toeval der geboorte gronden, moet hij het zelfbesef der anderen eerbiedigen, voorzoover het zich evenals het zijne in prestaties verwerkelijkt, en toch kan hij in den grond niemand naast zich dulden: uit zelfbesef moet hij voor de uitverkiezing der bekwaamsten en toch voor de menigte zijn, voor gelijkheid en toch voor den enkeling. Hieruit ontwikkelt zich op natuurlijke wijze de tragische tweespalt.

Geheel revolutionnair is hij in de wijze, waarop hij de beide wapenen van zijn levensstrijd, den geest en het leger beschouwt. „Waarom is het Fransche leger het meest gevreesde ter wereld? Omdat de officieren uitgeweken zijn, de onderofficieren hen vervangen hebben en generaal zijn ge-

worden. Met onderofficieren voert men een volksleger aan, want zij zijn uit het volk voortgekomen." Jarenlang onthoudt hij Metternich en Schwarzenberg het Grootkruis van het Legioen van Eer; eerst wanneer bij den brand van het Schwarzenberg-paleis beiden zich door persoonlijk energiek optreden onderscheiden, ontvangen zij het symbool. Ridderorden, die zijn broeder in Holland overal rondstrooit, verbiedt hij in Parijs te dragen, en hij leest zijn broeder op deze wijze de les, voor alle koningen ter leering:

„Hoe kan men menschen, die men niet kent, dit onuitwischbaar bewijs van goedgunstigheid geven, personen, die wellicht spoedig schurken blijken te zijn. Leert Uw omgeving eerst beter kennen! De wensch, ridderorden uit te deelen, komt maar niet plotseling in iemand op, zooals lust om te jagen, gedenkwaardigheden moeten er mee verbonden zijn.. Gij hebt nog niets gepresteerd, om de eer te verdienen, andere menschen met Uw beeldenaar te sieren."

Wat zijn eigen persoon betreft, legt zijn zelfbesef er steeds den nadruk op, dat de oorspronkelijke mensch geen voorvaderen heeft. Het plan van enkele vleiers, een zijner Italiaansche voorouders te laten canoniseeren, noemt hij een dwaasheid. Wanneer Metternich hem zijn in Weenen in elkaar geflansten stamboom uit Toscane voorlegt, zegt hij: „Neem dit papier weg." In de Staatscourant laat hij drukken: „Op alle vragen, van wanneer het huis Bonaparte dateert, is het antwoord zeer gemakkelijk: van den 18den Brumaire. Hoe kan men zoo weinig takt hebben en zoo weinig gevoel voor wat men den Keizer verschuldigd is, om gewicht te hechten aan de vraag, wie zijn voorvaderen waren." En in de opwinding, wanneer iemand hem tegenspreekt, roept hij uit: „Ik zal niet dulden, dat men mij als een koning beleedigt!"

Dan komen er echter overgangen, waarin de tweespalt begint: „Ik zal de Brutus der koningen zijn en de Caesar der Republiek": dat is reeds dubbelzinnig. „In mijn positie

ken ik geen adel dan het canaille, dat ik heb laten loopen, en geen canaille dan den adel, dien ik gemaakt heb": dat is nauwelijks meer dubbelzinnig. „Men prijst Tacitus, omdat hij den tyrannen vrees inboezemt voor de volkeren. Dat is echter een groot ongeluk voor de volkeren": dat is volkomen duidelijk.

Niemand mag zich tegenover zulk een geest met de gemakkelijke conclusie vergenoegen, dat hij zijn liefde voor de vrijheidsbeginselen slechts zoolang heeft gehuicheld, tot hij machtig werd en ze kon verloochenen. Hier wordt een zielestrijd uitgevochten. Hier is wellicht het eenige probleem, waarmede deze bijna volkomen zelfverzekerde mensch had te worstelen en nooit geheel in 't reine kwam.

„Ik ben de man van het volk, zijn polsslag beantwoordt aan den mijnen.. De aristocratie blijft steeds koel en vergeeft nooit": in zulke zinnen openbaart zich de oorspronkelijke houding zijner natuur; doch dat dit voor hem niet het laatste woord is, dat hij nooit ideoloog wordt, maar ook met verloochening van aangeboren sympathieën weet te regeeren, dat stempelt hem juist tot een staatsmansgenie. Natuurlijk is het belachelijk, wanneer hij, die slechts verdienste beloont, aan den wieg van zijn zoon het Grootkruis van het Legioen van Eer laat ophangen, of wanneer hij den Spaanschen Koning, die hem met Neef aanspreekt, door Talleyrand laat zeggen, dat hij hem Sire moet noemen. Deze zwakheden zijn grotesk, blijven echter aan de oppervlakte, hij kent en verwerpt ze bijwijlen. Wanneer hij aarzelt, of hij Eugène dan wel toch liever den van ouden adel zijnden Talleyrand ter voorbereiding der Keizer-dagen naar Erfurt zal zenden, breekt hij deze overweging plotseling mannelijk af: „Overigens laat 't mij koud, of men kritiek op mij uitoefent. Ik zal hun toonen, dat 't mij koud laat."

Ernstiger wordt het probleem voor hem en ons, wanneer het terugvoert tot den oorsprong en de wetten der troonopvolging. „Het is onjuist, mij een usurpator te noemen, ik

heb de open plaats, waar Lodewijk zich niet kon staande houden, ingenomen, en had in zijn plaats de Revolutie verhinderd, ondanks den geweldigen vooruitgang, die zij den Geest heeft gebracht.. Mijn kracht bestaat in mijn geluk, ik ben nieuw als het Keizerrijk." Doch spoedig na deze ietwat gewrongen gevolgtrekkingen, waagt hij zich nog een schrede verder: „Ik laat niets op mijn voorgangers neerkomen," schrijft hij aan Lodewijk, „maar acht mij van Clovis tot het Comité du Salut public voor alles verantwoordelijk en beschouw al het slechts, dat men moedwillig van deze regeeringen zegt, als een uitdaging, tot mij gericht."

Zoozeer verwart zich zijn zelfbesef in de strikken der legitimiteit, dat hij zulk een paradox kan uitspreken, zoo dicht nadert hij in ernst het Koningschap-bij-de-Gratie-Gods, anders slechts als politieke formule door hem gebruikt, dat hij zich zelf verantwoordelijk stelt voor de koningen, wier onttrooning voor hem den weg vrijmaakte!

Onrustig draait hij zijn leven lang om deze standskwestie heen. Den avond van Austerlitz, in het slot Kaunitz, terwijl ieder oogenblik Oostenrijksche en Russische vaandels, gevangengenomen generaals, depêches der verslagen legeraanvoerders binnenkomen, schuift hij alles weg, wanneer de koerier uit Parijs de kamer binnentreedt, en alle Parijsche berichten schuift hij weg, wanneer de vertrouwelijke kletsbrief eener dame hem van de oppositie van den Faubourg vertelt, waar men onlangs gezworen heeft zich nooit aan 't Hof te vertoonen. Dan wordt hij woedend: „Ah, deze menschen houden zich voor sterker dan ik? Nu, mijne heeren aristocraten, wij zullen zien! Wij zullen zien!" Den avond van Austerlitz.

Dat is de ingebeelde haat van een man jegens een vrouw, die zich telkens weer aan zijn aanzoek onttrekt. Den geest der Traditie moet hij voor zich winnen, wat het ook kost! Op een avond, niet lang voor deze scène, neemt hij Roederer

uit den salon mee naar de billardkamer, ketst twee ballen tegen elkaar en zegt zonder overgang: „Uw Senaat heeft geen gevoel voor het aristocratische, geen korpsgeest voor het keizerlijk systeem."

— Sire, hij hangt aan Uw Persoon.

„Dat is 't niet, wat ik noodig heb: aan mijn mantel moet hij hangen, onafhankelijk van mijn persoon. De Mantel moet een waarborg zijn voor de zekerheid der Persoon: dat is de aristocratische geest, die U, ideologen, ontbreekt!"

Van dit punt uit ontwikkelt zich geheel het probleem der erfopvolging, dat tot het tweede huwelijk en daarmee tot de tragedie leidt, en van hieruit vindt het zijn verklaring. Daar Napoleon slechts twee dingen niet uit zich zelf kan voortbrengen: kinderen en voorvaderen, daarom eischt hij van de legitieme wereld deze verbinding met de toekomst en weigert ze ook met het verleden niet geheel. Hij is nu eenmaal geen man uit het volk, hij is van adel, en wie zou 't hem euvel duiden, wanneer hij van zich zelf getuigt:

„Ik verkeer in bijzondere omstandigheden. De genealogen willen mijn stamboom tot den Zondvloed opvoeren, anderen laten mij van kleine burgers afstammen. De waarheid ligt in 't midden. De Bonapartes zijn van goeden Corsikaanschen adel, niet beroemd, maar altijd nog beter dan deze kwasten, die zich verbeelden ons te kunnen vernederen."

Dat is weer de toon van den 16-jarige, den kleinen landedelman, die door een paar graven op de krijgsschool bespot en in 't Parijsche Internaat vernederd wordt, dezelfde woorden zijn het, die de jongeling in brieven en in die schetsen gebruikte, wanneer de koninklijke hooge adel hem beleedigd had. Onuitroeibaar wordt in hem de herinnering aan deze vroegste krenkingen, en misschien had de geheele kwestie van legitimiteit, Hof, huwelijk, ja zijn geheele lot en daarmee dat van Europa, zonder deze nooit vergeten beleedigingen van zijn zelfbesef door een paar onnoozele markiezen, een gansch anderen loop genomen.

Op een dergelijke wijze als in zijn strijd met den Adel, spiegelt zich zijn zelfgevoel in zijn strijd met Frankrijk. Tot beiden behoort hij slechts voorwaardelijk. Daar hij weliswaar van adel was, doch niet van den hoogsten, bleef hij jegens deze klasse zijn leven lang kritisch; daar hij weliswaar formeel Franschman was, doch niet van den bloede, was zijn kritiek, waren zijn zenuwen met nooit aflatende gevoeligheid op dezen stam gericht zoo goed als op die klasse. Over beiden heeft hij gezegevierd, doch van beiden voelt hij zich nooit geheel zeker.

Maar met Frankrijk gelukte het hem beter dan met de legitiemen. Daar hij geen Franschman is, wordt Frankrijk nooit zijn wettige gemalin, het blijft zijn geliefde, hij weet het en put uit dezen labielen toestand van dingen, zich geven en weigeren, de hoogste genietingen zijns levens. „Ik heb slechts één hartstocht, één geliefde, dat is Frankrijk. Met haar slaap ik. Zij is mij nooit ontrouw geworden, haar bloed en haar schatten heeft zij voor mij over. Wanneer ik 500.000 man noodig heb, staat zij ze mij af!" En wanneer hij deze geliefde uitscheldt, bevestigt hij volkomen deze steeds ijverzuchtige verhouding, altijd behandelt hij haar als bedwinger „met ijzeren hand in een fluweelen handschoen", geeft haar alles, wat haar luimen eischen, weet haar te lokken als geen ander, door roem en verbeelding. Als belooning schenkt zij hem haar stralenden blik, als hij zegevierend terugkeert, en haar kinderen.

Doch nooit zwijgt kritiek en ijverzucht tusschen hen beiden, nooit de wederkeerige wensch elkaar te beheerschen. Volkomen op den toon van een despotischen minnaar hoort men hem uitroepen: „Ik zweer, dat ik alles slechts voor Frankrijk doe! Ik zweer, dat ik het alleen daarom niet meer vrijheid geef, omdat het die niet noodig heeft!" Daarbij staat hij midden in de zaal en zegt de woorden met luider stem tot zijn gasten, die hij tegelijkertijd met zijn blikken doorboort. In vertrouwelijke gesprek ontsnappen menig-

maal bittere woorden aan zijn lippen: „Altijd nog de oude Galliërs! Dezelfde lichtzinnigheid, dezelfde ijdelheid! Wanneer zullen zij die eindelijk inruilen voor den waren trots!"

Ook de Franschen bleven sceptisch. Moeten zij niet in verstandige gesprekken hetzelfde van dezen Italiaan zeggen als hij eenmaal aan Lodewijk schrijft: „Gij hebt, sedert gij den troon besteegt, vergeten, dat gij Franschman zijt, en alle veeren van Uw geest gespannen, om U zelf wijs te maken, dat gij een Hollander zijt. Als streeling voelt gij het vreemde element, maar het blijft U immer vreemd." „Hij vergist zich", schrijft Roederer, „zij zijn werkelijk voor hem niet zoo in geestdrift ontstoken als voor Lafayette die hun geen realistische politiek meebracht; in den grond bewonderen en achten zij hem slechts, omdat hij hun van dienst kan zijn."

Een dergelijke verhouding moet tragisch eindigen. Deze geliefde verlaat haar vriend, zoodra hij ophoudt haar van dienst te zijn.

Tragisch eindigt ook een andere, de edelste vorm van zijn zelfgevoel. „Ik zou mijn eigen nageslacht willen zijn en willen lezen, wat een dichter van den aard van Corneille mij zal laten voelen, doen en zeggen." Van de dagen zijner jeugd tot in zijn verbanning, van het eene eiland tot het andere, leeft zijn zelfbesef van de historische vergelijking. Zonder zijn historischen zin, dien hij de eenig ware filosofie heeft genoemd, was Napoleon's loopbaan niet alleen een andere, zij ware onmogelijk geweest. De geschiedenis is 't, die zijn in politieke berekeningen levenden geest zoo goed als zijn steeds levendige verbeelding voedsel toevoert, den eerste door weten, de laatste door gevoel. Zij alleen wijst hem op zijn vlucht de stations aan, want daar hij in zijn tijd zonder weerga blijft en nergens genooten vindt op zijn weg, kan hij slechts in haar voorbeelden en gelijkenissen vinden, om zich in zijn razende vaart te oriënteeren. Met Caesar begint de pathetische geestesvlucht van den luite-

nant, met Themistocles eindigt de loopbaan des Keizers, op wiens heroïsch voorbeeld hij in de haven van Rochefort te zeer had vertrouwd.

Daartusschen liggen talrijke uitlatingen over de oude en ook over de nieuwe geschiedenis, waaruit men kan opmaken, hoe hij zich voortdurend daaraan spiegelt. Waarom is hij tegen Tacitus en Chateaubriand gekant? Omdat zij het volk voor tyrannen waarschuwen. Waarom misprijst hij den moord op Caesar? Omdat hij zijn vonnis over Enghien verdedigen wil. Als Consul ontwerpt hij zelfs eenige hoofdstukken over de geschiedenis der Romeinen, om te bewijzen, „dat Caesar nooit koning had willen worden, dat hij alleen werd omgebracht, omdat hij de orde door de vereeniging van alle partijen herstellen wilde", en wanneer hij eraan toevoegt, dat Caesar in den Senaat is vermoord, waar hij 40 aanhangers van Pompejus, louter persoonlijke vijanden, had ondergebracht, dan trekt hij daaruit in stilte de conclusie, dat ook hij zijn Senaat moet zuiveren, en hij doet het.

In Romeinschen stijl ontwerpt hij acht prachtige paneelen over zijn regeering voor den triomfboog, feiten gevende zonder eigenlof, slechts door hun vorm bewijs van historisch zelfbesef. Geschiedschrijvers en dichters uit alle landen roept hij tot zich, spreekt uren lang met hen, om ook door hen het nageslacht voor zich te winnen; en wanneer zijn portret hem te realistisch voorkomt, zegt hij, dat Alexander nooit voor Apelles heeft geposeerd en dat David hem schilderen moet, „in rustige houding op een vurig paard". In Frederik's kabinet legerorders te schrijven, in Sanssouci den biograaf van den heer des huizes aan zijn tafel te hebben, in Lombardije den Triomfboog van Augustus, in Egypte de Pompejus-zuil op te zoeken en de namen der juist gesneuvelden daarop te beitelen, in Madrid en Moskou de vertrekken en gewoonten van Philips en Catharina te doorvorschen, dat zijn voor hem niet louter kwesties van

persoonlijken smaak, het zijn heroïsche oogenblikken, het zijn Napoleon's ware belooningen: de verwerkelijking zijner vroegste droomen.

Ononderbroken schrijft hij zelf zijn eigen geschiedenis. Zijn eerste overwinningen maakt de jeugdige generaal in zijn legerorders van dag tot dag tot historie en met iederen nieuwen veldtocht, met iederen slag voegt hij een schakel aan de lange keten, kunstig, steeds met het oog op het nageslacht. Wanneer men hem de kroon van Italië aanbiedt, behandelt hij in een overzicht de daden, die hij verrichtte nauwelijks vijf jaar geleden, als een oude legende. „Toen wij eenige jaren later aan de oevers van den Nijl vernamen, dat wat wij beoogd hadden was ineengestort, gevoelden wij smartelijk ons ongeluk, dank zij den moed onzer legers verschenen wij in Milaan, terwijl Italië ons aan de oevers der Roode Zee geloofde." In waarheid heeft hij intusschen in Frankrijk het Directoire ten val gebracht, en er was geen herder in de Apennijnen, die niet wist van zijn terugkeer uit Egypte.

In een langen brief, dien hij in zijn strijd met den Paus voor Eugène schrijft, opdat deze hem voor den Paus zal overschrijven, zegt hij zelf, dat Napoleon slechts met Cyrus en Karel den Groote vergeleken kan worden, en als zijn weg het hoogtepunt heeft bereikt, zegt hij tot zijn gezant te Weenen:

„Vergeet niet, dat ik een Romeinsch Keizer ben, van den besten stam der Caesaren. Chateaubriand heeft mij met Tiberias vergeleken, die slechts van Rome naar Capri kon reizen. Een prachtige inval! Trajanus, Aurelianus, dat is wat anders, dat zijn mannen, die, hun kracht in zich zelven vindend, de wereld uit haar voegen rukten. Ziet U niet, dat mijn regeering op die van Diocletianus gelijkt? Dit strak gespannen net, dat ik zoo ver uitbreidde, de oogen des Keizers overal, de macht der burgerlijke overheid almachtig in een door en door militair rijk.. Als Caesar is men geboren, dat wordt men niet."

Dit is geen proclamatie, geen politieke brief, geen verleiding tot geestdrift. Het zijn zachtjes in den salon gesproken woorden, zonder bedoeling en zonder pathos, in gansch de onschuld eener zelfbewuste ziel.

Dit historische bewustzijn zijner eigen persoonlijkheid stijgt na overwinning en succes tot de volkomen objectiviteit van den schaakspeler. Dan schijnt hij nog slechts iemand te zijn, die uit vreugde in het spel de partij wilde winnen en nu met de verslagen tegenpartij vriendschappelijk bespreekt, wat voor fouten en listigheden zij beiden hebben begaan. Tot gevangen genomen of onderhandelende generaals heet het: dat hadt U zoo en zoo moeten doen, hier waart U in 't voordeel, dat was een goede beweging. Dadelijk na de overwinning bij Wagram zegt hij tot graaf Bubna:

„Ik heb er mij van overtuigd, dat U verduiveld sterk bent, U verstaat de kunst van vechten uitstekend. Hoe hoog schat U het getal mijner troepen?.. U schijnt goed ingelicht te zijn, wilt U mijn leger eens zien?.. Niet? Dan moet U tenminste hier op de kaart mijn positie eens goed bekijken.. Dat bij Essling mij de zege ontgaan is, was mijn eigen schuld. Ik heb mijn verdiende loon gekregen."

Slechts bij één punt houdt deze onpersoonlijke beschouwing op: bij Waterloo. Wanneer op St. Helena een Engelsche dokter zich verstout te vragen, dat men in Engeland gaarne zou hooren, wat hij over Wellington denkt, dan volgt een beangstigend zwijgen.

Want roem, dat is het hoogste, in den grond eenige doel van zijn zelfbesef. Daarheen stroomen alle krachten.. het besef geheel eenig te zijn, zijn historische zin, eergevoel, waardigheid, de droomen van den knaap, de plannen van den jongeling, de daden van den man, de onrust van den gevangene. Het nageslacht, dat is het groote, nevelachtige beeld, dat zijn fantasie vervult, en het schijnt meer de Latijnsche „Gloria" te zijn, die zich tot het nageslacht

wendt, dan de Fransche „Gloire", die zich liever koestert in de bewondering der tijdgenooten. Het is het verlangen van een demonisch wezen, onsterfelijk te worden, ofschoon men als mensch hier beneden sterven moet. „Liever niet geleefd hebben dan geen spoor van zijn bestaan achterlaten."

Hij is de eerste, die den eed van den heerscher in dezen zin formuleert, dat hij niet slechts het rijksgebied en Frankrijk's geluk zal beschermen, maar tot roem van het volk zal regeeren. Op een der slagvelden van Hendrik IV in Normandië laat hij een zuil oprichten en daarop beitelen „De groote mannen hebben den roem lief van hen, die op hen gelijken." Frederik's degen is hem „meer waard dan alle schatten van den Pruisischen Koning", maar niet alleen te velde denkt hij aan de toekomst. Wanneer hij huizen voor werkeloozen laat bouwen, eindigt het bevel aan den betrokken minister plotseling met dezen pathetischen zin: „Men moet niet over de aarde gaan, zonder sporen achter te laten, die ons aandenken bij het nageslacht hoog houden." Nog op het laatst weigert hij een vrede te sluiten met afstand van de landen, waarvan de verovering een deel van zijn roem uitmaakt, en aan 't einde zijns levens heeft hij een zwaarmoedige gelijkenis gevonden, in donkere rhythmen, eenzaam als zijn lot:

„De liefde tot den roem gelijkt op de brug, die Satan over den chaos wierp om in het Paradijs te komen. De roem verbindt Verleden en Toekomst, waarvan hij door een afgrond is gescheiden. Mijn zoon blijft niets dan mijn naam."

IV

Energie is het tweede element van zijn wezen. Hoe openbaart die zich?

Allereerst in berekening. Geen spoor van geniale invallen, veeleer een bestendig overwegen, omwerken, verwerpen:

„Ik heb mij met mijzelf zien redetwisten over het plan van een slag en ik sprak tegen mijzelf.. Ontwerp ik het plan voor een veldslag, dan ben ik de kleinmoedigste mensch, overdrijf alle gevaren en alwat storend tusschenbeide kan komen en ben innerlijk in een afschuwelijke opwinding, ook al schijn ik opgewekt: ik ben dan als een meisje, dat een kind krijgt." De stemming eens kunstenaars, terwijl hij bezig is te scheppen. Hij heeft de zakelijke, langzame voorbereiding zijner handelingen tegenover Roederer nog cynischer uiteengezet:

„Steeds werk ik, ik denk veel. Schijn ik altijd voorbereid en tegen alles opgewassen, dan heb ik lang nagedacht vóór het geringste te ondernemen, ik heb vooruit bedacht, wat zou kunnen gebeuren. Er is geenerlei genius, die mij plotseling geheimzinnig influistert, wat ik te doen of te zeggen heb, alles is slechts overleg en nadenken, altijd, aan tafel, in den schouwburg; 's nachts word ik wakker om te werken."

Uit dit bestendig overwegen groeit in hem, wat hij den geest eener zaak noemt: die exactheid, die alles doordringt wat hij aanraakt, dat denken in getallen, waaraan hij een gedeelte van zijn succes en dat hij zelf aan zijn mathematische geoefendheid toeschrijft. Voor dit brein is niets klein, de som van millioenen details vormt het wereldplan. Schrijft hem een generaal, dat de bevelen uitgevoerd zijn, dan ergert hem dit gepraat in 't algemeen: hij eischt bijzonderheden. Niets is hem te klein, om het te willen weten en het te kunnen beoordeelen. Aan Eugène schrijft hij naar Italië over diens etappe-rekeningen:

„Wat het vleesch betreft, hoe is het mogelijk, dat gij 3.747.000 rantsoenen uitdeelt?.. Hetzelfde kan ik U voorrekenen bij de gedroogde groente, den wijn, het zout, den brandewijn. Ik verlang afrekeningen per korps. Ik word voor 50 % bestolen, in vele gevallen voor 70 %. Hoe kunt gij U 1.371.000 rantsoenen hooi laten voorrekenen!

Daarvoor zou ik zeker 12.000 paarden moeten hebben, de Istrische en Dalmatische niet meegerekend. Gij weet, dat ik er niet meer dan 7.000 heb.. De bureaukosten zijn waanzinnig: 118.000 francs voor 4 maanden, dat maakt omstreeks 400.000 in een jaar, dat zou voor geheel Italië toereikend zijn!"

Dit is een voorbeeld. Duizenden van zulke brieven van alle oorlogsterreinen, uit alle gebieden van burgerlijk bestuur, alles persoonlijk gedicteerd, komt men tegen in de deelen van zijn correspondentie en zouden ieder teleurstellen, die daarin niets dan ideeën en temperament meende te vinden. Hij is de man, die midden in de gevechten in Italië naar huis schrijft, dat men een gefingeerden brief van een Duitschen patriot over Oostenrijk's politiek moet opstellen en dien in Duitschland moet laten verspreiden; midden onder den veldtocht moet hij Koning Murat uiteenzetten, hoe hij zich op bals en in den schouwburg moet gedragen, wien hij uitnoodigen moet en wien niet. Bij de voorbereidselen voor Erfurt denkt hij er aan, dat men iemand moet meenemen om de actrices aan de galante grootvorsten voor te stellen. Hoe hij het lot van menschen in getallen uitdrukt, toont hij nergens duidelijker dan in dezen socialen inval: „Iedere huishouding zou zes kinderen moeten hebben, hiervan sterven er gemiddeld drie, van de drie overige zouden twee vader en moeder moeten vervangen, het derde ware voor onvoorziene gevallen." Zoover gaat zijn exact denken, tot deze groteske formule van een etappencommandant.

Een ander hulpmiddel zijner energie is het tempo. „Activiteit! spoed!" schrijft hij eenige malen eigenhandig onder zijn bevelen. Dat heeft de Koning van Pruisen het treffendst geformuleerd: „Men behoeft hem slechts te zien omrijden: steeds in galop, onbekommerd, wat achter hem omvalt!" Maar hij handelde beter dan hij reed, want hij handelde in galop eerst na grondige overdenking. „Geen

oogenblik is te verliezen", heet het ook dan, wanneer geen enkele dringende beslissing is te nemen: het instinkt van een overbelast, maar kortstondig leven drijft hem voorwaarts, het is, alsof hij niet snel genoeg het einde zijner loopbaan kon bereiken. Aan Bernadotte, midden onder den veldtocht: „Ik heb door U een geheelen dag verloren, en van één dag hangt het lot der wereld af."

Dit gejaagd-zijn wordt tot een jachten zijner dienaren, niet alleen te velde, ook in gevallen, die bij andere regeeringen voorloopig enkele maanden in portefeuilles verdwijnen. Een staatsverdrag met Rusland eischt hij van Talleyrand in een paar uur. Het ontwerp van een rondschrijven, om allen gezanten en consuls de redenen van zijn tweede huwelijk uiteen te zetten, verlangt hij „in den loop van den dag". Eens houdt hem 's nachts de gedachte bezig, hoe Parijs te verfraaien. „Ik wil, dat Parijs in tien jaar 2 millioen inwoners heeft", zegt hij den volgenden morgen tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. „Ik wil iets groots en nuttigs voor de stad doen. Hoe denkt U daarover?"

— Dan moest U Parijs aan water helpen, Sire, en hij legt het plan bloot, de Ourcq naar Parijs te leiden.

„Uw voorstel is goed. Wil G. laten halen, hij moet morgen 500 man naar La Vilette zenden, om met het kanaal te beginnen."

Een ander wapen is zijn geheugen. „Ik weet altijd precies, hoe ik er voor sta. Geen enkelen Alexandrijn kan ik onthouden, maar uit mijn situatiekaarten vergeet ik geen cijfer." Dat is zijn productieve geheugen. Hoewel hij ze vreeselijk radbraakt, onthoudt hij de namen van alle voor hem belangrijke plaatsen uit alle landen, waar hij gestreden heeft. De postmeester-generaal vertelt, dat de Keizer afstanden uit zijn hoofd wist, die hij eerst na moest zien. Terugkomend uit het kamp te Boulogne, ontmoet hij een troep verdwaalde soldaten, kijkt naar hun regimentsnum-

mer, vraagt, wanneer en vanwaar zij afgemarcheerd zijn, wijst in een bepaalde richting: „Daarheen marcheeren! Het bataillon moet vanavond in X. zijn." In die streek waren 200.000 man op marsch.

Zijn techniek is de techniek van de laadjes, waarin hij zijn hoofd verdeeld heeft. „Als ik midden in de een of andere kwestie blijf steken, doe ik het laadje daarvan dicht, en open een ander, dan raken zij niet door elkaar. . Wil ik slapen, dan sluit ik ze allen en ben reeds aan de overzij."

Van alle wapenfiguren, zoo streelend voor den parvenu, van sterren, geniën, heiligen of roofdieren, koos hij er geen; hij koos de bij en gaf daarmee opnieuw te kennen, dat de begaafde mensch door onvermoeid streven en werken alles bereiken kan, wat een romantische opvatting in het gemakkelijke woord Genie laat vervagen. Genie is ijver, zeide hij, maar hij bedoelde: Genie is ook ijver. Den arbeid noemde hij zijn element, waarvoor hij was geschapen, en al had hij niets nagelaten, al was alwat hij tot stand heeft gebracht in verval geraakt — Napoleon's ijver en zijn roem zouden alleen reeds als een voorbeeld werken op de jeugd van de eerste duizend jaar.

Hij kon, vertelt onder vele anderen Roederer, die tijdens het Consulaat in zijn onmiddellijke omgeving was, 18 uren achter elkaar werken aan dezelfde kwestie of aan verschillende. „Nooit heb ik zijn geest werkeloos gezien, noch wanneer zijn lichaam vermoeid noch wanneer het in beweging was, niet eens in toorn. Nooit werd hij door de eene zaak van de andere afgeleid. Gunstige noch ongunstige berichten uit Egypte, die tijdens de zittingen binnenkwamen, hebben zijn geest afgeleid van den Code Civil. Hij was altijd geheel bij hetgeen hij deed, en liet zich nooit verstrooien, door hetgeen hij daarna doen wilde. Met een wonderbaarlijk weerstandsvermogen liet hij alles rusten, wat niet op dat oogenblik dringend was, om het te rechter tijd aan te vatten."

Honderden medewerkers heeft hij beroofd van gezondheid en jeugd, daar hij teveel eischte van hun natuur, namelijk evenveel als van zich zelf. Ging zijn secretaris, 's nachts geroepen, om 4 uur naar bed, dan vond hij om 7 uur nieuwe opdrachten, die om 9 uur moesten zijn uitgevoerd. Wanneer zij echter halve of heele dagen bijeen zaten, de een dicteerend, de ander schrijvend, dan liet hij steeds eten voor twee komen en deelde met hem op een punt van de tafel, wat hij op een grenssteen met den eersten den besten adjudant zou hebben gedeeld. Als Consul heeft hij zittingen, begonnen om 6 uur 's middags, tot 5 uur 's morgens voortgezet, in zijn ambtelijke correspondentie vindt men uit de drie maanden in Schönbrunn 435 brieven op 400 gedrukte folio-bladzijden, slechts van politieken en bestuurlijken aard, waarbij dan nog alle mondelinge bevelen en particuliere brieven komen.

In deze hoofdvormen zijner energie begint hij het tweegevecht met de wereld, hij gebruikt ze door elkaar en noemt zijn genie in één woord combinatievermogen. In plannen en bevelen gebruikt hij gaarne de uitdrukking „op het gegeven oogenblik". Door geen beginselen gehinderd, steeds bereid, zijn plan naar den wind van het lot te varieeren, houdt zijn combinatievermogen op de geringste wijzigingen van den toestand het oog. De man met den ijzeren wil heeft een uiterst buigzamen geest, en terwijl hij iedereen zijn besluit opdrong, gaf hij steeds den wil der omstandigheden met elastische buigzaamheid toe.

„De zwakheid van een kapitein, die, in plaats van de haven te forceeren, liever in open zee jacht op zich liet maken, en andere kleine tekortkomingen op de fregatten hebben verhinderd, dat het aanzien der wereld veranderd werd. Ware Akko gevallen, dan waren wij in geforceerde marschen op Aleppo aangerukt, hadden Christenen, Droesen en Armeniërs tot ons getrokken, snel den Euphraat bereikt, dan zou ik naar Indië zijn gedaan en overal nieuwe

regelingen hebben getroffen.” Of dit historisch houdbaar is, is de vraag; dat hij het gelooft, bewijst zijn volledig realisme. In deze wereld van getallen en grootheden hangt voor hem alles af van de enkele houding van den enkelen mensch op zijn post, en daar door één enkele tekortkoming het geheel der omstandigheden in een nieuwe richting kan worden geleid, verandert hij de richting van zijn geest steeds met de omstandigheden. Zijn eigen succes zondert hij daarvan niet uit, verklaart het door het juiste oogenblik zijner geboorte, en beweert dat hij onder Lodewijk XIV slechts een maarschalk als Turenne zou zijn geworden.

Napoleon's energie is slechts weinig door hartstochten geprikkeld. Zelfbesef en waardigheid maakten zelfbeheersching gemakkelijker, en het gewend zijn aan verrassingen maakte hem volkomen kalm. „Daar ik aan gewichtige gebeurtenissen gewoon ben, maken zij, op het oogenblik dat men ze mij mededeelt, in 't geheel geen indruk op mij; de smart voel ik eerst een uur later.” Deze ervaring doet hem soms filosofischer schijnen, dan men gaarne aannemen en dan hij zelf wenschen zou. Bij den dood van haar jongen, eischt hij van Hortense meer zelfbeheersching op deze gronden: „Leven is lijden, maar de dappere strijdt voortdurend, om tenslotte zich zelf toch meester te blijven.”

Niettemin overvalt hem de toorn. Deze hartstocht past bij zijn trots, zijn zenuwen, het ongeduld van een scheppenden wil, die duizend handen noodig heeft om zijn werk te voltooien. Uit den duim gezogen zijn de bekende tooneelen, waarin hij zijn vuist opheft tegen een gezant of een minister een trap in zijn buik geeft; wáár is het vreeselijk oogenblik, dat Berthier door zijn gebrek aan tact heeft opgeroepen. Toen hij, door Mephisto Talleyrand verleid, eens tegen den Consul in de Tuilerieën van de koninklijke waardigheid repte, waarop het toch uit moest loopen, schieten de oogen van den getroffene vonken, zijn lippen

trillen, hij houdt den vrager zijn vuist onder de kin en duwt hem in deze houding tegen den muur vóór hem, met hortende stem uitroepend:

„Wie heeft je geraden zoo mijn bloed aan 't koken te brengen? Wee je gebeente, als je nog eens zulke opdrachten op je neemt!"

Zoo wakker is zelfs onder dien toorn zijn combinatievermogen, dat hij onmiddellijk begrijpt: een dergelijke vraag is niet van zijn goeden, kalmen Berthier afkomstig. In haar psychische beteekenis is deze scène eenig.

Dikwijls gedraagt hij zich als een zenuwachtige, ruwe soldaat, die een slecht sluitend venster woedend losrukt en op straat gooit, een stalknecht met zijn zweep afranselt, bij zijn dicteeren zich vloeken tegen de geadresseerden laat ontvallen, die door den Secretaris worden weggelaten, en ook tegenover den Vicaris-Generaal geen geestelijken toon aanslaat, wanneer hij woedend is: „Wie van U leidt dan dien stommeling van een bisschop!"

Er wordt iemand aangediend, die lang op reis was.

„Waar bent U geweest, ellendeling!"

— Bij mijn familie.

„Hoe durft U 't wagen zoo lang weg te blijven, daar Uw bisschop immers een ezel is!"

Belangrijker zijn de scènen, waarbij hij zich toornig houdt, met politieke bedoelingen. Soms onthult hij dat naderhand: „U denkt, dat ik toornig was?" zegt hij in Warschau. „U vergist U, bij mij heeft de toorn de grens van den hals hier nooit overschreden." Eens is hij bezig te spelen met zijn neefje, al pratend met de hofdames, heel opgewekt. De Engelsche gezant wordt aangediend. Op hetzelfde oogenblik trekt hij, evenals een acteur, een ander gezicht, zijn gelaat trekt zich samen, hij schijnt zelfs bleek te worden, gaat haastig op den Engelschman toe, en vaart in tegenwoordigheid van een grooten kring een uur lang tegen hem uit. Zijn toorn op Engeland is echt evenals zijn

ergernis over de storing; gelaatsuitdrukking, optreden, woorden zijn politiek.

Zulke gevallen hebben de meeste getuigen tot de opvatting gebracht, dat hij een opvliegend mensch is geweest. Talleyrand ziet het scherpst: „Die duivelsche kerel misleidt ons allen, zelfs waar het zijn hartstochten betreft, want hij verstaat de kunst ze voor te wenden, ofschoon hij ze werkelijk heeft!"

Zelfbeheersching en koelheid zijn bij hem zoo groot, dat hij eigenlijk nooit er toe komt zich te wreken, wat toch in overeenstemming zou zijn met zijn nerveus eergevoel en met zijn macht. Mededingers noch verraders heeft hij ooit zwaarder gestraft, dan de gerechtigheid eischte, hij heeft alleen hen verbannen, die hij wilde weg hebben, en er als gentleman een eer in gesteld, verslagen vijanden, groote en kleine, te laten loopen.

Een scène met den gezant van Baden: Wanneer deze om schadeloosstelling voor den Hertog van Brunswijk verzoekt, weigert de Keizer hartstochtelijk: niet, omdat de Hertog Pruisen tot den oorlog zou hebben aangezet, maar omdat hij vroeger, bij den eersten uittocht naar Frankrijk in 1792, het beroemde Coblenzer Manifest heeft uitgevaardigd, volgens hetwelk hij van Parijs geen steen op den anderen zou laten. „Wat heeft deze stad hem gedaan!" roept 20 jaar later de Keizer uit, die toentertijd luitenant was. „Deze beleediging moet gewroken worden!"

V

Napoleon's energie heeft zich 't duidelijkst als die van den veroveraar geopenbaard. Ook hier is zij van geestelijker aard, dan men van een soldaat gewend is. „Mijn sabel heb ik zeer zelden getrokken, ik won de slagen met mijn oogen, niet met mijn wapens." Voor de kennis van zijn ziel zijn niet de nieuwe methoden zijner krijgskunde belang-

rijk, maar de verschillende wijzen, waarop zijn wezen, gedurende, voor en na den slag vibreerde. Ook hier is hij volkomen oorspronkelijk.

Reeds de moed, de oerkracht van den soldaat, wordt bij hem gedifferentieerd. Hij heeft dien, vooral in zijn jeugd en wederom op zijn laatste veldtochten te dikwijls betoond, dan dat hij niet mocht zeggen: ieder soldaat verliest den moed wel eens, daarom moet men van zulk een oogenblik van panischen schrik bij den vijand gebruik maken. Wat hij echter bijna alleen gelooft te bezitten, dat is de „moed-van-twee-uur-'s nachts", de moed tegenover het onvoorziene, plotselinge, dat tegenwoordigheid van geest en besluitvaardigheid eischt. Daarentegen veracht hij den ridderlijken moed der duellen, dien hij met een vernietigend woord kannibalenmoed noemt. „Daar gij bij Marengo en Austerlitz gevochten hebt, behoeft gij geen nieuwe bewijzen van Uw moed meer te geven. De vrouwen zijn grillig, het geluk is 't ook. Gaat naar Uw regimenten terug en weest weer kameraden!"

Scherp trekt de veldheer de grens tusschen menschelijkheid en koele berekening. Dezelfde, die in zijn kabinet tegen Metternich uitriep: „Een millioen menschen zijn voor een man als ik een bagatel!" zegt op het slagveld: „Als de koningen der aarde een dergelijk schouwspel zagen, zouden zij minder naar oorlog en verovering verlangen", en een anderen keer schrijft hij aan Josephine: „Het land is bedekt met doode en bloedende menschen, dat is een andere zijde van den oorlog, het pijnigt mijn ziel, zooveel slachtoffers te aanschouwen." Berekening en gevoel kruisen elkaar ook op dit punt, en hij wijst zich zelf terug binnen de grenzen der beroepsplicht: „Wie een slagveld niet met drooge oogen kan aanschouwen, laat vele menschen noodeloos dooden." Dat is het, wat hij vermijden wil. Het groote doel: Europa is hem een millioen menschen waard; het kleine doel: deze schans of die brug mag slechts met

de uiterste spaarzaamheid worden genomen, „want als onwetenden 10 menschen dooden, waar het er hoogstens 2 had behoeven te kosten, zijn zij voor 8 menschenlevens verantwoordelijk."

Daar hij al zijn oorlogen als politieke noodzakelijkheid, meestal uitgedaagd, echter steeds zonder haat gevoerd heeft, is er na de overwinning geen vijand meer. „Tot mijn ontsteltenis hoor ik", schrijft hij uit Schönbrunn, „dat de 18.000 gevangenen op het eiland Löbau honger lijden, dat is onmenschelijk en onvergeeflijk. Zendt er onmiddellijk 20.000 rantsoenen brood heen, tevens meel voor de bakkerijen." Wanneer echter na den wapenstilstand nog soldaten door de verbitterde Tirolers worden omgebracht, dan is hij buiten zichzelf en geeft bevel, „minstens zes groote dorpen te plunderen en in brand te steken.. als herinnering voor de bergbewoners aan de op hen genomen wraak".

Voor hem is oorlogvoeren een kunst, „de belangrijkste, die alle andere insluit", en als een kunstenaar verklaart hij, dat het in laatste instantie niet geleerd kan worden: „Gij denkt, dat ge oorlog kunt voeren, omdat ge Jomini gelezen hebt?.. Zestig veldslagen heb ik geleverd en ik kan verzekeren van geen enkelen iets geleerd te hebben. Caesar handelde ook in zijn laatsten slag precies zooals in zijn eersten". Als een echt kunstenaar spreekt hij zichzelf tegen in de definities, die hij geeft van datgene, waarin hij meester is. Aan een generaal in Spanje schrijft hij in een strafpredikatie: „De oorlog wordt door de macht van strategische berekening veel meer beslist dan door materieele kracht." Bij andere gelegenheden noemt hij de overmacht, dan weer den moreelen moed van den troep als doorslag gevende factor, soms spreekt hij zelfs van ingeving: „De beslissing van een slag hangt aan een draad en is meestal het resultaat van een plotselinge gedachte. Men nadert den vijand volgens verschillende plannen, men raakt handgemeen, men

vecht een zekeren tijd, de beslissing nadert, daar gaat den geest een licht op, en een kleine reserve-afdeeling doet de rest."

Verstandelijker, maar niet minder als kunstenaar spreekt hij een ander maal van het beslissende oogenblik, dat men na een paar veldslagen zonder moeite aanvoelt, „het is steeds slechts een kwartier.. In iederen slag komt het oogenblik, dat zelfs de dappersten willen vluchten: dan is er slechts een kleinigheid, slechts een voorwendsel noodig, om hun het zelfvertrouwen terug te geven." Door dit vermogen te suggereeren heeft hij menige overwinning bevochten, want de soldaten vormen de eenige massa, tot wie hij met succes kan spreken. De soldaat begrijpt hem, omdat hij eenvoudig is, hij noemt zelfs „de krijgskunde eenvoudig, zooals alles, wat mooi is", en schijnt daardoor zijn uitspraak, dat 't de hoogste aller kunsten is, te bevestigen. „Het krijgswezen is een soort vrijmetselarij.., en ik ben de Grootmeester van haar Loge."

Dezen persoonlijken invloed ontleent hij aan de geschiedenis zijner loopbaan, die iedere soldaat kent. Als jong generaal heeft hij zich in de afhankelijkheid van civiele instanties leeren schikken, waarom hij als keizer nog zijn koninklijken tegenstander beklaagt; aan den anderen kant kent hij het gevaar van het dilettantisme en schrijft aan Joseph: „Wanneer de koning zelf het bevel voert, voelt de soldaat zich geenszins onder bevel staan. Het leger juicht hem toe, zooals wanneer de koningin voorbijrijdt. Is men zelf geen generaal, dan moet men de generaals hun gang laten gaan."

Daar hij het eenige staatshoofd in Europa is, dat van onder af gediend heeft, bezit hij sedert zijn jongensjaren de kennis van alle bijzonderheden en leeft in hem het gevoel van den frontofficier. „Er is in den oorlog niets", kan hij gerust zeggen, „dat ik niet zelf zou kunnen maken: kruit, belegeringsmachines, kanonnen." Maar hij verricht slechts

NAPOLEON IER
EMPEREUR

dan een onderdeel zelf, wanneer het noodig is, en lacht over de romantische anecdote in een boek, waarin men hem 's nachts de plaats van een ingeslapen schildwacht laat innemen: „Dat is zoo'n echte burger-idee, door den een of anderen advocaat bedacht, dat heeft geen soldaat geschreven."

Daarentegen zorgt hij voor onvoorwaardelijke gelijkheid in het leger en blijft op dit punt de Revolutie tot 't einde trouw. Niemand wordt bevorderd, wiens prestaties dat niet rechtvaardigen, en al maakt hij ten opzichte van zijn broeders een uitzondering, hij berispt hen als koningen alsof zij luitenants waren. In antwoord op een bericht van Jérôme uit Silezië: „Overigens is Uw brief mij te geestig, daaraan heeft men in den oorlog geen behoefte. Daar is exactheid noodig, standvastigheid, eenvoud." Als Joseph in Boulogne den prins uithangt en naast Maarschalk Soult receptie houdt, berispt hij hem, want „niets mag in het leger den opperbevelhebber in den schaduw stellen. Op den dag der revue past het den generaal en niet den prins een diner te geven. Een vorstelijke kolonel is bij de revue slechts kolonel. De krijgstucht duldt geen uitzondering. Het leger is een gesloten geheel. Wie er het bevel over voert, is alles. Begeef U onmiddellijk naar Uw Regiment."

Gewond is de opperbevelhebber daarentegen slechts een gemeen soldaat. Op den aan verliezen zoo rijken dag van Eylau in Pruisen verbiedt de Keizer een beroemden militairen dokter naar een gewonden generaal te rijden: „U hebt U aan allen te wijden en niet aan één enkele!" Dikwijls blijft hij, zoo vertelt een Duitsch officier, na den slag bij gewonden staan, laat hen optillen: „Komt hij er door, dan is er ten minste één slachtoffer minder."

In alle dagboeken leest men, hoe de Keizer in het bivak met zijn mannen bij 't kampvuur staat, naar de veldkeuken informeert, over hun antwoorden lacht, en wanneer zij hem deelgenoot van al hun zorgen maken — en menig-

maal Je en Jij tegen hem zeggen, dan heeft dit niets van die smakelooze vertrouwelijkheid van een minzaam Momarch, maar het is en blijft de verhouding tot hun vader, want zooals hij hen Kinderen noemt, noemen zij hem hun Kleinen Korperaal, dat wil zeggen, den kameraad, die de verantwoordelijkheid draagt. „Ik heb Uw brief ontvangen, beste kameraad", schrijft hij aan een ouden grenadier, die gaarne weer wilde dienen. „Over Uw daden behoeft ge mij niets te zeggen, ge zijt de dapperste grenadier van het leger. Ik wil U heel graag zien. De Minister van oorlog zal U het bevel zenden."

In zijn plannen wijdt hij niemand in, maar als belooning beraadslaagt hij met den gemeenen soldaat. Dikwijls laat hij na het gevecht een kring vormen, spreekt officieren, onderofficieren, soldaten afzonderlijk aan, vraagt naar den dapperste, beloont op de plaats zelf, deelt de adelaars uit met eigen hand. „De officieren wezen aan, de soldaten bevestigden, de Keizer bewilligde", vertelt Ségur als getuige.

Zonder twijfel is de oorlog Napoleon lief, maar als kunst, geheel zooals de macht. Weliswaar lacht hij ongeloovig een reiziger uit, die hem van een Chineesch eiland vertelt, waar geen wapens zijn: „Wat? Maar zij moeten toch wapens bezitten!"

— Neen, Sire.

„Lansen dan of tenminste pijl en boog?"

— Noch het een, noch het ander.

„Dolken!"

— Ook niet.

„Ja, maar hoe vecht men daar dan?"

— Op dit eiland is nooit oorlog gevoerd.

„Wat! Geen oorlog?" En den bezoeker klinkt, 't in de ooren, alsof het bestaan van zoo'n volk onder de zon den Keizer monsterachtig voorkomt. Zoo voelt 't zijn soldatenbloed.

Toch ziet hij een anderen tijd komen, waarover hij zich

waarschijnlijk niet verheugt, maar dien hij met zekerheid voorspelt. Dat de grootste soldaat van den nieuweren tijd de superioriteit van den geest boven het zwaard heeft uitgesproken, dit alleen maakt hem reeds tot den meerdere van alle moderne veldheeren, die met hem wedijveren, en van het standbeeld van Canova, dat hem voorstelt met dreigend gebaar, heeft hij met verachting gezegd: „Denkt hij dan, dat ik mijn veroveringen met vuistslagen heb gemaakt?" Hij heeft echter ook van den veldheer zelf een definitie gegeven, die boven het soldateske uitgaat, hij zeide als Consul in den Raad van State:

„Waarin bestaat tegenwoordig het overwicht van den veldheer? In zijn geestelijke eigenschappen, inzicht, berekening, besluitvaardigheid, welbespraaktheid, menschenkennis. Dit behoort echter alles tot de burgerlijke orde der dingen.. Als het bezit van lichaamskracht en moed voor den veldheer genoeg was, zou iedere dappere soldaat het bevel kunnen overnemen.. Overal maakt tegenwoordig het ruwe geweld plaats voor moreele eigenschappen. De bajonet buigt zich voor den man, die toont uit te blinken in kennis en inzicht.. Ik wist wat ik deed, toen ik, aan het hoofd van het leger staande, den titel voerde van lid van het Instituut: de jongste tamboer der Armee heeft mij begrepen."

Later spreekt hij 't met beslistheid uit:

„De oorlog is uit den tijd. Eenmaal zal de overwinning zonder kanonnen en bajonetten worden behaald. Wie den vrede in Europa verontrust, wil den burgeroorlog."

Woorden van den veldheer Napoleon.

VI

Zijn energie richt zich op menschen. Bijna nooit moet hij de natuur overwinnen, en wanneer hij 't moet, wordt hij verslagen; in de andere gevallen komt 't er slechts op aan

de menschen te dwingen, voor hem over bergen en afstanden te zegevieren. Menschen vormen de stof, waarin de energie en verbeelding van dezen kunstenaar zich verwerkelijken wil, hen moet hij overwinnen, om zichzelf in zijn werk te kunnen vinden. Geen sterveling heeft over meer menschen gezegevierd dan deze, die niet slechts legers en volkeren aan zich onderwierp, doch meer: enkelingen en de beste.

Zijn weg was de verachting, zijn hulpmiddelen waren roem en geld. Zelfbesef en ervaring hadden de overtuiging in hem gevestigd, dat ieder slechts handelt uit eigenbelang, dat genotzucht, hebzucht of familiegevoel allen naar geld doet jagen, zooals ijdelheid, jaloezie en eerzucht naar openlijke lofspraak. Daar hij elke ideeële aandrift loochende, gebruikte hij ook slechts reeële middelen, en als de prikkel der eerzucht somtijds den vorm aannam van eeuwigen roem, geschiedde dat ongewild, en de betoovering, die van zijn eigen wezen uitging, overstraalde tegen zijn bedoeling de welberekende poging tot omkooping van vreemde menschenzielen. Goethe: „Napoleon, die geheel in de Idee leeft, kon deze toch niet met zijn bewustzijn vatten; hij loochent al het ideeële volstrekt en ontkent er elke werkelijkheid van, terwijl hij het ijverig tracht te verwerkelijken."

Niettemin is Napoleon van een Mephistofelische opvatting der menschen even ver verwijderd als Goethe; zijn opvatting dekt zich volkomen met diens menschenbeschouwing, als hij zegt, „dat de meesten de kiem van goed en kwaad, van den held en den lafaard in zich dragen. Zoo is de menschelijke natuur geschapen. Opvoeding en omstandigheden doen het overige", om slechts weinigen voor verleiding te vrijwaren. Daar hij deze natuur gedurende twintig jaar dagelijks in honderden exemplaren noodig heeft, is de diepstgaande kennis ervan hoofdvoorwaarde van zijn succes. Van alle materiaal, dat Napoleon beheersch-

te, was hij met het menschenhart 't beste vertrouwd.

„Ik ben een groot vriend van analyse.. Waarom en Hoe, zijn zulke nuttige vragen, dat men zich die niet genoeg kan stellen." Koelboedig en precies als een zenuwarts controleert hij alle psychische symptomen; hij gebruikt daartoe iedere methode, vooral ook de gelaatskunde, hij kent Lavater. Hij houdt er van tegen de menschen uit te varen, want „in de wijze, waarop zij reageeren, hoor ik den klank hunner ziel. Sla ik met een handschoen op staal, dan geeft het geen klank, maar 't klinkt, getroffen door een hamer." Wie hem voor de eerste maal ontmoet, wordt door een magnetiseerenden blik getroffen.

Door middel van praten en vragen legt hij in zijn hoofd een atlas van menschentypen aan, die hij voortdurend aanvult. Hij vraagt, totdat de vreemde er verlegen, verward, angstig onder wordt, hij vraagt tot in het belachelijke, leeren wil hij, wanneer hij dan al niet handelt. Hoe maakt men de twintig minuten productief, die men op St. Helena naast een dokter aan tafel zit?

„Hoeveel leverziekten had U aan boord? Hoeveel gevallen van buikloop? Wat betaalt men in Engeland voor een visite? Hoe hoog is het pensioen van officieren van gezondheid?.. Wat is de dood, of welke bepaling kunt U ervan geven? Wanneer verlaat de ziel het lichaam? Wanneer krijgt het lichaam een ziel?"

Een ander middel is praten, ja, een vertrouwde verklaart het recht van den Keizer, om alleen te mogen spreken, voor het eenig werkelijke genot, dat deze waardigheid hem heeft gebracht. Wij hebben getuigenissen ook aangaande andere mannen van de daad; maar wie heeft zooveel gesproken als Napoleon! Daar hij steeds alleen tegenover de wereld staat, moet hij zichzelf voortdurend sprekend openbaren, om haar zijn eigen wezen te suggereeren. Een onderhoud met hem duurt dikwijls vijf tot acht, soms tien en elf uur, en steeds is hij het grootste gedeelte daarvan zelf aan 't woord

geweest. Dat is zeker meer Italiaansch dan Romeinsch, evenals de radheid, waarmee hij spreekt en het vreemde accent; daarentegen zijn zijn gebaren schaarsch, en slechts in vuur verlaat de eene hand de andere, die hij anders altijd op den rug inéén houdt, als om met breede borst zich tegenover de wereld te stellen.

Onder hen, die hem dienen, strooit hij met echt Oostersch gebaar met geld. Zelf heeft hij weinig noodig, „wanneer men echter zooveel oorlogen achter den rug heeft", zegt hij als Consul, „moet men wel een klein vermogen bijeen gegaard hebben, of men wil of niet, ik heb een inkomen van 80.000 tot 100.000 francs, een huis in de stad en op het land, meer heb ik niet noodig. Ware ik niet met Frankrijk tevreden of Frankrijk niet met mij, dan zou ik mij rustig terugtrekken.. Maar in mijn omgeving steelt iedereen, de ministers zijn zwak. Er moeten zich toch reusachtige vermogens opstapelen.. Wat kan men er aan doen? Dit land is van corruptie doortr kken. Altijd is het zoo geweest: zoodra iemand minister was, liet hij zich een paleis bouwen.. Weet U, wat men eischt om mij in de Tuileriëen in te richten? 2 millioen.. Dat moet tot op 800.000 verminderd worden. Ik ben door louter schurken omringd."

— Maar uw groote ondernemingen kosten U toch veel meer, antwoordt Roederer, dan deze huiselijke bedriegerijen.

„Des te meer moet ik 't oog houden op mijn persoonlijke uitgaven."

In dit gesprek vindt men de houding aangeduid van den dertigjarigen Consul tegenover geld: hoe hij persoonlijk niets noodig heeft, klaagt over omkooperij en weelde in zijn omgeving, erkent, dat hij door de oorlogen zelf vermogend is geworden, en tenslotte zijn leveranciers voor bedriegers uitmaakt, omdat zij twee millioen eischen voor de inrichting van zijn paleis, waarvoor hij volgens eigen smaak in 't geheel niets behoefde uit te geven. Temidden eener monsterachtigen corruptie, erfenis der Revolutie,

bestrijdt hij legerleveranciers en oorlogswinstmakers, maar nadat hij door zware straffen het eindelijk heeft bereikt, dat niemand meer rijk door den oorlog wordt, laat hij spoedig daarop zijn maarschalken fantastische traktementen verdienen, sommige van meer dan een millioen. Denzelfden Staat, dien hij als Consul bevrijd heeft van de dieven van het nationale vermogen, belast hij later met beloonigen, die bijna omkoopingen zijn.

Maar enkelen zijn er, die dòòr hem, doch zònder hem rijk worden. „Wanneer ik niets meer heb", zegt hij tot Talleyrand, „wend ik mij tot U. Dus, hand op 't hart: hoeveel hebt U aan mij verdiend?"

— Ik ben niet rijk, Sire, maar alles, wat ik bezit, is tot Uw beschikking.

Door honderden dingen wordt bepaald, hoe Napoleon de menschen behandelt, en als men zijn veranderlijke techniek wil onderzoeken, moet men groepen bijeennemen.

Generaals en maarschalken kunnen het gemakkelijkst in afhankelijkheid worden gehouden, want voor hen houdt de gelegenheid, zich oorlogsroem te verwerven, niet op, en daar hij de prestatie betaalt, groeit de rijkdom steeds aan. Door geld bereikt hij het dubbele doel, luister om zich te verspreiden en zijn machtigste officieren van hem afhankelijk te doen blijven. Hij houdt ervan deze aan geld niet gewende soldaten te zien brassen, schulden maken en bij hem hulp zoeken: zoo leidt hij hen van verkwisting tot gebrek en weder tot verkwisting. Tevens houdt hij hen bijna steeds in ambtelijke afhankelijkheid, ontwerpt en beslist alles zelf en geeft zelfs legeraanvoerders zelden gelegenheid, geniaal te zijn; ook het tijdstip en de vorm, waarin zij in de bulletins worden genoemd, wordt door hem met overleg gekozen, om tusschen de ijdelheid en ijverzucht der generaals door te zeilen.

Het gevolg is een soort haat-liefde van de generaals jegens hem, waardoor zij vaster aan hem gebonden worden,

dan zuivere genegenheid zou vermogen. Volkomen hem toegewijd zijn wellicht alleen Berthier en Duroc, wier genegenheid hij met die van een kind en een hond vergelijkt. Ney noemt zich zelf een geladen geweer, dat afgaat, wanneer en op welk doel de Keizer 't beveelt. Zelf hangt hij slechts aan hen, die met hem zijn aangevangen, en in zijn mémoires heeft hij hun gedenksteenen opgericht. Hij prijst Desaix' geestelijke evenwichtigheid, in Moreau meer instinkt dan genie, in Lannes meer moed dan geest, Kléber zocht den roem slechts als genotmiddel. Masséna wordt eerst moedig in 't vuur, Murat heeft „geen vonkje geest, maar welk een élan! Hij is een beest en een held!" Van deze getuigen van zijn stijgen wil hij niet scheiden, hoewel bijna elk van hen zijn toorn heeft leeren kennen. Marmont, dien hij na Wagram in zijn tent een scène maakt, omdat hij fouten heeft begaan in den slag, ontvangt een kwartier later zijn benoeming tot maarschalk.

Soms overweldigt hem zijn menschenverachting, „dan begin ik zelfs mijn wapenmakkers te wantrouwen, maar dan verga ik van verdriet en span alle krachten in, om een zoo gruwelijken argwaan van mij af te schudden." Maar hij maakt zich niets wijs. Lannes' dood gaat hem zeer ter harte, maar van zijn aangrijpende afscheidswoorden, die hij publiceert, is geen enkel gesproken, veeleer zegt hij in vertrouwen tot Metternich: „Lannes heeft mij gehaat. Toen ik hoorde, dat hij, gewond, mijn naam had geroepen, wist ik, dat hij verloren was. Hij heeft mij genoemd, zooals de atheïsten God aanroepen, wanneer zij moeten sterven."

Geen jeugdvriendschap verhindert hem, de hoogstgeplaatste maarschalken als jongens uit te schelden, wanneer zij domheden of zelfs lafheden begingen. Aan Junot: „U hebt U tactloos gedragen, het is ongehoord.. U hebt een verkeerde opvatting van Uw militairen plicht, ik herken U niet meer!" Aan een generaal in Lombardije: „Onder Uw commando is weinig eerlijkheid en veel hebzucht

voorgekomen, maar tot nogtoe wist ik niet, dat U een lafaard waart. Verlaat het leger en komt mij nooit meer onder de oogen!" Wanneer een andere generaal, die in Spanje zich in het open veld heeft overgegeven, na een halfjaar bij een revue zich waagt te vertoonen, vaart hij ten aanhooren van alle soldaten tegen hem uit, kan niet tot kalmte komen, volgens de berichten heeft het een vol uur geduurd: „Een vesting kan men overgeven, de krijgskans is onzeker, men kan overwonnen worden. Men kan gevangen genomen worden. Morgen kan 't mij overkomen. Maar de eer! Op het slagveld vecht men, Mijnheer, en als men in plaats daarvan capituleert, verdient men gefusilleerd te worden. Een soldaat moet weten te sterven. Moeten wij niet allen den dood ondergaan?.. Als onderdaan hebt gij met Uw overgave een misdaad begaan, als generaal een domheid, als soldaat een lafheid, als Franschman hebt gij den roem onteerd!"

De diplomaten van zijn tijd heeft hij om te beginnen door een openhartigheid verschrikt, die niemand vertrouwde. „Tact en openlijk spel brengen de diplomatie meer geluk dan list, de schurkerijen der oude diplomatie zijn versleten, al haar listigheden reeds lang onthuld.. Niets kenmerkt zwakheid meer dan valschheid."

Kort voor het wederom uitbreken van den Engelschen oorlog zet hij den gezant uiteen, hoevele jaren hij noodig heeft om Engeland's vloot te evenaren, hoe snel hij echter zijn leger op 400.000 man zou kunnen brengen. In Schönbrunn zegt hij tot den Oostenrijkschen onderhandelaar: „Dit is mijn ultimatum. Verslaat gij mij, dan zal ik gunstiger voorwaarden voorstellen, maar als ik overwin, zullen zij nog harder worden. Ik wil echter vrede."

Iedere nuance berekent hij, wanneer hij door zijn optreden op de vertegenwoordigers van vreemde mogendheden indruk wil maken. Vooral de Habsburgsche traditie tracht hij in dit opzicht te treffen. Hij wacht de plechtige audientie

ter gelegenheid van zijn verjaardag af, om in den kring der diplomaten twee schreden vóór Metternich te blijven staan met de woorden: „Wel, Mijnheer de Gezant, wat wil de Keizer? Wenscht hij, dat ik naar Weenen kom?" Daardoor wil hij den man intimideeren en tegelijkertijd zijn bedreiging ten aanhooren van Europa uiten. Wanneer hij echter twee dagen later Metternich in particuliere audientie ontvangt, zegt de Keizer: „Wij zullen nu eens niet voor Keizer der Franschen en Oostenrijksche gezant spelen. Laten wij geen mooie redevoeringen houden, vandaag spreken wij niet voor zooveel getuigen."

Kort voor het sluiten van den eersten vrede wil hij in Schönbrunn een ontmoeting met den gewieksten Aartshertog vermijden, om zich geen beloften te laten afpersen, spreekt een rendez-vous af in een jachthuisje, „ik zal daar twee uur blijven, waarvan één voor het diner is bestemd, het andere met gesprekken over den oorlog en in wederkeerige beleefdheidsbetuigingen zal worden doorgebracht." Wanneer de Eerste Consul graaf Cobenzl ontvangt, maakt hij zelf in de Tuilerieën alles in orde: de schrijftafel in den hoek, geen stoelen, zoodat men op de sofa moet plaats nemen, alleen een lamp, geen kaarsenkroon, hoewel 't 's avonds laat is; wanneer dan Talleyrand den Oostenrijker binnenleidt: duisternis, groote afstand van de deur tot aan den Consul, die nauwelijks te onderscheiden is, daardoor verlegenheid, de vreemdeling moet daar gaan zitten, waar de gastheer hem hebben wil.

Nog geraffineerder gaat hij met de vorsten om, het liefst ontmoet hij hen bij zich, en werkelijk heeft hij in de jaren van zijn grootste macht eigenlijk geen enkelen meer een bezoek gebracht. In Tilsit is hij na twee dagen de gastheer, in Dresden, gast van den Koning van Saksen, treedt hij geheel als heer en meester op. Hij vermijdt het met koninginnen om te gaan, en toen Koningin Louise hem pathetisch smeekte gerechtigheid te betrachten, stelde hij haar

voor te gaan zitten, „want niets maakt aan een tragische scène afdoender een einde dan dit: als men gezeten is, wordt alle tragiek tot komedie."

Het slechtst heeft hij 't verstaan met volkeren om te gaan, slechts met Franschen en Italianen is het hem tamelijk wel gelukt. „Mijn politiek bestaat hierin", zegt hij als Consul in den Raad van State, „de menschen zoo te regeeren als de meerderheid wenscht. Dit beteekent, naar ik meen, de volkssouvereiniteit erkennen. Ik ben overtuigd Katholiek geworden om een einde aan den oorlog in de Vendée te maken, Turk in Egypte, Ultramontaan om de geesten in Italië te winnen. Regeerde ik over de Joden, dan zou ik den Tempel van Salomo weer opbouwen. Daarom zal ik nu ook tot het bevrijde gedeelte van San Domingo van de vrijheid gewagen, de slavernij daarentegen in stand houden in het slaven-gedeelte".

Beter dan in deze Negerrepubliek is het hem met de Polen gelukt, die hij met feesten en frasen voor zich trachtte te winnen; het allerbest met de Joden. Door de Revolutie tot rechtsgelijkheid gestegen, brachten aan den Rijn vele van hen den menschen schade toe door woeker. Napoleon echter, die hun waarde als handelaars erkent, hoedt er zich voor, hen eenvoudig uit te wijzen, maar denkt aan hun zeden, roept hun hoogsten Raad, het Sanhedrin, dat sedert eeuwen niet vergaderd had, te Parijs bijeen, beveelt, dit het besluit te nemen, en zoo verbiedt hun eigen gezag den Joden den woeker als zonde. In Spanje daarentegen gaat hij een geheel verkeerden weg, miskent de gevaren en raadt Joseph aan, dat hij zich, „doordat het gepeupel hem vreest, bij het gansche volk bemind maken" moet.

't Moeilijkst te doorgronden zijn voor Napoleon de Duitschers geweest: in hen vond hij alles, wat hij miste, en niets van hetgeen hij zelf bezat. Hij heeft daarom zelfs midden in zijn succes een zekeren schuwen eerbied voor hen behouden, hij voelde zich tegenover hen niet op zijn

gemak. Wanneer hij naar Erfurt gaat en door middel van het tooneel de Duitsche vorsten wil beïnvloeden, geeft hij den Directeur order geen komedies voor te bereiden, „die begrijpt men niet aan den overkant van den Rijn". Men moet den Cinna van Corneille spelen, daarin gaat 't om groote belangen, en dan een liefelijke scène, dat is altijd wel geschikt. Dan citeert hij Cinna. Rémusat, verbetert hem en gaat voort: „In dit heilige ambt, waartoe Gods genade den Koning riep, wordt het verleden gerechtvaardigd, de toekomst vrij. Wie daarheen zich een weg baant, kan niet schuldig worden, wat hij ook doet, hij blijft onschendbaar."

„Prachtig", roept de Keizer uit, „vooral voor de Duitschers, die steeds bij dezelfde ideeën blijven en nu nog over den dood van den Hertog van Enghien praten! Men moet hun moraal verruimen. Dat is goed voor menschen met zwaarmoedige gedachten, waarvan Duitschland vol is." Het is, alsof hij van de Duitsche muziek spreekt, die hij nauwelijks kent, maar hij denkt aan de Duitsche filosofie; tegenover beiden staat hij vreemd, want hij houdt van Italiaansche aria's en van Voltaire's wijsheid, maar „Kant is een duister mensch". Uit deze opvatting volgt zijn onbezorgdheid, dat zulk een zwaartillend volk ooit in geestdrift zou kunnen ontbranden.

Misschien is de reden voor dit misverstaan in de onmogelijkheid gelegen, zich werkelijk in de ziel van een vreemd volk te verplaatsen. In Noord-Italië gelukte het zijn jeugd, de zuiverheid der ideeën, het vurig verlangen der onderdrukten, het gelukte hem als Bode der Revolutie. De Dictator echter kon den vreemden volkeren geen fakkel meer brengen. En toch was 't hem altijd om de massa te doen. „Men moet voor de massa regeeren, zonder te vragen, of het mijnheer X of IJ bevalt.. Menschen, die boven anderen uitsteken, zien alles van een hooger gezichtspunt uit, staan boven de partijen, de partijman is de meest on-

vrije van allen". Dat waren beginselen, maar de werkelijkheid was anders.

De massa, ook in Frankrijk, zag een man, die zich gevreesd maakte, zij vreesde hem tien jaar lang, werd echter sceptisch bij de eerste tegenslagen. „Men moet een volk met waardigheid tegemoet treden, maar het niet vleien, anders denkt het, dat het bedrogen is, als het niet alles krijgt. Vraagt U mij naar de reden van mijn strenge woorden en methoden? Om mijzelf datgene te besparen, waarmede ik dreig!"

Doch deze strengheid paste op den duur noch bij zijn natuurlijkheid noch bij de instinkten der massa. Haar kon hij niet door roem en geld verleiden, haar toonde hij symbolen, kroon en zalving, hofluister en prinsen, maar hij voelde de toenemende verwijdering en maakt zich niets wijs.

Wanneer de Parijzenaars vernamen, dat de Keizer in zijn theater Koning Hendrik niet meer „Ik sidder" liet zeggen, doch slechts „Ik huiver", omdat een koning weliswaar sidderen kon, want hij is ook maar een mensch, het echter niet mocht zeggen, — moesten zij zich ergeren of glimlachen. Daarentegen vernamen zij niets van des Keizers besprekingen met Talma, hoe hij den Caesar moest spelen:

„Wanneer Caesar de lange tirade tegen de koningen opzegt, waarin het heet: voor mij, wien de troon slechts verachting zou kunnen inboezemen, — meent hij geen woord van hetgeen hij zegt. Hij spreekt slechts zoo, omdat hij zijn Romeinen achter zich weet en hij hen ervan wil doordringen, dat de troon hem een gruwel is. In waarheid is deze reeds het oogmerk zijner wenschen; dit mag dus niet met overtuiging worden gezegd".

Evenals het tooneelspel, wil hij ook den godsdienst als middel gebruiken om de menigte in slaap te wiegen. „In den godsdienst", zegt hij op zijn origineele manier als Con-

sul in den Raad van State, „zie ik niet het mysterie der incarnatie, maar de sociale orde. Met den hemel verbindt hij een gelijkheidsidee, die voorkomt, dat de arme den rijke om hals brengt. De godsdienst heeft dezelfde waarde als de koepokinenting: terwijl hij onze zucht naar het wonderbaarlijke bevredigt, behoedt hij ons voor charlatans, want de priesters zijn meer waard dan de Cagliostro's, de Kant's en alle Duitsche droomers bij elkaar. Zonder ongelijkheid van bezit kan de maatschappij niet bestaan; deze echter niet zonder godsdienst. Wie naast den zwelger van honger sterft, kan zich slechts staande houden door het geloof aan een Hoogere Macht en aan een Eeuwigheid, waarin een andere verdeeling zal heerschen."

Ondanks deze inzichten en ondanks omvangrijke maatregelen van armenzorg, heeft hij zich van het begrip canaille en gepeupel nooit kunnen losmaken. Zijn menschenverachting wordt op den weg van vorst tot massa niet grooter, maar wordt te weinig minder, hij wil haar slechts gebruiken zooals alle andere standen en zegt: „De kopstukken, die de wereld hebben veranderd, hebben dat nooit bereikt door de leiders te beïnvloeden, maar steeds door de massa in beweging te brengen. Het eerstgenoemde middel hoort thuis op 't gebied der intrige en leidt tot tweederangs resultaten, het tweede verandert het aangezicht der aarde." De Democratie heeft hem een spaak in 't wiel gestoken, en wat hij voorspelt van den parlementairen regeeringsvorm heeft geen scheppende, slechts kritische waarde:

„De Republiek is de staatsvorm, die de ziel verheft en de kiem tot groote dingen legt, maar juist tengevolge van haar grootschheid zal zij vroeg of laat te gronde gaan, daar zij om macht uit te oefenen een éénhoofdig gezag noodig heeft, wat tot despotisme voert of tot adelsheerschappij. Dit is het ergste despotisme: Rome, Venetië, Engeland, zelfs Frankrijk zijn er voorbeelden van. Wil de

Republiek groote dingen bereiken, dan moet het Centrale Gezag op een onveranderlijke parlementaire meerderheid steunen,.. die kan zich echter slechts handhaven door omkooping, de kanker der volkeren: een vreeselijk wapen in de hand van het Centrale Gezag! De Liberalen hebben de constitutioneele monarchie uitgevonden, dat is een mezzo termine, die zijn goede zijde heeft, maar slechts dan, wanneer de Volksvertegenwoordiging, wier doel de beperking is der Koninklijke Macht, volgens algemeen kiesrecht wordt gekozen."

De problemen zijner eeuw heeft Napoleon begrepen; het sociale probleem, waarmee zijn geschiedenis begon, heeft hij niet verstaan.

VII

Fantasie, de derde grondtrek van zijn wezen, is de eigenlijke drijfkracht van zijn zelfbesef en zijn energie. In bestendigen strijd met het berekenende deel zijner natuur, heeft zij tenslotte den drager dezer tegenstellingen vernietigd. Deze verbeeldingskracht, die den dichter met den staatsman gemeen heeft, omdat beiden onophoudelijk de gevoelswereld van vreemde menschen als hun eigene beleven is ook de bron zijner menschenkennis geweest en van de wijze, waarop hij de menschen behandelde, welke door zijn energie in beweging kwamen. Wanneer men het levende geheel van een karakter, om het te ontleden, in een bepaald systeem perst, kan men niet anders dan somtijds draden verbreken om andere te verbinden.

„Ik weet niet, wat ik doen zal, alles hangt van de gebeurtenissen af. Ik heb geen eigen wil, maar verwacht alles van hun loop.. Hoe grooter men is, des te minder mag men een wil hebben. Steeds is men van gebeurtenissen en omstandigheden afhankelijk." Zulke woorden, midden in brieven van een echtgenoot aan zijn vrouw, luchtig neergeschreven, openbaren de duidelijk zichtbare

vormen zijner fantasie, want slechts de fantastische mensch, aan alle systemen en beginselen vreemd, vertrouwt zich toe aan de bewegingen van het oogenblik, laat den geest zwerven en neemt al voortgaand zijn besluit. In dezen zin is zijn geheele loopbaan improvisatie geweest, slechts in omgekeerde volgorde dan bij anderen: de kleine dingen berekent hij nauwkeurig vooruit, de wereldplannen worden door de omstandigheden en de ontwikkeling der gebeurtenissen gewekt, gewijzigd, geïmproviseerd. „Wanneer men met het vak vertrouwd raakt, veracht men alle theorieën en maakt men daarvan gebruik zooals de meetkundige, niet om in een rechte lijn voorwaarts te gaan, maar alleen om in dezelfde richting te blijven."

Deze richting, deze leidende gedachte van den staatsman, was eveneens slechts mogelijk in een mensch, die fantasie, en exacte berekening in zich vereenigde. Zijn vurigste verbeelding, zijn koelbloedigste berekening, Napoleons politieke doel, zijn hopen, zijn eerzucht is: Europa. Dat hij het slechts door de wapenen kon verwerkelijken, vond zijn oorzaak in den hartstocht, waarmee Europa's eerste republiek door haar vorsten steeds weer werd aangevallen. Hoezeer hij zelf den vrede najoeg, werd uiteengezet; dat het bevelende karakter zijner soldatennatuur den vrede moeilijk zou hebben verdragen, indien men hem dien had aangebonden, werd niet verzwegen. Dat hij zich in de middelen vergiste, verklaarbaar uit den tijd, de omstandigheden en zijn karakter, vermindert in geen enkel opzicht de genialiteit van zijn vooruitzienden blik, gericht op een doel, dat honderd jaar na zijn val wederom het grootsche doelwit der staatkunde werd.

„Men telt in Europa meer dan 30 millioen Franschen, 15 Spanjaarden, 15 Italianen, 30 Duitschers.. Uit al deze volken had ik één eenig nationaal volkslichaam willen vormen.. Daarin zou men de grootste kans hebben gehad, de eenheid der wetgeving overal door te voeren, eenheid van

beginselen, overtuigingen en gevoelens, gezichtspunten en belangen.. Dan werd het mogelijk, aan de Vereenigde Staten van Europa te denken, naar het voorbeeld van Amerika of de Grieksche amphyctyonieën.. Welke perspectieven van macht, grootheid en voorspoed!.. Voor Frankrijk is het gedaan, in Spanje is het niet te doen, om de Italiaansche natie te grondvesten, zou ik twintig jaar noodig hebben gehad, de Duitsche eischt nog meer geduld, ik heb slechts hun monsterachtige staatsregeling kunnen vereenvoudigen.. Van het voorafgaande gemor der volkeren trok ik mij weinig aan, het resultaat zou hen toch weer tot mij gebracht hebben.. *Europa zou spoedig feitelijk één Volk zijn geworden, op reis zou ieder zich in het gemeenschappelijk vaderland hebben bevonden.. Deze eenheid zal vroeger of later door de macht der feiten tot stand komen. De stoot is gegeven, en na den val en het verdwijnen van mijn systeem zal, naar ik geloof, in Europa geen ander evenwicht meer mogelijk zijn, dan de Volkerenbond.*"

Hier is noch sprake van een door een dictator afgedwongen samensmelting van verschillende stammen, noch van een dweepzieke verbroedering: slechts van belangen en slechts van vereeniging dezer vóórdien in zich zelf besloten stammen. De 19de eeuw ging op in de pogingen, door grondvesting der naties de voorwaarden te scheppen. De 20ste begint met de verwezenlijking van Napoleon's idee.

VIII

Evenals de met zijn energie verbonden gevoelens, dragen ook degene, die met zijn fantasie samenhangen, het kenmerk van zijn helderheid. Toch heeft Napoleon minder gehaat en meer liefgehad, dan hij zou bekennen. Het is

daarbij omgekeerd gesteld als met zijn medegevoel in den oorlog: koelbloedig wordt een millioen menschen ten offer gebracht, één enkele badend in zijn bloed grijpt hem aan. Daar zijn verbeelding geweldige afmetingen behoeft, vertoornt het hem, wanneer Joseph verklaart, dat hij de eenige is, die hem liefheeft: „Ik ontken dat. Ik heb de liefde van 500 millioen menschen noodig." In dit gletscherwoord gloeit de vulkaan, dien reeds zijn leeraar hoorde rommelen.

In het gevoel zijner roeping tot ordening der volkeren, sluit hij bewust buiten alwat daar van zou kunnen afleiden, en houdt hij zich slechts staande door monomanie. Zelfs keurt hij het invlechten van liefdesgeschiedenissen in het drama af, want „de liefde is een hartstocht, die slechts hoofdonderwerp eener tragedie mag zijn en nimmer als bijkomstig motief behandeld mag worden.. Ten tijde van Racine was zij de gansche inhoud van een menschenleven. Dat is het noodlot eener dadenlooze samenleving." Hindert hem zijn gevoel, dan ontdoet hij er zich van:

„Ik heb geen tijd, mij zelf met gevoelens te plagen en berouw te hebben, zooals andere menschen.. Twee hefboomen brengen de menschen in beweging, eigenbelang en vrees. Liefde is een onnoozele verblinding, geloof me!.. Ik heb niemand lief, zelfs mijn broeders niet — Joseph een weinig, uit gewoonte en omdat hij de oudste is. Dan Duroc, dien heb ik ook lief, hij is ernstig en vastberaden, ik geloof dat de kerel nooit heeft gehuild.. Gevoeligheid laten wij aan de vrouwen over. Mannen moeten onaandoenlijk en sterk van wil zijn, of zij moeten zich niet met oorlog of regeering inlaten." Een ander maal: „Ik heb geen enkelen vriend behalve Duroc, die is gevoelloos en koud, die past bij mij." Tenslotte, op St. Helena: „Als men vijftig is, is men niet meer in staat lief te hebben.. Ik heb een hart van ijzer. Ik heb nooit werkelijk van iemand gehouden, misschien van Josephine een weinig, toen was ik ook zevenentwintig. Ik neig tot Gassion's opvatting, die eens tot mij

zeide, het leven niet genoeg lief te hebben, om het aan andere wezens te geven."

Altijd eenigszins verlegen, steeds gereed zich te verontschuldigen, Misschien, Een Weinig, — en toch is dat dezelfde man, die zeide: „Ik ben de slaaf van de wijze, waarop ik nu eenmaal voel en handel, want ik schat het hart veel hooger dan den geest"; hij bedoelt in dezen samenhang, dat hij het gevoel veel hooger schat dan het denken, en juist dit gevoel is zijn fantasie.

De drager van een zoo hoog zelfbesef moet gemakkelijker in jaloezie dan in liefde ontsteken. Zijn eerste brieven aan Josephine toonen hem in den gloed van zijn hartstocht. Jaren later moet de Consul eens, terwijl hij een nieuwe brug over de Seine in aanbouw bezichtigt, met zijn gevolg een oogenblik uitwijken, om een rijtuig door te laten: daarin zit Hippolyte, zijn vroegere medeminnaar. Jaren zijn voorbijgegaan, alles is reeds lang vergeten en vergeven, nooit werd deze naam meer door hem of in zijn bijzijn genoemd; nu hij echter door een toeval op straat uitwijken moet, wordt hij bleek en raakt in verwarring en het duurt een oogenblik, voor hij zich heeft hersteld.

Daarnaast ligt een soort ongewilde goedhartigheid, als 't ware tegen de afspraak. In Italië zit een hond huilend naast zijn gesneuvelden meester op het slagveld. „Het arme dier scheen een wreker te zoeken of hulp. Ik was getroffen door de smart van het dier en ware op dat oogenblik toegankelijker geweest voor een om genade smeekenden vijand. Toen begreep ik, waarom Achilles den weenenden Priamus de beschikking gaf over Hector's lijk. Zoo is de mensch, zoo weinig kan hij zich van zijn indrukken rekenschap geven. Zonder ontroering heb ik mijn soldaten in 't vuur gezonden, met drooge oogen aanschouwde ik den opmarsch, die duizenden vernietigde, en dan voelde ik mij aangegrepen door het gehuil van een hond."

In tal van brieven vindt men hartelijke uitingen. Aan

Cambacerès: „Ik hoor met leedwezen, dat U niet gezond bent. Naar ik hoop, is 't slechts van voorbijgaanden aard. Als U geen geneesmiddelen nam, zou het U al veel beter gaan.. Tracht in ieder geval gezond te worden, doet het terwille van de vriendschap, die ik voor U koester." Aan Corvisart: „Waarde Dokter, wilt U zoo goed zijn eens naar den Opperrechter en naar Lacepède te gaan kijken: de eene is sedert acht dagen ziek, en ik ben bang, dat hij in handen van een kwakzalver valt, de andere heeft reeds geruimen tijd een zieke vrouw. Wil hun raad geven en hen genezen. U zult het leven van iemand van beteekenis redden, die mij zeer dierbaar is."

Chénier, die jarenlang tegen hem geschreven heeft, wordt, als hij in nood zit, door hem ontvangen en afdoende geholpen. Carnot, sedert tien jaar des Keizers vijand, steekt diep in schulden, de Keizer hoort het, betaalt niet alleen, maar weigert eenig papier in te zien, berekent het traktement, dat Carnot als generaal in actieven dienst zou hebben ontvangen, laat hem dit bedrag met een hoog pensioen uitbetalen en draagt hem, daar hij in ruil daarvoor zijn diensten aanbiedt, het schrijven van een militair werk op, om hem niet in strijd met zijn overtuiging te laten dienen.

Door derden laat hij gedurende de Honderd Dagen aan Bourbonsche prinsen, die in nood verkeeren, anoniem groote sommen ter hand stellen. Slaapt op een goeden dag zijn secretaris, en is hij zelf wakker en niet door zaken in beslag genomen, dan neemt hij een stapel bedelbrieven en teekent aan den rand het bedrag van het jaargeld aan, dat de requestranten ontvangen moeten. Honderden officieren, die hij in toorn gezworen had te laten fusilleeren, blijven op hun post, maar verlaten hem tenslotte. Wanneer hij Jérôme bevel geeft, zich te laten scheiden, is hij bang voor zijn eigen strengheid en schrijft aan de moeder, nadat hij het bevel op den dreigendsten toon heeft uitgevaardigd, of zij Jérôme niet gelijktijdig wil schrijven, „spreekt U

er ook met zijn zusters over, dat zij hem eveneens schrijven, want als ik eenmaal zijn vonnis heb geveld, ben ik onvermurwbaar, en is zijn leven vernietigd."

Van de weinige vrienden eischt hij blinde toewijding, en nergens blijkt dat egocentrische van Napoleon's wezen duidelijker dan in de woorden van den banneling tot Montholon gericht, wiens gevoel, naar hij meende, een oogenblik was afgedwaald: „Ik ben aan U gehecht als aan een zoon, daar ik geloof, dat U slechts mij liefhebt, anders zoudt U in 't geheel niet van mij kunnen houden. Volgens mijn gevoel laat onze natuur 't niet toe, meerdere menschen tegelijk lief te hebben. Dat is zelfbedrog, ook van zijn kinderen kan men niet evenveel houden. Ik althans wil voor hen, die ik liefheb en met mijn vertrouwen vereer, het voorwerp eener alles overheerschende genegenheid zijn. Te deelen met anderen verdraag ik niet. Dat geeft mij 't gevoel of men mij een mes in de borst steekt, mijn natuur is te gevoelig: zielegif heeft een heviger uitwerking op mijn lichaam dan arsenicum."

Bijgevolg moet hem heel de Westersche verlichting der vrouwen mishagen, ook in dit opzicht zingt hij den lof van het Oosten, dat hij altijd weer mist, want „de Natuur heeft haar tot onze slavinnen bestemd, slechts tengevolge van onze verwrongen opvattingen wagen zij het, zich als onze gebiedsters te gedragen.. Tegenover de ééne, die een goeden invloed op ons heeft, staan er honderd, die ons tot dwaasheden verleiden.. Een belachelijk idee, gelijkstelling met den man te verlangen! De vrouwen zijn ons eigendom, wij niet het hare, want zij geven ons kinderen, de man geeft er haar geen. Zij zijn ons bezit, zooals een boom, die vrucht draagt, het bezit is van den tuinman.. In dit onderscheid is niets onteerends gelegen, ieder heeft zijn voorrechten en plichten. Gij, waarde dames, hebt schoonheid, verleidelijkheid, maar daartegenover zijt gij afhankelijk."

IX

Door de gedachte aan den Schepper wordt de fantasie van dezen schepper diens leven lang geprikkeld. Dezen heerscher over menschen hinderde het zeer, dat er nog iemand zou bestaan, die over alle menschen heerscht. Niet, dat hij zichzelf ooit voor goddelijk heeft gehouden, hij lachte over iedere mystificatie zijner kracht; maar er was één Macht, men kan die God, Noodlot of Dood noemen, die onbedwingbaar bleef. Hoe bevrijdt zelfbesef en verbeelding zich uit dezen strik?

Allereerst door elk dogma af te wijzen. „Volgens mijn vaste overtuiging is Jezus.. evenals iedere andere fanaticus, die zich voor een profeet of Messias uitgaf, terechtgesteld, zulke menschen kwamen in alle tijden voor. Ik voor mij wend mij van het Nieuwe tot het Oude Testament, daar vind ik althans één buitengewoon man: Mozes.. En hoe zou ik ook een godsdienst erkennen, die Socrates en Plato verdoemt!.. Aan een straffenden en beloonenden God kan ik niet gelooven, daar ik eerlijke menschen ongelukkig zie, schelmen gelukkig. Talleyrand sterft in zijn bed.. Hoe zou ik onafhankelijk hebben kunnen blijven onder den invloed van een biechtvader, die mij door de angst voor de Hel kon beheerschen? Hoe groote macht kan in zulk een positie een schurk uitoefenen! Kan tenslotte de kaarsensnuiter achter de coulissen niet naar welbehagen den Hercules in de Opera in beweging brengen?"

In dit opzicht blijft hij zichzelf gelijk, van zijn kinderjaren af wilde hij niet naar de mis, tot het einde van zijn leven heeft hij elke belijdenis voor zich zelf innerlijk afgewezen. De man, die elk wonder wat hem zelf betreft loochent, en alles aan het gezonde menschenverstand, aan vermetelheid, combinatievermogen, menschenkennis, verbeelding toeschrijft, kan geen geloof hechten aan Bijbelwonderen en loochent met de logica van een etappenchef

beslist, dat de Mozes-bron van twee millioen menschen den dorst zou hebben kunnen lesschen.

Nog vreemder is hem elke vrees voor een Oordeel. Het woord Moraal hooren wij nooit of slechts in politieken zin. Alleen in den laatsten tijd op het eiland zegt hij eens op een avond in vertrouwelijk gesprek: „Hoe gelukkig zouden wij hier zijn, wanneer ik God mijn smart kon toevertrouwen en van Hem geluk en heil kon verwachten! En heb ik daarop geen recht? Ik, die zulk een ongewone loopbaan achter mij heb, zonder ooit een misdaad te hebben begaan, kan zonder vrees voor Gods rechterstoel verschijnen en zijn oordeel afwachten. Nooit is de gedachte aan een moord bij mij opgekomen."

Daarom is hij ook in het ongeluk niet wankelmoedig geworden, en wanneer hij vijf jaar vóór het einde zeide te hopen, zonder biechtvader te sterven, maar dat niemand vóór zijn laatste ure iets met zekerheid beweren moest, dan heeft zijn hart van ijzer nog in de laatste stonde standgehouden.

Daarentegen heeft zijn voorstelling van het wezen der Schepping zich ontwikkeld, en zooals hij van revolutionnair legitimist is geworden, werd hij van materialist theïst; beide ontwikkelingsgangen zijn echter geen veranderingen, de kiem van beide heeft hij nooit geloochend, slechts den grondslag verbreed. Gedurende heel zijn leven spreekt zijn natuurgevoel. „Op de jacht liet ik eens een hert openen en zag, dat het inwendige gelijk is aan dat van een mensch. Deze is slechts een meer ontwikkeld wezen dan een hond of een boom. De plant is de eerste schakel van de ketting, waarvan de mensch de laatste is." Toch heeft de Keizer noch Goethe's Morphologie gekend noch Lamarck gelezen, den laatsten heeft hij zelfs geweigerd te ontvangen.

Van nog meer belang zijn zijn gevolgtrekkingen op psychisch gebied. In een Kerstmisgesprek op St. Helena gewaagt hij van zijn twijfel: „Hoe kan men begrijpen,

dat God de gril van een heerscher vrijspel laat, die duizenden menschen naar het slagveld zendt, om voor hem te sterven!.. Waar is de ziel van een kind? Van een krankzinnige?.. Wat is electriciteit, galvanisme, magnetisme? Dit alles is een mysterie der Natuur. Ik neig tot de opvatting, dat de mensch het product is van deze fluïden in de atmosfeer, de hersens zuigen ze op en geven ze na den dood aan den aether terug, waar zij weer door andere hersenmassa's worden opgezogen." Na de ontvouwing dezer Goetheaansche motieven schrikt hij echter van zichzelf, want hij breekt zijn woorden plotseling af en zegt, als de eene soldaat tot den anderen: „Nah, beste Gourgaud, als wij dood zijn, wel, dan zijn wij dood."

Evenwijdig met dit scepticisme loopt, zich al meer verruimend, een theïsme, waarvan hij steeds in zeldzaam vreugdevolle woorden gewaagt. Tot Laplace, die God loochent: „U moest met grooter vreugde dan iemand anders Gods bestaan erkennen, daar U dieper in de wonderen der Schepping bent doorgedrongen. Kan ons oog Hem niet zien, dan heeft Hij blijkbaar niet gewild, dat onze kennis zoover reikte." Een andermaal: „Men gelooft aan een God, omdat alles om ons Hem verkondigt", en op St. Helena: „Nooit heb ik aan God getwijfeld, want al was mijn verstand niet toereikend om Hem te begrijpen, mijn innerlijk erkende Hem. Mijn aanleg was steeds met dit gevoel in harmonie."

Hoe zal zulk een mensch met het Noodlot in 't reine komen? Daar zijn zelfbesef het niet toelaat, dat hij door een mensch verslagen wordt, moet er een Noodlot zijn, dat hem slaat. Dit gevoel duikt echter niet eerst na de nederlaag op, het begeleidt hem zijn leven lang en schijnt een equivalent voor hetgeen andere menschen aan vereering, overgave en geloof in zich aankweeken, om maar te leven. Een heroïschen strijd strijdt Napoleon met zijn noodlotsgeloof. In zijn sterkste momenten voelt hij zich gepant-

serd: „Ik heb een marmeren ziel. Bliksems hebben haar niet kunnen verteren, zij moesten er langs afglijden", en eens vindt hij het dichterwoord: „En ook al stort de hemel boven ons in, wij houden hem tegen met de punten van onze lansen!"

Maar deze oogenblikken van bravoure zijn zeldzaam, meestal vindt men hem vol overgave aan het Noodlot. Honderden woorden zijn van hem overgeleverd als deze: „Alles wat geschiedt, staat geschreven, onze ure is bepaald en niemand kan den tijd tegenhouden.. Niemand kan zijn lot ontgaan." Tot de Hertogin van Weimar: „Glooft U mij, er is een Voorzienigheid, die alles leidt. Ik ben slechts haar werktuig." Tot Johannes von Müller: „In den grond hangt alles samen en staat onder de ondoorgrondelijke leiding eener onzichtbare Hand. Ik ben slechts groot geworden door mijn gesternte." In al zulke zinswendingen schijnt Godsbesef en gevoel van afhankelijkheid samen te smelten tot een trotsch roepingsgevoel, iets profetisch licht er uit op, dat echter door het zelfbesef eener ijzeren energie steeds weer wordt verduisterd.

Napoleon heeft geenszins aan zijn gesternte geloofd. zooals anderen aan een God gelooven of aan een talisman. Hij kon het zelfs niet verdragen, dat men hetgeen hij tot stand had gebracht verkleinde, door te wijzen op het geluk, dat hij had. Daarom was hij veel minder bijgeloovig, dan andere mannen van zijn soort. Een kostbaar mes, dat Lodewijk aarzelt hem ten geschenke te geven, rukt hij hem uit de hand met de woorden: „Ach wat, dat snijdt niets door dan brood!" Hij berispt Josephine wegens haar kaartlegster, maar laat zich dan uit nieuwsgierigheid den hocus-pocus vertellen. Den vrede van Pressburg heeft hij gaarne een paar dagen uitgesteld, opdat deze reeds in den weder ingevoerden kalender zal vallen, doch niet bevelend, maar met de ongewone toevoeging: „Ik zou dat heel prettig vinden." Slechts wanneer Schwarzenberg

sterft, voelt hij zich bevrijd, omdat hij een brand in het Schwarzenberg-paleis bij zijn tweede huwelijk als een slecht voorteeken voor zich zelf had uitgelegd en nu een afleiding voor zijn voorgevoel vindt.

Doch naast deze kleinigheden is er in dit gansche van beslissingen doortintelde leven gedurende twintig jaar geen dag te vinden, waarop hij een besluit uit bijgeloof heeft genomen, uitgesteld of gewijzigd. Daarentegen gebruikt hij Gesternte en Noodlot gaarne voor politieke of rhetorische doeleinden. Daar hij in Europa als de man van het Noodlot wil worden beschouwd, tracht hij vooral op suggestieve naturen, den Czaar bijvoorbeeld, door uitspraken als deze indruk te maken: „Het is wijs in de politiek datgene te doen, wat het Lot beveelt, en daarheen te gaan, waarheen de onweerstaanbare loop der gebeurtenissen ons voert." Ook speelt zijn geest met de verwante begrippen Noodlot, Omstandigheden, Toeval, en terwijl hij het eerste in zekeren zin door sombere wolken ziet omgeven, meent hij het toeval met bijna wiskunstige zekerheid in den slag vooruit te kunnen berekenen: „In dit opzicht mag men zich niet vergissen, het kleinste onderdeel van een breuk kan alles veranderen.. Voor middelmatige koppen zal het toeval ongetwijfeld steeds Mysterie blijven, terwijl het voor de beste werkelijkheid wordt."

Somtijds vat hij alles samen, begaafdheid, noodlot en macht, en openbaart zich als een energiek fatalist in dezen zin: „Ter beveiliging tegen aanslagen heb ik mijn geluk, mijn genie en mijn garden."

Op dezen toon eener manlijke levenskracht vat hij tenslotte post tusschen leven en dood.

In een moderne tragedie roemt hij de teekening van een man, die naar den dood verlangt, noemt dezen echter onnatuurlijk: „Men moet verlangen te leven en weten te sterven." Daarom bestrijdt hij van zijn jeugd af den zelfmoord, eerst in een opstel, dan in een dagorder, tenslotte

met het steeds terugkeerend argument, dat zelfmoord een lafheid is, vooral in het ongeluk.

Op grond van de stukken is het verhaal van een poging, zich vóór de eerste abdicatie van het leven te berooven, verzonnen. De enkele mededeelingen zijn uit de tweede hand en alle verdacht, terwijl de belangrijkste mémoires er niets van vermelden. Zeker heeft Napoleon in de laatste veldslagen den soldatendood gezocht, maar hij heeft nooit vergif genomen.

En toch waren er meer oogenblikken, dan in Fontainebleau en na Waterloo, waarop het taedium vitae over hem kwam. Wat de zestienjarige in zijn dagboek, de dertigjarige uit Caïro aan zijn broeder schreef, verdween in de koorts zijner toenemende energie weliswaar meer naar den achtergrond, en wie in 't algemeen naar het geluk vraagt van het genie, moet deze niet tot geluk geschapen natuur op het hoogtepunt zijner loopbaan een zeker aantal tevreden, zelfs verheven oogenblikken toekennen. Maar er waren uren van twijfel:

„Voor Frankrijk's rust", zegt hij bij het graf van Rousseau, „ware het beter geweest, dat deze mensch nooit had geleefd".

— En waarom, Burger Consul?

„Hij heeft de Revolutie voorbereid."

— U bent toch zeker niet de aangewezen man, de Revolutie te betreuren?

„De toekomst zal leeren, of het voor de rust der wereld niet beter was, dat Rousseau en ik beiden niet geleefd hadden."

Deze twijfelingen verzwakken langzamerhand. Wat echter nooit verdween, was het gevoel van demonische eenzaamheid, die bij het hooger worden zijner vlucht in steeds koudere luchtlagen voerde. „Er zijn oogenblikken, dat ik het gevaar aanroep, en er zijn dagen, dat het leven zwaar te dragen valt." Daar de zee hem altijd vreemd bleef,

omdat die zijn vijand was, heeft hij zichzelf in den grond slechts in één enkel landschap teruggevonden: de woestijn was hem het beeld van het Oneindige. Dat het de woestijn was, wijst op de verheven leegte, die zich voor hem uitbreidde, wanneer de duizenden beelden met hun facetten verzonken.

Nooit was Napoleon meer bevrijd van zijn gedachten, men zou kunnen zeggen, nooit gelukkiger, dan wanneer hij alleen in zijn loge zat, om naar de tragedie te luisteren.

Deze alleen gaf hem zijn meest innerlijke stemming terug, want daar hij minder heeft liefgehad dan de meesten, was hij in een tragische eenzaamheid gebannen, waarmee hij zijn zelfbesef betaalde. „Er is geen geluk en geen ongeluk", zeide hij eens. „Het leven van een gelukkig mensch is als een beeld op een zilveren achtergrond met zwarte sterren. Het leven van een ongelukkig mensch is als een beeld op zwarten achtergrond met zilveren sterren." Maar het zijn niet zulke heroïsche beelden, die het alleenzijn eener ziel het meest karakteristiek aanduiden; aangrijpende stemmingen spreken uit de aardsche klanken van het alledaagsch bestaan:

„Begrijpt U niet, Caulaincourt, wat hier geschiedt? De menschen, die ik vereenigd heb, willen genieten, die arme kerels zien maar niet, dat men eerst strijden moet vóór de rust, waar zij naar dorsten. En ik? Heb ik niet een paleis, een vrouw, een kind? Span ik mijn lichaam niet in in elke soort vermoeienis? Geef ik mijn leven niet elken dag aan het vaderland?"

Hij geeft het aan zijn werk, en dit noemt hij vaderland. Maar een menschelijke klank, zacht klagend en met de hooge ironie van het einde, klonk uit zijn woorden, toen hij eens op het eiland zeide:

„Al dien tijd heb ik de wereld op mijn schouders gedragen. Deze bezigheid maakt iemand toch wel wat moe."

X

Een vulkaan heeft het eiland geschapen, duizenden jaren geleden werd het omhoog geworpen. Midden in zee verheft zich nu de donkere rots, steil en zwart storten de lavawanden zich van de hoogte in het water, doorsneden van diepe ravijnen. Als het schip het eiland nadert, schijnt het ravijn achter de haven de poort der Hel, door demonenhanden zijn deze zwarte wanden der natuur opgebouwd. Het eenige wat menschenhanden den pas aangekomene bieden, zijn tusschen de rotsen kanonnen. De grond, dien de voet betreedt, klinkt een weinig hol, sporen van aardbevingen, gestolde lava. Het is de weg des doods, dien wij betreden.

De uitgebluschte vulkaan in de wereldzee, tweeduizend mijlen van Europa en bijna duizend van Afrika, bezet met Engeland's kanonnen: St. Helena is de rots, waarop dit grenzenlooze leven zou kunnen eindigen als een treurspel van Aeschylus. Maar de onwaarachtigheid eener moraliseerende eeuw, de arglist van Engelsche oligarchen, de nuchtere boosaardigheid van een gouverneur hebben van dit eiland het schouwtooneel eener tragische groteske gemaakt.

Op het eiland heeft de vlijt van eenige boeren en van de Oost-Indische Compagnie een aardig plaatsje gebouwd. Honderden fregatten hebben langzamerhand teelaarde, bouwsteenen, hout aangebracht, maar daar niemand de rots gaarne zonder noodzaak betreedt, zijn 1200 Negerslaven en Chineezen noodig, om de 500 blanken die hier een paar jaar wonen, te dienen.

Want blijven kan niemand. Nooit is op dit eiland een mensch 60 jaar geworden en weinigen 50: het klimaat is moordend. Hier zijn de tropen zonder zon, de gloed van den aequator verbonden met wolkbreuken, in één uur tijds wisselen vochtige warmte en koude neerslag elkaar af.

De huid van den mensch, nog kort te voren druipend van zweet, wordt snel afgekoeld door den plotseling aanstormenden Zuid-Oost passaat, waarvan de damp door de rotsen wordt tegengehouden. Wie zich na een broeiendheeten dag 's avonds buiten waagt, wordt onmiddellijk door benauwdheden overvallen. Wie een jaar hier blijft, krijgt dysenterie, last van duizelingen en koorts, van misselijkheid en hartkloppingen, vooral van leverkwalen. Zoo dikwijls Engeland hier een eskader heeft willen stationneeren, heeft het honderden matrozen verloren, men moest weer onder zeil gaan en blijven; alle ambtenaren en planters zijn hier met hun gezinnen ziek geworden, na eenigen tijd moeten zij weg, zoo zij niet een van de vier of vijf tegen den wind beschutte plekjes van het eiland bewonen.

Het ongunstigst staat bij de bewoners een koude vlakte aangeschreven, 500 M. boven de zee uitstekend, eenzaam aan den windkant van het eiland, vanwege de nevels, die daar het geheele jaar door vochtig neerslaan; daar staan de schrale rubberboomen, die de Passaat uitdroogt, scheef gebogen, als wezens, door den machtigen storm voortgezweept: dat noemen de menschen hier het Doode Woud. Dat is Longwood. Dat is de plaats die Engeland uitkoos, om zijn zieken vijand met zekerheid te dooden. Hier is niet maar in der haast een of ander voorloopig asyl betrokken, veeleer is het voor hem, die een paar maanden armoedig maar gezonder woonde, eerst in orde gemaakt, want voor een keizer was het toch niet bestemd.

Tot gisteren is Longwood namelijk een stal geweest, vijftig jaar lang, eerst kort geleden had men dien in een woonhuis herschapen. Negers en matrozen hadden over den mest een houten vloer geslagen en alleen vergeten eerst het vuil van het vee weg te ruimen. Zoo stortten dan spoedig, nadat de Keizer er zijn intrek had genomen, de verrotte planken in, het stinkende water kwam naar boven, hij betrok een andere kamer. Uit een koestal, een waschhuis en

een paardenstal heeft men voor hem en zijn begeleiders een huis getimmerd, waarin zes kamertjes hem toebehooren. In de slaapkamer, een nauw donker hokje, vertoont het behangselpapier groote salpetervlekken, het riekt er naar de keuken, evenals in dat vertrekje in het café, dat hij dertig jaar geleden in Valence als luitenant bewoonde, maar daar bleven zijn boeken droog, hier hebben ze veel van schimmel te lijden. De eetkamer ontvangt het licht door een glazen deur, een paar wormstekige mahonie meubels vormen den salon, de bediendenkamertjes zijn na den regen dikwijls ondergeloopen, want dit gedeelte is met asfalt-papier bedekt.

De Keizer bewoont twee kamers, elk 4 meter lang, 3 breed, $2^1/_2$ hoog: de slaapkamer bestaat uit een versleten karpet, mousseline gordijnen, een haard, geverfde houten stoelen, twee tafeltjes, een commode en een sofa. In de aangrenzende werkkamer staan om een kale tafel een paar stoelen, op de ruwe rekken staan boeken dicht opeen gestapeld, een bed staat gereed, omdat hij soms 's nachts slapeloos heen en weer loopt. Voor de slaapkamer heeft hij zelf een paar stukken meegebracht: zijn veldbed van Austerlitz, een zilveren lamp, een zilveren waschkom.

Deze vertrekken en het geheele huis worden verpest door groote ratten, die buiten kippen dooden, zieke paarden in de beenen en generaal Bertrand in zijn hand bijten en soms, als de Keizer naar zijn steek grijpt, springen ze daaruit te voorschijn.

Wie wonen er nog meer in dit huis behalve de ratten?

Drie graven en een baron met hun familie, allen officieren en leden der hofhouding, dan nog twee kamerdienaren en het verdere personeel van den Keizer en van deze gezinnen, ongeveer 40 menschen, als zij aankomen. Aan 't eind, na zes jaar, is de helft er nog maar.

Las Casas met zijn halfwassen zoon houdt het slechts een jaar uit, Markies en emigrant, ouder dan de Keizer,

voortgekomen uit den Faubourg, was hij graaf onder het Empire, maar eerst in de Honderd Dagen is hij een lid van des Keizers naaste omgeving geworden: even rechtschapen als wereldwijs, want ook als schrijver, die boeken over volkenkunde heeft gepubliceerd, berekent hij van te voren de waarde van het dagboek, dat hij zal bijhouden en dat hem later millioenen opbracht. Hij is nog kleiner dan de Keizer, even schraal als Generaal Bonaparte was: zeer beschaafd, niet grillig, altijd dienstvaardig, is hij voor den gevangene de aangenaamste en prettigste secretaris, hij vertelt hem Parijsche grappen op Napoleon en onthult hem op deze wijze aan het eind van zijn leven de humoristische keerzijde zijner pathetische loopbaan. Daar hij hem Engelsch leert, verruimt hij zijn lectuur, en wanneer zij in huis Engelsche brieven wisselen, streept de Graaf de fouten van den Keizer aan. Als hij zich onder een voorwendsel terugtrekt, voelt de ander een leegte, die de laatste vier jaar niet gevuld zal worden.

Want Bertrand, eens gouverneur van Illyrië, den Keizer van harte toegedaan, is licht kwetsbaar, bovendien te trotsch om 's Keizers dictee op te nemen, overigens zou hij tenminste van een onberispelijke passiviteit zijn geweest, als hij niet zoo bang voor zijn vrouw was. Maar de knappe half-Engelsch Creoolsche met het gezicht van een jongen Lord, was reeds bij het vertrek zeer tegen het plan, in Plymouth wilde zij in het water springen, nu doet zij aanmatigend van den eersten dag af, denkt terug aan Parijs, betreurt haar jeugd, gaat veel met den vijand om, en als de Keizer haar plaats aan tafel ledig ziet en zegt, dat zijn huis geen table d'hôte is, en Bertrand zich daardoor beleedigd voelt en morgen ook ontbreekt, dan is de heer des huizes treurig, weigert het eten en zegt zacht deze ontroerende woorden: „Schiet men in Longwood in hoogachting jegens mij te kort, dan is dat bitterder dan in Parijs."

Gourgaud is onverdragelijk. Als jong generaal en ad-

judant van den Keizer heeft hij de laatste veldtochten meegemaakt, uit aanhankelijkheid is hij hem hierheen gevolgd, maar hij is geenszins in staat het pathos van zijn zending trouw te blijven. Als hij na een paar weken de eerste elegante vrouw op het eiland ziet, schrijft hij reeds in zijn dagboek: „O vrijheid, waarom ben ik een gevangene!" Als lid van den Generalen Staf is hij den Keizer van waarde, met hem kan de strateeg praten, hij heeft verstand van kaarten en wiskunde. Maar er gaat geen dag voorbij, dat Gourgaud niet beleedigd is: zijn aangeboren ijdelheid en jaloezie nemen in dit vreeselijke nauwe kringetje onbegrensde afmetingen aan, hij wordt de hoofdpersoon der groteske, die zich onmiddellijk na aankomst van den Keizer begint af te spelen. Gourgaud lijkt op een nijdigen hond, hij wil Las Casas den voorrang niet laten, tevergeefs tracht de Keizer bemiddelend op te treden, slechts door een machtwoord voorkomt hij een duel: „Gij zijt mij gevolgd, om mij te troosten, gij zijt dus broeders! Ben ik er dan niet meer, die voor U zorg en ziet gij niet, dat vreemde oogen op U zijn gericht?"

De Keizer leert op deze rots geduld, toegevendheid vooral aan Gourgaud. Verschillende malen spreekt hij hem vaderlijk toe, zich toch met de anderen te verdragen, lokt hem als realist, door hem een rijke Corsicaansche nicht tot vrouw te beloven, dan weer zendt hij hem als een zoon naar een feestje in de stad: „Daar zult U Baronesse Stürmer ontmoeten en Lady Lowe, op Uw leeftijd wordt men door mooie vrouwen steeds geïnspireerd, 's nachts zult U in heerlijke droomen verzinken en den volgenden morgen beter voor Uw werk gestemd zijn, wij zullen spreken over den Russischen veldtocht, hetgeen ik gaarne door U zag voorbereid." Een stem uit den Tartarus. Doch morgen is Gourgaud weer beleedigd, omdat hij op een groep, die de kamerdienaar geschilderd heeft, in burgerkleeding voorkomt en wanneer hij overmorgen beweert, dat hij bij Brienne den Keizer het leven heeft gered, door den op hem afstormenden Kozak

neer te steken en de Keizer weet er niets meer van, dan is Gourgaud woedend, want heel Parijs heeft erover gesproken. De Keizer glimlacht: „U bent een dapper man, maar ongeloofelijk kinderachtig."

Wanneer Las Casas' bediende een diamanten kruis van Gourgaud steelt, moet de Keizer, om rust te hebben, het kruis in zijn zak steken en het teruggeven aan den bezitter met de opmerking, dat hij het zelf heeft weggenomen. Wanneer Gourgaud dan moppert, dat hij geen geld genoeg heeft, en dat het zijn moeder slecht gaat, buldert de Keizer hem plotseling toe: „Wij zijn hier op een slagveld, Generaal! Wie vlucht, omdat hij geen geld genoeg heeft, is een lafaard!.. Ik ben U geen dank verschuldigd! In Frankrijk zoudt U reeds lang zijn opgehangen. Want in het jaar 15 had U een commando!"

Zoo barsten in zeldzame momenten de waarheden van zijn hart te voorschijn. Nadat hij hem daarop heeft aangekondigd, dat hij rustig vertrekken kan, opent hij plotseling een lang debat over kanonnen, voorwagens en kartetsen. Den volgenden middag:

„Maar Gourgaud, wat zet U een ongelukkig gezicht! Laat U eens koude afwasschingen geven, dat zal U goed doen. De fantasie intoomen! Anders wordt een mensch gek, het is als bij den Donau: bij de bron kan men er over springen.. Als ik sterf, laat ik geen andere familie na dan Ulieden. Ik ben weliswaar niet meer rijk, maar ik heb nog een paar millioen. Bovendien laat ik U mijn geschriften na. Ik ken U lieder verdienste precies. Maar ik wil, dat men mij hier opmontert en mij niet door lange gezichten nog treuriger stemt.. Denkt U soms, dat ik geen vreeselijke oogenblikken ken, 's nachts als ik wakker word en bedenk, wat ik was en wat ik thans ben!"

Wanneer dergelijke vreeselijke woorden plotseling aan de kleine hoftafel weerklinken en allen zwijgen en beven en iedereen voelt, dat uit deze kleine kamer en uit dit huis en

van dit eiland de echo als van een vertraagde uitbarsting van dezen vulkaan tot Europa's kusten moet doordringen — dan zwijgen gedurende een paar dagen intrige en vijandschap, om de volgende week over een niets weer uit te breken. Na twee jaar houdt Gourgaud het niet langer uit, hij sluit vriendschap met de Engelschen, en als hij Keizer en eiland verlaat, neemt hij aanbevelingen mede van den Gouverneur, den doodsvijand van zijn meester.

Graaf Montholon is de trouwste. Als tienjarige schooljongen heeft hij wiskundeles gehad van den artilleriekapitein Buonaparte, daarna heeft hij onder zijn leeraar meegevochten in vier veldslagen, verkeerde veel aan het Hof en zal zijn trouw aan dit Huis nog na tientallen van jaren bewijzen; want zooals hij thans zijn Keizer op deze rots zes jaren van zijn leven ten offer brengt, zoo zal hij eenmaal zes latere levensjaren in een vesting doorbrengen met diens neef, Napoleon III. Het is alleen jammer dat zijn vrouw, anders stil en onderdanig, niet goed met gravin Bertrand overweg kan en al te luid verkondigt, dat de baby van de Bertrands vermagert, omdat haar melk niet deugt.

Intusschen berekent gravin Bertrand, dat haar oudste zoon zeker Grootmaarschalk zal worden, zoodra Napoleon II aan de regeering komt. Wat een jaloezie in deze hoofsche breinen, terwijl intusschen Bertrand onder Napoleon I weliswaar „Grootmaarschalk" blijft, maar Montholon voor de keuken en Gourgaud voor den stal moet zorgen, terwijl dit alles bij elkaar genomen ternauwernood twee uren van den eindeloos langen dag vult. Dan komt het zoo ver, dat men in dit paleis van planken en asfaltpapier nog slechts schriftelijk met elkaar verkeert, omdat over 250 francs de strijd is ontbrand. Ook gravin Montholon heeft met haar kinderen ten slotte Keizer en eiland verlaten.

En wie is werkelijk trouw, uit de diepte van zijn hart?

Drie bedienden: Marchand, de kamerdienaar, dien hij

sinds vier jaren om zich heen heeft, en dan twee Corsikanen, die hij met een snelle beweging bij 't laatste afscheid met zich meegenomen heeft, om op deze wijze onbewust het eiland, waar zijn leven begon, te verbinden met het eiland van zijn einde. Deze bedienden denken er niet over met den Engelschen vijand aan den overkant, die hen wil uithooren, om te gaan. Cipriani heeft nog een bepaalde reden daarvoor: eenmaal als sergeant heeft hij het eiland Capri door een snelle onverwachte beweging genomen, tot schade van den gouverneur van Capri, die heden gouverneur van St. Helena heet. Maar Santini laat zich zoo nu en dan verlof geven, om op vogels te schieten, tot het uitkomt: zijn plan is eerst, „dat monster van een gouverneur" te dooden en daarna zich zelf.

De Keizer verbiedt het hem woedend, want wie in Europa zou na een dergelijke daad niet hem zelf verdenken! Maar als de bediende weg is, denkt zijn heer met welgevallen:

— Zoo zijn wij, Corsikanen!

XI

Een mager heer van middelbaren leeftijd, met onrustige bewegingen, rood haar, zomersproeten, een groote roode vlek op zijn wang, een mageren beenigen hals, . . lichtblonde wenkbrauwen boven oogen, die niemand recht aankijken, het geheel gestoken in de Engelsche generaalsuniform: ziedaar de cipier.

Hij woont in een soort landhuis, omgeven door den oudsten en vruchtbaarsten tuin van het geheele eiland, op het meest beschutte gedeelte. Wanneer hij den Keizer voor den eersten keer bezocht heeft, zegt deze: „Afschuwelijk! Je reinste boeventronie, precies zoo'n Venetiaansche speurhond! Hij heeft naar mij geloerd met de oogen van een hyena, die zich zelf in een val heeft gevangen. Misschien is hij mijn beul."

Het was niet zijn ambt, dat Sir Hudson Lowe in het oog van zijn gevangene zoo degradeerde; met een paar Engelsche officieren, ook met den Admiraal, stond hij op goeden voet. Maar de ander was een kleine Engelsche Fouché geweest, chef van den spionnagedienst in Italië, en als zoodanig vat hij deze delicate taak op. Van zijn waakzaamheid hangt de rust van Europa af, zeker, en aangezien men daar den slaap liever heeft dan de grootheid, zet een deel der publieke opinie hem op, om bruut te zijn.

In de Engelsche pers wordt de gevangene immers bij een beruchten Londenschen schurk vergeleken, wiens deportatie juist kort geleden groote sensatie heeft verwekt, en als één der voornaamste Engelsche tijdschriften hem aan de kaak stelt als den moordenaar der gevangenen van Jaffa, zijn zusters als hoeren en Murat als kellner, wanneer een wet ad hoc iedere poging om hem te bevrijden met den dood bedreigt en aan een dergelijken zondaar den geestelijken bijstand op weg naar de terechtstelling weigert, wanneer de Prins-Regent zijn goeden naam bezoedelt door eenige jachtgeweren aan den gevangene te schenken, dan wordt Engeland's eer ongetwijfeld slechts gered door de Liberale Partij en door het plechtig protest van twee leden van den Adel in het Hoogerhuis, den Hertog van Sussex en Lord Holland. Lady Holland waagt het hem boeken en vruchten te zenden, een andere adellijke dame, die vroeger een amazonen korps tegen hem had willen vormen, komt thans in Londen moedig voor hem op, een groot Engelsch jurist bewijst in 21 stellingen, hoezeer zijn gevangenneming na het sluiten van den vrede in strijd was met het recht, Thomas Moore en Lord Byron stellen Engeland's eer veilig voor de geschiedenis; die van Duitschland is door jarenlange aanvallen op Lowe's houding gered.

Want de Gouverneur maakt van het geheele eiland een gevangenis. Een reglement van 24 paragrafen wijst ieder aanleggend schip aan, wat hier onder bedreiging van straf

niet geoorloofd is, aanplakbiljetten op straat verbieden iederen omgang met de Franschen, slechts met een doorlaatbewijs mag men de omgeving van Longwood naderen. Iedere beweging wordt met verrekijkers bespied: zes jaar lang turen Engelsche officieren naar den anderen kant, om zelden meer te ontdekken dan de hagedissen op het dak. Vlaggensignalen vertellen den Gouverneur, wat er gebeurt, zij beteekenen: Generaal Bonaparte overschrijdt de viermijlengrens. Hij loopt met geleide. Hij is zonder geleide. Alleen één vlag is nooit geheschen geworden, het blauwe doek, dat de vreeselijke tijding zou bekend maken: Generaal Bonaparte is verdwenen.

Op een afstand van vier kilometer staat een muur om Longwood heen, daar staan om de 50 schreden de schildwachten, 's nachts worden zij dichter om het huis getrokken. Wordt Bertrand 's avonds na negenen nog bij den Keizer geroepen, dan nemen twee soldaten, wier bajonetten naar het voorschrift „rusten moeten op de hartstreek van den Franschman", hem in hun midden.

De Keizer, gedurende dertig jaren aan veel rijden gewend, mag zonder geleide van Engelsche officieren zijn grens in 't geheel niet, en met hun geleide ze slechts acht Engelsche mijlen overschrijden. Hij protesteert. „niet omdat de roode uniform mij meer dan een andere zou hinderen, na den vuurdoop zijn alle soldaten gelijk. Maar door geen enkele handeling wil ik erkennen een gevangene te zijn". Als hij opgewekt is, in den eersten tijd, geeft hij den Engelschman wel het bevel om achter te blijven, dan jaagt hij met Gourgaud over heg en steg, komt den tuin van een farmer binnen vallen, „maar zeg aan niemand, dat wij hier vandaag geweest zijn". Maar later, wanneer hij er toch eens uit wilde, en alles gezadeld klaar stond, werd hij op het gezicht van den Engelschman door een gevoel van bitterheid overmand, hij liet afzadelen en keerde bijna altijd in huis terug.

De gevolgen daarvan zijn ziekte en het verhaasten van zijn dood, voor zoover niet reeds het klimaat dien nader deed komen. Door gebrek aan beweging krijgt hij gezwollen beenen en daar men hem weken lang noch versch drinkwater noch melk zendt, terwijl de Gouverneur feest viert, neemt het maaglijden van den gevangene snel toe. Wanneer de zieke dan gaarne een bed zou willen hebben, breeder dan zijn veldbed, is de kamer te klein om het daarin op te stellen, men moet er een sofa naast zetten.

Het geld heeft men hem en de zijnen afgenomen. Daar men toch de brieven naar Frankrijk, waarin hij vraagt om geld op te nemen, niet verzendt, laat hij verscheiden malen een gedeelte van wat hij aan zilverwerk bezit, met den hamer stuk slaan; wanneer de optische telegraaf dezen streek aan den Gouverneur meldt, verbiedt hij de inwoners iets hiervan te koopen, laat het door zijn commissaris tegen lage prijzen overnemen en als dan na een half jaar de kranten komen, waarin de afschuw van Europa voor deze houding zich uitspreekt, dan is de Gouverneur buiten zichzelf van woede, bedenkt nieuwe beperkingen, zendt ongenietbaar vleesch en zuren wijn.

Zooals de booswicht in volksboeken, zoo verzint Lowe steeds nieuwe plagerijen, doelloos, alleen om den gevangene te kwetsen. Op den verjaardag van Waterloo laat hij dicht bij Longwood een groote parade houden, eens bij gelegenheid van den verjaardag van den Prins-Regent noodigt hij den Keizer bij zich, een volgende maal met de toevoeging „om Lady London te ontmoeten". Wanneer de post hem een nieuw smaadschrift tegen Napoleon brengt, dan zendt hij dat aan zijn gevolg; komt echter de buste van den Koning van Rome aan, door een bewonderaar gebeeldhouwd, dan tracht hij te verhinderen, dat ze hem wordt ter hand gesteld, want er konden wel eens geschriften in verborgen zitten. Een brief van den gevangene aan den Prins-Regent, waarin hij vraagt om bericht over vrouw en kind, onder-

schept hij en onthoudt hij dus zijn koninklijken meester, een ontdekkingsreiziger uit Weenen, die het kind heeft gezien, laat hij niet toe in Longwood, en wanneer door tusschenkomst van drie of vier bedienden, door het medelijden van een werkvrouw en de trouw van een kamerdienaar, tenslotte toch een haarlok van den jongen in handen van den vader komt, dan waarschuwt Lowe's uitvoerig rapport naar Engeland voor de gevaren, die klaarblijkelijk van den gevangene uitgaan.

In het begin heeft de bewaker den gevangene een paar maal mogen zien. „Gooi die kop koffie weg", zei de Keizer daarna. „De kerel is er dicht bij geweest". Van den aanvang af legt Lowe het erop toe, het einde van den Keizer te verhaasten. Wanneer zijn krachten verminderen, ontneemt hij den zieke den Engelschen dokter, in wien hij vertrouwen heeft, en die weigert aan den Gouverneur andere dan strikt medische inlichtingen te geven, en dien hij daarom in 't geheim laat bespionneeren. Want om Longwood en over het geheele eiland verdeelt de Gouverneur een schaar van spionnen, die alle officieren en die ten slotte elkander bewaken: zoo wordt weldra een net van intriges om dit kleine huis gesponnen, waarbinnen het andere net van jaloerschheden uit alle kamerhoeken naar beneden hangt, zooals eens in de Tuilerieën.

Die dokter, O'Meara, heeft in het derde jaar aan Londen gemeld, dat het leverlijden van den Keizer door slecht klimaat, vochtige woning, gebrek aan beweging, grievende bejegening bedenkelijk verergert, „het is verbazingwekkend dat de ziekte nog niet sneller verloopt, en alleen te verklaren uit de energie, waarmee de patient tegen zijn lijden vecht, en uit een lichaam, dat door geenerlei excessen verzwakt is." Daar dit rapport door den Minister van Buitenlandsche Zaken in Londen gelezen is, en zeker ook door den Prins-Regent, daar desondanks de Keizer nog drie jaar langer op deze rots wordt vast gehouden, inplaats van hem

bijvoorbeeld naar de Azoren te brengen, is de mala fides bewezen, en het viel Lowe maar al te gemakkelijk, op volmaakte wijze te gehoorzamen.

Het politiek diabolische van zijn hart komt duidelijk uit in dezen eenen zin uit zijn ambtelijke rapporten: „Ik zal maken, dat hij weer kan uitrijden; hij kon anders eens aan een beroerte sterven en dat zou ons in ongelegenheid brengen. Het lijkt mij beter, dat hij aan een langdurige ziekte wegkwijnt, opdat onze artsen een natuurlijke doodsoorzaak kunnen vaststellen."

In den eersten tijd vaardigt de Keizer een officieel protest uit, twaalf bladzijden druks groot, waarin hij alle tegenwerpingen samenvat en die hij heimelijk op zijde laat copiëeren om het naar Europa te kunnen smokkelen. Daarin verklaart hij ook, dat hij zich geen Generaal laat noemen, omdat hij daardoor zijn positie als door het volk gekozen Consul en Keizer zou verloochenen. Ook heeft hij voorgesteld, als verstandigen uitweg, zich Duroc of Muiron te noemen naar zijn gevallen adjudanten, maar Engeland heeft hem dit „voorrecht van vorstelijke personen" geweigerd. De Gouverneur heeft zelfs getracht, hem de „u" in Buonaparte terug te geven.

Langs dezen tragisch-ironischen omweg, keert hij na zeven namen met den achtsten weer tot zijn oorsprong terug.

Weldra komt het tot een uitbarsting. Nog eenmaal vlamt de oude strijdlust en een vermogen tot haten in hem op, dat hij vroeger nauwelijks in woorden tot uiting liet komen, want toen heeft hij de voorwerpen van zijn haat eenvoudig vernietigd. Ook in Longwood kent men signalen, zij 't dan ook niet zichtbaar met vlaggen. Als de Gouverneur de muren nadert, dan haast de Keizer zich in huis, om het bezoek door zijn kamerdienaar te laten weigeren. Maar eenmaal wordt hij toch in den tuin verrast en kort en goed eischt de Gouverneur van hem de inkrimping van zijn te dure huishouding. Dan springt de officier uit den Keizer te voorschijn.

„Hoe durft U het wagen om over zulke futiliteiten te praten? U bent niets dan een cipier! U hebt enkel over bandieten en deserteurs het bevel gevoerd! Ik ken de namen van alle Engelsche generaals, die zich onderscheiden hebben. Van U weet ik niets anders dan dat U een klerk van Blücher waart en een rooverhoofdman, die nog nooit de eer is waardig gekeurd over fatsoenlijke soldaten het bevel te voeren.. Zend mij liever niets meer te eten! Ik zal wel eten met de dappere soldaten van Uw 53ste daar ginds, niemand van hen zal weigeren zijn maaltijd te deelen met een oudsoldaat. U kunt over mijn leven beschikken, maar niet over mijn hart. Dat is op deze rots nog even fier als toen geheel Europa naar mijn bevelen luisterde.. Met Uw ruwheid en Uw gewikstheid bent U tot elke daad in staat. U zoudt mij vergif geven, als U er den moed toe had of het bevel ertoe kreeg!"

De Gouverneur maakt zwijgend rechtsomkeert, stijgt te paard, rent snel over de vlakte. Naderhand vergelijkt de Keizer voorheen en thans, voegt er echter niet aan toe, dat hij hem vroeger zou hebben vernietigd, doch zegt: „In de Tuilerieën zou ik mij voor een dergelijke scène geschaamd hebben".

Jaar en dag ligt nu de Gouverneur op de loer, onderhandelt over iedere kleinigheid met 's Keizers gevolg, maar hem zelf ziet hij niet meer. Op zekeren dag verschijnt hij weer, wordt afgewezen, blijft op zijn stuk staan: hij moet zich met eigen oogen overtuigen dat de Generaal er nog is. De bediende brengt aan zijn meester de boodschap over. Daar hoort de Gouverneur door de deur den gevangene roepen:

„Zeg hem, dat hij zijn beulsbijl meebrengen kan, als hij wil. Maar vóór hij mijn kamer binnen treedt, moet hij over mijn lijk. Geef mij mijn pistolen!"

De Gouverneur heeft zich van de aanwezigheid van den Generaal eerst op diens doodsbed kunnen overtuigen.

XII

Zoo laat mogelijk staat de Keizer op, daardoor wordt de dag korter. Hij schelt. Marchand komt, hij vraagt naar het weer, trekt zijn bombazijnen jas aan, zijn roode muts uit Madras, die hij 's nachts draagt, houdt hij nog op zijn hoofd, lichte parodie op den gedroomden tulband. Koud water en afwrijven, — maar met de eau de cologne is 't uit. Dan komt O'Meara, de dokter, met hem kan hij Italiaansch praten, en hij hoort de bespottelijke nieuwtjes van het eiland. Dikwijls is er geen suiker bij de koffie. Is het schip, met de kranten er al dat hij verwacht? Niets. Men zou een bad kunnen nemen, al is het ook wat nauw. Daarna moet Gourgaud komen, er wordt gedicteerd. Waar zijn wij gebleven? Bij de pyramiden? In de kale kamer, steeds op en neer, de kaart van Egypte ligt op tafel.

Ontbijt met Gourgaud, daar hij er juist is. Gesprek over palissaden, waarmee men den artillerie-aanval zou kunnen keeren. 's Middags lectuur, meestal in de slaapkamer, op de oude platgelegen sofa met het katoenen overtrek. In het ouderlijk huis op het andere eiland was het gemakkelijker. Een paar deelen van den Moniteur. Als het hem verveelt en hij het boek uit zijn handen laat zakken, valt zijn blik op Isabey's portret van vrouw en kind, daarnaast op de witgelakte boekenplank ziet hij twee kandelaardragende adelaars uit St. Cloud, tusschen beiden in de marmeren buste van den zoon en langs den doffen vergulden rand van den spiegel vier miniatuurtjes van het kind. Verder een portret van Josephine, het gouden horloge van Rivoli, maar de ketting daarvan is gevlochten van Marie Louise's blonde haren, zij zijn in het behangsel vastgestoken, daarnaast het zilveren slaguurwerk van Frederik den Groote. Een kort overzicht van zijn leven, saamgebracht in zijn laatste kleine slaapkamer.

Toilet voor het diner, de oude groene jas, het Legioen van

Eer, kousen en schoenen met gespen. De bedienden in hun Parijsche livrei met goud, op tafel in de bedompte ruimte het Sèvres-servies met afbeeldingen uit Napoleon's veldslagen, glazen stolpen, met adelaars versierd, armluchters, Cipriani snijdt het vleesch voor Zijne Majesteit, serveert het ceremonieus. Zoo nu en dan valt er een woord, over de prijzen van de verschillende dingen in Parijs. Met drogen ernst vertelt hij wat de troon gekost heeft en de scepter. Na tafel voorlezing van Corneille in den salon, steeds dezelfde stukken. De Keizer leest vol temperament, dus niet goed. Enkelen vallen in slaap. „Madame, U slaapt! — Gourgaud, word wakker!"

— Tot Uw dienst, Majesteit.

Soms schaken met Bertrand of reversi met Montholon. Dan trekt hij zich terug.

„Hoe laat is het?"

— Elf uur, Sire.

„Alweer een overwinning op den tijd. Alweer een dag minder."

Zoo zijn meer dan 2000 dagen en nachten voorbijgegaan. Voor Italië, Egypte en den Staatsgreep had hij de helft noodig.

Het beste tijdverdrijf is lezen en dicteeren. Vijf en twintig jaar lang heeft hij geen tijd voor lezen gehad, daarvóór heeft hij een bibliotheek verslonden en geëxcerpeerd. Wat is thans zijn lectuur?

Datgene, wat de jongeman niet las. Toen, nog vóór de gesloten poort der wereld, verzamelde hij stof van alle kanten, vermeed, als realistisch leerling, elke samenvatting. Thans, achter de weder gesloten poort der wereld, zoekt hij, als sceptisch philosoof, overzichten over de stof. Indertijd zocht hij de geschiedenis, thans de dichters, en wel daar, waar zij raken aan zijn lot. Achter hem ligt een heldendicht, in de heldendichten der anderen tracht hij eigen beeld terug te vinden.

De Ilias stelt hij het hoogst. Soms leest hij tot middernacht hardop voor: „Nu eerst begrijp ik Homerus. Hij is als Mozes, een kind van zijn tijd: dichter, redenaar, historicus, wetgever, geograaf, theoloog.. Het meest treffen mij de ruwe manieren dier helden bij de ideeële hoogte hunner gedachten." Zoo brengt Napoleon zichzelf door Homerus tot rust. De Odyssee zegt hem minder. Hij voelt, dat daar slechts van een avonturier wordt verhaald, en hij is meer. Verder roemt hij Oedipus van Sophocles, de tragedie der verbanning, Agamemnon van Aeschylus, Milton's Paradise Lost, den Bijbel. Corneille en Racine geven hem wederom, doch nu op Fransche wijze, de gestalte van den antieken held, dien hij sinds dertig jaar heeft nagestreefd, tot in 't oneindige herleest hij Cinna, Philoktetes; Ossian duikt op uit het ruischen van den Atlantischen Oceaan, hij leest hem in het Italiaansch. Daarnaast Europa's sociale parodiën, Molière, voor wien het pathos zijner middelbare jaren geen belangstelling had, Figaro, de Barbier van Sevilla. Tenslotte alles wat nieuw uitkomt, wat op het gebied van mémoires en brochures verschijnt, vooral hetgeen tegen hem is gericht.

Het is dus wel een groote dag, wanneer een schip uit het vaderland nieuwe kisten met boeken aanbrengt, en langzamerhand komen er 3000 deelen in de kale, vochtige bibliotheek te staan. Alleen maar jammer, dat hij de bladzijden verticaal naar beneden leest, in één uur met ieder boek klaar is, zoodat de bediende dikwijls een arm vol terugdraagt, die hij gisteren van de boekenrekken haalde, want alles wat hij gelezen heeft of versmaadt, vliegt tegen den grond.

In den aanvang gaat zijn oude tempo met hem op hol, want, daar hij gedurende dertig jaren alles wat hij deed veel sneller deed dan anderen, vergeet hij, dat het nu zijn taak is geworden alles langzaam aan te doen. Het gevolg is, dat de eenige arbeid van den gevangene te snel is afgeloopen.

Toen hij bij het eerste afscheid aan de Garde beloofde op Elba hun daden op te schrijven, was dat slechts een uitweg, wanneer het gedwongen nietsdoen hem daar al te machtig zou worden, bovendien is hij in dat jaar zijner eerste verbanning niets van dien aard begonnen. Thans dicteert hij in het eerste jaar van zijn tweede, alle deelen zijner mémoires. Evenals alles in zijn leven, gebeurt ook dit van tijd tot tijd, naar de ingeving van het oogenblik. Brochures zijn gekomen, die van zijn landing in Cannes anno 15 een verkeerde voorstelling geven: dan vertelt hij aan zijn dokter, hoe het werkelijk was, begint al op en neer loopend een lezing te geven over het gebeurde, wenkt onder het spreken graaf Montholon en aan één stuk door dicteert hij, zonder een oogenblik rust, het hoofdstuk over zijn terugkeer van Elba. Tweeduizend mijlen van de archieven verwijderd, zonder materiaal, uit zijn onbedriegelijk geheugen en met een inspiratie, niet zwakker dan op den dag dat hij handelde, zoo dicteert hij de Honderd Dagen. Maar plotseling breekt hij af, het is alles toch nutteloos.

Een ander maal windt een bericht uit het Lagerhuis hem op: dan dicteert hij veertien uur aan één stuk, zij die 't opschrijven kunnen 't niet uithouden, worden afgewisseld, hij lacht hen uit en spreekt verder. Dan weer laat hij midden in een slapeloozen nacht Montholon halen, om een stuk uit den laatsten tijd te dicteeren.

Daar hij 't liefst van zijn eerste overwinningen vertelt, raden de heeren uit zijn omgeving hem eerst aan: „Misschien zou Uwe Majesteit Italië, Egypte, het Consulaat onder handen kunnen nemen." Onder handen nemen: het valt niemand, allerminst hemzelf op, dat men van deze dingen spreekt als van den Dertigjarigen Oorlog. En zooals de man, uit wiens brein en hart al deze dingen voortkwamen tegelijkertijd aan vele punten der aarde dacht en bevelen gaf, zoo verdeelt hij nu onder de laatste machines in zijn dienst stukken van zijn eerste veldtochten, als eens aan

zijn onderbevelhebbers, en in een paar weken dicteert hij de jaren 96 tot 99 door elkander, zooals hij de oorlogen zelf heeft gevoerd. Steeds op en neer, buiten slaan deuren, brokstukken van gesprekken worden gehoord, wat de schrijvenden stoort, de Keizer merkt het niet. Hoe vaster zijn gang wordt, zoo vertellen deze, des te geconcentreerder worden zijn zinnen; wordt hij opgewonden, dan gaat zijn adem hoorbaar en snel.

Maar als Las Casas na het dicteeren van den slag bij Arcole uitroept: — Dat is schooner dan de Ilias! dan trekt de Keizer zijn vossengezicht en lacht: „Bah! U denkt dat U nog steeds aan Uw Hof bent! Ik zal dat hoofdstuk twintigmaal omwerken, voor ik tevreden ben." Deze zin is slechts cynisch verweer tegen vleierij, want hij denkt er niet aan het om te werken: hij corrigeert alleen dan, wanneer men hem het geschrevene voorleest.

Maar den slag van Waterloo dicteert hij steeds opnieuw. Daar hij alle historische objectiviteit ten spijt, den afloop, die over zijn leven besliste, niet kan begrijpen, zoekt hij steeds nieuwe formuleeringen. Als door hem toegedane Engelsche officieren zich een gelegenheid voordoet om geschriften in Europa binnen te smokkelen, werkt hij lang aan Waterloo, om Engeland's verdienste in de oogen van Europa te verkleinen, maar „dit werk stemt hem steeds treurig".

In deze boeken komen valsche data voor, die niet uit het geheugen zijn voortgekomen, doch uit het verlangen naar eigen historische rechtvaardiging, niet meer echter dan in Caesar's werken en geen van beslissende beteekenis. Wanneer hij als luitenant van de Academie te Lyon de gouden medaille heeft ontvangen voor het oplossen van een prijsvraag en beweert, dat hij met de opbrengst zijn moeder geholpen heeft; wanneer hij in menigen veldslag zichzelf verdiensten toeschrijft, die zijn generaals toekomen, zooals bijvoorbeeld bij Marengo; wanneer hij de schets voor

een verdrag ontwerpt, waarin de Czaar hem vóór den Russischen oorlog de verdeeling van Europa voorstelde, dan worden slechts de karakters van enkele personen vervaagd, niet de hoofdlijnen zijner daden. Weliswaar worden deze daden formeel tot heldendaden opgeschroefd, volgens zijn opvatting van den held, maar daardoor verliest hij in onze oogen meer dan dat hij wint. Daar hij in wezen den tijd van zijn opgang schildert, kan hij de waarheid niet op wezenlijke punten vervalschen: tegenover de matelooze gevolgen dezer eerste overwinningen zou snoeverij even goed als laster zich van zelf moeten oplossen. Desondanks zijn de deelen, die de dictees bevatten, omdat zij bijna alleen over den veldheer handelen, waardeloos voor de kennis van Napoleon, vergeleken bij die andere deelen, waarin zijn laatste bekentenissen in gesprekken zijn opgevangen.

Spoedig verlamt ook zijn schrijflust. Terwijl hij zich voorgenomen had, den veldtocht van 1800, die slechts een paar weken duurde, in een paar weken te dicteeren, schuift hij later den last van zich af, geeft aan Gourgaud de opdracht materiaal voor den Russischen veldtocht te verzamelen, en zoo zit daar dan deze generaal, die anno 12 er bij was, en bestudeert niet een of ander Russisch werk over den veldtocht, maar een Engelsch over het leven van den Keizer, die drie kamers van hem af zit en misschien inlichtingen zou kunnen geven.

Napoleon, die bijna altijd van gebeurtenissen tot ideeën en bijna nooit van ideeën tot daden werd gevoerd, dicteert ook thans, wanneer hij maar een Parijsch bericht leest, tegenwerpingen van den deskundige, berekeningen voor financiëele plannen; van zijn rots, uit dit kleine kamertje antwoordt hij op klanken van buiten, hoewel het geen roepen zijn, en zijn antwoord sterft weg. Over de krijgskunde te schrijven, neemt hij zich dikwijls voor, maar hij laat het na, „want dan zeggen de generaals, die zich laten verslaan, dat zij slechts mijn beginselen hebben

gevolgd.. Ik zou van U allen uitstekende generaals kunnen maken, als ik U onderwees, want ik ben een goed professor, maar ik laat mijn beginselen niet drukken." Zoo diep wantrouwt hij elk systeem, zoo geheel is hij een mensch van ervaring, van het oogenblik, maar wanneer een bepaalde vraag zich aan hem opdringt, bijvoorbeeld door een boek, dan laat hij Gourgaud uitrekenen, hoeveel water een brandspuit kan geven, die hij als wapen tegen de gevolgen van het buskruit zou willen invoeren.

Soms wordt de dag door gezelligheid of door een bezoek gekort. Engelsche reizigers, geleerden en menschen uit de koloniën met goede aanbevelingen worden toegelaten, zij dragen de mare van zijn geestelijke frischheid naar Europa. Hij is op zulke berichten gesteld; zooals dan ook het dagboek van den teruggekeerden Las Casas in heel Europa nieuwe stemming voor hem wekt.

„Doet Uw klachten maar over geheel Europa hooren! Ik zelf klaag niet." En hij voegt er het woord, diep als een afgrond, aan toe:

„Ik beveel of ik zwijg."

Soms vertellen zijn bezoekers hem interessante dingen. Een Engelsch admiraal, die gedurende den slag bij Waterloo voor de kust lag, bekent, dat Wellington reeds het bevel gegeven had, om de Engelschen in te schepen, omdat Blücher niet kwam. Wanneer de Keizer later van zijn gevolg hoort, hoe geestdriftig deze vijandelijke officieren hem hebben verlaten, zegt hij op den toon van den revolutionnair: „Dat is duidelijk, die menschen behooren bij ons. Zij zijn allen uit Engeland's derden stand voortgekomen en zijn de natuurlijke vijanden hunner hoogmoedige aristocratie."

Alle soldaten zijn op zijn hand. Engelsche matrozen, die hier voor een paar dagen landen, wachten den nacht af, sluipen naderbij, staan plotseling voor hem, met bloemen in de handen, stamelend, hij klopt hen op den schou-

der. Als de bezetting wordt afgelost, ontvangt hij het officierskorps, precies alsof zij Franschen waren en hij hun opperbevelhebber: halve cirkel, vragen, hoeveel dienstjaren? hoeveel malen gewond? „Ik was zeer tevreden over het 53ste regiment. Ik zal steeds met belangstelling vernemen, als het iets goeds presteert. U bent bedroefd, generaal Bingham, dat deze dappere soldaten U verlaten. Om U te troosten, zult U bij Mylady een kleinen Bingham verwekken." Soldatengelach. De Admiraal krijgt een kleur. Als den volgenden dag het fregat zee kiest, roepen zij hun gevangene een driewerf hoera toe. Drie maanden later doet deze anecdote de ronde door geheel Europa.

Maar toen hij op de jas van een kapitein een ridderorde bekeken, die half opgetild en gelezen had: Overwinning bij Vittoria, heeft de Keizer die laten vallen en zich tot zijn buurman gewend.

Engeland's bondgenooten zenden ieder een vertegenwoordiger naar het eiland, alleen uit persoonlijke nieuwsgierigheid hunner souvereinen. Daar de gevangene weigert hen te ontvangen, brengen de vier heeren hun jaren hier midden in zee door, zonder den man ook maar te zien, terwille van wien zij enkel hier zijn: weer een nest van intriges uit verveling. De eenige, met wien de Keizer zijn gevolg laat omgaan, is de Markies, dien de zeer Christelijke Koning Lodewijk XVIII naar het eiland heeft gezonden, opdat hij zijn geweldigen voorganger zou kunnen bekijken. Die zendt hem de nieuwste bladen toe, geregeld uittreksels uit de berichten die hij ontvangt, de Keizer leent hem boeken in ruil, en als het bericht komt, dat een Bourbonsch hertog in Frankrijk is vermoord, laat generaal Bonaparte den van ouden adel zijnden Markies door den van ouden adel zijnden graaf Bertrand condoleeren. Precies als in de komedie.

Als hij in een goede stemming is, zoekt hij tijdverdrijf. Een geheelen avond bladert hij in den keizerlijken alma-

nak, en als hij dien sluit, zegt hij, gelijk de betooverde ketellapper in 't sprookje: „Het was een prachtig rijk. Ik had 83 millioen menschen om over te regeeren, meer dan de helft van de volkeren van Europa!" Op een anderen avond verdiept hij zich met Las Casas in jeugdherinneringen, zij lachen veel, hij wordt vroolijk, laat champagne brengen, en als het elf uur is, zegt hij tevreden: „Wat is vandaag de tijd snel voorbijgegaan! Wat een aangename uren! Beste vriend, vandaag laat ge mij achter als een gelukkig mensch!"

Woorden, aangrijpender dan klachten.

Of hij neemt den zevenjarigen Montholon op zijn knie, vertelt hem Lafontaine's fabel van den wolf en het lam, het kind begrijpt het niet goed, haalt lam, wolf en Majesteit op de grappigste wijze door elkaar en heeft den Keizer een gelukkig half uur verschaft. Een ander maal loopt hij na tafel door de kamer op en neer, neuriet een Italiaansche aria en lacht, want hij heeft juist gelezen, dat koning Lodewijk hem steeds mijnheer van Buonaparte noemt.

Als hij niet slapen kan, moet Las Casas hem verhalen uit den Faubourg vertellen, of hij zegt tegen Gourgaud: „Wij zullen over de vrouwen praten. Ik heb nooit tijd genoeg voor haar gehad. Anders zouden zij mijn leven hebben beheerscht."

Wanneer hij zich in zijn bad verveelt, bewijst hij aan Gourgaud, waarom de druk op een voorwerp, dat in het water ligt, gelijk is aan het gewicht van dat voorwerp, vermenigvuldigd met de hoogte van de vloeistof. Eenmaal heeft hij zichzelf en zijn omgeving met een el aan de deur gemeten.

Soms kleedt hij zich 's morgens niet aan en gaat niet uit huis, om beide dingen voor 's middags te bewaren. Als het eens na een gloeiendheeten avond middernacht wordt, vóór hij naar binnen gaat, noemt hij het een ware overwinning, dit uur te hebben bereikt. Een anderen

dag klimt hij langs de ladder naar het zolderkamertje van zijn kamerdienaar, waarvan men hem verteld heeft, dat het zoo aardig is ingericht, laat zich zijn garderobe toonen, die daar bewaard wordt, is verbaasd dat hij nog zooveel bezit, en zijn handen glijden over zijn uniform als Consul, geschenk der stad Lyon, de sporen van Wagram, den mantel van Marengo. Hij zegt niets, rustig klimt hij weer langs de ladder naar beneden.

Is er onder al deze wanhopige pogingen om den tijd te dooden geen mensch, die den gevangene ter harte gaat?

Ja toch. Hij, dien den Keizer op deze rots het meest van zijn gevoel schenkt, is een slaaf, het is Tobias, de Maleier, door een visschersboot geroofd, verkocht, en hier aan land geworpen: hem slaat hij dikwijls gade, als hij in den tuin werkt of aan den weg, nooit wordt hij moede hem te bestudeeren. Iederen keer geeft hij hem een Napoléon. Iederen keer zegt de Maleier in gebroken Engelsch: Goede Heer.

„Die arme man", zegt de Keizer tot zijn begeleider en met ieder woord schijnt hij zich zelf te spiegelen in dit bruine schepsel Gods, „die arme man is van zijn familie beroofd, van zijn vaderland en van zichzelf, gestolen en verkocht. Is er ooit zwaarder misdaad begaan? Heeft dit een kapitein gedaan, dan moet het wel de ergste booswicht zijn. Waren de manschappen het, die zijn ternauwernood verantwoordelijk, verdorvenheid is immer individueel, nooit collectief. Jozef's broeders konden het niet over hun hart verkrijgen, hem te dooden, maar Judas verried zijn meester."

Bij de volgende ontmoeting: „Wat is de mensch toch een arme machine! Niet één omhulsel, dat op het andere gelijkt, niet één ziel, die niet anders is dan alle andere. Wie dat over het hoofd ziet, begaat vele fouten. Maak van Tobias een Brutus, en hij zou zichzelf hebben gedood; een Aesopus, en hij zou nu reeds gouverneur zijn; een waar

Christen, en hij zou zijn boeien zegenen. Maar hij is slechts de arme Tobias, en daarom ziet hij niet zoo nauw, buigt zich in zijn onschuld en werkt."

Zij loopen door: „Van den armen Tobias tot koning Richard is 't zeker een lange weg. De schanddaad is daarom niet geringer, want deze man had zijn familie, zijn vrienden, zijn eigen leven. Welk een misdaad, hem tot zijn dood tot slavernij op dit eiland te veroordeelen." Plotseling blijft hij staan, ziet Las Casas aan:

„Ik lees in Uw blik, dat hij naar Uw meening niet de eenige is, die zoo iets dulden moet", en als de ander knikt, vervolgt de Keizer met het vuur van een jongeling: „Een dergelijke vergelijking is geheel verkeerd! De aanslag op ons moge geraffineerder zijn, wij zijn daartegenover ook voornamere slachtoffers.. De wereld slaat ons gade! Wij zijn martelaren voor een onsterfelijke zaak! Millioenen beweenen ons, het vaderland zucht, de roem treurt, wij strijden hier tegen de onderdrukking van al wat goddelijk is.. Ook het ongeluk heeft zijn heroïsme en zijn roem. Ware ik op den troon gestorven, op het toppunt mijner macht, ik ware voor velen een raadsel gebleven. Nu is het omhulsel van mij afgevallen, dank zij mijn ongeluk, kan iedereen over mij als mensch een oordeel vellen."

Later koopt de Keizer den slaaf van zijn meester los, wil hem naar zijn vaderland, naar zijn familie terugzenden, maar dat verbiedt de Gouverneur: „Blijkbaar wil Generaal Bonaparte de kleurlingen op het eiland voor zich winnen, om een tweede Negerrijk als in San Domingo op te richten."

Zoo blijft Tobias, de Maleier, gevangen, een slaaf in den vreemde, gelijk de Keizer.

XIII

„Ik ben heel oud en weet niet of ik een reis van 2000 mijlen kan doorstaan, Maar wat hindert het. Als ik daar sterf, sterf ik tenminste bij jou."

Slechts één stem, die dezen klank draagt, dringt uit de wereld tot St. Helena door. Zwaar steunend leest en herleest de Keizer den eersten brief zijner moeder, dien men na een jaar heeft doorgelaten. Maar de Mogendheden staan haar de reis niet toe, wie weet, misschien zou de grijze vrouw hem kunnen bevrijden. Met haar geheele familie uit Frankrijk verbannen, kan zij voor de tweede maal in haar leven niet naar Corsica terug: toen, omdat hem een putsch, thans, omdat de greep naar de heerschappij over Europa hem mislukte. In de volgende jaren is geheel haar leven van Rome uit, waar de moreele macht van den Paus haar steunt, gewijd aan steeds herhaalde pogingen, gedaan te krijgen dat haar zoon naar een gezonder oord zal worden gezonden, en hoewel de Czaar er vóór pleit, Habsburg en Engeland hebben tot zijn dood besloten en niemand kan daarin verandering brengen. Zelfs geen geld laat men moeder en zusters naar het eiland zenden..

Wanneer de Koningen in Aken zijn samengekomen, schrijft zij aan de vorsten van Europa: „Een moeder, dieper gebogen dan woorden kunnen zeggen, heeft lang gehoopt, dat de vergadering Uwer Keizerlijke en Koninklijke Hoogheden haar het leven zou teruggeven. Het is ondenkbaar, dat de gevangenschap van Keizer Napoleon niet ter sprake is gekomen en dat Uw zielegrootheid, Uw macht en herinnering aan vroegere gebeurtenissen Uwe Keizerlijke en Koninklijke Hoogheden niet geneigd heeft gemaakt, te werken voor de bevrijding van een vorst, aan wien gij eenmaal vriendschap hebt bewezen. Ik smeek daarom God en U, daar gij Zijn plaatsvervangers op aarde zijt. De staatsbelangen hebben hun grenzen. Het nageslacht, dat de onsterfelijkheid verleent, bewondert den edelen overwinnaar."

Geen antwoord.

Later leest de gevangene, dat de koningsgezinden zijn moeder hebben beschuldigd van een samenzwering op

Corsica, die haar vertakkingen door geheel Frankrijk zou hebben, men noemt zelfs nauwkeurig de millioenen, die zij zou hebben verzameld. De Paus wordt genoodzaakt aan de oude dame zijn staatssecretaris te zenden om opheldering. „Wilt aan den Paus zeggen", antwoordt zij, „opdat de Koning mijn woorden verneme: indien ik zoo gelukkig ware, al die millioenen, die men mij toeschrijft, te bezitten, zou ik geen aanhangers voor mijn zoon werven, die heeft hij genoeg. Ik zou liever een vloot uitrusten, die hem ontvoeren zou van het eiland, waar onrecht hem gevangen houdt!"

Met welk een gevoel van trots en hoogheid zal de zoon dit rotsvaste antwoord der moeder lezen! Maar wat hij niet hoort, dat zijn de woorden, waarmee zij een Oostenrijksch edelman naar huis heeft gestuurd: „Waarom zwerft mijn schoondochter door Italië rond, in plaats van naar haar man in St. Helena te reizen!"

Om welke zonnen draaien de andere planeten? De kranten brengen den banneling tijding van hun ironische lotgevallen. Lucien en Joseph zijn in Amerika, naderhand ook Jérôme; zij nemen exotische graventitels aan. De Spaansche revolutionnairen hebben hun ex-koning de kroon van Mexico aangeboden. Dit bericht brengt den gevangene in opwinding.

„Joseph zal weigeren. Hij houdt te veel van de genietingen des levens om zich nog eenmaal den last van een troon op den hals te halen, en toch zou het een geluk zijn ook voor Engeland, dat op deze wijze den geheelen handel van Spaansch Amerika in handen zou krijgen, want Joseph zou als Koning van Mexico met Frankrijk en Spanje moeten breken. Voor mij zou zijn toestemming belangrijk zijn, hij houdt van mij en zou dezen handel als wapen gebruiken om Engeland tot een andere houding jegens mij te dwingen. Helaas zal hij weigeren!" Zoo spoedig en met zooveel verwachting ziet hij in het eerste jaar nog nieuwe mogelijkheden tegemoet.

De andere broeders en zusters treden op den achtergrond, alleen Jérôme zal oud worden en nog onder den derden Napoleon weer aan 't Hof zijn. Van hen krijgt de Keizer ternauwernood brieven. Caroline vraagt haar moeder om geld, zij weigert: „Alles behoort den Keizer, van wien ik alles heb." Aan Lucien: „Zoo men geen koning meer is, maakt men zich belachelijk door uiterlijke praal. Ringen sieren de vingers, maar zij vallen af en de vingers blijven." Hortense en Pauline spelen weer komedie, als eens in Malmaison.

Andere berichten houden zijn geest bezig: Bernadotte wordt koning, en Désirée — eindelijk draagt nu ook Napoleon's jeugdliefde de kroon, ook zij zal nog het tweede Keizerrijk met eigen oogen zien. Madame Walewska huwt, weduwe geworden, een Fransch edelman. Hij billijkt het, geeft zich rekenschap van haar omstandigheden en van wat hij voor haar zoon heeft gedaan, dan zegt hij, geheel als onder avonturiers: „Zij zal zeker heel wat opzij hebben gelegd." Wanneer echter de tactlooze Gourgaud opmerkt, dat de Keizer haar maandelijks 10.000 francs heeft gegeven, krijgt hij een kleur en vraagt een weinig verlegen: „Hoe weet U dat?"

Koning Murat en Maarschalk Ney worden gefusilleerd. Hun meester aanvaardt hun lot als soldaat en vloekt alleen, dat Murat zoo dom was om in Calabrië te landen. Van wrok is niets gebleven. Zelfs over Marmont, die gelukkig bij de Bourbons leeft, oordeelt hij thans maar al te rechtvaardig: „Ik beklaag Marmont, want ik hield van hem. Hij is geen slechte kerel, men had op zijn gevoel gewerkt, hij meende het vaderland te kunnen redden en beging een daad van waanzin. Hij zou zich liever hebben doodgeschoten, dan bewust verraad te plegen. Zoo zwak is de menschelijke natuur."

En toch is het thans wederom Marmont die elke beweging ten gunste van den banneling onderdrukt. Wanneer

door het geheele land de ontevredenheid tegen de Bourbons toeneemt en men opnieuw Emigranten en leden van den nieuwen Adel zonder opleiding op de hoogste plaatsen ziet gesteld, en Richelieu, die een menschenleeftijd lang in zijn ballingschap tegen Frankrijk heeft gemokt, aan het hoofd der regeering; wanneer Lafayette, de oude strijder voor de vrijheid, aan het hoofd der Proletariërs een nieuwe Revolutie voorbereidt, in de Clubs en tot in de scholen, maar vooral in het leger, de „mannen van den komenden dag" zich vereenigen om de Bourbons te verdrijven, die zich alleen door de bescherming van vreemde legers kunnen staande houden; als de radicale provincies de tricolore reeds willen ontplooien en een groote partij Napoleon II op den troon wil verheffen: dan is het Marmont, Bonaparte's oudste kameraad, die den opstand onderdrukt, en hij wordt minister.

De Keizer leest het opmerkzaam, leest hoe de Koning de Kamers ontbindt, die gedeeltelijk voor Orleans, gedeeltelijk voor Napoleon zijn, de leiders laat terechtstellen. Maar wie is de vertrouweling der Bourbons? Wie is het, dien de Koning graag „Mijn lieve zoon" noemt? De kleine Corsikaan, dien Laetitia eenmaal, opdat hij zou kunnen leven, tot haar secretaris heeft gemaakt, hoewel zij ternauwernood werk voor hem had. Daar dit alles in de eerste gezondere jaren voorvalt, wordt de hoop weer levendig in den Keizer, hij overweegt de kansen van een nieuwe omwenteling:

„Wreed van het Lot", roept hij uit, „dat mij juist nu gevangen zet! Wie zal zich aan het hoofd stellen! Wie zal doen, wat noodig is, om duizenden dapperen voor het schavot te vrijwaren!" Dan blijft hij lang alleen, den volgenden dag spreekt hij met vuur over Elba. Weldra komen vreemde schepen in 't zicht, Engelsche kruisers vervolgen ze, nevel komt op, er wordt geschoten, men telt de schoten, wat beteekent dit? De Keizer zendt zijn menschen op bericht uit, zij komen niets te weten, maar alles is vol

hoop. „Wat zijn wij toch kinderen", zegt hij den volgenden morgen, „en ik, in plaats van een voorbeeld te geven, ben al niet veel beter. Als ik in Amerika was, zou ik enkel aan mijn tuin denken."

Maar hij ging voor geen geld naar Amerika, spoedig daarna bekent hij: „Wanneer ik met Joseph in Amerika was, inplaats van hier te lijden, zou geen mensch aan mij denken, mijn zaak zou verloren zijn. Zoo zijn de menschen. Misschien heb ik nog 15 jaar vóór mij, maar mijn lot is het om hier te sterven, behalve wanneer Frankrijk mij roept."

En toch is zijn hoop volstrekt niet ongegrond. Weliswaar heeft Engeland de bezetting van 200 man op 3000 gebracht om den éénen man te bewaken, wat het jaarlijks 8 millioen francs kost, maar desondanks zijn er mogelijkheden, want alle soldaten zijn op zijn hand. Eens worden zes officieren uit Rio de Janeiro in hechtenis genomen, die hem met een soort onderzeeboot wilden ontvoeren. Een ander maal laten twee kapiteins, die op Indië varen en hier landen, hem het voorstel tot een ontvoering doen: hij hoort het aan en wijst het van de hand. Een derde maal stoort Montholon den arbeid van den Keizer met Gourgaud, want het doorlaatbewijs van een zekeren onbekende loopt binnen een uur af, er moet een beslissing worden genomen. „Men bood den Keizer aan," schrijft Montholon, „hem tegen een millioen francs, betaalbaar bij de landing, naar Amerika te ontvoeren. Zijn woord was voldoende. Helaas kan ik niets naders over het plan meedeelen, omdat ik daardoor menschen zou moeten blootstellen, aan wie ik eeuwig dankbaar moet zijn voor hun aan den Keizer betoonde trouw. De Keizer hoorde mij in diep nadenken aan, vroeg daarna wat Gourgaud en ik ervan dachten. Hij zelf nam aan het debat geen deel. Tenslotte zei hij slechts: „Wil het afslaan!"

Daar staat hij, nog geen jaar gevangen, tamelijk gezond en dorstend naar daden, gestriemd door de beleedi-

gingen van een machtige regeering en van een kleinen gouverneur. De mogelijkheid om te vluchten opent zich voor hem, blijkbaar met behulp van Engelsche officieren. Dat het een waagstuk is, kan hem, den vermetele, niet afschrikken. Daar is hij, dicteert het verhaal zijner jeugd, en plotseling staat aan het eind van zijn weg een vriend voor hem, die niet met louter hersenschimmen zou komen aandragen. Hij zwijgt, vraagt, zwijgt. „Wil het afslaan." Waarom?

Juist Frankrijk's onrust is het, die hem noopt te blijven. Hij rekent zóó vast op het omslaan der volksstemming, dat hij, nog veel later, als een schip in de haven kruist en aan 't station door teekens berichten geeft, tot zijn vertrouwde vrienden zegt: „Misschien brengt het wel de tijding, dat wij moeten terugkeeren. Is de Prins-Regent dood, dan zou de jonge Koningin ons naar Engeland roepen, zij was altijd tegen St. Helena." Maar als men na nieuwe opstootjes in Parijs de mogelijkheid bespreekt, dat Frankrijk hem zou kunnen roepen, geeft hij het toe, maar hij besluit:

„Wat zouden zij echter van mij kunnen verlangen? Dat ik weer oorlog zou voeren? Daarvoor ben ik te oud. Dat ik voortging den roem na te streven? Daarmee ben ik volgestopt.. Voor mijn zoon is het veel beter, dat ik hier blijf. Zoo Christus niet aan het kruis gestorven ware, ware Hij niet Gods Zoon. Mijn martelaarschap zal mijn zoon, zoo hij leeft, de kroon hergeven."

Zoo diep was Napoleon's gevoel voor de dynastie. Zoo sterk wordt in rijpere jaren zijn drang tot de daad, tot het avontuur, zelfs tot den roem overvleugeld door zijn familiegevoel.

Naast deze machtige stemmingen van hoop en heldhaftige verzaking, overvallen hem kleine verdrietelijkheden, dan is hij moedeloos en wanhopig, het kleinste voorval in huis kan hem teneerslaan. Als Bertrand niet tijdig aan het diner verschijnt, is hij dagen lang ontstemd.: „Ik

weet immers wel, dat ik gevallen ben, maar dat één van mijn eigen menschen het mij laat voelen — o!" Maar als Las Casas bemiddelend wil optreden: „Neen, dat verbied ik. Ik moest het alleen maar even zeggen. Nu heb ik alles weer vergeten en zal doen, alsof ik niets gemerkt heb." Wanneer reizigers hem in deze dagen willen bezoeken, weigert hij: „Zeg hen, dat dooden geen bezoekers ontvangen." Dan maakt plotseling de gewone nachtelijke schildwacht vóór het raam hem woedend. Soms verschijnt hij 's avonds niet, laat iemand roepen, spreekt twee woorden, beveelt hem weer weg te gaan.

Hoogloopende ruzie tusschen Montholon en Gourgaud, wiens kamer het eerst gemeubileerd zal worden, de Keizer moet bemiddelend optreden, de Gravin huilt, de Keizer stelt voor een partij schaak te spelen. Diner. Daarna voorlezing van het boek Esther. Er spelen zich, geruischloos, scènes af, die aan waanzin grenzen. Een koe is weggeloopen, de Keizer is boos. Gourgaud spreekt niet aan tafel, omdat hij zich voor de koe verantwoordelijk en door de boosheid van zijn heer beleedigd voelt. Na tafel spreekt de Keizer over den Islam en zijn voordeelen, daarna over de Drieëenheid, dan trekt hij zich terug in een stemming van ingehouden toorn en tusschen zijn tanden mompelt hij: „Moskou! 500.000 man.."

Gourgaud, die hem 's avonds opgewekt verlaten heeft, komt 's morgens voor het dictee en vindt hem plotseling somber: „Wat voor opvoeding zullen zij mijn zoon geven? Zullen zij hem zijn vader leeren verafschuwen? Vreeselijke gedachte." Wanneer Las Casas, die het hoofdstuk over Waterloo heeft overgeschreven, klaagt, dat de afloop aan een draadje hing, antwoordt de Keizer niets, maar tot Casas' zoon zegt hij met een stem, „die van heel ver scheen te komen": „Mijn zoon, haal Iphigenie in Aulis voor ons, dat zal ons goed doen." Of hij laat zich Racine's Andromache voorlezen, waaraan hij zijn vrienden vóór zijn ab-

dicatie waarschuwend heeft herinnerd. Hij hoort de versregels:

„Ik nader het oord, waar mijn zoon
gevangen zit: slechts één oogenblik
laat mijn tranen samen vloeien met de zijne!
Dit is het eenige, dat mij gebleven is
van Hector en van Troje, sta toe, Heer,
dat ik hem éénmaal iederen dag bezoek——"

Dan schreeuwt de Keizer er tusschen door:
„Houd op! Laat mij alleen!"

XIV

Naarmate werkeloosheid en verveling toenemen, klinken de stemmingen van een gekweld gemoed schriller door elkaar, de beheersching van het veelstemmig instrument vermindert, de dissonanten vermeerderen.

Men is keizer geweest: hoe moet men ophouden een rol te spelen, die het gezelschap van een half dozijn hovelingen, bovenal echter de neerhalende spot van den vijand hem dwingt te blijven spelen. Om tegen den titel Generaal te protesteeren en tegen de onrechtmatigheid der gevangenschap, vertoont hij zich in den eersten tijd, als hij nog uitrijdt, buiten slechts als Keizer, met een span van zes paarden en pikeurs. De heeren van zijn gevolg verschijnen vóór hem in generaals- of hofuniformen, niemand spreekt hem het eerst aan, men gaat in den tuin alleen dan naar hem toe, als hij een teeken geeft, bezoekers worden door den generaal-adjudant met rijlaarzen aan, den degen omgegespt, aangediend. Als Gourgaud bij het binnenkomen van gravin Montholon opstaat, berispt de Keizer deze inbreuk op de etiquette.

Kort daarop ironiseert hij alles, noemt Gourgaud glimlachend „mijn Opperstalmeester", of roept over de tafel heen: „Ik ben door den Paus gezalfd, dus bisschop, en

kan ieder van U tot priester wijden!" Als hij het gezelschap plaagt, dat zij zeker allen in het „Boek der Windvanen" staan, waarin hij juist bladert, en Gourgaud waagt het te zeggen, dat hij zelf er in hoort, dan merkt hij op: „O, o — en waarom?"

— Omdat U de Republiek erkend hebt, Sire, en daarna toch de kroon gedragen.

„U hebt gelijk.. Wel, de beste Republiek was toch altijd nog het Keizerrijk!"

Met Driekoningen laat hij door de kinderen een koek bakken en dan kroont hij den kleinen Napoleon Bertrand tot koning, en als men hem eens vertelt, dat het vleesch op het eiland zoo duur is, 40 stuiver kost, is hij in staat tot een lachend antwoord: „Parbleu! U had kunnen antwoorden: ons kost het meer dan een kroon!"

Meer dan ooit te voren wordt de Keizer thans tot zelfbeheersching gedwongen. Gelaten leest hij het antwoord van den Gouverneur op een bezwaarschrift van Bertrand, dat hem van de „aanwezigheid van een keizer op het eiland niets bekend is". Als Gourgaud op de vraag van zijn meester, waar zijn paard is, antwoordt, dat hij het in geen drie dagen heeft gezien, omdat de smid eerst drie Napoléons eischt, dwingt de Keizer zich tot zwijgen; den volgenden dag vraagt hij hem op boozen toon: „Waarom hebt U mij die beleediging aangedaan, mij te spreken van de rekening van den smid!" Vreeselijke oogenblikken! Met bovenmenschelijke inspanning heeft hij gisteren zijn woede onderdrukt, in zielepijn is tusschen gisteren en vandaag zijn trots gebroken. Die zin van den slecht gehumeurden adjudant heeft een uitwerking op den Keizer, niet minder hevig dan de afval van Oostenrijk.

Ook zijn verlangen naar wraak moet deze soldaat en Zuiderling verstikken. Als op zekeren dag bedorven vleesch op tafel komt, zegt hij alleen: „Ik voor mij zou weinig lijden, — indien ik slechts zeker ware, dat eens iemand

onze vernedering zal uitroepen in de wereld, om de schuldigen met smaad te bedekken!"

Met een hoogheid, die eerst nu in hem oprijst, tracht hij de natuurlijke opstandigheid van zijn wezen tot kalmte te brengen: „Ik leef hier als onder een gewicht, dat de veer in elkaar drukt, maar niet breekt. Zich aanpassen, dat is de ware heerschappij der Rede,de echte triomf der ziel."Tot een dergelijk axioma tracht de man met het heerscherstemperament zich door te worstelen. „Het ongeluk heeft ook zijn goede zijden, het leert ons waarheden.. Thans eerst kan ik over het Verleden als wijsgeer nadenken."

Thans eerst kan hij ook het Heden met innerlijke rust beschouwen. In de eerste weken gaat hij op zekeren dag met een mooie jonge Engelsche wandelen, spreekt over den slechten invloed van het klimaat op het teint, over Ossian, over aanplantingen, hij converseert. Daar komen negerslaven aan op den weg met zware kisten, de dame snauwt hun toe:

— Opzij met jullie! — Dan zegt de Keizer: „Bedenk toch, madame hoe zwaar het is!" De dame ontstelt. Dit woord te kunnen spreken, was voor Napoleon Bonaparte eerst op St. Helena weggelegd.

Thans, nu 't met de afschaduwing van het Keizerspel, waartoe hij werd gedwongen, gedaan is, probeert hij in alles een eenvoud te betrachten, die zelfs aan zijn luitenantsdagen vreemd was. Als hij vele dagen achtereen niets goeds te eten heeft gekregen, en de kok zich met groene boonen moet behelpen, eet hij met geestdrift en prijst den kok en de boonen.

„In Parijs zou ik met twaalf francs kunnen rondkomen, 's middags 1 franc 50, leeszalen, 's avonds theater, parterre, mijn kamer 20 per maand. Ik zou slechts één bediende noodig hebben. Ik zou alleen omgaan met menschen, die niet meer hebben dan ik, men kan in alle omstandigheden gelukkig zijn. Bij mijn wieg is ook niet gezongen wat ik nog eens worden zou. Ik geloof, dat mijnheer Bonaparte even

gelukkig zou zijn geworden als Keizer Napoleon. Alles in het leven is betrekkelijk."

De dokter wordt bij hem plotseling door een flauwte overvallen. Als hij bijkomt, ziet hij geen bediende, doch den Keizer naast zich geknield, hij houdt hem azijn voor, heeft zijn hemd losgemaakt, hem op zijn bed gelegd. Wanneer Cipriani, de Corsikaansche bediende, op sterven ligt, vraagt zijn meester aan den dokter, of hij de levensgeesten zou kunnen opwekken, als hij zelf naar hem toe ging.

— Hij zou sterven van opwinding.

„Dan moet ik ervan afzien."

Bij het reversi stelt hij een speelpot in. Voor wien? Het geld zal gebruikt worden om de mooiste slavin van het eiland los te koopen. Op zekeren avond vinden zijn vertrouwden hem bezig, de losse bladen van een manuscript langzaam, voorzichtig vast te naaien, bij het licht van zijn lamp.

Maar bij oogenblikken ontwaken zijn droomen en zacht rammelen zij aan de tralies. „Ik zou willen", zegt hij plotseling, zonder eenigen overgang, „dat men mij op een onbewoond eiland overbracht, waarheen ik 2000 menschen naar eigen keuze zou mogen meenemen, geweren en kanonnen. Daar zou ik dan een prachtige kolonie stichten en in dit modelland zou ik dan gelukkig mijn leven kunnen besluiten, daar zou ik niet voortdurend tegen verouderde ideeën behoeven te strijden." En meteen dicteert hij, hoeveel geld en hoeveel voorraden er voor een dergelijke vestiging noodig zouden zijn.

Tot zulke fantasieën slaat zijn geknotte scheppingsdrang over; doch vlak naast deze verbeeldingsgril ligt het gebaar van heroieken eenvoud. Op zekeren dag, in de eerste weken, rijdt hij met Las Casas op goed geluk, zonder begeleiding, „Toen wij bij een akker kwamen", vertelt deze, „die geploegd werd, steeg de Keizer af en nam uit de hand van den boer zelf den ploeg. Ongeloofelijk vlug trok

hij over langen afstand een onberispelijke vore. Daarbij sprak hij geen woord, alleen toen hij klaar was, beval hij mij den boer een Napoléon te geven. Toen reden wij verder."

Verheven oogenblik! Met een homerisch gebaar grijpt hij één enkel maal zonder spreken den ploeg, hij zet dien aan en trekt een rechte vore, snel maar tevens nauwkeurig, zooals hij alles deed, in deze aarde, die uit Engeland boven op de lava van de rots werd gebracht. Zoo schenkt de Keizer van Europa midden in den Atlantischen Oceaan aan een verlaten, dor stukje aarde den zegen van het genie, en wanneer na honderd jaar op dezen akker het koren nog steeds gedijt, dan is de aarde, die het bergt en wortel doet schieten, eens door Napoleon's handen omgewoeld, zooals het werelddeel Europa. Maar de boer, die vol verbazing heeft toegezien, houdt in zijn handen de afbeelding in goud van den gevangen Keizer, en hij zal die aan zijn kleinkinderen nalaten, opdat zij zullen weten, hoe die vreemde met de mooie handen er uit zag, die lang geleden uit Grootvader's eeltige knuisten den ploeg nam.

XV

„Niemand is schuldig aan mijn val, dan ik zelf. Ik ben zelf mijn eigen grootste vijand geweest, de bewerker van mijn lot."

In deze diepste aller bekentenissen van den banneling, heeft Napoleon de Caesaristische vertroebelingen uit het midden zijns levens geheel overwonnen. Zoo hij een geloovig Christen geweest ware, zou deze biecht de boetedoening op de rots hebben voltooid; daar zijn aard zich niet tegenover God verantwoordelijk voelt, alleen tegenover zichzelven, is dit woord de laatste afrekening van een groote figuur met zijn lot. Maar tevens is dit de laatste opstandige kreet, die zijn zelfbesef slaakt. Want hij kon niet begrijpen,

dat grootere krachten hem deden vallen, dan die hij in zich vereenigde.

Het is geen woord van toevallige ontstemming. Reeds in de laatste jaren van zijn glorie heeft hij herhaaldelijk tegenover zijn vertrouwden van zijn fouten gesproken; nu, op het eiland, nemen dergelijke bekentenissen toe. Daaronder zijn hartstochtelijke en nuchtere, ook in dit afrekenen met zichzelf wisselen fantasie en realiteitszin elkander af. Als de kreet van een berouwvol mensch klinkt het eens: „Als ik mijn oogen sluit, doemen al de fouten, die ik beging, voor mij op: een ware nachtmerrie!" of: „Ik heb te veel gewild.. Ik heb den boog te strak gespannen en te zeer vertrouwd op mijn geluk."

Daartegenover telt hij in volmaakte koelheid de fouten op, die hij in zijn menschenkennis maakte; dan ziet men hem eindelijk een inzicht bereiken, waartoe de scherpzinnigste toeschouwers reeds tijdens zijn macht gekomen waren. Na alles, wat is voorafgegaan, begrijpt men hem op dezen weg zonder commentaar:

„Ik hield Keizer Frans voor een goed mensch, doch hij was slechts een sukkel en in Metternich's handen het werktuig ter mijner vernietiging.. Ik had Talleyrand op zijn post moeten laten. Wat kon het mij schelen, dat hij de buitenlandsche kanselarijen afzette! Ik had hem slechts moeten laten bewaken! Zoolang hij zag, dat er bij mij wat te verdienen viel, heeft hij mij zeer goed gediend. Als ik hem bij mij gehouden had, zou ik nu nog op den troon zitten.. Ach, wanneer die Fulton met zijn stoomschip werkelijk gelijk heeft gehad, zou ik heer der wereld zijn geworden! Maar die domooren van geleerden hebben zijn uitvinding bespot, evenals bij de electriciteit. En toch ligt in beiden een ongeloofelijke macht!"

Hij heeft er spijt van, de dynastie der Hohenzollerns in Tilsit te hebben gehandhaafd. Het spijt hem, te vroeg over den Memel te zijn gegaan, anno 12, vóór hij met Spanje

had afgerekend. Het spijt hem, tegen Carnot's raad in, den laatsten veldtocht te vroeg te zijn begonnen en daarna bij Waterloo de Garden te lang te hebben teruggehouden. Het meest spijt 't hem, dat hij zich op 't laatst aan Engeland heeft toevertrouwd en niet aan den Czaar of nog liever Amerika. Telkens opnieuw, wanneer hij bericht krijgt van crises uit Frankrijk, heeft hij er spijt van, dat hij niet naar Amerika ging:

„Van daar uit zou ik in staat zijn geweest, Frankrijk te beschermen tegen de vernedering door het buitenland, tegen de reactie in het binnenland, de angst voor mijn terugkeer zou voldoende zijn geweest. Daarginds had ik het centrum van een nieuw Fransch vaderland kunnen vormen In één jaar zou ik 60.000 man om mij heen hebben gehad.. Het was de natuurlijkste toevlucht, daar had ik oneindige verten vóór mij en in vrijheid kunnen leven. Wanneer een melancholieke stemming mij zou hebben aangegrepen, zou ik een paard bestegen, honderden mijlen afgelegd en mij als particulier aan het genot van een reis hebben overgegeven. Zóó zou ik mijzelven in de menigte hebben verloren. In Europa was ik te populair, op de een of andere wijze was ik met iedere natie verbonden.. Door vermomming en door de vlucht kon ik Amerika wel bereiken, doch beide was met mijn waardigheid in strijd.. De grootste verwachting koesterde ik van den aanblik van het gevaar, waarin de Natie mij als haar redding moest erkennen, daarom bleef ik zoolang mogelijk in Malmaison en Rochefort. Ben ik thans hier, dan dank ik dit lot aan deze gevoelens."

Dit is wel de meest productieve gedachte van zijn gerijpten staat. De andere fouten van zijn loopbaan waren te rijk aan gecompliceerde gevolgen, dan dat hij in gedachten den weg, zonder deze fouten, nog eens kon afleggen; slechts het laatste besluit van Rochefort, dat als onveranderlijk gevolg de reis naar deze rots had, houdt zijn geest bezig in steeds wisselende vormen, en wanneer men zijn fantasie

in Amerika nu eens steden ziet stichten, dan weer rijtoeren ziet maken, vergeeft men de veelzijdigheid van het menschelijk hart, dat hij voor zijn laatste fout patriottische motieven aanvoert.

Het sterkst werkt de zelfkritiek op zijn dynastieke gedachten. Waarop hij in den laatsten tijd van zijn keizerschap tegen vertrouwden heeft gezinspeeld, groeit thans in zijn brein tot een al te laat inzicht:

„Tegenover mijn familie was ik een goedzak, als de eerste woede voorbij was, konden zij, als zij maar volhielden, alles van mij gedaan krijgen. Wat een reusachtige fouten heb ik daar gemaakt! Wanneer al mijn broeders de massa's, die ik hen toevertrouwde, met een gemeenschappelijk élan hadden bezield, zouden wij tot de beide Polen zijn doorgedrongen!.. Ik had niet het geluk van Tschingiskhan, wiens vier zonen met elkander wedijverden in den dienst huns vaders. Wanneer ik een koning aanstelde, hield hij zich dadelijk voor een koning bij de gratie Gods: zoo besmettend werkt dit woord! Hij was niet langer mijn plaatsvervanger, doch een nieuwe vijand, in plaats van mij te dienen, streefde hij er naar onafhankelijk te zijn. Ik was het alleen, die hem in 't vervolg nog in den weg stond. Zij zijn allen snel waschechte koningen geworden, allen hebben onder mijn bescherming het genot van het heerschen gekend. Ik alleen voelde den last. Arme menschen! Nadat ik de nederlaag had geleden, heeft de vijand hun niet eens de eer aangedaan hen af te zetten."

Bij dit punt houdt zijn berouw op. Nooit heeft Napoleon het berouwd, ook niet bij de scherpste zelfkritiek, dat hij de kroon nam en erfelijk wilde maken. Veeleer komt hij vele malen terug op zijn sociale grondgedachte: „Ik was de natuurlijke bemiddelaar in dezen strijd tusschen Revolutie en Verleden, mijn Rijk werkte voor de belangen der heerschers zoo goed als voor die der volkeren. De sociale wedergeboorte van Europa: dit werk heeft het lot mij vóór

de voltooiïng uit de handen geslagen." Van echt koningsstandpunt betreurt hij, dat zij Murat hebben omgebracht, zij moesten liever aan de volkeren toonen, dat koningen niet aan hun wetten onderworpen zijn, ja hij, voor wien door de onthoofding van Koning Lodewijk de baan is vrijgekomen, veroordeelt deze daad, niet omdat hij de Bourbons voor bekwaam, doch omdat hij de continuïteit voor noodig houdt.

Want nooit zal hij de historische gebondenheid van Europa miskennen, nooit zal hij hier in een handomdraai willen stichten, wat hem in dat onvolprezen Amerika of op het utopische eiland voor den geest zweeft. Zijn geest, die steeds het worden zag en aan het gewordene aanknoopte, die steeds omschiep, doch nooit vernield heeft, ook nooit iets van den grond af nieuw heeft mogen opbouwen, verlaat daarom de oude vormen niet, hij gebruikt ze veeleer, om daarin voor nieuwe gedachten plaats te maken. Deze ordenende mensch, die steeds wil scheppen en nooit vernietigen, voelt, wat op een betrouwbaren grondslag mogelijk is. „Toen ik de macht in handen kreeg, wilde men, dat ik een Washington zou worden. Woorden zijn ook tolvrij. In Amerika zou ik het graag geworden zijn, daar zou het niet eens een verdienste zijn geweest. In Frankrijk kon ik alleen als koning onder koningen Washington zijn."

Dat is voor hem de waarheid. Daar hij in den grond van zijn wezen het purper verachtte, zou hij er zich wel voor gewacht hebben het in Amerika te importeeren, zooals Washington er zich voor heeft gewacht bij het aanbod zijner officieren. Daar hij proletarïer was noch vorst, doch een klein, verarmd edelman, voelde hij zich ingeklemd tusschen de klassen, en de zuiverheid van zijn klassegevoel, heel het geloof aan het recht van het succes, openbaart hij in een gesprek met Engelschen over Engeland, waarin hij zijn aanvallen tegen den Engelschen Adel besluit met deze verrassende zinswending:

„De natie wordt niet gevormd door een handjevol adel of gefortuneerden, doch door de massa van het volk. Natuurlijk verandert het gepeupel, wanneer het de overhand krijgt, zijn naam en noemt zich volk; wanneer het overwonnen wordt, laat men een paar arme duivels ophangen en noemt ze roovers en oproermakers. Zoo is de wereld: gepeupel, roovers, rebellen of helden — al naar de strijd wordt beslist."

En als hij bij een andere gelegenheid na de lezing van Voltaire's Caesar-tragedie vertelt, dat hij in zijn jeugd zelf een Caesar had willen scheppen en iemand met hoofsche dubbelzinnigheid zegt, dat hij dat immers gedaan heeft, dan lacht hij hem in zijn gezicht uit: „Wie, ik? Arm kind! Daarvoor had ik volkomen succes moeten hebben! Juist is alleen, dat het Caesar evenmin als mij is gelukt, want hem hebben zij vermoord."

Vlak naast zijn zelfkritiek ligt de waardeering van zijn eigen daden. Uit het historisch gevoel, dat een der grondkrachten van zijn wezen vormt, put hij een objectieve klaarheid over zich zelf, zooals vóór hem misschien geen mensch uit de geschiedenis heeft bezeten. Over zijn loopbaan vertelt Las Casas, spreekt hij, alsof die drie eeuwen achter hem lag, en gravin Montholon zegt ontroerd: „Het was mij alsof wij in een andere wereld waren en ik dooden tweegesprekken hoorde voeren."

Hardnekkig verdedigt hij de zoogenaamde misdaden, de vergiftiging in Jaffa, de fusilleering van den Hertog van Enghien. Een Engelschen scheepsdokter vertelt hij plotseling de Enghien-kwestie, daar hij zelf als Consul moest worden vermoord, moest hij wel pareeren. Eenmaal heeft hij zich voorgenomen, van zijn dokter O'Meara het oordeel van een hem toegewijd, doch van hem onafhankelijk man over Napoleon los te krijgen: dan zet hij hem eerst port voor, drinkt met hem, plotseling vraagt hij:

„Voor wat voor man hield U mij, vóór U mij kende? Komt er maar rond voor uit!"

En als de dokter de gewone karakteristiek van een amoreel mensch geeft, die tot elke misdaad in staat is:

„Dat heb ik verwacht. Zoo denken zeker ook vele Franschen: door eigen kracht heeft hij het toppunt van roem bereikt, maar daartoe heeft hij vele misdaden moeten begaan", en nu volgt een vurige zelfverdediging.

Op een nacht laat hij Montholon roepen, om plotseling van zijn slapelooze gedachten uit een lange beschouwing te dicteeren, hoe hij steeds den vrede heeft gewild en vóór de oorlogen en na de overwinningen steeds den weg voor onderhandelingen heeft gebaand. Of hij vergelijkt de beide Revoluties, dan voegt hij eraan toe: „Maar Cromwell betreedt op rijperen leeftijd het tooneel en bereikt den hoogsten sport slechts door list en huichelarij. Napoleon grijpt als jongeling in de gebeurtenissen in en zijn eerste schreden worden overstraald door den glans van glorievolle daden. Wiens bloed heb ik vergoten? Wie kan er zich op beroemen in mijn toestand anders te hebben gehandeld? Welk tijdperk kan bij gelijke moeilijkheden op zoo schuldelooze resultaten bogen!.. Naar mijn meening is het zonder voorbeeld in de geschiedenis, dat een eenvoudig man zulk een verbazingwekkende macht heeft bereikt, zonder misdaden. Zelfs met den dood voor oogen zou ik geen andere getuigenis kunnen afleggen."

Maar nu gebeurt er iets verrassends. In plaats van in deze résumés, waarvoor hij zes jaar den tijd had, de schuld der mislukking op anderen te schuiven, in plaats van zijn aangeboren menschenhaat van deze rots tot het firmament op te stapelen, groeit in de verbanning zijn rechtvaardigheid. Uit den man, die zijn leven lang de handelingen der menschen enkel uit hun begeerten verklaarde en hen daarnaar behandelde, groeit tenslotte een voorzichtig ontleder, uit den machtsmensch een filosoof, Napoleon wordt verdraagzaam.

Nu verklaart hij zelfs, dat de menschen eerder dank-

baar dan ondankbaar zijn, men verwacht alleen steeds meer dank dan de hulp waard was. Zijn scherpste berisping, bericht Las Casas, is thans zijn zwijgen. Ook individueel verdedigt hij de trouweloozen.

Augereau, Berthier waren slechts niet opgewassen geweest tegen de eischen van den toestand, en hij verontschuldigt zijn broeders. Uitgaande van een dergelijk oordeel komt hij tot wijde perspectieven. Men meent Socrates in de gevangenis te hooren, wanneer men leest:

„Het is moeilijk den menschen recht te doen wedervaren. Kennen zij zich zelf dan? Zij, die mij verlaten hebben, zouden in hun geluksperiode zelfs niet hebben vermoed, dat zij ooit van mij zouden kunnen afvallen.. Onze laatste beproevingen gaan de menschelijke mogelijkheden te boven.. Ook ben ik meer in den steek gelaten dan eigenlijk verraden, zooals de Heilige Petrus den Heer verloochende. Misschien zijn er reeds tranen van berouw gevloeid. En wie heeft meer vrienden en aanhangers gehad in de wereld? Wie meer liefde ontvangen? Mijn lot had nog veel zwaarder kunnen zijn!"

XVI

Het gevolg schrijft dagboeken. De Keizer weet het, eens kijkt hij er een door en zwijgt. Als realist berekent hij de geldswaarde van deze cahiers, en terwijl hij allen salarissen geeft, die enkelen niet aannemen, voorspelt hij hun, wat zij met hun aanteekeningen na zijn dood zullen verdienen en onderschat alleen de bedragen; ook geeft hij aan ieder die stukken van zijn eigen mémoires cadeau, die hij hun gedicteerd heeft. Maar juist weet hij de onberekenbare waarde te schatten, die de dagboeken der zijnen voor het nageslacht, ten opzichte van hemzelf moeten hebben.

Voor zoover hij, gewend te dicteeren, veelal sprekend styleert, opdat het zoo kan worden opgeschreven, neemt de

waarde voor de toekomst dezer résumés, waardoor hij zich tevens boven het kleurloos heden verheft, belangrijk toe.

Dikwijls is hij vijf dagen lang niet te zien en toch leest en schrijft hij niets, over de toekomst behoeft hij niet meer te denken: in vijf zulke dagen overdenkt hij het geheel nog eens, en zieleschokken doortrillen hem, flitsen des geestes schieten door hem heen, honderd uren lang, zooals nimmer te voren een sterfelijk wezen te dragen had. Deze spanning is geweldiger dan bij Austerlitz, meer elementair dan in den Raad van State: het zijn de gevoelens van den geboeiden Prometheus, die het geluk der menschen wilde scheppen, zonder een God te zijn, en nu vastgesmeed aan de rots kreunt, niet anders dan thans de kleine man in zijn oude, groene jas. Wat hij gedurende twintig jaren van zijn visioenen heeft kunnen of willen verwerkelijken, dat zet hij thans in ideeën uiteen. Zoo wordt hij tenslotte de beste commentator van zijn eigen levensgedicht.

Er komt een boek, dat een samenvatting geeft van zijn manifesten en decreten, hij leest erin, plotseling legt hij het weg, loopt op en neer en zegt tot Las Casas:

„Ieder historicus zal mij moeten geven, wat mij toekomt. De feiten spreken. Ik heb den afgrond der anarchie gedempt en den chaos tot orde omgeschapen. Ik heb de Revolutie gezuiverd van het vuil, de volkeren veredeld, de tronen bevestigd. Ik heb alle talenten aangemoedigd, alle verdiensten beloond, de grenzen van den roem uitgezet. Tegen welke aanklachten zou de historicus mij niet verdedigen?.. Tegen despotisme? Hij zal bewijzen, dat de dictatuur noodig was. Strijd tegen de vrijheid? Hij zal bewijzen, dat de anarchie nog dreigend op den drempel stond. Dat ik den oorlog liefhad? Hij zal bewijzen, dat ik steeds de aangevallene was. Streven naar de wereldheerschappij? Hij zal bewijzen, dat deze eerst toevallig, uit de omstandigheden voortkwam. Teveel eerzucht? Ja zeker,

maar dan de meest verheven eerzucht: het Rijk der Rede te stichten, de volledige ontwikkeling, het ongestoord genieten van alle menschelijke gaven. Hier zal de historicus wellicht zijn spijt betuigen, dat een dergelijke eerzucht niet tot volle ontplooiïng heeft kunnen komen." En na een oogenblik zwijgen, besluit hij: „Daar hebt U, waarde vriend, in weinig woorden mijn geheele leven."

Hier geeft hij het résumé in verdedigenden zin nòch in andere samenvattingen: nergens zal men hem over zijn veldslagen hooren dwepen! Nooit in die zes jaren heeft hij den veldheer Bonaparte geroemd! Wanneer hij samenvat hetgeen hij nastreefde, dan heet het:

„Mijn roem is niet gelegen in veertig gewonnen veldslagen, noch daarin dat ik koningen dwong mijn wil te doen. Waterloo zal de herinnering aan zoo vele overwinningen uitwisschen, onder den indruk van het laatste bedrijf vergeet men het eerste. Wat echter nooit kan vergaan, dat is mijn Burgerlijk Wetboek, dat zijn de protocollen van mijn Raad van State, de briefwisseling met mijn ministers.. Mijn wetgeving heeft door haar eenvoud meer goed gedaan dan de vroegere, mijn scholen, mijn methoden van onderwijs vormen een nieuwe generatie, onder mijn regeering zijn de misdaden afgenomen, in Engeland zijn ze toegenomen.. Ik wilde een Europeesch stelsel grondvesten, een Europeesch Wetboek, een Europeesch Hof van Cassatie: er zou in Europa slechts één volk zijn geweest!"

Eens leest hij in een Engelsche krant het bericht, dat Napoleon in 't geheim enorme schatten zou verborgen houden. Snel staat hij op en dicteert aan hem, die juist naast hem zit, deze prachtige zinnen:

„Gij wilt weten welke Napoleon's schatten zijn? Ja, zij zijn groot, maar zij liggen open voor aller blik. De havens van Antwerpen en Vlissingen, die aan de grootste vloten ruimte bieden en nooit dichtvriezen, de waterwerken bij Duinkerken, Le Havre en Nizza, het reus-

achtige dok van Cherbourg, de haven van Venetië, de straatwegen van Antwerpen naar Amsterdam, van Mainz naar Metz, van Bordeaux naar Bayonne, de passen over Simplon, Mont Cenis, Corniche en Mont Genèvre, die de Alpen in vier richtingen openstellen en alle Romeinsche bouwwerken overtreffen. Dan de wegen van de Pyreneeën naar de Alpen, van Parma naar Spezia, van Savonne naar Piemont, de bruggen in Parijs, de bruggen in Savre, Tour, Lyon.. het Rijn-Rhône-kanaal, de drooglegging der Pontijnsche moerassen.. Het herstel der verwoeste Kerk, het scheppen van nieuwe industrieën, het nieuwe Louvre, de opslagplaatsen, de handelswegen, de watertoevoer naar Parijs, de kaden.. De herbouw van de weverijen in Lyon, meer dan 400 suikerfabrieken, verfraaiing der kroonpaleizen voor 50, de meubileering daarvan uit Napoleon's particulier vermogen voor 60 millioen, de inlossing van den eenig overgebleven kroondiamant, den Régent, die bij Berlijnsche Joden voor drie millioen was beleend, het Musée Napoléon, dat alle werken door aankoop of door vredesverdragen verwierf, vele millioenen ter ondersteuning van den landbouw, de paardenfokkerij: dat zijn Napoleon's schatten, die de waarde van milliarden vertegenwoordigen en de eeuwen zullen trotseeren! Dat zijn de gedenkteekenen, die allen laster te schande zullen maken.. en de geschiedenis zal er op wijzen, dat al deze dingen tot stand kwamen tijdens voortdurende oorlogen en zonder eenige leening!"

Hoe verdedigt hij daar in zijn kleine kamer, in het bekrompen huis, op de rots in zee zijn werk en hoe haspelt zijn koninklijk geheugen de dingen door elkaar, straatwegen en suikerfabrieken, den kroondiamant en de Katholieke Kerk! Hoe voorziet hij de tegenwerpingen der Geschiedenis en hoe voelt hij desondanks de waarheid over zichzelven, ook al heeft het honderd jaar geduurd, tot heden zijn nageslacht iets anders in hem begint te zien dan een veldheer,

wiens overwinningen, zooals hij zelf zegt, door Waterloo verduisterd zijn.

Op een avond na het diner krijgt het probleem een persoonlijke wending. Wanneer hij het gelukkigst was, vraagt een stem in den kring met primitieve nieuwsgierigheid, en allen raden mee. Bij zijn huwelijk, zegt hij, bij de geboorte van zijn zoon, was hij tevreden, „gelukkig kan ik niet zeggen, maar tevreden".

— Als Eerste Consul?

„Toen ontbrak mij de noodige zekerheid van optreden."

— Bij de kroning?

„Ik geloof in Tilsit. Toen had ik juist de wisselvalligheden van het lot leeren kennen. Eylau in Pruisen had me gewaarschuwd — en desondanks trad ik daar als overwinnaar op, dicteerde den Vrede, Czaar en Koning maakten mij het hof. Maar neen, dat was toch niet het mooiste. Het gelukkigst was ik na mijn eerste overwinningen in Italië, toen de menigte mij omjubelde, Evviva il liberatore! — En dat als men 26 is! Toen zag ik, wat er nog uit mij worden kon! Toen zag ik de wereld onder mij verzinken, alsof ik in de lucht werd opgeheven!"

Plotseling breekt hij zijn woorden af, zingt een Italiaansch lied voor zich heen, dan staat hij op: „Het is tien uur, tijd om te gaan slapen."

Hoe mat blijven deze vergelijkingen zijner geluksgevoelens vergeleken bij die vurige rhapsodieën zijner werken! Want juist in zijn werken heeft het levensgeluk van dezen man zich ten volle verwerkelijkt, die in niets anders vreugde vond dan in de volbrachte daad. En als hij nu rond ziet, wanneer hij dan ooit tot het oogenblik zeide: Blijf toch! en bij elk voorstel twijfelt en „tevreden" zegt en hem eindelijk uit alle menschenkoren het eerste Evviva! weer in de ooren klinkt, en nog eenmaal voelt hij zich als jongeling in de lucht geheven, dan zweeft nog eenmaal de roem voor de tropische zon, die zijn levensavond bescheen: terwille dáár-

van is de leerling der Antieken eens op weg gegaan!'

Naar den roem, dien op het eiland zijner jeugd zijn dolende fantasie heeft beluisterd, richt hij nog immer zijn luisterend oor op dit eiland der verbanning, en dan is het zeker de krijgsroem, in welks magische uitwerking op de menschen hij het sterkste vertrouwen had. Wanneer hij dan vraagt of er wel iemand in Parijs zou zijn, die hem niet kent, dan bedoelt hij niet Parijs, maar de wereld, en als Las Casas hem vertelt van herders, die in de meest onbegaanbare dalen van Wales hem reeds naar den Consul hadden gevraagd, of van gele menschen, die hem in China in één adem met Tamerlan noemden, dan vergeet hij den smaad en de verveling van deze rots: — dan heeft Keizer Napoleon werkelijk zijn gelukkigste oogenblikken. Dan kan het kleinste krantenbericht hem tot dichterlijke bezieling vervoeren:

„En toch is zij verloren, de Reactie! Niets kan de groote beginselen meer te niet doen, voor eeuwig zullen zij stand houden in den glans der wondere daden, die wij verricht hebben! De eerste smetten hebben wij in den stroom van den roem uitgewischt, nu zijn zij onsterfelijk.. Met onze lauweren gekroond, door de volkeren begroet, geheiligd door verdragen met de Mogendheden zijn zij aller lippen en ooren vertrouwd geworden.. Zij zullen de wereld regeeren, tot het geloof en de moraal aller volkeren worden, en deze nieuwe tijd is, wat men ook moge zeggen, met mij verbonden. Ik heb den fakkel ontstoken, vrienden en vijanden zullen mij den eersten soldaat, den grooten vertegenwoordiger der nieuwe beginselen noemen. Wanneer ik dood ben, zal ik nog altijd voor de volkeren de zon hunner rechten zijn, mijn naam zal de oorlogskreet zijn bij hun strijd, de leus hunner verwachtingen!"

Maar aan zulke heldhaftige gevoelens over zichzelf ontbreekt het passende slot. Politiek overschat hij de waarde van zijn martelaarschap, hij heeft de dynastie

niet kunnen redden, maar de opbouwende waarde van dit laatste bedrijf voor de zielen der menschen voorziet hij niet. Een heldendood staat hem voor oogen, om dien nog te grijpen is hij in de laatste veldslagen midden in de kogels gereden, steeds weer bladert zijn geest in zijn geschiedenis, om deze verzuimde romantische plaats te vinden, dikwijls spreekt hij ervan. Als een dramaturg zoekt hij het punt, waar het Noodlot ingrijpt: „In Moskou had ik moeten sterven. Tot op dat oogenblik is mijn roem niet verminderd.. Had de hemel mij slechts in 't Kremlin een kogel gezonden! Dan zou mijn dynastie thans regeeren, de Geschiedenis zou mij op één lijn met Alexander en Caesar hebben gesteld, in plaats dat ik, zooals thans, zoo goed als niets ben." Dan denkt hij weer, dat een dood vlak voor het doel het nageslacht nog meer zou hebben getroffen: „Als ik bij Borodino gevallen was, dan zou mijn dood aan dien van Alexander gelijk zijn geweest. Bij Waterloo te vallen, zou een goede dood geweest zijn. Misschien echter was Dresden nog beter. Neen, toch niet! Waterloo was beter! De liefde van het volk, de droefheid —"

En eens vat hij alles samen in de woorden:

„Alles bij elkaar genomen: welk een ballade was mijn leven!"

XVII

Zonsopgang. In een witte jas, roode pantoffels, met breedgeranden stroohoed, een spade in de hand, zoo staat een man voor de deur van het slapende huis en met een groote bel luidt hij tot den arbeid. De wal moet worden opgehoogd, de gracht verlengd, het doel is meer land aan de zee te ontrukken. Dan gaan deuren en tenten open, van alle kanten komen zij te voorschijn, grijpen schoffel, hark en bijl en volgens het ontwerp van den heer, die hen gewekt heeft, ontwikkelt zich alles om hem heen.

Hij gelijkt op den honderdjarigen Faust.

Zijn laatste levensjaar breekt aan, thans is hij besloten, wat er ook moge gebeuren, op deze rots te blijven, en daar niemand hem helpt om die groen te maken, heeft hij na jarenlang getwist en tegenwerking het plan voor een tuin ontworpen. Een halve cirkel van wallen zal hem beschermen tegen de zon, passaatwinden en de blikken der bewakers, cisternen voor den regen worden ingericht, maar binnen de wallen laat hij aarde brengen, bloemen en heesters, vier en twintig groote boomen planten, perziken, oranjeboomen, en voor zijn raam een eik. De Engelsche artillerie, die hij uit Spanje kent, heeft de boomen, zoodra zij van de Kaap waren aangekomen, naar Longwood naar boven gereden. Chineesche tuinlui, Indische koelies, Fransche bedienden, Engelsche staljongens doen het werk, maar de dokter moet ook helpen en Montholon en Bertrand, en als de dienstdoende Engelsche officier nadert, ziet hij hoe de Keizer van zijn Grootmaarschalk een graszode aanneemt om die zorgvuldig op de helling aan te stampen. Maar aangezien Napoleon weet, dat men den in den vreemde overgeplanten soldaat goed moet behandelen, begiet hij het verplante stuk aarde.

Zeven maanden duurt deze arbeid, dan geldt de tuin, met zulk een spoed de rots opgedrongen, voor een wonder, en in 't geheim komt de dochter van den Gouverneur om dien te zien. Het is het laatste wat Napoleon volbrengt.

Juist, doordat hij het verval zijner krachten bemerkte, heeft hij zich voorgenomen de rest zijner dagen op aangenamer wijze in te richten, en zachtjes hoort men hem het vers van Voltaire voor zich heen zoemen: „Nog eenmaal Parijs zien? Ik mag 't niet hopen." Zijn verjaardag beschouwt hij als zijn laatsten, hij geeft aan de kinderen cadeautjes, „aan tafel, toen wij allen om hem vereenigd waren, straalde hij als een goed huisvader in den kring van zijn gezin".

In den herfst overschrijdt hij voor de eerste maal in vier jaren de vier-mijlen grens voor een grooten laatsten rit.

Slechts zelden dicteert hij nog in slapelooze nachten: kantteekeningen bij de veldslagen van Turenne, Frederik en Caesar, aanteekeningen over Voltaire's Mahomet, over de Aeneïde, over den zelfmoord, waartegen hij reeds als luitenant schreef. Zijn beste secretarissen, Gourgaud en Las Casas, zijn weg sinds jaar en dag. Tijden lang ziet men hem op de verandadeur staan trommelen, hij kijkt naar de meeuwen, hij volgt de wolken, hij zoekt niet meer naar schepen met zijn verrekijker, hij wacht alleen nog op den dood.

Zoo komt het, dat een nieuwe samenzwering tegen de Bourbons, die van het leger uitging en diep in het maatschappelijk leven drong, zijn zenuwen niet meer opwindt. Zoo slaat hij in het laatste halve jaar twee plannen om te vluchten af: „Het staat in de sterren geschreven, dat ik hier sterven moet. In Amerika zou ik vermoord of vergeten worden. Slechts mijn martelaarschap kan mijn dynastie redden. Daarom geef ik de voorkeur aan St. Helena".

Zijn doodelijke kwaal verergert. De leverziekte, waarvan hij reeds midden in de dertig voorspelde, dat ook hij, evenals zijn vader, daaraan zou heengaan, is door het vreeselijke klimaat van dit eiland, dat reeds de gezonde lever aantast, angstwekkend toegenomen. Hij zegt, dat vuur zijn maag verbrandt, in aanvallen van pijn wentelt hij zich over den grond, twee duim onder zijn borst voelt hij „den fijnen messteek". Tegelijkertijd heeft hij het zóó koud, dat hij met zes compressen in bed liggend, nog meent dat zij niet warm genoeg zijn. Napoleon verbrandt inwendig, uitwendig komt hij van koude om: in een zoo sprekende gelijkenis volgt zijn lichaam zijn ziel.

Voortdurend slaat hij zijn eigen toestand gade en de beteekenis daarvan, neemt geen medicijnen waarvan men hem geen uitleg geeft, maar hij steunt: „Ik heb mijn bed liefgekregen, voor geen troon zou ik het meer willen ruilen. Wat ben ik afgetakeld! Ik, die nooit wilde slapen, leef in

lethargie. Het kost mij een besluit om de oogen te openen. Ik heb dikwijls vier secretarissen tegelijk over verschillende onderwerpen gedicteerd. Toen was ik Napoleon." Zijn stemming weifelt tusschen pathos en ironie. Als de bediende vertelt dat er een komeet is, zegt de Keizer: „Dat was het teeken voor Caesar's dood". Maar als de dokter beweert, dat hij niets ziet, zegt de zieke: „Het gaat ook wel zonder komeet."

Deze dokter Antommarchi is eindelijk uit Corsica gekomen. Nadat de strijd met den Gouverneur den zieke een jaar lang zonder dokter heeft doen zijn, heeft zijn moeder eindelijk diens uitzending doorgezet, samen met twee geestelijken, één bediende en één kok. Eindelijk, na jaren hoort de Keizer intieme dingen over haar en eenmaal vat hij in een enkel eenvoudig woord samen, wat zij voor hem is: „Alles, wat ik ben en was, dank ik aan mijn moeder, zij heeft mij haar grondbeginselen geleerd, en de gewoonte om te werken."

Nu zijn er vijf Corsikanen om den bijna eenzamen man, bruikbaar weliswaar zijn slechts bediende en kok, van de priesters is de oudste doof, en loopt en spreekt moeilijk, de ander juist van het seminarie af, zonder kennis en manieren, de jonge arts aanmatigend en onervaren. Maar de aanblik van hun ras, dat het zijne is, hernieuwde in den Keizer de herinnering aan zijn vaderland, gevoelens worden wakker, die hij reeds bij den aanvang in zijn verlangen naar Frankrijk heeft verstikt. Napoleon sterft als Italiaan, zooals hij geboren werd.

Nu spreekt hij ook weer veel Italiaansch, doorspekt het gesprek in 't Fransch met groteske wendingen uit zijn moedertaal en als hij den aanval van een senator leest, dat Frankrijk zich zijn meester heeft gekozen uit een volk, dat de Romeinen zelfs als slaven versmaadden, noemt hij dat een diepe waardeering van de Corsikanen, „want de Romeinen wisten, dat dit volk met niets tot dienen was te

krijgen.. Overigens is Corsica, gelegen tusschen Frankrijk en Italië, zeer geëigend voor het vaderland van een man, die over beiden heerschte."

Want plotseling is het weer het vaderland. „Ach dokter, waar is de prachtige hemel van Corsika! Daarheen wilde ik vluchten, met open armen zou het volk mij hebben ontvangen, het zou mijn gezin zijn geworden. Denkt U, dat de Bondgenooten mij op Corsica hadden overwonnen? U kent onze bergbewoners met hun moed, hun trots! Ik ken ieder ravijn en iedere beek!" Dan maakt hij zich zelf wijs, dat hij het eiland, waarom hij zich nooit meer heeft bekommerd, wilde verfraaien, ten aanschouwen van geheel Frankrijk wilde onderscheiden, dat slechts zijn ongeluk hem daarvan heeft weerhouden. Hij spreekt over de grootheid van ziel bij deze eilandbewoners, over wraak en eer, die zij geslachten lang koesteren, over Paoli: „Daar is alles beter, zelfs de geur van den bodem. Met gesloten oogen zou ik dien herkennen, ik heb hem nergens teruggevonden.. Ach, geen geboortehuis meer bezitten, zonder geboortegrond zijn, dat is zooveel als zonder vaderland."

Zoo laat en smartelijk, zoo indirect komt het verheven inzicht tot de ziel van dezen vaderlandslooze of zoo laat spreekt hij het uit, en zooals de zee, die tegen zijn rots aanklotst, dezelfde is als die de klippen van zijn vaderland bespoelde, zoo verbindt nu ook zijn eigen gevoel het eiland met het eiland en tusschen dat, wat hij als vaderland steeds heeft verloochend en dit, dat aan den vijand behoort, ligt Frankrijk, dat door diezelfde zee wordt omspoeld, die hij nooit heeft kunnen beheerschen.

De Corsikaansche dokter is den Keizer allerminst toegedaan, hij gelooft niet aan zijn pijnen, houdt alles voor politiek, opdat men hem naar Europa laat gaan, is bij de ergste aanvallen afwezig, en zoo wreekt zich de politieke beteekenis, die de Keizer aan zijn ziekte gaf, want thans, nu hij werkelijk sterft, gelooft zijn eigen landgenoot niet aan

zijn lijden. Van deze meenigsverschillen dringt veel door, de zieke wil hem weg hebben, en als hij tenslotte in een memorie toch nog de overbrenging naar Europa eischt, dan triomfeert de Gouverneur en kan hij zich beroepen op den strijd tusschen den grooten en den kleinen Corsikaan. Nog vier weken voor 's Keizers einde, wil zijn cipier opnieuw bij hem binnendringen, en door deze opwinding verergert hij zijn toestand.

Het aantal der getrouwen slinkt, als om den menschenverachter tenslotte nog gelijk te geven. Nu, in de laatste weken van zijn leven, ziet de gevangene nog vier bedienden en ook den ouden geestelijke naar Europa gaan, twee anderen worden ziek, en de laatste twee heeren van zijn gevolg denken over vluchten: Montholon correspondeert met zijn vrouw over een plaatsvervanger, Bertrand wil eindelijk aan den aandrang der zijnen gevolg geven en vertrekken. Om hem daar te houden, moet Montholon hem bewijzen, dat de Keizer werkelijk niet slechts om hem te beïnvloeden van een ernstige ziekte spreekt. Als Bertrand dan verklaart te zullen blijven, voelt de zieke zich als bevrijd en leeft op. De eenige, die nooit aan teruggaan dacht, is Marchand, zijn kamerdienaar: „Als dat zoo doorgaat", zegt de Keizer, „zullen jij en ik ten slotte alleen overblijven. Jij zult verder voor mij zorgen en mij aan 't eind de oogen toedrukken."

Pijnlijker treft het hem als een van zijn adellijke getrouwen nu plotseling lang verborgen gehouden waarheden openbaart: — Wanneer de Conventie, zegt Bertrand in een debat, na de afzetting van den Koning den Hertog van Orleans op den troon had verheven, zou dat de gelukkigste dag mijns levens zijn geweest". De Keizer zwijgt, maar zegt dan bitter: „Bertrand, die alles aan mij te danken heeft, dien ik tot Grootofficier van mijn kroon heb gemaakt!"

Nu zijn krachten verminderen, grijpt hij naar een hou-

vast en doet voor 't eerst, wat hij steeds heeft vermeden, hij vraagt zijn familie om hulp. Aan Pauline, van wie hij het meest heeft gehouden, dicteert hij een bulletin over zijn toestand en besluit: „De Keizer hoopt beslist, dat Uwe Hoogheid invloedrijke Engelschen van zijn toestand op de hoogte zal brengen. Van allen verlaten sterft hij op deze afschuwelijke rots. Zijn doodsstrijd is vreeselijk."

Half April, drie weken voor het einde, dicteert hij aan Montholon met gesloten deuren zijn testament. Dan moet deze het wederom hem dicteeren, opdat zijn eigen handschrift het tegen iedere verdenking zal waarborgen. Vijf uur lang schrijft de Keizer, zittend, terwijl 't koude zweet hem uitbreekt. Een document van staatsmansgrootheid en menschelijke gevoelens, gelijkt dit geschrift op een overzicht van zijn gansche leven.

XVIII

Allereerst belijdt hij te behooren tot de Roomsch-Katolieke kerk, waarin hij geboren is, die hij weer hersteld, steeds beschermd en wier geloof hij in zijn diepste innerlijk nooit beleden heeft. Daarop denkt hij aan den roem van een heldengraf en met de besliste wending van iemand, die Franschman is door eigen wil, schrijft hij: „Ik wensch, dat mijn assche zal rusten aan de oevers van de Seine, temidden van het Fransche volk, dat ik zoo heb liefgehad."

Dan beginnen de gedachten aan zijn zoon, op wiens hoofd hij alles vereenigt, wat hij aan rechten, schatten en kennis bezit, alles, wat een mensch nog over den dood heen aan verwachtingen kan koesteren. Daarom verzekert hij zijn „teerbeminde gemalin" van de innigste gevoelens, om haar de zorg voor den zoon op het hart te drukken, dan dringt hij er bij hem op aan, hoewel hij als Oostenrijksch prins opgroeit, nooit te vergeten, dat hij als Fransch prins geboren, is en zich nooit te laten gebruiken als werktuig in

de handen der triumviri, die Europa onderdrukken en van wie zijn grootvader de ergste is.

Thans komt de lansstoot naar den vijand: „Ik sterf te vroeg, vermoord door de Engelsche Oligarchie en haar gehuurde moordenaars.” Maar op den opruienden toon van den tribuun voegt hij er aan toe: „Het Engelsche volk zal mij wreken.” Dan besluit hij dit deel met de verklaring van zijn nederlaag door het verraad van Marmont, Augereau, Talleyrand en Lafayette, toen Frankrijk nog over genoeg hulpbronnen beschikte; en als hij eraan toevoegt, „ik vergeef hun”, dan flitst achter deze Christenuiting onmiddellijk het krijgsmansstaal in de woorden: „Moge het komende Frankrijk hun vergeven zooals ik.”

Dan dankt hij, geheel in patriciërsstijl, zijn geliefde moeder en alle broeders en zusters voor hun deelneming en schenkt Lodewijk vergiffenis voor een gemeen geschrift, dat juist verschenen was. Nu volgt verdeeling van zijn vermogen.

Het grondkapitaal daarvan vormt hetgeen hij gedurende veertien jaar op zijn civiele lijst bespaarde, alles wat hij voor zijn paleizen zelf heeft aangeschaft, sieraden, meubels, zilver en zijn Italiaansch bezit. Hij geeft het op voor meer dan 200 millioen francs, legt er den nadruk op, dat geen enkele wet het hem heeft ontnomen, en vermaakt de eene helft aan de officieren en manschappn uit de roemvolle veldslagen van 1792 tot 1815, die nog in leven zijn, in verhouding van hun traktement, de andere helft aan de steden en de gemeenten dier provincies, die bij den inval geleden hebben. Door deze bepaling wil hij ook moreel de nieuwe Regeering in het ongelijk stellen, wanneer zij de inbeslagneming van het bij de abdicatie weggenomen goud en de voorwerpen van waarde handhaaft. Op deze wijze verzekert hij zich van de stemming der troepen en van het volk, en voor zijn dynastie hoopt hij in 't geheim op een uitwerking, zooals Antonius die met Caesar's testament bereikte.

Dan volgen legaten aan 97 met name genoemde personen. Deze lijsten zijn in den loop van tien dagen ontstaan. „Zijn geest", schrijft zijn vertrouwde, „is onophoudelijk bezig bronnen te vinden om zijn vrijgevigheid te kunnen betoonen, elken dag schieten hem de namen van oude bedienden te binnen, die hij gaarne zou willen beloonen". De uitbetaling dezer legaten moet geschieden uit een klein vermogen van 20 millioen, waarvan hij zich zekerder voelt dan van den grooten Keizerschat, en waarvan hij bij zijn vertrek 6 millioen in baar geld deponeerde.

Wie zijn de legatarissen?

Montholon erft twee millioen, Bertrand en de kamerdienaar Marchand elk ongeveer een half millioen francs, Deze kamerdienaar is de eenige, dien Napoleon met den naam van vriend vereert, en hij voegt eraan toe, dat hij hem door huwelijk met een familie van zijn oude Garde wenscht te zien verbonden. Hem benoemt hij tezamen met Bertrand en Montholon tot executeur-testamentair en ieder stuk laat hij door alle drie zegelen. Zoo draagt het laatste document van Napoleon's hand vier zegels: 's Keizers adelaar in de vlucht, de wapens der beide graven van ouden adel, maar daarnaast het eenvoudig naamcijfer van een proletariër, die zich het hoogste vertrouwen van den Keizer verwierf: zijn laatsten wil uit te voeren. „De diensten, die hij mij bewezen heeft, waren die van een vriend".

Elk van zijn bedienden op St. Helena ontvangt een vermogen, evenals ieder van de doktoren, van wien hij den één den meest rechtschapen mensch noemt, dien hij ooit ontmoet heeft. Dan volgen met even groote bedragen vroegere generaals, die hem na stonden, secretarissen, twee schrijvers, de Garden van Elba, kinderen van gevallen generaals, stalknechts volgen, kamerdienaars, ordonnans-officieren, jagers, een voorrijder uit Egypte, een portier, een bibliothecaris, kinderen of kleinkinderen van Corsikaansche

vrienden zijner ouders, kinderen of kleinkinderen van zijn voedster, voor zoover zij ondanks vroegere schenkingen aan lager wal mochten zijn geraakt, kinderen of kleinkinderen van zijn leeraren in Auxonne, van den commandeerenden generaal van Toulon, die hem 't eerst een commando overgaf, van den afgevaardigde, die intertijd zijn plannen met Toulon doorzette tegen het Comité in, van zijn gesneuvelden adjudant Muiron, naar wien hij een schip en daarna zich zelf heeft genoemd. Dan volgt een onderofficier, die ervan beschuldigd was, voor Wellington's vermoording het plan te hebben ontworpen, maar weer vrij kwam: „Hij had evenveel recht dien aristocraat te vermoorden, als die ander, toen die mij in den dood zond op de rots van St. Helena, want hij heeft het voorgesteld. Zoo die man hem vermoord had, was hij door dezelfde motieven gerechtvaardigd, namelijk Frankrijk's belangen."

Met dezen revolutionnairen kreet wordt de laatste lijst der legatarissen besloten. In de instructie voor de executeurs worden als bronnen onder andere opgesomd: de meubels van malachiet uit Rusland, het gouden eetservies, geschenk van de stad Parijs, een kleine hoeve op het eiland Elba, die van Pauline's geld werd gekocht, indien zij bij zijn dood reeds gestorven mocht zijn. Een voorraad kwikzilver in Venetië, ter waarde van vijf millioen, het vermogen van den Patriarch van Venetië, voor zoover hij het werkelijk aan den Keizer mocht hebben vermaakt, goud en juweelen in een geheime bergplaats in Malmaison, die niet aan Josephine werden gegeven en zich daar misschien nog bevinden: fantastische lijst van een koning en avonturier.

Aan zijn moeder vermaakt hij de kleine zilveren lamp, waarmee hij zes jaren lang zijn slapelooze nachten op de rots doorbracht, aan elk van zijn broers en zusters kleine souvenirs, Joseph en Lucien staan, als ware er nooit iets voorgevallen, rustig onder elkaar, ieder van hen „moet een geboorduurden mantel, jas en broek" hebben, daar de

een van hem bij zijn leven een kroon, de ander het aanbod daarvan ontving.

Maar Napoleon's werkelijke erfgenaam is zijn zoon. Hem vermaakt hij in de eerste plaats al zijn wapens, zadels, sporen, snuifdoozen, ridderorden, boeken, linnengoed, veldbed, en aan deze nauwkeurige lijst voegt hij den fieren zin toe: „Deze kleine erfenis moge hem dierbaar zijn als een aandenken aan zijn vader, van wien de wereld hem vertellen zal." De inventarissen, die zelfs twee nachtonderbroeken en twee kussenovertrekken vermelden, worden op een paar plaatsen doorflitst: „Mijn degen, die ik bij Austerlitz droeg, mijn gouden reisnécessaire, die ik bij Ulm, Eylau, Friedland, Löbau, Moskou, Montmirail gebruikte, vier doozen, die op de tafel van Lodewijk XVIII in de Tuilerieën den 20sten Maart 15 stonden, mijn wekker, het is het klokje van Frederik den Groote, dat ik uit Potsdam meenam (Doos no. 3), een blauwe mantel (die van Marengo), de degen van den Eersten Consul, het lint van het Legioen van Eer." Iedere inventaris wordt besloten met de benoeming van een vertrouwde, die alles bewaren zal, tot zijn zoon zestien jaar zal zijn en alles in ontvangst kan nemen.

Verder wordt Marchand opgedragen, Napoleon's haar af te knippen en daaruit armbandjes met kleine gouden sloten te laten maken voor zijn moeder, zijn broers en zusters en de Keizerin; daarna volgt de ontroerende toevoeging: „Mijn zoon moet een grooteren armband hebben." Verschillende plaatsen en personen worden genoemd, waar herinneringen moeten zijn, die zijn zoon eenmaal zouden kunnen interesseeren: „De herinnering aan mij zal de glorie van zijn leven zijn. Alles wat voor hem een sfeer in dezen zin kan vormen, brenge men voor hem bij elkaar. Mocht de Fortuin keeren en mijn zoon weer den troon bestijgen, dan is het de plicht van mijn executeurs-testamentair hem duidelijk te maken, wat hij aan mijn oudere officieren en soldaten en aan mijn trouwe bedienden ver-

schuldigd is." Ook wenscht hij, dat zij alles zullen doen om hem te ontmoeten en hem „zooveel in hun vermogen staat voor te lichten over feiten en verhoudingen". Zijn moeder, broers en zusters moeten hem, als hij grooter is, schrijven, de kinderen zijner officieren en dienaren hem dienen. Hij wenscht, dat zijn moeder hem „met een of ander kostbaar legaat zal vereeren, zooals bijvoorbeeld door haar portret of dat van mijn vader of juweelen, die voor hem een herinnering aan zijn grootouders zullen zijn".

Met zulke eenvoudige gevoelens eindigt zijn leven, met het ontroerende woord grootouders, maar dan volgt nog een andere zin, waarachter afgronden zich openen: „Ik eisch van mijn zoon, dat hij zijn naam Napoleon weer zal aannemen, zoodra hij meerderjarig is en het zonder groote moeilijkheden kan doen."

En na deze koortsachtige zorg voor den eenigen legitiemen erfgenaam volgen onder paragraaf 37 vier regels, volgens welke hij wenscht, dat de kleine Léon ambtenaar, Alexander Walewski officier worde. De schrijver kan niet vermoeden, dat tientallen van jaren na den vroegen dood van den wettigen zoon, Léon zijn deugnietenbestaan zal eindigen in Amerika als echtgenoot van een keukenmeid, doch graaf Walewski als minister Frankrijk's lotgevallen zal leiden en door genialiteit en schoonheid een getuigenis zal zijn van de liefde, die hem het leven schonk.

Nog een tweede testament is voor den zoon bestemd. Twee weken vóór zijn dood laat de Keizer midden in den nacht Montholon roepen, die hem in de laatste weken vol toewijding heeft verpleegd. „Toen ik kwam, zat hij rechtop in bed en de schittering in zijn oogen deed mij vreezen, dat de koorts was toegenomen. Het is niet erger met mij, zeide hij, maar nadat ik met Bertrand besproken heb, wat men tegen mijn zoon moet zeggen, is mijn geest daarmee nog bezig.. Ik zou de raadgevingen aan hem toch liever dicteeren. Wilt U maar opschrijven."

Dan volgen 12 pagina's druks, die het politieke testament van den Keizer uitmaken. Over den oorlog bevatten zij geen woord, veel over den vrede, doch over Europa bijna alle leidende gedachten van de eeuw, die onder zijn regeering is aangebroken. Hier is niet meer of minder dan de visie van een tweede regeering, hoe hij die zou voeren, een fiere kritiek op zijn eigen werk, een vooruitzien van nieuwe staatsvormen, een waarschuwing aan de twintigste eeuw, een roep van de rots naar Europa, zich aaneen te sluiten, een belijdenis van een manifest tot het wederzijdsch verstaan der volkeren, tot vrijheid, gelijkheid, cultuur, talent, handel: alles gesproken uit het brein van den stervenden Napoleon in een van zijn laatste koortsnachten:

„Mijn zoon mag er niet aan denken, mijn dood te wreken, hij moet er zijn voordeel mee doen.. Hij moet met inspanning van alle krachten ernaar sterven door vrede te heerschen. Zoo hij enkel uit lust tot navolgen en zonder dringende noodzaak, mijn oorlogen weder zou willen beginnen, zou hij slechts mijn aap zijn. Mijn werk opnieuw beginnen, zou beteekenen te veronderstellen, dat ik niets volbracht had.. Men kan niet tweemaal in één eeuw hetzelfde doen. Ik was genoodzaakt Europa door de wapenen te bedwingen; heden ten dage moet men het overtuigen.. Ik heb in Franrijk en Europa nieuwe ideeën geplant, die niet meer uit te roeien zijn. Moge mijn zoon tot rijpheid brengen, wat ik gezaaid heb..

„Het is mogelijk, dat de Engelschen, om de herinnering aan hun vervolgingen uit te wisschen, den terugkeer van mijn zoon naar Frankrijk begunstigen; maar om met Engeland in goede verstandhouding te leven, moet men tot elken prijs zijn handelsbelangen bevorderen. Deze noodzakelijkheid houdt twee dingen in: of Engeland bestrijden of met hem samen den wereldhandel deelen. Alleen het tweede is heden ten dage mogelijk: de buitenlandsche

politiek zal in Frankrijk nog langen tijd gewichtiger zijn dan de binnenlandsche. Ik laat aan mijn zoon voldoende macht en sympathie na, om mijn werk uitsluitend met het wapen eener faire en verzoeningsgezinde diplomatie voort te zetten.

„..Moge mijn zoon nooit door buitenlandschen invloed op den troon komen. Zijn doel mag niet zijn, enkel te heerschen, doch moet zijn, zich den lof van het nageslacht te verwerven. Moge hij, zoo spoedig hij kan, zich met mijn familie in verbinding stellen; mijn moeder is een vrouw van antiek karakter.. Van alle naties is de Fransche het gemakkelijkst te regeeren, zoo men het niet verkeerd aanlegt; niets evenaart haar vermogen, om snel en gemakkelijk de dingen te begrijpen; zij onderscheidt onmiddellijk, wie voor haar en wie tegen haar werkt; maar men moet ook steeds haar zinnen aanspreken; als men dat niet doet, wordt haar onrustige geest wakker, zij begint te gisten, bruischt op..

„Ik wensch dat hij allen partijgeest veracht; dat hij niets anders zal zien dan de massa; met uitzondering van hen, die het vaderland verraden hebben, moet hij het verleden van alle anderen vergeten, hij moet, waar hij talent en verdienste vindt, die beloonen..

„Frankrijk is het land, waar de voorname personen den geringsten invloed hebben; wie op hen vertrouwt, heeft op zand gebouwd. In Frankrijk zijn groote dingen slechts dan te volbrengen, wanneer men op de massa steunt.

..„Ik heb steun gezocht bij de massa zonder uitzonderingen te maken, ik heb het eerste voorbeeld gegeven eener regeering, die voor de belangen van allen opkwam.. Wie de belangen eener natie scheidt, verwekt den burgeroorlog, men scheidt niet, wat naar zijn wezen onscheidbaar is, men verminkt het. Ik hecht niet aan de constitutie.. Doch de voornaamste grondslag moet algemeen kiesrecht zijn.

„De door mij ingestelde Adel zal voor mijn zoon in 't geheel geen steun zijn.

„. . Mijn dictatuur was onvermijdelijk, het bewijs daarvoor is, dat men mij steeds meer macht aanbood, dan ik verlangde. . Voor mijn zoon zal het niet zoo zijn; men zal hem de macht betwisten, hij moet alle verlangen naar vrijheid voorkomen. . De taak van een Souverein is niet alleen te heerschen, doch onderwijs, moraal, welvaart te bevorderen. Alles, wat niet deugdelijk is, is ook een slechte hulp.

„. . Het Fransche volk bezit twee even machtige hartstochten, die met elkaar schijnen te strijden en toch aan dezelfde bron ontspringen: liefde voor gelijkheid en liefde voor onderscheidingen. Deze beide behoeften kan een regeering alleen door opperste rechtvaardigheid bevredigen. . Het gaat er bij het regeeren niet om, dat men een meer of minder goede theorie volgt, doch dat men bouwen leert met het voorhanden zijnde materiaal; men moet zich weten aan te passen aan wat noodzakelijk is en zich dat ten nutte maken.

„Vrijheid van drukpers kan in de hand der regeering een machtig bondgenoot worden, om gezonde inzichten en juiste beginselen tot in de verste hoeken van het Rijk te verbreiden. Haar aan zichzelf overlaten, beteekent in te sluimeren aan den rand van een afgrond. . Wanneer het gaat om het eigen leven moet men alles leiden of alles verhinderen.

„Mijn zoon moet de man zijn van de nieuwe gedachten en de zaak, die ik overal heb doen triomfeeren: Europa door onverbrekelijke federatieve banden te vereenigen.

„Europa gaat een onvermijdelijke verandering tegemoet; haar tegen te houden, zou beteekenen zijn kracht in een nutteloozen strijd te versplinteren; haar te bevorderen, zou de versterking beteekenen van aller hoop en aller wil.

„De positie van mijn zoon zal niet van onmetelijke moeilijkheden zijn ontbloot. Moge hij met aller instemming datgene doen, wat de omstan-

digheden mij hebben gedwongen door wapengeweld na te streven. Zoo ik in 1812 in Rusland overwinnaar ware gebleven, zou het probleem van een honderdjarigen vrede zijn opgelost, ik had den Gordiaanschen knoop van den volkerenstrijd doorgehakt. Thans moet men dien ontwarren. Niet langer zullen de ernstige vragen in het Noorden worden beslist, doch aan de Middellandsche Zee; daar is genoeg om de eerzucht aller Mogendheden te bevredigen en met eenige lappen onontgonnen land zou men het geluk van beschaafde volken kunnen koopen. *Mogen de koningen verstandig worden: in Europa is er geen stof meer voorhanden om den haat tusschen de naties gaande te houden.*

„De vooroordeelen verdwijnen, de belangen verwijden en vermengen zich, de handelswegen worden verveelvoudigd. Geen natie zal het meer mogelijk zijn voor zich het handelsmonopolie op te eischen.

„Doch alles, wat gij mijn zoon zult zeggen, alles wat hij geleerd heeft, zal hem van weinig nut zijn, zoo in zijn hart dat heilige vuur niet brandt, en die liefde tot het goede, die alleen groote dingen tot stand kan brengen. Ik hoop, dat hij zijn bestemming waardig zal zijn.

„Wanneer men U naar Weenen laat reizen..”

Hier is plotseling zijn kracht ten einde: als het woord van een geestenziener breekt hetgeen hij zegt midden in den zin af. Wat deze stervende tot onderricht van den armen jongen bestemde, kan na honderd jaar nog dienen tot onderricht van Europa. De staatkundige problemen onzer dagen, hoe men ze ook moge oplossen, hier zijn zij door het gezag van het genie beantwoord.

XIX

Na dezen vonkenregen van den geest sluit zich de rijke bron. Aangename droomen beginnen hem te omzweven,

het schijnt, dat het lot euthanasie voor hem heeft weggelegd: den dag na dit laatste dictee ligt hij pijnloos en zonder zorgen, omzweefd door lichte wolken van hoop:

„Als ik dood ben, zal ieder van U naar Europa terugkeeren; gij zult Uw vrouwen weer zien, intusschen zal ik in de Elyseesche velden mijn soldaten ontmoeten. Allen zullen zij mij tegemoetkomen: Davoust, Duroc, Ney, Murat, Masséna, Berthier, wij zullen over onze gemeenschappelijke daden praten. Ik zal hun de laatste gebeurtenissen uit mijn leven vertellen. Wanneer zij mij zien, zal de oude geestdrift, hun oude roem hen weer bezielen. Dan zullen wij ons onderhouden met de Scipio's over onze oorlogen, met Hannibal, Caesar, Frederik. Dat zal een vreugde zijn. Als men hier op aarde maar niet bang wordt, zooveel soldaten bij elkaar te zien!"

Zoo dweept de stervende. Nergens, in al zijn duizenden levensuitingen openbaart zich duidelijker de naïveteit van deze ziel, die zich hier in een halven droomtoestand onthult: kinderlijk schildert dit gemoed zich den heldenhemel af, voelt zijn generaals verbonden met die van het oude Rome, schept een paradijs-idylle, waarin men over kanonnen zal spreken. Nog terwijl hij spreekt, komt de Engelsche dokter, dien hij tenslotte toch heeft toegelaten, de kamer binnen.

Op hetzelfde moment breekt de fluitmuziek in zijn binnenste af, er wordt weer geroffeld, de staatsman herinnert zich het tegenwoordige, zonder overgang verandert hij de registers, zooals hij dit in het leven steeds heeft gedaan, en onmiddellijk leidt hij zijn officieelen dood met deze zeer verzorgde toespraak in:

„Kom hier, Bertrand, en vertaal voor dezen heer letterlijk, alles wat ik zal zeggen. Mijn dood is het gevolg van beleedigingen, de hand waardig, die zij mij toediende. Ik gaf mij over aan het Britsche volk, om aan zijn haard een onderkomen te vinden. In strijd met ieder volkenrecht

sloeg men mij in boeien.. Engeland overreedde de vorsten, zoodat de wereld het ongehoorde schouwspel zag, dat vier groote mogendheden zich wierpen op één enkelen man. Hoe hebt gij mij op deze rots behandeld! Zoo onwaardig was iets niet, of gij hebt getracht mij er mee te krenken!.. Met koude berekening hebt gij mij langzaam vermoord! De onwaardige Gouverneur was de beulsknecht uwer ministers! Ik eindig, zooals de fiere Republiek Venetië! Ik vermaak de schande van mijn dood aan de regeerende koninklijke familie van Engeland!"

Na deze uitbarsting valt hij terug in de kussens. De dokter is verlegen, verlegen zijn eigenlijk ook de vertrouwden. Wat was dat? Een epiloog, een protest, een vloek? Het was een politieke handeling. 's Nachts laat hij zich voorlezen uit Hannibal's veldtochten.

Den volgenden dag, den 21sten April, twee weken voor het einde, ontbiedt hij den Corsikaanschen geestelijke. Sinds deze er is, heeft hij elken Zondag de mis laten lezen, overigens heeft hij hem niet tot zich toegelaten, thans zegt hij:

„Weet U, wat een chapelle ardente is? Hebt U er reeds een bediend? Niet? Nu, dan zult U de mijne bedienen." Volgen bijzonderheden. „Na mijn dood moet U het altaar bij mijn bed zetten en de mis bedienen met alle daarbij behoorende ceremoniën, totdat ik onder de aarde ben."

's Avonds blijft de geestelijke bijna een uur bij hem. Daar hij zonder iets in zijn handen te dragen, komt en gaat, kan hij in deze uren alleen maar met den Keizer hebben gesproken; in geen geval kan de Keizer bij hem gebiecht hebben, want vandaag noch gisteren noch ooit is hij in die veertig jaren ter communie gegaan.

De zieke is geheel vervallen, sedert enkele weken heeft hij zich niet meer kunnen scheren, hij heeft een hol en donker gezicht. Nu laat hij zijn bed in den salon dragen, omdat de kamer hem te benauwd wordt. Vreeselijke maag-

pijnen doen zijn lichaam schokken. Als de storm weer gaat liggen, vallen hem namen van menschen in, aan wie hij een legaat wil vermaken.

Daar tusschendoor komen weer lichte droomen, vrouwen verschijnen hem. Marie Louise is er geenszins bij: „Ik heb mijn lieve Josephine gezien, maar zij heeft mij niet willen omarmen.. Zij was niets veranderd, steeds vol liefde voor mij. Zij zeide dat wij elkaar spoedig weer zouden zien, om elkaar dan nooit meer te verlaten. Zij verzekerde mij — — Hebt U haar gezien—?" Geheel als de droom van zijn generaals uit het kinderparadijs, uit het sprookjes land.

Wanneer hij zich wat beter voelt, laat hij zich uit de nieuwe kranten voorlezen, geraakt door een aanval in hevige opwinding, laat zich het testament brengen, dat hij met groote moeite vele malen heeft gezegeld, breekt het open en schrijft zonder een woord te zeggen met zijn bevende hand er onder:

„Ik heb den Hertog van Enghien laten gevangen nemen en voor het gerecht laten brengen, omdat dit proces noodzakelijk was voor de veiligheid, het belang en de eer van het Fransche volk in een tijd, toen de graaf van Artois volgens zijn eigen bekentenis zestig sluipmoordenaars in Parijs bezoldigde."

Als twee geesten zien zij elkander aan: de doode Bourbon en de stervende Bonaparte.

Den 27sten laat hij zich de testamenten nogmaals geven, om ze met veel moeite opnieuw te zegelen, laat een inventaris van zijn kisten en kasten opmaken, de credietbrieven in enveloppen sluiten, schrijft zelf alle adressen, tusschen voortdurende brakingen en pijnaanvallen, laat alle aanwezigen hun zegel er op drukken en in aller tegenwoordigheid van de lijst der pakketten een protocol opmaken. Zoozeer wantrouwt hij Engeland.

Is er nog iets over? De dingen, die niet mee opgenomen werden, liggen op zijn deken. „Ik ben heel zwak, maar mij

rest nog weinig tijd. Wij moeten tot een eind komen."
Wat is dat? De diamanten collier van Hortense, dat op de feesten in de Tuilerieën glansde op haar mooien hals en dat zij den laatsten dag te Malmaison in zijn gordel naaide: hij geeft het Marchand, zijn kamerdienaar. Een gouden tabaksdoos zonder initialen: hij krast er met oneindige inspanning met zijn pennemes een N in en geeft ze aan den dokter. Tot hem zegt hij:

„Ik verlang uitdrukkelijk, dat men mijn lijk aan een sectie onderwerpt, vooral de maag. Ik geloof, dat het dezelfde ziekte is, als waaraan mijn vader is gestorven. Vraag aan Lodewijk de mededeeling daarover, vergelijk die met Uw bevinding, opdat mijn zoon zich tenminste voor deze ellendige ziekte kan vrijwaren. Zeg hem, welke voorzorgsmaatregelen hij kan nemen en hoe hij zich tenministe den angst kan besparen, die mij heeft aangegrepen."

Sinds zes jaar heeft hij voor zijn leverziekte het klimaat van deze rots, nog een paar dagen geleden Engeland voor zijn dood aansprakelijk gesteld. Door tot de lijkschouwing bevel te geven, riskeert hij de ineenstorting dezer theorie, ja, hij verwacht die zelf. Alles voor zijn zoon. Hem wil hij de mogelijkheid openen, zijn maatregelen te nemen tegen de familiekwaal.

Is eindelijk alles geregeld? Kunnen wij wegrijden? Halt, er ontbreekt nog de officieele mededeeling aan de overheid en hij dicteert dezen brief:

„Mijnheer de Gouverneur! Keizer Napoleon is den.... téngevolge van een lange en pijnlijke ziekte gestorven. Ik heb de eer U dit te melden.. Ik verzoek U, mij te berichten, welke beschikkingen door Uwe Regeering, betreffende de overbrenging van zijn lijk naar Europa, alsmede betreffende de personen van zijn gevolg, zijn voorgeschreven.— „U zult dat onderteekenen, graaf Montholon."

Hij heeft 60.000 politieke brieven gedicteerd. Deze laatste, de mededeeling van zijn dood, met oningevulden

datum, is misschien de wonderlijkste: want noch hijzelf, noch iemand anders zou gedacht hebben, dat het lot dezen man, die in het vuur van zestig veldslagen steeds tot den dood bereid was, zooveel tijd en zooveel zielsrust zou laten. Met deze paar regels buigt de lijn van zijn leven, gewend te bevelen, aan 't eind in het groteske om; men wenscht, dat dit luguber dictee niet zijn laatste zal zijn.

Neen! Den 29sten dicteert hij na een koortsachtigen nacht twee ontwerpen: het eene aangaande het gebruik van Versailles, het andere aangaande een nieuwe organisatie der Nationale Garden. Maar deze ontwerpen zijn niet meer geadresseerd: Aan den Minister van Oorlog en Aan den Minister van Openbare werken. Heden dicteert hij de opschriften: „Eerste droomerij. Tweede droomerij." Daarna zegt hij: „Ik voel mij nu zoo goed, dat ik wel 15 mijlen zou kunnen rijden." Den volgenden dag wordt hij ijskoud en verzinkt in een delirium, dat vijf dagen duurt, tot het einde.

Maar de levenskracht van Napoleon Bonaparte is niet zoo licht te breken. In deze vijf dagen heeft hij één laatste, helder oogenblik, dat hij onmiddellijk voor bevelen en bekentenissen gebruikt:

„Als ik mijn bewustzijn mocht verliezen, moogt gij in geen geval een Engelschen dokter bij mij toelaten.. Gij zult mijn aandenken trouw blijven, en niets doen, wat dit zou kunnen schenden. Ik heb al mijn wetten en handelingen op de strengste grondbeginselen gebaseerd. Helaas waren de omstandigheden zoo ernstig, dat ik niet met zachtheid kon te werk gaan en veel goeds moest uitstellen. Toen kwamen de tegenslagen. Ik heb den boog niet strakker kunnen spannen en zoo heeft Frankrijk de liberale instellingen, die ik het had willen geven, niet gekregen. Maar het blijft mij dankbaar voor mijn goede bedoelingen, het heeft mijn naam en mijn overwinningen lief. Doet evenzoo! Blijft trouw aan onze grondbeginselen en aan onzen roem!"

Nog altijd draaien zijn gedachten om zijn werk. Met den bedroefden blik van den stervenden beeldhouwer ziet hij het fragment, dat hij vormde, en met zijn laatste kracht roept hij de zijnen toe, wat hij heeft gewild.

Den volgenden dag fantaseert hij opnieuw: het is zijn jeugd, het is Corsica, maar telkens doorkruist van den wensch, den zoon van nut te zijn, zijn geest verzint bezittingen op het eiland, en gehoorzaam schrijft Marchand op, wat zijn heer,geheel buitenkennis,hem met volkomen nauwkeurigheid in zijn delirium dicteert:

„Ik vermaak aan mijn zoon mijn huis in Ajaccio en de bijgebouwen, twee huizen in de omgeving der Saline met tuinen en al mijn bezittingen op het grondgebied van Ajaccio, die hem een inkomen van 50.000 francs kunnen opbrengen. Ik vermaak.."

Dat is Napoleon's laatste bevel. De halve wereld heeft hij bezeten en verloren, maar in zijn doodskoorts verschijnt hem het huis zijner moeder op het eiland zijner vaderen en daarnaast de zoon, wien hij de halve wereld wilde nalaten, en nu smelten de melodieën samen en hij vermaakt aan zijn zoon een huis, dat hij niet heeft, opdat hij geen gebrek moge lijden. Maar dan wendt zijn geest zich af van zijn geslacht, hij wordt weer soldaat, hij is op den eersten veldtocht, in Italië, voor hem uit vliegen de oudste kameraden, hij roept:

„Desaix! Masséna! Het gaat om de zege! Haast U! Voorwaarts! Wij hebben hem — —"

Den volgenden dag gaat de geestelijke ongeroepen tot hem, onder zijn leekenjas tracht hij iets te verbergen, hij vraagt met den stervende alleen te blijven, na een wijle verlaat hij de kamer en zegt: „Ik heb hem het Laatste Oliesel gegeven. Een ander sacrament liet de toestand van zijn maag niet toe".

Vreeselijke laatste nacht! Tegen den morgen van zijn laatsten levensdag hoort men hem in koorts zeggen:

„—France — Tête d'armée — —" Dat zijn zijn laatste woorden.

Het volgend oogenblik springt hij met geweldige kracht op, trekt Montholon, die bij hem waakt, met geweld met zich mee op het tapijt, omknelt hem zoo hevig, dat hij noch om hulp kan roepen, noch minder zich verweren, Marchand, op het gedruisch aangeloopen, moet hem uit de omklemming bevrijden. Niemand weet welken vijand de Keizer in zijn laatsten strijd heeft willen worgen.

Dan ligt hij den verderen dag rustig te ademen. Door teekens schijnt hij steeds om drinken te vragen, en daar hij niet meer slikken kan, houdt men hem een spons met azijn voor. Neveldamp en regen omsuizelen het huis. Een graaf van ouden adel en een proletariërszoon staan aan weerskanten van het veldbed van Austerlitz.

Na vijf uur stak huilend een wilde Zuid-Oost passaat op, hij rukte twee boomen van de laatste aanplanting vóór het huis uit den grond.

Terzelfdertijd deed een lange koortshuivering den man op het bed beven. Zonder teeken van pijn, de oogen open, starend als in diepe gedachten, kwamen de laatste ademtochten rochelend over zijn lippen. Toen de tropenzon in zee verdween, stond het hart van den Keizer stil.

EPILOOG

XX

Op de tafel van de werkkamer, in het schrille middaglicht, ligt kruisgewijs geopend, het bloedige lijk van Napoleon. Vijf Engelsche doktoren, drie Engelsche officieren en de drie Franschen staan om de tafel. De Corsikaansche arts heeft de sectie verricht, nu houdt hij de lever van den Keizer, die hij opengesneden heeft, omhoog, als in een collegezaal demonstreert hij: het geheele vernielde, doorvreten deel van de maag is met de lever vergroeid. Wat volgt daaruit, mijne Heeren? Het klimaat van St. Helena heeft de maagkwaal verergerd en den Keizer daardoor te vroeg gedood.

Er wordt gestemd: Engeland tegen Frankrijk. De meerderheid verklaart de ingewanden voor gezond, terwijl de Corsikaan doodnuchter zijn vinger door den doorboorden maagwand steekt. Protocol.

Als de gebalsemde Keizer met den met goud geborduurden mantel van Marengo bedekt is, defileert het geheele garnizoen, volgens zijn wensch. Allen die hem gezien hebben, getuigen dat er rust en blijheid over zijn trekken lagen. Langs geheimzinnige curven is dit gelaat, dat sedert de keizerskroning de gevuldheid der Caesaren nabij kwam, teruggekeerd tot de smalheid van zijn jeugd. Engeland weigert de overbrenging naar Europa. In een ravijn, dicht bij een bron, door twee wilgen overschaduwd, delft men zijn graf. Dan begraven zij hem als een Engelsch generaal:

drie magere salvo's, en de vaandels, waarop de Engelsche overwinningen in Spanje staan vermeld, klapperen in den wind. De Gouverneur is de hoofdpersoon, hij verklaart, dat hij den Keizer vergeven heeft.

Zes steenen platen van platformen voor kanonnen dekken de opening toe. Een zevende moest op het graf van den artillerist worden opgericht; daar deze steen echter niet bij de hand was, nam men drie tegels van den keukenhaard uit een nieuw huis en legde die er op. De Gouverneur wil alleen dan toestaan, den naam Napoleon op het graf te zetten, als Bonaparte er naast staat. Zoo blijft het graf zonder opschrift. Het meubilair van Longwood wordt geveild, het huis door een boer gekocht, die er een molen van maakt, de twee kamers, waarin de Keizer zes jaar lang woonde, worden, wat zij voordien waren, koe- en varkensstal.

Eén ding slechts heeft Engeland ter eere van den doode gedaan: een schildwacht wordt bij het graf geplaatst. Negentien jaar lang zullen deze schildwachten elkander afwisselen, dan eerst zal men den dooden Keizer naar Parijs brengen.

Nu keert alles naar Europa terug.

De Gouverneur wordt in Londen op den openbaren weg door Las Casas' zoon met de zweep geslagen, hij moet vluchten, sterft verloren en vergeten. De almachtige Minister, die voor alles verantwoordelijk was, opent zijn polsaderen in een aanval van melancholie. Geheel Engeland schrijft en spreekt plotseling tegen St. Helena.

De Corsikaansche dokter reist naar Italië. Lucien weigert hem te ontvangen. Marie Louise doet hetzelfde in Parma, hij ziet haar in de komedie in haar loge. In haar paleis te Rome vindt hij Laetitia Bonaparte. Drie dagen lang moet hij vertellen. Hij laat de zilveren lamp achter en vaart terug naar zijn eiland. Laetitia zit bij den haard, zij weent om het lot van haar tweeden zoon, Napolione.

Nog vijftien jaar heeft zij te leven. Zij overleeft haar dochters Elisa en Pauline, die met een spiegel in de hand sterft, verschillende kleinkinderen, drie Pausen. Zij is half verlamd. Zij is blind. Zij laat zich met het gezicht naar de buste van haar zoon zetten. Onveranderd leeft haar geest en haar smart.

Als een vorstin ontvangt zij in haar paleis allen, die bij den Keizer behoorden. Haar bedienden zijn de laatste menschen in Europa, die zijn kleuren dragen, haar rijtuig het laatste, dat zijn wapen voert. Nu en dan hoort zij iets uit Weenen en van haar kleinzoon, maar de jongeman mag haar niet naderen. Op zijn een en twintigste jaar gaat hij te gronde. Thans schrijft Marie Louise haar. Zij antwoordt niet. Men biedt haar eindelijk aan terug te keeren, maar zij weigert, omdat aan haar kinderen niet hetzelfde recht wordt toegekend.

Negen jaar na 's Keizers dood worden de Bourbons van den troon gestooten, Orleans bestijgt den troon. De nieuwe Koning kent de macht der Bonapartisten, hij geeft bevel, om het standbeeld van Napoleon, dat men vijftien jaar geleden omverhaalde, weer op te richten op de Vendômezuil. Als Jérôme dit bericht aan de zieke moeder brengt, wordt zij weer gezond en staat op. Voor het eerst sinds langen tijd komt zij in de zaal temidden van haar huisgenooten, haar blinde oogen zoeken de plaats, waar de buste staat. Met uitgedoofde stem zegt zij:

„De Keizer staat weer midden in Parijs!"

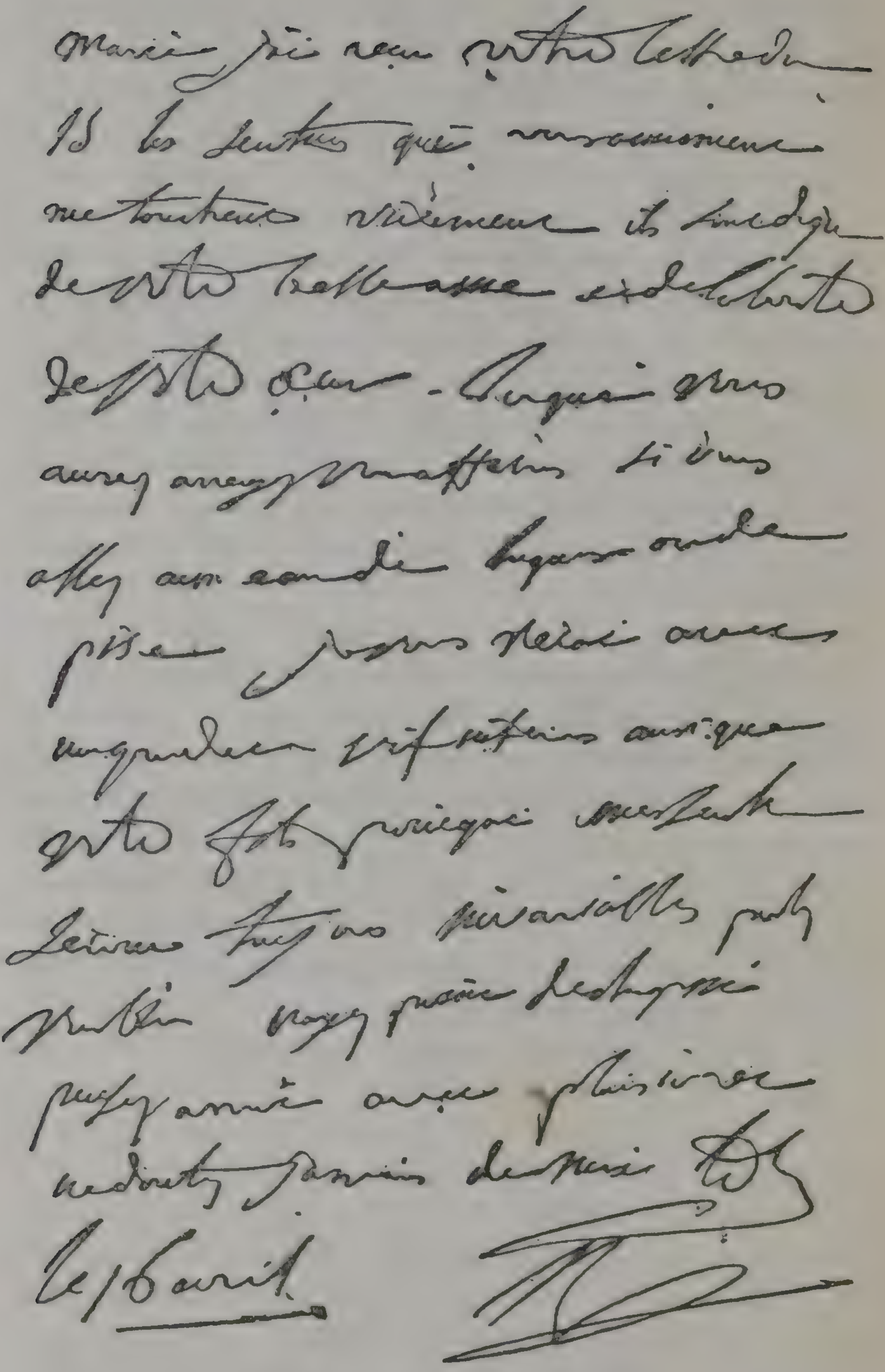

Brief aan Gravin Walewska

NAWOORD

De geschiedenis van een mensch of de geschiedenis van een tijdperk te schrijven: twee ondernemingen, even verschillend wat de bedoeling als wat de techniek betreft; tevergeefs heeft men getracht het ééne met het andere te verbinden. Plutarchus heeft het eene opgegeven, Carlyle het andere: daardoor hebben beide meesters hun doel gelukkig bereikt. Het voorbeeld van Plutarchus heeft, welbeschouwd, geen navolgers gevonden; sindsdien heeft niemand het als zijn bepaalde taak opgevat, de geschiedenis van groote geesten te schrijven op streng historische grondslag.

Tot het gebied der geschiedkundigen behoort dit niet, want het zoeken naar de waarheid vraagt andere talenten dan de kunst der uitbeelding. Kunstenaars echter hebben historische figuren in vrije weergave gedramatiseerd of zij zijn in het verderfelijk mengsel der historische romans, verzeild, waarvan Goethe zoo goed als Napoleon zeide, dat zij alles door elkaar halen.

De poging is dan het moeilijkst, wanneer niet werken, doch daden de mijlsteenen van den levensweg vormen. Caesar, Frederik, Napoleon zijn slechts door overwinningen in veldslagen grootmachten geworden, en toch is juist van deze veldslagen het nageslacht steeds meer vervreemd: Pharsalus, Rossbach, Austerlitz hebben alleen nog voor militaire academies een historisch belang. Geen van deze drie mannen zou den geest van het nageslacht sterker boeien dan Crassus, Seydlitz of Masséna, indien

zij slechts veldheeren waren geweest zooals deze: eerst het politieke genie verheft hen. Want op het hoogtepunt zijner ontwikkeling wordt de politieke mensch drager van het algemeene lot. Waar genie en karakter elkaar snijden, daar is voor hem, die de zielen wil doorgronden, het brandpunt.

Hier wordt getracht Napoleon's innerlijke geschiedenis te schrijven. Daar zijn persoonlijkheid zich in elke schrede zijner politieke loopbaan openbaart, zijn zijn ideeën als grondvester van staten en ontwerper van wetten, de plaats die hij innam tusschen Revolutie en Legitimiteit, tegenover de maatschappij en tegenover het probleem Europa, groote hulpmiddelen bij de uitbeelding. Van geen belang scheen ons het verloop der veldslagen, van geen belang de toestand van Europa's Staten, zooals deze zich telkens in coalities of in vijandige kampen groepeeren, onbestendig als het weer.

Ieder conflict met zijn broeders, met zijn vrouw, ieder uur van trots of melancholie, zijn toornen en verbleeken, zijn listen en zijn goedheid jegens vriend of vijand, ieder woord tot zijn generaals of tot vrouwen gericht, ons in brieven of gewaarborgde gesprekken overgeleverd, scheen belangrijker dan de slagorde bij Marengo, de vrede van Lunéville of de bijzonderheden van het Continentale stelsel. Wat wij op school en aan de universiteiten over hem leerden, is hier tot een minimum beperkt; wat daar ontbrak, zal men hier uitvoerig geschilderd vinden: niet alleen dien Napoléon intime, die in Frankrijk bij voorkeur beschreven werd, veeleer de figuur in zijn totaliteit, zooals hij in het openbare en het particuliere leven verschijnt, als een gelijkenis van den Mensch. Hier wordt op dezelfde bladzijde gesproken over staats- en liefdeszaken van denzelfden dag, zij komen immers voort uit dezelfde bron, zij bepalen elkaar, en de verwarring van een menschenhart geeft dikwijls meer opheldering over groote plannen dan alle berekeningen van den tacticus.

De figuur van Napoleon, die even weinig te maken heeft met het volk, waarvoor of waartegen hij streed, als met de moraal, is hier noch als mirakel opgevat, noch in begrippen ontleed. Wij trachtten in de schilderingen van zijn leven de innerlijke stemmingen op te vangen, waaruit logisch en volstrekt natuurlijk zijn opgang, tot de hoogte van St. Helena toe volgt. Het innerlijk leven van dezen man voortdurend te onderzoeken, zijn besluiten en belemmeringen, daden en lijden, fantasieën en berekeningen te verklaren uit de stemmingen van zijn hart: deze groote keten der gevoelens was tegelijkertijd middel en doel dezer uitbeelding.

Daarom hebben zelfs de portretten der generaals weg moeten blijven: dit ééne boek mocht niets opnemen, wat geen licht wierp op de geschiedenis van dit ééne innerlijk.

Wie het beeld van een zoo overvol leven wil geven, moet het tempo daarvan volgen; bovendien is hij gebonden aan zijn woorden en nooit genoeg kan hij hem zelf laten spreken. Want de mensch verklaart zichzelven altijd het best; ook daar, waar hij dwaalt of liegt, onthult hij zichzelf voor den later levende, die de waarheid kent. Doch de schrijver moet vergeten dat hij ook het einde kent: alleen wanneer hij de gevoelens op ieder oogenblik schildert, zooals zij hebben moeten zijn, zonder dat men het voltooide levenslot in zijn geheel kon hebben voorzien, alleen dan zal hij die spanning teweeg brengen, die ook in het leven de keten der ontroeringen vibreeren laat.

Op deze wijze dwingt hij, zelf meevoelend, de harten der menschen het medegevoel af. De koele analyse zal men hier slechts eenmaal, tegen 't einde hebben gevonden: eerst, als de motor stilstaat, kan men hem bestudeeren.

Een dergelijke uitbeelding wekt door aanschouwelijke nabijheid de verdenking van fantastisch verdichtsel. Om haar in de middelen, die zij gebruikt, geheel daarvan te onderscheiden, heeft men tot in de kleinste bijzonderheden

historische getrouwheid noodig. Wie gelooft aan de logica in al het gebeuren en geen toeval erkent, zal er zich voor hoeden, ook slechts één hoekje te retoucheeren; geen jaartal, geen document zal hij verdraaien, temeer waar hij uit stylistische overwegingen beide steeds verzwijgt.

In dit boek is geen zin bedacht, behalve de zelfgesprekken. Het zou gaarne een beoordeeling willen verwerven, zooals Goethe naar aanleiding van Bourrienne's Mémoires velde: „Elke nimbus, elke illusie, waarmee journalisten, geschiedschrijvers en dichters Napoleon hebben omgeven, verdwijnt voor de ontzettende realiteit van dit boek; maar de held wordt daardoor niet kleiner, veeleer groeit hij. Men ziet er uit, hoe grootsch het karakter van de Waarheid is, wanneer iemand haar durft uitspreken." Aan hem alleen, die zich aan geen fantasie overgeeft, slechts aan den grooten amor fati, zal tenslotte dit door het lot geschreven epos zuiver worden onthuld.

Zoo moge ook voor den lezer dezer bladzijden de tragedie weer zijn opgestaan, die slechts eenmaal in duizend jaren een sterfelijk mensch van zijn leven maakt. Wat een man bereiken kan door zelfbesef en moed, hartstocht en fantasie, ijver en wil: hij heeft het bewezen. Heden, in dit tijdperk van revoluties, die opnieuw voor de besten elke baan vrij maken, vindt de licht ontvlambare jeugd van Europa tot voorbeeld en waarschuwing geen grootere dan hem, die onder alle mannen van het Westen de sterkste beroeringen teweeg bracht en onderging.

* * *

De schrijver dankt op deze plaats den Heer Edouard Driault, directeur de la Revue des Etudes Napoléoniennes, Versailles, en den Heer T. M. Kircheisen voor zijn vriendelijke hulp bij het bezorgen der afbeeldingen, Professor Pariset, Straatsburg, en den Heer Kurt Wildhagen, Heidelberg, voor raadgevingen tijdens den arbeid.

LIJST DER AFBEELDINGEN

Afb. 1. Buonaparte 1783. Het vroegste bekende portret, geteekend door zijn landsman Pontornini. Musée Nationale, Versailles.

Afb. 2. Generaal Bonaparte 1797. Naar een schilderij van Jean Guérin. Bibliothèque Nationale, Parijs. Uit het „Corpus Imaginum" van de „Photographische Gesellschaft", Charlottenburg.

Afb. 3. Generaal Bonaparte 1796. Ets uit de Verzameling Kircheisen.

Afb. 4. Generaal Bonaparte. Onvoltooid portret van Jacques Louis David. Uit de verzameling van den Hertog van Bassano.
Foto Braun, Parijs en Dornach.

Afb. 5. Generaal Bonaparte 1797. Teekening van Marq. Wocher te Bazel. Stadsbibliotheek, Bazel.

Afb. 6. Generaal Bonaparte tijdens den overtocht naar Egypte. 1798. Teekening van André Dutertre.

Afb. 7. Bonaparte als Eerste Consul. Schilderij van Girodet. Musée Nationale, Versailles.
Foto Verzameling Kircheisen.

Afb. 8. Bonaparte als Eerste Consul. Potloodteekening toegeschreven aan J. D. A. Ingres. Verzameling Germain Bapst.
Foto Verzameling Kircheisen.

Afb. 9. Bonaparte als Eerste Consul 1802. Ets van Alexandre Tardieu. Naar een teekening van Jean Baptiste Isabey.

Afb. 10. Bonaparte als Eerste Consul. Schilderij van J. D. A. Ingres. Musée de Liège.
Foto Braun, Parijs en Dornach.

Afb. 11. De Kroning. Fragment van het schilderij van Jacques Louis David. Louvre, Parijs.
Foto Verzameling Kircheisen.
Afb. 12. Napoleon als Keizer. Schilderij van Vigneux. Verzameling van Graaf Primoli.
Uit het „Corpus Imaginum" van de „Photografische Gesellschaft", Charlottenburg.
Afb. 13. Napoleon als Keizer. Buste van Houdon. Musée de Dijon.
Foto J. E. Bulloz, Parijs.
Afb. 14. Profiel des Keizers. Geteekend gedurende een Mis in de Tuilerieën. Verzameling Germain Bapst.
Foto Verzameling Kircheisen.
Afb. 15. Napoleon als Keizer 1809. Houtsnede naar een medaille van J. P. Droz.
Afb. 16. Napoleon als Keizer. Ets van Bourgeois. Naar een schilderij van Jacques Louis David.
Uit het „Corpus Imaginum" van de „Photographische Gesellschaft", Charlottenburg.
Afb. 17. Napoleon als Keizer 1814. Schilderij van Horace Vernet. Tate Gallery, London.
Uit het „Corpus Imaginum" van de „Photographische Gesellschaft", Charlottenburg.
Afb. 18. Napoleon als Keizer 1815. Ets van Robert Lefèvre naar een schilderij van Muneret.
Afb. 19. Napoleon als Keizer 1815. Houtsnede naar een Medaille.
Afb. 20. Napoleon op St. Helena. Aquarel, waarschijnlijk van een Japanner, met een Chineesche aanteekening over den bezitter. Verzameling Broadley.
Afb. 21. Napoleon's doodenmasker. Door dr. Antommarchi.

JAARTALLEN

Eerste Boek 1

1769	15 Augustus Napoleon geboren.
1779	Op school te Brienne.
1784	Op de krijgsschool.
1785	Tweede Luitenant der Artillerie.
1789	Naar Corsica.
1791	April: Eerste Luitenant in Valence.
	October: Naar Corsica.
1792	Putsch in Ajaccio. Verbanning.
1793	Kapitein. Inneming van Toulon.
1794	Februari: Brigadegeneraal.
	Augustus: Gevangengenomen.
1795	Juni: Aan het Ministerie van Oorlog.
	October: Onderdrukking van den opstand te Parijs.
	Commandant der binnenlandsche troepen.
1796	2 Maart: Opperbevelhebber van de Italiaansche Armee.
	6 Maart: Huwelijk met Josephine de Beauharnais.

Tweede Boek 57

1796/97	Slagen bij Millesimo, Castiglione, Arcole, Rivoli, Mantua.
1797	Op 't slot Montebello.
	Vrede van Campo Formio.

1798 Tot Mei in Parijs.
19 Mei: Vertrek naar Egypte.
Slag bij de Pyramiden.
1799 Jaffa, Akko, Aboekir.
7 October: Landing in Frankrijk.
9 November: Staatsgreep van 18 Brumaire.
24 December: Eerste Consul.

Derde Boek 171

1800 14 Juni: Slag bij Marengo.
24 December: Aanslag.
1801 Vrede van Lunéville.
Concordaat met Pius VII.
1802 Vrede met Engeland.
Levenslang Consul. Legioen van Eer.
1804 21 Maart: De Hertog van Enghien gefusilleerd.
18 Mei: Keizerstitel.
2 December: Kroning.
1805 October: Trafalgar.
November: Weenen genomen.
2 December: Slag bij Austerlitz.
Vrede van Pressburg.
1806 Rijnbond. Joseph koning van Napels.
Lodewijk koning van Holland.
14 October: Slag bij Jena en Auerstädt.
Berlijn. Continentale Stelsel.
1807 Slagen bij Eylau in Pruisen en Friedland.
7 Juni: Verdrag van Tilsit.
Jérôme koning van Westfalen.
1808 Rome. Madrid. Bayonne. Joseph koning van Spanje. Murat koning van Napels.
1809 Pauselijke banvloek. Slagen bij Aspern, Essling, Wagram, Weenen.
1810 Januari: Scheiding.
April: Huwelijk met Marie Louise.

1811 20 Maart: Geboorte van den zoon.

VIERDE BOEK 377

1812 Slagen bij Smolensk, aan de Moskwa, bij Vittoria. Moskou.
December: Terugkeer naar Parijs.
1813 April: Slagen bij Lützen, Bautzen.
Juli: Dresden.
16—18 October: Leipzig.
1814 Slagen bij Brienne, La Rothière, Champaubert, Montereau, Bas-sur-Aube, Lâon, Arcis-sur-Aube.
6 April: Abdicatie in Fontainebleau.
20 April: Vertrek naar Elba.
1815 26 Februari: Vertrek van Elba.
13 Maart: Vogelvrij verklaard.
20 Maart: In Parijs.
Juni: Slagen bij Ligny en Waterloo.
23 Juni: Tweede abdicatie.
13 Juli: Brief aan den Prins-Regent van Engeland.
31 Juli: Tot gevangene verklaard.

VIJFDE BOEK 573

1815 17 October: Aankomst op St. Helena.
1821 5 Mei: Dood.

datacolor
0 inch 1 2 3 4 5 6
WESTO